Edward Hallet Carr
Ryska revolutionen 1917-1923, del 1

Originaltitel: *A History of Soviet Russia* (1950)
Svensk utgåva: Stockholm, Cavefors 1970
Översättning: Magnus Hedlund och Eva Bruno

Innehåll

Förord 1
Avdelning 1: Mannen och medlet 4
1. Bolsjevismens grunder 4
2. Bolsjeviker och mensjeviker 17
3. 1905 och därefter 27
4. Från februari till oktober 41
Avdelning II: Den konstitutionella strukturen 59
5. De två revolutionerna 59
6. RSFSR:s konstitution 70
7. Diktaturen konsolideras 84
8. Partiets inflytande 101
9. Partiet och staten 116
Avdelning III: Upplösning och återförening 126
10. Politik, doktrin, maskineri 126
11. Självbestämmanderätten i praktiken 145
12. Självbestämmanderättens bokslut 189
13. Genom allians till federation 198
14. Sovjetunionens konstitution 209
Not A: Lenins teori om staten 215
Not B: Den bolsjevikiska doktrinen om självbestämmande 226

Anmärkning: I vissa kapitel har Carrs engelskspråkiga källor kompletterats med svenska dito (t ex Lenins arbeten) när sådana finns. Men det har inte genomförts konsekvent.

Förord

Dumdristigheten i ett försök att skriva historik över Ryssland från och med oktoberrevolutionen 1917 är uppenbar för var och en; och de som över huvud överser med försöket visar skonsamhet mot felen i utförandet. En historia över Sovjetryssland skriven av en engelsman, som varken har någon marxistisk eller rysk bakgrund, kan synas vara ett särskilt äventyrligt företag. Men vidden och tydligheten hos den klyfta som skall överbryggas kan kompenseras. Böcker skrivna i Storbritannien eller Förenta Staterna om Väst- eller Centraleuropa vanpryds ofta av den omedvetna förutsättningen att politiken och institutionerna i t. ex. Frankrike eller Italien eller Tyskland kan förstås i ljuset från brittiska eller amerikanska analogier. Ingen förnuftig människa skulle frestas att mäta Lenins, Trotskijs och Stalins Ryssland med en måttstock lånad från MacDonalds, Baldwins och Churchills England eller Wilsons, Hoovers och Franklin Roosevelts Amerika. Den som skriver Sovjetrysslands historia är vid varje stadium i sitt arbete mer än vanligt medveten om den fordrande naturen i den tvåfaldiga uppgift, som läggs på varje allvarligt syftande historiker: att förena en instinktiv förståelse för åskådningen och syftet hos sina *dramatis personae* med en allomfattande uppskattning av den universella betydelsen av handlingen.

Min strävan har varit att skriva historien, inte om revolutionens händelser (dessa har redan beskrivits av många pennor) utan om den politiska, sociala och ekonomiska ordning som utvecklats ur dem. Med detta syfte i sinnet tänkte jag mig ett långt inledningskapitel där jag skulle ha analyserat sovjetsamhällets struktur så som det hade upprättats innan Lenin slutgiltigt drog sig tillbaka från scenen våren 1923 — ett ögonblick som ungefärligen sammanföll med grundandet av de Förenade Socialistiska Sovjetrepublikerna (SSSR). Men denna ram visade sig vid närmare granskning nästan löjeväckande otillräcklig i förhållande till Lenins insats och till dennas inflytande på framtiden. Kapitlet planerades snabbt om till en volym och växte under skrivandets gång till ett större verk med titeln *Ryska revolutionen 1917-23*, som skulle fullbordas i tre volymer, där den första innehåller del I till III.[1]

Ryska revolutionen 1917-1923 har, trots att den är fullständig i sig själv, inte desto mindre kvar någonting i sig av det inledande stadiet till ett större verk. Den är inte avsedd att innehålla någon uttömmande redogörelse för händelserna under den tid den refererar till, utan en analys av de händelser som smälte samman till den vidare utvecklingens huvudlinjer. Så kommer läsaren till exempel inte att finna någon löpande skildring av inbördeskriget, trots att jag har fått åtskilliga tillfällen att diskutera dess lopp och följder, speciellt i del III i den föreliggande volymen och kommer att få många fler i del V. Å. andra sidan har jag inte tvekat att ägna mina öppningskapitel åt händelser och konflikter före 1917 som spelade en livsviktig roll i revolutionens senare historia även om deras omedelbara följder förefaller små. John Reeds *Ten Days That Shook the World* (1919) och M. Philips Price's *My Reminiscences of the Russian Revolution* (1921) erbjuder livliga bilder av själva revolutionen, och de som letar efter en mångsidig skildring på engelska av tiden för inbördeskriget finner en sådan i W. H. Chamberlins *History of the Russian Revolution 1917-1921* (1935) i två volymer.

Att skriva samtidshistoria möter många fallgropar. Men jag har aldrig övertygats om att dessa är större än de som historikern som sysslar med ett mera avlägset förgånget står inför, när tiden har reducerat bevisen till lätthanterliga proportioner genom en urvals- och avskavningsprocess, som på intet sätt garanterar att det mest användbara överlever. Man tror allmänt att en historiker som sysslar med Sovjetryssland står inför exceptionella svårigheter, som uppstår ur den knappa tillgången på källmaterial eller detta materials otillförlitlighet. Vilket berättigande det än kan ligga i denna tro för tiden efter 1928 så har den ingen grund när det gäller den tid det här är fråga om. Materialet om

[1] Den andra volymen som innehåller del IV (Den ekonomiska ordningen) och den tredje med del V (Sovjetryssland och världen) publicerades 1952 och 1953. Den andra stora delen av denna historia med titeln *Interregnum 1923-24* publicerades 1954. Den tredje huvuddelen kallad *Socialism, i ett land 1924-1926* publicerades i tre volymer 1958, 1959 och 1964.

denna tid är rikligt och utmärks på det hela taget av en ovanlig uppriktighet både i fastställandet av fakta och i uttrycket för åsikter. Eftersom myndigheterna i Sovjet för närvarande följer den felaktiga politiken att inte uppmuntra icke-kommunistiska forskare i dess historia och institutioner att besöka Sovjet och arbeta i biblioteken där, så har jag varit tvungen att huvudsakligen lita till andra länders bibliotek. Bland dessa bibliotek är de i Förenta Staterna de bäst utrustade på detta område. Jag står därför i djup tacksamhetsskuld till the Institute for Advanced Study i Princeton, till Columbia University och till Stanford University, för att de gjort det möjligt för mig att besöka Förenta Staterna 1948 och att resa vida omkring i landet. Biblioteken i Columbia-, Harvard-, och Stanford-universitetet samt New York Public Library och the Library of Congress är alla rika på material om Sovjet. Jag tackar bibliotekarierna och personalen vid alla dessa institutioner för deras hjälpsamma tjänstvillighet och råd vid mitt sökande efter material.

Huvuddelen av mitt arbete har emellertid utförts i England, och då mycket ännu måste uppnås innan lämpliga möjligheter för sovjetstudier utvecklas vid våra större universitet, har jag haft lyckan av att få generös hjälp från vänner, vars skiljaktiga åsikter ofta har bidragit till att klargöra mina egna. Isaac Deutscher har läst hela mitt manuskript och låtit mig åtnjuta förmånen av hans mogna kunskap och goda råd beträffande otaliga fakta- och tolkningsfrågor. A. Rothstein, föreläsare vid the School of Slavonic and East European Studies, University of London, läste flera kapitel och kom med värdefulla kommentarer och kritiska anmärkningar. Dr. R. Schlesinger vid the Department for the Study of the Social and Economic Institutions of the USSR, University of Glasgow, bistod med samma tjänster för kapitlet och noten om den bolsjevikiska doktrinen om självbestämmande och Rachmilevich för de två första kapitlen om partiets tidiga historia. Mrs Jane Degras läste hela volymen i korrektur och föreslog många ändringar både till innehåll och form. Dr. Ilya Neustadt, f.d. biblioteksassistent vid the London School of Economics och nu föreläsare vid University College, Leicester, var en ovärderlig guide till bibliotekets omfattande resurser och en kunnig rådgivare i forskningsfrågor; och J. C. W. Horne vid British Museum, Dr. L. Loewenson, bibliotekarie vid the School of Slavonic Studies, och bibliotekspersonalen vid the Royal Institute of International Affairs har också givit mig vänlig och ständig hjälp i mitt oändliga sökande efter böcker. Jag är medveten om att jag ådragit mig en skuld till alla dessa, som jag inte kan ge tillräckligt erkännande åt i detta förord. Det är kanske mindre nödvändigt än vanligen att vid detta tillfälle tillägga det sedvanliga caveat att ingen av dem som hjälpt mig eller givit mig råd är ansvarig vare sig för mina misstag eller mina åsikter. Inte en enda av dem kan gärna finna sig instämma i allt jag har skrivit. Min tacksamhet mot dem är inte desto mindre uppriktig och djup.

Några tekniska detaljer återstår att nämna. Två ständiga spöken för dem som skriver om ryska ämnen är kalendern och transkriptionen. Händelser som ägde rum i Ryssland före 25 oktober/7 november 1917 dateras här enligt den Julianska kalendern som gällde vid den tiden, händelser utanför Ryssland dateras enligt den västerländska kalendern. Varhelst det kan tänkas att förvirring skulle kunna uppstå har jag klargjort vilken kalender jag använder. Händelser i Ryssland mellan 25 okt./7 nov. 1917 och 1/14 feb. 1918 (när Ryssland antog den västerländska kalendern) har daterats i båda ordningarna. Händelser efter 1/14 feb. 1918 har daterats enligt den västerländska kalendern.

(I den engelska upplagan fanns här ett stycke om transkription ryska—engelska)

En bibliografi över de viktigaste källorna till Bolsjevikrevolutionen 1917-1923, finns i den tredje volymen. Till dess hoppas jag att man skall finna erforderlig vägledning i fotnoterna. Ingen enstaka fullständig upplaga av Marx och Engels verk finns på de språk de skrevs. Av den planerade *Historisch-Kritische Gesamtausgabe* under överinseende av Marx-Engels-Lenin-institutet har endast sju volymer av del I (Tidiga skrifter) och fyra volymer av del III (Marx-Engels korrespondens) blivit publicerade. Dessa har jag använt där de varit tillämpliga. På andra ställen har jag använt den praktiskt taget fullständiga ryska översättningen av verken, också publicerade av Marx-Engels-Lenin-institutet. Av Lenins verk har jag använt den andra utgåvan (av vilken den tredje var ett omtryck) och föredragit den framför den ännu ofullständiga fjärde utgåvan, som utelämnar nästan alla de fullständiga och informativa noterna. Av Stalins verk var de första tolv volymerna (av

planerade sexton) tillgängliga när föreliggande volym gick i press. Den samlade utgåvan av Trotskijs verk som var under utgivning i Moskva mellan 1925 och 1927 blev aldrig fullbordad, men jag har använt den utgåvan för skrifter som ingår i den. Tal av Lenin och Stalin vid parti- eller sovjetkongresser osv. har som regel citerats från de samlade verken och inte från de officiella protokollen från kongresserna o. s. v. vilka är mera svåråtkomliga för den vanlige studeranden. Avskrifterna har, där jag har kontrollerat dem, visat sig tillförlitliga. Andra talare har citerats från de officiella protokollen. På grund av ofullständigheten (och stundom oläsligheten) i samlingarna av sovjetiska tidningar i detta land, har jag då och då blivit tvungen att citera dem från andrahands-källor utan verifikation. Jag har givit publiceringsdatum för citerade källor, utom när det gäller Marx och Engels, Lenins, Trotskijs och Stalins samlade verk. Utgivningsorten har angivits endast när osäkerhet kunnat uppstå. Verk på engelska förutsätts ha utgivits i London om inte annorlunda angivits eller om verkets karaktär (t. ex. den officiella Foreign Relation of the United States) gjort en sådan anmärkning överflödig. Bruket att använda förkortningar för sovjetiska institutioner (t. ex. VTsIK, Komintern) var alltför praktiskt för att överges. Men jag har alltid givit institutionen dess fullständiga namn vid första omnämnandet och har bifogat en lista på förkortningar i slutet av boken.

E. H. CARR
20 april 1950

Avdelning 1: Mannen och medlet

1. Bolsjevismens grunder

Det som sedermera blev det ryska kommunistpartiet (bolsjevikerna) och, ännu senare, det förenade kommunistpartiet (bolsjevikerna) spårar sitt ursprung tillbaka till en liten kongress med nio deltagare, som möttes i Minsk i mars 1898 och grundade det ryska[1] socialdemokratiska arbetarepartiet. De nio delegaterna representerade lokala organisationer i Petersburg, Moskva, Kiev och Jekaterinoslav samt det judiska allmänna arbetareförbundet i Ryssland och Polen, vanligen kallat ”Bund”. Kongressen varade i tre dagar – 1-3 mars 1898. Den utsåg en centralkommitté och beslöt att utge ett partiorgan. Men innan någonting annat kunde göras arresterade polisen alla de främsta deltagarna så att i praktiken ingenting återstod av detta första försök utom ett gemensamt namn som delades av ett antal lokala kommittéer och organisationer, som inte hade någon central samlande punkt och inga andra förbindelser med varandra. Ingen av de nio deltagarna i Minsk kom att spela någon ledande roll i partiets fortsatta historia. Ett ”Manifest för det ryska socialdemokratiska arbetarpartiet” som utgavs sedan kongressen upplösts var den marxistiske intellektuelle Peter Struves verk. Detta blev dess mest påtagliga arv till eftervärlden.

Sedan manifestet refererat till ”1848 års revolutions livgivande orkan” som hade blåst över Europa femtio år tidigare, omtalades att den ryska arbetarklassen var ”helt och hållet berövad vad deras utländska kamrater fritt och fredligt åtnjöt – del i styrelsen av staten, frihet för det talade och skrivna ordet, organisations- och mötesfrihet”. Detta var nödvändiga medel i kampen ”för dess slutgiltiga frigörande, mot privat egendom, för socialismen”. I väst hade bourgeoisien vunnit dessa friheter. I Ryssland var förhållandena annorlunda:

> Ju längre österut man kommer i Europa, desto svagare, ondskefullare och fegare i politisk mening blir borgerligheten, och desto större blir de kulturella och politiska uppgifter som faller på proletariatets lott. Den ryska arbetarklassen måste och skall bära arbetet för en segrande politisk frihet på sina starka skuldror. Detta är ett väsentligt steg, men bara det första steget till ett förverkligande av proletariatets storslagna historiska uppgift, till grundandet av en samhällsordning där det inte skall finnas plats för människans utsugande av människan.[2]

Dokumentet godtog således otvetydigt de två stadierna av revolutionen, den borgerligt-demokratiska och den proletärt-socialistiska revolutionen, som utstakats i det Kommunistiska manifestet bara tio år tidigare. Dess stora förtjänst var att det för första gången pekade på den ryska revolutionens fundamentala dilemma — oförmågan hos den ryska borgarklassen att göra sin egen revolution och den därav följande ansvarsökningen för det ryska proletariatet att leda den borgerligt-demokratiska revolutionen. Den viktigaste kritik som efteråt riktades mot det var att det försummade att nämna proletariatets diktatur eller att påvisa med vilka medel proletariatet kunde göras mäktigt att utföra sin mission. Manifestet förblev en akademisk övning snarare än ett handlingsprogram.

Kongressen i Minsk var det första samlade försöket att skapa ett ryskt marxistiskt parti på rysk mark. Under de gångna trettio åren hade de ledande ryska revolutionärerna varit narodnikerna — ett samlingsnamn för en rad revolutionära grupper som trodde på teorin om en bonderevolution och på att utöva terror mot medlemmar av självhärskardömet. Mot slutet av 1870-talet bröt en ung revolutionär vid namn Plechanov med narodnikerna på grund av frågan om individuell terror, som han tog avstånd från såsom småaktig, flydde utomlands, blev omvänd till marxismen och grundade 1883 i Schweitz en rysk marxistgrupp under namnet ”Arbetets frigörelse”. Under de följande femton åren förde Plechanov och hans anhängare, av vilka Axelrod och Vera Zasulitj var de mest aktiva, ett ständigt litterärt krig mot narodnikerna och tillämpade på Ryssland den marxistiska tesen att revolutionen kunde uppstå endast genom utvecklingen av kapitalismen och som resultat av det indust-

[1] Inte *Russkaja* utan *Rossijskaja*, för att utmärka inte det etniska Ryssland utan hela det ryska imperiets territorium.
[2] *VKP (B) v Rezoljutsijach* (1941), I, 3-5.

riella proletariatets verksamhet. Den snabba expansionen av industrier och fabriker i Ryssland under dessa år och början till industriella strejker ökade substansen hos ett program som vid sin tillblivelse kunde verkat orealistiskt. Under 1890-talet dök embryonala marxistiska grupper upp i själva Ryssland och året 1895 såg grundandet av en Kampliga för befrielse av arbetarklassen i Petersburg. Bland medlemmarna i denna liga fanns en entusiastisk lärjunge till Plechanov, Vladimir Ilitj Uljanov.

Vladimir Uljanov föddes 1870 i Simbirsk (som många år senare döptes om till Uljanovsk) och var son till en lägre tjänsteman. Den yngre generationen i familjen genomsyrades tidigt av den revolutionära traditionen. När Vladimir var sjutton år gammal avrättades hans bror Alexander för delaktighet i en komplott för att mörda Alexander III. Vladimir Uljanov studerade vid Kazans universitet, där han omvändes till marxismen och då och då relegerades för revolutionär verksamhet. Under det tidiga 1890-talet kom han till Petersburg för att tjänstgöra som jurist och fullborda sin marxistiska utbildning. Hans tidigaste skrifter var ett fullföljande av Plechanovs polemik mot narodnikerna och vintern 1894-5 utlade han Plechanovs-nya verk *Om frågan om den monistiska historieuppfattningens utveckling* för en beundrande skara unga marxister.

Sommaren 1895 besökte den unge Uljanov mästaren själv i Schweiz och återkommen till Petersburg gick han med i Kampligan för arbetarklassens befrielse. Men ligan var inte intresserad enbart av teori. Liksom de andra medlemmarna var Uljanov engagerad i att dela ut pamfletter till fabriks-Arbetare, och detta ledde till att han vid slutet av 1895 blev arresterad och satt i fängelse några månader och att han till följd därav blev förvisad till Sibirien, men på grund av slappheten i polisreglementet avbröt inte domen hans litterära aktiviteter. Under förvisningen till Sibirien grubblade han över planer på en partiorganisation som rörde sig om skapandet av en partitidning, som skulle publiceras utomlands och smugglas in i Ryssland. Han diskuterade dessa planer med Nadezjda Krupskaja, som kom till honom i Sibirien och blev hans hustru, med en annan socialdemokrat, Krzjizjanovskij, som delade hans förvisningsort och med två andra, Potresov och Martov, som fanns på andra ställen i Sibirien.[3] Då de frisläpptes från Sibirien i början 1900 hade Uljanov, Potresov och Martov samlat ihop tillräckligt med pengar och fortsatte till Genève för att söka samarbeta med Plechanov. Man kom snart överens. En folklig veckotidning kallad *Iskra* (Gnistan) och en solid teoretisk tidskrift kallad *Zarja* (Gryningen) skulle ges ut under en redaktion på sex personer – Plechanov, Axelrod och Zasulitj, som representanter för Arbetets befrielse-gruppen tillsammans med Uljanov, Potresov och Martov. Det första numret av *Iskra* kom från pressen i Stuttgart[4] den 1 december 1900, och det första numret av *Zarja* den 1 april 1901. Plechanovs inflytande och auktoritet såsom nestor bland de ryska marxisterna gjorde honom, i egna och andras ögon, till företagets ledande genius. De tre medlemmarna av Arbetets befrielse-gruppen var de enda tillämnade medarbetarna som nämndes vid namn i den preliminära annonseringen av *Iskra*, som uppenbarligen grundade sig på ett utkast av Uljanov gjort i Ryssland[5] och samma tre namn – Plechanov, Axelrod och Zasulitj – stod också ensamma på *Zarja*s titelsida. De tre junior-redaktörerna var ännu helt okända och skulle vinna sina sporrar. Uljanov, den mest produktive skribenten bland dem hade publicerat sina tidigaste arbeten under pseudonymerna ”Ilin” och ”Tulin”. Sedan han lämnade Ryssland hade han dolt sin identitet under täcknamnen ”Petrov” och ”Frei”. En artikel, som stod i *Zarja* i december 1901 var det första tillfället då han använde en ny signatur, ”Lenin”. Tillfället var av symbolisk betydelse. Det var ungefär vid denna tid som Lenin först började skjuta upp med huvud och axlar över sina medredaktörer genom sin energi och genom klarheten i sina idéer. Han ensam visste precis vad han ville: upprätta ett godtaget system av revolutionär doktrin och ett organiserat revolutionärt parti. Det första av dessa syften krävde, vid sidan av att *Iskra*s spalter skulle fyllas, att ett partiprogram presenterades, och det andra att en

[3] N. K. Krupskaya, *Memories of Lenin* [i] (eng. övers. 1930) sid. 39. [Svensk övers. Lenin (1976)]
[4] De följande numren trycktes i München till i december 1903 då utgivningen flyttades till Genève.
[5] Lenin, *Sotjinenija*, IV, 37-41. (*VKP (B) v Rezoljutsijach* (1941), I, 7-10. Martov bekräftar att det fanns ett ursprungligt utkast (Lenin, *Sotjinenija*. IV, 554). Det finns inga belägg som visar hur mycket av det som överlevde i den slutgiltiga versionen.

partikongress sammankallades för att ta upp det arbete som påbörjats och lämnats 1898. *Iskra* ämnade enligt formuleringen i det preliminära tillkännagivandet av dess födelse, ge den splittrade ryska socialdemokratiska rörelsen ”en bestämd fysionomi och organisation”:

> Innan vi förenas och för att förenas måste vi först bestämt och kategoriskt dra en skiljelinje Annars skulle vårt förbund endast bli en fiktion som täckte den nuvarande förvirringen och förhindrade att den radikalt undanröjdes. Därför måste det stå klart att vi inte ämnar göra vårt organ endast till en samling divergerande åsikter. Vi skall tvärtom föra det i en anda av en strängt definierad politik.[6]

Mot mitten av år 1902 kunde *Iskra* för sina läsare lägga fram ett förslag till partiprogram som representerade en omsorgsfull blandning av åsikter från den mildare och försiktigare Plechanov och från den djärvare och mer kompromisslöse Lenin. Vid samma tid utgav Lenin sitt första större självständiga arbete om revolutionär doktrin och revolutionär organisation, *Vad bör göras?* Tidigt under 1903 hade förberedelserna avancerat tillräckligt långt för att man skulle sammankalla en partikongress, som skulle hållas i Bryssel i juli samma år.

”Bolsjevism såsom en ström av politiskt tänkande och såsom politiskt parti har existerat sedan 1903”, skulle Lenin skriva nära tjugo år senare.[7] Dess karaktär bestämdes av motsättningarna i den tid den uppstod och bragtes till födelse – motsättningar där Lenins klarsynta snille, trygga ihärdighet och polemiska temperament gav honom den mest framträdande rollen. Innan kongressen sammanträdde hade tre ideologiska slag utkämpats och vunnits. Gentemot narodnikerna hävdade det ryska socialdemokratiska partiet att proletariatet och inte småbönderna var den kommande revolutionens drivande kraft, gentemot de ”legal marxisterna” predikade de revolution och socialistisk handling, gentemot de så kallade ”ekonomisterna” förde de fram såväl politiska som ekonomiska krav i proletariatets namn.

Kampanjen mot narodnikerna var Plechanovs viktigaste verk. De första ryska revolutionärerna från 1860-talet, som byggde på de intellektuella grundvalar som 1840-talets pionjärer lagt, var materialister i artonhundratalets bemärkelse. De var produkter av upplysningen och radikaler i den franska revolutionens tradition och saknade förbindelse med de ryska bönderna och med de då ännu numerärt obetydliga ryska fabriksarbetarna. De ryska revolutionärerna från 1870-talet upptäckte den ryske bonden och fann i honom den kommande huvudrollsinnehavaren vid den ryska revolutionen, som på så sätt för första gången fick såväl ett socialt som ett intellektuellt innehåll. Några av dem följde Bakunin och var för anarkism och terrorism. Andra var påverkade av Marx (vars arbeten började tränga in i Ryssland under 1870-talet), men tolkade hans lärdomar på ett speciellt ryskt sätt och påstod att Ryssland, eftersom det till övervägande del var ett bondeland, skulle undgå det västerländska stadiet av borgerlig kapitalism och att det speciella ryska bondesamhället skulle visa sig vara en direkt förbindelselänk från gångna tiders feodalism till framtidens kommunism. Skiljelinjen mellan den revolutionära radikalismen från 1860-talet och narodnikerna från 1870-talet hade vissa likheter med den kända debatten på andra områden mellan ”västerlänningar” och slavofiler. Västerlänningarna ansåg att det var Rysslands öde att, eftersom det var ett efterblivet land, lära av västerlandet och att genomgå samma faser och samma processer som redan hade utmärkt västerlandets utveckling. Slavofilerna trodde att Ryssland, som utan tvekan var efterblivet men dock fullt av ung livskraft och i detta avseende överlägset västerlandet som redan var statt i förfall, hade ett eget framtida öde att uppfylla, som skulle förmå det att resa sig över den västerländska kulturens karakteristiska missförhållanden.

Lenins tidiga skrifter mot narodnikerna åstadkom inte mycket mer än att förstärka Plechanovs argument. I den allra första av dem deklarerade han med ungdomligt eftertryck sin egen revolutionära tro på proletariatet:

> Det är mot den industriella arbetarklassen som socialdemokratin riktar sin uppmärksamhet och sin aktivitet. När de avancerade medlemmarna av den klassen har upptagit den vetenskapliga socialismens

[6] *VKP (B) v Rezoljutsijach* (1941), I, 9: Lenin, *Sotjinenija*, IV, 39-40.
[7] Lenin, *Sotjinenija*, I, 194.

> idéer, och idén om den ryske arbetarens roll i historien, när deras idéer har spritts vida omkring och arbetarna har skapat stabila organisationer, som kommer att omforma det osammanhängande ekonomiska kriget av i dag till ett medvetet klasskrig — då kommer den ryske arbetaren att resa sig på toppen av alla demokratiska element, kasta enväldet över ända och leda DET RYSKA PROLETARIATET (vid sidan av ALLA LÄNDERS proletariat) längs den öppna politiska kampens väg mot en *Segrande Kommunistisk Revolution.*[8]

Under artonhundratalets sista decennium höll Witte och utländska kapitalister på att intensifiera den ryska industrins och det ryska proletariatets framväxt och skapade på så sätt de förhållanden som skulle visa att Plechanov och Lenin hade rätt. Industriarbetarnas stjärna var i stigande, bondens stjärna var i avtagande, på det revolutionära firmamentet. Inte förrän 1905 blev problemet att passa in bonden i det revolutionära schemat en brännande partifråga.

De ”legala marxisterna” var en liten grupp intellektuella som under mitten av 1890-talet började utlägga Marx' doktriner i böcker och artiklar i sådan form att de passerade den ryska censuren. Marxismens snabba utbredning bland ryska intellektuella vid denna tid berodde på den ryska industrins expansion och på frånvaron av någon som helst borgerlig tradition eller borgerlig politisk filosofi som i Ryssland skulle kunna spela den västerländska liberalismens roll. Marx hade prisat tillväxten av kapitalismen under feodala förhållanden som en progressiv kraft. Marxismen var godtagbar för den framväxande ryska medelklassen som en ideologisk förstärkning i kampen mot feodalism och envälde, precis som marxismen senare kom att appellera till den uppåtgående kapitalistklassen i ”efterblivna asiatiska länder såsom en bundsförvant mot utländsk kapitalism. Men i och med att den ryska medelklassens intellektuella godtog marxismen tömde man det på varje omedelbart revolutionärt innehåll, så att myndigheterna, som fortfarande fruktade narodnikerna som det främsta revolutionära partiet, inte var ovilliga att tolerera dessa narodnikernas svurna fiender, vars egna program inte tycktes innebära något latent hot. Huvudgestalten bland de ”legala marxisterna” var Peter Struve, författaren till Minsk-kongressens manifest. Hans *Kritiska anmärkningar om frågan om Rysslands ekonomiska utveckling*, utgivna 1894, var gruppens ursprungliga plattform. Den slutade med den berömda maningen till socialisterna att inte bry sig om ”himlastormande” orealistiska projekt, utan ”lära i kapitalismens skola”.[9] Andra ”legala marxister” var Bulgakov och Berdjajev, som senare konverterade till den kristna ortodoxa läran, och Tugan-Baranovskij, författare till ett standardverk om Rysslands fabriker. I diametral motsats till narodnikerna godtog de utan inskränkning den marxistiska synen på den borgerliga kapitalismens framväxt som ett nödvändigt första stadium på vägen mot den kommande socialismen. Och de trodde att på detta område måste Ryssland lära av västerlandet och slå in på den västerländska stigen. Så långt instämde Lenin helt med dem. Men deras fasthållande vid nödvändigheten av ett borgerligt kapitalistiskt stadium ledde dem snart till att betrakta detta som ett mål i sig och mena att ersättandet av revolutionen med reformer var den process genom vilken man så småningom nådde fram till socialismen och förebådade på det sättet Bernsteins och de tyska revisionisternas åsikter om marxismen. Lenin gjorde en sammanfattning av ämnet långt senare, ”de var borgerliga demokrater för vilka brytningen med narodnismen innebar en övergång från småborgerlig (eller bonde-) socialism, inte till proletär socialism som i vårt fall, utan till borgerlig liberalism”.[10]

Mer substansiell var sammandrabbningen med de så kallade ”ekonomisterna” — en grupp ryska socialdemokrater som utövade ett märkligt inflytande över hela rörelsen omkring sekelskiftet. Den utmärkande grundsatsen för ”ekonomisterna” var den skarpa uppdelningen i ekonomi och politik, den första var arbetarnas sak, den senare partiets intellektuella ledares.

---

[8] Struve intog under vissa tider en tvetydig hållning och var bidragsgivare till *Iskra*s första nummer; efter 1902 avbröt han alla förbindelser med partiet och under senare år blev han en bitter fiende till revolutionen.
[9] Lenin, *Sotjinenija*, XII, 57.
[10] Ibid., II, 479-80. Enligt författaren till dokumentet, Kuskova, var det inte avsett för publicering, inte heller hade hon givit det titeln *credo* (ibid., II, 638-639). Den publicitet det fick berodde på att Lenin och hans anhängare i Sibirien tog det som mål för sina attacker mot 'ekonomismen'.

Enligt denna tes var arbetarnas inte intresserade av politiska mål, endast av ekonomiska. Klasskampen reducerades för dem till en form av facklig kamp -— en männens kamp mot sina herrar för bättre levnadsvillkor och sociala förbättringar inom den existerande ordningens ram. Politik var de intellektuellas angelägenhet, men eftersom det enda antagbara politiska programmet i dåtidens Ryssland var ett borgerligt reformprogram, så begränsades faktiskt partiets intellektuella till samma mål som de borgerliga liberalerna och kunde inte skiljas från dem. Eller enligt formuleringarna i deras så kallade *credo*, som blev gruppens antagna manifest:

> Diskussioner om ett oberoende politiskt arbetareparti är ingenting annat än ett överförande av utländska syften och utländska resultat på vår mark... En hel rad historiska förhållanden hindrar oss från att bli västerländska marxister och begär av oss en annorlunda marxism som är lämplig och nödvändig för ryska förhållanden. Den brist på politiskt sinne och känsla som finns hos varje rysk medborgare kan tydligen inte återlösas av diskussioner om politik eller av appeller till en icke existerande kraft. Detta politiska sinne kan vinnas enbart genom träning, det vill säga genom att ta del i det liv (hur omarxistiskt det än må vara) som den ryska verkligheten lerbjuder ... För den ryske marxisten finns det bara en utväg: att stödja proletariatets ekonomiska kamp och att deltaga i den liberala oppositionens aktiviteter.[11]

Dessa kätterier tillbakavisades sommaren 1899 och en grupp av hans vänner i landsförvisningen i Sibirien. De beskrev dem i ett motmanifest som en tillbakagång från partimanifestet från föregående år, där ”arbetet på att erhålla politisk frihet” stadigt hade placerats på den ryske arbetarens ”starka skuldror”.[12] Följande år framställde Plechanov ett vademecum av dokument, som presenterades av ett förord av honom själv, som var avsett att tjäna som det slutgiltiga avslöjandet av ”ekonomismen”.[13] Och Martov, som ägde begåvning för politisk satir, skrev en *Den senaste ryska socialismens hymn*:

> Smickra oss inte med er politik, I de trälande massornas demagoger, tala inte med oss om era kommunismer; vi tror på makten hos — caisses d'assistance.

Motsättningen fortsatte in i Iskra-perioden och lade beslag på många spalter i den nya tidskriften, och Lenins *Vad bör göras?* gick från ett inledande utfall mot de ”legala” marxisterna till en samlad attack mot ”ekonomismen” i alla dess förgreningar:

> Avsikten med en socialdemokrat får inte vara en fackföreningssekreterare utan en folktribun... En fackföreningspolitik för arbetarklassen är helt enkelt en borgerlig politik för arbetarklassen.[14]

Såväl politisk som ekonomisk agitation behövdes för att få massorna klassmedvetna. Givetvis kunde de två inte skiljas åt, eftersom varje klasskamp till sitt väsen var politisk. Till skillnad från de ”legala marxisterna”, som till sitt väsen var en borgerlig gruppering som förde fram en borgerlig politik på ett marxistiskt idiom, så hade ”ekonomisterna” en plan för ekonomisk agitation och sociala reformer för arbetarna och var i så måtto ett äkta arbetareparti. Men de kom till samma praktiska slutsats som de legala marxisterna att det var nödvändigt att uppskjuta den proletära revolutionära socialistiska kampen till en obestämd framtid och under tiden koncentrera sig på ett reformistiskt demokratiskt program i samförstånd med borgerligheten. Lenin försummade inte under senare år att påpeka att de i denna mening hade förebådat mensjevismens själva grundsats.[15]

Den underliggande stridsfrågan i konflikten med de legala marxisterna och ekonomisterna var en fråga som kom att följa med genom hela den ryska revolutionens historia. Det *Kommunistiska manifestets* prydliga schema sörjde för revolutionen genom successiva stadier. Först skulle den borgerliga revolutionen krossa resterna av den feodala samhällsordningen och det politiska enväldet och upprätta borgerlig demokrati och borgerlig kapitalism, med dess vidhängande fenomen, ett industriellt proletariat. Sedan skulle proletariatet, när det väl organiserat sig under de villkor den borgerliga demokratin erbjudit, gå vidare till den slutgiltiga revolutionen att störta den borgerliga

---

[11] Ibid., II, 483-486.
[12] G. V. Plechanov, *Sotjinenija*, XII, 3-42.
[13] Citerad i E. Jaroslavskij, *Istorija VKP (B)*, I (1926), 252.
[14] Lenin, *Sotjinenija*, IV, 423-426.
[15] Lenin, *Sotjinenija*, XII, 69.

kapitalismen och upprätta socialismen. Å andra sidan hade Marx själv verkat ha vissa tvivel på tillämpbarheten av detta schema, som var produkten av ett briljant generaliserande från engelsk och fransk historia till 1840-talets Tyskland, som fortfarande väntade på sin borgerliga revolution men redan ägde en växande industri och ett snabbt växande proletariat. 1844 hade Marx ifrågasatt möjligheten av att hålla den kommande tyska revolutionen inom gränserna för en borgerlig revolution, ”som lämnar husets pålar stående” och förklarade att Tyskland endast kunde frigöras genom det revolutionära proletariatet.[16] I själva det *Kommunistiska manifestet* förutsade han, att på grund av det samtida Tysklands ”framskridna förhållanden” och ”utvecklade proletariat” skulle den tyska borgerliga revolutionen bli ”det omedelbara förspelet till en proletär revolution”. Och efter det att 1848 års fiasko hade avslöjat den tyska borgerlighetens hjälplöshet drog Marx länken mellan den borgerliga och den proletära revolutionen i Tyskland ännu tätare ihop. I sin maning till den Kommunistiska Ligan i mars 1850 hävdade han att misslyckandet 1848 hade pålagt de tyska arbetarna en dubbel uppgift: för det första att stödja borgerligheten i dess demokratiska kamp mot feodalismen och ge den kampen skarpast möjliga form, och för det andra att hålla ett oberoende parti redo att ta upp den socialistiska kampen mot den borgerliga kapitalismen så snart som den borgerligt demokratiska revolutionen var fullbordad. Dessutom låg det i arbetarnas intresse att göra processen kontinuerlig trots att de två uppgifterna var teoretiskt åtskilda.

> Medan den demokratiska småborgerligheten vill avsluta revolutionen så snabbt som möjligt ... så består vårt intresse och vår uppgift av att göra revolutionen permanent ända tills alla de mer eller mindre ägande klasserna har förpassats från makten, tills proletariatet vinner makten, tills de förenade proletärerna inte bara i ett land utan i alla världens ledande länder, har utvecklats tillräckligt för att sätta ett slut för tävlingen mellan proletärerna i dessa länder och tills allra minst de viktigaste produktiva krafterna är koncentrerade i proletärernas händer.

Och Marx slutade en lång maning med frasen: ”Slagordet i deras kamp måste bli 'permanent revolution'.”[17]

De ryska marxisterna hade på så sätt två riktningar öppna för sig under 1890-talet. Var och en höll med om att Ryssland ännu inte hade nått sin borgerliga revolution, och man kunde därför hävda, som de legala marxisterna och ekonomisterna gjorde, att på detta stadium kunde proletariatet, vad det gällde den socialistiska revolutionen, bara spela ett väntans spel, och under tiden agera som en stödjande bundsförvant till borgerligheten i dess planer på att störta feodalismen och enväldet. Alternativet var att på Ryssland tillämpa ett sådant schema som Marx framlagt för Tyskland, och Lenin tycks ha varit den förste som gjorde en sådan tillämpning, i en artikel kallad *Uppgifter för de ryska socialdemokraterna* skriven i Sibirien 1898. Där hävdade Lenin att de var den ryska socialdemokratins uppgift att leda proletariatets klasskamp ”i båda dess manifestationer” — i den demokratiska kampen mot absolutismen, där proletariatet skulle ha en bundsförvant i borgerligheten, och i den socialistiska kampen mot kapitalismen, där proletariatet skulle kämpa ensamt. Medan ”alla socialdemokrater erkänner att den politiska revolutionen i Ryssland måste föregå den socialistiska revolutionen” är det inte desto mindre sant att den demokratiska uppgiften är ”olösligt förenad med den socialistiska uppgiften” så att ”alla *socialister* i Ryssland måste bli *socialdemokrater*”.[18]

---

[16] Detta var kärnpunkten i det berömda avslutande stycket på essän Om kritiken av Hegels lagteori. som slutade med förutsägelsen att 'signalen till Tysklands återuppvaknande från det döda skall ges av den galliska tuppens galande' (Karl Marx-Friedrich Engels*: Historisch-Kritische Gesamtausgabe*, Ier Teil, I, i 617-620)

[17] Marx i Engels, *Sotjinenija*, VII, 483,489. Ursprunget till denna berömda fras är osäkert. Marx använde den för första gången i en artikel från 1844, där han anmärkte att Napoleon hade ”ersatt den permanenta revolutionen med permanent krig.” (Karl Marx—Friedrich Engels: *Historisch-Kritische Gesamtausgabe*, 1er Teil, III, 299.) 1850 tillskrev han Blanqui ”en teori om permanent revolution” (Marx i Engels, *Sotjinenija*, VIII, 81).

[18] Lenin, *Sotjinenija*, II, 171-178. Tesen om den ”ouppl̈osliga länken” hade ett respektabelt förflutet i ryskt tänkande. Herzen, som, trots att han rätteligen räknas som narodnismens upphovsman, här och där visar spår av påverkan från Marx, skrev 1868: ”En republik som inte ledde till socialism skulle te sig orimlig för oss, en övergång som tar sig själv för ett mål; en socialism som försökte vara utan politisk frihet, med lika rättigheter, skulle snabbt förfalla till auktoritär kommunism.” (*Polnoe Sobranie Sotjinenij i Pisem*, red. av M. K. Lemke, XX, (1923), 132: ett uppenbart misstag i

Lenin bevarade en fullständig teoretisk åtskillnad mellan de två revolutionerna. Han var fullt medveten om att den relativt avancerade industriella utvecklingen i Tyskland 1848 inte fanns i Ryssland och avhöll sig från att följa Marx i dennes förutsägelser om en ”omedelbar” följd mellan den borgerliga och den proletära revolutionen, han föredrog att inte säga någonting alls om intervallen dem emellan. Men den ”oupplösliga länken” mellan de två uppgifterna för den ryska socialdemokratin förde honom nära Marx idé om en kontinuerlig revolutionsprocess för Tyskland. Lenins artikel mottogs entusiastiskt av ”Arbetets befrielse”-gruppen i Genève och publicerades där med ett förord av Axelrod, som lovordade den som en ”direkt kommentar” till partimanifestet.[19]

Ett godtagande av proletariatets dubbla uppgift, en demokratisk och en socialistisk, hade sina följder för partiorganisationen. En av frågorna i konflikten med ekonomisterna var den så kallade frågan om ”spontaniteten”[20] i arbetarrörelsen. Det Kommunistiska manifestet hade när det attackerade de utopiska socialisterna, satt upp ”proletariatets gradvisa spontana klassorganisation” mo ”en organisation av samhället särskilt påhittad av dessa uppfinnare”. Å andra sidan kunde betoningen på ”gradvis” och ”spontan” utveckling läggas så hårt att det ledde till ett förnekande av behovet av politisk handling. ”Spontanitet” blev på det sättet ett slagord för ekonomisterna, som ansåg att utvecklingen av ekonomiskt handlande bland massorna (fackföreningsrörelse, strejker osv.) skulle göra dem ”spontant” mogna för revolutionen. Ortodoxa socialdemokrater, som representerades såväl av Plechanov och ”Arbetets befrielse”-gruppen som av Lenin, hävdade inte bara att arbetarna skulle uppmuntras att föra fram såväl politiska som ekonomiska krav, utan också att de skulle genomsyras av ett medvetet revolutionärt syfte och föra en medvetet planlagd revolutionär kampanj. ”Medvetenhet” antogs som slagord i motsats till ”spontanitet”.[21] Enligt Lenin var svagheten hos den ryska arbetarrörelsen mot slutet av seklet att det ”spontana” elementet hade gått förbi ”medvetenheten”. Rysslands snabba industriella utveckling hade framkallat en våg av strejker mot de outhärdliga förhållandena i fabrikerna. Men arbetarnas protest leddes inte av någon revolutionär medvetenhet eller revolutionär teori.

Den teoretiska diskussionen om ”spontanitet” och ”medvetenhet” skylde den livsviktiga praktiska frågan om ett revolutionärt partis karaktär och funktion, som till slut söndrade det ryska social-demokratiska arbetarepartiet i två delar. Det som en dag skulle bli bolsjevikisk doktrin utvecklades gradvis och framkallade inga allvarliga åsiktskollisioner inom partiet före den ödesdigra kongressen 1903. Den formades inte uteslutande av Lenin. Plechanov åtnjöt fortfarande en enastående auktoritet som partiets teoretiker, som det tog Lenin lång tid att bestrida. Men från grundandet av *Iskra* och framåt blev Lenin mer och mer den som ledde loppet när det gällde avancerade idéer inom partiet, och det är i hans skrifter som utvecklingen av partidoktrinen tydligast kan spåras. Den åsikt om partiets karaktär som konsekvent framfördes i *Iskra* vilade på två förutsättningar som Lenin återvände till gång på gång. Den första var att ”utan revolutionär teori kan det inte bli någon revolutionär rörelse ”.[22] Den andra var att ”socialdemokratisk medvetenhet” eller ”klasspolitisk medvetenhet” inte var något som växte fram ”spontant” utan endast kunde komma till arbetaren ”utifrån”.[23] Båda dessa satser definierade relationen mellan partiet och proletariatet som en helhet och hade följdsatser, vars vidsträckta implikationer inte var omedelbart skönjbara.

---

interpunktionen har rättats) Ur en annan aspekt sade D. Tolstoj, inrikesminister under Alexander III, på 1880-talet: ”Varje försök att införa västerländska parlamentariska former i Ryssland är dömt att misslyckas. Om den tsaristiska regimen ... störtas, så kommer den att ersättas av kommunism, den rena, omaskerade kommunismen hos Karl Marx, som nyligen dog i London och vars teorier jag har studerat med uppmärksamhet och intresse.” (Bernhard von Bülow, *Denkwürdigkeiten*, (1931), IV, 573).

[19] Förordet är omtryckt i Lenin, *Sotjinenija*. II, 603-605.

[20] De ryska orden stichijnyj och stichijnost översätts vanligen inadekvat med ”spontan” och ”spontanitet”. De bär också idén om icke vägledd inspiration, om något medfött och elementärt.

[21] Konflikten speglas också i en tidig artikel från 1901 av Stalin, som skrev att ”socialdemokratin tog hand om denna omedvetna, spontana, oorganiserade rörelse” bland arbetarna (*Sotjinenija*, I, 14).

[22] Lenin *Sotjinenija*, II, 184, iv, 380.

[23] Ibid., IV, 384, 422.

Den första satsen, som fastslog teorins överlägsna betydelse, krävde ett parti som skapats av intellektuella och. i varje fall i början, huvudsakligen bestod av intellektuella. Detta var, enligt Lenin, en historiskt bekräftad nödvändighet:

> Alla länders historia bär vittnesbörd om att genom sina egna resurser enbart är arbetarklassen mäktig att endast frambringa en fackföreningsmedvetenhet, dvs., en övertygelse om nödvändigheten av att sluta sig samman i förbund, av att fortsätta kampen mot sina herrar, att gentemot regeringen säkerställa förkunnandet av nya lagar som är oundgängliga för arbetarna och så vidare. Den socialistiska förkunnelsen har spirat ur filosofiska historiska och ekonomiska teorier, som utbildade representanter för de besuttna klasserna, intelligentsian, har arbetat fram. Grundarna av den nutida socialismen Marx och Engels hörde själva genom sitt sociala ursprung till den borgerliga intelligentsian. På samma sätt har den teoretiska läran om socialdemokratin i Ryssland kommit fram helt och hållet oberoende av arbetarklassens spontana framväxt, har stigit upp som det naturliga och oundvikliga resultatet av idéutvecklingen hos den revolutionära socialistiska intelligentsian.[24]

Han åberopade auktoriteten hos Kautskys ”djupt rättvisa och viktiga ord”. Kautsky var fortfarande den vördade ledaren för den tyska socialdemokratin:

Dagens socialisteka rörelse kan tillkomma enbart på grundval av en djup vetenskaplig kunskap ... Den som bär på denna vetenskap är inte proletariatet utan *den borgerliga intelligentsian*; dagens socialism föddes i huvudena på enskilda medlemmar av denna.[25]

Det är svårt att lösgöra denna attityd från en svag doft av nedlåtenhet, som var typisk för Plechanov och vid denna tid inte helt borta från Lenins skrifter. Manifestet som förkunnade *Iskra*s grundande, uttryckte under kampanjen mot ekonomis-tema ett förakt för ”ren arbetarlitteratur”,[26] och när Lenin långt senare såg tillbaka på denna tid anmärkte han att i Ryssland likaväl som på annat håll, hade framväxten av en massarbetarrörelse blivit signalen för ”opportunistiska” avvikelser att dyka upp i det marxistiska lägret.[27] Lenin och hans tidiga följeslagare var intellektuella av renaste vatten och deras skrifter nådde en hög nivå av bildning och skarpsinne. Zinovjev beskrev de få arbetarna i de tidiga partiorganisationerna som ”isolerade fenomen”.[28] 1905 års revolution förde för första gången in ett betydande antal arbetare i partileden.

Den andra satsen, som framställde partiet som en revolutionär elit, som påförde arbetarmassorna en revolutionär medvetenhet ”utifrån” drog en skarp skiljelinje mellan partiet och proletariatet. Klassen var en ekonomisk enhet, partiet en politisk eller ideologisk enhet,[29] och det låg i sakernas natur att partiet endast kunde vara en del av klassen[30] — dess förtrupp och förkämpen för dess intressen. Det var Plechanov som i *Iskra*s spalter myntade termen ”hegemoni” för att uttrycka relationen mellan

---

[24] Lenin, *Sotjinenija*, IV, s. 384-385. Lenins emfas tycks här ha lett honom till en formulering (”helt och hållet oberoende”) som med tvekan är marxistisk, på annat håll lade han betoningen på de nödvändiga sociala rötterna till varje politisk lärosats. Samma anklagelse kan riktas mot en välkänd passage i en av Marx' egna tidiga skrifter, där han talade om proletariatet som ”filosofins materiella vapen” för att göra revolution (Karl Marx-Friedrich Engels: *Historisch-Kritische Gesamtausgabe* 1er Teil, I, i, 619-620).

[25] Ibid., IV, 390-391.

[26] *VKP (B) v Rezoljutsijach*, I, 10.

[27] Lenin, *Sotjinenija*, XVII, 344. Marx hade anmärkt att ”arbetarna när de... lämnar arbetet och blir professionella litteratörer alltid ställer till ”teoretiskt bråk” (Marx i Engels, *Sotjinenija*, XXVI, 484-485.) När R. Michels diskuterar frågan på grundval av tyska och italienska erfarenheter drar han slutsatsen att ”när helst en marskalkstav vilat i en arbetares valkiga näve, har arbetararmen haft en ledning som varit osäkrare och mindre tillfredsställande för dess syften än när ledningen har varit i händerna på män ur andra samhällsklasser”, och tillägger uttryckligen: Ytterst är det inte så mycket de reformistiska intellektuella som ledarna for fackföreningsrörelsen, dvs. ursprungliga. proletärer som stått bakom den reformistiska tendensen inom den tyska socialdemokratin” (*Zur Sociologie des Parteiwesens* (andra utg. 1925) sid. 391,408).

[28] G. Zinovjev, *Geschichte der Kommunistischen Partei Russlands* (1923), sid. 85.

[29] Som Lagardelle, den franske socialisten, uttryckte det, hålls klassen samman av en *lien de nécessité*, partiet av en *lien de volonté* (H. Lagardelle, *Le Socialisme ouvrier* (1911), sid. 166-167).

[30] Detta förklarades också till och med vara ordets härledning: ”Ordet 'parti' kommer från latinets pars eller del: och vi marxister säger i dag att partiet är en del av en avgränsad klass” (G. Zinovjev, *Geschichte der Kommunistischen Partei Russlands* (1923), s. 10).

partiet och proletariatet. Han protesterade mot ”sammanblandningen av begreppet 'klass' och begreppet 'parti' ”, och tillade att ”hela arbetarklassen är en sak och en helt annan sak är det socialdemokratiska partiet som endast representerar det ledande och i början numerärt lilla skiktet av arbetarklassen”.[31] Ingen allvarlig marxist har någonsin trott att en liten elit av revolutionärer själva skulle kunna göra revolution, det skulle ha varit att falla in i ”blanquismens” kätterier.[32] Ingen framhöll mer kraftfullt än Lenin själv att utan massorna var ingen allvarlig politisk handling möjlig. Men partiet uppfattades aldrig av Lenin som en massorganisation. Mycket av dess styrka kom av att det fann det mer angeläget att utesluta än att innesluta: kvalitet snarare än kvantitet var dess syfte. Partiets funktion var att leda arbetarna. ”Proletariatets spontana kamp blir ingen äkta 'klasskamp' förrän dess kamp leds av en organisation av revolutionärer.”[33] Doktrinen om spontaniteten, som förnekade denna ledarroll, fick öknamnet ”svansspetsism”, därför att den dömde partiet att hänga arbetarrörelsen i svansen.

Doktrinen om partiet som ett magasin för revolutionär teori och revolutionär medvetenhet, som ledde och visade vägen för en spontan arbetarrörelse, hamrades ut av Lenin och hans kolleger i *Iskra* mot en bakgrund av den pågående kontroversen. Den hade emellertid en god marxistisk garantisedel. En liknande doktrin hade inspirerat den första Kommunistiska ligan på 1840-talet, en grupp vars medlemsantal aldrig översteg ett par hundra och lämnade spår efter sig i åtminstone en passage i det Kommunistiska manifestet:

> Kommunismen är, praktiskt taget, den mest progressiva och beslutsamma avdelningen av arbetarklassen i alla länder ... de har teoretiskt fördelen framför proletariatets stora massa av att förstå marschvägen och villkoren för den proletära rörelsen och de allmänna resultaten av den.

En annan passage i Kommunistiska manifestet beskrev å andra sidan den proletära rörelsen som ”den överväldigande majoritetens oberoende självmedvetna rörelse” och på senare år kom Marx och Engels, delvis påverkade av misslyckandena 1848 och delvis av sin engelska omgivning, att tro på en indoktrineringsperiod för massorna som det nödvändiga förspelet till en proletär revolution. Den enda organisation som understöddes av Marx och Engels efter deras ankomst till England, the International Workingmen's Association (den s. k. ”Första internationalen”) var en massorganisation, inte ett revolutionärt parti, och stod så fjärran man gärna kunde tänka sig från deras ungdoms Kommunistiska liga.

Den skillnad som fanns mellan Kommunistiska ligans Marx och Första internationalens Marx var inte resultatet av en utveckling av doktrinen, utan av ett byte av miljö från 1840-talets preussiska polisstat till det mellanviktorianska Englands borgerliga demokrati. Det var alltså logiskt att Lenin i detta avseende skulle bli en lärjunge till den tidige Marx snarare än den sene. Lenin var från början en praktisk rysk revolutionär, vars revolutionära teori formades i ljuset av Rysslands behov och Rysslands möjligheter. Planen på att göra intelligentsian till en proletär revolutions spjutspets var t. o. m. mer lämpad för ryska än för tyska förhållanden, inte bara på grund av att det svaga och efterblivna ryska proletariatet var i ännu större behov av en sådan ledning än dess tyska och *a fortiori* dess västeuropeiska motsvarigheter, men på grund av att den ryska intelligentsian inte som dess västerländska motsvarigheter hade sina rötter i den affärsdrivande borgerligheten och var därför inte bunden vid någon djuprotad borgerlig lojalitet. Den ekonomiskt rotlösa ryska intelligentsian hade redan visat hur dess kapacitet för abstrakt revolutionärt tänkande kunde rustas för en social revolutions politiska verklighet. ”Gå till folket”-rörelsen från 1870-talet, som uteslutande riktade sig till den mest eftersatta befolkningsdelen, småbönderna, hade blivit ett fiasko. Men den hade sin

---

[31] G. V. Plechanov, *Sotjinenija*, XII, s. 80-81.

[32] ”Blanquism” innebar i 1800-talets revolutionära språkbruk en böjelse för den isolerade revolutionära konspirationen eller putschen och försummande av den metodiska organisationen. ”Blanquismen är en militär konspiration”, skrev Lenin 1917, ”om den organiseras av en begränsad klass” parti, om dess organisation inte har räknat med den politiska faktorn i allmänhet och den internationella faktorn i synnerhet' — och om de objektiva villkoren inte är gynnsamma (Lenin, *Sotjinenija*, XXI, 347). En kortare men kanske mindre pålitlig definition föreslås i Lenins obiter dictum 1917: ”Vi är inte blanquister, vi är inte för att gripa makten med hjälp av en minoritet” (ibid., XX, s. 96).

[33] Ibid., IV, s. 465.

plats i historien som ett första don quijotemässigt och desperat försök att överbrygga klyftan mellan massorna och den revolutionära intelligentsian, och detta kunde nu upprepas med de proletära massorna. Det var emellertid när Lenin kom till detaljerna för partiorganisationen som ryska förhållanden tydligast påverkade hans tänkande. Den ryska statens natur uteslöt bildandet av någon som helst sorts socialistiskt eller ens demokratiskt parti efter västerländsk modell och drev varje demokratisk eller socialistisk rörelse in på hemliga och konspiratoriska stigar. Isolerade revolutionära grupper av arbetare och studenter som bildats av välmenande amatörer föll lätt offer för den tsaristiska polisen. Sådana företag liknade ”en kampanj förd av skaror av småbönder beväpnade med klubbor mot en modern armé”.[34]

> Mot små grupper av socialister som söker skydd överallt i den vida ryska undre världen (skrev Lenin vid denna tid) står den starka nutida statens jättelika maskineri och tar till alla sina krafter för att krossa socialismen och demokratin. Vi är övertygade om att vi till slut skall bryta ner denna polisstat. Men för att föra en systematisk kamp mot regeringen måste vi bringa vår revolutionära organisation till den allra högsta perfektion.[35]

Att göra revolution i Ryssland var en uppgift för professionella revolutionärer och det var ingen tillfällighet att militära metaforer så ofta dök upp i diskussioner om partiorganisationen, inte bara hos Lenin, utan också hos Plechanov och andra skribenter i *Iskra*.

Temat för partiorganisationen utarbetades slutgiltigt av Lenin i pamfletten *Vad bör göras?* som drog slutsatserna från kampanjen mot ekonomisterna. sin behandling av detta konkreta ämne löpte Lenin längre framför sina Iskra-kolleger än vid något tidigare tillfälle. Han jämförde ekonomisternas ställning med de tyska revisionisterna, de franska ”poesibilisterna” och de engelska fabianerna, de var symtomet på en djup splittring av den socialdemokratiska rörelsen mellan ett demokratiskt parti av socialreformatorer och ett socialistiskt parti av sanna revolutionärer.[36] Det ena partiet uppfattade som en ”arbetarorganisation”, det andra som en ”organisation av revolutionärer”. Skillnaden var fundamental:

> En organisation av arbetare måste först av allt vara facklig för det andra måste den vara så bred som möjligt och för det tredje så lite hemlig som möjligt ... Omvänt gäller att en organisation av revolutionärer först och främst måste bestå av folk vars yrke är revolutionär handling ... Denna organisation måste inte med nödvändighet vara särskilt bred, och måste vara så hemlig som möjligt.[37]

Lenin stod inför anklagelsen att en sådan organisation stod i motsättning till ”den demokratiska principen”. Den anklagelsen kunde endast komma från utländskt håll där man var okunnig om ryska realiteter. Den demokratiska principen krävde, såsom den vanligtvis tolkades, ”full offentlighet” och ”val till alla poster”. Inget av dessa krav kunde uppfyllas av ett revolutionärt parti som arbetade ”inom vårt enväldes ramar”. Lenin slutade:

> Den enda allvarliga organisatoriska principen för arbetare inom vår rörelse måste vara den strängaste sekretess, det strängaste urval av medlemmar och träning av professionella revolutionärer. När en gång dessa egenskaper är för handen finns garantier för någonting mera än demokrati: fullständigt kamratligt förtroende bland revolutionärer ... Det skulle vara ett stort misstag att tro att omöjligheten av en verklig ”demokratisk” kontroll gör medlemmarna av en revolutionär organisation oansvariga. De känner sitt ansvar mycket starkt och vet av erfarenhet att en organisation av äkta revolutionärer inte ryggar tillbaka för någonting för att göra sig kvitt en ovärdig medlem.[38]

Denna princip skulle tillämpas lika på alla nivåer:

> Vi måste bryta fullständigt med traditionen om en ren arbetare- eller fackföreningstyp av socialdemokratisk organisation och gå ner till att inkludera fabriksgrupper. Fabriksgruppen eller fabrikskommittén ... måste bestå av ett mycket litet antal revolutionärer som mottar order och makt direkt från (central-)

[34] Lenin, *Sotjinenija*, IV, 439.
[35] *Leninskij Sbornik*, III, (1925), s. 26.
[36] Lenin, *Sotjinenija*. IV, s. 366-367.
[37] Ibid., IV, s. 447.
[38] Lenin, *Sotjinenija*, IV, 466-469.

> kommittén som leder hela det socialdemokratiska partiarbetet i fabriken. Alla medlemmar av fabrikskommittén måste betrakta sig själva som agenter från (central-) kommittén, bundna att underkasta sig alla dess förhållningsorder, bundna att iaktta alla ”lagar och förordningar” hos denna ”fältarmé”, som de har gått med i och som de inte kan lämna utan tillstånd från befälhavaren.[39]

På detta sätt kom hela betoningen att vila på behovet av ett litet hårt sammanknutet parti under en stark ledning som handlade i proletariatets namn som revolutionens spjutspets. Den revolutionära kampens metoder skiftade och måste bestämmas erfarenhetsmässigt från gång till gång. Det som stod fast och konsekvent var den centrala planen som byggts upp på en sund teoretisk bas och utfördes med massornas hjälp av ett höggradigt organiserat, disciplinerat och centraldirigerat parti av professionella revolutionärer.

Lenin som nu var i början av trettioårsåldern hade nått krönet på sina krafter. De tre år som följde på hans frigivning från Sibirien var år av febril och oupphörlig intellektuell verksamhet. Det var under dessa år som grunden till bolsjevismen lades ”som en ström av politiskt tänkande och som ett politiskt parti”. Instrumentet bar upphovsmannens stämpel: det reflekterade sin skapares enkelhet, hans okuvliga styrka och, framför allt, ensidigheten i hans syfte. En välkänd passage i Krupskajas memoarer bär vittnesbörd om den mästerliga koncentration på ett enda mål som var Lenins karaktärs hallstämpel. Som skolpojke tyckte han om att åka skridskor, men fann att det tröttade ut honom så att han ville sova efteråt, ”Detta hindrade mina studier. Så jag slutade åka skridskor.” Sedan han återvänt från Sibirien upphörde han med att spela schack därför att ”schack upptar en för mycket och hindrar arbetet”. Vid ett tillfälle hade han fängslats av latinstudier men ”det började hindra annat arbete så jag slutade med det”.[40] Efter revolutionen berättade han för Gorkij:

> Jag kan inte alltför ofta lyssna till musik. Det upprör ens nerver, får en att vilja säga dumma, snälla saker och klappa de människor på huvudet, som kan skapa sådan skönhet medan de lever i detta helvete. Och nu får man inte klappa någon på huvudet — man kan få handen avbiten.[41]

Om Lenin kunde leda och behärska människor, så var det därför att han själv under hela sitt liv leddes och behärskades i utomordentligt hög grad av en enda tanke och ett enda mål. Denna överväldigande känsla av att tjäna en idé ledde till den enkelhet och blygsamhet i uppträdandet som alla lade märke till hos honom. Han ställde fram ett exempel på stränghet och opersonlighet som länge förblev en mall för uppförande inom partiet. Utan tvivel hade Stalin rätt när han omnämnde detta drag som ”en av de starkaste sidorna hos Lenin som den nye ledaren för de nya massorna”.[42] Men det fanns inget inslag av beräkning hos Lenin i en attityd som var djupt rotad i hans karaktär.

Denna helhjärtade enkelhet och direkthet satte sin prägel på Lenins tänkande. Hans oerhörda lärdom, hans analytiska skicklighet, hans enastående intellektuella kraft när det gällde att föra fram fakta och argument visades upp, utan större bekymmer om subtilare växlingar mellan ljus och skugga, allting var skarpt markerat, briljant, bestämt. Som Bucharin sade under Lenins sista år i livet:

> Lenin är en genial strateg. Han vet att det är nödvändigt att slå huvudfienden och inte eklektiskt väva skugga på skugga.[43]

1 debatten var han benägen att tillgripa en ensidig betoning som han rättfärdigade genom behovet att motverka en liknande ensidighet hos sina motståndare:

> Ekonomisterna böjde käppen åt ett håll (sade han på den andra partikongressen när han försvarade *Vad bör göras?*). För att räta ut käppen var det nödvändigt att böja den åt andra hållet, och det var vad jag gjorde.[44]

---

[39] Ibid., V, s. 185-186.
[40] Krupskaya, *Memories of Lenin* [i] (Eng. övers. 1930), sid. 35.
[41] M. Gorkij, *Days with Lenin*, (Eng. övers. n. d. [1932?]) s. 52.
[42] Stalin, *Sotjinenija*, VI, 55.
[43] *Dvenadcatyi Sezd Rossijskoi Kommunistitjeskoi Partij (Bolsjevikov)* (1923), s. 563.
[44] Lenin, *Sotjinenija*, VI, s. 23. Staten och revolutionen, skriven femton år senare, visar upp samma teknik.

Ändå kunde hans idéer vara utopiska intill naivitet, som i hans reflexioner om statens försvinnande eller om hur byråkratin skulle ersättas av personliga tjänster av medborgarna. Kombinationen av grundläggande enkelhet i tanke och karaktär med fanatism i åsikterna och skoningslöshet i handlingen påminner starkt om Robespierre. Lenins självsäkerhet när det gällde hans tros fasthet var så mycket mer anmärkningsvärd genom hans personliga anspråkslöshet. Fördömandet av meningsmotståndare och sättet att anse att deras intellektuella närsynthet berodde på deras moraliska skevhet, hade varit fast förankrat i den ryska traditionen sedan Belinskij och i den revolutionära traditionen sedan Marx om inte tidigare. Men fanatismen var inte mindre verklig för att den var traditionell, och också medrevolutionärer blev chockerade av den skoningslöshet med vilken Lenin exkommunicerade oliktänkande. ”En sekterist med en seriös marxistisk träning, en marxistisk sekterist” var den bittert fientlige Potresovs slutgiltiga omdöme. Han betraktade Lenin som ”konstitutionellt oförmögen att smälta åsikter som avviker från hans egna”.[45] Men Lenin var inte enbart revolutionens teoretiker. Han var en praktisk revolutionär, och vad som än må sägas om doktrinen så tillät den revolutionära praktiken ingen nåd och inga undantag.

Det var denna förening av teori och praktik som gjorde Lenin till en komplicerad gestalt och låg bakom hans unika storhet. Trotskij ställde i ett välkänt stycke upp Marx, teoretikern, mot Lenin, handlingens man:

> Hela Marx kommer till synes i det Kommunistiska manifestet, i förordet till Kritiken (av den politiska ekonomin) och i Kapitalet. Även om han aldrig blivit bestämd att bli grundaren av Första internationalen så skulle han ändå i alla tider förbli den gestalt vi känner i dag. Hela Lenin, å andra sidan, kommer till synes i revolutionär handling. Hans vetenskapliga arbeten är bara förberedelser för handling. Även om han aldrig givit ut en enda bok skulle han leva vidare i historien i den form han steg in i den, som ledaren för den proletära revolution som skapade Tredje internationalen.[46]

Detta omdöme kan behöva korrigeras något, i synnerhet när det gäller den tidiga perioden. Men det var Lenin själv som i april 1917 citerade: ”Grå, min vän, är teorin, men grönt är livets eviga träd”,[47] och det var Lenin som i november 1917 med en suck av lättnad konstaterade att det är ”angenämare och nyttigare att gå igenom 'revolutionens experiment' än att skriva om det”.[48] Under de följande månaderna var han ständigt oense med de doktrinära i sitt parti.

> Det är inte nog (skrev han vid denna tid) att vara revolutionär och förespråkare för socialism i allmänhet. Det är nödvändigt att i varje ögonblick veta hur man skall finna den särskilda länk i kedjan som måste gripas med hela ens styrka för att hålla hela kedjan på plats och förbereda sig på att beslutsamt flytta vidare till nästa länk.[49]

Efter tre år av revolutionär erfarenhet kunde han utbrista — det var utan tvivel ett *obiter dictum* yttrat i diskussionens hetta — att ”praktik är hundra gånger viktigare än någon teori”.[50] I hävderna om Lenins genialitet skulle en av de största posterna behöva ägnas hans storhet som politisk strateg och politisk taktiker. Hans förutseende när det gällde att bygga upp ogenomträngliga ställningar i förväg stod sida vid sida med en kuslig instinkt som sade honom var och när man skulle slå till eller avvakta.

Om emellertid Lenin var en stor revolutionär — kanske den störste genom tiderna — så var hans begåvning långt mer konstruktiv än destruktiv. Lenins och bolsjevismens bidrag till tsarregimens störtande kan man bortse ifrån. Det är bara i en yttre mening de kan hållas ansvariga för störtandet av den provisoriska regeringen. Från juli 1917 hade dess nedgång varit oundviklig, den väntade på att dess efterföljare skulle dyka upp. Bolsjevikerna övertog en vakant tron. De kritiska ögonblicken under intervallen mellan februari- och oktoberrevolutionen var Lenins deklaration, vid den första

---

[45] A. N. Potresov, *Posmertnyi Sbornik Proizvedenii* (Paris, 1937), sid. 294, 299.
[46] L. Trotskij, *O Lenine* (n. d. [1924]), sid. 148.
[47] Lenin, *Sotjinenija*, XX, s. 102.
[48] Ibid., XXII, s. 466.
[49] Ibid., XXI, s. 455.
[50] Ibid., XXVI, s. 71.

allryska sovjetkongressen i juni, att bolsjevikerna var villiga att ta makten, och Lenins beslut i september att tiden var mogen att gripa den. Lenins största insats kom efter den oblodiga revolutionen i oktober 1917 och var den store konstruktive statsmannens. Men det han byggde upp, med alla dess förtjänster och fel, restes på en grund som var lagd långt tidigare och kan inte förstå utan någon kunskap om denna grund. Den första grunden lades under den s. k. Iskraperioden innan Lenins anhängare fick sitt tydliga namn vid den andra partikongressen.

2. Bolsjeviker och mensjeviker

I huvudsak som ett resultat av Iskra-gruppens förberedande arbete hölls det ryska socialdemokratiska arbetarepartiets andra kongress i juli och augusti 1903 under Plechanovs ordförandeskap, först i Bryssel (varifrån den flydde av fruktan för polisrepressalier) och sedan i London. Det var då partiet verkligen grundades, men denna kongress såg också den berömda splittringen mellan bolsjeviker och mensjeviker, som vidgades och fördjupades tills den ledde till fullständig formell brytning efter 1912. Kongressen besöktes av representanter för tjugofem erkända socialdemokratiska partiorganisationer, där varje organisation hade två röster utom den judiska arbetarorganisationen Bund, som hade tre i kraft av den särskilda ställning som autonom del av partiet, som tillerkänts vid den första kongressen. Då några delegationer bara sände en delegat bestod kongressen i själva verket av fyrtiotre röstande delegater som förfogade över inalles femtioen röster. Därtill kom fjorton delegater från olika organisationer med rådgivande rättigheter men utan rösträtt. Av de röstberättigade delegaterna var mer än trettio öppet anhängare av Iskra och kongressen dominerades fullständigt av Iskra-gruppen. Så länge som iskraiterna förblev eniga kom den enda samstämmiga oppositionen från Bund som så gott som uteslutande var intresserad av rättigheter för nationella minoriteter och av att upprätthålla sin egen autonoma ställning inom partiet, och från två delegater med ”ekonomistiska” sympatier, Akimov och Martynov, som representerade *Ryska socialdemokratiska förbundet* i utlandet. En resolution om att erkänna Iskra som centralt partiorgan fattades på ett tidigt stadium av kongressen med enbart två avvikande röster.[1]

Den viktigaste angelägenheten inför kongressen var antagandet av ett partiprogram och av partistadgar. Plechanov och Lenin hade redan under 1880- respektive 1890-talet gjort försök att utarbeta ett program, och när Iskra-gruppen började konsolideras, restes kravet på ett partiprogram samtidigt med kravet på en ny partikongress. De diskussioner som pågick under hela våren 1902 ställde Lenin, som stod för ungdom och kompromisslöshet och mot egennytta, mot Plechanov, som predikade tradition och försiktighet också när det gällde att fullfölja revolutionen. Ett första utkast av Plechanov utsattes för sträng kritik av Lenin, som beskrev det som ”inte ett program för ett parti engagerat i praktisk kamp, utan en principdeklaration — snarast ett program för studenter”,[2] och kom med ett eget oppositionellt utkast. En kommission bestående av andra medlemmar av Iskra-gruppen anförtroddes uppgiften att smälta samman de båda och lyckades ganska överraskande med detta. Plechanovs auktoritet var fortfarande oerhörd och Lenin, som ännu bara var några och trettio, var beredd — nära nog för sista gången i sitt liv — att kompromissa i en teoretisk fråga. Lenin godtog en mindre skarp formulering än hans egen om den ryska kapitalismens framryckning mot den sociala revolutionens oundvikliga klimax. Men han försäkrade sig om att man satte in ett noggrant program för en jordreform, som helt hade saknats i Plechanovs utkast. Programutkastet, som trycktes i Iskra den 1 juni 1902 och underställdes partikongressen följande år, var till sin första eller teoretiska del, allmänt taget, Plechanovs verk, tillspetsat här och där av Lenin, och till sin andra eller praktiska del Lenins, uppmjukat här och där av Plechanov.[3]

Den teoretiska delen av programmet började med det ortodoxa marxistiska argumentet att produktionsförhållandena nu hade utvecklats till en punkt där den borgerliga kapitalismen hade blivit oförenlig med vidare framsteg. Alltmedan motsättningarna inom den mångfaldigas ”ökar proletärernas[4] antal och solidaritet, och deras kamp mot sina utsugare blir allt hårdare”. Den tekniska utvecklingen ”skapar allt snabbare och snabbare de materiella möjligheterna för att ersätta de kapitalistiska pro-

[1] *Vtoroj Sezd RSDRP* (1932), 8. 155.
[2] Lenin, *Sotjinenija*, V, s. 18.
[3] Lenins egna bidrag är omtryckta i Lenin, *Sotjinenija*, V, 1-15, och en användbar kort sammanfattning återfinns i ibid., V, 398-399, not 1.
[4] Martynov föreslog vid kongressen att utöka denna sats till ”proletärernas antal, solidaritet och medvetenhet” *Vtoroj Sezd RSDRP* (1932), s. 116). Detta var en återklang från debatten om spontanitet och medvetenhet och följdes av en kraftig attack mot Lenins *Vad bör göras?* på den grunden att den förnekade någon som helst spontan socialistisk impuls hos proletariatet. Lenin försvarades av Plechanov, Martov och Trotskij och tillägget förkastades.

duktionsförhållandena med socialistiska", d. v. s. för en social revolution som skulle utplåna "all uppdelning av samhället i klasser" och "göra slut på att en samhällsklass sög ut en annan". Proletariatets diktatur, som definierades som "proletariatets erövring av den politiska makten, var "det oeftergivliga villkoret för denna sociala revolution". Det var första gången som proletariatets diktatur blev formellt inskrivet i ett partiprogram. Den praktiska och speciellt ryska delen av programmet anknöt till omedelbara mål, och dessa skulle, som det Kommunistiska manifestet hade sagt, naturligtvis skifta från land till land. Dessa mål uppdelades i tre grupper — politiska krav (innehållande lika och allmän rösträtt, samvets-, yttrande-, press-, mötes- och församlingsfrihet, val av domare, kyrkans skiljande från staten och fri och allmän undervisning), arbetarnas ekonomiska krav (innehållande åtta timmars arbetsdag, förbud mot att anställa barn, begränsning av kvinnligt arbete, statlig försäkring för åldringar och handikappade och förbud mot avsked och mot betalning in natura) och småböndernas ekonomiska krav (framför allt att de jordlotter som orättvist berövats dem vid tiden för livegenskapens avskaffande återlämnades). Dessa krav betraktades tydligen av programmakarna som de mest ytterliggående krav som kunde förenas med stödet från den radikala borgerligheten under revolutionens första stadier. Förhållandet mellan dessa omedelbara syften och det yttersta målet, det klasslösa samhället, berördes inte. Programmet slutade med att erbjuda partiets stöd åt "varje opposition eller revolutionär rörelse som riktades mot den existerande sociala och politiska ordningen i Ryssland" och krävde som ett första steg mot förverkligandet av dess syften "*störtandet av enväldet* och inkallandet av en *konstituerande församling* som väljs fritt av hela folket". Programmet diskuterades i detalj av kongressen och smärre ändringar gjordes. Men slutligen var det bara Akimov som motsatte sig att det formellt antogs.[5] Det förblev oförändrat till 1919.

Debatten om partistadgan kom omedelbart ut på djupt vatten vid första paragrafen som bestämde kvalifikationerna för medlemskap. Kommissionen som förberedde utkastet hade splittrats på en principfråga och erbjöd två alternativa skrivningar, en framförd av Lenin, den andra av Martov. Lenin hade bestämt kvalifikationerna för medlemskap i följande ordalag:

> Medlem av partiet är den som godtar dess program och stöder det både materiellt och genom att personligen deltaga i någon av dess organisationer.

Martov kom med följande alternativ:

> Medlem av det ryska socialdemokratiska arbetarepartiet är den som godtar dess program och stöder det både materiellt och genom regelbundet samarbete under ledning av någon av dess organisationer.

Skiljelinjen mellan de två utkasten var tunn rent formellt, men den mer exakta formulering som Lenin insisterade på var ett medvetet och utmanande uttryck — och alla visste att det var så — för hans idé som redan utarbetats i *Vad bör göras?* om ett litet parti av organiserade och disciplinerade professionella revolutionärer. Känslorna svallade och den skiljelinje som skapades ur denna debatt mellan "hårda" och "mjuka" iskraiter[6] var den ursprungliga formen för fejden mellan bolsjeviker och mensjeviker. Martov och Axelrod skilde mellan "organisation" och "parti". Medan man erkände behovet av en konspiratorisk organisation kunde denna bli meningsfull bara om den utgjorde kärnan i ett brett parti av sympatisörer. Lenin invände att det var väsentligt att dra en linje mellan "pratmakare" och "arbetare". Martovs utkast öppnade dörren i lika mån för båda kategorierna. Plechanov hamnade rätt nonchalant på Lenins sida. De andra redaktionsmedlemmarna av Iskra, Potresov och Zasulitj, talade inte, men delade Axelrods och Martovs åsikter. Trotskij visade sig oväntat stödja Martov.[7] Vid slutet av en lång och envis debatt förkastades Lenins förslag vid en

[5] *Vtoroj Sezd RSDRP* (1932), s. 258-259. Den antagna programtexten återfinns ibid., s. 417-423, *VKP (B) v Rezoljutsijach* (1941), I, 19-23, och på andra ställen.

[6] Lenin klassificerade dem också efteråt som "konsekventa och "inkonsekventa" iskraiter. Lenin, *Sotjinenija*, VI, s. 269.

[7] Trotskij kom till Lenin i London i oktober 1902 och tilldrog sig snabbt uppmärksamhet för sin begåvning. Två gånger under våren 1903 föreslog Lenin att han skulle upptagas i Iskras redaktion, men möttes av ett fast veto från Plechanov (Krupskaya, *Memories of Lenin* [i] eng. övers. 1930), s. 85-86, 92). Enligt Krupskaja trodde Lenin minst av allt att "Trotskij skulle svika" vid kongressen (ibid., s, 99).

allmän omröstning med 28 röster mot 23 och Martovs alternativ antogs med 28 röster mot 22.[8] Resten av stadgarna antogs utan större svårigheter. Partiets ganska klumpiga centralorganisation bestod av redaktörerna för centralorganet (*Iskra*) såsom vårdaren av partidoktrinen, en central-kommitté för att leda partiarbetet genom de lokala organisationerna och ett partiråd på fem man som bestod av två delegater från var och en av dessa avdelningar och en president som valdes av partikongressen. Rådet var det högsta kontrollorganet och ansvarigt endast inför partikongressen vartannat år.[9]

Följden av den kritiska omröstningen om första paragrafen i stadgarna blev paradoxal. Majoriteten hade bestått av ”mjuka” iskrafter och delegaterna från Bund och andra utomstående organisationer som aldrig samarbetat med Iskra. Inom själva Iskragruppen ledde Lenin fortfarande en majoritet.

Diskussionen om stadgarna innebar ett beslut om relationerna mellan Bund och partiet. Den över-väldigande majoritetens avslag på Bunds krav på att ”förbli den enda representanten för det judiska proletariatet” fick dess deltagare att dra sig tillbaka i vredesmod efter kongressens tjugosjunde plenum (de var trettiosju inalles).[10] Vid den följande sittningen antogs ett beslut om att i stadgarna erkänna endast en ”utländsk” partiorganisation, Ligan för revolutionär socialdemokrati, som var nära förbunden med Iskra (Lenin var dess delegat vid kongressen) och det ledde till att Martynov och Akimov drog sig tillbaka, eftersom Förbundet av ryska socialdemokrater i utlandet på så sätt berövades sin rösträtt.[11] Men i och med att sju delegater som hade röstat på de mjuka drog sig tillbaka vad det gällde kvalifikationerna för medlemskap skiftade röstövervikten till de ”hårdas” förmån. Det blev tydligt att Lenin skulle leda en majoritet av kongressen på den enda viktiga och icke avgjorda frågan på dagordningen — valet till parti. organen — och att han skulle använda sin makt till att pressa fram en seger för sina åsikter. Denna upptäckt förorsakade, mer än någon öppen händelse, en plötslig förändring i klimatet på kongressen. Från den trettionde sittningen och framåt fördes förhandlingarna i en anda av stark bitterhet.

Tydligen var det en väsentlig fråga som stod på spel. Ändå måste man tillägga att de paragrafer i partistadgan, som utarbetats och genomförts av Iskra-gruppen som helhet, sörjde för en så gott som obegränsad kontroll över de lokala partiorganen från de centrala myndigheternas sida och att den förargelse som följde över Lenins idé om ett centraliserat och disciplinerat parti snarare var följden av och inte ursprunget till fejden. Den framsprang ur de ömsesidiga beskyllningarna mellan Lenin och Martov på kongressen, om att Lenins plan att minska antalet redaktörer för Iskra under den nya mandatperioden från sex till tre och att begränsa antalet medlemmar av partiets centralkommitté till tre, hade diskuterats i redaktionen före partikongressen utan att möta någon principiell invändning. Det var först när denna plan lades fram för kongressen i den konkreta formen av ett förslag att utse Plechanov, Lenin och Martov (två ”hårda” och en ”mjuk”) till redaktörer för Iskra och att välja några andraplansfigurer till centralkommittén, så att redaktionens kontroll över partiet skulle bli oinskränkt, som motståndet blev oförsonligt, och det var först på kongressen som Martov framförde anklagelsen om ”krigslagar inom partiet” med ”undantagslagar mot enskilda grupper” som spelade en sådan framträdande roll i den följande debatten.[12] Resten av förhandlingarna tog formen av en serie omröstningar och protester. Beslutet att välja tre redaktionsmedlemmar till Iskra fattades av en majoritet på 25 röster mot 2 och 17 nedlagda. Majoriteten fortsatte sedan med att välja Plechanov, Martov och Lenin. Martov avslog erbjudandet om platsen i redaktionen och minoriteten vägrade att ta någon vidare del i omröstningarna.[13] Centralkommittén bestod uteslutande av ”hårda”, och Plechanov utsågs till president i partirådet. Till följd av dessa resultat blev segrarna kallade ”bolsje-

[8] *Vtoroj Sezd RSDRP* (1932), sid. 263-285.
[9] Texten till stadgarna återfinns i *Vtoroj Sezd RSDRP* (1932) s. 423-425 och *VKP (B) v Rezoljutsijach* (1941), I, 24-25.
[10] *Vtoroj Sezd RSDRP* (1932), s. 324-325.
[11] Ibid., s. 334.
[12] Ibid., s. 373.
[13] Ibid., s. 376. Från denna punkt och framåt började de två fraktioner som kongressen delats i att hålla skilda möten (Lenin, *Sotjinenija*, VI, 56).

viker” eller majoritetsmän, förlorarna ”mensjeviker” eller minoritetsmän. Dessa benämningar var bestämda att gå till historien.

Detta var emellertid inte slutet på historien. Plechanov hade stått fast vid Lenins sida under kongressen. När en delegat hade försökt dra en skiljelinje mellan Lenins åsikter och hans, hade han något pompöst svarat att medan Napoleon hade fått sina marskalkar att skiljas från sina hustrur så skulle ingen få honom att skiljas från Lenin.[14] Men den tidigare debatten om partiprogrammet hade redan visat hur lätt den äldre mannens mildhet kunde kollidera med kompromisslösheten hos den yngre. Plechanov blev snart bestört över den omedgörliga konsekvens med vilken Lenin ämnade utnyttja segern. Mensjevikerna, som Lenin önskade utesluta, inkluderade de flesta av Plechanovs gamla vänner och bundsförvanter. Lenins stränga partidisciplin hade fått principiellt medhåll av Plechanov, men när den kom till utförande hade den visat sig främmande för de mindre rigida begrepp om politisk organisation som Plechanov omedvetet insupit under sitt långa uppehåll i västerlandet. Plechanov började tala för försoning med de oliktänkande vilket var otänkbart för Lenin. Före 1903 års utgång hade Lenin utträtt ur Iskras redaktion.[15] Plechanov hade tagit in de tidigare redaktionsmedlemmar som hade förkastats av kongressen, alla mensjeviker. Iskra hade blivit ett mensjevikorgan och Lenin, som avfrysts från partiiapparaten, som kongressen hade ställt inom räckhåll för honom, lämnades att organisera sina bolsjeviker som en oberoende fraktion.

De följande tolv månaderna såg en serie dräpande kritiska artiklar mot Lenin av Plechanovs hand liksom från hans andra forna iskrakolleger. Plechanov kom snabbt över varje skamkänsla orsakad av hans massiva stöd för Lenin ända till slutet av den andra kongressen, och framförde den lama ursäkten att han hade ogillat vissa stycken i *Vad bör göras?* när han först läste den, men fått det intrycket att Lenin hade modifierat sina åsikter.[16] Lenin förklarades nu skyldig till att ha hyst en ”sekteristisk anda av exklusivitet”.[17] I en artikel betitlad *Centralism eller bonapartism?* anklagades han för att ”blanda ihop proletariatets diktatur med diktatur över proletariatet”, och för att praktisera ”bonapartism om inte rentav absolut monarki i den gamla revolutionära stilen”.[18] Hans åsikt om den professionelle revolutionärens förhållande var inte Marx' utan Bakunins åsikt.[19] Martov återvände till den idé som han hade framlagt för kongressen och skrev en pamflett om *Kampen mot krigslagar i det ryska socialdemokratiska arbetarepartiet*. Vera Zasulitj skrev att Ludvig XIVs uppfattning om staten var Lenins uppfattning om partiet.[20] Partiets tryckpress som nu stod under mensjevikernas beskydd publicerade en briljant sprudlande pamflett av Trotskij betitlad *Våra politiska uppgifter*.[21] Författarens dåvarande mensjevikiska sympatier förkunnades i dedikationen ”Till min lärare Pavl Borisovitj Axelrod”. Lenins metoder angreps såsom ”en dålig karikatyr på jakobinismens tragiska oförsonlighet” och han förutsade en situation där ”partiet ersätts av partiorganisationen, organisationen av centralkommittén och slutligen centralkommittén av diktatorn”. Det avslutande kapitlet bar titeln ”Diktaturen över proletariatet”.[22] Någon tid efteråt skrev Plechanov i *En socialdemokrats*

[14] *Vtoroj Sezd RSDRP* (1932), s. 138.
[15] Enligt Plechanov sökte Lenin en förebild i samtida engelsk politik: ”Chamberlain lämnade ministären för att stärka sin ställning, jag gör samma sak.” (G. V. Plechanov, *Sotjinenija*, XIII, s. 44).
[16] Ibid., XIII, s. 135-138.
[17] Ibid., XIII, s. 7.
[18] Ibid., XIII, s. 90-91.
[19] Ibid., XIII, s. 185.
[20] *Iskra* Nr. 70, 25 juli 1904.
[21] N. Trotskij, *Nasji Polititjeskie Zadatji* (Genève, 1904). Trotskij använde först initialen N till sin pseudonym, men återvände sedan till sin egen initial. Lenin använde också ibland den fiktiva initialen N.
[22] Det är rättvist att återkalla Trotskijs slutliga omdöme om denna konflikt nästan trettio år senare: ”Det var inte för ingenting som orden 'oförsonlig' och 'obarmhärtig' dök upp så ofta i Lenins vokabulär. Bara den högsta koncentration på revolutionens mål, fri från allting smått och personligt, kan rättfärdiga denna sorts personliga kompromisslöshet. Hans uppträdande tycktes mig otillåtligt, hemskt, chockerande. Ändå var det samtidigt politiskt korrekt och därför oundgängligt från organisationens synpunkt.” (L. Trotskij, *Moja Zjizn*, (Berlin), 1930, I, s. 187-188.)

dagbok att om den bolsjevikiska idén bestod ”skall allting till sist kretsa kring en man, som *ex providentia* förenar all makt i sig själv”.[23]

Ekon från splittringen hördes snart i det tyska socialdemokratiska partiet, som hade haft sina egna bekymmer med ”revisionisterna”. Den uppenbara enhälligheten hos nästan alla de framstående medlemmarna av det ryska socialdemokratiska partiet — ty Lenins anhängare var vanligt folk nästan utan något känt namn bland sig — vann nästan allmänt stöd för mensjevikerna. Kautsky inte bara vägrade Lenin att publicera en artikel som försvarade bolsjevismens ståndpunkt i den tyska socialdemokratiska tidskriften *Neue Zeit*, utan sände också den mensjevikiska Iskra för publicering ett brev som brett fördömde Lenins attityd.[24] Den viktigaste attacken mot Lenin var en artikel i *Neue Zeit* i juli 1904 av Rosa Luxemburg, som avfärdade hans ”ultra-centralistiska” politisk såsom byråkratisk och icke-demokratisk. Hon analyserade fram en speciellt rysk karaktär i Lenins plan och talade bittert om personligheten ”som krossats och pulvriserats av den ryska absolutismen” och som ”återuppstod i form av den ryske revolutionärens ”personlighet”, som ”står på huvudet och åter utropar sig själv till historiens mäktige fullbordare”, och hon förde fram ett nytt argument när hon angrep den absoluta makten hos Lenins partiledning såsom benägen att ”på ett ytterst farligt sätt intensifiera den konservatism som naturligt finns i varje sådant organ”.[25] Slutligen erbjöd sig Bebel, den erfarne tyske partiledaren, att medla, vilket snabbt accepterades av mensjevikerna och inte mindre summariskt avböjdes av Lenin.[26] Lenin förblev till synes oberörd av alla dessa angrepp.[27] Han hade bakom sig Marx' exempel och auktoritet från det tillfälle då denne kritiserades för sina angrepp på andra tyska revolutionärer och då svarade i sin tidskrift:

> Vår uppgift består i skoningslös kritik riktad ännu mer mot våra så kallade ”vänner” än mot klara fiender; och genom att handla så avsäger vi oss all billig demokratisk popularitet.[28]

I sin replik till Martov vid själva kongressen hade Lenin hållit ett temperamentfullt försvarstal för sin kompromisslösa hållning:

> Jag är inte det minsta rädd för stora ord om ”krigslagar” och ”undantagslagar mot särskilda personer och grupper” osv. När vi har att göra med vacklande och krigförande element, inte bara kan vi, utan är vi också tvungna att. upprätta ”krigslagar” och hela vår partistadga, hela den ”centralistiska” politiken, som kongressen just antagit, är ingenting annat än ”krigslagar” för att ta hand om sådana ofta förekommande källor till politisk odisciplin. Mot brist på politisk disciplin krävs särskilda lagar, också undantagslagar, och det steg som kongressen tagit har märkt ut den rätta politiska riktningen genom att skapa en solid bas för *sådana* lagar och *sådana* åtgärder.[29]

I en lång pamflett *Ett steg framåt, två steg tillbaka*, som utgavs i Genève följande år med undertiteln ”Om krisen inom vårt parti” vägrade han att låta sig skrämmas av anklagelser för jakobinism:

> En jakobin som är oupplösligt förenad med ett proletariats *organisation*, ett proletariat som är medvetet om sina klassintressen – det är en *revolutionär socialdemokrat*.[30]

I en grundlig analys av kongressförhandlingarna visade han att de ”mjuka” iskraiterna ständigt hade befunnit sig i en genant allians med delegater, som t. ex. de från Bund, som var fiender både till Iskra och till någon som helst stark partiorganisation; och Lenin spårade deras andliga stamtavla bakåt till de ”gentlemanna-anarkister” som var förfäder till narodnismen i alla dess former, inklusive nihilismen:

---

[23] G. V. Plechanov, *Sotjinenija*, XIII, s. 317.
[24] *Iskra* Nr. 66, 15 maj 1904.
[25] *Neue Zeit*. XXII (Wien, 1903-1904), II, 484-492, 529-535.
[26] Detaljer om denna episod återfinns i Lenin, *Sotjinenija*, VII, 450-452, not 44;, V, (1926). 169-176, 182-183.
[27] Krupskaja talar i sina memoirer (eng. övers. *Memories of Lenin*, 1930, s. 108, sv. övers. *Lenin*, 1976) om den personliga smärta han erfor vid brytningen med Martov; men detta innebär inte skuggan av något politiskt tvivel.
[28] Marx i Engels, *Sotjinenija*, VIII, s. 445.
[29] Lenin, *Sotjinenija*, VI, s. 36.
[30] Ibid., VI, s. 303.

> Den aristokratiska anarkismen har alltid stått i en särskild förbindelse med den ryske nihilisten. En parti-organisation verkar för honom vara någon monstruös ”fabrik”. Att delen underordnar sig helheten, eller minoriteten majoriteten slår honom som ”förslavning” ... Arbetsfördelning under ledning av en central myndighet provocerar honom till tragikomiska utrop mot att folk förvandlas till ”kuggar och skruvar”.[31]

Han blev inte upprörd då mensjevikerna anklagade honom för att stödja den byråkratiska principen gentemot den demokratiska. Om byråkrati innebar centralism och demokrati ”självständighet” så stod revolutionär socialdemokrati *för* det första mot det andra.[32] Om det fanns någon princip bakom mensjevikernas åsikter så var det ”anarkismens princip”.[33]

Idén om ett centraliserat och disciplinerat parti som revolutionens instrument var central i Lenins tänkande. Den hade inspirerat grundandet av Iskra som fokus för ett sådant parti, den hade inspirerat *Vad bör göras?*, där doktrinen om partiets ledning över massorna först hade utvecklats. Lenin kallade det system för partidisciplin som han hade förespråkat för ”demokratisk centralism”, och lustigheten, att det var mer anmärkningsvärt för ”centralism” i form av ledarkontroll än för ”demokrati” i betydelsen kontroll genom de djupa leden, låg nära till hands. Men det ligger en viss fara i att betrakta dessa centraliseringstendenser som speciella för det ryska partiet, eller, inom det partiet, speciella för Lenin. Det var överallt en tid av snabb utbredning av organisationer i stor skala, överallt tycktes effektivitets- och maktintressen mer och mer kräva en maktkoncentration. Inte i något större land var de politiska partierna immuna mot dessa tendenser. Proletära partier var särskilt utsatta för dem: det var här som det argumentet oftast hördes att partimedlemmar var skyldiga sina egna valda ledare lydnad och att det var oförenligt med partilojaliteten att ägna sig åt kritik.[34] Plechanov som nu var Lenins bittre fiende hade i sin dag argumenterat efter samma linje:

> När man säger oss att socialdemokratin borde garantera sina medlemmar full åsiktsfrihet, så glömmer man att ett politiskt parti inte är någon vetenskaplig akademi ... Åsiktsfrihet inom partiet kan och skall begränsas just därför att ett parti är ett fritt konstituerat förbund av likatänkande människor. Så fort åsiktsidentiteten försvinner blir upplösningen oundviklig.[35]

Det var inte proletariatet utan borgerligheten som ryggade tillbaka för detta nödvändiga och gagneliga tvång, hävdade Lenin. Mensjevikerna representerade ”borgerlig-intellektuell individualism”, bolsjevikerna ”proletär organisation och disciplin”.[36]

Inte heller begränsades Lenins svar till mensjevikerna till ord. Oförskräckt av den isolering han hade hamnat i genom brytningen med Iskra, oberörd av motstånd eller förvrängningar, sammankallade han ett möte av tjugotvå bolsjevikanhängare i Genève i augusti 1904 och skapade en ”majoritetskommittébyrå” som skulle tjäna som en ny bolsjevikisk centralorganisation. Mot slutet av året grundade han en ny tidskrift *Vpered* (Framåt) som skulle ersätta den avfälliga Iskra. Hans största bekymmer var att förekomma varje förhastad rörelse mot en förening, som skulle kunna kompromettera bolsjevikdoktrinens renhet och oberoende, och fläcka den med mensjevismens kätterier. I partikorrespondensen från denna tid krävde han ”överallt och med största beslutsamhet söndring, söndring, söndring”.[37] Att splittra partiet och att utesluta avfällingar ur leden hellre än att äventyra enheten ens i smärre detaljer var den princip Lenin tillämpade och lämnade efter sig åt sina efterträdare. Det var resultatet av en djup intellektuell övertygelse och stod i fullkomlig överensstämmelse med hans egensinniga och självtillräckliga personlighet. Han återvände till den om och om igen också när det hade verkat som om han tillfälligtvis övergivit den i samförståndets intresse.

---

[31] Ibid., VI, s. 310.
[32] Ibid., VI, s. 313.
[33] Ibid., VI, s. 321.
[34] R. Michels, *Zur Soziologie des Parteiwesens* (andra uppl. 1925) s. 278-280. citerar slående exempel på dessa känslor från tyska, franska och belgiska källor. Han använder också termen ”demokratisk centralism” (ibid., sid. 227) på ett sätt som antyder den var i allmänt bruk under det tidiga 1900-talet inom det tyska socialdemokratiska partiet.
[35] G. V. Plechanov, *Sotjinenija*. XII, s. 455.
[36] Lenin, *Sotjinenija*. VI, s. 213.
[37] *Leninskij Sbornik*, V, (1926), 149. ”Söndring” tycks vara den enda passande översättningen av det ryska ordet *raskol* som används huvudsakligen om religiös avvikelse.

Det var inte för inte som den taktik som antagits mot mensjevikerna efter 1903 blev ett mönster för partiet att följa i tider av interna kriser, eller att ordet ”mensjevism” senare användes, genom ett alltmer elastiskt utsträckt betydelseområde, till att brännmärka varje typ av avvikelse inom partileden. I april 1905 samlades en ny partikongress i London. i trots mot partiets gamla centralorgan, som nu var uteslutande mensjevikiskt.

Den bestod enbart av bolsjeviker och bojkottades av mensjevikerna, som höll en egen parallell konferens i Genève. Splittringen hade förts till sin konsekvens. Tillfället för den ursprungliga splittringen vid den andra partikongressen lämnade efter sig ett utbrett intryck av att, eftersom partiets båda flyglar tillsammans hade röstat på partiprogrammet och gått skilda vägar enbart när det gällde stadgarna, så gällde tvisten enbart organisationsfrågan och inte partidoktrinen. Även om detta var sant i början, så vidgades och fördjupades snart klyftan. Marx lära, från Kommunistiska manifestet och framåt innehöll både revolutionära eller vetenskapliga eller objektiva element och revolutionära eller propagandistiska eller subjektiva element. Marxismen var på en gång en utsaga om lagarna för social och ekonomisk utveckling och en uppmaning att tillämpa både vålds- och ickevåldshandlingar för att åstadkomma att dessa lagar gick i uppfyllelse. De två aspekterna kunde försonas i åsikten att mänskliga angelägenheter är föremål för en kontinuerlig utvecklingsprocess som, inte desto mindre, inte kan undvara tillfälliga diskontinuerliga revolutionshandlingar, som utgör en väsentlig del av processen. Inte desto mindre ledde den uppenbara diskrepansen till skiftningar i betoningen mellan de två motsatta synerna på den historiska utvecklingen, sådana växlingar förekom faktiskt hos Marx själv. I den tvist som splittrade Marx' ryska lärjungar anklagade mensjevikerna bolsjevikerna för att hoppa över det marxistiska utvecklingsschemat genom att med konspiratoriska medel försöka organisera en proletär revolution, som det på det nuvarande borgerliga stadiet av den ryska utvecklingen saknades objektiva förutsättningar för. Bolsjevikerna anklagade mensjevikerna för att betrakta revolutionen som en ”historisk utvecklingsprocess” i stället för någonting som medvetet måste organiseras efter en överlagd plan.[38] Mensjevikerna som analyserade revolutionens kurs och inte trodde att denna kurs kunde ändras eller förverkligas genom medvetet handlande, var huvudsakligen teoretiker. Enligt bolsjevikterminologin var de *raissoneurs*, ”dammiga arkivarier”, ”partiets intelligentsia”.[39] Bolsjevikerna var handlingens män, engagerade i att organisera revolutionen med legala eller illegala metoder. Lenin, talesmannen för och skaparen av bolsjevismen, var från första början, i motsats till mensjevikerna, mindre intresserad av utvecklingsteori än av revolutionär praxis. Det var inte för inte som Lenin alltid tryckte på att Marx måste tolkas dialektiskt och inte dogmatiskt. Om teori och praktik var ett, så var teori meningsfyllt bara så länge som den fann praktiska uttryck vid en bestämd tid och plats. Lenin citerade Marx' berömda *Teser om Feuerbach* och jämförde mensjevikerna med de filosofer som bara ”tolkade världen olika”. Bolsjevikerna försökte, som goda marxister, att förändra den.[40]

Trots att dispyten mellan bolsjeviker och mensjeviker tycktes röra sig om esoteriska punkter av den marxistiska doktrinen så ställdes frågor som var fundamentala för den ryska revolutionens historia. Mensjevikerna som klamrade sig fast vid den ursprungliga marxistiska ordningen med en borgerligdemokratisk revolution först och en proletär-socialistisk sedan, godtog aldrig riktigt Lenins hypotes, som han hade framkastat så tidigt som 1898 om en oupplöslig länk emellan dem. Den borgerliga revolutionen måste komma först, ty det var endast genom den borgerliga revolutionen som kapitalismen kunde nå sin fulla utveckling i Ryssland och inte förrän den utvecklingen var för handen kunde det ryska proletariatet bli starkt nog att starta och genomföra den socialistiska revolutionen. Denna formella uppdelning mellan de två revolutionerna hade, hur tillfredsställande den än var för teoretikerna, konsekvenser som skulle ha visat sig besvärande för mer praktiska revolutionärer än mensjevikerna. Genom att begränsa sitt synfält till den borgerliga revolutionen fann dessa det svårt att ge sitt politiska program någon som helst socialistisk eller proletär appell.

---

[38] Lenins artikel från februari 1905 ”Bör vi organisera revolution” (*Sotjinenija* VII, 122-129) handlar om denna debatt.
[39] Den sista termen förekommer faktiskt i en resolution från den femte partikongressen i december 1908 (*VPK (B) v Rezoljutsijach* (1941), I, 125); i övrigt se Lenin, *Sotjinenija*, VIII, 49-50.
[40] Ibid., VIII, s. 52.

Den borgerliga revolutionen var den nödvändiga och förutbestämda föregångaren till den proletära revolutionen och var därför i det långa loppet av livsviktigt intresse för proletariatet. Men den omedelbara effekten skulle bli att sätta dem till makten som var proletariatets förtryckare och än en gång i det långa loppet dess fruktansvärda fiender. Ur detta dilemma kunde mensjevikerna bara fly genom att koncentrera sig på en kortsiktig politik som gick ut på att störta enväldet och fullborda den borgerliga revolutionen och på att utöva påtryckningar på den eventuella borgerligt revolutionära regeringen att bevilja proletariatet sådana materiella lättnader av dess lott som bildade stommen i socialpolitiken i avancerade kapitalistiska länder (erkännande av fackföreningar, åtta timmars arbetsdag, sociala försäkringar och så vidare).

I allt väsentligt var därför, som Lenin ofta påpekade, bolsjevikernas meningsutbyte med mensjevikerna en upprepning av debatterna med de legala marxisterna och ekonomisterna, mot vilka förr hela partiet stått enat, och det var en återklang av debatten med ”revisionisterna” i det tyska socialdemokratiska partiet. Mensjevikerna var bundna vid den fixa och färdiga tesen att Ryssland stod på gränsen till en borgerlig revolution men inte till en socialistisk revolution och följde de legala marxisterna i deras framhävande av revolutionär teori och i att uppskjuta revolutionär handling till någon avlägsen framtid; liksom ekonomisterna föredrog de den ekonomiska klassidén framför den politiska partiidén[41] och trodde att det enda konkreta mål som kunde erbjudas arbetarna på det nuvarande stadiet var en förbättring av deras ekonomiska ställning. De följde de tyska revisionisterna i att förespråka parlamentariska påtryckningar på en borgerlig regering för att försäkra sig om reformer som var gynnsamma för arbetarna snarare än revolutionär handling för att störta denna regering. Mensjevismen var inget isolerat eller tillfälligt fenomen. Mensjevikerna kom att stå för en serie av idéer som är välkända i den västeuropeiska socialismens praxis — en laglig opposition, framsteg genom reformer snarare än genom revolution, kompromisser och samarbete med andra parlamentariska partier, ekonomisk agitation genom fackföreningar. Mensjevismen var fast rotad i västerländskt tankeliv och västerländsk tradition (och när allt kommer omkring var ju Marx västerlänning). De ryska narodnikerna hade i likhet med slavofilerna betonat det unika i Rysslands utveckling. I motsats till västeuropa var Ryssland bestämt att undgå det kapitalistiska stadiet. Plechanov som tillbakavisade narodnikerna, baserade hela sin lära på axiomet att Ryssland måste följa precis samma utveckling som västerlandet. I denna mening var han också en helhjärtad västerlänning och mensjevikerna var Plechanovs lärjungar. De fann det alltid lättare än bolsjevikerna att vinna sympati och förståelse bland västerlandets socialdemokratiska ledare. Det var en av Radeks spydigheter många år senare att säga att ”västeuropa börjar med mensjevikerna”.[42]

Det var typiskt för denna motsättning att när bolsjevik- respektive mensjevikflygeln av partiet kom att bli klart åtskilda också i själva Ryssland (vilket hände senare och mycket mindre skarpt än bland emigranterna), så fann mensjevikerna sina anhängare bland de högt utbildade och organiserade arbetarna, tryckarna, järnvägsmännen och metallarbetarna i de moderna industricentra i södern, medan bolsjevikerna fick sitt huvudsakliga stöd från den ganska dåligt utbildade arbetskraften från massindustrin — den gammalmodiga tunga industrin i Petersburg- och Moskvaområdet. De flesta fackföreningarna var övervägande mensjevikiska. Ekonomisterna hade hävdat att medan de utbildade arbetarna i västerlandet var mottagliga för politisk indoktrinering, så kunde enbart ekonomisk agitation appellera till massan av ryskt ”fabriksproletariat”[43], och Lenin själv tycktes godta åsikten att ekonomisterna vädjade till ”de lägsta och minst utbildade skikten av proletariatet”.[44] Denna

[41] Detta är grunden till den förre mensjevikledaren Dans försäkran om att bolsjevikerna representerade ”de allmändemokratiska och politiska tendenserna i rörelsen” och mensjevikerna ”dess klasstendenser och socialistiska tendenser.” (F. Dan, *Proischozdenie Bolsjevizma*. (New York, 1956), s. 291).

[42] Enligt den nuvarande officiella ryska historieskrivningen ville mensjevikerna i Ryssland ”De ville i Ryssland ha ett alldeles likadant parti som exempelvis det tyska eller franska socialdemokratiska partiet” och ”bekämpade bolsjevikerna, emedan de i dem anade någonting nytt, ovanligt, någonting olikt Västerns socialdemokrati” (*ovjetunionens Kommunistiska Partis (bolsjevikerna) histori* [1939], kapitel 4). Man bör komma ihåg att 1903 fanns inga politiska partier i västerländsk mening i Ryssland, sådana partier fanns först efter 1905.

[43] Detta argument användes i Kuskovas credo (se kap. 1 ovan).

[44] Lenin, *Sotjinenija*, II, s. 552.

diagnos motsades emellertid av både västerländska erfarenheter (där från Första internationalens dagar och framåt det var den mest avancerade delen av arbetarna, det engelska fackföreningsfolket, som stärkte den ekonomiska kampen på bekostnad av den politiska) och av den samtida ryska verkligheten. De skickligaste, högst utbildade, organiserade och priviligierade ryska arbetarna, som kom närmast västerlandets organiserade arbetare, var minst mottagliga för de revolutionära appellerna och lättast benägna att tro på möjligheten att förbättra sin ekonomiska ställning inom en borgerlig ram. Den outbildade massan av ryska fabriksarbetare, som på alla sätt stod på en lägre nivå än de lägsta graderna av västerländskt industriarbete, hade ”ingenting att förlora, utom sina bojor” och var mest beredvilligt tillgängliga för den bolsjevikiska maningen till politisk revolution som den enda breda vägen till ekonomisk bättring.

Mensjevismens misslyckande, som utmärktes både av tragik och småaktighet, var ett resultat av att den stod främmande för de ryska förhållandena. Den ryska sociala och politiska ordningen var ingen jordmån för en borgerlig-demokratisk regims blomstring. Historien upprepar sig sällan och en tolkning av marxismen som antog att de på varandra följande stadierna i revolutionen på andra ställen i världen skulle forma sig exakt efter ett mönster som framställts i västeuropa, var deterministisk och därför falsk. I Tyskland visade det sig omöjligt under hela sista hälften av 1800-talet att fullborda den borgerligt-demokratiska revolutionen i sin klassiska form. Den tyska sociala och politiska utvecklingen förvreds och undergrävdes av missfallet 1848. I Ryssland skulle den tyska revolutionens fiasko ha motsvarats av 1905 års fiasko, om det hade gått som mensjevikerna ville. Detta berodde heller inte enbart på att den tyska borgerligheten 1848 och den ryska 1905 var för svag och underutvecklad för att nå upp till sina egna revolutionära ambitioner. Att de var svaga var omöjligt att förneka. Men en mer betydande orsak till deras tvekan var att de redan var medvetna om det växande hotet mot dem själva från en eventuell proletär revolution.[45] En orsak till att historien så sällan upprepar sig är att dramats gestalter vid den andra föreställningen vet om utgången i förväg. Det marxistiska revolutionära schemat behövde borgerligheten för att störta den feodala ordningen som ett förspel till att den själv störtades av proletariatet. Svagheten i schemat var att när det väl trängt in i det borgerliga medvetandet, kunde det inte längre sättas i verket.[46] När väl den borgerliga demokratin erkänts som ett trappsteg till socialismen kunde den endast bli till genom dem som också trodde på socialismen. Detta var den djupa sanning Lenin uttryckte när han hävdade att endast proletariatet kunde ta ledningen när det gällde att genomföra den borgerliga revolutionen. Bekymret var inte att förhållandena i Ryssland ännu inte var mogna för det västerländska revolutionära dramat, det var att dramat hade spelats i väster och inte längre kunde spelas upp på nytt någon annanstans. Mensjevikerna som väntade på att de ryska förhållandena skulle mogna, var dömda till ofruktsamhet och besvikelse.

Den bolsjevikiska ståndpunkten var, trots att den i större utsträckning räknade med speciellt ryska förhållanden och sålunda förskonades från misslyckandets förödmjukelse, inte heller fri från inre motsägelser. Enligt denna ståndpunkt var den borgerligt-demokratiska revolutionen väsentligen borgerlig till sin karaktär, fastän den genomfördes av proletariatet med hjälp av småbönderna, den var ett stadium som man inte kunde hoppa över och den fick inte förväxlas med den följande proletärt-socialistiska revolutionen. Att en revolution som genomförts under dessa förhållanden kunde och skulle vidta flera åtgärder som egentligen inte var socialistiska och fullständigt förenliga med borgerlig kapitalism — såsom jordfördelningen till småbönderna, åttatimmarsdagen och statens stöd till kyrkan — var naturligtvis ovedersägligt. Dessa och många andra liknande åtgärder

[45] Trotskij beskriver i en slående fras den tyska borgerligheten 1848 såsom ”sjabbigt vis av erfarenheten från den franska borgerligheten” (*Perspektivi Russkoj Revoljutsii*. Berlin, n. d. (1917), s. 27).

[46] Lenin skrev vid denna tid bittert: Den europeiska borgerligheten började slåss på barrikaderna för republiken, levde sedan i exil och blev därefter förrädare mot friheten, förrådde revolutionen och trädde i den konstitutionelle monarkens tjänst. Den ryska borgerligheten vill ”lära av historien” och ”överbrygga utvecklingsstadierna”, de vill förråda revolutionen genast för att strax bli frihetens förrädare. Vid förtroliga samtal upprepar de för varandra Kristus ord till Judas: ”Vad du gör, gör snart.” (*Sotjinenija*, VII, 359.) Men varför skulle borgaren kämpa på barrikaderna när han väl vet att han störtas av proletariatet?

var inskrivna i partiets minimum-program. Men en sådan revolution som bojkottades eller bjöds aktivt motstånd från borgerligheten kunde resultera i ”borgerlig frihet och borgerliga framsteg”, som Lenin själv hade beskrivit som den enda ”vägen till verklig frihet för proletariatet och småbönderna”.[47] Det var en idé som Lenin aldrig tycks ha stått inför på allvar. I senare tal och skrifter fördömde han ofta ”borgerlig frihet” som en ihålig bluff. Detta drev honom inte in i någon inkonsekvens, eftersom han talade om två skilda epoker. Så länge som borgerligheten var en revolutionär kraft som var offensiv mot resterna av medeltidsanda och feodalism var den borgerliga friheten verklig och progressiv, men så snart som borgerligheten hade konsoliderat sin maktställning och var på defensiven mot socialismens och proletariatets tilltagande krafter, blev den ”borgerliga friheten” reaktionär och falsk. Men den verbala motsägelsen hjälpte till att demaskera det verkliga problemet. Bolsjevikernas argument krävde att det upprättades en borgerlig frihet och en borgerlig demokrati i Ryssland, som inte hade och inte kunde ha några rötter i Ryssland (eftersom den måste upprättas utan stöd av borgerligheten) och förklarade att om man misslyckades med detta så fanns det ingen väg till socialismens högre frihet. Det mensjevikiska schemat som väntade på att den ryska borgerligheten skulle upprätta den borgerliga friheten var knappast mer orealistisk än den bolsjevikiska som krävde att denna frihet skulle upprättas av en revolutionär diktatur ledd av proletariatet och småbönderna.

Den ryska revolutionens tragiska dilemma, som varken mensjeviker eller bolsjeviker kunde lösa helt, låg i ett fel i prognosen i det ursprungliga marxistiska schemat. Marx trodde att när väl den borgerliga kapitalismen hade etablerats skulle allt löpa sitt fulla lopp och att, när den började försvagas genom sina egna inneboende motsättningar, då och först då, skulle den störtas av den socialistiska revolutionen. Det som hände i verkligheten var att kapitalismen i de länder där den utvecklats mest fullständigt och blivit mäktigast byggde upp ett nätverk av vunna rättigheter omkring sig och dessa omfattade en stor sektor av den industriella arbetarklassen, så att kapitalismen även efter det att försvagningsperioden bevisligen satt in under en lång tid utan större svårigheter fortsatte att stå emot revolutionens krafter, medan det var en nyfödd och omogen kapitalism som lätt gav sig för det första revolutionära anloppet. De ekonomiska konsekvenserna av denna avvikelse från den på förhand uppgjorda planen var uppenbara: den unga revolutionära regeringen var tvungen att lita till ett efterblivet lands otillräckliga resurser för att bygga upp den socialistiska ordningen i stället för att kunna ta över en effektiv industriell organisation och tränad arbetskraft från en fullt utvecklad kapitalism. Den nya socialismen måste bära på detta handikapp och ta emot förebråelserna för att vara en knapphetens regim och inte som marxisterna alltid hade väntat, en överflödets regim. De politiska konsekvenserna var inte mindre besvärande: de nya politiska maktinnehavarna var ett proletariat utan den politiska träning och erfarenhet som man får under en borgerlig konstitution genom utövandet av allmän rösträtt och från samarbete i fackföreningar och arbetareorganisationer, och småbönder som till större delen var analfabeter och nästan helt saknade politisk medvetenhet. Svårigheterna i denna situation och de besvikelser dessa resulterade i, tillskrev mensjevikerna bolsjevikernas medvetna avsteg från det marxistiska revolutionära schemat. Men det schemat var bestämt att falla sönder när den proletära revolutionen inträffade i det mest efterblivna av de kapitalistiska länderna. Dessa besvärligheter låg ännu i framtiden. Men de låg latenta i den fundamentala stridsfrågan mellan bolsjeviker och mensjeviker, som den första ryska revolutionen 1905 bragte i dagen.

---

[47] Ibid., VIII, s. 34.

3. 1905 och därefter

Affisch till minne av myteriet på pansarkryssaren Potemkin i juni 1905

Splittringen mellan bolsjeviker och mensjeviker betydde att det ryska socialdemokratiska arbetarpartiet stod inför den första ryska revolutionen 1905 i en försvagad och modfälld sinnesstämning. Ingen av fraktionerna kunde lyckönska sig själv till segern i denna förödande strid.

> När brytningen blev ett faktum (skrev Lenin tidigt 1905) stod det klart att vi materiellt var de svagare många gånger om... Mensjevikerna hade mer pengar, mer litteratur, bättre transporter, fler agenter, fler ”namn”, fler medarbetare. Det skulle vara oförlåtligt barnsligt att inte inse detta.[1]

Ändå talade en mensjevikisk agent några månader senare, i ett konfidentiellt brev, i ännu mer föraktfulla ordalag om den fullständiga ineffektiviteten i den mensjevikiska litteraturen och den mensjevikiska organisationen i Petersburg.[2] När revolutionen tog fart över hela Ryssland sommaren 1905 höll bolsjevikerna i London en exklusivt bolsjevikisk kongress, som de beskrev och som i historien blev erkänd som den tredje partikongressen. Lenins främsta ställföreträdare vid kongressen, Bogdanov och Lunatjarskij, skulle bryta med honom tre år senare. Lunatjarskij återvände till partiet 1917. Den tredje kongressen ställde för första gången upp tre delegater på scen, som skulle spela en framträdande roll efter oktoberrevolutionen — Kamenev (en av delegaterna från Kaukasus), Litvinov och Krasin. Men det faktum att varje framstående ledare i det ursprungliga partiet hade gått över till mensjeviklägret — antingen helhjärtat som Axelrod, Martov och Potresov, eller halvhjärtat, som Plechanov och Trotskij — ställde Lenin i en unikt auktoritativ position. Den ende gestalten vid den tredje kongressen som kunde ta ställning oberoende av Lenin var Krasin, vid denna tid den främste bolsjevikiske organisatören i själva Ryssland. Lunatjarskij betraktade det huvudsakliga resultatet av kongressen som en ”fullständig förening mellan bolsjeviker på den leninistiska vänsterflygeln och den bolsjevikiska högerflygeln under Krasin”.[3] Men den rent subalterna roll som tilldelats Lenins adjutanter beskrivs i Lunatjarskijs egna minnesanteckningar om rapporten om väpnat uppror, som han var ombedd att framlägga för kongressen:

> Vladimir Iljitj gav mig alla de grundläggande teserna i rapporten. Men han var inte nöjd med det utan insisterade på att jag skulle skriva hela mitt tal och ge det till honom att läsa i förväg. Natten före sammanträdet då jag skulle avge min rapport läste Vladimir Iljitj uppmärksamt igenom min rapport och

[1] Lenin, *Sotjinenija*, VII, s. 101. “A Letter to A. A. Bogdanov and S. I. Gusev”, 11 februari 1905, *CW* 8, s. 143-7
[2] Lenin, *Sotjinenija*, VIII, s. 500, not 120.
[3] *Proletarskaja Revolutsija*, Nr. 11 (46), 1925, s. 53.

> lämnade tillbaka den med två eller tre obetydliga rättelser, vilket inte var förvånande eftersom jag såvitt jag minns tog mycket exakta och detaljerade angivelser från Vladimir Iljitj som utgångspunkt.[4]

Skillnaden mellan bolsjevikernas och mensjevikernas attityder till den groende revolutionen markerades i de respektive resolutionerna från kongressen i London och konferensen i Genève. Kongressen erkände det trängande behovet av ”att organisera proletariatet för en omedelbar strid med enväldet genom väpnat uppror”, och höll före att eventuellt deltagande i en provisorisk regering kunde tillåtas ”med syfte att obarmhärtigt kämpa mot alla kontrarevolutionära försök och att försvara arbetarklassens oberoende intressen” — ett beslut som skulle orsaka besvär tolv år senare.[5] Mensjevikkonferensen ansåg å andra sidan att partiet ”inte skulle ställa upp som mål för sig självt att gripa makten eller dela makten i en provisorisk regering, utan måste förbli ett parti för den extrema revolutionära oppositionen”.[6]

Denna partistrid spelade ingen roll i händelserna i Ryssland. Revolutionen, som satts igång av massakern framför Vinterpalatset den 9 januari 1905 [”Den blodiga söndagen”], vann sakta terräng genom den oordning som bredde ut sig under våren och sommaren tills den nådde sin klimax i oktober med en våg av strejker, tsarens löfte om en liberal författning och bildandet av de första sovjeterna av arbetaredeputerade. Den tidigaste av dessa nymodiga institutioner tycks ha varit resultatet av spontana aktioner av arbetaregrupper i strejk. Fabriksstaden Ivanovo-Voznesensk hävdade att den var först i tiden,[7] och under de närmast följande veckorna uppstod mer eller mindre organiserade sovjeter i nästan alla viktigare industricentra. Petersburgssovjeten, som var en av de tidigaste, var också den ojämförligt viktigaste. Institutionens historia börjar med prototypen i Petersburg.

Petersburgs sovjet av arbetaredeputerade konstituerades den 14 oktober 1905 och varade i femtio dagar. Dess förste president var Chrustaljov-Nosar, en radikal advokat, som gick med i mensjevik-flygeln av det socialdemokratiska partiet under sovjetperioden.[8] Sovjeten skaffade sig snabbt en organisation och gav ut en veckotidning (*Izvestija Sovjeta Rabotjich Deputatov*, en föregångare till den mer berömda dagliga *Izvestija* från 1917), och räknade vid sin höjdpunkt 550 delegater, som representerade 250 000 arbetare. Den mest framstående socialdemokraten i dess led var Trotskij, som snabbt framstod som energisk och rådig ledare och som blev president när Chrustaljov-Nosar arresterades i slutet av november 1905,[9] under de sista få dagarna av dess existens. Sovjetens svaghet var, som Trotskij sade efteråt, ”svagheten hos en rent urban revolution”. I början av december kände sig regeringen stark nog att gå till aktion mot den. Trotskij och de andra ledarna arresterades och Trotskijs briljanta och utmanande ledning av försvaret inför domstolen som hörde dem, hjälpte till att öka såväl sovjetens som hans eget anseende. Petersburgssovjeten hade huvudsakligen, men på intet sätt uteslutande, bestått av socialdemokrater. I den mån den tog ställning i fejden inom partiet var den antingen neutral eller mensjevikisk. Överallt i Ryssland var bolsjevikernas roll i sovjeterna 1905 liten och obetydlig. Lenin själv hade talat om dem förbehållsamt som ”inte ett arbetarparlament och inte ett organ för proletärt självstyre”, utan — ”en organisation som kämpar för att nå bestämda mål”.[10] Som sådana kunde de inte vara mera än en icke partibunden hjälptrupp till partiet i dess kamp för att nå revolutionära mål, och kunde till och med bli betraktade med en lätt anstrykning av avund såsom en rivaliserande organisation.[11] Lenin

---

[4] Ibid., s. 54.
[5] *VKP(B) v Rezoljutsijach*, (1941), I, 45; se sid. 88 nedan.
[6] *Iskra*, Nr. 100, 15 maj 1905 (Prilozenie).
[7] *Proletarskaja Revolutsija*, Nr. 4 (39), 1925, s. 125-137.
[8] L. Trotskij, *1905*, (andra utg. 1922), s. 198. [Denna bok – ***Året 1905 –*** finns i svensk översättning, utgiven av Rättviseböcker 2011]
[9] Trotskij, *Sotjinenija*, II, s. 303.
[10] Lenin, *Sotjinenija*, VIII. s. 409. Trotskij sade själv om det första mötet i petersburgssovjeten att det ”påminde mer om ett krigsråd än om ett parlament”, *1905* (andra utg. 1922), sid. 106.
[11] Enligt en partihistoriker var ”vissa bolsjeviker, särskilt i Petersburg ... benägna att se dem [alltså sovjeterna] som konkurrenter till partiet” (N. Popov, *Outline History of the Communist Party of the Soviet Union* (Engelsk övers. n. d.), I, s. 163).

anlände till Petersburg tidigt i november 1905. Men det är inte säkert att han någonsin uppenbarade sig i petersburgssovjeten; i varje fall spelade han ingen ledande roll i dess arbete.[12]

Det praktiska handlandet och hjältemodet hos revolutionärerna och tragiken i deras misslyckande kastade ett obarmhärtigt ljus över oenigheten i det parti som strävade efter att leda revolutionen. Splittringen i både London och Genève hade ännu inte gått på djupet i partiets breda lager i själva Ryssland.[13] I 1905 års Ryssland skrinlade socialdemokraterna överallt sina meningsskiljaktigheter och arbetade tillsammans, utan att bry sig om de skillnader som delade partiledarna. Under sommaren företogs rörelser mot en förening från båda sidor. När rörelsen växte under de relativt fria villkor som utlovades av oktoberförsamlingen 1905 tog Lenin intryck av den ökande otåligheten i de djupa partileden över dödläget.[14] ”De tidigare grälen från den förrevolutionära tiden”, skrev han strax efteråt, ”ersattes av solidaritet i de praktiska frågorna”.[15] Alldeles före petersburgssovjetens fall, grävde bolsjeviker och mensjeviker ner stridsyxan så länge, för att ge ut tre nummer av en gemensam tidning, *Severnyj Golos*, till sovjetens stöd. I december 1905 gick en bolsjevikkonferens i Tammerfors i Finland — detta var tillfället för Stalins första framträdande på en allrysk partikonferens eller kongress och hans första möte med Lenin — med på en fusion mellan de två flyglarnas centralkommittéer i syfte att organisera en förenad partikongress.[16] I januari och februari 1906 kunde den nya gemensamma kommittén tillkännage aktiva förberedelser för kongressen, som hölls i Stockholm i april.[17] Officiellt beskrivs den som ”enhetskongressen”, men den bar på den tiden inget reguljärt nummer i partiserien (eftersom mensjevikerna bestred den tredje allbolsjevikiska kongressen 1905), fastän den i senare litteratur kallas den fjärde — och ännu en gemensam kongress (efteråt känd som den femte) hölls i London i april–maj 1907. ”Enhetskongressen” i Stockholm i april sammanträdde när den optimistiska stämningen, som hade framkallats av oktoberkonstitutionen och sammankallandet av den första Duman, stod som högst, och den hade mensjevikisk majoritet. Vid londonkongressen 1907 hade ömsesidiga anklagelser utslungats mellan bolsjeviker och mensjeviker. Lenin anklagade Dan och andra mensjevikledare för att kohandla med kadeterna om Duma-valen, vilket han brännmärke som ”försäljning av arbetarröster”, och han kallades att försvara sig inför en partidomstol mot anklagelsen för förtal av partikolleger.[18] Två veckor efter det att londonkongressen skingrats gjorde upplösningen av den andra Duman i Petersburg slut på illusionen av en konstitutionell regering och var inledningen till den hårdhänta och reaktionära Stolypin-perioden. Den formella enheten bevarades vid en partikonferens hållen i Paris i slutet av december 1908,[19] och under det följande året kom det ut åtskilliga nummer av den nya partitidningen *Sotsial-Demokrat*, där Martov satt sida vid sida med

---

[12] På grundval av en bok med minnen av en obskyr författare utgiven 1922, tillskriver den andra upplagan av Lenins verk Lenin författarskapet till en resolution om lockout, som antogs av exekutivkommittén den 14 november 1905 (*Sotjinenija*, VIII, 391-392). Att resolutionen finns i Trotskijs verk (*Sotjinenija*, II. s. 298-299) är liktydigt med att hävda att Trotskij har skrivit den, vilket i sig själv är mer troligt. En artikel i detta ämne av Lenin som stod i *Novaja Zjizn* följande dag och som välkomnades av Trotskij i *Natjalo* (Trotskij, *Sotjinenija*, II, i, s. 313), kan ha orsakat förväxlingen. Det därpå följande påståendet i andra utgåvan av Lenins verk (*Sotjinenija*, VIII, s. 513, not 175), att han talade i exekutivkommittén om resolutionen, vilket grundar sig på några opublicerade minnen, är ännu otroligare. Krupskaja ”minns inte Vladimir Iljitjs framträdande i arbetardeputerades sovjet” (Lenin, sv övers. 1976) och säkert är att han inte var medlem av exekutivkommittén.

[13] Krasin klargör att petersburgsbolsjevikerna fortfarande arbetade i harmoni med mensjevikerna ända till i februari 1905 (*Proletarskaja Revolutsija* Nr 1 (36) 1925, s. 83-84).

[14] Lenin, *Sotjinenija*, VIII, s. 379.

[15] Ibid., IX, s. 123.

[16] *VKP(B) v Rezoljutsijach* (1941), I, 57-58. Inga protokoll finns kvar, men minnen från konferensen har samlats i *Trudy Pervoj Vsesojuzno Konferencii Istorikov-Marksistov* (1930),1, s. 210-247. En delegat beskriver Lenins attityd till den så här: ”Det tycks som om revolutionen suddade ut skiljelinjen mellan fraktionerna och många trodde detta. Men Lenin trodde det inte. Om han gick med på föreningen som helt oundviklig med tanke på massornas röst och den formella nödvändigheten av den, så gick han inte desto mindre med på den med tungt hjärta och tog den inte på allvar” (ibid., I, 234-235). Men detta låter som ett efterhandsomdöme.

[17] Kommitténs två tillkännagivanden finns i *Cetvertyj (Ob'edinitel'nyj) S'ezd RSDRP* (1934), SI, 572-576.

[18] Lenin, *Sotjinenija*, XI, 216-228.

[19] *VKP(B) v Rezoljutsijach* (1941), I, 125-132.

Lenin, Kamenev och Zinovjev i redaktionen. Lenins villighet vid denna tid att kompromissa med mensjevikerna var tydligen inte oberoende av bråket inom partiets bolsjevikflygel. Bogdanov och Lunatjarskij var de ledande andarna i en ”idealistisk” fraktion som försökte förena socialismen med religionen och som nedsablades våldsamt av Lenin i hans enda stora filosofiska verk *Materialism och empiriokriticism*. Denna fraktion hade också en politisk sida som hängde samman med kravet på en socialdemokratisk bojkott av den tredje Duman — det första exemplet i partiets historia på det senare så kända fenomenet ”opposition från vänster”.[20] Lenin kämpade envist ner alla sina motståndare, och om bolsjevikerna under dessa år lyckades upprätthålla sin existens som en sammanhängande och organiserad grupp, så berodde deras överlevande helt och hållet på det ensidiga och ihållande självförtroendet hos en enda man. Under tiden fastställde ett möte med partiets centralkommitté i Paris i januari 1910 än en gång partienigheten på grundval av en kompromiss mellan bolsjeviker och mensjeviker, denna gång mot Lenins röst.[21]

Under de yttre formerna av partienighet, som bibehölls under ökande svårigheter från 1906-1911, låg skillnader som blev allt djupare, inte tvärtom, genom bristen på tid och den besvikelse som låg i medvetandet om nederlaget. Sammanbrottet för de glansfulla förhoppningarna från 1905 hade varit ett hårt slag mot partiet. Men nykter analys av vad som hänt det året tjänade bara till att påvisa hur oförenliga fraktionernas respektive ståndpunkter hade blivit. Även fraktionerna själva höll på att falla sönder, så att det inte längre var möjligt att tala om två skarpt avgränsade och motsatta läger, och det var kanske denna allmänna förvirring snarare än någon underliggande åsiktsgemenskap som förhindrade en öppen brytning. Mensjevikerna förblev en stor men löst sammanhållen grupp, förenad av en gemensam filosofi snarare än av ett gemensamt handlingsprogram. Bolsjevikernas enighet var större och de hade en klarare definierad politik, men de hade uteslutande sin ledares mästerliga beslutsamhet att tacka för dessa förmåner. Bland dem som inte hörde till någon av huvudfraktionerna var Trotskij den dominerande gestalten. Hans intellektuella skarpsinne gav honom en ställning på det teoretiska området oberoende både av bolsjeviker och mensjeviker, trots att han saknade stöd från några regelrätta anhängare. Debatterna inom det ryska socialdemokratiska arbetarepartiet under dessa år om 1905 års läxa och den ryska revolutionens framtida öde rörde sig om tre olika tolkningar eller tillämpningar av marxistisk doktrin som framfördes av respektive mensjeviker, bolsjeviker och Trotskij.

1905 års erfarenhet gav upphov till nya frågor och ställde gamla problem i ett nytt ljus, medan de lämnade det grundläggande problemet om tillämpningen av den marxistiska analysen på den ryska revolutionen orört. Kautsky beskrev det som ”en borgerlig revolution i en tid då borgerliga ideal har lidit en fullständig bankrutt, när den borgerliga demokratin har förlorat all tro på sig själv, när det endast är på socialistisk grund som ideal kan blomstra och energi och entusiasm utvecklas”.[22] Revolutionens drivande kraft kom från arbetarna och då och då från småbönderna. Dess proviso-riska resultat — de författningsenliga garantierna, duman, bildandet av politiska partier — hade varit borgerliga. 1905 års revolution hade visat sig dödfödd — och 1908 återstod nästan ingenting av den därför att borgerligheten inte bara hade varit oförmögna att göra revolution, utan också därför att de varit oförmögna att skörda frukterna av en revolution som andra gjort för dem. Erkännandet av den ryska borgerlighetens oförmåga var alla gruppers gemensamma grund. Men när det gällde att dra slutsatser av detta erkännande var åsikterna ytterst delade. Behövde man om-värdera de teoretiska relationerna mellan den borgerliga och den socialistiska revolutionen, och därför, i politiska termer, proletariatets och dess partis relationer till borgerligheten? Skulle det marxistiska schemat följas strängt i den ryska revolutionens utveckling, eller kunde det undergå en viss modifiering antingen på grund av småböndernas övervikt i den ryska ekonomin och det agrara

[20] Lenin satte 1920 episoden från 1908 vid sidan av dispyten om Brest-Litovsk tio år senare som de två främsta exemplen på ”vänsteravvikelser” i partiet (*Sotjinenija*, XXV, 182).
[21] *VKP(B) v Rezoljutsijach* (1941), I, 154-160. Det som mest förargade Lenin var att kompromissen innebar att bolsjevikernas särskilda centrum och tidningen *Proletarij*, som hade utgivits som ett korrektiv till *Sotsial-Demokrat*, lades ner.
[22] *Cetvertyj (Obedinitelnyj Sezd RSDRP* (1934), s. 594.

problemets speciella drag, eller på grund av den mognande socialistiska revolutionen i mer avancerade europeiska länder? Till slut dök den gamla frågan om partiets karaktär, funktioner och organisation upp igen gång på gång och förlorade ingenting av sin skärpa i den nya omgivningen.

Av de tre grupperna hade mensjevikerna berörts minst av erfarenheterna från 1905. Ingenting som hände i Ryssland det året kunde rubba deras tilltro till vad som för dem verkade vara den fundamentala lärosatsen i marxismen. Den socialistiska revolutionen kunde bara vara ett starkt proletariats verk och det ryska proletariatet kunde bli starkt endast genom den ryska kapitalismens utveckling, och den ryska kapitalismen kunde endast utvecklas genom den borgerliga revolutionens seger. Denna syllogism implicerade inte bara den teoretiska åtskillnaden mellan de båda revolutionerna (vilken alla grupper var beredda att gå med på), utan också en tidsintervall mellan dem. Den uteslöt varje politik som gick ut på att skapa omedelbara förberedelser för en socialistisk revolution och dömde proletariatet till rollen av understödjande bundsförvant till borgerligheten på det nuvarande stadiet. Mensjevikerna trodde inte att det ryska proletariatet kunde föregripa den marxistiska bestämmelsen genom att gå i förbund med bondemassorna. Bönderna förblev för mensjevikerna en väsentligen antirevolutionär kraft, varje revolutionär politik som räknade på deras stöd var en återgång till det narodnistiska kätteriet om en bonderevolution. Detta argument kunde styrkas av 1848 års erfarenheter, av ett stort antal passager från Marx och Engels och av erfarenheter från 1905, då, som Trotskij själv sade, den proletära revolutionen bröts sönder ”på bondearméns bajonetter”.[23] Vad beträffar utsikterna för en europeisk revolution så hade mensjevikerna bundit sig, vid sin konferens i maj 1905:

> Endast i ett läge kan socialdemokratin på eget initiativ styra sina strävanden att gripa makten och behålla den så länge som möjligt — nämligen i händelse av en revolution som sprider sig till de avancerade länderna i västeuropa, där villkoren för ett förverkligande av socialismen redan har nått en viss mognad. I denna händelse kan de restriktiva historiska gränserna för den ryska revolutionen vidgas ansenligt och möjligheterna till en framryckning på den socialistiska nydaningens väg kommer att vara för handen.[24]

Men frasen ”en miss mognad” som Lenin karakteriserade som oförsvarligt pessimistisk[25] var typisk för den mensjevikiska försiktigheten. Denna resolution som antogs när utsikterna 1905 fortfarande var strålande, förblev det enda mensjevikiska uttalandet i ämnet, och den europeiska revolutionen intog aldrig någon framträdande plats i mensjevikiskt tänkande — om det bara var därför att mensjevikerna aldrig betraktade den som överhängande.

Följden blev att ett språk av pessimistisk resignation gick genom det mensjevikiska lägret vid denna tid. Som Axelrod sade vid stockholmskongressen:

> De sociala förhållandena i Ryssland är för närvarande bara mogna för en borgerlig revolution, och historiens impuls driver arbetarna och revolutionärerna själva med mycket större kraft mot borgerlig revolutionism, som gör både den ene och den andre till ofrivilliga tjänare åt borgerligheten, än mot en revolutionism som i princip är socialistisk och både faktiskt och organisatoriskt förbereder proletariatet för politisk överhöghet.[26]

Och vid samma kongress definierade Martynov partiets funktion under den innevarande perioden som ”att väcka den borgerliga demokratin till politiskt liv, att knuffa den framåt och att radikalisera det borgerliga samhället”.[27] I termer av partiorganisation betydde detta fortsatt motstånd mot konspiratoriska handlingar eller mot förberedelser för väpnat uppror och följaktligen, mot Lenins hela idé om ett parti av professionella revolutionärer. Lenin beskrev föraktfullt mensjevikerna som män som ”ryggar tillbaka, står och stampar på samma ställe ... emedan de inte förmår fastställa förutsättningarna för en avgörande seger”.[28]

---

[23] L. Trotskij, *1905* (andra utg. 1922), s. 267. [Sv uppl (*Året 1905*) s. 230]
[24] *Iskra*, Nr. 100, 15 maj 1905 (Prilozenie).
[25] Lenin, *Sotjinenija*. VIII, s. 83.
[26] *Cetvertyj (Ob”edinitelnyj) Sezd RSDRP* (1934), s. 260.
[27] Ibid., s. 204.
[28] Lenin, *Sotjinenija*, VIII, s. 99. [*VV* 10 bd 3 (”Socialdemokratins två taktiska linjer i den demokratiska revolutionen”)]

Bolsjevikernas diagnos av 1905 och av de läxor man kunde lära av vad som hänt var radikalt annorlunda. Massakern den 9 januari 1905 hade dragit fram en ”tredje kraft” i den ryska politikens rampljus, en kraft som en dag skulle ställa både enväldet och borgerligheten i skuggan, proletariatet:

> Proletariatet har visat att det är ... en kraft som inte bara är intresserad av att krossa enväldet, utan också *beredd att gå fram mot ett verkligt krossande av enväldet*. Sedan den 9/22 januari växer vår arbetarrörelse upp framför våra ögon till en nationell rörelse.[29]

Lenin godtog lika otvetydigt som mensjevikerna den borgerliga karaktären hos den begynnande revolutionen och nödvändigheten av att genomgå det borgerligt-demokratiska stadiet på vägen till socialismen:

> Den som vill komma till socialismen på någon annan väg än genom den politiska demokratin, han kommer oundvikligen till slutsatser, som är absurda och reaktionära såväl i ekonomisk som i politisk mening. ... Men vi marxister måste veta, att det inte finns och inte kan finnas någon annan väg till verklig frihet för proletariatet och bönderna än den borgerliga frihetens och det borgerliga framstegets väg.[30]

Men han hävdade att den ryska borgerligheten varken var kapabel eller villig av sig själv att fullborda den borgerligt-demokratiska revolutionen inte bara för att den var svag, utan också för att dess stöd till revolutionen var ”inkonsekvent, självisk och fegt”. På grund av sin fruktan för proletariatet var borgerligheten redan på väg att bli kontrarevolutionär. Mensjevikernas fördröjningspolitik skulle göra det borgerliga motståndet ännu envisare i stället för att förbättra utsikterna för revolutionen. Därav följde att proletariatet var den enda konsekvent revolutionära klassen, ”endast proletariatet förmår att säkert marschera ända fram, ty det går vida längre än till den demokratiska omvälvningen”. Det måste därför först och främst ta på sig uppgiften att fullborda den borgerliga revolutionen.[31]

Uppgiften som pålagts proletariatet att fullborda den borgerligt-demokratiska revolutionen som ett förspel till att det fullbordar sin egen socialistiska revolution, skulle kunna fullgöras på två villkor, och ett utarbetande av dessa var huvudtemat i Lenins viktigaste arbete från sommaren 1905, *Socialdemokratins två taktiska linjer i den demokratiska revolutionen*.

Det första var en allians mellan proletariatet och småbönderna. Småbönderna, som dock inte var revolutionära i den mening som narodnikerna antagit, alltså fientligt inställda mot kapitalismen som sådan, var ”för närvarande är bönderna inte så mycket intresserade av att obetingat bibehålla privategendomen som av att beslagta godsägarjorden, en av denna egendoms viktigaste former.”.[32] Härav följer att småbönderna kunde utnyttjas av proletariatet som dess allierade på detta stadium, och detta skulle göra det möjligt för proletariatet att krossa enväldet och att fullborda den borgerligt-demokratiska revolutionen, trots den borgerliga ljumheten eller det borgerliga motståndet. Resultatet av denna seger skulle inte bli en proletariatets diktatur, utan en ”proletariatets och böndernas revolutionärt demokratiska diktatur”.[33] Lenin var emellertid beredd att se ännu längre framåt än så här. När väl den borgerliga revolutionen hade genomförts genom denna kombination, skulle småbönderna som helhet inte längre vara revolutionära och skulle inte stödja proletariatet i dess marsch mot den socialistiska revolutionen. På detta stadium skulle det bli nödvändigt för proletariatet att återigen ta ledningen och splittra bönderna inbördes och att söka stöd från de semi-proletära elementen, d. v. s. de fattiga och egendomslösa bönderna mot de rika bönderna, som skulle ha gynnats mest av fördelningen av godsägarnas egendomar. Hela programmet sammanfattades i en kursiverad passage i *Socialdemokratins två taktiska linjer*:

---

[29] Ibid., VII, 109-110.
[30] Lenin, *Sotjinenija*, VIII, s. 41, 104. [*VV* 10 bd 3 (”Socialdemokratins två taktiska linjer i den demokratiska revolutionen”)]
[31] Ibid., VIII, s. 94.
[32] Ibid., VIII, s. 94.
[33] Denna fras myntades av Lenin i en artikel från april 1905 (ibid., VII, 196-203), och upprepades åtskilliga gånger i *Socialdemokratins två taktiska linjer*.

> *Proletariatet måste slutföra den demokratiska omvälvningen genom att dra till sig bondemassan för att med våld slå ned självhärskardömets motstånd och paralysera bourgeoisins vacklan. Proletariatet måste fullborda den socialistiska omvälvningen genom att dra till sig massan av befolkningens halv proletära element för att med våld krossa bourgeoisins motstånd och paralysera böndernas och småbourgeoisins vacklan.* [34]

Det andra villkoret diskuterades inte på något sätt så utförligt, förmodligen därför att Lenin som vanligt lade fram sin doktrin i polemisk form, och det andra villkoret, till skillnad från det första, inte bestreds av hans mensjevikiska motståndare. Men det hade redan preliminärt formulerats i en artikel från april 1904 och upprepades klart nog i två passager i Två taktiker för socialdemokratin. Ett resultat av den demokratiska revolutionen skulle bli att ”föra ut den revolutionära branden i Europa”, och ingenting skulle ”så starkt förkorta vägen till fullständig seger i Ryssland”. Upprättandet av ”proletariatets och småböndernas revolutionära demokratiska diktatur” skulle ”ge oss möjligheten att resa Europa och det europeiska socialistiska proletariatet, som kastar av sig borgerlighetens ok och i sin tur kommer att hjälpa oss att fullborda den socialistiska revolutionen”.[35]

Lenin var genom hela *Socialdemokratins två taktiska linjer* noga med att hålla kvar distinktionen mellan revolutionens två stadier både praktiskt och teoretiskt. Han skrev t. o. m. att ”denna demokratiska revolution kommer inte att försvaga utan stärka borgerlighetens herravälden” [36] — en förutsägelse som tycktes binda honom vid den mensjevikiska tron på en utsträckt intervall mellan de två stadierna för den vidare utvecklingen av kapitalismen. Inte desto mindre pekade han särskilt på två element i övergången från det demokratiska till det socialistiska stadiet — stödet från den semiproletära delen av småbönderna och stödet från en socialistisk revolution i Europa, och han visade hur dessa två element kunde väntas växa fram ur den revolutionärt demokratiska diktatur, som skulle kröna det första stadiet. Han behandlade därför de två stadierna som om de ingick i någon sorts kontinuerlig process. I en kort artikel om *Socialdemokratins förhållande till bonderörelsen* tre månader senare i september 1905 lånade han Marx' berömda fras från 1850:

> Från den demokratiska revolutionen skall vi omedelbart börja övergå till den socialistiska revolutionen, just i den mån våra krafter, det medvetna och organiserade proletariatets krafter det medger. Vi är för en oavbruten revolution. Vi kommer inte att stanna på halva vägen.[37]

Han tycks aldrig ha använt frasen igen. Men idén stod kvar. Vid slutet av 1905 skisserade han i några anteckningar, som först utgavs tjugo år senare, en gång till revolutionens stadier i deras logiska följd. Proletariatet i förbund med småbönderna skulle fullborda den borgerliga revolutionen. Detta resultat skulle leda till ett nytt stadium där de rika bönderna och ”en betydande del av mellanbönderna” skulle gå över till borgerligheten och proletariatet skulle med de fattiga böndernas sympati kämpa ”för att behålla sin demokratiska seger i en socialistisk revolutions intresse”. Denna kamp skulle bli hopplös ”om inte det europeiska socialistiska proletariatet skulle komma till det ryska proletariatets hjälp”. Detta var nyckeln till den slutgiltiga segern. ”De europeiska arbetarna kommer att visa oss ’hur man gör’ och sedan skall vi tillsammans med dem göra den socialistiska revolutionen”.[38]

---

[34] Ibid., VIII, s. 96.
[35] Lenin, *Sotjinenija*, VII, s. 191, VIII, s. 62, 83.
[36] Ibid., VIII, s. 37.
[37] Lenin, *Sotjinenija*, s. 186 (*VV* 10:3, ”Socialdemokratins förhållande till bonderörelsen”). Marx skrev ”permanente Revolution”, ryska skribenter använde stundom ”permanentnaja” och stundom det vanliga ryska ordet för ”oavbruten” dvs. ”nepreyvnaia.” I senare debatt gjordes ett försök att skilja på Trotskijs försvar för en ”permanent” revolution och Lenins godtagande av en ”oavbruten” revolution. Men det finns ingen signifikans i variationen av terminologin.
[38] Ibid., VIII, s. 424-427. [”The Stages, the Trend, and the Prospects of the Revolution”, *CW* 10, s. 89-92] Denna idé om samaktionen mellan öst och väst i att frambringa den socialistiska revolutionen hade också ansenliga ryska anor. Herzen skrev till Proudhon 1855: ”Ryssland, som är mindre överlägset än Savojen, kommer inte fara da se, hon behöver de europeiska folkens solidaritet, deras hjälp, men å andra sidan är jag övertygad om att Västeuropa inte kommer att bli fritt så länge Ryssland förblir enrollerat som soldat i tsarens av Petersburg sold.” (*Polnoe Sobranie Sotjinenij i Piscm*, red. av M. K. Lemke, VIII, (1919) 196).

Av alla de ledande ryska socialdemokraterna var Trotskij den ende som spelade en framträdande roll under händelserna i 1905 års revolution. Det var därför naturligt att han skulle ta starka intryck av dess lärdomar, i detta avseende stod han vid den motsatta ytterligheten mot mensjevikerna. Hans samarbete med mensjevikerna efter brytningen med Lenin 1903 i organisationsfrågan var kort. Han hyste ingen naturlig sympati för den passiva tonen i den mensjevikiska doktrinen.

> *Vår kamp för revolutionen* (skrev han omedelbart efter den 9 januari 1905) *vår förberedelse för revolutionen, kommer på samma gång att bli en skoningslös kamp med liberalismen om inflytande över massorna, för proletariatets ledande roll i revolutionen*. I denna kamp kommer vi att ha en mäktig kraft på vår sida: själva revolutionens logik.[39]

I februari 1905 återvände Trotskij till Ryssland som aktiv revolutionär. Det var på hösten samma år, på krönet av hans arbete i petersburgssovjeten som han skisserade sin teori i termer som ökade precisionen i Lenins septemberformulering om ”oavbruten revolution”:

> Arbetarklassens ställning som revolutionens förtrupp, den direkta förbindelse som upprättas mellan den och den revolutionära landsbygden; den attraktion den utövar på armén – allt detta tvingar den oundvikligen mot makten. Revolutionens fullständiga seger innebär proletariatets seger. Detta i sin tur innebär att revolutionen får en oavbruten karaktär. Proletariatet förverkligar de grundläggande demokratiska uppgifterna, och själva logiken i dess omedelbara kamp för att konsolidera sitt politiska styre ställer i ett visst ögonblick proletariatet inför rent socialistiska problem. Mellan maximi- och minimiprogrammet upprättas en revolutionär kontinuitet. Det är inte fråga om ett enda ”slag” eller en enda dag eller månad, utan om en hel historisk epok.[40]

Och tidigt 1906, sedan han arresterats skrev Trotskij i fängelset en genomträngande analys under titeln *Resultat och framtidsutsikter*, som han efteråt anförde som ”det enda verk där jag mer eller mindre systematiskt framlade mina synpunkter på revolutionens utveckling”.[41]

Enligt Trotskijs åsikt var det speciella i den ryska sociala strukturen att den kapitalistiska industrin hade' vuxit fram som ett resultat av trycket från utlandet och under statligt beskydd: därför hade det skapats ett proletariat utan en oberoende borgerlig företagarklass. Av denna anledning ”kan ett proletariat i ett ekonomiskt efterblivet land komma till makten tidigare än i ett utvecklat kapitalistiskt land”, och ”i Ryssland kan ’arbetaren’ befinna sig vid makten före sin ’herre’”.[42] Inte heller ansåg Trotskij detta enbart teoretiskt möjligt. Erfarenheterna från 1905 övertygade honom om att detta faktiskt måste ske. Han hade sett de ryska fabriksägarna svara på kravet om åttatimmars arbetsdag med att förkunna lockout. Arbetarna kunde stärka sitt krav, som var ett legitimt och nödvändigt krav av den borgerliga revolutionen, enbart genom att ta över fabrikerna. ”Väl vid makten kommer proletariatet oundvikligen genom hela logiken i sin ställning att tvingas in i administreringen av ekonomin som en statsangelägenhet.”[43] Att anta att socialdemokratin skulle ta ledningen i en borgerlig revolution och sedan dra sig tillbaka ”för att ge plats åt borgerliga partier”, var ”utopism av värsta slag, en sorts revolutionär kälkborgerlig utopism”, proletariatet skulle när det

---

[39] Trotskij, *Sotjinenija*, II, I, s. 57.
[40] Citat ur en artikel i *Natjalo* (oktober 1905) av L. Trotskij, *Permanentnaja Revolutsija* (Berlin 1930), s. 58, 90-91 [Marxistarkivet: Den permanenta revolutionen].
[41] L. Trotskij, *Permanentnaja Revolutsija* (Berlin, 1930), s. 39. ”Resultat och framtidsutsikter” (*Itogi i Perspektivi*, en titel lånad från Parvus” artikel nämnd i not 51 nedan) publicerades först i Petersburg 1906 i en essävolym av Trotskij under titeln *Nasja Revoljutsija*. Varken originalet eller ett omtryck utgivet efter oktoberrevolutionen har gått att komma över. Vid slutet av 1917 publicerades denna essä på nytt för sig själv på ryska i Berlin under titeln *Perspektivi Russkoj Revoljutsii*, det sista kapitlet och de två sista meningarna i det näst sista kapitlet, som förutsade en europeisk socialistisk revolution som ett resultat av kriget, uteslöts av hänsyn till den tyska censuren. Hänvisningar i fotnoter nedan är till denna utgåva. 1918 publicerades en förkortad engelsk översättning av Trotskijs volym från 1906 under titeln *Our Revolution* (New York, 1918) som inkluderade större delen av denna essä (s. 73-144), meningarna ur det näst sista kapitlet och större delen av det sista kapitlet finns med i denna version.
[42] L. Trotskij, *Perspektivi Russkoj Revoljutsii* (Berlin, n. d. [1917] s. 36, 40).
[43] Ibid., s. 41.

väl tagit makten ”kämpa ända till slutet”.[44] Fullbordandet av den borgerliga revolutionen skulle automatiskt innebära en övergång till den socialistiska revolutionen.

I en senare artikel, skriven 1909, pekade Trotskij ut den punkt där mensjeviker och bolsjeviker avvek från hans analys:

> Medan mensjevikerna utifrån den abstrakta uppfattningen att ”vår revolution är en borgerlig revolution” kommer fram till tanken att proletariatet måste anpassa sin taktik till den liberala borgarklassens uppträdande för att försäkra sig om att statsmakten överförs till denna borgarklass, så utgår bolsjevikerna från en lika abstrakt uppfattning – ”demokratisk diktatur, inte en socialistisk diktatur” – och kommer fram till tanken att proletariatet vid statsmakten ålägger sig borgerligt demokratiska begränsningar. Det är sant att skillnaden mellan dem är mycket betydande: medan mensjevismens antirevolutionära sidor redan är helt uppenbara, så är det troligt att dessa sidor hos bolsjevismen bara kommer att bli ett allvarligt hot i händelse av seger.[45]

Att Trotskij i en blixt av övernaturlig insikt i detta stycke förutsade den attityd som de flesta bolsjevikledarna intog i Petrograd före Lenins ankomst i april 1917 går inte att förneka, att Lenin själv ända till februarirevolutionen fortsatte att hålla fast vid samma ”självbegränsningdoktrin” kan inte bekräftas så lätt. Det är sant att Lenin inte intog en så beslutsam ståndpunkt i denna fråga som Trotskij, hans underlåtenhet att göra det var i huvudsak ansvarig för förvirringen i de bolsjevikiska leden efter februari 1917. Efter 1906 deltog Lenin två eller tre gånger i polemiker mot Trotskijs teori om ”permanent revolution”. Men Trotskij hade troligen rätt när han hävdade att Lenin aldrig läst *Resultat och framtidsutsikter*, som han citerade i andra hand från en artikel av Martov,[46] och dessa yttranden bidrog inte mycket till att klargöra Lenins egen inställning. Lenin förkastade lika lite som Trotskij utsikten om en direkt övergång från den borgerliga till den socialistiska revolutionen. Men medan Trotskij trodde att denna övergång skulle inträffa automatiskt och oundvikligt genom själva revolutionens ”logik”, så höll Lenin hårdare fast vid den borgerliga revolutionens *terra firma* och ansåg att övergången till socialism skulle vara avhängig av de två yttre villkor som han hade fastslagit 1905: stödet från bönderna och stödet från en europeisk socialistisk revolution. Den viktigaste doktrinära skillnaden mellan Lenin och Trotskij vid denna tid var att Lenin gjorde början av övergången till socialismen beroende av förhållanden som Trotskij betraktade som nödvändiga för dess slutgiltiga seger.

Vad beträffar småbönderna så hade den marxistiska åsikten om böndernas oförmåga att bilda ett revolutionärt parti varit utgångspunkten för Plechanovs polemik mot narodnikerna och idén var fast rotad i partidoktrinen. Trotskij hade i slutet på 1905 kallat småbönderna ”en stor reservoar av potentiell revolutionär energi” [47] — vilket var så långt en socialdemokrat gärna kunde sträcka sig vid den tiden. 1905 års erfarenheter, som inspirerade Trotskijs briljanta analys av proletariatets roll i revolutionen hade givit honom en fördomsfull åsikt om böndernas roll. Bondeuppror hade följt och understött de tidiga stadierna av den revolutionära rörelsen. Men i det kritiska ögonblicket var det bonden i uniform som hade förblivit lojal mot tsaren och hans officerare och som hade krossat det urbana proletariatets revolution. Trotskij drog sina slutsatser av denna diagnos. Han godtog den oumbärliga vikten av ett bondeuppror som hjälp i proletariatets främsta uppgift.

Men detta innebar inte att småbönderna var en oberoende politisk kraft i jämbördig allians med proletariatet: den rätta formeln var att proletariatet skulle genomföra den borgerliga revolutionen ”understödda av bondeelementet och styrande det”,[48] – en formel som Lenin efteråt godtog som till

---

[44] Ibid., s. 51, 55.

[45] L. Trotskij, *1905* (andra eng. utg. 1922) s. 285 [svenska upplagan, s. 274], Trotskij tillade i den andra utgåvan en fotnot till den sista meningen som innebar att detta inte hände därför att ”bolsjevismen under Lenins ledarskap undergick sin ideologiska omdaning (inte utan inre stridigheter) våren 1917”.

[46] Lenin, *Sotjinenija*, XIV, s. 44-47; L. Trotskij, *Permanentnaja Revolutsija* (Berlin, 1930), s. 39-40.

[47] Trotskij, *Sotjinenija*, II, I, s. 20. I den samlade utgåvan, publicerad 1926 är satsen kursiverad, något som den inte är i originalversionen (N. Trotskij, *Do Devjatogo Janvarja* (Genève,”1905), s. 18).

[48] Trotskij, *Sotjinenija*, II, I, s. 448.

sitt väsen identisk med hans egen.[49] Inte heller instämde Trotskij i Lenins formel för den regering som skulle bli resultatet av denna revolution — en ”proletariatets och böndernas revolutionärt demokratiska diktatur”, detta förkastade han i *Resultat och framtidsutsikter* såsom ”ogenomförbart”.[50] En revolution ledd av proletariatet kunde bara resultera i en ”arbetarregering” i betydelsen av en regering där arbetarrepresentanter innehade den ”dominerande och ledande ställningen”.[51]1 Ännu mindre möjligt var det att tänka sig ett förbund mellan proletärer och bönder som ett medel att genomföra den socialistiska revolutionen. En grundläggande intressekonflikt skulle förstöra kompanjonskapet redan på tröskeln till den gemensamma aktionen, ty den revolutionära regeringen skulle i sin jordbrukspolitik bli tvungen att genomföra ”organiseringen av en kooperativ produktion under kommunal kontroll eller direkt för statens räkning”[52] och skulle behöva pålägga bönderna dessa sociala åtgärder. På det sättet invände Trotskij — fast skillnaderna dem emellan senare överdrevs kraftigt — mot båda leden av Lenins tvåfaldiga formel för ett förbund med bönderna som helhet för att genomföra den borgerliga revolutionen och för ett förbund med de ”semi-proletära” elementen bland bönderna för att genomföra den socialistiska revolutionen. Det största ansvaret skulle i båda stadierna vila på proletariatet.

Mensjevikerna, bolsjevikerna och Trotskij var helt överens om nödvändigheten av en socialistisk revolution i Europa som det andra villkoret för att nå fram till en socialistisk revolution i Ryssland. Trotskij formulerade otvetydigt detta villkor i slutet av *Resultat och framtidsutsikter*:

> Utan ett direkt statligt stöd från det europeiska proletariatet kommer inte den ryska arbetarklassen att kunna behålla makten och förvandla sin tillfälliga överhöghet till en varaktig socialistisk diktatur.[53]

Lenin gick vid denna tid ännu längre. Han trodde inte ens att det ryska proletariatet kunde sätta igång — än mindre vidmakthålla — en socialistisk revolution i Ryssland utan stöd från det europeiska proletariatet. Men både Lenin och Trotskij godtog utan inskränkning nödvändigheten av en europeisk revolution för socialismens slutgiltiga seger i Ryssland. Ingen av dem skulle vid denna tid ha umgåtts med idén om en segrande socialistisk revolution i Ryssland utan en socialistisk revolution i Europa.

Medan Trotskij i doktrinära frågor emellertid intog ståndpunkter som bara var svagt urskiljbara från Lenins, hade han förblivit trogen den mensjevikiska åsikten i organisationsfrågan ända sedan splittringen 1903. Han delade inte Lenins uppfattning om ett litet starkt organiserat och disciplinerat parti, utan fortsatte att betrakta brytningen som orättfärdig och att arbeta för ett återupprättande av partienigheten och valde rollen som försonare utanför fraktionerna åt sig själv. Denna inställning förband ständigt Trotskij, trots alla doktrinära skillnader, med mensjevikerna, vilkas idé om ett massparti inte var intolerant mot olika åsiktsnyanser inom partiet, och invecklade honom ständigt i stridigheter med Lenin, vars åsikter om partienigheten inte hade vacklat sedan 1903. Under hela tiden från 1909 till 1914 motarbetades upprepade gånger Trotskijs försök att bringa fraktionerna tillbaka i samma fålla av Lenin i den doktrinära renhetens och den organisatoriska effektivitetens

---

[49] Lenin, *Sotjinenija*, XIV, s. 42.

[50] L. Trotskij, *Perspektivi Russkoj Revoljutsii* (Berlin, n. d. [1917]) sid. 48.

[51] Ibid., s. 43. Parvus, en tysk socialdemokrat av ryskt ursprung hade i januari 1905 skrivit i ett förord till Trotskijs tidigare pamflett *Do Devjatogo Janvarja*: ”Om socialdemokratin placerar sig själv i ledningen för den revolutionära rörelsen hos det ryska proletariatet, så blir denna regering (dvs. den ’provisoriska revolutionära regeringen’) socialdemokratisk.” Han tillade: ”Den socialdemokratiska provisoriska regeringen kan inte fullborda den socialistiska revolutionen i Ryssland, men själva processen att likvidera enväldet och upprätta den demokratiska republiken kommer att ge den en gynnsam grogrund för politiskt arbete.” Denna passage innehöll kärnan i Trotskijs teori om permanent revolution. I samma förord skrev Parvus om bönderna: ”De befinner sig endast i en ställning där de kan öka den politiska anarkin i landet och på så sätt försvaga regeringen, de kan inte bilda en homogen revolutionär armé”. En artikel av Parvus i samma ämne, kallad *Itogi i Perspektivi*, fanns i *Iskra* Nr. 85, den 27 januari 1905. Trotskij påstod långt senare att hans åsikter 1905 ”låg nära Parvus”, ”utan att dock vara identiska med dem.” (*Permanentnaja Revolutsija* (Berlin, 1930), sid. 64-65.)

[52] L. Trotskij, *Perspektivi Russkoj Revoljutsii* (Berlin, n. d. [1917]), s. 54.

[53] L. Trotskij, *Perspektivi Russkoj Revoljutsii* (Berlin, n. d. [1917]), slutar med den första meningen i detta stycke (se sid. 73 not 41 ovan): de två återstående meningarna är citerade ur L. Trotskij, *Our Revolution* (New York, 1918) s. 137.

namn, och uthålligheten i denna tvist frambragte en ömsesidig förbittring och en rik vokabulär av ömsesidiga smädelser. 1903-4 hade Trotskij varit angriparen i ordkriget.[54] Nu under 1911-14 års bittra fejder var det Lenins tur att tala om Trotskijs ”granna men tomma fraser”,[55] och om hans ”otroliga bombasmer”.[56] Vägran att böja sig för partidisciplinen ledde till instabilitet i åsikterna. ”Det är omöjligt att diskutera med Trotskij om något som helst viktigt ämne eftersom han inte har några åsikter”, han ”kryper ut genom den ena eller andra debattens spricka och springer från den ena sidan till den andra”.[57] Trotskij var vid denna tid mindre hätsk än Lenin i den offentliga debatten, men kompenserade detta i ett privat brev 1913 till mensjeviken Tjcheidze från Georgien, där han skrev att ”hela grunden för leninismen i dag är byggd på lögn och förfalskning och bär inom sig det förgiftade fröet till sin egen upplösning”.[58] Försoningen 1917 strök aldrig ut dessa skarpa ordväxlingar ur minnet hos Trotskijs fiender inom partiet.

Oenigheten inom partiet var alltså häftig och partiets lycka stod lågt när Lenin i januari 1912 samlade en liten konferens med sina anhängare och sympatisörer från Ryssland och Västeuropa i Prag. Trots att den enbart besöktes av fjorton röstande delegater, av vilka alla utom två var bolsjeviker, utropade den sig själv till en ”allmän partikonferens” och ”partiets högsta organ”. Den konstaterade det sorgliga förhållandet av ”upplösning och sammanbrott av flertalet partiorganisationer” under trycket från kontrarevolutionär repression, intensifierad av den långa frånvaron av ”ett arbetande particentrum”, den fördömde såsom ”likvidatörer” dem som inte godtog den bolsjevikiska handlings- och organisationspolitiken, och den höll fast vid ”nödvändigheten av intensifierat arbete på att åter bygga upp det ryska socialdemokratiska arbetarepartiets illegala organisation”. Den bortsåg heller inte från möjligheterna till legal aktivitet och ställde upp tre partislagord — alla väl inom gränserna för den borgerliga revolutionen — för de kommande valen till den fjärde duman – ”en demokratisk republik, åttatimmars arbetsdag och konfiskering av alla godsägares land”. Men det mest betydelsefulla steget som pragkonferensen tog, hade att göra med partiorganisationen. Partiets centralkommitté som utsetts av londonkongressen 1907 och var representativ för de olika grupperna vid den kongressen hade inte sammanträtt på två år och var praktiskt taget ur funktion. Konferensen tillerkände sig själv en partikongress” funktioner och tillsatte en ny centralkommitté på sex medlemmar, däribland Lenin, Zinovjev och Ordzjonikidze, och fem ersättare eller ”kandidater”, däribland Bubnov och Kalinin. Det var ett icke stadgeenligt steg. Men det utmärkte klart bolsjevikernas krav på att själva utgöra det ryska socialdemokratiska arbetarepartiet och utesluta alla ”likvidatörer”, mensjeviker och andra. Det man hade försökt vid den tredje partikongressen 1905 gjorde man nu på nytt. Och denna gång fanns ingen återvändo. Från och med nu var inte bolsjevikerna en fraktion inom partiet utan själva partiet.[59] En ändring som konferensen gjorde i partistadgan tillät centralkommittén att invälja ytterligare medlemmar. Under denna regel invaldes Stalin strax efter konferensen,[60] och blev också medlem av en ny, igen tillsatt ”Rysk byrå” som skulle ta hand om arbetet i själva Ryssland. Det var det avgörande ögon-

[54] Se s. 45-46 (kapitel 2) i tryckta boken
[55] Lenin, *Sotjinenija*, XV, 11. Samma fras återkommer senare (ibid., XVIII, s. 381).
[56] Ibid., XV, s. 546. Det ryska ordet Chlestakovscina är ett starkt ord som avletts från Gogols Chlestakov, den bombastiske bedragaren i *Revisorn*. I ett brev till Gorkij från denna tid kallar Lenin Trotskij en ”posör” (ibid., XVIII, 523).
[57] Ibid., XV, s. 304; XVII, s. 469.
[58] *Lenin o Trotskom i o Trotckizme* red. av M. Olminskij (andra utg. 1925), sid. 217-219. Detta brev som censuren hållit undan, upptäcktes efter revolutionen och publiceringen av det var en av sensationerna i kampanjen mot Trotskij efter Lenins död.
[59] Resolutionerna från konferensen gavs ut som en pamflett (*Vserossijskaja Konferentsija Ros. Soc. Dem. Rab. Partii goda* (Paris, 1912)) och trycktes om i *VKP(B) v Rezoljutsijach* (1941), i, s. 177-191. Av diskretionsskäl innehöll de inte listan på medlemmar och kandidater som valts till centralkommittén. Men dessa står med små variationer mellan de båda kategorierna i alla partihistoriker ända till det tidigare trettiotalet, t. ex. N. Popov, *Outline History of the Communist Party of the Soviet Union*. (Eng. övers. n. d.) I, s. 274, och i Lenin, *Sotjinenija*, XV, 651-654, not 167.
[60] De källor som anförs i slutet av föregående not såväl som Krupskajas Lenin, uppger att Stalin koopterades, ”kort efter konferensen”. 1938 års officiella historia (*History of the Communist Party of the Soviet Union (Bolsheviks)*, eng. övers. 1939, s. 141) inkluderar tvärtemot i alla tidigare protokoll Stalin och Sverdlov bland dem som valdes till centralkommittén av kongressen och har följts i senare officiella redogörelser.

blicket. I april 1912 gav trupper eld mot strejkande arbetare vid guldfälten i Lena och det blev mer än 500 döda och sårade. Det var den värsta massakern av det slaget sedan den 9 januari och öppnade en ny era av oro och upprördhet vid industrierna. Ett av symtomen på den förnyade partiaktiviteten var grundandet av en ny bolsjevikisk tidning *Pravda* i Petersburg. Första numret kom ut den 22 april 1912. Ett annat var Lenins personliga beslut att flytta sin bostad från Paris till Krakow i österrikiska Polen, för att vara närmare scenen för dramat. Den stegrade spänningen i Ryssland under de två följande åren ökade inte bara möjligheterna och utsikterna för revolutionär aktivitet i Ryssland utan fördjupade också klyftan mellan bolsjeviker och mensjeviker. Lenins egensinniga handlande i Prag väckte indignation bland andra partigrupper. Men ingenting rubbade hans beslut att följa en oberoende kurs. I augusti 1912 sammankallade Trotskij ett möte mellan socialdemokrater av alla åsiktsriktningar i Wien, i hopp om att än en gång kunna bereda väg för en återförening. Men mötet fördömdes och förlöjligades av bolsjevikerna med resultatet att ”augustiblocket” blev en tillfällig koalition mellan mensjeviker, trotskister och mindre grupper mot bolsjevikerna. Det fick ingen efterföljd utom att det förbittrade relationerna mellan Lenin och Trotskij ytterligare. Inte vid någon tid skrev de om varandra på ett bittrare och giftigare språk än under de 18 månader som följde på augustikonferensen.

Kriget 1914 var förutbestämt att tjäna som växthus åt revolutionens sådd. Den omedelbara effekten av krigsutbrottet var att revolutionärernas uppgift komplicerades oerhört och den rudimentära organisation de ägde bröts sönder. I Petersburg förenades de bolsjevikiska och mensjevikiska deputeradena i duman för ett ögonblick i en gemensam deklaration i hela det ryska socialdemokratiska partiets namn, och vägrade rösta för krigskrediter. Från regeringssidan blev den första åtgärden att understryka den regeringsfientliga pressen, inklusive den bolsjevikiska Pravda. Även i Västeuropa begränsades propagandafriheten till en handfull små neutrala länder. Lenin, som arresterats och hotats med internering i Österrike, tog sin tillflykt till Schweiz och upprättade i Bern, när Zinovjev förenat sig med honom, vad som snart blev betraktat som bolsjevismens auktoritära centrum.

Lenin tvekade inte om partiets inställning till kriget. Efter stuttgartkongressen 1907 hade den Andra internationalen på Lenins tillskyndan bundit sig vid att ålägga socialdemokraterna att i händelse av krig ”använda den ekonomiska och politiska krisen, som orsakats av kriget till att ... påskynda förstörelsen av kapitalistklassens klassherravälde”.[61] Socialisternas och socialdemokraternas avfall i Västeuropa, där de nästan som en man, stödde sina respektive regeringar i augusti 1914 var det svartaste förräderi. Det rubbade på intet sätt Lenins övertygelser. Han kom fram till Bern den 5 september 1914 och följande dag samlade han en liten grupp bolsjeviker som fanns till hands och läste för dem ett antal teser om kriget, där han uttryckligen förkunnade att ”från arbetarklassens och de arbetande massornas av alla folk i Ryssland synpunkt skulle ett nederlag för den tsaristiska monarkin och dess trupper vara det minst onda” och förde fram de slagord som socialdemokratin måste förkunna:

> för det första allsidig propaganda, omfattande såväl trupperna som krigsskådeplatserna, för en socialistisk revolution och för nödvändigheten att rikta vapnen inte mot de egna bröderna, andra länders löneslavar, utan mot de reaktionära och borgerliga regeringarna och partierna i alla länder. Det är obetingat nödvändigt att organisera illegala celler och grupper inom alla nationers trupper för att bedriva sådan propaganda på alla språk. En skoningslös kamp måste föras mot kälkborgarnas och borgarnas chauvinism och ”patriotism” i alla länder utan undantag.[62]

En större konferens av bolsjeviker i Bern i februari 1915, som besöktes av såväl Bucharin, Krylenko och Pjatakov som Lenin och Zinovjev, antog och publicerade en serie resolutioner efter liknande linjer.[63] Men de förblev en isolerad grupp. Plechanov predikade nationellt försvar som en

---

[61] Partiets inställning till krig kommer att diskuteras i Del V.

[62] Lenin, *Sotjinenija*, VIII, s. 44-46. Teserna stod i ändrad och utökad form i partitidskriften *Sotsial-Demokrat* den 1 november 1914 (ibid., XVIII, s. 61-66). [”Den revolutionära socialdemokratins uppgifter i det europeiska kriget”, *VV* 10:5]

[63] Lenin, *Sotjinenija*, XVIII. 124-128; Krupskaya, *Memories of Lenin* (Eng. övers. 1932), s 156-157. [sv. övers. *Lenin*]

nödvändig inledning till reformer och intog på så sätt en ståndpunkt som inte gick att skilja från Andra internationalens socialdemokratier eller arbetarepartier, som hade brännmärkts av Lenin som ”social-chauvinistiska”, och den mensjevikiska åsikten sträckte sig ända från Plechanovs ”höger”-inställning till ”vänster”-inställningen hos Martov, som förklarade sig vara internationalist och gick på Lenins linje när det gällde att ta avstånd från det ”imperialistiska kriget”. Men mellan bolsjevikerna och dessa vänstermensjeviker fanns det fortfarande en väsentlig skillnad. Lenin önskade göra slut på kriget genom en socialistisk revolution över hela Europa, som skulle göra det möjligt för Ryssland att gå vidare direkt från den borgerliga revolutionen till den socialistiska revolutionen. Martov önskade göra slut på kriget genom en borgerligt-demokratisk fred på grundval av nationellt självbestämmande och utan annekteringar och skadestånd; och ingen mensjevik som godtog den reservationslösa dogmen om den kommande revolutionens borgerliga karaktär kunde sträcka sig längre än hit. Både Martov och Lenin var närvarande vid den berömda zimmerwaldkonferensen för internationella socialister som var emot kriget, i september 1915. Skillnaden mellan dem var skillnaden mellan zimmerwald-högern och zimmerwald-vänstern.

I Ryssland drev händelsernas och åsikternas tryck gradvis bolsjeviker och mensjeviker isär efter det inledande samarbetet mellan de båda grupperna, och bolsjevikernas överlägsna underjordiska organisation, som trots att den allvarligt begränsades av polisförföljelser aldrig upphörde att fungera, talade till deras förmån. Vid slutet av september 1914 höll fyra bolsjevikiska dumadeputerade och andra bolsjevikiska delegater från olika delar av Ryssland en hemlig konferens i Finland. Inspirerade av Lenins teser från 24 augusti/6 september 1914 antog de en resolution som fördömde — i ganska allmänna ordalag, det är sant — regeringen och kriget. En månad senare arresterades de bolsjevikiska deputeradena tillsammans med andra framstående bolsjeviker, däribland Kamenev, som hade samlats för en ny konferens, och tidigt 1915 landsförvisades de till Sibirien.[64] Under rättegångsförhören hävdade både Kamenev och två av deputeradena att de inte instämde i Lenins teser så länge som dessa ålade partiet att arbeta för ett nationellt nederlag i kriget.[65] Men där bolsjevikerna vacklade, upplöstes mensjevikerna i Ryssland nästan helt och gick inte att skilja från andra ”progressiva”, som förenade en patriotisk inställning till kriget med krav på demokratiska reformer.

Deporteringen av alla de främsta bolsjevikerna från Petrograd till Sibirien, där Sverdlov, Stalin och Ordzjonikidze redan avtjänade förvisningsstraff från före krigsutbrottet, bröt bokstavligen upp den centrala bolsjevikiska organisationen i Ryssland. Under åtta månader existerade inte centralkommitténs så kallade ”ryska byrå”. Sommaren 1916 återinstiftades den av en partiarbetare vid namn Sljapnikov, som i början av kriget hade bott i Paris och varit med på bernkonferensen 1915 och senare hade skickats till Skandinavien av Lenin, för att arrangera smugglingen av partilitteratur in i Ryssland. Sljapnikov återvände till Petrograd och invalde två unga partimedlemmar, som hittills inte märkts så mycket och därför hade undgått att arresteras, Zalutskij och Molotov (en ung intellektuell från Kazan, vars rätta namn var Skrjabin, och som hade gjort sin partidebut på *Pravdas* redaktion 1912) och de bildade nu en ny ”rysk byrå”.[66] Det fanns emellertid inte mycket att göra. Lokala kommittéer i några få stora centra fortsatte med olovlig propaganda. Men kommunikationerna med centralkommittén i Schweiz var tillfällig och osäker, trots att nummer av partitidskriften *Sotsial-Demokrat*, publicerad av Lenin med oregelbundna mellanrum under hela kriget, ibland lyckades ta sig fram. I Ryssland hade partiet ingen publikation sedan Pravda lagts ner vid krigsutbrottet.

Under tiden satt Lenin i Schweiz och iakttog och skrev.

I början på 1916 flyttade han från Bern till Zürich, där han lättare fann material för *Imperialismen som kapitalismens högsta stadium*, hans viktigaste arbete under kriget. Han skrev också mycket om socialisternas inställning till kriget och om frågan om nationellt självbestämmande, som hade blivit mycket angelägen genom den allierade propagandan, och om vilken partiets åsikter gick skarpt isär.

---

[64] E. Jaroslavskij, *Istorija VKP (B)*, III, (1929), s. 220-223.
[65] För Lenins fördömande av denna handling se *Sotjinenija* XVIII, s. 129.
[66] E. Jaroslavskij, *Istorija VKP (B)*, III (1929), s. 234-235.

I april 1916 var han med på en andra konferens med zimmerwaldgruppen i Kienthal. Förhandlingarna tycktes visa en lätt rörelse mot vänster bland de socialister som var emot kriget, men ingen verklig enighet i åsikter eller syften. Lenins tilltro till att han hade rätt i sin tro slokade aldrig. Men tillvarons småskurna monotoni och oförmågan att handla, undergrävde något hans optimism. Hösten 1911, vid vad som tycktes vara reaktionens mörkaste ögonblick hade han sett allt fler tecken på att ”tiden för den s. k. fredliga borgerliga parlamentarismen närmar sig sitt slut för att ge plats åt en tid av revolutionär kamp av proletariatet som organiserats och övats i den marxistiska idéns anda och som kommer att krossa det borgerliga styrelseskicket och upprätta den kommunistiska ordningen.[67] I januari 1917 var han inför en schweizisk åhörarskara tveksam om huruvida ”vi, de gamla” (Lenin var fyrtiosex år) skulle ”leva för att se den kommande revolutionens avgörande slag”.[68] Omkring sex månader senare bröt revolutionen ut i Ryssland, och efter mer än en månads orolig väntan och besvärliga förhandlingar, reste Lenin med en grupp på ungefär tjugo bolsjeviker, däribland Zinovjev, Radek, Sokolnikov och Safarov, genom Tyskland till Sverige enligt en överenskommelse med de tyska myndigheterna, i en järnvägsvagn avspärrad från kommunikation med världen utanför.[69] Sällskapet nådde Petrograd den 3 april 1917.

---

[67] Lenin, *Sotjinenija*, XV, s. 265.
[68] Ibid., XIX, s. 357.
[69] En fullständig redogörelse för förhandlingarna och resan finns i Fritz Platten, *Die Reise Lenins durch Deutschland* (n. d. 1925). Händelsen var mindre ödesdiger än den senare framställdes. Kort efteråt gjorde en mycket större grupp ryska emigranter, däribland en mensjevikisk grupp ledd av Martov, samma resa under samma villkor.

4. Från februari till oktober [1]

Februarirevolutionen 1917 som krossade den romanovska dynastin var ett spontant utbrott av en massa, som blivit förbittrad av krigets försakelser och av den påtagliga olikheten i fördelningen av bördorna. Den välkomnades och användes av ett brett skikt av borgerligheten och den officiella klassen, som hade förlorat förtroendet för det enväldiga styrelseskicket och särskilt för tsaren och hans rådgivare. Det var från denna del av befolkningen den första provisoriska regeringen togs. De revolutionära partierna spelade ingen direkt roll i revolutionens framväxt. De väntade den inte och var först något förbryllade av den. Skapandet i revolutionsögonblicket av en petrogradsovjet av arbetardeputerade var en spontan handling av grupper av arbetare utan central styrning. Det var återupplivande av petersburgssovjeten, som hade spelat en kort men ärofull roll i 1905 års revolution, och var, liksom sin föregångare, en icke-partibunden organisation, vald av fabriksarbetare; social-revolutionärer, mensjeviker och bolsjeviker var alla representerade i den. Den aspirerade inte till en början på regeringsmakten, delvis på grund av att dess ledare var av den hittills vedertagna åsikten att Ryssland var moget för en borgerlig revolution och ännu inte för en socialistisk, och delvis därför att den inte hade någon känsla för sin egen kunnighet eller färdighet att regera. Sovjetens attityd beskrevs efteråt av Lenin som ett ”*frivilligt* överlämnande av statsmakten till borgerligheten och dess ‘provisoriska regering’ ”.[2]

Det faktum att sovjetens lagar erkändes av ett ständigt ökande antal arbetare och soldater gav den, trots sig själv, en auktoritetsställning, som inte kunde förbises, och detta var den praktiska och nästan tillfälliga grunden för det s. k. ”dubbelväldet” (el ”dubbelmakten”) som februarirevolutionen hade satt upp, när den allmänna myndigheten på något sätt utövades av två konstellationer, vilkas inställning till varandra oroligt svängde mellan rivalitet och samarbete. Den provisoriska regering som var den lagliga efterträdaren till den tsaristiska regeringen och erkänd som sådan av världen utanför, och de självkonstituerade och därför revolutionära sovjeterna av arbetardeputerade. Petrograds exempel följdes med sovjeter som

[1] En historik över denna vitala period behövs väl. *Revoljutsija 1917 goda i Chronika Sobytij* (6 vol. av skilda redaktörer 1923-30) är en ovärderlig källskrift och det finns ett stort uppbåd annat förstahandsmaterial, däribland den från deras egen synpunkt briljanta skissen av Miljukov i *Istorija Vtoroj Revoljutsij* (Sofia 1921) och Trotskijs *Ryska revolutionens historia*.

[2] Lenin, *Sotjinenija*, XX, s. 114. V. Chernov, *The Great Russian Revolution* (Engelsk övers. New York, 1936), sid. 99-109, ger en liknande analys.

upprättades i Moskva och andra stora städer och, något senare, i landsorten; och detta i sin tur ledde till att den första ”allryska konferensen” av sovjeter sammankallades i slutet av mars 1917.

Av de två fraktionerna av det ryska socialdemokratiska arbetarepartiet var det först mensjevikerna som gynnades mest av februarirevolutionen. Lika som under 1905 tycktes löftet om en konstitutionell regering rättfärdiga deras program och gav den ett övertag över bolsjevikerna. En borgerligt revolutionär regim som åtnjöt ett kritiskt stöd av goda marxister ända till dess den borgerliga kapitalismen hade uttömt sina möjligheter och vägen låg öppen för den socialistiska revolutionen – detta var exakt den mensjevikiska bilden av det första stadiet i den revolutionära processen. ”Dubbelväldet”, betraktad som ett författningsenligt kompanjonskap mellan den borgerliga regeringen och den proletära ”legala oppositionen” var faktiskt väsentligen mensjevikisk till sitt upphov. Den mest genanta punkten för mensjevikerna var deras inställning till kriget, där de inte var överens inbördes. Men en politik som gick ut på att trycka på den borgerliga regeringen att stoppa kriget med ett demokratiskt program utan att gå in på exakta detaljer om sätten och medlen att få slut på det tycktes för ögonblicket tillfredsställa alla krav. Mensjevikerna uppnådde snabbt en dominerande ställning inom petrogradsovjeten. Dess förste president var den georgiske mensjeviken Tjcheidze. Mensjevikernas främsta rivaler var socialrevolutionärerna. Det dröjde inte länge förrän sovjeterna av arbetardeputerade blev sovjeterna av arbetar- och soldatdeputerade, och medan armén upplöstes i kämpande massor av bönder som ropade efter fred och mark och som räknade med att socialrevolutionärerna skulle fullfölja sina strävanden, så fortsatte socialrevolutionärernas (eller SR som de vanligen kallades) stjärna att stiga.

Bolsjevikerna tycks ha vunnit minst. Revolutionens plötsliga utbrott hade lämnat besluten om den bolsjevikiska politiken i händerna på tre män (två av dem unga och utan erfarenhet) som var avskurna inte bara från particentralen i Schweiz utan också från de andra erfarna partiledarna som var kvar i Sibirien. Det var en besvärande situation. Å ena sidan var de bundna till Lenins teser från 1914 och av allt han sedan hade skrivit om den sensationella politik, som man visste att också många bolsjeviker såg på med avsmak och som gick ut på att förkunna inbördeskrig och nationellt nederlag. Å andra sidan hade partiresolutionen från 1905 tänkt på upprättandet av en provisorisk revolutionär regering som resultat av en demokratisk revolution och hade gått med på att ett bolsjevikiskt samarbete i en sådan regering kunde vara önskvärd ”i syfte att kompromisslöst kämpa mot alla kontrarevolutionära försök och att försvara arbetarklassens oberoende intressen”.[3] Med såpass mycket ledning och ingenting mera konstituerade Sljapnikov, Zalutskij och Molotov den ryska centralkommittébyrån och utarbetade ett partimanifest som publicerades som en affisch den 26 februari 1917 och två dagar senare återfanns som bilaga till första numret av petrogradsovjetens *Izvestija*.[4]

När man tar allt i betraktande var det ett anmärkningsvärt företag. Eftersom ingen provisorisk regering ännu hade utropats uppstod aldrig frågan om att definiera relationerna till en sådan. Manifestet uppmanade arbetarklassen och den revolutionära armén att skapa en provisorisk revolutionär regering, som skulle upprätta republik, införa demokratiska reformer som åttatimmars arbetsdag, konfiskering av egendomar och skapa en konstituerande församling på grundval av allmän rösträtt och hemlig omröstning, konfiskera och fördela födoämneslager och ”gå in i förhandlingar med proletariatet i de krigförande länderna för en revolutionär kamp av folk i alla länder mot sina förtryckare och förslavare ... och för att avsluta den blodiga mänskliga slakt som har pålagts de förslavade folken”. Fabriksarbetare och upprorsarméer uppmanades att välja representanter till denna provisoriska revolutionära regering. Maningen slutade med en hyllning till ”revolutionens röda fana”, ”den demokratiska republiken”, ”den revolutionära arbetarklassen” och ”det revolutionära folket och

[3] Se början av föregående kapitel (”1905 och därefter”).
[4] Texten finns i Lenin, *Sotjinenija*, XX, 600-601; se också ibid., XX, s. 634.

upprorsarmén" – Lenin som läste utdrag ur detta manifest i den tyska pressen medan han ännu var i Schweiz och kämpade för att kunna ordna sin resa till Ryssland, påpekade såsom särskilt viktigt och särskilt aktuellt den "fullständigt riktiga tanken att det för att nå fred krävs förbindelser med alla krigförande länders proletärer".[5]

Februarirevolutionen hade undanröjt alla hinder utom bristen på mänsklig kraft att återupprätta partitidskriften. Utgivningen av *Pravda* återupptogs den 5 mars 1917 under en redaktion bestående av Molotov, vilken såsom medlem av centralkommitténs byrå bar huvudansvaret, Kalinin, då liksom senare uppskattad mindre för sina intellektuella egenskaper än för sitt anseende som en användbar partimedlem av bondeursprung, och Jeremjev, som man inte vet så mycket om utom att han hade varit en av bidragsgivarna till *Pravda* 1912.[6] Det första numret distribuerades fritt, det andra såldes i 100.000 exemplar.[7] De åsikter som uttrycktes i de sju första numren av den nya *Pravda* var grovt taget desamma som i partimanifestet. Den förkastade den existerande provisoriska regeringen som en "regering av kapitalister och godsägare" och ansåg att sovjeten skulle sammankalla en konstituerande församling för att upprätta en "demokratisk republik". Den 10 mars 1917 publicerades en resolution av byrån i krigsfrågan, som talade för en ombildning av det imperialistiska kriget till ett inbördeskrig för att befria folken från de styrande klassernas ok, men man avhöll sig ännu från att uttryckligen mana till nationellt nederlag. Men den var inte immun mot återfall. Samma nummer som tryckte denna resolution tryckte en artikel av Olminskij som avslutades med: (den borgerliga) revolutionen är ännu inte fullbordad. Vi lever under slagordet "slåss tillsammans". I parti-angelägenheter varje parti för sig, men alla som en man för den gemensamma saken.

Situationen komplicerades av att den lokala partikommittén i Petrograd återupplivades. Denna hade för första gången fått legal status och hade dragit till sig ett stort antal nya rekryter och visade upp en förvirrande mängd skilda åsikter. Allmänt sett stod petrogradkommittén längre till höger än byrån. När den unge Molotov dök upp på en av dess sessioner den 5 mars 1917 och föreslog en resolution som angrep den provisoriska regeringen såsom kontrarevolutionär och krävde att den skulle ersättas av en regering som kunde genomföra ett demokratiskt revolutionärt program, misslyckades han med att övertyga majoriteten av kommittén, som antog en text som lovade att inte motsätta sig den provisoriska regeringen så länge som "dess handlingar svarar mot proletariatets och de breda demokratiska folkmassornas intressen".[8]

Denna förvirrade situation bragtes i ännu värre oordning av att Kamenev, Stalin och Muranov anlände till Petrograd från Sibirien den 13 mars 1917 – den dag då det sjunde numret av *Pravda* kom ut. Kamenev var en erfaren skribent och hade tillförordnats som redaktör av det centrala partiorganet – på den tiden *Rabotjaja Gazeta* – av pragkonferensen 1912. Stalin som hade varit medlem av partiets centralkommitté sedan 1912 ersatte Sljapnikov som äldre partiorganisatör i Petrograd. Muranov var en av de bolsjevikiska deputeradena i den fjärde duman. Alla tre hade tidigare arbetat på den gamla *Pravda*.[9] De tog omedelbart över tyglarna från Sljapnikov och hans unga kolleger, och *Pravda* från den 15 mars 1917 förkunnade att Muranov hade tagit sig an ledningen av tidskriften och att Stalin och Kamenev hade kommit med i redaktionen. De tidigare redaktionsmedlemmarna var troligen kvar, men med minskat inflytande och färre förmåner.

---

[5] Texten finns i Lenin, *Sotjinenija*, XX, s. 31.
[6] A. Sljapnikov, *Semnadtsjatyj God*, II (1924), s. 178.
[7] Ibid., II, s. 114.
[8] *Pervji Legalnyj PK Bolsjevikov* (1927), s. 18-19. Partikommittén höll fast vid namnet "Petersburg" i sitt namn och vägrade att erkänna namnbytet som gjorts 1914 i "chauvinistiskt syfte" av den tsaristiska regeringen (ibid., s. 5).
[9] Enligt N. Popov, *Outline History of the Communist Party of the Sovjet Union* (Engelsk övers. n. d.), 1, s. 277, var alla tre med i redaktionen 1912. Stalin deltog med att framställa första numret (Stalin, *Sotjinenija*, V, s. 130) och arresterades den dag den kom ut den 22 april 1912. Kamenev sändes till Petersburg i början av 1914 för att ta hand om Pravda (Krupskaja, *Lenin*, svensk översättning 1976, s. 265).

Dessa åtgärder var helt naturliga, hur motbjudande de än var för interimsledarna, som hade gjort bra ifrån sig i en svår situation[10] och skulle inte ha väckt något intresse utom för det förhållandet att nykomlingarna genomförde en kontroversiell förändring av politiken. En kort artikel av Stalin i *Pravda* från den 14 mars 1917 var mindre anmärkningsvärd för vad den sade än för var den utelämnade. Den uppmanade arbetare, bönder och soldater att samlas i sovjeterna ”som organ för samlingen och kraften i de ryska revolutionära styrkorna”. Men den nämnde varken den provisoriska regeringen eller kriget, och den försiktiga maningen att ”bevara de rättigheter som har vunnits för att slutligen slå ner den gamla makten och flytta den ryska revolutionen framåt”, närmade sig mycket mer den mensjevikiska formeln om att pressa borgerligheten framåt bakifrån än den bolsjevikiska formeln om att ta ledningen.[11] Följande dags nummer som innehöll meddelandet om förändringarna i redaktionen bar på första sidan en proklamation från petrogradsovjeten. ”Till folken i hela världen”, som förkunnade att ”vi skall oförskräckt försvara vår egen frihet” och ”den ryska revolutionen skall inte rygga tillbaka inför angriparnas bajonetter”.[12] Denna följdes av en signerad artikel av Kamenev:

> När armé står emot armé, skulle det vara en mycket dum politik att föreslå den ena av dessa arméer att lägga ner vapnen och gå hem. Detta skulle inte vara en fredspolitik utan en slavpolitik, som skulle förkastas med avsky av ett fritt folk.

Ett fritt folk kunde bara ”svara kula med kula, granat med granat”. Denna helhjärtade underskrift på det nationella försvaret bekräftade uttryckligen Kamenevs uttalande i rätten mer än två år tidigare, att han inte delade Lenins ställningstagande.[13]

Enligt Sljapnikov, som vid detta tillfälle blir vår enda auktoritet, så uppväckte *Pravda*s front-förändring bestörtning bland de bolsjevikiska fabriksarbetarna och det hölls ett möte, där byrån, petrogradkommittén och de landsförvista från Sibirien alla var representerade. Under diskussionens lopp tog Stalin och Muranov avstånd från Kamenevs åsikter. Han ”underkastade sig det allmänna beslutet och antog en ‘moderat ställning’ i organisationen”.[14] Resultatet av diskussionen tycks mindre ha blivit en kompromiss än ett dödläge, ty medan *Pravda* inte publicerade fler artiklar som var så uttalat för ett nationellt försvar, så avhöll den sig också från varje grundlig attack mot den provisoriska regeringen eller dess krigspolitik.[15] En äldre och försiktigare redaktion hade undertryckt den häftiga glöd som visats i de tidigare numren och retirerat till en bekvämare ställning på staketet. När det hölls en partikonferens för att besluta om vilken väg man skulle följa vid den första allryska konferensen med sovjeterna i slutet av mars 1917, så skilde sig knappast Stalins framlagda uttalande att ”endast stödja den provisoriska regeringen i dess handlande i den utsträckning den följer den väg där den är till nytta för arbetarklassen och de revolutionära småbönderna” till innehållet från den formel som mensjevikmajoriteten hade antagit vid sovjetkonferensen, och de flesta bolsjevikerna den åsikt Stalin uttryckt, att ett enande var möjligt enligt Zimmerwald-Kienthal-linjen med de mensjeviker som var emot nationalförsvaret.[16]

---

[10] Sljapnikov avslöjade sin känsla av missnöje i sina annars värdefulla memoarer. Molotov förhöll sig tyst – en vana som var honom till gagn under hela hans karriär.
[11] Stalin, *Sotjinenija*, III, s. 1-3.
[12] Omtryckt i A. Sljapnikov, *Semnadtsjatyj God*, II, (1924), s. 291.
[13] Se s. 83 ovan [i Carrs bok]. Artikeln finns i Lenin, *Sotjinenija*, XX, s. 601-602.
[14] A. Sljapnikov, *Semnadtsjatyj God*, II (1924), s. 185.
[15] Skillnaderna mellan de andra redaktörerna och Kamenev var att de intog en neutral hållning, medan Kamenev betraktade denna position som ”omöjlig” och önskade ett öppet stöd (se hans tal i *Pervyi Legalnyj PK Bolsjevikov* (1927), s. 50).
[16] Förhandlingarna i den allryska sovjetkonferensen finns återgivna i Sljapnikovs *Semnadtsjatyj God*, III (1927) s. 211-249, och dess resolutioner är omtryckta ibid., III, s. 360-374. Förhandlingarna vid partikonferensen har aldrig publicerats officiellt. Men det finns ingen anledning att betvivla autenticiteten i de ofullständiga redogörelser som publicerats av Trotskij, *Stalinskaja Skola Falsifikatsij* (Berlin 1932) s. 225-290, som fick dem från Zinovjev och Kamenev 1925; för citaten från uttalandena av Stalin, som gjorde den främsta rapporten från

Mer än sju år senare på höjdpunkten av Stalins kontrovers med Trotskij, erkände Stalin sitt misstag vid denna tid. Sedan han hävdat att partiet varken kunde söka störta den provisoriska regeringen, eftersom den var sammankopplad med sovjeterna, eller stödja den, eftersom den var en imperialistisk regering, fortsatte Stalin:

> Partiet – dess majoritet ... antog en påtryckningspolitik av sovjeterna mot den provisoriska regeringen i fredsfrågan, och beslöt att inte genast ta steget från det gamla slagordet om proletariatets och småböndernas diktatur till det nya om makt åt sovjeterna. Denna fifty-fifty-politik avsåg att ge sovjeterna en möjlighet att i de konkreta frågorna om freden upptäcka den provisoriska regeringens imperialistiska natur och så ta avstånd från den. Men det var ett i grunden felaktigt ställningstagande, därför att det födde pacifistiska illusioner och hindrade massornas revolutionära uppror. Detta felaktiga ställningstagande delade jag med andra partikamrater och förkastade det fullständigt först i mitten av april, då jag anslöt mig till Lenins teser.[17]

Argumenteringen är inte särskilt övertygande och tillskriver subtiliteten i avsikten saker som berodde på ren förvirring. Men man kan känna sympati med dem som sökte hamra ut en konsekvent bolsjevikpolitik i Petrograd under marsdagarna 1917. Ingen hade ännu motsatt sig åsikten att den ryska revolutionen inte var och inte kunde bli något annat än en borgerlig revolution. Detta var den solida och godtagna doktrinära ram som politiken måste infattas i. Ändå var det svårt att inom denna ram finna något tvingande skäl att kasta den provisoriska regeringen, som utan tvivel var borgerlig, från makten, eller att kräva att makten överfördes till sovjeterna som väsentligen var proletära, eller – minst av allt – förkasta kravet på en ”demokratisk” fred och predika inbördeskrig och nationellt nederlag. Cirkeln kunde inte göras kvadratisk. Man lämnade åt Lenin att inför sina förvånade lärjungars ögon krossa ramen.

Scenen vid Lenins ankomst till Finlandsstationen i Petrograd kvällen den 3 april 1917 har återgivits av åtminstone fyra ögonvittnen.[18] Han hade blivit mött i Bjelostrov, den sista stationen före Petrograd, av en grupp som representerade centralkommitténs ryska byrå och som leddes av Sljapnikov. På tåget ansatte Lenin Sljapnikov med frågor om hur saker stod till inom partiet ... om orsakerna till Pravdas vändning mot ”defencism” om de enskilda kollegernas ställningstaganden. Vid ankomsten till Petrograd hälsades han av medlemmar av centralkommittén och *Pravda*s redaktion. Bland dem var Kamenev, som han genast började tillrättavisa med gott humör: ”Vad är detta du skriver i Pravda? Vi såg några av dina artiklar och kritiserade dig ordentligt”. Alexandra Kollontaj kom fram med en bukett som Lenin bar klumpigt och gruppen fortsatte till det tidigare kejserliga väntrummet. Här blev Lenin officiellt välkomnad av Tjcheidze, presidenten i petrogradsovjeten, som med ett par omsorgsfullt valda ord uttryckte sina förhoppningar om att de demokratiska leden skulle slutas i försvar för ”vår revolution”. Lenin vände sig obestämt bort från det officiella sällskapet mot den folkmassa som samlats utanför, tilltalade dem som ”kära kamrater: soldater, sjömän och arbetare”, hälsade i deras personer ”den segrande ryska revolutionen”, förklarade att det ”imperialistiska rövarkriget” var början till inbördeskrig över hela Europa och drog slutsatsen:

---

konferensen, se ibid., sid. 235, 265-266. [Svensk översättning på marxistarkiv.se: Stalins förfalskarskola – *Red anm*]

[17] Stalin, *Sotjinenija*, VI, 333-334. [Engelsk översättning, ”Trotskyism or Leninism”, i Stalins *Works* vol 6, sid 347-348. Talet hölls 26 november 1924. – *Red anm*]

[18] *Izvestija* 5 april 1917; A. Sljapnikov, *Semnadtsjatyj God*, III (1927), 357-359; Raskolnikov i *Proletarskaja Revolutsija* Nr. 13 1923, s. 220-226: N. Suchanov, *Zapiski o Revolutsij* (Berlin, 1922), III, s. 14-15. Sljapnikovs redogörelse visar en iver att betona hans egen roll som ceremonimästare och att bräcka Kamenev; Raskolnikov var en rakt-på-sak-bolsjevik ur de djupa leden; Suchanov var en lysande men pratsjuk författare med mensjevikisk anknytning, som har lämnat den livligaste och mest detaljerade kvarvarande redogörelsen om revolutionens yttre händelser. Krupskaja, *Lenin* (svensk övers. 1976), s. 340, redogör för mötet vid Bjelostrov (Beloostrov). Både Raskolnikov och Zalelskij (i *Proletarskaja Revolutsija* Nr. 13, 1923, s. 155) noterar Kollontajs närvaro. Ingen av de tidiga berättelserna nämner någon ledande bolsjevik utom Sljapnikov, Kamenev och Kollontaj som närvarande för att ta emot de resande.

> Vilken dag som helst, om inte i dag eller i morgon, kommer sammanbrottet för hela den europeiska imperialismen. Den ryska revolutionen som ni har åstadkommit har startat och öppnat en ny epok. Leve den världsomfattande socialistiska revolutionen.[19]

Som Suchanov anmärker, var det inte ett svar till Tjcheidze. Det passade inte ens ”sammanhanget med den ryska revolutionen som den sågs av alla utan undantag som hade bevittnat den eller deltagit i den”. Lenin hade talat, och hans första tal hade inte handlat om den borgerliga revolutionen utan om den socialistiska.

På torget utanför stationen var det en massdemonstration av bolsjeviker ledd av en pansarbil som bar partifanan. Lenin stod på pansarbilen och talade till den hurrande folkmassan i liknande ordalag och talade senare samma kväll i två timmar till en åhörarskara ur partiet i partihögkvarteret. Den sakta stigande förvåning som hans ord mottogs med av de andra partiledarna beskrevs av ett ögonvittne tio år senare:

> ”Man hade väntat sig att Vladimir Iljitj skulle komma och kalla centralkommitténs ryska byrå till ordningen och särskilt kamrat Molotov, som intog en speciellt motsträvig hållning mot den provisoriska regeringen. Det visade sig emellertid att det var Molotov som stod Iljitj närmast av alla.” [20]

Följande dag ägde flera diskussioner rum i hans systers våning och i *Pravda*s redaktionslokaler,[21] och på eftermiddagen talade han inför ett möte med socialdemokrater – bolsjeviker, mensjeviker och oberoende i Tauridepalatset, där sovjeten höll sina sessioner. Det var vid detta sista tillfälle som Lenin för första gången läste upp de berömda ”aprilteserna” som sammanfattade hans åsikter, det var då som Bogdanov avbröt med rop som ”Delirium, en dåres dillerier”, det var då som Goldenburg, en annan före detta bolsjevik, förklarade att ”Lenin hade satt upp sig som kandidat till en europeisk tron som hade stått vakant i 30 år, Bakunins tron”, det var då som Steklov, redaktören för *Izvestija*, som snart skulle förena sig med bolsjevikerna, tillade att Lenins tal bestod av ”abstrakta konstruktioner som han snart skulle överge när han blivit närmare bekant med den ryska situationen”. Lenins tal angreps från alla sidor, endast Kollontaj talade för det, och Lenin lämnade salen utan att utnyttja sin rätt till replik.[22] Teserna *Om proletariatets uppgifter i den nuvarande revolutionen* publicerades i *Pravda* den 7 april 1917.[23] Nyckeln till Lenins ställningstagande finns i dessa teser:

> Det säregna i det nuvarande läget i Ryssland är *övergången* från revolutionens första etapp, som på grund av proletariatets otillräckliga medvetenhet och organisation förde bourgeoisin till makten, *till* dess *andra* etapp, som måste lägga makten i händerna på proletariatet och de fattigaste bondeskikten.

Den negativa slutsatsen av detta var att förkasta den provisoriska regeringen och dess stöd för kriget och att överge dårskapen i kraven på att ”*denna* regering, kapitalisternas regering, skall *upphöra* att vara imperialistisk”. Den positiva slutsatsen var att förklara för massorna att ”sovjeten av arbetardeputerade är den *enda möjliga formen* för en revolutionär regering”. Så länge som sovjeten ”stod under borgerlighetens inflytande”, det vill säga, så länge den innehöll en icke-bolsjevikisk majoritet, var arbetet på att undervisa, partiets huvudsakliga uppgift. Men målet var klart:

> Inte en parlamentarisk republik – att återgå till den från arbetardeputerades sovjeter skulle vara ett steg tillbaka – utan en republik av arbetar-, lantarbetar- och bondedeputerades sovjeter i hela landet, nedifrån och upp.

---

[19] Tjcheidzes tal publicerades i *Izvestija* 5 april 1917. Lenins tal till folkmassan återges inte och denna redogörelse antyder att det hölls före och inte efter Tjcheidzes tal.
[20] *Proletarskaja Revolutsija*, Nr. 4 (63), (1927), s. 157.
[21] A. Sljapnikov, *Semnadtsjatyj God*, III (1927), s. 264.
[22] N. Suchanov, *Zapiski o Revolutsij* (Berlin, 1922) III, s. 49-51; anteckningar om Lenins anmärkningar vid detta tillfälle bevarades och finns i *Sotjinenija* XX, s. 76-83.
[23] Ibid., XX, s. 87-90, 96 [*Valda verk i tio band*, bd 6, sid 311-316]

Lenin inbegrep alltså att det ögonblick när bolsjevikerna genom massupplysning säkrade en majoritet i sovjeten, skulle vara det rätta ögonblicket att föra revolutionen vidare in i sin andra eller socialistiska fas. Denna implikation överfördes till de ekonomiska teserna, som föreslog nationalisering av all mark och ombildning av de stora egendomarna till mönstergårdar under sovjetens kontroll, fusioner av existerande banker till en nationell bank (en mildare omskrivning för nationalisering av bankerna), och tillade som tredje punkt:

> Det är inte vår *omedelbara* uppgift att ”införa” socialism utan endast att ofördröjligen ställa den samhälleliga produktionen och produkternas fördelning under *kontroll* av arbetardeputerades sovjeter.

Teserna slutade med ett förslag att revidera partiprogrammet och ändra partinamnet från ”socialdemokratisk” till ”kommunistisk”, och med ett krav på att skapa en revolutionär international.

Lenins försiktiga formuleringar lämnade rum åt en viss praktisk vaghet om det exakta ögonblicket för övergången till socialismen, men inget åt tvivel på övergången som det huvudsakliga målet, och det var om denna punkt strider genast satte igång. Dagen efter publiceringen av teserna innehöll *Pravda* vad som tycktes vara en redaktionell not, signerad Kamenev, som betonade att de bara representerades Lenins *personliga åsikt* och som slutade:

> Vad kamrat Lenins allmänna schema beträffar så förefaller det oss oantagligt, eftersom det utgår ifrån att den borgerligt demokratiska revolutionen är *avslutad* och räknar med att denna revolution omedelbart skall förvandlas till en socialistisk... [24]

Samma dag diskuterade partiets petrogradkommitté Lenins teser och förkastade dem med tretton röster mot två och en nedlagd.[25] Utmaningen skulle också tas upp vid Petrograds ”allstads” partikonferens, som skulle följa tio dagar senare. Under tiden utvecklade Lenin sina åsikter i ännu en artikel i *Pravda* och i två pamfletter, den andra av dessa publicerades inte förrän några månader senare.

Enligt Lenins analys bestod ”dubbelväldet” av två skilda regeringar. Den provisoriska regeringen var *borgerlighetens* regering, sovjeterna var en diktatur bildad av ”proletariatet och (de i soldatuniform klädda) bönderna”.[26] Eftersom makten redan överförts till denna dubbla myndighet, var det sant att ”såtillvida är den borgerliga eller den borgerligt demokratiska revolutionen i Ryssland *avslutad*”, även om inte alla de nödvändiga borgerligt demokratiska reformerna ännu hade genomförts. ”’Proletariatets och böndernas revolutionärt demokratiska diktatur’ har *redan* förverkligats” (”i viss form och till en viss grad” lade Lenin försiktigtvis till i en fotnot).[27] Det egendomliga i situationen var ”sammanflätningen” (Lenin använde detta ord ett flertal gånger) av den provisoriska regeringens borgerliga makt och sovjeternas (om inte aktuella så potentiella) revolutionära diktatur. Framtiden satte igång kampen mellan borgerligheten och proletariatet för bondemassorna.[28] För ögonblicket var det ”faktum, att en klassamverkan mellan bourgeoisin och bönderna äger rum”. Sovjeterna var fortfarande enligt den mensjevikiska uppfattningen ”ett bihang till den provisoriska regeringen”. Men om och när småbönderna tillskansade sig mark åt sig själva (vilket i klasstermer innebar att bolsjevikerna skulle vinna en majoritet i sovjeterna) då började ”en ny etapp av den borgerligt demokratiska revolutionen”.[29] Lenins kraftfulla argumentation implicerade ännu en gång övergången till socialism, men stannade strax innan han uttryckligen

---

[24] Omtryckt i Lenin, *Sotjinenija*, XX, s. 607-608. [Citatet i *Valda verk i tio band*, bd 6, sid 329]
[25] *Pervji Legalnyj PK Bolsjevikov* (1927), s. 83-88.
[26] Lenin, *Sotjinenija* XX, s. 94. [*Valda verk i tio band*, bd 6, sid 335]
[27] Ibid., XX, s. 100-107. [*Valda verk i tio band*, bd 6, sid 322-334]
[28] Under de sista tjugo åren, skrev Lenin några månader senare, har frågan om huruvida arbetarklassen skall leda bönderna framåt till socialism eller den liberala borgerligheten dra dem tillbaka till en kompromiss med kapitalismen, löpt genom hela den politiska historien i Ryssland som en röd tråd.
[29] Lenin, *Sotjinenija*, XX, s. 102-103. [*Valda verk i tio band*, bd 6, sid 327]

proklamerade den. Han ansåg det ännu som omoget att kräva att den provisoriska regeringen störtades. Men han betonade att ”dubbelväldet” inte kunde vara annat än en övergående stridsfas som måste sluta i en seger för den ena eller andra sidan, ”Två statsmakter *kan inte existera* inom en stat”.[30] Den mensjevikiska idén om kompanjonskap skulle inte fungera. Förr eller senare måste sovjeterna krossa den provisoriska regeringen eller själva gå under.

Partikonferensen i Petrograd visade sig bli en sorts repetition inför den allryska partikonferensen på så sätt att frågorna diskuterades två gånger om av samma huvudpersoner och med samma resultat i den mindre och den större församlingen. Förhandlingarna visade än en gång Lenins oerhörda makt över partiet, en makt som inte vilade på vältalighet utan på en klarsynt och genomträngande argumentation, som gjorde ett oemotståndligt intryck av unik behärskning av situationen. ”Innan Lenin anlände” sade en delegat vid petrogradkonferensen ”vandrade alla kamraterna omkring i mörker.”[31] Nu var det bara Kamenev som presenterade ett sammanhängande försvar för den politik som antagits av alla de ledande bolsjevikerna i Petrograd innan aprilteserna presenterades. Huvudfrågan hade begränsats till frågan huruvida, som Lenin föreslog, partiet skulle arbeta för att överföra makten till sovjeterna, eller som Kamenev önskade, det skulle nöja sig med ”den mest vaksamma kontroll” över den provisoriska regeringen från sovjeternas sida. Kamenev var särskilt sträng mot allting som kunde tolkas som ett incitament att krossa regeringen. I den avgörande omröstningen led Kamenevs motförslag nederlag med tjugo röster mot sex och nio nedlagda.[32]

Den allryska partikonferensen (i partihistorien känd som ”aprilkonferensen”) sammanträdde tio dagar senare i skuggan av en regeringskris. Miljukovs not från den 18 april 1917 som lovade att hålla de löften som den tsaristiska regeringen givit de allierade, hade upprest en proteststorm som ledde till hans framtvingade avgång. Vid konferensen flöt tidvattnet ännu mer till Lenins förmån. Stalin och Zinovjev stödde honom mot Kamenev, den förste kortfattat, den andre något längre.[33] Lenin sträckte en gång en försonande hand mot Kamenev, genom att säga att trots att den provisoriska regeringen måste krossas, kunde den inte krossas ”nu och inte på det vanliga sättet”.[34] De viktigaste resolutionerna genomdrevs med en överväldigande majoritet av de 150 delegaterna. Med endast sju nedlagda röster förklarade konferensen att tillkomsten av den provisoriska regeringen ”har inte förändrat och kunde inte förändra” den imperialistiska karaktären på Rysslands deltagande i kriget, och åtog sig att bidra till att överföra hela satsmakten ”i alla krigförande länder till det revolutionära proletariatet”. Detta följdes av en resolution, som antogs med endast tre röster mot och åtta nedlagda, och som fördömde den provisoriska regeringen för dess ”öppna samarbete” med ”borgarnas och godsägarnas kontrarevolution” och krävde aktiva förberedelser bland ”proletärer från land och stad” för att åstadkomma att hela statsmakten överförs ”i händerna på arbetar- och soldatdeputerades sovjeter eller andra organ som direkt uttrycker folkmajoritetens vilja (lokala självstyrelseorgan, konstituerande församlingen osv.)”.[35] Den tyngst vägande oppositionen uppstod mot resolutionen om det ”rådande läget”, ty även sedan partiet, som vant sig vid idén om en borgerlig revolution som det närmaste målet, hade antagit Lenins politik, hyste det en tvekan att förkunna övergången till det socialistiska stadiet i revolutionen. Denna resolution förklarade att ”de objektiva betingelserna för en socialistisk revolution, som otvivelaktigt existerade redan före kriget i de mer utvecklade och avancerade länderna, har mognat och fortsätter att mogna med otrolig hastighet som ett resultat av kriget”, att ”den

[30] Ibid., XX, s. 114. [*Valda verk i tio band*, bd 6, sid 343]
[31] *Sedmaja (‘Aprelskaja’) Vserossijskaja i Petrogradskaja Obscegorodskaja Konferentsij RSDRP(B)* (1934), s. 11.
[32] Ibid., s. 29.
[33] Ibid., s. 87 89-91; Stalin, *Sotjinenija*, III, s. 48-49.
[34] Se *Sedmaja (‘Aprelskaja’) Vserossijskaja i Petrogradskaja Obscegorodskaja Konferentsij RSDRP(B)* (1934), s. 97-98; Lenin, *Sotjinenija*, XX, s. 253.
[35] *VKP(B) v Rezoljutsijach* (1941), I, s. 226-229.

ryska revolutionen är bara den första etappen av den i första av proletära revolutioner som är krigets oundvikliga resultat", och att gemensam aktion av arbetarna i olika länder var det enda sättet att garantera "den mest systematiska utveckling och den säkraste framgången för en socialistisk världsrevolution". Den återvände sedan till det gamla argumentet, att medan det omedelbara förverkligandet av "den socialistiska omvandlingen" inte var möjlig i Ryssland, så skulle proletariatet inte desto mindre vägra att stödja borgerligheten och skulle själv ta ledningen när det gällde att genomföra de praktiska reformer som krävdes för att fullborda den borgerliga revolutionen. Denna resolution antogs enbart med en majoritet på sjuttioen mot trettionio och åtta nedlagda.[36] Inte heller svarade någon på den fråga som endast Rykov tycks ha ställt:

> Varifrån kommer den socialistiska revolutionens sol att gå upp? Jag tror att med alla förhandenvarande villkor, med vår levnadsstandard, tillhör igångsättandet av den socialistiska revolutionen inte oss. Vi har inte styrkan, inte heller de objektiva förutsättningarna för det.[37]

Aprilkonferensens antagande av parollen "all makt till sovjeterna" gav för första gången konkret form och en konstitutionell prägel åt det bolsjevikiska revolutionsschemat, trots att det inte anvisade omedelbar revolutionär handling. Lenins något ljumma attityd till sovjeterna 1905 hade modifierats av deras kraft och framgång i att uppbringa folkets stöd, och av det anseende som fanns hos dem även efter deras nedgång. Våren 1906 refererade han till dem som "nya organ för *revolutionär makt*":

> Dessa organ grundades uteslutande av de *revolutionära* lagren av befolkningen, de grundades utanför alla lagar och förordningar på ett heltigenom revolutionärt sätt som en produkt av en primitiv folklig skapelseakt, som ett prov på folkets oberoende handlande.[38]

De kunde alltså betraktas som ett närmande till Lenins idé om en proletariatets och småböndernas revolutionärt-demokratiska diktatur, och som den "*de facto* startpunkten för en provisorisk regering".[39] Men under den följande tiden av reaktion och modfälldhet bleknade minnet av sovjeterna och det hördes inte mycket om dem i partidiskussionerna. När Lenin höll en lång föreläsning om 1905 års revolution för ett schweiziskt auditorium i januari 1917, avfärdades sovjeterna på tre eller fyra meningar, fast man fortfarande höll dem räkning för att de på några ställen "faktiskt fungerade som en ny statsmakt".[40]

Det var därför förståeligt att återupplivandet av petrogradsovjeten i februari 1917, med hänsyn till den mensjevikiska dominansen i dess led, inte först skulle ha glatt den bolsjevikiska proklamationen av den 26 februari. Men här uppträder en egendomlig parallell mellan Marx och Lenin. Marx' "proletariatets diktatur" förblev i tjugo år efter det att han formulerade den, en abstrakt och fritt svävande idé, till dess förkroppsligande i en institution skapad av män som till större delen inte var hans lärjungar, och som i början betraktades med tunt beslöjad misstänksamhet av Marx själv: Pariskommunen. Lenin hade utvecklat allt väsentligt i sin revolutionsteori innan man hört talas om sovjeterna, och hans attityd till den första petersburgsovjeten – en icke-partibunden eller, ännu värre, en mensjevikisk angelägenhet – var lika tveksam som Marx' inför kommunen. Ändå blev sovjeterna som vuxit till höjder genom sin utmaning mot enväldet 1905 de förutbestämda magasinen för revolutionär makt som Lenin drömde om. Det första av hans *Brev från fjärran*, som skrevs i Schweiz i mars 1917 och det enda som publicerades före hans ankomst till Petrograd, hyllade petrogradsovjeten som en "en inofficiell, ännu outvecklad och relativt svag *arbetarregering*,

---

[36] *VKP(B) v Rezoljutsijach* (1941), I, s. 236-237.
[37] Se *Sedmaja ('Aprelskaja') Vserossijskaja i Petrogradskaja Obscegorodskaja Konferentsij RSDRP (B)* (1934), s. 93. Konferensen valde också en ny centralkommitté på nio man – Lenin (104 röster), Zinovjev (101), Stalin (97), Kamenev (95), Miljutin, Nogin, Sverdlov, Smilga, Federov (ibid., sid. 190).
[38] Lenin, *Sotjinenija*, IX, a. 116.
[39] Ibid., X, s. 18.
[40] Ibid., XIX, s. 353. [*Valda verk i tio band*, bd 6, sid 239]

som uttrycker proletariatets och alla de fattiga befolkningsskiktens intressen i stad och på land", och denna åsikt innebar, som Lenin såg, att situationen redan var "som bildar övergången från revolutionens första till dess andra etapp".[41] Vägen var således jämnad för aprilteserna där erkännandet av denna övergång var klart sammankopplad med den nya parollen "all makt åt sovjeterna". Det var vid denna tid som Lenin förkunnade att sovjeterna var en makt "*av samma typ* som Pariskommunen 1871" – en makt vars ursprung inte var "en av parlamentet på förhand diskuterad och antagen lag utan folkmassornas direkta initiativ underifrån och lokalt, det direkta 'erövrandet', för att använda ett gängse uttryck".[42]

Lenin kopplade på så sätt triumferande ihop sig själv med Marx och sovjeterna med kommunen. Sovjeterna var inte bara ett förverkligande av den "revolutionärt-demokratiska diktaturen", de var, liksom kommunen, en försmak av den marxistiska "proletariatets diktatur".[43]

Men partilinjen förblev flytande på en punkt. De avslutande orden i partiprogrammet som antagits 1903 och fortfarande var oförändrade 1917 krävde "en konstituerande församling vald av hela folket", och den tredje allbolsjevikiska partikongressen 1905 hade än en gång begärt "att en konstituerande församling genom revolution sammankallades på grundval av allmän och direkt lika rösträtt och med hemlig omröstning".[44] Det är sant att Lenin vid samma tid drev med dem som trodde på "den omedelbara födelsen" av en konstituerande församling, och förklarade att "utan väpnat uppror är en konstituerande församling ett spöke, en fras, en lögn, en i Frankfurt".[45] Men denna väsentligen borgerligt-demokratiska institution fortsatte inte desto mindre att uppta en framträdande plats i Lenins revolutionsschema. I april 1917 skulle det varit möjligt att hävda att denna bräda i partiplattformen hörde till en tid när den borgerliga revolutionen låg i framtiden och att den hade blivit obsolet genom att februari-revolutionen inträffade. Men detta argument användes aldrig, utan tvivel därför att varken Lenin själv eller – ännu mindre – hans anhängare, var beredda att binda sig vid åsikten att den borgerliga revolutionen var fullbordad. Aprilkonferensens resolution hade nämnt både sovjeterna och den konstituerande församlingen såsom potentiella maktmottagare, uppenbarligen utan att välja mellan dem, och under hela perioden februari-oktober 1917 fortsatte bolsjevikerna tillsammans med alla andra vänstergrupper att ge röst åt kravet på en konstituerande församling och att kritisera den provisoriska regeringen för att den dröjde med att sammankalla den, omedvetna om någon som helst inkonsekvens mellan detta krav och det aktuella slagordet "all makt åt sovjeterna". Om denna inkonsekvens – eller denna oförmåga att välja – hade undersökts till källan, kanske den hade kastat ljus över den inledande oenigheten i partiet om aprilteserna. Men för närvarande speglade den inte en meningsskiljaktighet utan en osäkerhet och brist på bestämning i partiledarnas tänkande, inklusive Lenin, om den pågående revolutionära processens karaktär. Händelserna lämnades att förbereda det kommande klargörandet.

---

[41] Lenin, *Sotjinenija*, XX, s. 18. [*Valda verk i tio band*, bd 6, sid 252]

[42] Ibid., XX, s. 94. [VV, sid 336] Samma parallell upprepades i långa drag (ibid., XX, s. 107). Den hade redan dragits i en artikel av en okänd författare publicerad i *Proletarij* i juli 1905, med ett PS av Lenin (ibid., VIII, s.467-470). Lunatjarskij mindes långt efteråt "hur glatt och med vilken entusiasm" Lenin under de sista dagarna 1905 i petrogradsovjeten hade upptäckt "ett återupplivande av den bästa traditionen från Pariskommunen" och hade förklarat att "för att täcka verkligen hela Ryssland med arbetarsovjeter" och sedan av arbetar- och bondedeputerade, var att förverkliga den bästa delen av de politiska planerna från kommunen, som hade vunnit Marx gillande (*Proletarskaja Revolutsija*, Nr 11 (46), 1925, s. 56-57), men denna passage som skrevs efter Lenins död har knappast bevisats av samtida förhållanden.

[43] Det är lustigt att notera att Lenin en gång lite förmätet skrivit om Pariskommunen som en organisation som "inte kunde skilja mellan elementen i en demokratisk och en socialistisk revolution" och "förväxlade uppgiften att kämpa för en republik med uppgiften att kämpa för socialismen" (*Sotjinenija*, VIII, s. 81).

[44] *VKP(B) v Rezoljutsijach* (1941), I, s. 45.

[45] Lenin, *Sotjinenija*, VIII, s. 195, 242.

Från ögonblicket för aprilkonferensen tycktes varje drag på det politiska schackbrädet spela bolsjevikerna i händerna och rättfärdiga Lenins djärvaste kalkyler. Miljukovs not av den 18 april hade varit ett slag i ansiktet, inte så mycket på bolsjevikerna som på de moderata element i sovjeterna, som medan de förkastade bolsjevikernas fredspolitik genom inbördeskrig och nationellt nederlag, inte desto mindre höll fast vid att man skulle säga nej till ”imperialistiska” mönster och vidta omedelbara åtgärder för att säkra en ”demokratisk” fred. Miljukovs avgång framkallade regeringens fall. I den första provisoriska regeringen hade Kerenskij varit den ende socialistiske ministern och hans tvetydiga ställning hade markerats av hans ofta förekommande försök att avsäga sig ansvaret för andra ministrars handlande. I början på maj bildades en ny regering, där, trots att Lvov förblev premiärminister, sex socialistiska ministrar inkluderades som sovjetrepresentanter: två portföljer innehades av SR, två av mensjeviker och två av oberoende socialister.

Denna omgruppering tillkom demonstrativt för att öka sovjeternas makt och anseende genom att stärka deras inflytande över regeringen. Resultaten blev helt annorlunda. Den nya regeringen var fortfarande fånge i det administrativa maskineriet, som sköttes av borgerligheten och den gamla ämbetsmannaklassen, och den var hårt pressad av de allierade och stod inför det helt olösliga problemet med en demokratisk fred och kunde inte göra mycket för att tillfredsställa soldaterna och arbetarna som mer och mer ropade efter något tecken på att slutet på kriget var nära. Sovjeten hade hittills varit en koalition av socialistpartier för att försvara arbetarnas intressen gentemot borgerligheten. Nu kunde den inte längre vinna någon tilltro i deras ögon genom att oroa en borgerlig regering där den var starkt representerad.[46] Det utvecklades sprickor i SR och mensjevikpartiet mellan dem som stödde och dem som angrep de socialistiska ministrarna. Viktigast av allt var att bolsjevikerna nu var det enda parti som inte var kompromitterat av att ha deltagit i en svag borgerlig-socialistisk koalition och som erbjöd en skarpskuren politik som gick ut på fred till varje pris. Den process genom vilken de så småningom vann förtroendet hos den stora majoriteten av soldater och arbetare och blev den dominerande makten i sovjeterna, hade börjat.

I början på maj hade en annan betydelsefull händelse inträffat. Bland de landsförvisade som nu flockades tillbaka i stort antal nådde Trotskij Petrograd från Förenta staterna efter att ha blivit försenad i fem veckor av de brittiska myndigheterna. På dagen efter sin ankomst talade han i petrogradsovjeten, och hans anseende som den mest framstående gestalten i den ursprungliga sovjeten från 1905 gjorde honom genast till en potentiell ledare.[47] Han anslöt sig till en liten socialdemokratisk grupp som kallades ”de förenade socialdemokraterna” (mera allmänt kända sam *Mezrajontzierna*), som hade funnits i Petrograd sedan 1913 och hävdade sitt oberoende både av bolsjeviker och mensjeviker. Tidigare hade hans rastlösa intellekt och temperament fört honom i konflikt med varje partiledning. Men nu törstade han efter handling och såg i Lenin den ende handlingskraftige mannen på scenen och avfärdade på samma sätt SR, mensjevikerna och de knäsvaga bolsjevikerna som hade tvekat att svara på Lenins maning. Nästan från det ögonblick då han kom var det klart att ett förbund skulle slutas. Aprilkonferensen hade själv erkänt vikten av ”ett närmande och en förening med grupper och rörelser som verkligen står på internationalismens grund”.[48] Den 10 maj 1917 övervar Lenin själv ett av mezjrajonziernas möten och erbjöd dem en plats i *Pravda*s redaktion och i organisationskommittén för den kommande partikongressen och föreslog också att utsträcka erbjudandet till att också gälla Martovs grupp av ”internationalistiska” mensjeviker. Enligt anteckningar som Lenin gjorde vid detta tillfälle svarade Trotskij att han var med på det ”i den mån bolsjevikerna internationaliserade sig själva”, men tillade stolt: ”Bolsjevikerna har

[46] Miljukov som led av sin uteslutning ur regeringen anmärker bitande att ”de moderata socialisterna tog under sitt beskydd den borgerliga demokratins princip som borgarna hade låtit falla sig ur händerna” (P. N. Miljukov, *Istorija Vtoroj Russkoj Revoljutsij* (Sofia, 1921), I, s. 57).
[47] *Revoljutsija 1917 goda*, II (red. av N. Adejev, 1923), s. 108, 111-112.
[48] *VKP(B) v Rezoljutsijach* (1941), I, s. 234.

avbolsjeviserat sig själva och jag kan inte kalla mig bolsjevik. Det är omöjligt att kräva av oss att vi skall erkänna bolsjevismen."[49] Mötet ledde inte till något resultat. Trotskij som var trogen sin gamla politik om försoning överallt, önskade faktiskt en sammanslagning av grupperna på lika villkor och under ett nytt namn. Lenin hade ingen avsikt att försvaga eller blanda ut det medel han hade skapat, partiet måste förbli suveränt och intakt. Han hade råd att vänta.

Sommaren 1917 i Petrograd var en tid av oupphörliga konferenser. En allrysk bondekongress i maj dominerades av SR och röstade prompt för stöd åt den provisoriska regeringen. Å andra sidan var en konferens av fabriksarbetare från Petrograd den första representativa kåren som gav en bolsjevikmajoritet – en försmak av vad som komma skulle. Början av juni kom med den första allryska sovjetkongressen. Av dess 822 delegater med rösträtt stod SR för 285, mensjevikerna för 248 och bolsjevikerna för 105. Nästan 150 delegater tillhörde olika minoritetsgrupper och fyrtiofem förklarade sig partimässigt obundna – ett tecken på att den politiska tillhörigheten hos många sovjeter i utkanten fortfarande var flytande. Bolsjevik-ledarna mötte upp med full styrka, Trotskij och Lunatjarskij var bland de tio delegaterna från "de förenade socialdemokraterna", som stadigt stödde bolsjevikerna genom alla tre kongressveckorna.

Det mest dramatiska ögonblicket under kongressen ägde rum dess andra dag under den mensjevikiske ministerns för post och telegraf, Tseretelis, tal och rapporterades sålunda i de officiella protokollen:

> I det nuvarande ögonblicket finns det inget politiskt parti som skulle säga "Lägg makten i våra händer och gå er väg, vi skall ta er plats". Det finns inget sådant parti i Ryssland. (Lenin från sin plats: "Det finns det.") [50]

Detta anspråk, eller detta hot, togs inte särskilt allvarligt. Bolsjevikerna var i liten minoritet vid kongressen och Lenins brandtal avbröts ofta. Kongressen avgav ett förtroendevotum för den provisoriska regeringen och förkastade en bolsjevikresolution som krävde "att all makt överfördes i händerna på de allryska sovjeterna av arbetar-, soldat- och bondedeputerade".[51] Kongressens inte minst viktiga beslut var att ge sig själv en ordnad konstitution. Kongressen skulle sammanträda var tredje månad och skapade för sin fortlöpande handling ett "centralt organ" i form av en "allrysk centralkommitté" (Vserossijskij Tsentralnyj Ispolnitelnyj Komitet, eller VTsIK efter initialerna)[52] vars beslut skulle vara bindande för alla sovjeter i intervallerna mellan kongresserna. VTsIK valdes skyndsamt efter proportionalitet: av dess 250 medlemmar var 34 bolsjeviker.[53]

Lenins försäkran om bolsjevikernas villighet att ta makten var en krigsförklaring mot den provisoriska regeringen och var avsedd som en sådan. Koalitionens auktoritet vacklade: det var tiden för vad Trotskij kallade "den dubbla maktlösheten".[54] Nästa steg var att pröva sinnelaget hos arbetare och soldater i Petrograd. Bolsjevikerna samlade sina anhängare till en gatudemonstration den 9 juni 1917, men avblåste den inför motståndet i kongressen. Kongressen själv ordnade då en jättelik demonstration som stöd åt sovjeterna den 18 juni 1917. Men inte fler än en handfull av banderollerna som bars uttryckte förtroende för den provisoriska regeringen och det sades att slagorden på 90 % av dem var bolsjevikiska.[55] En allvarligare folkresning började den 3 juli 1917, vid den tidpunkt då regeringen, hårt trängd av de allierade, hade beordrat en militär offensiv i stor skala i Galizien. Demonstrationerna

---

[49] *Leninskij Sbornik*, IV (1925), s. 301-303.
[50] *Pervji Vserossijskij Sjezd Sovetov* (1930), I, s. 65.
[51] Ibid., II, s. 285-289.
[52] Ibid., II, s. 62, 70.
[53] En komplett lista på medlemmarna finns ibid., II, s. 423-426.
[54] Trotskij, *Sotjinenija*, III, i, s. 61.
[55] Krupskaja, *Lenin* (svensk övers. 1976), s. 353.

varade i fyra dagar och blev allvarligt hotfulla. Det ansågs allmänt att detta var början på ett bolsjevikiskt försök att ta makten, fast partiledarna höll fast vid att det var en spontan demonstration, som de själva kämpade med att hålla inom rimliga gränser, och Lenin själv hävdade att det var omöjligt att handla så länge som en majoritet fortfarande trodde på ”den småborgerligt kapitalistkontrollerade mensjevik- och SR-politiken”.[56] Denna gång tog emellertid regeringen upp utmaningen. Lojala trupper sammandrogs i huvudstaden, *Pravda* tystades, och order om att arrestera de tre främsta bolsjevikledarna utfärdades. Kamenev greps, Lenin och Zinovjev gick under jorden och flydde till Finland.

Under de följande dagarna misslyckades galizienoffensiven, med svåra förluster. En ny regeringskris ledde till Lvovs avgång och till att Kerenskij utnämndes till premiärminister. Trotskij och mezjrajonzierna, ungefär 4.000 man starka, förenade sig äntligen med bolsjevikerna,[57] och det kom en tid av nya arresteringar, där Trotskij, Lunatjarskij och Kollontaj var med. I slutet av juli 1917 ägde den sjätte partikongressen rum i Petrograd – den första sedan londonkongressen 1907 – med Lenin och andra ledare fortfarande gömda eller i fängelse. Sverdlov presiderade, och det föll på Stalin och Bucharin att göra de viktigaste politiska rapporterna.[58] Lenin hade utstakat vägen i en liten pamflett skriven sedan han gått under jorden, *Om paroller*[59] där han argumenterade för att man skulle ta tillbaka slagordet ”all makt till sovjeterna”. Detta hade formulerats under en tid då en fredlig överföring av makten från borgerligheten till sovjeterna som representerade proletariatet och småbönderna fortfarande tycktes möjlig. Sedan julioroligheterna stod det klart att borgerligheten hade proklamerat kontrarevolution och att den ville slåss. De existerande sovjeterna var borgarnas verktyg. Kongressen som skickligt leddes av Stalin mötte en viss opposition på denna punkt men deklarerade att ”all makt till sovjeterna” var ”slagordet om fredlig utveckling av revolutionen, om den smärtfria överföringen av makten från borgarna till arbetare och småbönder” och att ingenting annat nu återstod än att fullständigt likvidera den kontrarevolutionära borgerligheten. När Nogin i ett eko av det tvivel som Rykov uttryckt på aprilkonferensen frågade huruvida landet ”verkligen gjort ett sådant språng på två månader att det redan var redo för socialismen”, svarade Stalin djärvt att ”det skulle varda ovärdig petighet att begära att Ryssland skulle ‘vänta’ med sin övergång till socialismen till Europa ‘börjar’”, och att ”möjligheten av att Ryssland kanske blir det land som stakar ut vägen till socialismen var inte utesluten” – ett godtagande av Trotskijs tes från 1906. Samtidigt utfärdade man en varning mot att provoceras till ”för tidig kamp”.[60] Med ledarna skingrade och partiet självt hotat med allmänt åtal vilken minut som helst kunde kongressen inte göra mycket mer än se tiden an.

Den viktigaste händelsen i augusti 1917 var en för alla partier gemensam ”statskonferens” som sammankallades till Moskva av Kerenskij, för att denne skulle rådgöra om nationens tillstånd. Den bestod av mer än 2.000 delegater från en mängd olika offentliga inrättningar och organisationer och den blev ett verkligt fiasko. Den följdes i slutet av augusti av högerns enda försök under denna period att genomföra en militärkupp – Kornilovupproret. Trots att intrigen nesligen slog fel utan att ett slag hade utväxlats orsakade den en storm av uppståndelse i alla vänsterpartier och grupper. Till och med Lenin erbjöd mensjevikerna och

[56] Lenin, *Sotjinenija*, XX, s. 551.
[57] Den speciella karaktären på denna anslutning erkändes senare genom en reglering om att mezjrajonzierna skulle tillåtas räkna sin medlemskapstid i organisationen som likvärdig med partimedlemskap när det gällde avtal där en viss tidslängd av medlemskap krävdes (se sålunda *Izvestija Tsentralnogo Komiteta Kommunistitjeskoj Partij Bolsjevikov*) Nr. 33, oktober 1921, s.41).
[58] Trotskij hade före sin arrestering utsetts att rapportera om den politiska situationen, något som Bucharin senare gjorde, *Protokoly Sjezdov i Konferencij VKP(B) Sestoj Sjezd* (1927) s. 19.
[59] Lenin, *Sotjinenija*, XXI, s. 33-38. [*Valda verk i tio band*, bd 6, sid 527-534]
[60] *VKP (B) v Rezoljutsijach* (1941), I, s. 255-256; Stalin, *Sotjinenija*, XXI, 33-38. Stalin hänvisade senare till detta tillfälle som ett tillfälle när partiet hade rätt gentemot Lenin, som alltför snabbt nervärderade sovjeterna. (Ibid., VI, s. 340-341).

SR en kompromiss: bolsjevikerna skulle återuppta sitt stöd åt sovjeterna om de i sin tur en gång för alla bröt med de borgerliga partierna. Men detta ledde ingenstans.[61] Mensjevikerna och SR sammankallade en ”demokratisk konferens” som en motsvarighet till ”statskonferensen” i Moskva, och denna skapade ett ”republiksråd” (det s. k. förparlamentet) som bildades för att fylla igen mellanrummet tills den konstituerande församlingen skulle mötas. Vid denna tid var den bolsjevikiska stjärnan i ständigt stigande. Efter Kornilovaffären hade bolsjevikerna en säker majoritet i Petrograd- och Moskvasovjeterna, fastän SR och mensjevikerna fortfarande dominerade VTsIK. På landet blev markhungern mer och mer akut alltefter det att de självdemobiliserade soldaterna återvände hem, och bondeoroligheter och plundring av egendomar förekom allt oftare, och med detta följde en misstänksamhet mot SR, som inte gjort någonting, och en överflyttning av sympatierna till bolsjevikerna, som lovade allt. De villkor som Lenin hade förutsett i sina aprilteser och som skulle berättiga övergången till revolutionens andra stadium mognade snabbt.

Lenins första reaktion var att återuppliva slagordet ”all makt till sovjeterna”. Detta gjordes i en artikel skriven under första delen av september och publicerad den 14 september 1917 i *Rabotjij Put*.[62] Sedan blev Lenin alltmer otålig över sin framtvingade reträtt så att han den 12, 13 och 14 september skrev två hemliga brev i följd till partiets centralkommitté där han förklarade att tiden var mogen för bolsjevikerna att gripa makten genom väpnat våld.[63] Trotskij valdes till president i petrogradsovjeten sedan han släppts från fängelset i mitten av september, och denna blev den viktigaste brännpunkten för den bolsjevikiska militanta politiken. Under hela den följande månaden upprepades striden om aprilteserna i ett nytt sammanhang. Den första sprickan i centralkommittén uppstod över frågan om deltagande i den ”demokratiska konferensen”. Kamenev och Rykov stödde den och Trotskij och Stalin krävde bojkott. Beslutet gick till förmån för deltagande och klandrades strängt av Lenin som applåderade Trotskijs ståndpunkt.[64] Mot slutet av september 1917 flyttade Lenin, alltmer entusiastisk och beslutsam från Helsingfors upp till Viborg för att vara närmare skådeplatsen för handlingen. En kort artikel i *Rabotjij Put* kallad *Krisen har mognat* upprepade tidigare argument och kom med ett nytt: växande oroligheter i de krigförande länderna och början till myterier i den tyska armén och flottan gjorde det klart ”att vi står *på tröskeln till en revolution* i världsmåttstock”.[65] Men den mest betydelsefulla delen av artikeln var ett postscriptum som inte var avsett för publicering utan för kommunikation med centralkommittén. Han anklagade dem för att bortse från hans tidigare förbindelser med dem och erbjöd sig att träda tillbaka från centralkommittén för att återfå sin frihet att agitera i partiets djupa led, ”ty det är min djupaste övertygelse att vi *tillintetgör* revolutionen, om vi ”inväntar” sovjetkongressen och försitter det nuvarande tillfället”.[66]

---

[61] Lenins frestande anbud hade formen av en artikel skriven i Finland den 1 september 1917. När den stod i partitidskriften Rabotjij Put den 6 september 1917 hade den ett efterord som innehöll följande passage: ”kompromissförslaget kommer nog redan för sent. De några få dagar, då en fredlig utveckling *ännu* var möjlig, är nog *också* förbi. Ja, efter allt att döma är de förbi.” (Lenin, *Sotjinenija*, XXI, s. 132-136). [*Valda verk i tio band*, bd 7, sid 150-156]

[62] Ibid., XXI, s. 142-148. [*Valda verk i tio band*, bd 7, sid 208-215]

[63] Dessa brev publicerades först under titeln ”Bolsjevikerna måste ta makten” och ”Marxism och uppror”, och finns i den samlade utgåvan av Lenins verk, *Sotjinenija*, XXI, s. 193-199 [*Valda verk i tio band*, bd 7, sid 226-234]. Överläggningarna i centralkommittén som mottog breven den 15 september 1917 finns återgivna i korthet i *Protokoly Tsentralnogo Komiteta RSDRP* (1929), s. 64-65. Kamenev motionerade om att förkasta Lenins förslag, kommittén blev ordentligt besvärad och ajournerade huvudfrågan samtidigt som den avslog Kamenevs motion.

[64] *Protokoly Tsentralnogo Komiteta RSDRP* (1929), s. 70-71; Lenin, *Sotjinenija*, XXI, 219. [*Valda verk i tre band*, bd 2, sid 324-325] Bolsjevikerna drog sig sedan tillbaka från ”förparlamentet” vid dess första möte och Trotskij uttalade en förkastelsedom (Trotskij, *Sotjinenija*, III, i, 321-323).

[65] Lenin, *Sotjinenija*, XXI, 235-6. [*Valda verk i tio band*, bd 7, sid 235-236]

[66] Ibid., XXI, s. 241. [*Valda verk i tio band*, bd 7, sid 243]

Lenins hot tycks än en gång ha drivit centralkommittén till besvärad tystnad. Det finns inget svar protokollfört. Det personliga anslaget behövdes för att skaka om den långvariga trögheten och skepsisen. Den 9 oktober kom Lenin förklädd till Petrograd, och nästa dag framträdde han vid ett möte i kommittén som var bestämt att bli historiskt. Hans närvaro och hans anklagelser för ”likgiltighet i upprorsfrågan” räckte för att få vågen att slå över åt andra hållet. Genom en majoritet på tio röster (Lenin, Trotskij, Stalin, Sverdlov, Uritskij, Dzerzjinskij, Kollontaj, Bubnov, Sokolnikov, Lomov) mot två (Kamenev och Zinovjev, nu för första gången förenade i ett ärelöst kompanjonskap) beslöt kommittén att förbereda väpnat uppror och att bilda en ”politisk byrå” som skulle sätta beslutet i verket. Denna ”politbyrå” (den första ansatsen till vad som senare blev en permanent institution) bestod av sju personer: Lenin, Zinovjev, Kamenev, Trotskij, Stalin, Sokolnikov och Bubnov.[67] Det är typiskt för sinnet för solidaritet bland partiledarna och för partidisciplinens krav att de två som röstat mot beslutet ändå kom med i det exekutiva organet som något självklart. Sex dagar senare bildade petrogradsovjeten en ”militärrevolutionär kommitté” under Trotskijs ordförandeskap såsom president i sovjeten, med Podvojskij som hans effektivt deputerade, och det var denna organisation, snarare än partiets ”politbyrå” som vidtog de militära förberedelserna för revo1utionen.[68]

Slaget var dock ännu inte slutgiltigt vunnet. Den 11 oktober 1917 skickade Kamenev och Zinovjev en rundskrivelse till alla de främsta bolsjevikorganisationerna och protesterade mot beslutet om ”väpnat uppror”.[69] Den 16 oktober framlade Lenin än en gång fallet om omedelbart maktövertagande för ett vidgat sammanträde med centralkommittén i närvaro av bolsjeviker från Petrograds partikommitté, från petrogradsovjetens militärorganisation och från fackföreningarna och fabrikskommittéerna. Sedan Kornilovaffären hade massorna stått bakom partiet, hävdade han. Men det var inte fråga om en formell majoritet:

> Läget är klart: antingen Kornilovs diktatur eller diktatur av proletariatet och de fattiga bondeskikten. Man får inte låta sig ledas av massornas stämningar, ty de är obeständiga och oberäkneliga; vi måste låta oss ledas av en objektiv analys och bedömning av revolutionen. Massorna har gett bolsjevikerna förtroende och kräver av dem inte ord utan handlingar

Lenin hänvisade till den internationella, särskilt den tyska, situationen som berättigade slutsatsen att ”om vi kommer ut nu, kommer vi att ha hela det proletära Europa på vår sida”. Diskussionen visade att fastän centralkommittén kanske haltande vunnits över av Lenins utstrålning, så delades Kamenevs och Zinovjevs tvivel fortfarande i vidare partikretsar. Zinovjev och Kamenev upprepade sina invändningar. Stalin och andra medlemmar av centralkommittén stödde Lenin.

> Här finns två linjer (sade Stalin), en går i riktning mot revolutionens seger och litar på Europa, den andra tror inte på revolutionen och räknar bara med att bli en opposition. Petrogradsovjeten har redan tagit ställning genom att vägra sanktionera förflyttning av arméerna.[70]

---

[67] *Protokoly Tsentralnogo Komiteta RSDRP* (1929), s. 99-101, 112

[68] Petrogradsovjetens beslut att bilda en ”militär-revolutionär kommitté” föregick centralkommitténs beslut den 10 oktober. Långt ifrån att ha haft något att göra med förberedelser för väpnat uppror härstammade det ursprungligen från mensjevikerna. Efter den 10 oktober tog bolsjevikerna upp det och omvandlade det efter sina syften. Denna kommitté utsägs formellt den 16 oktober 1917 och började arbeta fyra dagar senare. Vid denna tid var den uteslutande bolsjevikisk med undantag av en vänster-SR (Trotskij, *Sotjinenija*, III, ii, 91-92; *Istorija Russkoj Revoljutsij* II (Berlin, 1933), II, 121-122; enligt det senare verket (II, ii, 171) sammanträdde aldrig den politbyrå som utsetts av centralkommittén).

[69] *Protokoly Tsentralnogo Komiteta RSDRP* (1929) s. 102-108; Lenin, *Sotjinenija*, XXI, s. 494-498 [*Valda verk i tre band*, bd 2, sid 385-387]

[70] Det är en anspelning på ett försök av den provisoriska regeringen att sända vissa regementen ur Petrogradgarnisonen till fronten: Petrogradgarnisonen förklarade sig tidigt under revolutionen vara i förbund med petrogradsovjeten och vägrade lyda några order som inte var underskrivna av den.

Debatten blev något overklig. Aktiva förberedelser framtvingades av petrogradsovjeten och dess militärrevolutionära kommitté. Men militära förberedelser kunde inte diskuteras vid ett sådant möte, och varken Trotskij eller Podvojskij talade, om de alls var närvarande. Mötet bekräftade med nitton röster mot två att fortsätta förberedelserna för omedelbart uppror, trots att ett förslag från Zinovjev att avvakta den andra allryska sovjetkongressen, kallad till den 20 oktober (men sedermera uppskjuten till den 25 oktober) erhöll sex röster mot femton.[71] Vid slutet av mötet sammanträdde centralkommittén ensam och utsåg ett ”militärrevolutionärt centrum” som bestod av Sverdlov, Stalin, Bubnov, Uritskij och Dzerzjinskij, som skulle utgöra en del av den militär-revolutionära kommittén i petrogradsovjeten.[72] Detta var ett egendomligt tidigt tillfälle för fusionen av parti- och sovjetfunktionerna. Samtida protokoll nämner inte denna central vidare: den var uppenbarligen avsedd snarare som en kontaktgrupp än ett särskilt organ och tycks aldrig ha kommit att existera, i likhet med ”politbyrån” som utsetts en vecka tidigare.

Vid slutet av sammanträdet den 16 oktober 1917 drog Kamenev tillbaka sitt medlemskap i centralkommittén.[73] Två dagar senare publicerade han i *Novaja Zjizn*, en icke-partibunden vänstertidskrift, ett brev som än en gång protesterade i hans eget och Zinovjevs namn mot beslutet. Brevet var inte bara ett brott mot partidisciplinen (eftersom Kamenev fortfarande var partimedlem) utan också ett förräderi av partibeslutet inför världen – men i det stadium av upplösning och oförmåga som den provisoriska regeringen nu hade fallit ner i kunde kanske avslöjandet av förberedelser för ett uppror mot den lika gärna öka paniken som att provocera fram effektiva motåtgärder. Partiet hotades av allvarliga inre kriser på tröskeln till den avgörande handling som skulle ställa dess framgång på högsta prov. Lenin hade än en gång gått under jorden efter mötet den 16 oktober. Men den 18 oktober – dagen för publiceringen i *Novaja Zjizn* – skrev Lenin ett brev till partimedlemmarna där han beskrev Kamenevs och Zinovjevs handling som ”strejkbryteri” och ”ett brott”, och förklarade att han inte längre betraktade dem som kamrater och att han skulle kräva att de uteslöts ur partiet. Detta följdes nästa dag av ett mer detaljerat brev i samma anda till centralkommittén.[74] Trotskij försökte skyla över Kamenevs indiskretion och förnekade offentligt att petrogradsovjeten fattat något beslut om väpnat uppror.[75] Kamenev, som trodde, eller låtsades tro att Trotskij hade gått över till hans ståndpunkt, förklarade att han instämde i varje ord Trotskij hade sagt, och Zinovjev skrev i samma anda till partitidskriften *Rabotjij Put*. Hans brev publicerades morgonen den 20 oktober, i samma nummer som innehöll sista delen av en artikel av Lenin, som eftertryckligt angrep Kamenevs och Zinovjevs åsikter, dock utan att namnge dem.[76] Stalin sökte gjuta olja på vågorna genom att lägga till en redaktionell anmärkning i följande ordalag:

> Vi i vår tur uttrycker förhoppningen att deklarationen av kamrat Zinovjev, (liksom av kamrat Kamenev vid sovjeten) måste anses avsluta debatten. Den skarpa tonen i kamrat Lenins artikel hindrar inte det faktum att vi i fundamentala frågor är överens.[77]

---

[71] *Protokoly Tsentralnogo Komiteta RSDRP* (1929) s. 111-125. Protokollet från detta möte är fullständigare än vanligt men består, liksom de andra, av sekreterarens anteckningar och gör inte anspråk på fullständighet eller textmässig trohet.
[72] Ibid., s. 124.
[73] Ibid., s. 125.
[74] Lenin, *Sotjinenija*, XXI, s. 350-356. Dessa brev publicerades första gången 1927. [*Valda verk i tio band*, bd 7, sid 330-338]
[75] Trotskij, *Sotjinenija*, III, ii, 31-33. Trotskij förklarade motivet för sin deklaration inför centralkommittén (*Protokoly Tsentralnogo Komiteta RSDRP* (1929), s. 123); Lenin skrev efteråt under på hans handlande (*Sotjinenija*, XXI, s. 353 [*Valda verk i tio band*, bd 7, sid 334]).
[76] Zinovjevs brev finns i *Protokoly Tsentralnogo Komiteta RSDRP* (1929), s. 137; Lenins artikel i *Sotjinenija*, XXI, s. 334-349 [*Valda verk i tio band*, bd 7, sid 323-329].
[77] *Protokoly Tsentralnogo Komiteta RSDRP* (1929), s. 137. Anmärkningen finns inte i Stalins samlade verk, men dess upphov har aldrig betvivlats.

Känslorna svallade därför högt när centralkommittén möttes i Lenins frånvaro den 20 oktober 1917. Sverdlov läste Lenins brev till kommittén. Efter diskussion beviljades Kamenevs avgång med en majoritet på 5 mot 3, och en speciell befallning riktades till Kamenev och Zinovjev att inte göra några vidare uttalanden mot beslut av centralkommittén eller av partiet.

Lenins krav på uteslutning ur partiet togs inte upp. Under tiden protesterade Trotskij inte bara mot Kamenevs och Zinovjevs deklarationer, utan också mot den redaktionella anmärkningen i *Rabotjij Put* som tycktes urskulda dem. Sokolnikov förklarade att han fast han var medlem av redaktionen hade erbjudit sig att avgå ur denna. Kommittén beslöt försiktigtvis att inte diskutera saken eller godta avsägelsen och gick vidare till andra ärenden.[78] Det var den första öppna kollisionen mellan de båda framtida rivalerna.[79]

Det kritiska ögonblicket var nu inne och fixerades av beslutet att slå till innan den andra allryska sovjetkongressen sammanträdde kvällen den 25 oktober. Om aftonen den utsatta dagen möttes centralkommittén för att lägga sista handen vid några praktiska arrangemang, och Kamenev återtog sin plats – beslutet fyra dagar tidigare hade ändrats eller glömts bort, Trotskij begärde att medlemmar av kommittén skulle knytas till petrogradsovjetens militär-revolutionära kommitté för att se till post-, telegraf- och järnvägsförbindelserna och hålla ett öga på den provisoriska regeringen. Dzerzjinskij avdelades för järnvägarna, Bubnov för post och telegraf, Sverdlov för den provisoriska regeringen, och Miljutin sattes som ansvarig för matvarulagren. En embryonal administration tog form inom partikommittén. Tidigt på morgonen den 25 oktober 1917 gick bolsjevikstyrkorna till aktion. Nyckelpunkterna i staden besattes, medlemmarna av den provisoriska regeringen togs till fånga eller flydde, på eftermiddagen förkunnade Lenin för ett möte med petrogradsovjeten ”arbetar- och bonderevolutionens triumf” [80] och på kvällen förkunnade den andra allryska sovjetkongressen överförandet av all makt i hela Ryssland till arbetar-, soldat- och bondedeputerades sovjeter.[81] På kvällen den 26 oktober 1917 antog kongressen andra och sista möte dekreten om fred och om land, och gillade bildandet av rådet av folkkommissarier, populärt känt som Sovnarkom – den första arbetar- och bonderegeringen.

För organisationen av den nästan oblodiga segern den 25 oktober/7 november var petrogradsovjeten och dess militär-revolutionära kommitté ansvariga. Det var den militär-revolutionära kommittén som tog makten när den föll ur den provisoriska regeringens kraftlösa händer och för världen proklamerade resultatet av revolutionen.[82] Som Stalin sade efteråt *tog* sovjetkongressen bara *emot* makten från petrogradsovjeten.[83] Alla samtida vittnen ger sin tribut till den energi och kunnighet som Trotskij visade vid denna tidpunkt och till hans tjänster för den revolutionära saken. Men revolutionens högre strategi hade styrts av Lenin genom hans valda instrument, bolsjevikflygeln av det ryska socialdemokratiska arbetarepartiet. Segern var, trots att den vunnits under slagordet ”all makt till sovjeterna”, en seger inte bara för sovjeterna utan för Lenin och bolsjevikerna. Lenin och partiet, mannen och instrumentet var nu en oupplöslig enhet. Partiets triumf tycktes nästan uteslutande bero på Lenins bestående framgång med att prägla sin vilja på det och med att leda sina ofta motvilliga kolleger i sitt spår. Anseendet hos Lenins namn hade slagits fast, grunden hade lagts i partiets ungdom av den ende ledaren.

---

[78] *Protokoly Tsentralnogo Komiteta RSDRP* (1929), s. 127-129.
[79] Stalin hade con amore kastat sig in i den bittra debatten mellan Lenin och Trotskij hösten 1912 i *Pravdas* spalter och kallat Trotskij ”en boxare med falska muskler” och ”komediant” (Stalin, *Sotjinenija*, II, s. 260). Den första frasen upprepas några veckor senare (ibid., II, s. 279). Det första mötet mellan dem (fast de båda var på partikongressen i London 1907) ägde tydligen rum i Wien i början på 1913, när Trotskij långt efteråt mindes ”en glimt av fiendskap” i Stalins ”gula ögon” (L. Trotskij, *Stalin*, (New York, 1946), s. 244).
[80] Lenin, *Sotjinenija*, XXII, s. 4-5.
[81] Ibid., XXII, s. 11-12.
[82] Ibid., XXII, s. 3.
[83] Stalin, *Sotjinenija*, VI, s. 347.

Förhållandet mellan Lenins politik och de vidare frågor som den ryska revolutionen rest öppnar en ändlös debatt. Beslutet att gripa makten, som föranats i aprilteserna och genomförts på Lenins tillskyndan sex månader senare på ett socialistiskt program och på grunderna av en oavslutad borgerlig revolution har varit ämnet för volymer av kommentarer och debatt. Det har behandlats som Lenins och bolsjevikernas slutgiltiga övergivande av den marxistiska linjen och ett språng, i strid med Marx läror, in i ett äventyr av en socialistisk revolution, som inte vilar på grunderna av en borgerlig revolution: detta var den mensjevikiska åsikten. Det har behandlats som en sista-minuten-rättelse av Lenin, baserad på samma marxistiska principer, av en gammal partiavvikelse som berodde på omåttlig dyrkan av de formella aspekterna på Marx revolutionsschema: detta var Trotskijs åsikt. Eftersom dessa skiljaktiga åsikter vilade på olika marxtexter, på olika tolkningar av vad Marx menade och på olika bedömningar av vad som krävdes för att tillämpa Marx mening på ryska förhållanden, visade sig debatten outtömlig och omöjlig att avsluta. Frågan som diskuterades hett mellan bolsjeviker och mensjeviker under senare år om Lenins kurs kunde leda och verkligen ledde till det socialistiska målet, blev också en tolkningsfråga: vad menades med socialism.

Men bakom dessa debatter som fördes i konventionell marxistisk terminologi låg det verkliga problemet som skaparna av oktoberrevolutionen stod inför. Det kan mycket väl ha varit sant, som den snabba upplösningen av februarirevolutionen tycktes visa, att borgerlig demokrati och borgerlig kapitalism enligt västerländsk modell, som var vad mensjevikerna önskade och tänkte på, inte kunde gro på rysk mark, så att Lenins politik var den enda tänkbara i den gängse ryska politikens empiriska termer. Att förkasta den som omogen var som Lenin en gång sade ”det argument som feodalherrarna använde, då de gjorde gällande att bönderna inte var mogna för frihet”.[84] Men det som denna politik band sina borgensmän vid var ingenting annat än en direkt övergång från de mest efterblivna till de mest avancerade formerna för politisk och ekonomisk organisation. Politiskt innebar programmet ett försök att överbrygga klyftan mellan enväldet och socialistisk demokrati utan den långa erfarenheten av och träningen i medborgarskap, som den borgerliga demokratin, med alla sina fel, hade erbjudit i västerlandet. Ekonomiskt betydde det skapandet av en socialistisk ekonomi i ett land som aldrig hade ägt de resurser i kapitalutrustning och de tränade arbetare som kunde utveckla en kapitalistisk ordning. Dessa allvarliga handikapp måste den segerrika oktoberrevolutionen komma över. Dess historia är redogörelsen för dess framgångar och misslyckanden i detta företag.

---

[84] Lenin, *Sotjinenija*, XX, s. 120 [*Valda verk i tio band*, bd 7, sid 351].

Avdelning II: Den konstitutionella strukturen

5. De två revolutionerna

Oktoberrevolutionen hade triumferat medan bolsjevikerna ännu var oeniga om revolutionens omfattning och osäkra om de skulle betrakta den som en borgerligt-demokratisk eller proletär-socialistisk revolution. Revolutionen hade genom att störta den provisoriska regeringen satt upp sovjeterna som de suveräna reservoarerna för revolutionär makt. Men detta innebar inte att man förkastade auktoriteten hos en konstituerande församling, som var den borgerliga demokratins karakteristiska organ och till vars snara sammankallande bolsjevikerna liksom den provisoriska regeringen hade bundit sig. Dekretet från den 26 oktober/8 november 1917 som upprättade folkkommissariernas råd beskrev den som en ”provisorisk arbetar- och bonde-regering” som utövade makten ”till dess den konstituerande församlingen sammankallats”, och dekretet om land började med uttalandet att ”markfrågan i all sin vidsträckthet kan lösas enbart av den nationsomfattande konstituerande församlingen”.[1] Det är sant att ett lakoniskt dekret av samma datum som förklarade att ”all makt tillhör sovjeterna” inte lade till några sådana reservationer.[2] De ryska folkens rättighetsförklaring som kungjordes några dagar senare förkunnade att framtidens principer skulle vara ”frivilliga och ärofulla folkförbund”, och lovade att prompt utarbeta ”konkreta dekret” för att effektuera dem, utan att referera till den konstituerande församlingen för makt.[3] Men i revolutionens hetta observerades inte sådana formella inkonsekvenser så lätt. Den provisoriska regeringen som var mycket mer pedantisk än sin föregångare när det gällde konstitutionell korrekthet, hade själv skändligen föregripit den konstituerande församlingen funktioner genom sitt dekret från den 1 september 1917 då den utropade Ryssland till republik.

Den som studerar de dokumentära redogörelserna för oktoberrevolutionen kommer omedelbart att slås av hur sällan och obemärkt orden ”socialism” och ”socialist” förekommer i dess tidigaste uttalanden. För att försvara revolutionen eller ”arbetarnas och böndernas revolution” behövs det en adekvat definition av syftet, ”revolutionär” är i sig själv ett rekommendabelt adjektiv (”revolutionär ordning”, ”revolutionär rättvisa”), ”kontrarevolutionär”, kvintessensen av ondskan.[4] Avledningar av det neutrala ordet ”demokrati” som var lika godtagbart för dem som stödde den borgerliga och dem som stödde den revolutionära revolutionen, finns fyra gånger i den inledande proklamationen från den andra allryska sovjetkongressen den 25 oktober/7 november 1917 (”en demokratisk fred”, ”demokratisering av armén”) och om och om igen i fredsdekretet från följande dag. ”Såsom en demokratisk regering”, sade Lenin när han förelade landdekretet för samma session i kongressen, ”kan vi inte undvika de folkliga massornas beslut, även om vi inte instämmer i det”.[5] Regimens livsviktiga första steg togs alltså under demokratins fana, inte under socialismens. Något senare användes attributet ”demokratisk” för att anbefalla valsystemet till sovjeterna och till den konstituerande församlingen och särskilt ”rätten till återkallande”[6] samt principen för domarval.[7]

Betoningen på demokrati följdes av en proklamation om socialismen som det yttersta målet. Det mest avslöjande beviset på Lenins inställning i revolutionsögonblicket är hans tal inför petrogradsovjeten eftermiddagen den 25 oktober/7 november 1917 där han förkunnade att

---

[1] *Sobranie Uzakonenij*, 1917-1918, Nr. 1 (andra utg.) artiklarna 1 och 3.
[2] Ibid., Nr. 1 (andra utg.) artikel 5.
[3] Ibid., Nr. 2, artikel 8.
[4] Samma kvasireligiösa glöd häftade vid orden 'revolution' och 'revolutionär' vid tiden för den franska revolutionen.
[5] Lenin, *Sotjinenija*, XXII, 23.
[6] *Sobranie Uzakonenij*, 1917-1918, Nr. 3, artikel 49.
[7] Ibid., Nr. 4, artikel 50.

”arbetar- och bonderevolutionen hade triumferat”. Efter att ha förklarat att ”denna tredje ryska revolution måste i sina slutliga resultat leda till socialismens seger, kastade han i sina avslutande ord om de två villkor som han långt tidigare hade satt upp för övergången till socialismen — stödet från bönderna och stödet från världs. revolutionen:

> Vi skall vinna böndernas förtroende genom ett enda dekret som upphäver godsägarnas egendomar. Bönderna kommer att förstå att deras räddning endast ligger i förbundet med arbetarna ... Vi har styrkan hos en massorganisation som skall vinna över alla och föra proletariatet till en världsrevolution.
>
> I Ryssland måste vi genast ägna oss åt att bygga upp den proletära socialistiska staten.
>
> Leve den socialistiska världsrevolutionen![8]

Den internationella aspekten på revolutionen var närvarande i Lenins tankar med egendomlig livaktighet vid ögonblicket för dess seger i Ryssland. Tio dagar senare deklarerade han i sin egenskap av president i Sovnarkom:

> Vi skall fast och orubbligt marschera mot socialismens seger som skall underskrivas av de ledande arbetarna i de högst utvecklade länderna och ge folken en stadig fred och befrielse från allt förtryck och all utsugning.[9]

Och Det arbetande och utsugna folkets rättighetsförklaring, som Lenin skisserade i början av januari 1918 proklamerade ”den socialistiska samhällsordningen och socialismens seger i alla länder” som del av de ”grundläggande uppgifter” för sovjetordningen.[10] Lenin tänkte sig fortfarande vid denna tid socialismens seger i världsrevolutionens termer.

Denna tvekan om oktoberrevolutionens omfattning och natur speglas i den tidiga konstitutionella terminologin. Ordet ”Ryssland” hade övergivits och det var svårt att finna ett passande namn på den nya myndigheten. Den kallade sig själv den ”provisoriska arbetar- och bonderegeringen” eller helt enkelt den ”revolutionära regeringen”, som vilade på ”sovjetmakt” och på segern för slagordet ”all makt till sovjeterna”. Endast en gång i ett speciellt sammanhang refererade den till sig själv som ”Rysslands socialistiska regering”.[11] Den första grundläggande konstitutionella deklarationen i sovjethistorien finns i Det arbetande och utsugna folkets rättighetsförklaring, som öppnar med orden:

> Ryssland har förklarats republik av sovjeterna av arbetar-, soldat- och bondedeputerade. All central och lokal makt tillhör sovjeterna.

Den följande meningen kallar för första gången landet ”den ryska sovjetrepubliken”. Det kan vara farligt att dra några slutsatser av en så flytande och osäker terminologi. Men vad än Lenin själv kan ha tänkt, så var ordet ”socialistisk” fortfarande ett spöke för många av hans anhängare och förbundna.[12] En stark minoritet om inte rentav en majoritet av partiet tycktes vid denna tid klart hålla fast vid den åsikten, som med glöd omfattades av såväl mensjeviker

---

[8] Lenin, *Sotjinenija*, XXII, 4-5. Den enda redogörelsen är oturligt nog en kort tidningsrapport.
[9] *Istorija Sovetskoj Konstitucii v Dekretach* (1936), sid. 34.
[10] *Sobranie Uzakonenij*, 1917-1918, Nr. 15, artikel 215.
[11] Tillfället var vid det ultimatum som 4/17 december 1917 riktades till den ukrainska Radan, syftet var att klart skilja sig från Ukrainas borgerliga regering. Stalin hade i sitt tal vid det finska socialdemokratiska partiets kongress den 14/27 november 1917, refererat till ”den nya socialistiska regeringen” (Stalin, *Sotjinenija*, iv, 2). Lenin pekade i sin Tes om den konstituerande församlingen på tvisten mellan sovjetregeringen och ”den ukrainska Radans, den finländska Seimens nationalism, osv.” som ”en av de faktorer som påskyndade 'den nya grupperingen av klasstyrkor' och den följdriktiga övergången från borgerlig till socialistisk revolution (Lenin, *Sotjinenija*, XXII, 132-133).
[12] Steinberg, som då var vänstersocialrevolutionär justitiefolkkommissarie, påstår i sin skissartade och inte alltför pålitliga *Souvenirs d'un Commissaire du Peuple, 1917-1918* (Paris, 1930), sid. 65-66, att Lenins ursprungliga utkast till öppningsmeningen i *Det arbetande och utsugna folkets rättighetsförklaring* hade satt in ordet ”socialistiska” före ”republik” och att det utelämnades på SR:s initiativ, då de ansåg att ett så högtidligt dokument inte borde ”innehålla några överdrifter.”

som SR, att revolutionen ännu inte hade fullbordat sitt borgerliga stadium och till följd därav inte ännu var mogen för övergången till socialism. Enligt denna åsikt var oktoberrevolutionen bara en fortsättning på fördjupningen av februarirevolutionen, och skilde sig inte från den i princip eller syfte. Enligt denna åsikt var det legitimt att se fram emot den konstituerande församlingen som kronan på den demokratiska revolutionens verk.

Vacklan inom partiet hade inte slutat genom revolutionens seger. I segerögonblicket hade en allbolsjevikisk regering utropats. Men under de första dagarna hade dess auktoritet inte upprättats långt utanför Petrograd, och under påtryckningar från järnvägsmannaförbundets exekutivkommitté (Vikzel i förkortning), som kontrollerade kommunikationerna och under några veckor gjorde anspråk på att handla självständigt som en oberoende makt som dikterade villkoren för regeringen, gick centralkommittén med på att förhandla med mensjevikerna och SR om en koalitionsregering av alla partier som var representerade i sovjeterna. För Lenin var detta endast en taktisk manöver.[13] För Kamenev och Zinovjev var det ett medgivande av att de hade haft rätt i den åsikt de hyst morgonen den 25 oktober att tiden inte ännu var mogen för en särskild proletär revolution. När därför Lenin den 1/14 november 1917 föreslog att lägga ner förhandlingarna såsom meningslösa, så mötte han starkt motstånd från Kamenev, Zinovjev och Rykov. I debatten i partiets centralkommitté fick han otvetydigt stöd enbart från Trotskij, men majoriteten röstade för en resolution där man pekade ut de förhållanden som med nödvändighet skulle leda till förhandlingarnas sammanbrott.[14] Kamenev och Rykov vägrade i egenskap av bolsjevikdelegater i VTsIK att handla efter beslutet. I en deklaration den 3/6 november 1917 förde Lenin upp frågan på partidisciplinplanet, och tre dagar senare gavs ett formellt ultimatum av centralkommittén till dess tredskande medlemmar. Fem medlemmar av centralkommittén, Kamenev, Zinovjev, Rykov, Miljutin och Nogin avgick omedelbart. De tre sistnämnda avgick också från sina poster som folkkommissarier, och flera mindre bemärkta medlemmar av regeringen avgick också. Av de motsträviga var det bara Zinovjev som skyndsamt tog tillbaka vad han sagt och återinsattes i centralkommittén.[15] En ansenlig splittring bland partiledarna hade ännu en gång inträffat vid en kritisk tidpunkt om en taktikfråga som också var en doktrinfråga.

Efter att regimen övervunnit krisen och gradvis utsträckt sin makt över de norra och centrala provinserna av det europeiska Ryssland, stod den nu inför valen till den konstituerande församlingen som hade bestämts av den provisoriska regeringen före dess fall till den 12/25 november 1917. Vad Lenin tänkte om dem vid denna tid vet man inte med säkerhet.[16] Men partiet var fast bundet till dem genom sina upprepade uttalanden mellan februari- och oktoberrevolutionerna, det officiella maskineriet var igång och skulle visat sig svårt att vrida tillbaka i sista minuten. En av Sovnarkoms första åtgärder hade varit att bekräfta det datum som satts av den provisoriska regeringen.[17] Uritskij, en av de ledande bolsjevikerna utsågs till kommissarie för att bevaka arbetet i valkommissionerna, som utsetts av den provisoriska regeringen. Kommissionen vägrade i sin tur att samarbeta med Uritskij och klagade över att

---

[13] Lenin kallade det ”ett diplomatiskt drag för att avleda uppmärksamheten från krigsoperationerna” (*Protokoly Tsentralnogo Komiteta RSDRP* (1929) sid. 152).

[14] Ibid., (1929), sid. 148-156; Lenin, *Sotjinenija*, XXII, sid. 36-37. Enligt Trotskij var det samma dag som Lenin, då han talade vid ett möte i petrogradsovjeten om omöjligheten av en koalition, sade: ”Trotskij förstod detta och från den stunden har det inte funnits någon bättre bolsjevik.” Vad som utgavs för att vara ett stenograferat protokoll från mötet och som innehåller dessa ord publicerades i L. Trotskij, *Stalinskaja Skola Falsifikatsiji* (Berlin, 1932) sid. 116-124; enligt Trotskij (ibid., sid. 112-116) trycktes den egentligen för att ingå i volymen *Pervyj Legal'nyj PK Bol'sjevikov* (1927) men uteslöts i sista ögonblicket på order från centralkommittén, han reproducerar i faksimil en del av det tryckta korrekturet med anteckningar i marginalen.

[15] Lenin, *Sotjinenija*, XXII, 38-9, 57, 5r1-2; *Protokoly Tsentralnogo Komiteta RSDRP* (1929), sid. 170-7.

[16] Enligt Trotskij, *O Lenine* (n. d. [1924]) sid. 91-92 önskade Lenin uppskjuta dem, men nedröstades av Sverdlov och andra. Lenin själv försvarade i skrift 1920 bolsjevikernas deltagande i valen med skälen att det hade hjälpt till att ”visa de efterblivna massorna varför sådana parlament förtjänade att brytas upp” (*Sotjinenija*, XXV, 202).

[17] *Sobranie Uzakonenij* 1917-1918, Nr. 1 (andra utg.) artikel 8.

ha satts under tvång.[18] Men valen framskred och tycks ha genomförts utan inblandning från något håll, men i vissa avlägsna distrikt hölls de inte alls.

Resultaten besannade de farhågor som redan kan ha funnits i bolsjevikernas led. Av de 707 valda medlemmarna av församlingen (av ursprungligen totalt beräknade 808) kunde SR hävda en bekväm majoritet — 410 inalles. Bolsjevikerna säkrade strax under en fjärdedel av platserna, dvs. 175. De flesta av de fyrtioåtta medlemmarna av ”nationella grupper” av vilka ukrainarna bildade den största var starkt antibolsjevikiska. Kadeterna, det enda överlevande borgerliga partiet hade sjutton platser, mensjevikerna sexton.[19] Om detta kunde avläsas som en dom över den regering som oktoberrevolutionen tillsatt, så var det ett förkrossande misstroendevotum.

Den första effekten av nederlaget var att Lenin blev övertygad om det nödvändiga i att kompromissa i koalitionsfrågan. Vid tiden för valen pågick en session av en allrysk kongress av bondedeputerade i Petrograd. Vid den första allryska sovjetkongressen i juni 1917 hade en grupp av vänster-SR redan gjort uppror mot partiledningen och stött den bolsjevikiska minoriteten, men detta hade inte haft någon större effekt på partiet som helhet. Nu vid den allryska kongressen av bondedeputerade lyckades Lenin och de andra bolsjevikdelegaterna åstadkomma en spricka i SRs led. Man träffade en överenskommelse om koalition mellan bolsjeviker och vänsterflygeln vars mest framträdande gestalt var Spiridonova, vilket säkrade en majoritet i kongressen. Det var en överenskommelse som var »möjlig endast på en socialistisk grund» som Lenin anmärkte med eftertryck.[20] Den 15/28 november 1917 hölls ett förenat möte med VTsIK, petrogradsovjeten och exekutivkommittén från bondekongressen för att celebrera föreningsakten.[21] VTsIK bestod redan av 108 medlemmar valda av den andra allryska sovjetkongressen av arbetar- och soldatdeputerade. Medlemstalet var nu fördubblat genom tillägg av ett lika stort antal delegater valda av bondekongressen, och 100 delegater från armén och flottan liksom femtio från fackföreningarna lades till dess led och ökade antalet till någonting över 350. Den blev nu ”den allryska centrala exekutivkommittén av sovjeterna av arbetar-, soldat-och bondedeputerade”. För att fullborda koalitionen utsågs vänstersocialrevolutionärer till tre folkkommissariat — jordbruk, justitie och post och telegraf — och blev medlemmar av Sovnarkom, liksom till flera mindre regeringsposter. Vid samma tid överfördes kommissariaten från partihögkvarteret i Sonolny till de förra ministrarnas fastigheter, den bolsjevikiska styrelsen anpassade sig snabbt till de traditionella mönstren för statsmakt.

Överenskommelsen med vänster-SR förstärkte inte bara bolsjevikernas ställning utan försåg dem också med det starkaste argumentet för att bortförklara resultaten av valen till den konstituerande församlingen — den potentiellt bedrägliga karaktären i rösterna på SR. SR hade gått till val som ett enda parti och presenterat en kandidatlista. Dess valmanifest hade varit fullt av luftiga principer och mål men hade, trots att det publicerades dagen efter oktoberrevolutionen, utarbetats före denna händelse och hade inte lyckats bestämma partiets inställning till den.[22] Nu tre dagar efter valen hade större delen av partiet format en koalition med bolsjevikerna och formellt avskilts från den andra delen som fortsatte sin bittra fejd med bolsjevikerna. Proportionen mellan höger- och vänster-SR i den konstituerande församlingen 370 mot 40 var slumpmässig. Det var helt annorlunda än den motsvarande proportionen i medlemsantalet i bondekongressen och representerade inte nödvändigtvis väljarnas åsikter i

[18] *Vserossijskoe Utjreditel'noe Sobranie*, red. av I. S. Maltjevskij (1930) sid. 150-151.
[19] Siffrorna är från *Vserossijskoe Utjreditel’noe Sobranie* red. av I.S. Maltjevskij (1930), sid. 115. Protokollen fullbordades aldrig och andra siffror citeras på andra håll, t. ex. i M. V. Visjnjak, *Vserossijskoe Utjreditel’noe Sobranie* (Paris, 1932); men variationerna är obetydliga.
[20] Lenin, *Sotjinenija*, XXII, 88.
[21] *Protkoly Zasedanij VTsIK2 Sozyva* (1918) sid. 64.
[22] Texten, omtryckt från partitidningen *Delo Naroda* från den 26 oktober/ 8 november 1917, finns i *Vserossijskoe Utjreditel’noe Sobranie*, red. av I. S. Maltjevskij (1930) sid. 165-168.

en vital fråga som de inte ställts inför. ”Folket”, sade Lenin, ”röstade på ett parti som inte längre fanns till.”[23] När Lenin åter betraktade hela frågan två år senare fann han ett annat argument som var mer övertygande än det verkade vid en första anblick. Han påpekade att bolsjevikerna i de stora industristäderna nästan överallt hade varit före de andra partierna. De säkrade en absolut majoritet i de två huvudstäderna tillsammans, kadeterna kom här tvåa och SR som svag trea. Men i saker som gäller revolutionen kan den välkända principen ”staden leder oundvikligen landet efter sig” tillämpas, landet följer oundvikligen staden.[24] Valen till den konstituerande församlingen hade, även om de inte markerade bolsjevikernas seger, klart pekat ut vägen till denna för den som hade ögon att se med.

Resultaten av valen gjorde det klart att den konstituerande församlingen skulle komma att tjäna som samlingspunkt för motståndet mot sovjetregimen från båda flyglarna — från de överlevande borgerliga anhängarna till den provisoriska regeringen och från de oliktänkande socialisterna. Bolsjevikerna som var väl hemma i revolutionshistoria var medvetna om den föregående franska nationalförsamlingen i maj 1848, vars funktion tre månader efter februarirevolutionen hade varit, enligt en välkänd mening från Marx' Adertonde Brumaire ”att skära ner revolutionens resultat till en borgerlig standard”,[25] och att bereda vägen för Cavignacs massaker på arbetarna. Ett försök gjordes att sammankalla församlingen den 28 november/11 december 1917 i den provisoriska regeringens f.d. ministrars namn och i trots mot sovjetregeringen. Detta möttes med våld. Antisovjetiska styrkor under f.d. tsaristiska generaler började dras samman i södra Ryssland, och Sovnarkom som nu var grundligt orolig utfärdade ett dekret som anklagade kadeterna för att utgöra ”en 'legal' täckmantel för det kadet-kaledinska kontrarevolutionära upproret”, förklarade kadetpartiet ”ett parti av folkets fiender” och förkunnade att de ”politiska ledarna av det kontrarevolutionära inbördeskriget” skulle arresteras.[26] Fastän höger-SR och många av mensjevikerna gjorde gemensam sak med kadeterna så vågade bolsjevikerna ännu inte vidta repressiva åtgärder mot andra socialistiska partier.

Från denna tid och framåt var den konstituerande församlingens öde föremål för ständigt intresse i partikretsar.[27] Vad som tycks ha varit den första förvarningen om bolsjevikernas avsikter gavs av Lenin i ett tal till VTsIK den 1/14 december 1917:

> Man har begärt att vi skall inkalla den konstituerande församlingen som det ursprungligen var tänkt. Nej tack! Den uppstod mot folket och vi genomförde resningen för att försäkra oss om att den inte skulle användas mot folket ... När en revolutionär klass kämpar mot de besuttna klasserna som bjuder motstånd, måste det motståndet krossas, och vi skall krossa det med samma metoder som de besuttna klasserna använde för att hålla proletariatet nere. Nya metoder har inte uppfunnits ännu.[28]

---

[23] Lenin, *Sotjinenija*, XXII, 97. Argumentet utvecklades till ansenlig längd i Lenins tal inför järnvägsmännens kongress i januari 1918 omedelbart efter upplösningen av församlingen (ibid., XXII, 226-231): här tillskrev Lenin något tendentiöst resultatet ”först och främst” det faktum att valen ägde rum ”På listor som gjorts upp före revolutionen”!

[24] Lenin, *Sotjinenija*, XXII, 634.

[25] Marx i Engels, *Sotjinenija*, VIII, 329.

[26] *Sobranie Uzakonenij*, 1917-1918, Nr. 4, artikel 64.

[27] En resultatlös diskussion ägde rum i centralkommittén den 29 november/ 12 december 1917. Vid denna tidpunkt höll man för troligt att den konstituerande församlingen kanske skulle splittras i två grupper, en som erkände sovjetregeringen och en annan som varfientlig mot den. Bucharin tog upp frågan om församlingen över huvud taget skulle samlas. Han svarade positivt på den, eftersom ”konstitutionella illusioner fortfarande är levande bland de breda massorna.” Han önskade sedan utesluta kadeterna (höger-SR nämndes inte) och omvända vänsterkvarlevan till en ”revolutionär konvention”, med andra ord verkställa övergången från borgerlig till socialistisk revolution genom den konstituerande församlingens förmedling. Lenin tycks inte ha deltagit i denna diskussion (*Protokoly Tsentralnogo Komiteta RSDRP* (1929) sid. 180-184).

[28] Lenin, *Sotjinenija*, XXII, 109-110.

Och han följde upp denna deklaration med en rad *Teser om den konstituerande församlingen*, som stod anonymt i *Pravda* den 13/26 december 1917 och utgjorde den viktigaste korta analysen av oktoberrevolutionens karaktär av hans hand.

Teser om den konstituerande församlingen förde kompromisslöst ut i ljuset vad som hade varit implicit i allting Lenin skrivit sedan de berömda aprilteserna åtta månader tidigare - övertygelsen om att den borgerliga revolutionen i Ryssland var en uttömd makt och att den rätta kursen var att beslutsamt vända ryggen åt den och följa vägen till socialismen. Han började med att medge att ”i en borgerlig republik är den konstituerande församlingen den högsta formen av den demokratiska principen” så att dess förekomst i tidigare partiprogram, som utarbetats före den borgerliga revolutionens seger, var ”fullt legitim”. Ända sedan februarirevolutionen 1917 hade emellertid den ”revolutionära socialdemokratin” hävdat att ”en sovjetrepublik är en högre form av den demokratiska principen än den vanliga borgerliga republiken med dess konstituerande församling”, det var verkligen ”den enda form som kunde säkerställa den minst smärtsamma övergången till socialismen”. Denna övergångsprocess måste få hjälp, för det första av en omgruppering av ”klasstyrkor” som skedde genom att armén och småbönderna genomträngdes av revolutionära idéer, för det andra, av kampen mellan sovjetmakten och den borgerliga regimen i Ukraina (och delvis också i Finland, Vitryssland och Kaukasus) och för det tredje av den kontrarevolutionära resningen av Kaledin och kadeterna som hade ”gjort det fullständigt omöjligt att lösa de mest akuta frågorna på ett formellt demokratiskt sätt”. Denna utveckling hade skapat en oundviklig kollision mellan den konstituerande församlingen och viljan och intressena hos ”de arbetande och utsugna klasserna, som den 25 oktober började den socialistiska revolutionen mot borgerligheten”. På så sätt var ”varje försök att direkt eller indirekt se på frågan om den konstituerande församlingen från formell juridisk synpunkt, inom den borgerliga demokratins ram” förräderi mot proletariatet, ett misstag som ”några av de bolsjevikiska ledarna hamnar i genom att inte kunna uppskatta oktoberrevolutionen och uppgifterna för proletariatets diktatur”. Allt som fanns kvar åt den konstituerande församlingen var ”en ovillkorlig deklaration om att godta sovjetmakten och sovjetrevolutionen”. Annars ”kan en kris i samband med den konstituerande församlingen lösas enbart med revolutionära medel”.[29]

Det finns inget protokoll från diskussionen om Lenins Teser i partiets centralkommitté, men antingen en formell diskussion ägde rum eller inte så blev de därefter antagen partidoktrin. För bolsjevikerna var Lenins Teser om den konstituerande församlingen ett slutligt sönderrivande av den borgerliga konstitutionalismens slöja. För de andra socialistiska partierna krävdes smärtsamma händelser för att få dem att förstå vad den proletära revolutionen innebar. Antagandet av teserna medförde två praktiska resultat. För det första gjorde de klyftan mellan bolsjevikerna och de socialistiska partierna oåterkallelig. Dessa (utom vänster-SR) anslöt sig till åsikten att revolutionen fortfarande var i sitt demokratiska stadium. När väl revolutionens proletära karaktär hade godtagits, blev de som höll fast vid det demokratiska synsättet logiskt och oundvikligen kontrarevolutionärer, till avsikten om också inte i handling. För det andra beseglade det den konstituerande församlingens öde, krönet på den demokratiska revolutionen, men en anakronism när man väl kommit över det stadiet genom den proletära socialistiska revolutionen. Den brännande frågan om den ”dubbla makten”, kollisionen mellan sovjeterna och den borgerliga demokratins representativa organ, som hade rasat sedan februarirevolutionen, hade äntligen lösts. Den konstituerande församlingen hade nu antingen att underkasta sig eller bli bortsopad. Varje antydan om att aktionen mot församlingen var resultatet av ett plötsligt eller oöverlagt beslut som frambringats av något som hänt efter att församlingen sammanträtt måste avfärdas såsom felaktig. Bolsjevikernas aktion var resultatet av en välbetänkt politik och av en klar åsikt om den framgångsrika utvecklingen av revolutionen från dess borgerligt-demokratiska till dess proletärt-socialistiska fas.

[29] Lenin, *Sotjinenija*, XXII, 131-134.

Publiceringen av Lenins Teser om den konstituerande församlingen var som en krigsförklaring mot församlingen och mot de politiska partier som troligen skulle komma att kontrollera den. De följande tre veckornas handlingar var lika många taktiska steg i en kampanj vars huvudsakliga strategi var beslutad. Den 17/30 december 1917 kom arresteringen av höger-SR-ledaren Avxentiev tillsammans med några av hans anhängare, ”inte”, som en ledare i *Izvestija* förklarade ”i hans egenskap av medlem av den konstituerande församlingen” utan ”för organiseringen av en kontrarevolutionär komplott”.[30] Det var första gången sådana åtgärder hade vidtagits mot representanter för ett socialistiskt parti. Den 20 december 1917/2 januari 1918 sammankallade ett dekret från Sovnarkom den konstituerande församlingen till den 5/18 januari 1918, för att uppnå ett beslutsmässigt antal av 400 medlemmar,[31] och två dagar senare beslöts det genom en resolution av VTsIK att sammankalla den tredje allryska sovjetkongressen till den 8/21 januari 1918, och en allrysk kongress av bondedeputerade ett par dagar senare. Zinovjev, som nu åter var Lenins lydige handgångne man, spetsade beslutet med en klar formulering av den leninistiska doktrinen:

> Vi ser i rivaliteten mellan den konstituerande församlingen och sovjeterna den historiska dispyten mellan två revolutioner, den borgerliga revolutionen och den socialistiska revolutionen. Valen till den konstituerande församlingen är ett eko från den första borgerliga revolutionen i februari, men med visshet inte från folkets revolution, den socialistiska.

Resolutionens ordalydelse var en öppen utmaning. Den fördömde slagordet ”all makt till den konstituerande församlingen” såsom samlingspunkten för ”element, alla utan undantag kontrarevolutionära” och som ett plakat för parollen ”ned med sovjeterna”, syftet med resolutionen var ”att med all den organiserade kraften hos sovjeterna stödja den vänstra halvan av den konstituerande församlingen mot den högra, borgerliga och kompromissvänliga halvan”.[32] Mensjeviken Suchanov formulerade torrt det logiska dilemmat. Om de nuvarande händelserna var en del av den borgerliga revolutionen, så skulle den konstituerande församlingen stödjas helt och fullt, om de faktiskt var den socialistiska revolutionen så skulle den inte sammankallas alls.[33] Men den valda taktiken, som dock möjligen var resultatet av en kompromiss i partiråden, var mer dramatisk. Den diagnosticerades riktigt i en protest som utfärdades av de överlevande icke-bolsjevikiska medlemmarna av den första VTsIK, som utsetts av den första allryska sovjetkongressen, som levde en skuggtillvaro och också skugglikt hävdade sin legitimitet: den tredje allryska sovjetkongressen hade sammankallats ”för att torpedera den konstituerande församlingen”.[34]

Förberedelserna för kampanjen fullbordades vid ett möte /ned VTsIK den 3/16 januari 1918,[35] när Det arbetande och utsugna folkets rättighetsförklaring utarbetades för att antagas av den konstituerande församlingen. Förklaringen började med den konstitutionella kungörelse som redan citerats:

> 1. Ryssland förklaras en republik av sovjeter av arbetar-, soldat- och bondedeputerade. All makt centralt och lokalt tillhör dessa sovjeter.
>
> 2. Den ryska sovjetrepubliken har upprättats på grundval av ett fritt förbund mellan fria nationer, som en federation av nationella sovjetrepubliker.

---

[30] *Izvestija* 22 december 1917/4 januari 1918.
[31] *Vserossijskoe Utjreditel’noe Sobranie*, red. av I. S. Maltjevskij (1930). sid. 144-145.
[32] *Protokoly Zasedanij VTsIK2 Sozyva*, (1918), sid. 176-177.
[33] Ibid., sid. 179.
[34] Den första VTsIK:s existens hade officiellt upphört genom den andra VTsIK:s resolution vid dess första möte den 27 oktober/9 november 1917 (*Protokoly Zasedanij VTsIK 2 Sozyva*, 1918, sid. 4). Den fortsatte inte desto mindre att mötas och protokollen från dess möten den 6/19 november 1917 till den 11/24 1918 publicerades i *Krasnyj Archiv* Nr. 3 (10), 1925 s. 99113: de flesta av dess medlemmar var mensjeviker eller höger-SR.
[35] Protokollet från detta möte saknas i protokollen från den andra VTsIK.

Sedan presenterade den, i en lång utläggning av principer som var ett fastslående av sovjetpolitiken och sovjetlegislationen, lagd i munnen på den konstituerande församlingen, två paragrafer som utgjorde en abdikationsakt för församlingens del:

Eftersom den valts på grundval av partilistor som satts upp före oktoberrevolutionen, när folkets massor ännu inte kunde resa sig mot utsugarna och, då de ännu inte hade erfarit den fulla kraften i utsugarnas motstånd till försvar för sina klassprivilegier, inte ännu hade satt i gång att i praktisk form bygga ett socialistiskt samhälle, skulle den konstituerande församlingen anse det fullständigt felaktigt, även ur formell synvinkel, att sätta sig upp mot sovjetmakterna . . .

Genom att stödja sovjetmakten och dekreten från folkkommissariernas råd, erkänner den konstituerande församlingen att dess uppgifter är begränsade till att allmänt arbeta ut de grundläggande principerna för att bygga upp ett socialistiskt samhälle.[36]

Och om han skulle missa moralen i detta, stod i *Izvestija* den 4/17 januari 1918, dagen före församlingens möte, texten till en resolution som också härstammade från VTsIK och formulerats i korta och omisskännliga ordalag:

> På grundval av alla oktoberrevolutionens resultat och enligt det arbetande och utsugna folkets rättighetsförklaring, som antagits vid den centrala exekutivkommitténs session den 3 januari 1918, tillhör all makt i den ryska republiken sovjeterna och sovjetinstitutionerna. Därför kommer varje försök av vilken person eller institution det vara månde att usurpera den ena eller andra statsmaktfunktionen att betraktas som en kontrarevolutionär handling. Varje sådant försök kommer att krossas med alla medel som står sovjetmakten till buds, inklusive användningen av väpnade styrkor.[37]

Olaglighetsförklaringen av kadeterna och arresteringen av flera ledande höger-socialrevolutionärer hade trubbat av den viktigaste offensiva makten hos den konstituerande församlingen. Men en särskild ton av försiktighet i den antagna proceduren berodde på den vaksamhet några av bolsjevikerna kände emot det anseende som den konstituerande församlingen antogs ha bland massorna, trots att detta aldrig bekräftades i handling. När församlingen, sammanträdde den 5/18 januari 1918 så trängde Sverdlov undan den äldste medlemmen av församlingen, som i enlighet med traditionen skulle öppna förhandlingarna, från tribunen, och förklarade församlingen öppnad i VTsIK:s namn. Den franska revolutionen, sade han, hade utfärdat sin deklaration om de mänskliga och medborgerliga rättigheterna som var ”en deklaration av rättigheter för det fria utnyttjandet av dem som inte ägde verktyg och medel för produktionen”, den ryska revolutionen måste utfärda sin egen rättighetsförklaring. Han läste sedan utkastet som förberetts två dagar tidigare av VTsIK och bad kortfattat församlingen att anta det.

Resten av förhandlingarna tjänade huvudsakligen till att illustrera församlingens overklighet och de fundamentala doktrinära skillnader som fanns mellan dem som utgjorde församlingen. Tjernov, höger-SR-ledaren, valdes till ordförande av en stabil majoritet över Spiridonova, vänster-socialrevolutionären som hade bolsjevikernas stöd. Bucharin talade för bolsjevikerna vältaligt om de omedelbara frågorna för den socialistiska revolutionen:

Den vattendelare som i denna stund delar denna församling i ... två oförsonliga läger, principiella läger — denna vattendelare löper längs linjen: för socialism eller mot socialism.

Tjernov hade i sitt tal från ordförandestolen förkunnat ”viljan till socialism.”

> Men vilken socialism talar Tjernov om? Om den socialism som kommer om 200 år, som kommer att åstadkommas av våra barnbarn? Talade han om den socialismen? Vi talar om en levande, aktiv,

[36] *Vserossijskoe Utjreditel'noe Sobranie*, red. av I. S. Maltjevskij (1930) sid. 4-6.
[37] *Sobranie Uzakonenij* 1917-1918, Nr. 14, artikel 202.

> skapande socialism, som vi inte bara vill tala om utan som vi också vill förverkliga. Och det, kamrater, är vad som kallas att vara en aktiv socialist.

Steinberg, vänster-SR:s talesman, som var justitiefolkkommissarie i Sovnarkom, undvek principfrågan, men hävdade att tiden för en politisk diskussion var förbi (vilket var vad höger-SR stod för) och att församlingens enda funktion som ”folkets barn” var att ”underkasta sig det arbetande folkets vilja som den uttryckts i sovjeten av arbetar- och soldatdeputerades program”. Tseretelis' tal för mensjevikerna låg på ett högt plan av teoretisk övertygelse och konsekvens. Han argumenterade, enormt länge, som mensjevikerna hade argumenterat i fjorton år, mot ”anarkistiska” försök att införa en socialistisk ekonomi i ett efterblivet land, och hävdade att ”arbetarnas klasskamp för sin slutliga befrielse” bara kunde föras under villkoren ”folkstyre baserat på allmän och lika rösträtt”.[38] Talen pågick oavbrutet i nästan tolv timmar. Men inte mycket av det som sades hade någon förbindelse med världen utanför. Den kärva utmaning som låg i sovjetdeklarationen ignorerades, likaså var förhållandet med koncentrationen av effektiv makt i proletariatets och den sovjetiska regeringens händer. Ingen alternativ regering som kunde överta makten föreslogs eller kunde ha föreslagits. Under dessa omständigheter kunde inte debatten ha någon uppgift att fylla.

Vid midnatt avslogs den bolsjevikiska deklarationen med en majoritet av 237 röster mot 138 till förmån för en motion av höger-SR att man skulle diskutera angelägna politiska frågor. Debatten fortsatte. Men sedan i morgonens tidiga timmar förkunnad en bolsjevik, Raskolnikov, att med hänsyn till ”den kontrarevolutionära majoriteten” i församlingen skulle bolsjevikerna lämna den. En timme senare drog sig vänster-SR också tillbaka. Bolsjevikpartiets centralkommitté, som hade suttit session på annat håll i byggnaden, beslöt att handla. Den sjöman, som förde befälet över det militära gardet, Zeleznjakov hette han, förklarade för ordföranden i församlingen en att han hade fått instruktioner att avsluta mötet ”eftersom vakten är trött”.[39] Under den följande förvirringen lästes et upp en resolution i lantbruksfrågan och en maning till de allierade styrkorna att sluta fred för församlingen och de förklarades antagna. Det var karakteristiskt för församlingens bankrutt att den inte kunde göra mer än upprepa i stort vad den andra allryska sovjetkongressen hade gjort revolutionens morgon tio veckor tidigare. Efter kort före 5 på eftermiddagen ajournerades den i tolv timmar. Den sammanträdde aldrig igen. Senare samma dag förkunnade VTsIK, efter att ha lyssnat till ett tvåtimmars tal av Lenin, att den formellt hade upplösts.[40] Den hindrades från att sammanträda genom den enkla metoden att placera en vakt vid dörren vid Tauridepalatset.

När Marx diskuterade Louis Bonapartes statskupp den 12 december 1851, kommenterade han i en berömd passage hans företrädares tillvägagångssätt:

> När Cromwell upplöste det långa parlamentet och ensam gick mitt i det, tog han upp sin klocka för att inte församlingen skulle fortfara att finnas till en minut över det klockslag som han bestämt för den, och drev ut varje enskild ledamot med muntra och humoristiska invektiv. Napoleon, som var mindre än sin förebild, gick åtminstone in till den lagstiftande församlingen och läste, fast med darrande stämma, upp dess dom för den.[41]

Varje historisk tid har sina egna dramatiska symboler. Upplösningen av den allryska konstituerande församlingen genom en enkel sjöman ”eftersom vakten är trött” var en av dessa. Den föraktfulla gesten maskerade en viss nervositet i bolsjevikkretsar när det gällde de möjliga konsekvenserna av deras övermodiga handling. En demonstration för den konstituerande församlingen vid tidpunkten för dess sammanträde, hade skingrats av trupper,

---

[38] *Vserossijskoe Utjrediternoe Sobranie*, red. av I. S. Maltjevskij (1930) sid. 29-30, 34-35, 50-51.
[39] Ibid., sid. 110. Uppenbarligen mottogs instruktionen direkt från Lenin (ibid., sid. 217).
[40] Ibid., sid. 110. Uppenbarligen mottogs instruktionen direkt från Lenin (ibid., sid. 217).
[41] Marx i Engels, *Sotjinenija*, VIII, 398.

och många personer som omväxlande beskrivits som ”fredliga demonstranter” och ”väpnade konspiratörer” dödades.[42] Men upplösningsakten passerade nästan utan protester och omdömet från en högermedlem av sovjeten som var lika fientligt inställd mot SR som mot bolsjevikerna, tycks spegla den förhandenvarande stämningen korrekt:

> Intrycket av den ”orättvisa” som bolsjevikerna begått mot den konstituerande församlingen, dämpades i ansenlig grad av otillfredsställelsen med själva den konstituerande församlingen, genom dess (som det sades)”ovärdiga uppträdande” och av svagheten och skyggheten hos dess ordförande Tjernov. Den konstituerande församlingen var skyldig till mer än de bolsjeviker som upplöste den.[43]

Det var ännu en demonstration av bristen på någon som helst fast grund eller brett folkligt stöd i Ryssland för den borgerliga demokratins institutioner och principer.

När därför den tredje allryska sovjetkongressen öppnade i Tauridepalatset den 10/23 januari 1918 fann den sig vara den naturliga, om än självutnämnda arvtagaren till den konstituerande församlingen, vars formella upplösning den genast bekräftade. När *Internationalen* sjungits, spelade man också *Marseljäsen* ”som en historisk erinran om den väg man tillryggalagt”. Symboliken förklaras av den entusiastiske sammanställaren av de officiella protokollen från kongressen. ”Internationalen har besegrat Marseljäsen, så som den proletära revolutionen lämnar den borgerliga revolutionen bakom sig”.[44] Kongressens ärende var, som Sverdlov, dess ordförande, upplyste i sitt öppningsanförande, ”att bygga framtidens nya liv och skapa en allrysk makt”, den måste ”besluta om denna makt skall ha någon förbindelse med den borgerliga ordningen eller om arbetarnas och böndernas diktatur slutligen och oåterkallerligen skall upprättas”.[45] Lenin var som vanligt försiktig i analysen men fast i slutsatsen:

> Den som har förstått klasskampens mening, betydelsen av det sabotage myndigheterna organiserat, vet att vi inte genast kan företa språnget till socialismen ... Jag har inga illusioner om det faktum att vi bara har börjat övergångsperioden till socialismen. Men vi handlar riktigt om vi säger att vår stat är en socialistisk sovjetrepublik.[46]

Martov upprepade ännu en gång det mensjevikiska argumentet:

> Den fulla socialistiska omvandlingen är möjlig endast efter långt arbete som förorsakats av nödvändigheten att återskapa en hel politisk samhällsorganisation, att stärka den ekonomiska ställningen i landet och först efter det fortsätta till förverkligandet av socialismens paroller.[47]

Och Lenin drog i sin replik upp den kurs som hållits de sista tolv åren:

> Bolsjevikerna talade om en borgerligt-demokratisk revolution 1905. Men nu när sovjeterna är vid makten, när arbetare, soldater och bönder ... har sagt ”Vi skall ta hela makten och skall själva åtaga oss att bygga upp ett nytt liv”, vid en sådan tidpunkt kan det inte bli fråga om någon borgerligt demokratisk revolution. Och detta sades av bolsjevikerna redan vid kongresser och möten och konferenser, i resolutioner och beslut i april förra året.[48]

Politiskt kunde Lenins argument knappast tillbakavisas. Oktoberrevolutionen hade löst frågan på gott eller ont. Om den borgerliga revolutionen hade fullbordats eller inte, om tiden var mgen eller inte för den proletära revolutionen — och vilka de yttersta konsekvenserna än

---

[42] *Pravda*, 6/19 januari 1918. Enligt Sokolov, SR-ledamot av den konstituerande församlingen, var demonstrationen organiserad av SR och demonstranterna var obeväpnade. Han tillägger att folket i Petrograd förblev passivt: ”vi kunde inte driva dem mot den bolsjevikiska rörelsen” (*Archiv Russkoj Revoljutsii*, Berlin, XIII (1924), 65-66).

[43] V. B. Stankevitj, *Vospominanija, 1914-1919* (Berlin, 1920), sid. 302; Sokolovs diagnos i den redogörelse som citerades i den föregående noten är påfallande lik denna.

[44] *Tretij Vserossijskij S'ezd Sovetov* (1918), sid. 3.

[45] Ibid., sid. 5.

[46] Lenin, *Sotjinenija*, XXII, 209, 212.

[47] *Tretij Vserossijskij S'ezd Sovetov* (1918), sid. 35.

[48] Lenin, *Sotjinenija*, XXII, 221.

månde bli om dessa frågor måste besvaras negativt — så hade den proletära revolutionen inträffat. Efter oktober 1917 kunde ingen göra ogjort vad som hade gjorts eller tvinga revolutionen tillbaka till borgerligt-demokratisk grund. Den politiska utvecklingen tycktes ha gått förbi den ekonomiska utvecklingen. Detta var faktiskt det antagande Lenin gjorde strax före oktober:

> Tack vare revolutionen har Ryssland på ett par månader hunnit upp de avancerade länderna i sin politiska organisation. Men detta är inte nog. Kriget är obevekligt och ställer frågan med skoningslös skärpa: antingen duka under, eller hinna upp och gå förbi de avancerade länderna även *ekonomiskt*.[49]

Men hypotesen om en plötsligt uppnådd politisk mognad våldförde sig något såväl på fakto som på marxistisk doktrin. Lenin själv var inte medveten om problemet, ty i hans återblick på situationen hösten 1918 erbjöd han en genomgående annorlunda analys mot den som gavs vid den tredje allryska sovjetkongressen i januari samma år:

> Ja, vår revolution är en borgerlig revolution *så länge som* vi marscherar *med* småbönderna *som helhet* ... *Först* med ”alla” bönder mot monarkin, mot godsägarna, mot allt medeltida (och så länge förblir revolutionen borgerlig, borgerligt-demokratisk). *Sedan* med de fattigaste bönderna, med semiproletariatet, med alla utsugna *mot kapitalismen*, vilket innebär också mot de rika bönderna, *kulakerna*, och spekulanterna, och först då, blir revolutionen *socialistisk*.[50]

Och Lenin fortsatte och återupplivade efter en lång mellantid Marx' idé (men inte själva frasen) om den ”permanenta” eller ”oavbrutna” revolutionen:

> Att försöka bygga upp en konstlad kinesisk mur mellan den ena och den andra, att skilja den ena från den andra genom något annat element än graden av proletariatets beredskap och graden av dess enighet med landsbygdens fattiga är den största förvrängning av marxismen, att vulgarisera den, att ersätta den med liberalism.[51]

Inte heller var dessa analytiska svårigheter rent skolastiska. De speglade det bestående dilemmat hos en socialistisk revolution som kämpar med att retrospektivt fylla tomrummet av borgerlig demokrati och borgerlig kapitalism i det marxistiska schemat.

När debatten i den tredje allryska sovjetkongressen var över, antog kongressen Det arbetande och utsugna folkets rättighetsförklaring utom dess två sista paragrafer, som hade blivit överflödiga, och på en motion från nationalitetsfolkkommissarien Stalin gick en resolution ”Om den ryska republikens federala institutioner” igenom med enbart 24 röster mot och 3 nedlagda, i en kongress med ungefär 900 delegater. Dess första paragraf lade en ny grundsten till den sovjetiska ordningen:

> Den ryska socialistiska sovjetrepubliken har skapats på grundval av ett frivilligt förbund mellan folken i Ryssland i form av en federation av dessa folks sovjetrepubliker.[52]

Ordet ”provisorisk” som dittills officiellt hade lagts till namnet ”arbetar- och bonderegering” försvann. Kongressen uppmanade VTsIK att förbereda ett utkast att underställas nästa kongress om ”de fundamentala principerna för den ryska federala republikens statsskick”.

---

[49] Lenin, *Sotjinenija*, XXI, 191.
[50] Ibid., XXIII, 390-391. I mars daterade Lenin övergången mer exakt: ”Vår revolution fram till bildandet av kommittéerna för de fattiga, dvs. fram till sommaren eller t. o. m. hösten 1918, var i stort en borgerlig revolution” (ibid., XXIV, 125).
[51] Ibid., XXIII, 391.
[52] *Tretij Vserossijskij S'ezd Sovetov* (1918) sid. 82.

6. RSFSR:s konstitution

Beslutet av den hittills anonyma ”arbetar- och bonderegeringen” att överge sin provisoriska status, att ge sig själv både en geografisk och ideologisk konstruktion, och att rita upp en formell konstitution för sig markerade en symbolisk vändpunkt i dess historia. Den nya konstitutionen skapade inte så mycket nya reformer som den inregistrerade och reglerade dem som redan under händelsernas lopp upprättats på okoordinerat initiativ i den revolutionära resningens efterbörd. Debatterna i författningskommissionen speglade friktionerna i en naturlig växtprocess, och samma flexibilitet gjorde det möjligt för den att överleva genom en serie av justeringar och omformningar i arton revolutionära år. Det skulle emellertid vara lätt att överdriva dess betydelse i dess författares ögon. Entusiasmen under revolutionens första månader hade ingen större respekt för konstitutionella former. Tiden då utkastet till konstitutionen gjordes var en tid av allvarliga och ständiga kriser både i ekonomin och utrikespolitiken, som hotade regimens existens och lämnade lite tid över åt smärre sysselsättningar. Slutligen betraktades fortfarande den republik som konstitutionens uppgjordes åt av dess styresmän som ett kort övergående stadium på vägen till en världsomfattande socialistisk republik eller federation av republiker. Konstitutionen förväntades knappast förbli ett arbetsinstrument. Dess karaktär och syften finns kanske bäst beskrivna i en fras som en modern historiker tillämpat på den jakobinska författningen från 1793 — ett ”politiskt prospekt”.[1]

Under sådana omständigheter är det inte förvånande att de främsta ledarna inte tog någon personlig del i arbetet. Revideringen av partiprogrammet, som diskuterades mycket vid denna tid men faktiskt inte vidtogs förrän ett år senare, väckte mycket mer uppmärksamhet i partikretsar. Lenins omfångsrika tal och skrifter från dessa månader kan genomsökas förgäves efter någon anspelning på författningsarbetet. Det var tiden för Brest-Litovsk-krisen och för den påskyndade förflyttningen av huvudstaden från Petrograd till Moskva. Under mer än två månader gjordes inga framsteg bortsett från flera utkast till författning som utarbetats i inrikes- och justitiefolkkommissariaten och på andra håll,[2] och ingenting fanns färdigt för den fjärde allryska sovjetkongressen när den sammanträdde i mars. Den 1 april 1918 beslöt så VTsIK efter en kort debatt att skapa en kommission som skulle göra ett förslag till konstitution. Dess ordförande blev Sverdlov, partifaktotum och ordförande i VTsIK, och dess andra medlemmar var Stalin, partiets expert på den nationella frågan och Sovnarkoms ende representant i kommissionen, Bucharin och Pokrovsky, båda partiintellektuella, Steklov, en man som tidigare vacklat mellan bolsjevism och mensjevism och som hade varit sekreterare i petrogradsovjetens exekutivkommittéefter februarirevolutionen och nu var redaktör för *Izvestija*, och representanter för justitie-, inrikes-, nationalitets-, krigs-, och ekonomifolkkommissariaten.[3] Kommissionen arbetade i tre veckor och kom fram med en godtagbar text. Resultatet av dess arbete publicerades den 3 juli 1918, samma dag som den framlades för godkännande inför partiets centralkommitté, som en förberedande åtgärd innan dess presentation för den femte allryska sovjetkongressen.

Konstitutionen inleddes med allmänna principer. De fyra första kapitlen återgav ordagrant Det arbetande och utsugna folkets rättighetsförklaring, som antagits av den tredje all-ryska sovjetkongressen. Kapitel fem lade fram en rad ”allmänna propositioner”, inklusive republikens federala karaktär, skiljandet av kyrkan från staten och skolan från kyrkan, yttrande-, åsikts- och församlingsfrihet för arbetarna, säkerställd genom att man ställde tekniska medel att producera tidningar, pamfletter och böcker, liksom platser för möten, till deras förfogande, obligatorium för alla medborgare att arbeta enligt principen ”den som inte arbetar skall heller inte äta”, obligatorisk militärtjänst till republikens försvar för alla arbetare, medborgarrätt för alla arbetare som bodde på ryskt territorium och rätt till asyl för utlänningar som åtalats på grund av politiska eller religiösa

[1] R. R. Palmer, *Twelve Who Ruled* (Princeton, 1941), sid. 42.
[2] Flera av dessa utkast finns bevarade i appendix till G. S. Gurvitj, *Istorija Sovetskoj Konstitucii* (1923). Gurvitj var medlem av arbetskommissionen och hans bok är huvudkällan till författningsarbetet.
[3] *Protokoly Zasedanij VTsIK 4go Sozyva* (1920), s. 4, 72-73. Det fanns, ärligt talat, inget ekonomifolkkommissariat, Bucharin representerade Högsta nationalekonomirådet.

förbrytelser och förbud för all diskriminering på grund av ras eller nationalitet. Konstitutionen gick sedan över till praktiska arrangemang. Kapitlen 6-8 handlade om den centrala organisationen. Högsta makten var den allryska sovjetkongressen, som bestod av representanter från stadssovjeterna på basis av en deputerad på 25 000 röster och för landsbygdssovjeterna på basis av en deputerad på 125 000 invånare. Den allryska kongressen valde den allryska centrala exekutivkommittén (VTsIK) på inte mer än 200 medlemmar, som utövade all kongressens makt när kongressen inte var i session. VTsIK utsåg folkkommissariernas råd (Sovnarkom) vars funktion var den ”allmänna administrationen av RSFSR:s angelägenheter”, men sträckte sig också till utförandet av ”dekret, befallningar och förordningar”. Det nionde kapitlet definierade den allryska kongressens och VTsIK:s funktioner, medan kapitlen 10-12 rörde organisationen av regionala, och provinsiella sovjetkongresser, landskaps- och distriktskongresser och bildandet av stads- och bysovjeter.[4] Kapitel 13 begränsade rösträtten till dem som ”tjänade sitt levebröd genom produktion eller socialt nyttigt arbete”, soldater och invalidiserade personer och uteslöt särskilt personer som anställer hyrd arbetskraft, *rentiers*, privata handelsmän, munkar och präster och tjänstemän och agenter vid den tidigare polismakten. De återstående artiklarna rörde rutinsaker i detalj.

Att sätta ihop konstitutioner är normalt att slåss för stridiga syften och den avslutade produkten bär mer eller mindre tydliga ärr av konflikten. Debatten som låg bakom RSFSR:s första författning tog sig tre uttryck som sällan var urskiljbara från varandra. Det var en konflikt mellan dem som eftersträvade en svagare statsmakt och dem som eftersträvade en starkare, mellan dem som önskade en spridning av makten och initiativ från lokala myndigheter och dem som önskade en koncentration av myndighet och disciplin i centrum, och mellan dem som sökte göra federalismen effektiv och dem som, under vilken täckmantel det vara månde, sökte upprätta den ”enda och odelbara republiken”. Den första gruppen bestod delvis av vänster-SR, som traditionellt representerade dessa tendenser, men inte uteslutande av dem, deras mest effektive talesman i arbetskommissionen var Reisner, representant för justitiefolkkommissariatet. Dess åsikt var emellertid uppblandad med en opraktisk utopism, så att de stadigare realisterna skulle troligen ha utgått som segrare även om de inte hade funnit ett oomkullrunkeligt argument i en kämpande och allvarligt hotad revolutionär regims nödsituation. Men mönstret i många följande sovjetiska kontroverser lades ut i debatterna i författningskommissionen.

Den bolsjevikiska doktrinen om staten var intrasslad i en motsägelse som låg implicit i den marxistiska läran. Marx och Engels godtog till fullo den gamla traditionella socialistiska fiendskapen mot den förtryckande staten, som kulminerade i tron på att staten skulle dö bort helt och hållet under socialistiska förhållanden, på samma gång erkände de behovet av att upprätta en mäktig statsapparat för att fullborda och upprätta revolutionens seger genom proletariatets diktatur. Lenin som på revolutionens afton ägnade en av sina mest kunniga skrifter under titeln Staten och revolutionen åt en analys av den marxistiska doktrinen om staten, mötte dilemmat genom att betrakta proletariatets diktatur som ett tillfälligt hjälpmedel, nödvändigt så länge som resterna av den borgerliga makten inte hade skaffats undan, men förutbestämd, som varje annan statsform, att dö bort när det slutliga kommunistiska målet hade uppnåtts.[5] De bolsjevikiska ledarna kunde alltså försvara förstärkningen av statsmakten som en övergående åtgärd, vars högsta nödvändighet blev allt tydligare den mörka vintern 1917-18 och den ännu mörkare sommaren 1918, samtidigt som de behöll den djupt rotade socialistiska traditionen av fiendskap mot staten.

Misstron mot staten och motståndet mot den borgerliga parlamentarismen som fanns vid roten till den marxistiska teorin drev även många bolsjeviker i riktning mot syndikalismen, och vänster-SR hade klart visat syndikalistiska böjelser. Så länge som den borgerliga demokratin var en levande tradition kunde bolsjeviker och syndikalister finna en viss bit av gemensam grund i att förkasta den. Båda betraktade ”medborgaren” i en borgerlig demokrati som en splittrad abstraktion, och

[4] Översättningen ”bysovjet” är stadfäst genom användning, men kan vara allvarligt vilseledande, som framgår av att allt med mellan 300 och ”över 10 000” invånare kallades ”byar.” En selo är en bebodd lokalitet på landet av obestämt omfång och invånarantal.

[5] Se not A: ”Lenins teori om staten”, nedan.

behandlade människan som väsentligen en medlem av en producerande klass. Det var därför inte överraskande att de starkare attackerna mot idén om en mäktig sovjetstat skulle ha syndikalistiska nyanser. Egentligen lånade sig sovjeterna själva, som ju ursprungligen var fackorganisationer snarare än lokalorganisationer, lätt till denna tendens.[6] Principen om ”arbetarkontroll” över industrin som växte fram under regimens första månader hade också potentiella syndikalistiska implikationer. Ett författningsutkast som kom från justitiekommissariatet var ett rent exempel på syndikalism. Det föreslog en republik vars konstituerande medlemmar skulle vara fem arbetar-federationer — ”lantarbetare, industriarbetare, handelsanställda, statsanställda och privatanställda”[7] Att detta inte bara var ett missfoster visades av det tal som talesmannen för vänster-SR, Trutovskij, höll vid VTsIK:s möte då arbetskommissionen tillsattes. Trutovskij hävdade uttryckligen att en författning var en borgerlig idé, att den socialistiska staten bara kunde vara ”ett centrum som reglerar produktiva och ekonomiska förhållanden” och att kommissionens uppgift var att utarbeta ”inte en konstitution i egentlig mening, utan de ömsesidiga relationer som måste finnas mellan olika maktorgan i den utsträckning vi kan tala om makt över individer!”[8] Ingen omröstning i princip-frågan företogs i VTsIK, och Reisner fortsatte genom hela april 1918 att hävda dessa idéer i arbetskommissionen:

> Det är nödvändigt att hålla i minnet att territoriell organisation och territoriell federalism inte kan tjäna som grund för att lösa statsfrågor i en socialistisk republik. Vår federation är inte ett förbund av territoriella regeringar eller stater, utan en federation av socialt-ekonomiska organisationer. Den är grundad inte på territoriella statsmaktsfetischer utan på den ryska republikens arbetande klassers intressen.[9]

I den avslutande debatten om författningen i den femte allryska sovjetkongressen ville en talare överge termerna ”federation” och ”republik” eftersom de smakade av den gamla övergivna idén om staten och kallade den nya enheten för den ”allryska arbetarekommunen”.[10]

Dessa syndikalistiska avvikelser ledde till en intervention från Stalin, som presenterade en rad teser för arbetskommissionen och försäkrade sig om att de antogs av en majoritet som grunden för dess arbete. De innehöll en erinran om att ”planen för den författning som nu utarbetas av kommissionen måste vara tillfällig eftersom den gjorts upp för övergångsperioden från den borgerliga till den socialistiska ordningen”, och att den därför måste ta hänsyn till ”frågor om proletariatets och de fattiga småböndernas diktatur, om organiseringen av makten som ett uttryck för denna diktatur osv. — frågor som inte har någon relation till en etablerad ordning där det inte finns några klasser eller någon maktapparat”.[11] Statens försvinnande stod kvar som ett yttersta ideal. Men under den mellanliggande tiden skulle den socialistiska sovjetrepublikens statsform följa ett mönster av territoriell suveränitet som var välkänt i den kapitalistiska världen. Artikel 9 i den slutgiltiga författningen kombinerade skickligt ett erkännande av den övergående karaktären av sovjetstatsmakten med en erinran om att den, medan den varade, måste vara stark:

> Det huvudsakliga syftet med RSFSR:s konstitution, som är uppgjord för den närmaste övergångsperioden, består i upprättandet av det urbana och rurala proletariatets och de fattigaste småböndernas diktatur, i form av en stark allrysk sovjetmakt, i syfte att fullständigt krossa borgerligheten, avskaffa människans utnyttjande av människan och upprätta socialismen, under vilken det varken kommer att finnas klassindelning eller statsmakt.

---

[6] Lenin beskrev en gång ”teorin att representationen skulle ske genom yrken” som ”roten till sovjetsystemet” (A. Ransome, *Six Weeks in Russia in 1919*, (1919) s. 80-81).
[7] G. S. Gurvitj, *Istorija Sovetskoj Konstitucii* (1923), s. 102-107.
[8] *Protokoly Zasedanij VTsIK 4go Sozyva* (1920), s. 70-72.
[9] G. S. Gruvitj, *Istorija Sovetskoj Konstitucii* (1923), s. 142.
[10] *Pjatyj Vserossijskij S'ezd Sovetov* (1918), s. 193.
[11] G. S. Gurvitj, *Istorija Sovetskoj Konstitucii* (1923) s. 33,146-147; dessa teser är inte med i Stalins samlade verk.

Men eftersom ”upprättandet av socialismen” bara kunde fattas som en internationell händelse, var den ryska federationen bara den första enheten i en kommande världsfederation av sovjetrepubliker.[12]

Den underliggande kollisionen mellan idén om en stat stadd i övergång mot sitt eget kommande bortdöende och en proletariatets diktatur som var stark nog att krossa det borgerliga motståndet speglades också i kampen mellan lokalt självstyre och centralisering. Det egendomliga i sovjetstrukturen låg i det förhållandet att den var uppbyggd kring sovjeter som redan hade tagit fast form och fått någon form av organisation innan de blev konstitutionella organ för statsmakten. Det betonades om och om igen att konstitutionen endast registrerade former som utvecklats spontant av massorna själva. Med formuleringen från rapportören till den femte allryska sovjetkongressen så var den ”utformad i praktiken långt innan den skrevs ner på papper”.[13] Sovjeterna var till en början, och förblev delvis alltid, lösa och informella församlingar utan klart definierade funktioner. By-sovjeter som skapats under obestämda och skilda regler[14] kombinerades till att bilda rurala distriktskongresser (*volost'*) av sovjeter, och dessa i sin tur bilda landskapskongresser (*vezd*) av sovjeter,[15] landskapssovjeter kombinerades med stadssovjeter, som bildats på en annan och huvudsakligen yrkesmässig basis, för att bilda provinsiella sovjetkongresser, och dessa i sin tur sattes ihop för att bilda regionala (*oblast'*) kongresser.[16] Den allryska sovjetkongressen bestod av delegater från antingen provinsiella eller regionala kongresser och från de största stadssovjeterna som stod utanför de lägre stadierna i kongressystemet. Den lokala sovjeten, urban eller rural, var den antagna maktkällan, sovjetkongresserna på olika nivåer och den allryska sovjetkongressen på toppen var emanationer från den. Själva informaliteten i systemet betraktades av Lenin som dess största tillgång:

> Alla byråkratiska formaliteter och begränsningar försvinner från valen och massorna själva bestämmer ordningen och tiden för valen med fri rätt att återkalla dem som valts.[17]

Sovjeterna bildade, liksom Pariskommunen, en ”ny sorts stat”, fri från alla den gamla byråkratiska statens förhatliga drag, och skapad för att ersätta den. ”All makt just här” löd den andra allryska sovjetkongressens proklamation i revolutionsögonblicket, ”övergår till sovjeterna av arbetar-, soldat-och bondedeputerade som måste säkerställa en sann revolutionär ordning”.[18]

Denna idealiserade idé om makten överlevde inte erfarenhetens prövning. Själva spontaniteten i rörelsen som hade skapat sovjeterna i fabriker och byar i alla delar av landet betydde att deras oberoende handlingar var oregelbundna, icke samordnade och splittrade när det gällde ordnad administration. Efter oktoberrevolutionen gjordes ett försök i ett dekret från inrikesfolk-kommissariatet att bestämma de lokala styrelsernas plats i den nya ordningen:

> Lokalt är sovjeterna organ för administrationen, organ för lokal makt; de måste bringa alla institutioner av administrativ, ekonomisk, finansiell och kulturell utbildningskaraktär under sin kontroll ...

---

[12] Det var alltså logiskt att författningen skulle utsträcka medborgarrätten ”till utlänningar som arbetar inom RSFSR:s gränser, förutsatt att de hör till arbetarklassen och arbetar utan hyrd arbetskraft (artikel 20). Denna förutsättning hade sitt ursprung i ett dekret från VTsIK som dragits upp huvudsakligen för att gynna tyska och österrikisk-ungerska krigsfångar (*Protokoly Zasedanij VTsIK 4go Sozyva* (1920), s. 62-66).

[13] *Pjatyj Vserossijskij S'ezd Sovetov* (1918), s. 190.

[14] De minsta sovjeterna var exempel på ”direkt demokrati” dvs. organisationer som bestod av medborgare (eller i fabrikssovjeternas fall, av alla arbetarna i fabriken); de större sovjeterna bestod av delegater valda av medborgarna eller arbetarna för att representera dem och skildes under de tidiga dagarna från sovjeterna helt enkelt genom bruket av termen ”Sovdepi” (sovjeter av deputerade). Bland ”vita” ryssar var ”sovdepia” det gängse öknamnet på sovjet-republikens territorium.

[15] Ett ändringsförslag som gick igenom vid den sjunde allryska sovjetkongressen i december 1919 beslöt att landskaps-kongresserna av sovjeter skulle bestå av såväl delegater från staden som från de rurala sovjeterna i landskapet (*S'ezdy Sovetov RSFSR v Postanovlenijach* (1939), s. 149.

[16] Oblast-en var ett frivilligt och inte ett allmänt stadium i organisationen (*Sobranie Uzakonenij*, 1917-1918, Nr. 99. artikel 1019).

[17] Lenin, *Sotjinenija*, XXII, s. 645.

[18] Ibid., XXII, s. 11.

> Var och en av dessa organisationer, ner till den minsta, är helt automon i frågor av lokal karaktär, men underordnar sin aktivitet de allmänna dekret och resolutioner från den centrala makten och de resolutioner från de större sovjetorganen som den är med och bildar. På så sätt skapas en samordnad organism av sovjetrepubliker, likformig i alla sina delar.[19]

Men det var under revolutionens första veckor lättare att utfärda sådana dekret än att se till att de åtlyddes. Under första hälften av 1918, när RSFSR:s författning höll på att sättas ihop, fanns tydliga tecken på ett allmänt förfall och upplösning av makten över hela Ryssland. Lenin själv kunde göra anspråk på att kasta ljus över vad som hände när ”några lokala sovjeter bildar en oberoende republik” och kallar detta ”en växtsjukdom” och ”ett helt naturligt fenomen i övergången från Tsar-Ryssland till ett Ryssland av förenade sovjetorganisationer”.[20] Men det var inte möjligt att på allvar bortse ifrån nödvändigheten av att återställa någon form av effektiv central auktoritet om landet skulle överleva de svårigheter som hopades över det från alla sidor.

Förhållandena för ögonblicket gynnade därför den som pläderade för centralisering i arbetskommissionen. Debatten i början rörde sig om frågan huruvida man skulle börja med att definiera de lokala sovjeternas eller de centrala organens makt. Stalin skall ha vänt diskussionen — det är inte helt klart hur — genom att åberopa den federala principen.[21] En betydelsefull verbal motsägelse mellan artikel 10 och artikel 12 i den slutliga författningen kanske speglar debattens skärpa. Enligt den ena ”finns all myndighet inom RSFSR:s territorium hos hela den arbetande befolkningen organiserad i urbana och rurala sovjeter”, enligt den andra ”finns den högsta myndigheten inom RSFSR lagenligt hos den allryska sovjetkongressen och under tiden mellan kongresserna hos VTsIK”. Men samma formella motsättning mellan härledningen av makten nerifrån och utövandet av makten uppifrån finns implicit i varje konstitution som hävdar att den står på en grund av folklig suveränitet, och konstitutionens text lämnade ingen plats för tvivel. Enligt den tredje allryska sovjetkongressens instruktion skulle ”lokala frågor beslutas uteslutande av de lokala sovjeterna”, och de centrala myndigheterna skulle lämnas att kontrollera utövandet av såväl ”federationens fundamentala principer” som ”åtgärder av nationell betydelse”. Sättet på vilket denna instruktion omsattes i den slutliga texten var avgörande. En lång och omfattande uppräkning av sjutton ”frågor av nationell betydelse” som föll inom den allryska sovjetkongressens och VTsIK:s kompetens, lades fram på ett sådant sätt att det var mer illustrativt än uttömmande, och följdes av det försiktiga tillägget att ”utöver de ovan nämnda frågorna må den allryska sovjetkongressen och VTsIK besluta i varje annan fråga som de bedömer ligga inom sin jurisdiktion.[22] Detta tillägg var det närmaste konstitutionen kom till en tilldelning av återstående makt.

Ett senare kapitel i konstitutionen definierade i allmänna ordalag de lokala sovjeternas och de regionala, provinsiella, landskaps- och distriktssovjeternas och deras exekutivkommittéers uppgifter. Dessa var:

> a) att genomföra alla resolutioner från de respektive högre organen av sovjetmakt;

---

[19] *Sobranie Uzakonenij* 1917-1918, Nr. 12, artikel 79.
[20] Lenin, *Sotjinenija* XXIII, s. 19.
[21] G. S. Gurvitj, *Istorija Sovetskoj Konstitucii* (1923), s. 22-25.
[22] Enligt G. S. Gurvitj, *Istorija Sovetskoj Konstitucii* (1923), s. 26 ”erkändes till fullo den illustrativa karaktären och andrahandskaraktären i denna uppräkning av dess författare.” Uppräkningen var avfattad i termer som inte aspirerar på att ha exakt legal signifikans, det ålåg de centrala myndigheterna att upprätta de ”allmänna principerna” för jordbruks- och utbildningspolitiken, ”grunderna” för det juridiska systemet och ”grundlagarna” för arbete och medborgarskap. Svårigheten för en västerländsk kommentator uppstår i försöket att få dessa stadgar att passa in i en idéram som är helt främmande för dem. Saken har poängterats väl i en engelsk studie över det lokala styrelseskicket i Moskva: ”Den allmänna princip som vidhänger alla styrande myndigheter i Sovjetunionen är att ingen specifik begränsning för deras makt är utsatt. Det finns ingen motsvarighet till den engelska doktrinen om ultra vires, inte heller behöver någon snabb auktorisering genom lagbestämmelse eller någon suverän institution tagas för att tillåta att man handlar. Å andra sidan är varje sovjet eller annat organ utsatt för övervakande kontroll av högre myndigheter och det finns ingen absolut autonomi i någon som helst sfär ... stadssovjeten har oerhört mycket vidare maktbefogenheter än en engelsk kommun, men samtidigt äger den ingen absolut autonomi eller oinskränkt handlingsfrihet med hänsyn till någon av dem.” (E. D. Simon, etc., *Moscow in the Making* (1937) s. 36).

b) att vidta alla åtgärder för att förbättra området kulturellt och ekonomiskt;

c) att behandla alla frågor av lokal betydelse;

d) att samla all sovjetaktivitet inom området i fråga;

Effekten av den sista bestämmelsen var att uppmuntra sovjeterna att i sig uppta de förrevolutionära lokala styrelseorganen och att ombilda sig själva till lokala styrelseorgan enligt det normala mönstret. Budgetkapitlet i konstitutionen, som var föremål för diskussion mellan inrikesfolkkommissariatet och finansfolk-kommissariatet, bidrog till samma resultat. Ett dekret som utfärdades medan arbetskommissionen verkade, hindrade lokala sovjeter från att pålägga skatter på centralkommissariatens lokala organ för att tjäna allmänna statsbehov.[23]

Författningen erkände de lokala sovjeternas rätt att pålägga ”skatter och taxor uteslutande för den lokala ekonomins krav”. Men alla lokala utgifter och inkomster bragtes under direkt eller indirekt central kontroll, de mindre sovjeternas budget granskades av de provinsiella eller regionala sovjeterna eller av deras exekutivkommittéer, städernas, provinsernas och regionernas sovjetbudget granskades av den allryska sovjetkongressen eller VTsIK. Den centrala regeringen åtnjöt vad som faktiskt var ett finansmonopol, och beviljandet av krediter och subsidier var ett kraftfullt medel att få de lokala sovjeterna under överinseende av folkkommissariatet för inrikes angelägenheter.[24]

Sovjeterna passade alltså väl in på sin plats i den konstitutionella strukturen. Å ena sidan var de den formella källan till makten och de elektorala kollegier genom vilka delegaterna till den högsta beslutande allryska sovjetkongressen valdes via flera mellanliggande stadier. Å andra sidan var de organ för lokalstyrelsen och åtnjöt ett stort mått av lokalt självbestämmande, men i alla sina funktioner underkastade yttersta kontroll genom samma mellanliggande myndighetsnivåer, genom den centrala regeringens organ. Det var denna andra och nya aspekt på deras ställning som först skapade en del besvär. I juni 1918 förklarades av en auktoritativ kommentator att tolkningen av slagordet ”all makt till sovjeterna” i betydelsen ”all makt till de lokala sovjeterna”, var ”skadlig” och ”någonting som tillhörde det förflutna”.[25] Men disciplinlösheten i de lokala sovjeterna fick en svår död. Sex månader senare var det fortfarande nödvändigt att uppmana dem att ”utan invändningar och med sträng noggrannhet utföra alla beslut och befallningar från de centrala myndigheterna”.[26]

Den tredje frågan — mellan den federala och den enhetliga staten — ställdes inte uttryckligen i debatterna om författningen, men låg implicit i diskussionerna om tolkningen av termen ”federal” i namnet RSFSR. Orden ”federal” och ”federation” är politiskt neutrala till färgen, men har en exakt betydelse i konstitutionell lag. I den amerikanska revolutionen var det federalisterna som stod för union och en stark central myndighet, i franska revolutionen var det girondisterna som stod för maktspridning och motsatte sig den jakobinska centraliseringspolitiken.[27] Det var traditionen från den franska revolutionen som påverkade artonhundratalssocialisternas åsikter om ”federation”. I sitt tal till Kommunistiska ligan 1850 hade Marx skrivit att ”medan tyska borgerliga demokrater stödde

---

[23] *Sobranie Uzakonenij* 1917-1918, Nr. 3, artikel 408.

[24] Detta sägs uttryckligen av en officiell skribent i *Pjat' Let Vlasti Sovetov* (1922), s. 262. Upplysningar om det faktiska arbetet i de lokala sovjeterna och sovjetkongresserna är sällsynta från revolutionens första år. Den bästa källan är M. Vladimiskij, *Sovety, Ispolkomy i S'ezdy Sovetov* (i, 1920, II, 1921) baserad på material från folkkommissariatet för inrikes angelägenheter. Denna visar att provins- och landskapskongresserna tillsammans med sina exekutivkommittéer möttes regelbundet och fungerade på det sätt författningen föreskrev, dock med vissa oregelbundenheter i sammansättning och procedur, men att regional- och distriktssovjetkongresser (den respektive högsta och lägsta graden) redan höll på att komma ur bruk. Med andra ord lättade snabbt' den praktiska erfarenheten upp den klumpiga konstitutionella strukturen genom att fälla de överflödiga stöttorna. Man vet inte mycket om de lokala ”bysovjeternas” arbete. Vidare upplysningar lär finnas i ett senare arbete, *Sovety v Epochu Voennogo Kommunizma*, red. av V. P. Antonov — Saratovskij (1928) som inte har stått att uppbringa.

[25] *Sovetskoe Pravo* Nr. 3 (9), 1924, s. 29.

[26] Resolution från Rådet för försvar av arbetare och bönder citerad i R. Labry, *Une Législation Communiste*, 1920, s. 22.

[27] H. Hintze, *Staatseinheit und Föderalismus im alten Frankreich und in der Revolution* (1928), är en lärd presentation av den ständiga konflikten mellan ”federalism” och begreppet ”en och odelbar nation” under varandra följande stadier av den franska revolutionen, centraliseringens seger berodde inte på ideologiska preferenser utan på militära och ekonomiska påtryckningar. Intressanta paralleller till den ryska revolutionen infinner sig av sig själva.

federationen och sökte försvaga centralmakten genom att stärka regionernas oberoende, måste arbetarna använda sitt inflytande inte bara för den enda och odelbara tyska republiken utan också för en avgörande styrkekoncentration inom den i statsmakternas händer".[28] Engels attackerade alldeles i slutet av sitt liv systemet med "småstater" under Tysklands och Schweiz' federala konstitutioner och ansåg att "proletariatet kan enbart använda den enda och odelbara republikens form".[29] Å andra sidan använde Proudhon och anarkisterna fritt orden "federal" och "federation" utan konstitutionell precisering och åberopade den andra aspekten av den franska revolutionära traditionen, men med en stark krydda av känslomässigt gillande, för att visa på en lös, frivillig associering av lokala enheter motsatsen till den starka och centraliserade staten. Denna inställning komplicerades av det förhållande att kommunarderna från 1871, som för det mesta var proudhonister snarare än marxister, hade behandlat "federationen" som den slutliga formen av union mellan fria kommuner och hade varit kända bland folket som "les fédérés", också fick Marx' välsignelse.

Kommunen skulle bli den minsta byns politiska form. Landsbygdskommunerna i varje distrikt skulle administrera sina gemensamma angelägenheter genom en församling av delegater i den centrala staden, och dessa distriktsförsamlingar skulle sända deputerade till den "nationella delegationen" i Paris.... De få men viktiga funktioner som skulle återstå för centralregeringen .... skulle räckas över till kommunala, dvs. strikt ansvariga, tjänstemän.

Detta projekt som tjänade som förebild för de ryska sovjeterna passade tillräckligt väl in i idén om lokalt självstyre och direkt demokrati som ett motgift till en byråkratisk och tyrannisk verkställande myndighet. Men sammanhanget visar att Marx här tänkte i termer av statens försvinnande. Det var inte på något sätt fråga om att bryta upp en stor nation i "en federation av små stater som Montesquieu och girondisterna drömde om", tvärtom skulle nationens enhet "bli en realitet genom att statsmakten förstördes".[30]

De marxistiska invändningarna mot federalismen ärvdes av Lenin och bolsjevikerna och förstärktes av den långa kampen mot det judiska Bund, som följde den österrikiska socialdemokratins förebild och ville införa den federala principen i partiorganisationen. Inte ens senare när man hade kommit över fördomarna mot en federal konstitution vacklade bolsjevikerna i sitt krav på ett enhetligt centraliserat kommunistparti. Men i början framfördes invändningar mot federalismen lika ståndfast i staten som i partiorganisationen. 1903 tillrättavisade Lenin armeniska socialdemokrater för att de talade för en federal rysk republik.[30B] 1913 anmärkte Lenin att "marxister är naturligtvis fientligt inställda till federation och decentralisering" (han drog tydligen ingen gräns mellan dem) på de grunderna att "kapitalismen för sin utveckling kräver så stora och starkt centraliserade stater som möjligt",[31] och i ett brev samma år förklarade han sig vara "mot federation i princip", och tillade att den "försvagar den ekonomiska kedjan och är en olämplig form för en enda stat".[32] Argumentet var inte konstitutionellt utan praktiskt. Federation betydde decentralisering, den enhetliga staten lovordades som instrument för centralisering.

I likhet med andra politiska principer var motståndet mot federation aldrig någon absolut regel för Lenin. Den måste till exempel vägas mot principen om nationell självbestämmanderätt.

> Vi är ovillkorligen, andra villkor är lika, för centralisering och mot det borgerliga idealet av federala relationer (skrev Lenin i december 1914). Ändå är det inte ens i detta fall . . . vår sak, eller demokraternas sak (för att inte säga något om socialisterna), att hjälpa Romanov-Bobrinskij-Purisjkevi att strypa Ukraina, osv [33]

---

[28] Marx i Engels, *Sotjinenija*, VIII, s. 487.
[29] Ibid., XVI, II, s. 109-110.
[30] Marx i Engels, *Sotjinenija*, XIII, II, s. 314.
[30B] Lenin, *Sotjinenija*, V, s. 242-243.
[31] Ibid., XVII, s. 154.
[32] Ibid., XVII, s. 90.
[33] Ibid., CVIII, s. 82.34

Partitraditionen fortsatte emellertid att väga starkt mot federation. Stalin förklarade i en artikel i mars 1917 *Mot federalism* att tendensen överallt pekade mot centralisering.

> Står det nu klart (slöt han) att i Ryssland löser inte federalismen och kan den inte lösa den nationella frågan, att den bara förvirrar och försvårar den med quixotiska ambitioner att vrida historiens hjul tillbaka?[34]

Partiortodoxin modifierades bara genom revolutionens seger. För det första var sovjetsystemet, som gjorde anspråk på att följa Pariskommunens förebild och företrädesvis var baserat på de lokala organens frivilliga organisation för att bilda en central myndighet, själva essensen av vad artonhundratalets socialistiska skribenter hade menat med federalism. För det andra var federationen den enda politiska idé som kunde åberopas för att tillfredsställa aspirationerna hos de före detta beroende nationerna i det tsaristiska imperiet och på samma gång behålla dem inom sovjetramen; när väl rätten till nationellt självbestämmande hade proklamerats blev federationen en oumbärlig följd eller ett motgift. Vändpunkten råkade sammanfalla med Lenins Staten och revolutionen, som skrevs mot oktoberrevolutionens slut. Engels hade i kritiken av Erfurtprogrammet, där han uttalade sig så trubbigt för en ”enda och odelbar republik” inte desto mindre medgivit att ”i England där fyra nationer bor på två öar skulle en federation vara ett steg framåt”. Lenin citerade hans fras och beskrev federationen som ”ett undantag och ett hinder för utvecklingen” som ändå kunde vara ”ett 'steg framåt' under speciella förhållanden”. Och bland dessa speciella förhållanden ”framstår nationalfrågan som den främsta”.[35] Men diskussionen som följde klargjorde att frågan om en federal eller enhetlig stat fortfarande för Lenin inte var en fråga om konstitutionell form, utan om centralisering eller decentralisering av makt, och det var betydelsefullt att denna kvalificerade övergång till federationstanken fanns i ett verk, där han var sysselsatt med statens bortdöende i stor skala.

Sådan var bakgrunden till de federala aspekterna på det sovjetiska konstitutionsarbetet. Det arbetande och utsugna folkets rättighetsförklaring, som skisserats av VTsIK och presenterades som ett ultimatum för den konstituerande församlingen proklamerade den ryska sovjetrepubliken som ”en federation av nationella sovjetrepubliker”, och efter den konstituerande församlingens upplösning gav den tredje allryska sovjetkongressen VTsIK i uppdrag att skissera de fundamentala principerna för den ryska federala republikens konstitution. Användningen av termen berodde utan tvivel på dess folkliga appell. Den uppmuntrade t.o.m syndikalistiska visioner om ”en federation av social-ekonomiska organisationer”.[36] Men inställningen klargjordes i ett uttalande av Stalin som publicerades i *Pravda* den 3 april 1918, medan arbetskommissionen arbetade. Sovjetfederationen representerade inte som de schweiziska eller amerikanska federationerna, en union av territorier uppdelade enbart genom den geografiska omgivningen eller genom historiska tillfälligheter; det var ”en union av historiskt distinkta territorier, skilda åt genom ett särskilt levnadssätt liksom av sin nationella sammansättning”. Medan dessutom den borgerliga federationen var ”ett övergångsstadium från oberoende till imperialistiskt enande” så representerade sovjetfederationen en övergång som skulle uppnås ”med bristen på tid” från ”väpnat enande” under tsarerna till ”den frivilliga och broderliga unionen av alla nationers arbetande massor i Ryssland”. Det yttersta målet var ”det framtida *socialistiska* enandet”.[37] På Stalins motion antogs en resolution i samma ordalag av arbetskommissionen som bas för dess arbete.[38] Vad som klart framstod var synen på federationen inte som god i sig själv (det skulle ha varit en alltför stor avvikelse från den upprättade partidoktrinen), utan som ett lämpligt övergångsstadium, som blivit nödvändigt genom den nationella frågans speciella förhållanden i Ryssland, till något bättre. Denna åsikt bekräftades i det partiprogram som

---

[34] Stalin, *Sotjinenija*, III, s. 27. Stalin tog sedan tillbaka denna åsikt (Ibid., III, s. 28-31.)
[35] Lenin, *Sotjinenija*, XXI, s. 419.
[36] Se ovan s. 72
[37] Stalin, *Sotjinenija*, IV, s. 66-73.
[38] Ibid., IV, s. 79-80, Stalins ursprungliga utkast finns bevarat i G. S. Gurvi, *Istorija Sovetskoj Konstitucii* (1923), s. 147-148.

antogs ett år senare och som beskrev ”en federal union av stater organiserade enligt sovjetmodellen” som ”en av övergångsformerna till fullständig enhet” [39]

Denna osäkerhet speglades i det egendomliga förhållande att medan RSFSR fritt refererades till som en federation, och medan ordet ”federal” fanns i dess namn och i de inledande kapitlen av författningen, som ägnades åt allmänna principer, så fanns ordet inte i själva författningen. Omfattningen och sammansättningen av federationen, liksom lika mycket av dess maskineri, var odefinierade. Detta förklarades lätt av de noggranna villkor under vilka konstitutionen skisserades. Under våren och början av sommaren 1918 ockuperade tyska armén de forna baltiska provinserna, nästan hela Vitryssland och hela Ukraina och hade t.o.m. trängt in i norra Kaukasus och in i Transkaukasien, där Baku låg som en ensam ö av sovjetmakt. Ett bolsjevikiskt Turkestan var isolerat från all kommunikation med Europa. Sibirien där bolsjevikisk myndighet ena ögonblicket sakta tycktes konsolideras klipptes av fullständigt efter maj 1918 genom de tjeckiska legionernas revolt, som också ledde till bildandet av en antibolsjevikisk regering vid Volga. Under dessa omständigheter förblev nästan allt i konstitutionen med nödvändighet provisoriskt. Det arbetande och utsugna folkets rättighetsförklaring hade lämnat åt arbetarna och bönderna av varje nationalitet att fatta ett oberoende beslut vid sin egen oinskränkt mäktiga sovjetkongress om de önskade, och i så fall på vilken grund, deltaga i den federala regeringen och i andra sovjetinstitutioner.

Den tredje allryska sovjetkongressens resolution om utkast till konstitution förutsatte att ”ordningen för de enskilda republikerna och olika regionerna att deltaga i den federala regeringen” skulle bestämmas när de respektive republikerna och regionerna konstituerades. Men detta hade ännu inte inträffat och en konstitution kunde inte gärna göras för en federation av obestämda eller icke-existerande enheter. Det som egentligen skapades 1918 var en rysk republik av obestämt territoriellt omfång. Man hade givit plats i den allmänna bestämmelsen i konstitutionen för att inkorporera ”autonoma regioner” i den, och det fastslogs i artikel 11 i konstitutionen att de högsta organen i en autonom region, dess sovjetkongress och exekutivkommitté, skulle ha samma rang och status som den regionala sovjetkongressen och exekutivkommittéer i andra regioner, ryska eller icke ryska, i RSFSR. Med andra ord behandlades federationen i konstitutionen liksom i Lenins och Stalins tidiga skrifter som likvärdig med decentralisering. Det var en fråga om administrativ organisation snarare än om konstitutionens väsentliga karaktär. Partiresolutionen från 1913 om den nationella frågan hade misslyckats med att skilja mellan ”bred regional autonomi” och ”demokratisk lokal självstyrelse”.[40] 1918 års författning innehöll inte något som helst spår av något speciellt federalt maskineri som skilt från maktfördelningen mellan centrala och lokala styrelseorgan. Dessa arrangemang kunde mycket väl varit ägnade åt att säkra en lämplig grad av lokalt självstyre för nationella grupper utan att sätta den väsentliga enheten i RSFSR i fara. Men de var inte federala i konstitutionell mening.

Frågan om RSFSR:s författnings federala karaktär illustrerade klyftan mellan de teorier som låg bakom den och dem som inspirerade borgerliga staters eller federationers författningar. Själva idén om en konstitutionell akt förutsatte i västerländskt tänkande en lag som hade staten själv till föremål; detta begrepp var oförenligt med en doktrin som såg lagen som en skapelse av staten. De flesta av västvärldens författningar hade baserats på antagandet att statsmakten var något som krävde att bli begränsad och kringskuren av lagliga stadganden för att hindra missbruk. Konstitutioner avtvingades motsträviga monarker, federationer bildades av enheter som var bestämda att tillåta de minsta möjliga intrång på deras maktområde från den federala regeringen. I borgerliga författningar kunde sådana begränsningar visserligen ha ett visst värde då de erbjöd arbetarna ett visst skydd mot den borgerliga staten. Men inga sådana kompromisser hade någon plats i den sovjetiska författningen. Enligt Stalin ”kom den till stånd, inte som ett resultat av en överenskommelse med borgerligheten utan som ett resultat av en segrande revolution”.[41] Den var inte ett uttryck för någon

[39] *VKP (B) v Rezoljutsijach* (1941), I, s. 287.
[40] *VKP (B) v Rezoljutsijach* (1941), I, s. 211.
[41] Stalin, *Sotjinenija*, VII, s. 70.

jämvikt eller överenskommelse mellan stridiga krafter, utan för proletariatets diktatur. Den bolsjevikiska teorins absoluta karaktär avspeglades i frasen ”folkets envälde” — en sorts parodi på tsarens titel ”enväldig” (*samoderzjavec*) — som figurerade ofta i partiprogrammet från 1903 och länge förekom i partikretsar. Varje stat och varje regering var ett instrument för en styrande klass överhöghet. Proletariatets diktatur liksom varje annan statsform var enligt Lenins uttryck ”en särskild sorts knölpåk, ingenting annat”, dess syfte var att slå ner och krossa de utsugande klasserna. Därav följde att de krafter som tilldelats denna stat av konstitutionen till sitt väsen var obegränsade, odelade och absoluta.

Från denna åsikt härleddes att sovjetförfattningen inte inbegrep något erkännande av ”konstitutionella garantier” eller rättigheter för enskilda medborgare gentemot staten. Det arbetande och utsugna folkets rättighetsförklaring var ingen rättighetsförklaring i konventionell mening, den var ett förkunnande av en social och ekonomisk politik. Detta var fullkomligt logiskt. Marxismen tillbakavisade den borgerliga åsikten att individens frihet kunde garanteras av statens icke-inblandning i dennes handlande, sådan frihet under klassregelns villkor förblev formell och ineffektiv. För att bringa sann frihet till arbetarna krävdes politiskt handlande. Sålunda försäkrades arbetarna i RSFSR:s författning samvetsfrihet genom att kyrkan skildes från staten och skolan från kyrkan; åsiktsfrihet genom att arbetarna försäkrades alla tekniska och materiella medel för utgivning av tidningar, pamfletter, böcker och alla andra tryckta verk, och för deras distribution över hela landet; församlingsfrihet genom att ställa ”utrustning, ljus och uppvärmning” till arbetarnas förfogande på ”alla platser där det är lämpligt att hålla folkliga möten”; tillgång till kunskaper genom ”fullständig, allmän och fri utbildning”. Arbetarnas frihet skulle inte försäkras mot staten, utan genom statens handlande. Det som konstitutionen erbjöd var ett löfte om och en garanti för detta handlande. Idén om ett motsatsförhållande mellan stat och individ var ett naturligt antagande i ett klassamhälle. Den enskilde arbetarens intresse var arbetarklassens intresse som helhet. Det skulle ha varit ologiskt och inkongruent att sätta honom i opposition mot staten.

Härav följde också att konstitutionen inte erkände någon formell likhet inför lagen. Ingen sådan tradition fanns i rysk konstitutionell praxis. Tsarens undersåtar hade uppdelats i fyra lagligt upprättade ”klasser” där var och en åtnjöt sin särskilda legala status.[42] Ett dekret från 10/23 november 1917 förbjöd dessa distinktioner och skapade en enda legal kategori av medborgare.[43] Men så länge som ekonomiska klasser de facto existerade så förblev enligt den bolsjevikiska doktrinen jämlikhet mellan enskilda medlemmar av icke-jämlika klasser, så som det erkändes i borgerligt-demokratiska konstitutioner, väsentligen overklig. Jämlikhet mellan individer kunde bli verklig enbart i det klasslösa samhället. Proletariatets diktaturs syfte var inte att upprätta formell jämlikhet mellan enskilda medlemmar av borgar- och arbetarklassen utan att förstöra borgerligheten som klass. Sovjeterna, som förkroppsligade denna diktatur, var arbetarnas och böndernas klassorgan. Endast bönder och arbetare rekryterades till Röda armén. De rättigheter som försäkrades i författningen, försäkrades alltså logiskt ”kroppsarbetarna” eller ”arbetarklassen och de fattiga småbönderna” — och enbart dem. Uttalandet om ”allmänna principer” rättfärdigade speciellt diskriminering:

> I arbetarklassens allmänna intresse berövar RSFSR individer eller enskilda grupper alla privilegier som kan användas av dem för att skada den socialistiska revolutionen.

Därför tillerkändes sådana principer från den borgerliga demokratin som ”en man, en röst” inget värde, och medborgarrätten ”upphör att vara en rättighet och ombildas till en social funktion av väljarna”.[44] RSFSR:s författning uteslöt från medborgarrättigheter ”dem som anställer andra i profitsyfte”, ”dem som lever på inkomster som inte kommer från deras eget arbete”, ”privata affärsmän” och ”munkar och präster” liksom kriminella och imbecilla. Beslutet att inte utesluta

[42] Dessa ”klasser” (det ryska ordet *soslovie* kan inte adekvat översättas med ”kast”, ”klass” eller ”stånd” men har del i alla betydelserna) var 1) ”adeln” eller ”lågadeln” 2) prästerna 3) köpmännen 4) småborgarna (butiksägare, kontorister, hantverkare) 5) småbönderna, inklusive dem som arbetade som outbildad arbetskraft i städer och fabriker. Det urbana proletariatet som sådant hade ingen legal existens.
[43] *Sobranie Uzakonenij*, 1917-1918 Nr. 3, artikel 31.
[44] G. S. Gurvitj, *Istorija Sovetskoj Konstitucii* (1923), s. 46.

utövare av lärda yrken och intellektuella var mycket omtvistat och inspirerades, som en kommentator påpekar, ”inte av hänsyn till s. k. social rättvisa, och än mindre av sentimentala motiv” utan av hänsyn till den praktiska nyttan.[45] Den diskriminerande medborgarrätten var i kraft till 1936.

Ett mer komplicerat exempel på diskriminering var skillnaden mellan röstningsreglerna i staden och på landet till den allryska sovjetkongressen. I städerna var antalet delegater till kongressen bestämt till en på 25 000 *väljare,* på landsbygden till en på 125 000 *invånare*. Skillnaden hade sitt historiska ursprung. Den allryska sovjetkongressen av arbetar-, soldat- och bondedeputerade, som var RSFSR:s suveräna organ, var resultatet av en sammansmältning av den allryska sovjetkongressen av bondedeputerade med den allryska sovjetkongressen av arbetar- och soldatdeputerade, som ägde rum redan när man nått överenskommelsen mellan bolsjeviker och vänster-SR i november 1917. Det var naturligt att både stads- och landsbygdssovjeterna skulle hålla sig till den röstningsmetod som passade deras förhållanden och som de var vana vid — den förra genom antalet arbetare som tillhörde sovjeten, den andra genom antalet invånare inom det berörda området. Den enda svårigheten var att bestämma proportionerna mellan dem. Det som faktiskt gjordes var att man behöll siffran en delegat på 25 000 väljare som antagits av organisatörerna till den första allryska sovjetkongressen av arbetar- och soldatdeputerade i juni 1917,[46] och att öka siffran en delegat på 150 000 invånare som använts vid den allryska sovjetkongressen av bondedeputerade till en på 125 000. Proportionen en på fem, som på så sätt upprättats, försvarades av Steklov på VTsIK:s session då den godkände att konstitutionen inte skulle ge företräde för städerna och att göra deras representation knappt jämlik med landsbygdens.[47] Detta argument var ohållbart,[48] inte heller stöddes det av andra sovjettalesmän. Lenin talade om ”bristen på jämlikhet mellan arbetare och småbönder” under författningen, och rättfärdigade den genom dess ursprung i sovjeternas historia.[49] Det partiprogram som antogs 1919 talade speciellt om att ”vår sovjetkonstitution” speglade den urbane arbetarens ledande roll i revolutionen ”genom att visa att den särskilt föredrog industriproletariatet i jämförelse med de mer spridda småborgerliga massorna på landsbygden.[50] Den högre utvecklade klassmedvetenheten hos arbetarna i städerna och följaktligen deras större effektivitet i kampen mot borgerligheten berättigade dem till en privilegierad medborgarställning i den revolutionära staten.

Den absoluta karaktären på statsmakten betydde att denna makt inte var obegränsad utan odelbar. Marx beskrev i ett tidigt arbete den välkända doktrinen om ”maktfördelning” som en produkt av den tidsålder då ”den kungliga makten, aristokratin och borgerligheten kämpar om överhögheten”, upphöjdes till ”evig lag”.[51] Han beskrev sedan Louis Bonapartes statskupp den 2 december 1851 som ”en seger för den exekutiva makten över den lagstiftande” i den meningen att det var en styrande klicks seger över borgerlighetens representativa organ som helhet.[52] Men sådana distinktioner skulle sopas bort i en socialistisk revolution. Marx lovordade Pariskommunen för att den hade varit ”inte en parlamentarisk utan en arbetande korporation, som på samma gång stiftade lagarna och utövade dem”.[53] Lenin betraktade skiljandet av den exekutiva makten från den lagstiftande som ett

[45] Ibid., s. 47. Ett av de tidigare utkasten förutsatte ett valsystem genom curiae under vilket arbetarnas och böndernas röster skulle ha vägts emot hantverkarnas, regeringsanställdas, vetenskapsmäns, konstnärers och specialisters; men denna subtilitet övergavs i den slutgiltiga versionen.
[46] *Pervyj Vserossijskij S'ezd Sovetov* (1930), I, XXIII-IV.
[47] *Pjatyj Vserossijskij S'ezd Sovetov,* (1918), s. 193.
[48] Eftersom 51 % av befolkningen var vuxna över 20 år skulle den korrekta proportionen ”väljare” mot ”invånare” prima facie ha varit en till två; detta var den proportionalitet som antagits för val till den konstituerande församlingen vid tilldelningen av platser för den civila valmanskåren på basis av invånarantalet och för väljare inom armén och flottan på basis av antale1 väljare (*Proekt Polozenija o Vyborach v Utjreditel'noe Sobranie* (1917), II, 33-36.) Även om man går med på Steklovs invändning att procenttalet vuxna var större i städerna än på landet kunde den aritmetiskt riktiga proportionen inte ha varit lägre än två till fem. Det berättades för den brittiska labourdelegationen 1920 att den var ett till tre (*British Labour Delegation to Russia 1920. Repor*t (1920), s. 128).
[49] Lenin, *Sotjinenija,* XXIV, s. 146.
[50] Sådana frågor skulle alltid bedömas ur empirisk synvinkel, inte ur formell eller abstrakt jämlikthetssynvinkel.
[51] Karl Marx-Friedrich Engels: *Historisch-Kritische Gesamtausgabe,* Ier Teil, V, s. 36.
[52] Marx i Engels, *Sotjinenija,* VIII, s. 403.
[53] Ibid., XIII, II, s. 314.

speciellt karakteristikum för parlamentarismen, sammanslagningen av den som en speciell merit för sovjetsystemet.[54] Under proletariatets diktatur var statsmaktens organ bara olika medel som sköttes av arbetare eller i deras namn för att nå samma syfte. Frågan ställdes vid tiden för konstitutionsarbetet av Reisner, talesmannen för justitiefolkkommissariatet:

> Maktfördelningen i lagstiftande, exekutiv och dömande . . . motsvarar den borgerliga statens struktur där den främsta uppgiften är att balansera de huvudsakliga politiska krafterna, dvs, de egendomsägande klasserna å ena sidan och de arbetande massorna å den andra. Den borgerliga staten är oundvikligen till sin natur en kompromiss mellan utsugare och utsugna och måste avväga och fördela makten . . .
>
> Den ryska socialistiska republiken har inget intresse av att dela eller avväga politiska krafter av den enkla anledningen att den baserar sig på en allomfattande politisk krafts herravälde, dvs. det ryska proletariatet och bondemassorna. Denna politiska kraft är engagerad i att förverkliga ett enkelt mål, att upprätta en socialistisk ordning och denna heroiska kamp kräver enighet och maktkoncentration snarare än uppdelning. [55]

Det var därför logiskt att RSFSR:s författning inte skulle erkänna någon uppdelning av lagstiftande och exekutiva funktioner. Den populära jämförelsen mellan VTsIK som parlamentet och Sovnarkom som regeringen bortser från frånvaron av varje distinktion i termer eller verk i konstitutioner mellan de två organens funktion, som båda var lika lagstiftande och exekutiva: det fanns verkligen logik i ett förslag som framfördes under diskussionerna om konstitutionen om att båda organen skulle slås samman.[56] Lika lite berättigande kunde man finna i konstitutionell teori för en separat och oberoende rättsordning som för en separat och oberoende exekutiv. RSFSR:s konstitution hade inget särskilt stadgande alls för utövandet av rättsfunktionen, och den direkta organisationen och kontrollen av rättsväsendet genom justitiefolkkommissariatet utmärkte klart att den underordnade sig exekutiven.[57] Varje regeringsfunktion var en enda, den skulle utövas för ett enda syfte av en enda odelad myndighet.

De definitioner som stod i konstitutionen om den allryska sovjetkongressens, VTsIK:s och Sovnarkoms respektive befogenheter avspeglade således huvudsakligen inte funktionella olikheter utan olikheter i rang i hierarkin. Den allryska sovjetkongressens och VTsIK:s funktioner bestämdes tillsammans i artikel 49 i konstitutionen utan något allmänt försök att skilja mellan dem. Endast två funktioner — ”att upprätta, öka ut och modifiera grundelementen i sovjetförfattningen” och ”ratificering av fredstraktat” — reserverades genom artikel 51 för den allryska sovjetkongressen exklusive VTsIK. Men då artikel 49 redan hade tilldelat VTsIK makt att handha ”bekräftelse, modifiering och tillägg till konstitutionen” skulle det första av dessa undantag ha rört sig om den delikata frågan vilka delar av RSFSR:s ”grundlagar” som var ”grundelement” eller inte. Undantaget för ratificering av fredstraktater följde troligen förebilden från mars 1918 när en extraordinarie allrysk sovjetkongress sammankallades för att ratificera traktaten från Brest-Litovsk. Men allmänt talat, resultatet av konstitutionen blev att tilldela VTsIK utövandet av all makt utom när den stora och oväldiga överhöga kongressen faktiskt var i session.[58]

De mindre friktionerna mellan den allryska kongressen och VTsIK som speglades i dessa konstitutionella finesser var av ringa omfattning jämfört med den större svartsjukan mellan VTsIK och

---

[54] Lenin, *Sotjinenija*, XXI, s. 258; XXII, s. 371. Samma idé dyker upp i partiprogrammet från 1919, som beskriver uppdelningen mellan lagstiftande och exekutiv makt som en av ”parlamentarismens negativa sidor” (*VKP(B) v Rezoljutsijach* (1941), I, s. 285).

[55] Citerat i Bunyan and Fisher, *The Bolshevik Revolution 1917-1918* (Stanford 1934), s. 578.

[56] Det framfördes ursprungligen av Latsis i april 1918 (G. S. Gurvitj, *Istorija Sovetskoj Konstitucii* (1923), s. 73) och upprepades av Osinskij vid den åttonde partikongressen 1919 (*Vos'moj S'ezd RKP(B)* 1923), s. 197).

[57] I den rapport som redan citerats observerade Reisner att domarnas oberoende i borgerliga stater enbart gjorde den till ”mer trångsynta och intoleranta försvarare för den dominerande klassen” (Bunyan and Fisher, *The Bolshevik Revolution 1917-1918* (Stanford, 1934) s. 578).

[58] Vid den femte allryska sovjetkongressen anspelade Sverdlov på förbudet för dödsstraff genom ett dekret från den andra allryska kongressen och gick så långt som att hävda att eftersom VTsIK var ”det högsta organet för den högsta makten mellan kongresserna” så kunde den inte bara återkalla utan också överträda dekret från kongressen (*Pjatyj Vserossijskij S'ezd Sovetov* (1918), s. 49).

Sovnarkom. Enligt en samtida kommentator var första hälften av 1918 en ”tid av mycket märkbar friktion mellan statens centrala institutioner och särskilt mellan VTsIK och Sovnarkom” och ”de ömsesidiga relationerna mellan dessa båda överhöga institutioner rörde sig inte utan inre stridigheter mot en *de facto* dominans av Sovnarkom i inrikes- och utrikespolitiken”.[59] När Sovnarkom först tilldelade sig själv lagstiftande makt genom dekret den 30 oktober/12 november 1917 medgavs två villkor. Makten gällde enbart ”från nu till sammankallandet av den konstituerande församlingen”, och VTsIK hade rätt att ”uppskjuta, ändra och annullera” alla Sovnarkoms stadgar.[60] Inom en vecka efter det att detta dekret hade utfärdats protesterade SR i VTsIK mot att Sovnarkom utfärdade dekret utan att de underställts VTsIK. Efter en diskussion där både Lenin och Trotskij tog del antogs en resolution som erkände Sovnarkoms rätt att utfärda brådskande dekret ”utan föregående diskussion i VTsIK” av en knapp majoritet på 29 mot 23.[61] Men samma klagomål upprepades vid nästan varje VTsIK-sammanträde i november och december 1917. Därefter antog denna praxis gradvis vanans kraft; och den annalkande krisen och den framstöt för centraliserad makt som blev resultatet av den, som mångdubblade antalet stadgar och intensifierade behovet av omedelbara beslut och handlingar, arbetade kraftfullt på de mindre organens sida. Men Sovnarkoms beslag på makt var ett viktigt klagomål från vänster-SR och också från några bolsjeviker, när konstitutionen utarbetades.

Medan konstitutionens text speglade denna tvist gjorde den lite eller ingenting för att lösa den. Genom artikel 31, som tillfälligt bortsåg från den allryska kongressen, gjordes VTsIK till ”det högsta lagstiftande, styrande och kontrollerande organet i RSFSR” och artikel 32 gav den ”allmän ledning av arbetar- och bonderegeringen och av alla regeringsorgan över hela landet”. Under artikel 37 och 38 har Sovnarkom ”allmän ledning av RSFSR:s angelägenheter” och ”utfärdar dekret, befallningar och instruktioner och vidtar alla allmänna åtgärder som är nödvändiga för att säkra omedelbar och ordningsfull administration”. Under artiklarna 40 och 41 skulle alla beslut av ”allmän eller politisk betydelse” underkastas VTsIK för ”granskning och godkännande” och VTsIK behöll rätten att ”annullera och upphäva” vilken order som helst från Sovnarkom. Men dessa formella stipulationer mildrades av en ”not” som tillät ”åtgärder av yttersta nödvändighet” att ”verkställas av Sovnarkoms myndighet ensam”. Författningen förändrade i verkligheten ingenting och lämnade relationerna mellan de tre viktigaste organen för den centrala makten att hamras ut i erfarenhetens ljus. Risken för ett dödläge, som texten i författningen tycks inbjuda till undanröjdes av den enda makten bakom författningen: det styrande partiets makt.

En sådan skarp iakttagare av den politiska verkligheten som Lenin kunde inte undgå att i maktkoncentrationen i centrum se ett hot mot principen att makten skulle komma ”nerifrån” och en uppmuntran till byråkratins endemiska sjuka. Ett försök gjordes i författningen att besvärja detta onda genom att till varje folkkommissarie knyta ett ”kollegium” på fem personer, uppenbarligen i egenskap av lekmannabisittare som hade rätt att appellera till Sovnarkom eller VTsIK mot hans beslut. Men trots att detta arrangemang undgick den allmänna diskreditering, som snabbt övertog samma system då det anpassades till industristyrelser, så visade det sig vara av liten praktisk betydelse. Lenin satte verkligen inte sin tilltro till sådana säkerhetsåtgärder. Vad han trodde var att maktcentraliseringen bar sitt eget motgift med sig. Effekten av sammansmältningen av lagstiftande och exekutiva funktioner skulle innebära att den professionelle styresmannen som skild från den valde lagstiftaren försvann. Fördelen med sammanslagningen skulle bli ”att förena både lagstiftande och exekutiva funktioner hos de personer som valts som folkrepresentanter” — en kombination som var essensen av ”direkt demokrati”,[62] 1919 års reviderade partiprogram inkluderade bland ”parlamentarismens negativa sidor” inte bara ”åtskillnaden mellan lagstiftande och exekutiv makt” utan också ”skiljandet av de representativa institutionerna från massorna”. Sovjeterna tycktes för Lenin förkroppsliga idén om arbetar- och bondemassorna som lagstiftade åt sig själva och genomförde

[59] G. S. Gurvitj, *Istorija Sovetskoj Konstitucii* (1923), s. 67.
[60] *Sobranie Uzakonenij*, 1917-1918, Nr. 1 (andra utgåvan), artikel 12.
[61] *Protokoly Zasedanij VTsIK 2 Sozyva* (1918), s. 28-32; Lenin, *Sotjinenija*, XXII, 45-46; Trotskij, *Sotjinenija*, HI, II, s. 106-108.
[62] Lenin, *Sotjinenija*, XXI, s. 258.

sina egna beslut och styrde sina egna angelägenheter, och denna högt idealiserade bild av ”direkt demokrati” hjälpte till att maskera den alltmer envisa verkligheten med en oerhörd ansamling av byråkratisk central makt. Men också där vilade den yttersta sanktionen hos partiet, vars myndighet alltid kunde åberopas för att råda bot på konstitutionella misslyckanden.

En konstitutions praktiska verk beror vanligen inte bara på de principer som inspirerat dess skapare eller på de regler de följt för den, utan i ännu högre grad på de politiska förhållanden under vilka den har satts i verket. De förändringar som inträffade i Sovjetryssland under det att konstitutionen förbereddes var fortsättningen på en process som varit igång sedan regimens begynnelse. Men de var betydelsefulla och avgörande. När de huvudsakliga principerna för den framtida konstitutionen formulerades av den tredje all-ryska sovjetkongressen efter upplösningen av den konstituerande församlingen i januari 1918 var regeringen en koalition mellan bolsjeviker och vänster-SR. När arbetskommissionen sammanträdde i april fanns vänster-SR fortfarande i sovjeterna och var representerade i kommissioner fastän de hade lämnat regeringen. När den femte altryska sovjetkongressen slutligen godkände konstitutionen i juli 1918, hade vänster-SR just blivit utstötta och förklarade olagliga och inbördeskriget hade börjat. Framväxten av enpartistaten och trycket från inbördeskriget som under de följande två åren satte republikens fortlevnad på spel dagligen, förstörde de optimistiska grunderna som konstitutionen byggts på och kastade de flesta tvister som upptagit arbetskommissionen i skuggan. Behovet av armén i fält och av säkerhet hemma skapade en atmosfär som var ogynnsam för konstitutionella finesser. Erfarenheterna av mycket av den tidiga sovjetlagstiftningen avslöjade en bred klyfta mellan idealistiska principer och praktikens hårda verklighet. Om detta också gällde RSFSR:s författning så gick omständigheterna kring dess födelse långt för att förklara sprickan.

Utkastet till konstitutionen granskades den 3 juli 1918 av partiets centralkommitté som gjorde ett par mindre tillägg. På Lenins förslag inkluderades Det arbetande och utsugna folkets rättighetsförklaring i författningen som en inledning.[63] När detta var gjort presenterades utkastet för den femte all-ryska sovjetkongressen. Kongressen avbröts i tre dagar av den allvarliga kris som uppstod efter mordet på den tyske ambassadören Mirbach. Sedan, den 10 juli 1918, lyssnade den till en översikt över den nya konstitutionen av Steklov och antog den enhälligt.[64] Den 'trädde i kraft i och med att den officiellt publicerades i *Izvestija* den 19 juli 1918 som ”Den ryska socialistiska federala sovjetrepublikens konstitution (grundlag)”.

---

[63] G. S. Gurvitj, *Istorija Sovetskoj Konstitucii* (1923), s. 90-91; Trotskij, *O Lenine* (n.d. (1924)), s. 113-114, berättar också om detta ingripande.

[64] *Pjatyj Vserossijskij S'ezd Sovetov* (1918), s. 183-195.

7. Diktaturen konsolideras

Termen ”proletariatets diktatur”[1] som bolsjevikerna tillämpade på den regim de upprättade i Ryssland efter oktoberrevolutionen innebar inga speciella konstitutionella implikationer. Den definierade den styrande klassen, men var neutral när det gällde formen för styrandet genom vilket denna klass utövade sin makt. Det fanns ingen motsättning i denna mening mellan diktatur och representativ styrelse: ”borgerlighetens diktatur” som var motsatsen till proletariatets diktatur utövades allmänt genom en representativ styrelses förmedling. De emotionella övertonerna i ordet ”diktatur” som associerar ordet till fåtalsvälde eller enmansvälde fanns inte hos de marxister som använde frasen. Tvärtom skulle proletariatets diktatur bli den första regim i historien där makten skulle utövas av den klass som utgjorde majoriteten av befolkningen — ett villkor som kunde uppfyllas i Ryssland genom att man drog in massan av småbönder i förbund med industriproletariatet. Dessutom skulle det när väl borgerligheten var slagen erfordras mindre tvång att behålla den än någon tidigare samhällsordning eftersom proletariatets diktatur var den breda majoritetens styrelseskick. Den skulle, långt ifrån att bli en våldsmakt, bereda vägen för att användningen av våld försvann som social sanktion dvs. för att staten dog bort.

Ingenting skingrade denna idealistiska och optimistiska stämning under revolutionens första dagar. Petrogradkuppens framgång den 25 oktober 1917 som uppnåddes nästan utan ansträngning tycktes visa att den verkligen hade den överväldigande majoriteten av folket bakom sig.[2] Bolsjevikernas stolthet över att själva revolutionen kostade anmärkningsvärt få liv och att de flesta av dessa gick förlorade i försök av motståndarna att vrida segern ur händerna på dem när denna redan var vunnen, var berättigad. Genom en av dessa generösa handlingar som ofta hör till en revolutions första timmar tillät man de unga officerskadetterna, som togs till fånga i Vinterpalatset att gå fria om de lovade att ”inte ta till vapen mot folket mera”.[3] Krasnov, den ”vite” general som hjälpte Kerenskij att organisera dennes fåfänga motoffensiv från Gattjina och fängslades där, släpptes på hedersord — som han bröt ett par veckor senare för att ta del i inbördeskriget i söder, och att denna mildhet inte var någon tillfällig nyck visas av ett uttalande av Lenin tio dagar efter bolsjevikernas seger:

> Man anklagar oss för att använda terror. Men sådan terror som användes av de franska revolutionärerna, vilka halshögg obeväpnade människor, använder vi inte och, hoppas jag, kommer vi inte att använda ... När vi har arresterat folk har vi sagt: ”Vi låter er gå om ni skriver på ett papper och lovar att inte begå sabotagehandlingar.” Och sådana namnteckningar avges.[4]

Medlemmarna av den provisoriska regeringen, som hade arresterats och hölls i Peter-Paul-fästningen dagen för revolutionen, släpptes snart och underkastades bara en nominell form av övervakning, som inte hindrade dem från att aktivt konspirera, mot den nya regimen. Kapitalskatter eller framtvingade lån, som togs ut mer eller mindre slumpmässigt från borgarna, eller sådana händelser som när femton välbärgade kapitalister från Charkov hotades med att bli sända ner i Donetzgruvorna om de inte skaffade en miljon rubel att betala arbetarna med[5] var bevis, inte så mycket på beräknad grymhet som på det dilemma oerfarna och beslutsamma män hamnat i då de försökte skapa ett funktionsdugligt administrativt maskineri av ett icke-existerande eller motsträvigt material. I det förtvivlade kaos som rådde under revolutionens första veckor hade de nya styresmännen inte mycket tid för gemensamma aktioner eller ens för konsekvent tänkande och planering. Nästan varje steg de tog var antingen en reaktion på någon överhängande nödvändighet eller

---

[1] Dess ursprung är osäkert. 1849 beskrev Marx Blanquis ”revolutionära socialism” som ”en proletariatets klassdiktatur” (Marx i Engels, *Sotjinenija* VIII, s. 81). 1852 tog han upp termen själv (se s. 258 nedan).

[2] I Moskva pågick ganska allvarligt motstånd i en vecka, huvudsakligen från de unga officerarnas övningskårer: nästan överallt annars ägde maktöverföringen till bolsjevikerna rum fredligt, även om den dröjde några veckor i de mer avlägsna orterna.

[3] John Reed, *Ten Days That Shook the World* (New York, 1919) s. 101.

[4] Lenin, *Sotjinenija*, XXII, s. 50.

[5] Antonov-Ovseenko, *Vospominanija Grazjdanskoj Vojny* (1924), I, s. 178-179.

repressalier för någon aktion eller något hot om aktion mot dem.[6] I försöken att rida ut stormen drevs de själva framför den. Många fall av pöbelvåld inträffade i städerna och över hela landet. Många brutaliteter och skändligheter begicks av revolutionärerna[7] liksom av deras motståndare. Men det tycktes inte ha ägt rum några regelrätta avrättningar under regimens tre första månader, varken genom summariska rättegångar eller normala juridiska processer. Den första lagstiftande handling som den andra allryska sovjetkongressen vidtog dagen efter revolutionen hade varit att avskaffa dödsstraffet vid fronten, där det hade återupprättats av Kerenskij i september 1917 under militära påtryckningar efter totalförbudet vid tiden för februarirevolutionen.[8] Det traditionella revolutionära motståndet mot dödsstraffet försvagades och föll först efter inbördeskrigets och den öppna resningens utbrott mot sovjetregimen.[9]

Det skulle emellertid vara ett misstag av en annan ordning att antyda att repressalieåtgärderna som vidtogs till försvar för den segrande revolutionen påtvingades motsträviga bolsjevikledare mot deras omhuldade övertygelser. Terrorprincipen fanns inbäddad i den revolutionära traditionen. Robespierre hade avfärdat, med ord som Lenin kunde instämt i, de ordinarie lagprocesserna som otillräckliga för att försvara en revolution:

> Är det med brottsbalken i handen man måste döma de nyttiga försiktighetsåtgärder som den allmänna säkerheten kräver i tider av kriser som uppkommit genom själva lagens kraftlöshet?

Och vidare:

> Om folkstyrets attribut i fredstid är dygd, så är folkstyrets attribut i krig dygd och terror, dygd utan terror är ödesdiger, terror utan dygd är maktlös. Terrorn är ingenting annat än rättvisa, omedelbar, sträng, oböjlig; den emanerar alltså från dygden.[10]

---

[6] Detta gällde särskilt upprättandet av ekonomiska kontroller som diskuteras i del 4. I en annan sfär vidtogs inte ens en så tydlig åtgärd som att skilja kyrkan från staten förrän ärkebiskop Tichon hade utslungat ett anatema mot regimen (*Sobranie Uzakonenij* 1917-1918, nr 18, artikel 263; A. I. Vvedenskij, *Cerkov' i Gosudarstvo* (1923) s. 114-116); till och med då motsatte sig många kommissarier den av fruktan för att ”ett religionskrig skulle komma ovanpå det utländska kriget och inbördeskriget”, enligt J. Sadoul, *Notes sur la Revolution Bolchévique* (1919), s. 222.

[7] Den mest kända av dessa, mordet på två f. d. kadet-ministrar medan de låg på sjukhus den 7/20 januari 1918 fördömdes starkt i den officiella pressen (Bunyan and Fisher, *The Bolshevik Revolution 1917-1918* (Stanford, 1934), s. 386-387). Sjömännen blev icke avundsvärt beryktade för att begå skändligheter under revolutionen; det var sjömännen i svarta-havsflottan som efter att ha intagit Sevastopol i februari 1918 genomförde en tre dagars massaker på dess borgerliga befolkning. Men det finns också flera rapporter om militära enheter som man förlorade kontrollen över. De olika ”vita” styrkornas rykte var inte bättre: kosackerna, inklusive många av kosackledarna, var särskilt fruktade för sin grymhet.

[8] *Sobranie Uzakonenij* 1917-1918 nr 1 (andra utg.) artikel 4.

[9] En egendomlig uppsats skulle kunna skrivas om den ryska revolutionens inställning till dödsstraffet. De ryska fördomarna mot påläggande av dödsstraff genom domstolsprocess var djupt rotade; de hade religiöst ursprung och förstärktes av västerländska artonhundratalsskribenters läror, som genom Katarina den andra och hennes efterföljare satt sin prägel på ryskt politiskt tänkande, mer sällan på ryska politiska institutioner. Ända till mitten på artonhundratalet gick man i allmänhet förbi fördomen genom knutpiskstraff eller då det gällde soldater som begick myteri gatlopp, som till sin verkan, men inte till formen, var dödsstraff. När jurysystemet infördes i Ryssland på 1860-talet var juryerna ständigt motsträviga mot att avkunna domar som kunde innebära dödsstraff. Ryska terroristgrupper ner till och inklusive SR fann ingen inkonsekvens i att tala för mord som politiskt vapen och på samma gång fördöma dödsstraffet som juridisk institution. Bolsjevikerna förkastade först stolt denna tradition. De motsatte sig politiska mord, men på det ryska socialdemokratiska partiets andra kongress 1903 förkastades ett förslag som innebar förbud mot dödsstraffet i partiprogrammet av en stark majoritet med rop som ”Och för Nikolaus II?” (*Vtoroj S'ezd RSDRP* (1923), s. 193-194). Men inte desto mindre blev många ryska socialdemokrater påverkade av samma västerländska artonhundratalsliberala humanism som påverkade socialdemokratiska partier och arbetarepartier i Västeuropa. Den Andra internationalen i Köpenhamn 1910 hade enhälligt fördömt dödsstraffet. Februarirevolutionen i Ryssland var genomträngd av västerländska liberala och socialdemokratiska idéer, och motstånd mot dödsstraffet blev en ledande punkt i dess program. Återupprättandet av dödsstraffet vid fronten i september 1917 var tillfället för Kerenskijs berömda genmäle till kritikerna vid den ”demokratiska konferensen” att det skulle bli tid att fördöma honom då en dödsdom verkligen verkställdes. Den sovjetiska brottsbalken från 1922 föreskrev dödsstraff för kontrarevolutionära handlingar utan att nämna det, man refererade helt enkelt till det som ”den högsta graden av straff”.

[10] *Discours et Rapports de Robespierre*, red. av C. Vellay (1908), s. 197, 332. Lenin sade 1920 till den franske kommunisten Frossard: ”En fransman har inget att kritisera i den ryska revolutionen, som till sina metoder och sin procedur börjar den franska revolutionen på nytt” (Humanité, 10 september 1920). Jfr Jeffersons försvar för terror: ”I

På hösten 1848 förklarade Marx att ”efter kontrarevolutionens kannibalism” fanns det endast ett sätt att inskränka, förenkla och lokalisera dödsångesten hos det gamla samhället och de blodiga födslovåndorna hos det nya — den revolutionära terrorn,[11] och sedan berömde han Ungern som den första nationen efter 1793 som vågade ”möta kontrarevolutionens fega raseri med revolutionär lidelse, *la terreur blanche med la terreur rouge*”.[12] Det borgerliga samhället hade på sin tid ”hur lite heroiskt det än verkar nu”, ”behövt heroism, självuppoffring, terror, inbördeskrig och blodiga slagfält för att komma till världen”.[13] Under andra hälften av artonhundratalet hade framväxten av den liberala humanitära känslan spridit sig till stora sektorer av arbetarklassen, särskilt i England och Tyskland. Spår av den kan man finna i Engels senare skrifter.[14] Det program för det tyska kommunistpartiet som Rosa Luxemburg skisserade i december 1918 förkastade särskilt terror:

> I den borgerliga revolutionen var blodsutgjutelse, terror och politiska mord oumbärliga vapen för de klasser som reste sig. Den proletära revolutionen behöver ingen terror för sina syften, den hatar och avskyr mord.[15]

Men i Ryssland förnekades i varje fall aldrig doktrinen om revolutionär terror av något revolutionärt parti. Tvisten som rasade mellan ryska socialdemokrater och ryska socialrevolutionärer i ämnet, rörde inte terrorprincipen utan genomförandet av mord på individer som politiskt vapen. Mensjevikerna var kanske mindre predisponerade än bolsjevikerna för bruket av terror, dels beroende på att de inte trodde att en proletär revolution omedelbart kunde genomföras och dels på deras närmare släktskap med den västerländska socialdemokratin. Efter 1918 när bolsjevikerna för första gången började använda detta vapen mot andra socialistiska partier var mensjevikerna tillsammans med Västeuropas socialdemokratiska partier bland dess häftigaste och mest skoningslösa kritiker.

Lenin som var fostrad i jakobinska och marxistiska revolutionära skolor, accepterade i princip terror, men liksom alla marxister fördömde han såsom gagnlösa isolerade terrordåd:

> I princip [skrev han 1901] har vi aldrig avstått från terror och kan inte avstå från det. Detta är en av de militära aktioner som kan vara fullständigt framgångsrika och också väsentliga vid ett visst ögonblick av kampen, i en viss situation för armén och under vissa förhållanden. Men sakens kärnpunkt är att terror just nu inte tillämpas som en operation av armén i fält, nära knuten till och samordnad med stridens hela plan, utan som en oberoende metod för individuell attack skild från varje armé.[16]

Två månader före oktoberrevolutionen varnade han sina anhängare att ”någon sorts revolutionär regering kan knappast vara utan dödsstraff tillämpat på utsugarna (dvs. godsägare och kapitalister)” och påminde dem om att ”de stora borgerliga revolutionärerna i Frankrike för 125 år sedan gjorde sin revolution stor genom att bruka terror”.[17] I enlighet med denna åsikt sägs Lenin ha uttryckt förvåning när den andra allryska sovjetkongressen, skyndsamt avskaffade dödsstraffet vid fronten.[18] Lenin hade sina utopiska ögonblick. Men han hade en mer realistisk uppskattning än Kamenev om

---

den kamp som var nödvändig föll många skyldiga utan formell rättegång, och med dem, några oskyldiga. Dessa beklagar jag lika mycket som någon annan och skall beklaga några av dem tills jag dör. Men jag beklagar dem som jag skulle ha gjort om de fallit i strid. Det var nödvändigt att använda folket som vapen, en maskin, som inte är riktigt så blind som kulor och bomber, men blind till en viss grad” (*The Writings of Thomas Jefferson*, red. av P. L. Ford (New York), VI, (1895), s. 153-154).

[11] Karl Marx-Friedrich Engels: *Historisch-Kritische Gesamtausgabe*, Ier Teil, VII, 423.

[12] Marx i Engels, *Sotjinenija*, VII, s. 271.

[13] Ibid., VIII, s. 324.

[14] Det bästa exemplet på denna tankeströmning i den tyska socialdemokratins andra generation var Kautsky, vars *Terrorismus und Kommunismus: Ein Beitrag zur Naturgeschichte der Revolution*, (1919) var en diatrib mot bolsjevikisk terror. Kautsky citerade passager från den sene Engels, men uteslöt den tidigare passage där Engels med tillfredsställelse konstaterade ”under den korta period av den franska revolutionen då proletariatet stod vid statens rorkult under Bergets styre, genomförde det sin politik med alla medel som stod till deras förfogande inklusive kartescher och giljotin” (Karl Marx—Friedrich Engels: *Historisch-Kritische Gesamtausgabe*, Ier Teil, VI, s. 348).

[15] *Bericht über den Gründungsparteitag der Kommunistischen Partei Deutschlands (Spartakusbund)* (n.d. [1919]), s. 52.

[16] Lenin, *Sotjinenija*, IV, s. 108.

[17] Ibid., XXI, s. 173,186.

[18] L. Trotskij, *O Lenine* (n. d. [1934]), s. 101.

vad revolutionen betydde, trots att vissa halvt skämtsamma uttalanden i ämnet som tillskrivs honom knappast bär den tyngd som har blivit lagd på dem.[19] Det mest militanta uttalandet från de första veckorna kom från Trotskij, vars roll i den militär-revolutionära kommittén och i oktoberkuppens militära organisation gav honom särskild rätt att tala. Det var Trotskij som efter att militär-kadetternas revolt slagits ner utfärdade en häftig allmän varning:

> Vi håller kadetterna som fångar och gisslan. Om våra män faller i fiendens händer så låt honom veta att för varje arbetare och för varje soldat kräver vi fem kadetter ... De trodde att vi skulle bli passiva, men vi visade dem att vi kunde vara skoningslösa när det är fråga om att försvara revolutionens segrar.[20]

”Vi skall inte träda in i socialismens kungarike med vita handskar och på ett bonat golv”, sade han till den allryska kongressen av bondedeputerade,[21] och vid det tillfälle då kadetpartiet förklarades olagligt utfärdade han en varning till:

> Vid tiden för franska revolutionen giljotinerades ärligare män än kadetterna av jakobinerna för att ha gjort motstånd mot folket. Vi har inte avrättat någon och ämnar inte göra det, men det finns ögonblick när folkets vrede är svär att kontrollera.[22]

Det var Trotskij, som när han i VTsIK anklagades för arresteringar och husundersökningar som genomförts av den nya regimen gav som svar att ”krav på att avstå från repressalier i tider av inbördeskrig är krav på att överge inbördeskriget”.[23] Efter det att kadetpartiet undertryckts tillade han ännu mer olycksbådande:

> Ni protesterar mot den milda terror vi riktar mot våra klassfiender. Men ni skall veta att inte senare än en månad från nu kommer terrorn att anta mycket våldsamma former efter exempel från de stora franska revolutionärerna. Giljotinen kommer att stå redo för våra fiender och inte bara fängelset.[24]

Inom en vecka efter detta tal kom den allryska tjekan till. Det var avkomman efter petrograd-sovjetens militär-revolutionära kommitté som hade organiserat oktoberrevolutionen. När segern hade vunnits ombildades kommittén till en kommitté inom VTsIK och ansvarade för olika operationer som avsåg att konsolidera segern och slå ner kontrarevolutionen, inklusive sådana brott som ”sabotage, undanhållande av förråd, avsiktligt uppehållande av last, etc”.[25] Bland dess plikter var förhör av misstänkta som anklagats för kontrarevolutionära handlingar, och för att ha hand om detta upprättades en specialsektion under Dzerzjinskij, som, eftersom han var militär kommendant i Smolnij, hade hand om säkerhetsfrågor.[26] När den militär-revolutionära kommittén slutligen upp-löstes blev denna sektion kvar och omorganiserades genom ett dekret från Sovnarkom den 7/20 december 1917 till ”den allryska extraordinarie kommissionen” (tjeka i förkortning) i syfte att ”bekämpa kontrarevolution och sabotage”.[27]

---

[19] Följande boutade lär datera sig från 1908: ”Vi skall fråga mannen: ”Var står du i revolutionsfrågan? Är du för den eller emot den?” Om han är emot den ställer vi upp honom mot muren. Om han är för den välkomnar vi honom ibland oss att arbeta med oss” (V. Adoratskij, Vospominanija *O Lenine* (1939), s. 66-67). Efter revolutionen frågade man som Henrik II: ”Är det omöjligt att bland oss finna en Fouquier-Tinville att tämja våra vilda kontrarevolutionärer?” (V. Bonch-Bruevich, *Na Boevych Postach Fevral'skoj i Oktjabr'skoj Revoljutsii* (1930), s. 195).

[20] *Izvestija* 30 oktober/12 november 1917, cit. i Bunyan and Fisher, *The Bolshevik Revolution, 1917-1918*, (Stanford, 1934) s. 153.

[21] Trotskij, *Sotjinenija*, III, II, s. 202.

[22] *Izvestija* 6/19 december 1917.

[23] *Protokoly Zasedanij VTsIK 2 Sozyva*, (1918), s. 24. Trotskij utvecklade detta argument senare i sin polemik mot Kautsky (*Terrorizm i Kommunizm* (1920), s. 60-61).

[24] Cit. i Bunyan and Fisher, *The Bolshevik Revolution 1917-1918* (Stanford, 1934), s. 362, från en SR-tidning: talet står inte i protokollen från VTsIK där det skall ha hållits.

[25] Dessa sista saker tillades genom order från Sovnarkom den 12/25november 1917 (Lenin, *Sotjinenija*, XXII, s. 78).

[26] Dessa aktiviteter beskrivs av Joffe i en artikel i *Kommunistitjeskij Internacional*, nr 6, oktober 1919, spalt 777-782; han och Uritskij var delegater i kommittén från partiets centralkommitté. Framställningen i *The History of the Civil War in the USSR*, II (Engelsk övers. 1947), s. 599-601, är baserad på opublicerade officiella källor.

[27] Dekretet tycks ha hållits hemligt och publicerades första gången i *Pravda* den 18 december 1927, cit. i Bunyan and Fisher, *The Bolshevik Revolution, 1917-1918* (Stanford, 1934), s. 297-298.

Kommissionen bestod av åtta medlemmar under Dzerzjinskijs ordförandeskap.[28] En av dess första åtgärder blev att utfärda ett cirkulär till lokalsovjeterna och lovorda dem för deras organisation och be dem att ”sända till kommissionen alla upplysningar om organisationer och personer vars aktivitet är riktad mot revolutionen och folkets myndighet” och föreslå att de skulle skapa liknande lokala kommissioner.[29] Ett par dagar senare skapade ett annat dekret en revolutionstribunal för rättegångar mot ”dem som organiserar uppror mot arbetar-och bonderegeringens myndighet, som aktivt motsätter sig den eller inte lyder den, eller som uppmanar andra att göra motstånd eller inte lyda den” såväl som tjänstemän som gjorde sig skyldiga till sabotage eller förstörelse eller undanhållande av allmän egendom; tribunalen skulle bestämma påföljden enligt ”omständigheterna i fallet och det revolutionära samvetets stämma”.[30]

Vid den kritiska tidpunkten i en svår kamp kan inrättandet av dessa organ knappast anses som ovanliga. Inom sex veckor efter revolutionen mönstrade redan kosackarméer och andra ”vita” styrkor i sydöstra Ryssland; Ukraina som eggades av franska och engelska utfästelser var i ett tillstånd av allt utom öppen fiendskap mot sovjetmakten; tyskarna var ett stående hot i väster trots vapenstilleståndet. Den militära faran gjorde det väsentligt att bringa ordning ur kaos hemma. Den första tillämpningen av tvångsarbete riktades mot borgerliga män och kvinnor som sändes att gräva skyttegravar för att försvara huvudstaden mot tyskarna. De tre brott som tjekan först riktade sina krafter mot var enligt en av medlemmarna, borgerlighetens sabotage mot administrationen, förstörelse och upplopp av drucken pöbel (de så kallade ”druckna pogromerna”) och gangstervälde ”under anarkismens fana”.[31] Lenin sparade vid denna tid sina hätskaste anateman för dem som spekulerade och plundrade på den ekonomiska fronten. Det är sant att han inte publicerade en artikel skriven i januari 1918 och sedan funnen bland hans papper där han talade bl.a. för åtgärder att ”sätta tio rika män, ett dussin svindlare och ett halvt dussin arbetare som håller sig undan arbetet i fängelse” och ”skjuta på fläcken en på tio av dem som funnits skyldiga till maskning”.[32] Men kort efteråt i kampen mot hungerkravallerna förklarade han att ”innan vi tillämpar terror — att de skjuts på fläcken — mot dem som spekulerar, kommer vi inte att uppnå någonting”,[33] och tre månader senare krävde han fortfarande att alla som tog mutor och svindlare etc. skulle arresteras och skjutas, och hävdade att det inte skulle bli någon hungersnöd i Ryssland om aktierna kontrollerades och ”varje brott mot de antagna reglerna följdes av de strängaste straff”.[34]

Tjekans utveckling skedde gradvis och var en i stort oförberedd process. Den växte fram ur en serie av nödsituationer. När tyskarna bröt vapenstilleståndet i Brest-Litovsk följdes den berömda proklamationen den 22 februari 1918 som förklarade att ”det socialistiska fäderneslandet är i fara” av en order från tjekan till alla lokalsovjeter att ”ta reda på, arrestera och omedelbart skjuta” alla fiendeagenter, kontrarevolutionära agitatorer och spekulanter.[35] Vid denna tid uppgick inte tjekans lokala högkvartersstab till över 120[36] och graden av organisation hos de lokala kommissionerna var liksom allt annat under dessa tidiga dagar en fråga om tillfälligheter. Det var förflyttningen av sätet för regeringen från Petrograd till Moskva som först tilldelade tjekan ett stort och oberoende statsdepartements attribut. Dzerzjinskij som såsom högste säkerhetsofficer hade hand om förflyttningen, satte upp eget högkvarter i Moskva, inte i Kreml, utan i ett stort försäkringsbolags fastighet vid

---

[28] M. Latsis, *Tjrezvytjajnye Komissii po Bor'be Kontrrevoljutsiej* (1921), s. 8.
[29] *Izvestija*, nr 252 av den 15/28 december 1917, cit. i *Revoljutsija 1917 goda* (red. I. N. Ljubimov, 1930), s. 350. Egentligen var lokalkommissionerna Tje-ka och den centrala organisationen Ve-Tje-Ka (den allryska extraordinarie kommissionen), men förkortningen tjeka tillämpades vanligen på centrala och lokala organ utan åtskillnad.
[30] *Sobranie Uzakonenij*, 1917-1918, nr 12, artikel 170.
[31] *Proletarskaja Revoljutsija*, nr 10 (33) 1924, s. 7-8.
[32] Lenin, *Sotjinenija*, XXII, 166-167.
[33] Ibid., XXII, s. 243.
[34] Ibid., XXII, s. 449, 493.
[35] *Pravda* 23 februari 1918, cit. i Bunyan and Fisher, *The Bolshevik Revolution 1917-1918* (Stanford, 1934) s. 576.
[36] *Proletarskaja Revoljutsija*, nr 10 (33), 1924, s. 11. 1920 berättade tjekans vice ordförande för den engelska labourdelegationen att den ”över hela landet hade en stab på 4 500 arbetare som assisterades av varje partimedlem som anser det vara sin plikt att informera kommissionen om alla kriminella handlingar riktade mot regeringen.” (British Labour Delegation to Russia 1920, Report (1920) s. 55).

Ljubjankatorget och inrättade därinne ett ”inre fängelse” för misstänkta. Utrustad på detta sätt fann tjekan snart arbete. Hittills hade regimen räddats av en förvirring och brist på sammanhang, som drabbade dess motståndare t.o.m. mer än det drabbade den själv. Kontrarevolutionär organisation existerade ännu inte. Men bilden skulle snart förändras. Vänster-SR hade i den fjärde allryska sovjetkongressen röstat mot ratificeringen av Brest-Litovsk-avtalet, och när detta användes mot dem drog de tillbaka sina medlemmar från Sovnarkom.[37] På så sätt upprättades enparti-regeringen och fastän vänster-SR stannade i sovjeterna och i VTsIK betvivlades deras lojalitet från detta ögonblick. I april 1918 började den utländska interventionen med den japanska landstigningen i Vladivostok och bestod förhoppningar och en samlingspunkt för alla element i Ryssland som var motståndare till regimen. Under våren och sommaren 1918 blev Moskva brännpunkten runt vilken allierade och tyska agenter, fragmentariska grupper från högern och centern och de överlevande vänsterpartierna vävde sina olika eller ibland förenade ränker och intriger mot sovjetregeringen.[38]

Tjekans första samlade aktion vidtogs mot anarkisterna ett namn som täckte ärliga idealister vilkas filosofi inte fick något utlopp i handling likaväl som organiserade gäng vilkas politiska övertygelse inte var mycket mer än en täckmantel för ligism. Natten den 11-12 april 1918 omringades kända anarkistiska centra i Moskva av tjekaagenter och sovjettrupper som uppmanade dem att överlämna vapnen i deras händer; det uppstod motstånd på ett par håll och det krossades med våld. Ungefär 600 personer arresterades och av dem släpptes en fjärdedel genast. Syndarna stämplades inte som anarkister utan som ”kriminella element”.[39] Uppmuntrade av utsikten av en allierad intervention talade höger-SR vid sin partikonferens i Moskva i maj 1918 öppet om en politik avsedd ”att störta den bolsjevikiska diktaturen och upprätta en styrelse baserad på allmän rösträtt och villig att godta allierad hjälp i kriget mot Tyskland”.[40] Mensjevikerna som saknade den socialrevolutionära traditionen av konspiration och våldsam handling avvaktade. Sedan december 1917 hade partiet slitits av inre motsättningar. De gamla ”defencisterna” ledda av Potresov hade utträtt och lämnat kvar två grupper av ”internationalister” ledda av respektive Martov och Dan, att nå en obehaglig kompromiss. Deras förhandlingar speglade besvären med att på en gång försöka fördöma den s.k. ”tyskorienteringen” hos bolsjevikerna (arvet från den mensjevikiska oppositionen mot Brest-Litovsk) och förkasta den ”engelskfranska orientering” som var den enda effektiva grunden för antibolsjevikisk politik, och deras resolution var kompromisslös endast på en punkt — fiendskapen mot regimen.[41]

Deras inkonsekvenser räddade dem inte. Genom ett dekret från den 14 juni 1918 uteslöt VTsIK både höger-SR och mensjevikerna från sina led på grund av deras förbindelser med ”notoriska kontrarevolutionärer” som sökte ”organisera väpnade attacker mot arbetarna och bönderna” och rekommenderade alla sovjeterna att utesluta dem och därigenom eliminerades det fackliga deltagandet i det styrande maskineriet.[42]

---

[37] *Tjetvertyj Tjrezvytjajnyj Vserossijskij S'ezd Sovetov* (1920), s. 56-57.

[38] Ett sidoljus på mindre framträdande tjeka-aktiviteter kastas av den ukrainske anarkisten Machno, som själv tidigare var politisk fånge: ”Tjekans undersökningskommission av tidigare politiska interner från moskvafängelset vände sig till alla tidigare interner på fängelset med en önskan om upplysningar om tyranniska väktare. Dessa arresterades sedan på order från tjekan och var vid den tiden i förhör” (N. Machno, *Pod Udarami Kontrrevoljutsii* (Paris, 1936), s. 113-115).

[39] Rapporter från aktionen mot anarkisterna finns samlade i Bunyan and Fisher *The Bolshevik Revolution 1917-1918* (Stanford, 1934) s. 582-586; se också R. H. Bruce Lockhart, *Memoirs of a British Agent* (1932) s. 258-259, där kuppen beskrivs som ett ”första steg mot upprättandet av disciplin”, och J. Sadoul, *Notes sur la Revolution Bolchévique* (1919) s. 275-276, där de ”anarkistiska massorna” sägs ha ”rekryterats från dräggen av befolkningen” och uppmuntrats av ”reaktionärerna.” Enligt ett uttalande av Dzerzjinskij i *Izvestija* den 16 april 1918 var inte mer än en procent av de arresterade ”ideologiska anarkister.” Det officiella fallet formulerades i VTsIK av en talesman för tjekan som själv inte var bolsjevik utan vänster-SR som svar på en interpellation (*Protokoly Zasedanij VTsIK 4 Sozyva* (1920) s. 153-156).

[40] S. A. Pjontovskyj, *Grazjdanskaja Vojna v Rossii, 1918-1921* (1925) s. 154-156.

[41] Resolutionen finns i *Novaja Zjizn* 10 juni 1918, s. 79-81; I. Maisky som uteslutits ur mensjevikernas centralkommitté för att han gick med i den s. k. ”Samara-regeringen” gör en djupgående kritik av mensjevikerna vid denna tid i *Demokratitjeskaja Kontrrevoljutsija* (1923), sid. 8-11.

[42] *Sobranie Uzakonenij*, 1917-1918 nr 44, artikel 536. Utfärdandet av dekretet föregicks av en lång debatt i VTsIK (*Protokoly Zasedanij VTsIK 4go Sozyva* (1920), s. 419-439).

Detta steg lämnade bara kvar två större partier i verksam existens, bolsjevikerna själva och vänster-SR, tidigare, men sedan Brest-Litovsk inte längre, medlemmar av regeringskoalitionen. I juni 1918 var relationerna mellan dessa två partier nära en brytning. För det första hade bolsjevikerna som var hårt pressade för att få fram tillräckliga förråd av säd från landet gått in för den politiken att organisera kommittéer av fattiga småbönder mot deras rikare kolleger, bland vilka SR hade sina stadigaste anhängare,[43] för det andra hade en ny fråga flammat upp mellan dem om tillämpningen av dödsstraffet. Sedan februari när det ”socialistiska fäderneslandet” hade förklarats i fara, hade tjekan utfört avrättningar — i vilket antal kan inte bestämmas[44] — utan någon regelrätt eller offentlig domstolsprocess. Både höger-SR och mensjevikerna hade från tid till annan protesterat mot dessa förhandlingar. Vänster-SR, som fortfarande var medlem av VTsIK och sovjeterna men inte av Sovnarkom, var fortfarande representerade i tjekan och bar sin del av ansvaret för dess handlingar. Men när den revolutionära tribunalen för första gången utfärdade en dödsdom — mot en kontrarevolutionär amiral vid namn Stjastnyj[45] — försökte vänster-SR få domen annullerad av VTsIK, och när de misslyckades drog de tillbaka sina representanter från tribunalen. Det är emellertid viktigt att känna till de grunder som invändningen vilade på. Den grundades inte på humanitära hänsyn. Anklagelsen för att vara ”tolstojaner” förnekades harmset, ty vänster-SR hade inte bara deltagits i tjekans arbete utan de hade också i det förgångna varit de främsta initiativ-tagarna till mord som politiskt vapen. Deras sak vilade delvis på det formella argument som bolsjevikerna förkastade som irrelevant, att dödsstraffet hade avskaffats genom dekret från den andra allryska sovjetkongressen,[46] men huvudsakligen på motståndet mot införandet av dödsstraffet genom juridisk process. Vänster-SR gick med på att det var legitimt och nödvändigt ibland att döda motståndare, antingen genom mord eller genom någon särskild process som tjekans. Men de var oåterkallerligen emot återupplivandet av ”den gamla förbannade borgerliga statsprincipen” som låg i reguljär process av dom och avrättning genom domstol.[47] Argumentationen verkade hårddragen och Krylenko replikerade fyndigt att amiralen inte hade blivit ”dömd till döden” utan bara beordrad att skjutas. [48] Men den var ett logiskt och konsekvent uttryck för den anarkistiska bakgrunden till det socialrevolutionära tänkandet som godtog terror, men förkastade staten.[49]

Situationen var därför oerhört spänd när den femte all-ryska sovjetkongressen sammanträdde i Moskva vid en kritisk tidpunkt i historien den 4 juli 1918. Av de 1 132 delegaterna med rösträtt stod

---

[43] Denna fråga kommer att diskuteras i del 4.

[44] Sverdlov påstod i juli 1918 att ”tio dödsdomar hade verkställts av oss i alla städer: i Petrograd, i Moskva och i provinserna” (*Pjatyj Vserossijskij S'ezd Sovetov* (1918) s. 49). Hans argumentation mot vänster-SR krävde att han underströk händelsernas frekvens, de vanliga motiven för att ta till i underkant saknades. Siffran tjugotvå för de första sex månaderna som ges av M. Latsis, *Crezvytjajnye Komissii po Bor'be s Kontrrevoljutsiej* (1921) s. 9 kan möjligen gälla enbart den centrala tjekan i Moskva, annars är den förvisso för låg.

[45] En redogörelse för Sjtjastnij-affären finns i D. F. White, *The Growth of the Red Army* (Princeton, 1944) s. 71-72. Om Sjtjastnij enbart försökte ”rädda” östersjöflottan från bolsjevikerna eller förråda den till tyskarna är inte någon väsentlig punkt. En uppräkning av åtalspunkterna mot honom i E. Sisson, *One Hundred Red Days* (Yale, 1931) s. 437, är av tvivelaktig äkthet.

[46] Sverdlov tillbakavisade det formella argumentet med två skäl: att VTsIK i kraft av sin fulla makt kunde ändra varje kongressbeslut och att kongressen hade avskaffat dödsstraffet vid fronten och inte annorstädes (*Pjatyj Vserossijskij S'ezd Sovetov* (1918) s. 49). Den andra punkten var tvetydig, den andra allryska sovjetkongressen ansåg sig utan tvivel avskaffa den enda form av dödsstraff som ännu var i kraft.

[47] Fallet diskuterades länge av Spiridonova vid den femte allryska sovjetkongressen (*Pjatyj Vserossijskij S'ezd Sovetov* (1918), s. 59-61).

[48] *Izvestija*, 23 juni 1918.

[49] Mensjevikerna, som inte var kompromitterade av att stödja individuell terror blev också mera djupt indignerade av en enda dödsdom som uttalats av en lagligt tillsatt tribunal än av de dussintals avrättningar som tjekan genomfört helt privat. Det var domen över Sjtjastnyj som provocerade fram en rungande pamflett från Martov med titeln *Doloj Smertnuju Kazn'* (Ner med dödsstraffet): ”Odjuret har slickat i sig varmt människoblod. Den människodödande maskinen har satts i rörelse … Pestsmittat avfall ... kannibaliska bödlar.” När mensjevikiska myndigheter i Tiflis sköt mot ett arbetarmöte gav Lenin argt igen: ”När vi skjuter blir de tolstojaner och gråter krokodiltårar över vår hårdhet. De har glömt hur de hjälpte Kerenskij att driva arbetarna till slaktbänken medan de höll sina hemliga avtal gömda i fickorna” (Lenin, *Sotjinenija*, s. 426).

bolsjevikerna för 745, vänster-SR för 352, det som återstod representerade olika små fraktioner.[49B] Förhandlingarna utvecklades genom till en duell mellan de två största partierna. Bondefrågan togs upp men tog mindre plats än indignationen över att rivaliserande partier förbjöds och användningen av dödsstraffet. De allra skarpaste protesterna hördes mot Brest-Litovsk-avtalet och sovjet-regeringens krypande för Tyskland, och de mest animerade sammandrabbningarna vid kongressen inträffade över det faktum att Trotskij höll fast vid att det skulle vara dåraktigt att tolerera något angrepp på de tyska styrkorna i Ukraina. Den 6 juli 1918 mördade två vänstersocialrevolutionärer den tyska ambassadören Mirbach, uppenbarligen i hopp om att få en brytning till stånd. Mordet planlades av SR-medlemmar i tjekan och mördarna fick tillträde till ambassadören genom att lämna fram papper som föregavs vara undertecknade av Dzerzjinskij.[50] Denna kupp följdes av ett försök att gripa makten i Moskva och av uppror i olika landsbygdscentra, varav det i Jaroslav var det allvarligaste. Savinkov, den välkände SR-terroristen, hävdade efteråt att han var organisatören bakom dessa revolter och att han hade blivit finansierad av fonder som ställts till hans förfogande av den franske militärattachén i Moskva.[51]

När sovjetregeringen stod inför förräderi i denna stora skala vid en tidpunkt då allierade styrkor landsteg i Murmansk och Vladivostok, när tjeckiska legioner hade startat öppna attacker mot bolsjevikerna och när hotet om krig var överhängande på alla sidor, frestades den inte att tillgripa halvmesyrer. Resningen i Moskva slogs snabbt ner. De flesta vänster-SR-delegaterna till den femte allryska sovjetkongressen arresterades, inklusive Spiridonova, som erkände att Mirbachs mördare hade handlat på hennes uppdrag. Tretton av dem som hade varit medlemmar av tjekan blev skjutna.[52] Flera tidningar förbjöds. Efter tre dagar av förvirring återtog kongressen sina sessioner och tog, efter att ha uttryckt sitt gillande av regeringens aktioner, en försiktigt formulerad resolution som gick ut på att ”i den utsträckning som vissa sektioner av det vänstersocialrevolutionära partiet medverkar vid försök att dra in Ryssland i krig genom mordet på Mirbach och resningen mot sovjetmakten, kan dessa organisationer inte ha någon plats i sovjeterna av arbetar- och bonde-deputerade”.[53] Kongressens avslutande handling den 10 juli 1918 var att godkänna RSFSR:s författning, som på så sätt trädde i kraft vid det mörkaste och mest farofyllda ögonblicket i republikens historia, när den öppna revolten av det sista ansenligt oberoende partiet hade drivit regimen ett långt steg framåt på vägen mot enpartistaten.

Redogörelser för straffåtgärder som tjekan vidtagit är nästan alltid fragmentariska och opålitliga. Men vissa autentiska upplysningar finns om de repressalier som följde på kuvandet av de vitt spridda provinsiella revolterna sommaren 1918. Insurgenterna i Jaroslav höll ut i fjorton dagar och 350 sköts när staden slutligen intogs.[54] I grannstaden Murom där revolten genast kollapsade sköts tio ledare och en straffskatt på en miljon rubel pålades borgarna.[55] I Nisjnij-Novgorod arresterades 700 ”officerare och gendarmer” och den lokala tjekan ”bröt upp vitgardisternas organisationer ... genom att arrestera nästan alla medlemmarna och skjuta en del av dem”.[56] Natten den 16-17 juli sköts den förre tsaren och hans familj i Jekaterineburg på order av den lokala sovjeten i Ural. När tjeckerna intog staden tio dagar senare flyttade den lokala Uraltjekan till Vjatka där den arresterade

[49B] *Pjatyj Vserossijskij S'ezd Sovetov* (1918) s. 163.
[50] *Proletarskaja Revoljutsija* nr 10 (33),1924, s. 16. Protokollen från vänster-SR:s centralkommitténden 24 juni 1918 när beslutet att ”organisera en serie av terroristattacker mot de ledande företrädarna för den tyska imperialismen” togs, publicerades i *Krasnaja Kniga Ve-tje-ka* (1920), I, s. 129.
[51] *Boris Savinkov pered Voennoj Jollegiej Verchovnogo Suda SSSR* (1924), s. 55-59. Å andra sidan förnekade Savinkov att han känt till mordet på Mirbach, som var vänster-SR:s verk, i förväg.
[52] *Krasnaja Kniga Ve-tje-ka* (1920), I, s. 200-201; I. Steinberg: *Spiridonova: Revolutionary Terrorist* (1935), s. 216. Spiridonova själv släpptes några månader senare, engagerade sig än en gång i propagandan mot regimen och förvisades till slut till Tasjkent.
[53] *Pjatyj Vserossijskij S'ezd Sovetov* (1918), s. 209.
[54] *Pravda* 23 juli, 26 juli 1918, cit. i Bunyan, *Intervention, Civil War and Communism in Russia* (Baltimore, 1936) s. 194, 228.
[55] *Ezjenedel'nik Tjrezyvtjajnych Komissil*, nr 3, 1918, s. 30. Endast sex nummer av denna unika periodiska tidskrift kom ut.
[56] Ibid., nr 1, 1918, s. 21-22.

mer än 400 personer och sköt trettiofyra som var ”inblandade i kontrarevolutionära intiger”.[57] När ett ”kulakuppror” inträffade i augusti 1918 i Penza telegraferade Lenin själv instruktioner ”att sätta i verket en skoningslös massterror mot kulaker, präster och vitgardister och att spärra in misstänkta i ett läger utanför staden”, och rekommenderade att man tog gisslan som ”med sina liv” skulle svara för omedelbara och riktiga spannmålsleveranser.[58] Dessa ohöljda redogörelser döljer otvivelaktigt fasansfulla dåd och brutaliteter som begåtts både i stridens hetta och kallblodigt och lika mot alla partier, trots att speciella redogörelser för dem sällan är övertygande. Sådana händelser, liksom mångdubblingen, överdriften och de rena påhitten i dem av motståndare, är krigens och revolutionernas oföränderliga följeslagare påökade med den fanatiska desperation som utmärkte den kamp som släppts lös i Ryssland genom händelserna i oktober 1917.

De sanktioner som tillämpades på detta sätt beskrevs uppriktigt av sina upphovsmän som ”terror” och ansågs berättigade som stridsåtgärder. ”Sovjetmakten måste garantera dess följder” löd en resolution, som togs av VTsIK efter tal av Lenin och Trotskij, ”genom att sätta borgerligheten under bevakning och genomföra massterror mot den”.[59] Och Dzerzjinskij sade i en tidningsintervju vid denna tid:

> Tjekan är ingen domstol. Tjekan är liksom Röda armén försvaret för revolutionen; liksom Röda armén i inbördeskriget inte kan hejda sig och fråga huruvida den kanske skadar enskilda individer, utan i längden bara måste räkna med en sak, revolutionens seger över borgerligheten, så måste tjekan försvara revolutionen och besegra fienden även om dess svärd tillfälligtvis råkar falla på oskyldiga huvuden.[60]

Men terrorns kulmen framprovocerades av att SR ännu en gång tillgrep det politiska mordets metod — denna gång mot bolsjevikerna. Volodarskij, en bolsjevikledare, som på sin tid var berömd som folktalare, hade dödats i Petrograd i juni 1918. Den 20 augusti 1918 mördades också Uritskij i Petrograd och Lenin blev allvarligt sårad i Moskva. Alla dessa angrepp kunde spåras till SR-medlemmar av den ena eller andra fraktionen. Den fruktan och indignation de åstadkom satte nya vapen i händerna på tjekan.[61] Dagen därpå arresterades det brittiska sändebudet i Moskva och han åtalades för brittisk medverkan i kontrarevolutionära intriger,[62] och den brittiske flottattachén dödades i en attack mot den brittiska ambassaden i Petrograd. Den 2 september 1918 antog VTsIK en resolution om mordet på Uritskij och attentatsförsöket mot Lenin, som slöt:

> Alla kontrarevolutionärer och alla som inspirerade dem kommer att hållas ansvariga av den sovjetiska regeringen och dem som upprätthåller den socialistiska revolutionens ideal för varje attentat mot arbetare. På den vita terrorn från fiender till arbetare- och bonderegeringen kommer arbetare och bönder att svara med röd massterror mot borgarna och deras agenter.[63]

Mer än ett tillfälligt sammanträffande av datum erinrar om paristerrorn den 2 september 1793, då massrepressalier började i Paris där 3 000 aristokrater sägs ha gått under, som följd av hertigen av Brunswicks deklaration som hotade med utländsk intervention och med att hänsynslöst slå ner revolutionen. I båda revolutionerna markerade detta datum vändpunkten, efter vilken terrorn, som hittills varit sporadisk och oorganiserad blev ett avsiktligt politiskt instrument.

Ingen pålitlig uppskattning kan göras över hur många inalles som led under den ”röda terrorn” hösten 1918. Det största antalet avrättningar som rapporterades vid samma tid och plats var de 512

---

[57] Ibid., nr 1, 1918, s. 18-19.
[58] Lenin, *Sotjinenija*, XXIX, s. 489.
[59] *Protokoly Zasedanij VTsIK 4go Sozyva* (1920), s. 83.
[60] Cit. i K. Radek *Portrety i Plamfiety* (1833), i, 59,
[61] Bland protesttelegrammen till VTsIK fanns ett från tsaritsynfronten undertecknat av Stalin och Vorosjilov: ”Den norra kaukasiska krigssektorns militärförråd har hört om det brottsliga attentatet av borgerlighetens lejda hejdukar mot livet på den störste revolutionären i världen, proletariatets prövade ledare och lärare, kamrat Lenin, och svarar på detta avskyvärda förtäckta attentat genom att organisera öppen systematisk massterror mot borgarna och deras agenter (Stalin, *Sotjinenija*, IV, s. 128).
[62] R. H. Bruce Lockhart, *Memoirs of a British Agent* (1932) s. 314-316 innehåller vad som faktiskt är ett medgivande om delaktighet; om *Britain's Master Spy Sidney Reilly's Narrative Written By Himself* (1933) är autentisk, sträckte sig denna medverkan mycket långt.
[63] *Pjatyj Sozyv VTsIK* (1919), s. 11.

”kontrarevolutionärer och vitgardister” (som på andra ställen beskrivits som ”gisslan”) som sköts i Petrograd omedelbart efter det att terrorn förkunnats.[64] De som sköts i Moskva inkluderade ”många av tsarens ministrar och en hel lista höga dignitärer”.[65] Av ett stort antal rapporter från provinserna kommer den kanske mest avslöjande från Kazan. Efter att ha fastställt att ”straffexpeditioner har sänts till varje län” fortsatte den:

> I själva Kazan har endast sju eller åtta människor skjutits av tribunalen. Detta förklaras av det förhållandet att hela borgerligheten, inklusive småborgarna, prästerna och munkarna flydde från staden. Halva antalet hus i staden är övergivna. Flyktingarnas egendom har konfiskerats till fromma för stadens fattiga.[66]

Det väsentliga i terrorn var dess klasskaraktär. Den valde inte sina offer efter speciella brott utan efter deras tillhörighet till de besuttna klasserna.

> Den engelska borgerligheten (utropade Lenin i sitt brev till de amerikanska arbetarna) har glömt sitt 1649, den franska sitt 1793. Terrorn var rättvis och legitim när borgerligheten tillämpade den för sina egna förmåner mot feodalherrarna. Terrorn blev monstruös och kriminell när arbetarna och de fattiga småbönderna vågade använda den mot borgarna.[67]

”Tjekan”, förklarade en av dess medlemmar, ”dömer inte, den slår till”. De som jämförde tjekan med den tsaristiska okhranan ”har sovit över februari- och oktoberrevolutionerna och väntar att andra skall göra allt det smutsiga arbetet som är nödvändigt för att bygga upp en kommunistisk ordning, så att de kan stiga in med ofläckade händer och rena stärk-kragar”. Dessutom finns det inte, eftersom ”kontrarevolutionärer är aktiva på alla livets områden ... något område där tjekan inte opererar”.[68]

Händelserna sommaren 1918 lämnade bolsjevikerna utan rivaler och partner som statens styrande parti, och de ägde i tjekan ett organ för absolut makt. Ändå fanns det kvar ett starkt motstånd mot att använda den makten utan återhållsamhet. Tidpunkten för de uteslutna partiernas slutgiltiga utplånande hade ännu inte inträffat. Terrorn var vid denna tid ett nyckfullt instrument, och det var vanligt att finna partier mot vilka de hätskaste anateman hade uttalats och de mest drastiska åtgärder vidtagits, som fortsatte att överleva och åtnjuta ett visst mått av tolerans. Ett av den nya regimens första dekret hade givit Sovnarkom makt att lägga ner tidningar som predikade ”öppet motstånd eller ohörsamhet mot arbetarnas och böndernas regering”,[69] och i princip upphörde den borgerliga pressen att existera. Ändå publicerades i Moskva sommaren 1918 fortfarande kadettidningen *Svoboda Rossii* trots detta dekret och olaglighetsförklaringen av kadetpartiet i slutet av 1917.[70] Den mensjevikiska tidningen Novyj Lutj i Petrograd förbjöds i februari 1918 för sin kampanj mot Brest-Litovsk-avtalet. Men den lånade en teknik som förr använts av bolsjevikpressen och återuppstod i april i Moskva under det nya namnet *Vpered*, och fortsatte någon tid sin karriär utan inblandning. Anarkistiska tidskrifter publicerades i Moskva länge efter tjekaaktionen mot anarkisterna i april 1918. Machno, den ukrainske anarkisten kom till Moskva, talade med Lenin och Sverdlov, och besökte fritt moskvaanarkisterna bland vilka han fann en anda av ”pappersrevolution”.[71] Praktiken var överallt mindre konsekvent än teorin. Före slutet på 1918 ledde andra faktorer till en viss lindring i terrorns excesser. Törsten efter hämnd hade släckts, fruktan för kontrarevolution hemma var mindre

---

[64] *Izvestija* 3 september, 7 september 1918. *Ezjenedel'nik Tjrezvytjajnych Komissii*, nr 6, 1918, s. 19 ger 800 som det totala antalet avrättade i Petrograd under terrorn.
[65] *Proletarskaja Revoljutsija* nr 10 (33), 1924, s. 32.
[66] *Ezjenedel'nik Tjrezvytjajnych Komissii* nr 4, 1918, s. 25.
[67] Lenin, *Sotjinenija*, XXIII, s. 185.
[68] M. Latsis, *Tjrezyvtjajnye Komissii po Bor'be Kontrrevoljutsiej* (1921) s. 8-23.
[69] *Sobranie Uzakonenij* 1917-1918, nr 1, (andra utgåvan) artikel 17.
[70] Det var denna tidning som spred ett dekret från en antagen ”anarkistklubb” i Sartov, som deklarerade att alla kvinnor var ”statlig egendom” (cit. i J. Bunyan, *Intervention, Civil War and Communism in Russia* (Baltimore, 1936) s. 556); denna rapport i olika mer eller mindre stympade former gick sedan runt i den utländska pressen.
[71] N. Machno, *Pod Udarami Kontrrevoljutsii* (Paris, 1936), s. 92-107, 119, 135; när det gäller Machno, se nedan s. 328-329. Från tiden för Staten och revolutionen och framåt visade Lenin alltid en viss ömhet för anarkister; i augusti 1919 skrev han att ”många anarkistiska arbetare håller nu på att bli de mest ärliga anhängare av sovjetmakten” och tillskrev deras tidigare fientlighet den andra internationalens förräderi mot marxistiska principer (*Sotjinenija*, XXIV, s. 437-438).

akut, det tyska nederlaget hade åtminstone för ögonblicket lättat trycket utifrån. Å andra sidan uppväckte tjekans intrång på nästan alla administrationens grenar avundsjuk förtrytelse hos de lokala sovjeterna och några centrala departement, särskilt justitie- och inrikesfolkkommissariaten,[72] och de som var ansvariga för den ekonomiska politiken, som fann icke-bolsjevikiska tekniker mer och mer oumbärliga som ”specialister” kunde inte hysa mycken sympati för en politik av oinskränkt terror mot politiska motståndare.

Sådan var stämningen när den sjätte allryska sovjetkongressen, den första nästan uteslutande bolsjevikiska kongressen, sammanträdde på aftonen av revolutionens ettårsjubileum. Den antog genast vad som beskrevs som en ”amnesti” och beordrade att alla de som ”kvarhållits av organ för bekämpande av kontrarevolutionen” skulle släppas, såvida inte en absolut anklagelse för kontra-revolutionära aktiviteter kunde framföras mot dem inom två veckor efter deras arrestering, och likaså all gisslan utom den som hölls av den centrala tjekan som en särskild garanti för ”kamrater i fiendens händer”. Samma resolution löste en omtvistad fråga om kompetens genom att ge rätten att se till att den genomfördes till VTsIK och till lokala exekutivkommittéer.[73] Efter att sålunda — åtminstone på papperet — ha vingklippt tjekan, antogs ännu en resolution ”Om revolutionär legalitet” som pålade ”alla republikens medborgare och alla organ och tjänstemän för sovjetmakten” en strikt laglydnad och gav medborgarna rätt till appell mot varje försummelse eller kränkning av deras rättigheter begångna av tjänstemän. Befallningen till tjänstemän och institutioner att iaktta lagarna inskränktes, det är sant, av ett omsorgsfullt garderat undantag till förmån för åtgärder som krävs av ”de speciella förhållandena under inbördeskrig och kamp mot kontrarevolutionen”.[74] Men resolutionerna från den sjätte allryska sovjetkongressen representerar de första i en serie ärliga men ytterst fruktlösa försök att kontrollera utövandet av egenmäktig makt av republikens säkerhetsorgan om att begränsa dem innanför lagens råmärken.

Kongressen följdes av ett annat anmärkningsvärt steg på vägen mot försoning. Det beslöts att hålla ut en olivkvist mot de uteslutna socialistpartierna — eller att godta den när dessa erbjöd den. Uteslutningen av mensjevikerna från VTsIK och från sovjeterna hade inte hindrat partiets centralkommitté från att hålla en femdagarskonferens i Moskva i slutet av oktober 1918. Inbördeskrigets utbrott och det öppna hotet mot regimen placerade dem i en besvärande situation, eftersom de, på grund av all fiendskap mot bolsjevikerna, hade ännu mindre att hoppas på från ett återställande. Ännu en gång valde de kompromissens väg. Konferensen• antog en serie ”teser och resolutioner” som erkände oktoberrevolutionen som historiskt nödvändig” och som ”ett gigantiskt jäsämne som satte hela världen i rörelse” och fördömde ”allt politiskt samarbete med klasser som var fiender till den”. På samma gång med resolutionen utlovade ”direkt stöd för sovjetregeringens militära aktioner” krävde den ”att alla de extraordinarie organen för polisrepressalier och de extraordinarie tribunalerna skulle avskaffas” och ”att den politiska och ekonomiska terrorn upphör”.[75] En offentlig deklaration av mensjevikerna som fördömde kontrarevolutionen och utländsk intervention[76] följdes av ett ovanligt försonligt tal av Lenin, som förklarade att man inte begärde mer av mensjevikerna och SR än ”neutralitet och god grannsämja” och att det var viktigt ”att använda dessa tvekande element som imperialismens bestialiteter driver mot oss”.[77] Den 30 november 1918 utfärdade VTsIK en resolution som annullerade uteslutningen som uttalats mot mensjevikerna förra juni,

---

[72] Bevis för denna byråkratiska fejd finns cit. i Bunyan and Fisher, *The Bolshevik Revolution 1917-1918* (Stanford, 1934) s. 580-581, och Bunyan, Intervention, *Civil War and Communism in Russia* (Baltimore, 1936), s. 259-260; konstitutionellt var tjekan endast ansvarig inför Sovnarkom och VTsIK.

[73] *S'ezdy Sovetov RSFSR v Postanovlenijach* (1939) s. 116-117.

[74] Ibid., s. 119. För att göra den högtidligare stod denna resolution som ett dekret i *Sobranie Uzakonenij* 1917-1918 nr 90, artikel 908.

[75] Resolutionerna som stod i pressen, sammanfattas i *Sotjinenija*, XXIII, s. 571-572. Protesten mot terrorn besvarades av Stalin i en lång artikel i Pravda (Stalin, *Sotjinenija*, IV, 134-145: ”Hur är det möjligt att erkänna oktoberrevolutionens 'historiska nödvändighet' och ändå inte inse de oundvikliga resultaten och konsekvenserna som följer ur den?”)

[76] Lenin, *Sotjinenija*, XXIII, s. 571. Datum för deklarationen ges som den 26 september 1918, skall vara den 14 november 1918 som det riktigt påstås, ibid., XXIV, 760; den publicerades i *Pravda* nr 251 den 19 november 1918 (inte som felaktigt påstås ibid., XXIII, s. 571, den 26 november, som var datum för Lenins tal).

[77] Ibid., XXIII, s. 318-319,323.

medan den undantog ”de grupper av mensjeviker som fortsätter att stå i förbindelse med den ryska och utländska borgerligheten mot sovjetmakten” från denna nådeakt.[78] SR skyndade sig att följa mensjevikernas exempel. Som ett uttalat revolutionärt terroristiskt parti hade de ännu mindre än mensjevikerna att vänta ifrån f.d. tsaristgeneraler och deras utländska hjälpare: Koltjak hade just givit kort frist åt de socialrevolutionärer han fångat i västra Sibiren. I februari 1919 höll SR en konferens i Petrograd där de ”absolut förkastade varje försök att störta sovjetmakten med väpnad kamp” och fördömde de ryska borgerliga partierna och ”ententens imperialistiska länder”, och vid ungefär samma tid gav sig den grupp f.d. SR-medlemmar av den konstituerande församlingen, som 1918 hade bildat den s.k. Samara-regeringen och de beviljades amnesti.[79] Dessa demonstrationer av god vilja frambragte en VTsIK-resolution den 25 februari 1919 som återinsatte SR med samma reservation mot ”alla grupper som direkt eller indirekt stöder den yttre och inre kontrarevolutionen”.[80]

Denna tafatta kompromiss som baserades på principen om tolerans mot ”lojala” mensjeviker och SR, varade någorlunda i två år — så länge som förlängningen av inbördeskriget gav ett motiv för återhållsamhet. Men förbehållet att den inte gällde dem som ”direkt eller indirekt” stöder kontrarevolutionen gav den en flytande karaktär som myndigheterna fritt drog nytta av. När den åttonde partikongressen sammanträdde i mars 1919 var atmosfären redan mindre vänlig mot minoritetspartierna. En delegat protesterade öppet mot att mensjeviker och SR hade ”legaliserats”[81] och Lenin själv talade ett språk som var helt annorlunda än det han hade använt förra november:

> Mycket snabba förändringar i vår handlingslinje krävs av oss, vilka för den yttre betraktaren kanske ter sig egendomliga och oförståeliga. ”Vad är detta?” säger han ”I går gav ni löften åt småborgarna och i dag deklarerar Dzerzjinskij att vänster-SR och mensjeviker skall ställas mot väggen. En sådan motsägelse!” Ja, en motsägelse. Men det finns också en motsägelse i samma småborgerliga demokrati som inte vet var den skall sätta sig, försöker sätta sig mellan två stolar och hoppar från den ena till den andra och faller över än åt höger än åt vänster ... Vi säger till dem: ”Du är ingen allvarlig fiende. Vår fiende är borgerligheten. Men om du går med dem då skall vi tillämpa den proletära diktaturens åtgärder mot dig.”[82]

Omedelbart efteråt lade SR nytt bränsle på elden genom att ännu en gång splittras upp i flera fraktioner, där en talande för samarbete med bolsjevikerna, en var fientlig mot dem, medan en tredje grupp under den gamla SR-ledaren Tjernov försökte upprätta ”en tredje styrka som stod lika långt från bolsjevikerna som från restaurationen”.[83] Från denna tid lekte tjekan en katt-och-råtta-lek med oppositionspartierna, förföljde dem och skyddade dem i tur och ordning, arresterade och släppte omväxlande deras ledare och gjorde deras organiserade tillvaro nästan, men aldrig helt, omöjlig. Dan, en av mensjevikledarna, har lämnat en detaljerad redogörelse för sina äventyr under perioden 1919-1921 då han omväxlande arresterades och släpptes, utvisades från huvudstaden under sken av mer eller mindre mystiska yrkesmässiga möten i provinsen (han var läkare), återvände till Moskva illegalt för politiska möten och återkallades en gång dit officiellt för att närvara vid den allryska sovjetkongressen.[84] Denna jaktteknik var inte utan verkan. När det gällde mensjevikerna i de djupa leden överdrev Stalin förmodligen inte mycket när han skrev om dem vid denna tid att de ”så sakteliga kom över i sovjetrepublikens läger”.[85] Det var under dessa villkor mensjevikledarna var närvarande, genom inbjudan, men inte som valda delegater, vid den sjunde allryska sovjetkongressen i december 1919. Dan höll ett kort ceremoniellt tal där han talade med sympati om

---

[78] Ibid., XXIV, s. 760.
[79] Ibid., XXIV, s. 760.
[80] Ibid., XXIV, s. 760-761. Mötet i VTsIK som tog detta beslut beskrivs i A. Ransome, *Six Weeks in Russia in 1919* (1919) s. 108-112.
[81] *Vos'moj S'ezd RKP (B)* (133), s. 33-34.
[82] Lenin, *Sotjinenija*, XXIV, s. 120.
[83] Den probolsjevikiska gruppens manifest stod i *Izvestija* den 3 maj 1919 (utdrag i Lenin, *Sotjinenija* XXIV, s. 780); denna grupp gick ut ur partiet när partirådet i juni 1919 gick över till en politik av motstånd mot regimen (ibid., XXIV, s. 788-789).
[84] F. Dan, *Dva Goda Skitanij* (Berlin, 1922).
[85] Stalin, *Sotjinenija*, IV, 243-44.

sovjetsegrarna i inbördeskriget och att Judenitj hade slagits tillbaka framför Petrograd och hälsade ”den enda revolutionära fronten ... i allt som gäller försvaret av revolutionen”.[86] Det mer kontroversiella yttrandet reserverades åt Martov som angrep brott mot den sovjetiska konstitutionen, diagnosticerade ”en apati bland massorna som fick styrka och näring ur århundraden av slaveri under tsarer och självägare, en förlamning av medborgarsamvetet, en beredskap att kasta allt ansvar för ens öde på regeringens skuldror”, och läste en deklaration som krävde ”ett återupprättande av konstitutionens funktioner ... pressfrihet, organisationsfrihet och församlingsfrihet ... personlig okränkbarhet .. avskaffande av avrättningar titan rättegång, av administrativa arresteringar och officiell terror”.[87] Lenin svarade i ett effektivt diskussionssvar att Martovs deklaration betydde ”tillbaka till borgerlig demokrati och ingenting annat”, och att ”när vi hör sådana deklarationer från folk som säger att de sympatiserar med oss, säger vi till oss själva: 'Nej, både terrorn och tjekan är absolut oumbärliga”.[88]

Under hela 1920 hade mensjevikerna partikontor och en klubb i Moskva (trots att tjekan då och då gjorde räd i lokalerna, förseglade dem, konfiskerade papper och arresterade dem som var församlade) och gav ut nyhetsblad och proklamationer genom vänligt inställda tryckerier över partiets centralkommittés underskrift. I de lokala sovjetvalen det året säkrade de 46 platser i moskvasovjeten, 250 i Charkov, 120 i Jaroslav, 78 i Kremetjug och mindre antal i de flesta andra större städerna.[89] I maj 1920 tilläts medlemmar av den brittiska labourdelegationen som besökte Moskva ”fullständig frihet att träffa politiker från oppositionspartierna”,[90] och besökte till och med en session i den mensjevikiska centralkommittén. Några av dem var efteråt närvarande vid ett möte med 3 000 arbetare, organiserat av det huvudsakligen mensjevikiska typografförbundet och där såväl mensjevikiska som bolsjevikiska talare framträdde. Under mötets gång uppenbarade sig Tjernov, SR-ledaren, som redan var eftersökt av tjekan, förklädd på plattformen och levererade en harang där han jämförde socialismen med den primitiva kristendomen och bolsjevismens degenerering med den medeltida kyrkans. Enligt Dan var det ”det sista av sådana möten i Moskva”.[91] I augusti 1920 hölls en mensjevikisk partikonferens öppet i Moskva och blev till och med rapporterad i sovjetpressen.[92] Ännu senare fortsatte mensjevikerna att kontrollera viktiga fackföreningar och att handla som en organiserad grupp vid fackförbundens centralråds kongresser. Den åttonde allryska sovjetkongressen i december 1920 var emellertid den sista som tillät delegater utan rösträtt från mensjevikerna och SR liksom från ett par minoritetsgrupper.[93] Tonen hos talarna för oppositionen var mer oförsonlig och det mottagande de fick av den överväldigande bolsjevikiska majoriteten vid kongressen var mer skarpt fientlig än året förut. Martov hade redan lämnat Ryssland och hade hösten 1920 hållit ett effektivt kamptal mot Zinovjev och bolsjevikerna vid de tyska oberoende socialisternas Halle-kongress.[94] Den begränsade toleransens politik mot oliktänkande partier i sovjeterna höll tydligen på att slitas ner.

---

[86] *7j Vserossijskij S'ezd Sovetov* (1920), s. 20.
[87] Ibid., s. 60-63.
[88] Lenin, *Sotjinenija*, XXIV, 612-613.
[89] Y. Martov, *Geschichte der Russichen Sozial-Demokratie* (1926), s. 318. En deklaration av mensjevikgruppen i moskvasovjeten den 6 mars 1920 som angrep bl a. rättvisan i valen, finns publicerade i G. K. Gins Sibi” Sojuzniki i Koltak (Peking, 1921), II, 564-565.
[90] B. Russell, *The Practice and Theory of Bolshevism* (1920), s. 26.
[91] F. Dan, *Dva Goda Skitanij* (Berlin, 1922), s. 11-13. Tjernov ger texten till sitt tal i Mes Tribulations en Russie (Paris, 1921), s. 55-60; Dan beskriver det som ”inte särskilt lyckat” och ”alltför litterärt och abstrakt.” En kort redogörelse för mötet, tillsammans med texten till ett tal av Kefali, en medlem av den mensjevikiska centralkommittén, finns i British Labour Delegation to Russia 1920: Report (1920), s. 63-65; Enligt information som senare gavs delegationen arresterades ledarna för typografförbundets råd följande månad (ibid., s. 71).
[92] F. Dan, *Dva Goda Skitanij* (Berlin, 1922) s. 57-59.
[93] En delegat beskrev sig själv som en talesman för de ”kommunistiska avfällingarna” (*Vos'moj Vserossijskij S'ezd Sovetov* (1921), s. 226-228) en egendomlig produkt av den politiska förvirringen under revolutionens första år och av den uppmuntran som en kort tid gavs åt religiösa avfällningar som ett vapen mot den ortodoxa kyrkan.
[94] Denna episod kommer att diskuteras i Del V.

De första månaderna 1921 kom med den allvarligaste inre krisen i sovjethistorien efter sommaren 1918. Slutet på inbördeskriget avslöjade hela omfattningen av förluster och förstörelse som det hade åstadkommit och tog bort de lojalitetsband som krig vanligen ger upphov till, missnöje med regimen blev för första gången utanför politiska kretsar vittomfattande och högljutt och sträckte sig både till småbönder och fabriksarbetare. Kronstadt-myteriet i början på mars 1921 var dess uttryck och dess symbol. Vid den tionde partikongressen samma månad, som antog den Nya Ekonomiska Politiken (NEP), stramades partidisciplinen åt för att möta nödläget. Toleransen mot oliktänkande minoriteter utanför partiet blev ännu mer nyckfull. Det utfärdades inget formellt dekret liknande det från juni 1918. Men Lenin själv tycks ha givit signalen. I en pamflett till NEP:s försvar publicerad i maj 1921 skrev han:

> När det gäller icke-partianslutet folk, som inte är någonting annat än mensjeviker och socialrevolutionärer uppklädda i moderna, kronstadt- och icke-partikläder, så skall vi antingen hålla dem i fängsligt förvar eller skicka dem till Martov i Berlin, där de fritt kan njuta av den fria demokratins lockelser och av det fria idéutbytet med Tjernov, Miljukov och de georgiska mensjevikerna.[95]

Enligt en mensjevikisk källa kom resultatet av denna antydan genast:

> Repressalier mot socialdemokrater började över hela Ryssland. Det enda sättet att undgå förföljelse var att skriva en förklaring till den bolsjevikiska tidningen där man avsade sig alla förbindelser med det social-demokratiska partiet. Många gav efter, men många förvisades också till Solovki, till Suzdal, Sibirien, Turkestan och så vidare.[96]

Det tycks inte ha blivit så många martyrer. Det ställdes inga hinder i vägen för mensjevikledarnas avresa till Berlin, där det upprättades ett viktigt mensjevikcentrum med en mensjevikisk vecko-tidskrift, *Socialistitjeskij Vestnik*. De breda lagren underkastade sig till större delen eller övergav sin politiska aktivitet. Det finns emellertid en viss ironi i det förhållandet att utsträckningen av mot-ståndet mot bolsjevikerna utifrån sammanföll med utvecklingen av den viktigaste organiserade oppositionen inom partiet sedan Brest-Litovsks dagar. Skarpa meningsskiljaktigheter fortsatte att finnas. Men de koncentrerades nu inom partiet. Partiet hade dragit hela det politiska livet i landet innanför sina gränser. Dess inre angelägenheter var från och med nu nationens politiska historia.

Det är emellertid än en gång typiskt för sovjetpolitikens flexibilitet och för dess empirism i valet av medel, att samma vår och sommar 1921 som såg det faktiska utsläckandet av alla oberoende partier i Sovjetryssland, skulle bli vittnen till de två allvarligaste försöken att få fram en förståelse mellan sovjetmakten och de överlevande från den borgerliga intelligentsian som levde kvar på sovjetisk mark. På sovjetsidan var NEP symtomet på kompromissvilja som kan antas ha sin politiska motsvarighet, på andra sidan såg många ryssar som hittills varit fientligt inställda till sovjetmakten, antingen de var i Ryssland eller redan hade emigrerat, i NEP en eftergift av de hittills kompro-misslösa bolsjevikiska principerna, som kanske skulle bereda vägen för en partiell försoning. I april 1921 föreslogs att ett allmänt offentligt möte skulle följas av en bankett mellan representanter för sovjetregeringen och den borgerliga intelligentsian, vid vilken de officiella talesmännen skulle förklara NEP:s betydelse och talesmännen för intelligentsian välkomna förändringen i politiken. Planen föll på grund av oförsonligheten hos intelligentsians representanter som var ovilliga att engagera sig i några offentliga välsignelser av det sovjetiska handlandet.[97] I slutet av juni 1921 började nyheter om den katastrofala hungersnöden som hotade de östra provinserna i europeiska Ryssland att nå Moskva, och en grupp offentliga män och intellektuella närmade sig sovjetmyndig-heterna med förslag om att vända sig till utländska stater för hjälp. Storleken på den annalkande olyckan och antagandet att en försoningsgest skulle göra ett gott intryck på den utländska opinionen gjorde sovjetregeringen tillgänglig för planen. Ett dekret från den 21 juli 1921 inrättade en allrysk kommitté för hjälp åt de hungrande, som bestod av ungefär sextio personer. Dessa omfattade Kamenev, kommitténs ordförande, Rykov, Lunatjarskij, Krasin, Maxim Gorkij och några andra

---

[95] Lenin, *Sotjinenija*, XXVI, s. 352.

[96] Y. Martov, *Geschichte der Russischen Sozial-Demokratie* (1926), s. 319. Författaren (F. Dan i denna del av boken) citerar Lenins ord i lätt oriktig form och påstår felaktigt de är från Lenins tal vid partikongressen.

[97]

bolsjeviker, två tidigare ministrar från den provisoriska regeringen, Kisjkin och Prokopovitj, några framstående kadeter och ett stort antal ickepartianslutna intellektuella. Den skulle skaffa fonder både från frivilliga givare och från ett statligt anslag, samla förråd både i Ryssland och utomlands och se till att de distribuerades.[98]

En sådan kommitté var unik i sovjetregimens historia och svårigheterna som låg i den avslöjades snabbt. Den ryska emigrantpressen hyllade steget som ett bevis på att sovjetregimen befann sig i ett förtvivlat trångmål och inte kunde fortsätta utan borgerligt stöd. Det brittiska sändebudet, som just anlänt till Moskva, trädde i förbindelse med kommittén över sovjetregeringens huvud, och utländska regeringar visade en tydlig tendens att behandla den som en alternativ regering, som kanske skulle gripa makten när väl sovjetregimen störtats. Kommittén gjorde egentligen inte mycket utom att samla information och göra publicitet hemma och utomlands. Den 20 augusti 1921 slöt sovjetregeringen ett avtal med Hoover's American Relief Administration (ARA) för att organisera hungerhjälpen. Denna framgång gjorde kommitténs fortsatta existens, från sovjetsynpunkt sett, inte bara överflödig utan också farlig; ty ARA hoppades uppenbarligen att kunna använda hjälpprogrammet till att försvaga sovjetregeringens ställning och skulle så långt som möjligt söka förhandla med den övervägande borgerliga kommittén hellre än med de bolsjevikiska myndigheterna. På ett tidigare stadium hade det gjorts upp planer för kommittéledamöterna att fara till London och andra utländska stater för att anhålla om hjälp. Sovjetregeringen upplyste kommittén om att dess arbete i Moskva var avslutat och att ledamöterna skulle inta sina platser i hjälporganisationen i de drabbade områdena. När majoriteten av kommittén vägrade att godta detta beslut och höll fast vid planen på att sända delegater utomlands, upplöstes den formellt genom ett dekret från den 27 augusti 1921 och dess ledande borgerliga ledamöter arresterades.[99] På det sättet slutade det första och sista försöket till samarbete mellan sovjetregimen och de överlevande elementen från den gamla ordningen. Det illustrerade både intensiteten i den ömsesidiga fientligheten och hur varje oberoende kraft i Sovjetryssland blev, eller kunde skäligen misstänkas för att bli, ett fokus för utländsk intervention mot regimen.[100]

Innan vi återvänder till utvecklingen av partiet i dess förhållande till staten, måste två episoder till andragas, som markerar stadier i diktaturens konsolidering. Den första var avskaffandet och ombildningen av tjekan, som inträffade våren 1922. Den andra var den offentliga rättegången mot SR-ledarna tre månader senare.

Fientligheten mot tjekan kom från två håll, som båda var väl representerade i partiet: från idealister som ogillade terrorn och utom-juridiska förhandlingar som ett reguljärt instrument för regeringen trots att de hade godtagit dem som nödvändiga i en nödsituation, och från de rättmätiga intressena hos andra grenar av administrationen som invände mot att en privilegierad och irreguljär institution gjorde intrång på deras normala funktioner. I centrum gav inrikes- och justitiefolkkommissariaten röst åt denna sista invändning. i regionerna gav till det ständiga konstitutionella problemet om de lokala organens ansvar inför de lokala sovjeterna. Mer allmänt följdes slutet på inbördeskriget av en upplösning av spänningen NEP var symtomet på detta på det ekonomiska området. Arméns demobilisering borde, kände man, krönas av en demobilisering av det organ som lett kampanjen på hemmafronten, som nu fullbordats i triumf. Vid den nionde allryska sovjetkongressen föreslog Smirnov, en gammal bolsjevik som hade sammankopplats med motståndsrörelsen i partiet från ”vänsterkommunisterna” 1918[101] och framåt, i ett ytterst kort tal en motion, som, om protokollen är fullständiga, antogs utan debatt. Den löd som följer:

---

[98] *Izvestija*, 23 juli 1921.
[99] Deklarationen om dess upplösning med en kort redogörelse för skälen stod i *Izvestija* den 30 augusti 1921.
[100] Den längsta sammanhängande redogörelsen för episoden är en artikel av E. Kuskova, en av medlemmarna av kommittén, i *Volja Rossii* (Prag), nr 3, 4, 5, 1928; bolsjevikernas sak mot kommittén formulerades i *Izvestija Central'nogo Rossijskoj Kommunistitjeskoj Partii* (Bolsjevikov), nr 34, 15 november 1921, s. 2.
[101] Se nästa kapitel.

> Sovjetkongressen noterar det hjältemodiga arbete som tjekans organ utfört under inbördeskrigets mest utsatta ögonblick och de enorma tjänster de gjort för att sträcka och försvara oktoberrevolutionens segrar mot attacker utifrån och inifrån.
>
> Kongressen anser att den pågående förstärkningen av sovjetmakten inne och ute gör det möjligt att begränsa omfattningen av tjekans och dess organs aktivitet, och reserverar kampen mot brott mot sovjetrepublikens lagar åt de juridiska organen.
>
> Därför uppdrar sovjetkongressen åt VTsIK:s presidium att så snart som möjligt se över tjekans och dess organs stadgar i akt och mening att omorganisera dem och inskränka deras befogenheter och stärka den revolutionära legalitetens principer.[102]

Förutom i en revolutions första hetta och entusiasm diskuteras sällan grundläggande frågor om maktmaskineriet offentligt av dem som utövar denna makt. Tjekans framtid var en sådan fråga. Det kan inte avgöras i vilken utsträckning partiledarnas godtagande av Smirnovs resolution vid kongressen i december 1921 var en taktisk manöver, i vilken utsträckning åsikterna så småningom modifierades av den desperata hungersnöden, vars verkningar inte nådde sin höjdpunkt före de första månaderna 1922, eller vilka krafter som var ansvariga för det yttersta beslutet. Men det är svårt att tro att partiledarna allvarligt kunde ha tänkt skiljas från ett så kraftfullt säkerhetsinstrument vid en tid då NEP genom sin tolerans mot kapitalistiska och småborgerliga element, hade ökat behovet av vaksamhet. Den 8 februari 1922 utfärdade VTsIK ett dekret som avskaffade tjekan och dess lokala kommissioner och överförde dess funktioner till folkkommissariatet för inrikes angelägenheter och skapade vid kommissariatet en ”stats-politisk administration” (Gosudarstvennoe Polititjeskoe Upravlenie eller GPU) som skulle utöva dessa funktioner, med motsvarande ”politiska sektioner” i provinserna och de autonoma republikerna och regionerna i RSFSR. Deras dubbla ansvar inför GPU i Moskva och sovjetexekutivkommittéerna på platsen bestämdes i de vanliga vaga termerna som inte lämnade något allvarligt tvivel om att de var underordnade det centrala organet. ”Speciella armédetachement” ställdes till GPU:s förfogande, och bland deras funktioner nämndes uppgiften att ”bekämpa brott' i armén och på järnvägarna”. Slutligen fastställdes det att var och en som arresterats av GPU efter två månader antingen måste släppas eller överlämnas till domstolsmyndigheterna för rättegång, såvitt inte speciellt tillstånd för hans fortsatta förvaring erhållits från VTsIK:s presidium.[103] Den sista inskränkningen var den räddningsplanka som tillät GPU att när så var nödvändigt undgå den lagliga procedurens nät. Men inte heller denna formalitet tycks ha iakttagits under någon längre tid, och sedan de socialistiska sovjetrepublikernas förbund skapats året därpå, försvann också den nominella förbindelsen med inrikesfolkkommissariatet. Ombildningen i februari 1922 avförde faktiskt politiska brott helt och hållet från domstolsprocedurens område, medan den föregavs överföra tjekans kvasijuridiska funktioner till domstolarna, och gav GPU mer godtycklig makt att handskas med sådana brott än den avlidna tjekan någonsin hade gjort anspråk på eller utövat. GPU var inte två månader gammal då Lenin vid den elfte partikongressen kritiserade den för att blanda sig i en transaktion som den uppenbarligen inte hade med att göra.[104]

Den andra milstolpen 1922 var rättegången mot SR-ledarna. De repressalieåtgärder som året förut tillämpats mot mensjevikerna, drabbade SR på samma sätt. Men socialrevolutionärerna var ett annat släkte och kvästes inte så lätt. Det var ett revolutionärt parti med en tradition av underjordiska konspirationer, och när man tog upp motståndspolitiken igen återvände åtminstone några av dem till denna tradition. Det nyligen skapade GPU lade sig snart i saken. I februari 1922 förkunnade man att fyrtiosju ledande SR hade arresterats på anklagelser för att ha konspirerat mot sovjetmakten och skulle föras till rättegång. Meddelandet väckte viss oro utomlands, särskilt i socialistkretsar. I april 1922 togs saken upp vid ett möte i Berlin mellan representanter för de tre internationalerna — det enda försöket att åstadkomma en kompromiss mellan dessa rivaliserande organ.[105] Bucharin och Radek, som representerade det ryska partiet i Kominterns delegation garanterade att dödsstraff inte

---

[102] *Sobranie Uzakonenij*, 1922, nr 4, artikel 42; *Devjatyj Vserossijskij S'ezd Sovetov* (1922), s. 254.
[103] *Sobranie Uzakonenij*, 1922, nr 16, artikel 160.
[104] Lenin, *Sotjinenija*, XXVII, s. 249.
[105] En redogörelse för detta möte kommer att ges i Del V.

skulle utkrävas mot SR-medlemmarna och klandrades offentligt av Lenin för deras eftergivenhet när det gällde denna inblandning i Sovjets inre angelägenheter, men gick med på att överenskommelsen måste hållas.[106]

Innan rättegången kunde börja hade Lenin råkat ut för sitt första slaganfall. Rättegången öppnades den 8 juni 1922, varade i två månader och tillförsäkrades internationell publicitet genom närvaron av Vandervelde, den belgiske socialisten, som främste försvarsadvokat. Det var regimens första stora politiska rättegång. Den allmänna anklagelseakten mot SR-medlemmarna var överväldigande. Genom Kerenskij gjordes de ansvariga för varje handling av den provisoriska regeringen, de hade spelat en ledande roll i mer än en ”vit” regering under inbördeskriget, Mirbachs mördare och upphovsmannen till attentatsförsöket mot Lenin hade varit SR, och när man inte kunde bevisa konkreta handlingar fanns det mängder av uttalanden från ledande SR-medlemmar till förmån för terroraktioner mot sovjetmakten. Vandervelde och hans utländska kolleger lämnade försvaret efter ett par dagar ”på önskan av de anklagade” och utfärdade ett uttalande som fördömde tribunalen och åtalet för att de bröt berlinavtalet.[107] Av de trettiofyra svarandena frikändes ett par och många dömdes till olika grader av och olika långa fängelsestraff. Fjorton dömdes till döden. Två av dessa benådades genom ett dekret från VTsIK och verkställandet av domarna för resten uppsköts. Det är anmärkningsvärt att det inte under hela förhandlingarna gjordes gällande att SR-partiet i sig självt var en olaglig institution, de bevis man kom med mot de anklagade var för sådana handlingar som skulle varit kriminella under vilket styrelseskick som helst. Det dekret från VTsIK den 8 augusti som fastställde och uppsköt domarna, fortsatte att förutsätta att man erkände partiet som lagligt:

> Om socialrevolutionärernas parti i gärning och bruk avbryter sin underjordiskt-konspiratoriska terroristiska och militära spionageverksamhet som leder till uppror mot arbetarnas och böndernas makt, så kommer det genom att göra så att befria dem av sina ledare som förr ledde detta arbete och vid själva rättegången vidhöll sin rätt att fortsätta det, från att lida lagens strängaste straff.[108]

Men illusionen av en legal opposition var sedan länge död, Dess frånfälle kan inte rättvist läggas partiet till last. Om det var sant att bolsjevikregimen inte var beredd att efter de första månaderna tolerera en organiserad opposition så var det lika sant att inget oppositionsparti var berett att hålla sig kvar inom lagens råmärken. Diktatur var en förutsättning som var gemensam för båda sidorna i diskussionen.

---

[106] Lenin, *Sotjinenija*, s. 277-280.
[107] E. Vandervelde et A. Wauters, *Le Procès des Socialistes-Révolutionnaires à Moscou* (Bryssel, 1922), s. 133-134.
[108] *Process P. SR: Retji Gosudarstvennych Obvinitelej* (1922), s. 243-244.

8. Partiets inflytande

Utvecklingen efter oktoberrevolutionen 1917 av bolsjevikflygeln av det ryska socialdemokratiska partiet, som snart skulle bli ”det ryska kommunistpartiet (bolsjeviker)” var en både föränderlig och kontinuerlig process. Partiet fortsatte under hela sin historia att bära den prägel som Lenin hade satt på det och återvände ständigt till sina tidiga traditioner och tvister. Oktoberrevolutionen förändrade det på några tydliga och några mer subtila sätt. Men här är det åter svårt att skilja mellan förändringar som låg i dess natur som parti eller speciellt som ett revolutionärt parti och förändringar som var typiska för det eller den situation som det måste verka i. De tre huvudsakliga utvecklingslinjer som utmärkte tiden mellan oktoberrevolutionen och Lenins död var den ökande makten i händerna på en liten central partiledning, ombildningen av partiet från en revolutionär organisation inriktad på att störta existerande institutioner till den styrande kärnan i ett regerande och administrativt maskineri, och slutligen, skapandet av en monopolställning för partiet genom eliminering av andra partier.

Tendensen att koncentrera makt till en stor organisations centrum, och det nödvändiga i koncentration som ett villkor för effektivt arbete har blivit en vardaglighet för moderna politiska partier.[1] Partier som, liksom anarkisterna, motsatte sig det dömde sig själva till politisk sterilitet, andra partier var på det hela taget framgångsrika i proportion till sin villighet att godta en stark central myndighets och styrelses disciplin. Detta faktum har störande implikationer för partier som utger sig för att vara organiserade efter demokratiska linjer. Alla organiserade politiska partier — och särskilt partier som representerar massorna, där de djupa leden är vitt skilda från ledarna på grund av de intellektuella och tekniska egenskaper som krävs för ledarskap — har tenderat, hur demokratiska de principer än är som de vilar på — att utvecklas i riktning mot en sluten ledaroligarki. En sociolog, vars material huvudsakligen hämtats från studium av det tyska socialdemokratiska partiet och det italienska socialistpartiet före 1914, har analyserat symtomen:

> I varje social relation skapar naturen själv herravälde och beroende. På så sätt representerar varje partiorganisation en kraftfull oligarki som står på demokratiska fötter. Överallt finns väljare och valda. Men överallt finns också den valda ledningens makt över de väljande massorna. Den oligarkiska strukturen i byggnaden döljer den demokratiska grunden.[2]

När bolsjevikerna blev ett massparti efter 1917 satte denna process snabbt in. Den påskyndades utan tvivel av de traditioner av sekretess och disciplin som upprättats i partiet före 1917, av den speciella ställning som det gradvis uppnådde efter 1917 som ett monopolparti i staten, och kanske också av den politiska efterblivenheten och bristen på erfarenhet hos de ryska arbetarna jämfört med deras västerländska motsvarigheter. Men perspektivet skulle snedvridas allvarligt om man ser processen som speciellt rysk eller speciellt bolsjevikisk. Den var gemensam, i högre eller lägre grad, för alla politiska partier från första hälften av nittonhundratalet.

Ett revolutionärt partis utveckling till ett styrande parti har varit ett utmärkande drag hos alla segerrika revolutioner och frambringar vissa konsekvenser som är så välkända att de kan kallas stereotypiserade. Partiet som vänder sig från uppgiften att förstöra till uppgiften att administrera, upptäcker värdet av lag och ordning och av underkastelse under den revolutionära maktens rättmätiga myndighet och den angrips från vänster av dem som vill fortsätta revolutionen i namn av de tidigare revolutionära principerna, som man nu påstår att revolutionens regering förråder. Detta mönster följdes i den ryska revolutionens historia. Men ett annat och tydligare drag kom fram som resultat av interaktionen mellan parti och stat. Förbindelsen mellan partiet och staten drog in partiet direkt i varje nationell kris och omformade varje krav på nationell enighet och nationell ledning till krav på partienighet och lojalitet med partiledaren. Att sluta leden var såväl för partiet som för nationen den

---

[1] Se kap 2 (s. 48-49 i tryckta boken)

[2] R. Michels, *Zur Soziologie des Parteiwesens* (andra utg. 1925), s. 504. Och vidare: ”Ju längre den officiella apparaten sträcker sig, dvs. ju fler medlemmar en organisation får och ju mer dess kassakista fylls och dess press växer, desto mer sätts demokratin åt sidan och ersätts av kommittéers allmakt” (ibid., s. 98). Anklagelserna för ”bysantism” — ett av bolsjevismens kritikers favoritglåpord — hördes i det tyska socialdemokratiska partiet så tidigt som 1908 (ibid., s. 148).

naturliga reaktionen på den nationella faran. Inte heller var det möjligt att skilja på partiledaren Lenin och den nationelle ledaren Lenin. Det inflytande han utövade var moralisk auktoritet snarare än yttre makt. Men det hjälpte till att upprätta en tradition av personligt ledarskap såväl i partiet som i staten, som det var svårt att skaka av.

Den tredje viktiga förändringen var att partiet skaffade sig vad som i själva verket var ett politiskt monopol på sovjetiskt territorium. Ingen politisk teori vägrar ett politiskt parti rätten att ställa upp fasta villkor, på uppförande eller på troslära, för sina medlemmar och att utesluta dem som inte går med på det. Denna rätt hade emellertid hittills förutsatt att den enskilde hade frihet att byta partitillhörighet och att något alternativt parti hade en jämförbar möjlighet att påverka allmänna angelägenheter. Före revolutionen kunde bolsjeviker som hade en annan åsikt bli mensjeviker eller gå med i andra partier eller politiska grupper, och gjorde det också. Under de första månaderna efter revolutionen fungerade fortfarande i viss utsträckning denna fluktuering av medlemskap mellan de överlevande partierna — bolsjeviker och mensjeviker, höger-och vänster-SR. Bolsjevikerna var det styrande partiet, men fortfarande ett av flera partier. Men efter sommaren 1918 existerade andra partier bara på nåder och deras ställning blev mer och mer osäker, och från och med 1921 försvann de egentligen. Att dra sig tillbaka eller bli utesluten ur det enda kvarlevande partiet innebar hädanefter normalt — minst — att vara utesluten från varje legal form av politisk aktivitet. På så sätt var dispyterna inom partiet benägna att bli allt bittrare både därför att det inte fanns någon annan kanal där avvikande åsikter kunde uttryckas och därför att sådana åsikter nu rimligtvis kunde tillskrivas f.d. mensjeviker och SR som hade gått med i partiet av oärliga eller egennyttiga motiv.[3] Det blev lätt och naturligt att behandla avvikande meningar som brist på lojalitet. I enpartistaten utvecklade idéerna om partienighet och partidisciplin hittills oanade implikationer.

Dessa förändringar utvecklades i stadier. Trots att Lenin sedan länge höll fast vid doktrinär konformitet och vid partidisciplin för att stärka den, så lämnade den ursprungliga partistadgan, som antagits av den andra partikongressen 1903 och fastställts i lätt reviderad form av den tredje kongressen 1905, tvånget för medlemmarna att underkasta sig partibeslut underförstått. I den reviderade partistadgan som antagits av den sjätte kongressen i augusti 1917 gjordes detta tvång för första gången uttryckligt. Det är kanske förvånande att revolutionens seger först tycktes lätta på gränserna för partidisciplinen och leda till ohämmade meningsskiljaktigheter och tvister utan motstycke i bolsjevikpartiets annaler och kanske sällsynta i andra. Dessa tvister inom partiet fortsatte, skarpa som de var, under den erkända regeln att partimedlemmarna behöll sin handlingsfrihet till dess, men bara till dess, partiet fattat beslut. Det brott för vilket Zinovjev och Kamenev hade hotats med uteslutning just före revolutionen Var inte att de hade uttryckt avvikande åsikter i centralkommitténs diskussioner, som föregick beslutet, utan att de offentligt hade utmanat beslutet när det genom majoritetsröst gått emot dem.[4] Inget parti som står inför ett sådant trots kunde rimligtvis vägras rätten att tillämpa sanktioner. Ett par dagar efter revolutionens seger stod Lenin inför ännu en revolt, än en gång ledd av Kamenev och Zinovjev mot politiken (som strax efteråt lättades på till förmån för vänster-SR) att utesluta andra partier från sovjetregeringen, och denna kris ändade först i ett ultimatum och åtskilliga utträden.[5] En vinter av yttrandefrihet och hårda slag i partiets centralkommitté kulminerade i de berömda diskussionerna i februari och mars 1918 om Brest-Litovsk-

[3] Resolutionen från den tionde partikongressen tillskrev den tilltagande fraktioneringen ”inträde i partiets led av element som inte fullt absorberat det kommunistiska synsättet” (*VKP(B) v Rezoljutsijach* (1941), I, s. 375). Lenins ursprungliga utkast till denna resolution nämnde särskilt ”f. d. mensjeviker” (*Sotjinenija*, XXVI, s. 262).

[4] På samma sätt låg inte Trotskijs fel i fackföreningstvisten 1920-21 i det faktum att han hade lagt fram oantagbara förslag utan att han, när förslagen förkastats av en majoritet inom centralförsamlingen, vägrade att arbeta i den kommission som utsetts att arbeta fram en lösning (ibid., XXVI, s. 88).

[5] Se s. 124 ovan. Det ultimatum som centralkommittén den 6/19 november 1917 ställde till Kamenev, Zinovjev, Rjazanov och Larin krävde att de antingen ”omedelbart och skriftligt skulle gå med på att underkasta sig centralkommitténs beslut och genomföra dess politik i alla sina offentliga aktioner eller avstå från all offentlig partiaktivitet och avgå från alla ansvariga poster i arbetarrörelsen tills nästa partikongress” (*Protokoly Tsentralnogo Komiteta RSDRP* (1929), s. 170). Zinovjev svarade med ett brev där han gav efter; de andra tre förhöll sig förhärdade och uteslöts ur centralkommittén (ibid., s. 175-177). Rykov, Miljutin och Nogin utträdde också ur centralkommittén och avsade sig sina poster i Sovnarkom.

förhandlingarna med Tyskland och undertecknandet av avtalet. I dessa diskussioner nåddes höjdpunkten då Dzerzjinskij uttryckte sitt beklagande över att partiet inte var starkt nog att riskera Lenins avgång och Lomov som var beredd också på denna eventualitet, sade öppet att ”vi måste gripa makten utan Vladimir Iljitj”.[6]

Medan den första verkan av revolutionen hade varit att uppmuntra diskussionsfrihet och offentlighet som annars sällan praktiserats av något parti när det gällt vitala frågor om allmän politik, började andra krafter snart att operera i motsatt riktning. Den okritiska entusiasmen, som fötts ur revolutionens triumf upplöstes; redan våren 1918 var ekonomiska svårigheter akuta, och det började komma opposition från vänstergrupper som anklagade partiledningen för opportunistiska tendenser och för att ha övergivit bolsjevismens principer. På så sätt gav tvisterna om Brest-Litovsk upphov till en grupp ”vänsterkommunister” som under fjorton dagar gav ut en daglig oppositionstidning i Petrograd, *Kommunist*, och ådrog sig Lenins missnöje vid den sjunde partikongressen som ägnades åt att ratificera Brest-Litovsk-avtalet i mars 1918:

> Den svåra kris som vårt parti genomgår i samband med ”vänster”-oppositionens bildande är en av de största som den ryska revolutionen upplevt.[7]

Då de besegrats när det gällde Brest-Litovsk, vände de sin uppmärksamhet mot den kritiska ekonomiska situationen och angrep Lenins politik i sådana saker som anställningen av specialister, bildandet av industriella truster och enmansstyrelser i industrin, och de misstänktes naturligt nog, men kanske orättvist, för att intrigera med vänster-SR-medlemmar som hade lämnat Sovnarkom på grund av Brest-Litovsk-frågan.[8] Gruppen försäkrade sig om kontroll över partiorganisationerna i Moskva och publicerade i april 1918 två nummer av en ny tidskrift med titeln *Kommunist*, beskriven som ”organ för den regionala byrån i Moskva av ryska kommunistpartiet (bolsjeviker)”. Redaktörer var Bucharin, Obolenskij, Radek och V. Smimov.[9] Följande månad blev gruppen föremål för en av Lenins mest fruktansvärda bredsidor i en artikel ”Om 'vänster'-infantilitet och den småborgerliga andan”, och dog ut under sommaren 1918 när SR:s konspiration och början på inbördeskriget i fruktan drev partiet att återupprätta enigheten och självdisciplinen under Lenins ledarskap.[10]

Den sjunde partikongressen som beslöt att ratificera Brest-Litovsk-avtalet gav också verkan åt Lenins förslag ett år tidigare i hans aprilteser att ändra partiets namn från ”socialdemokratiskt” till ”kommunistiskt”. Marx och Engels hade uttryckt sitt ogillande med den gamla titeln när det tyska arbetarepartiet tog det 1875; redan vid den tiden höll ordet ”demokratisk”, även kvalificerat genom adjektivet ”social-” på att börja förlora sina revolutionära konnotationer. Sedan 1914 hade social-

---

[6] Ibid., s. 249-750.

[7] Lenin, *Sotjinenija*, XXII, s. 321. [RKP(b):s sjunde, extra kongress den 6-8 mars 1918, Centralkommitténs verksamhetsberättelse]

[8] Under de bittra partifejderna i december 1923 androg Zinovjev att vänster-SR vid denna tid hade föreslagit att man skulle arrestera Lenin och andra medlemmar av Sovnarkom, att planen hade övervägts allvarligt av vänsterkommunisterna och att Pjatakov hade utsetts att efterträda Lenin (Pravda 16 december 1923). Stalin refererade också till samma andragande (ibid., 15 december 1923). En grupp f. d. vänsterkommunister inklusive Pjatakov och Radek, svarade med ett uttalande att historien inte hade någon grund annat än ett par anmärkningar som hade fällts på skämt (ibid., 3 januari 1924). 1937 anklagades Bucharin för att ha organiserat en allvarlig komplott mot Lenin vid detta tillfälle.

[9] Bland andra medarbetare som nämndes på titelsidan var Bubnov, Kossior, Kujbysjev, Pokrovskij, Preobrazjenskij, Pjatakov, Sapronov, Safarov, Uritskij, Unsjlicht, och Jaroslavskij. Det första numret tryckte ett långt manifest om den ekonomiska situationen som hade lästs upp vid ett möte mellan gruppen och partiledarna inklusive Lenin, den 4 april 1918. Enligt ett uttalande i Kommunist nr 1, 20 april 1918, s. 18, läste Lenin upp en rad mot-teser och lovade att publicera dem, men gjorde det inte. Gruppens manifest finns omtryckt i Lenin, *Sotjinenija*, XII, s. 561-571; dess innehåll kommer att diskuteras i Del IV.

[10] Det är ett symptom på andan under denna tid att vid höjdpunkten på denna uppenbarligen bittra tvist, skulle Bucharin ha uppträtt som huvuddelegat för centralkommittén vid den första allryska nationalekonomirådens kongress och att Radek skulle ha lämnat en rapport till den om ”de ekonomiska konsekvenserna av Brest-Litovsk-avtalet” (*Trudy 1 Vserosskijskogo S'ezda Sovetov Narodnogo Chozjajstva* (1918), s. 7, 14-23). En sådan elasticitet berodde delvis på den oerhörda bristen på kvalificerat folk i partiet, men också delvis på den starka traditionen att hur partimedlemmarna än månde diskutera bland sig själva så talade de i icke-partianslutna organisationer med partiets stämma. Rjazanov pikade vid detta tillfälle Radek för att han ”argumenterade mot sig själv” och ”uppförde en Eiertanz” (ibid., s. 34).

demokraterna i Europa, utom en obetydlig minoritet, övergivit världsrevolutionens sak och blivit borgerliga ”reformister” eller ”chauvinister”. I december 1914 hade Lenin undrat om det inte skulle vara bättre att överge det ”fläckade och degraderade” namnet ”social-demokrater” och återvända till det marxistiska ”kommunister”.[11] Det var dags att markera klyftan mellan dem och att göra anspråk på det marxistiska arvet för revolutionärerna genom att återvända till det gamla marxistiska namnet ”kommunist”. Ändringen hade en dubbel betydelse. Internt vände partiet slutgiltigt ryggen åt det borgerliga stadiet av revolutionen och vände resolut ansiktet mot det kommunistiska målet. Externt markerade bytet den europeiska arbetarrörelsens delning mellan dem som höll fast vid en borgerlig reformpolitik och dem som stod för revolutionen genom proletariatet. Den splittring som Lenin hade genomfört i det ryska partiet 1903 upprepades nu i internationell skala. Det hade funnits ett visst motstånd inom partiet mot att ändra det traditionella namnet: men i mars 1918 slutade Lenins anhängare för gott att kalla sig det ”ryska socialdemokratiska arbetarpartiet” — ett omdiskuterat namn som de länge delat med mensjevikerna och nu överlämnat åt dem — och blev det ”ryska kommunistpartiet (bolsjevikerna)”.[12]

Det hade också blivit tid att strama åt partiorganisationen. Organisationssystemet hade länge i partikretsar beskrivits som ”demokratisk centralism”,[13] en term som avsåg att denotera den tvåfaldiga process genom vilken makten flöt uppåt från particellerna i stad eller fabrik eller by genom mellanliggande lokala eller regionala kommittéer tills den nådde sin topp i centralkommittén, som var den suveräna kongressens organ, och disciplinen flöt nedåt genom samma kanaler där varje partiorgan var underordnat organet över det och ytterst centralkommittén. Med revolutionens seger kunde idén om partiets ombildning till en laglig organisation och den stora ökningen av medlemsantalet på lång sikt fullt genomföras efter den linje som mycket liknade sovjetorganisationen. Det högsta organet, partikongressen, sammanträdde i princip — och under de första åren efter revolutionen *de facto* — varje år. Centralkommittén som var det främsta exekutiva organet, sammanträdde enligt 1917 års stadga ”inte mindre än en gång varannan månad”. När revolutionen gjorde det möjligt för partiet att sprida sitt nätverk över hela Ryssland kom en vidsträckt hierarki av centrala och lokala organisationer till. Nedanför den ”allryska” kongressen och dess centralkommitté hade varje konstituerande republik eller region (*oblast*) sin regionala konferens och regionala kommitté, nedanför dem fanns provinskonferenser och provinskommittéer, sedan kom landskapets (*vezd*) konferens och kommitté och distriktets (*volost*) konferens och kommitté, och sist av allt kom particellerna, var och en med sin ”byrå”, i fabriker, i bysamfälligheter, i Röda armén, i sovjetinstitutioner — verkligen överallt där två eller tre partimedlemmar kunde samlas. Trots att cellerna stod lägst i hierarkin, var de på intet sätt det minst viktiga elementet i partiapparaten. Det är t.o.m. svårare att få en sann bild av dessa än av de lokala sovjeterna som utgjorde den lägsta graden i sovjetsystemet. Men på många sätt ärvde de traditionen från de små underjordiska grupperna, genom vilka partiet utövade sitt inflytande i tsar-Ryssland, och hela strukturen var åtminstone under revolutionens tidiga stadium beroende av deras lojalitet och effektivitet.[14]

När partiets uppbyggnad var given, liksom de stormiga förhållanden som det kastades in i några månader efter sin revolutionära triumf, så var dess utveckling oundviklig. I den kamp som låg latent i begreppet ”demokratisk centralism” — kampen mellan flödet av makt från periferin mot centrum och den pålagda disciplinen från centrum till periferin, mellan dem och effektivitet — så var den andra faktorn bestämd att bli den dominerande. Så länge Lenin höll tyglarna stramt kunde de två krafterna försonas och löpa i samma sele; och själv var han alltid otålig mot dem som försökte dra

[11] Lenin, *Sotjinenija*, XVIII, s. 73.
[12] *VKP(B) v Rezoljutsijach* (1941), I, s. 297.
[13] Termen (för denna se s. 48 ovan) skrevs in i partistadgan av den femte partikongressen 1907 (ibid., I, s. 108); en exakt definition inkluderades först i partistadgan 1934 (ibid., II, s. 591) i följande ordalag:
(a) Tillämpning av valprincipen till alla ledande partiorgan från det högsta till det lägsta;
(b) Partiorganen var ansvariga inför sina respektive partiorganisationer;
(c) Sträng partidisciplin och minoritetens underkastelse under majoriteten;
(d) De högsta organens beslut var absolut bindande för de lägre organen och för alla partimedlemmar.
[14] En viktig resolution från den tionde kongressen räknade upp cellernas funktioner (ibid., I, s. 370-731).

en skiljelinje mellan makt ”uppifrån” och ”nerifrån”.[15] Men det ökande inflytandet från Lenins enastående och självtillförlitliga personlighet under de kritiska år som den nya regimen måste genomgå rättfärdigade traditionen av en stark ledning och hjälpte till att framkalla ett behov av en sådan. Andra krafter verkade också. Den starkaste av alla var den tryckande tyngden av hela traditionen av rysk administration och av den ryska sociala strukturen. Utan tvivel önskade Lenin i princip, och strävade även i praktiken efter, att få de djupa leden av partiet och följaktligen av proletariatet att ta aktiv del i partiets och nationens angelägenheter. Och när han talade, som han ofta gjorde under sina senare år, om ”efterblivenheten” och ”bristen på kultur” hos det ryska folket, så tänkte han delvis på sitt misslyckande med att förverkliga denna dröm. Det skulle troligen ta mer än en generation att göra något allvarligt intryck på en så djuprotad tradition av administrativ styrning uppifrån. Inte heller skilde sig det ryska kommunistpartiet så mycket som man ibland antar i detta avseende från politiska partier i andra länder, där kontroversiella frågor genomkämpas och partilinjen bestäms av en snäv krets av ledare snarare än av någon effektiv konsultation av de djupa leden.

Det var alltså inte förvånande att samma oemotståndliga tendens mot maktkoncentration som angrep sovjetorganen på samma sätt — men något senare i tiden — angrep partiorganen. Den formellt suveräna partikongressen blev, trots att den sammanträdde årligen från 1917 till 1924, alltför hindrande och sammanträdena alltför sällsynta för effektiv maktutövning och dess nedgång följde, fast med en viss intervall, den statliga motsvarighetens, den altryska sovjetkongressen. Den sjunde partikongressen i mars 1918 som röstade för ratificering av Brest-Litovsk-avtalet, var den sista som beslöt en viktig politisk fråga genom majoritetsomröstning. De följande få kongresserna fortsatte att diskutera besvärliga frågor och vittnade vid en del tillfällen om skarpa meningsutbyten: detta gällde särskilt den tolfte kongressen 1923 — den första sedan oktoberrevolutionen som Lenin inte var närvarande vid. Men också när diskussioner ägde rum på kongressens golv så fattades de verkliga avgörandena på annat håll. Redan i oktober 1917 var det centralkommittén som hade fattat det livsviktiga beslutet att gripa makten och det var centralkommittén som tog över kongressens makt. Men t.o.m. centralkommittén — liksom VTsIK dess motsvarighet i sovjetsystemet — misslyckades i sin tur med att behålla sin makt, som snart undergrävdes av mindre och mer effektiva organ. När Zinovjev 1923 entusiastiskt förklarade att ”vårt partis centralkommitté utgör en grupp som i sig suger upp allt som äger störst auktoritet från partiet, i kraft av traditionen och i kraft av dess tjugofemåriga historia” så beskrev han en situation som just skulle gå in i historien.[16]

Frågan om centralisering inom partiet kom först i dagen vid den åttonde partikongressen som sammanträdde i mars 1919 mitt under brinnande inbördeskrig. Processen hade vid denna tid gått långt. Osinskij klagade vid kongressen över att allt partiarbete var centrerat runt centralkommittén och att ”inte ens centralkommittén existerar i egentlig mening som kollegialt organ”, eftersom ”kamraterna Lenin och Sverdlov beslutar löpande frågor under samtal med varandra eller med enskilda kamrater, som har hand om den ena eller andra grenen av sovjetarbetare”.[17] Inte desto mindre ställde inbördeskriget partiet som en resolution från kongressen medgav ”i en ställning, där den mest strikta centralism och den strängaste disciplin var en absolut nödvändighet”,[18] och det var särskilt olyckligt att Sverdlov, hittills partimaskineriets kompetente styresman, avled i början av

[15] 1920 beskrev han hur partiet arbetade genom sovjetapparaten och fortsatte: ”Sådan är den proletära statsmaktens allmänna mekanism, sedd 'ovanifrån', från det praktiska förverkligandet av diktaturen. Man får hoppas att läsaren kommer att förstå varför den ryska bolsjevismen som känner till denna mekanism, har iakttagit hur denna mekanism har vuxit fram under en tjugofemårsperiod ur små, illegala, underjordiska grupper, inte kan låta bli att betrakta allt tal om ’ovanifrån’ eller ’nerifrån’, ledarnas diktatur eller massornas diktatur som löjligt barnsligt nonsens, jämförbart med en diskussion om huruvida en mans vänstra ben eller högra arm är nyttigast för honom.” (*Sotjinenija*, XXV, s. 193). Några månader senare utfärdade centralkommittén ett cirkulärbrev om den ”brännande frågan” om de ”övre” och ”nedre” leden inom partiet. Det tillskrev delvis frågornas skärpa det förhållandet att det nyligen influtit ett stort antal nya och oprövade medlemmar, delvis de ”oriktiga och ofta helt odrägliga arbetsmetoder som vissa ansvariga partiarbetare antagit” (*Izvestija Centralnogo Komiteta, Rossijskoj Kommunistitjeskoj Partii (Bolsjevikov)*; nr 21, 4 september 1920 s. 1-3).

[16] *Dvenadcatyj S'ezd Rossijskoj Kommunistitjeskoj Partii (Bolsjevikov)* (1923), s. 207.

[17] *Vos'moj S'ezd RKP (B)* (1933), s. 165-166.

[18] *VKP(B) v Rezoljutsijach* (1941), I, s. 305.

kongressen. Kongressen, som gick med på att det var nödvändigt att stärka den centrala makten, bemödade sig om att utrusta centralkommittén för sin uppgift genom att begränsa dess medlemsantal till nitton (med åtta ”kandidater”) och genom att föreskriva möten var fjortonde dag. Men den tog samtidigt det ödesdigra steget att skapa tre nya organ, som, trots att de till namnet utgick från centralkommittén skulle dela dess funktioner mellan sig inom de närmaste tre eller fyra åren och lägga under sig allt utom maktens yttre utsmyckningar.

Det första av dessa organ var en politbyrå på fem medlemmar, vars namn och karaktär liknade den politiska byrå, som tidigare skapats i ett krisögonblick i början på oktoberrevolutionen. Dess funktion var att ”fatta beslut i frågor som inte tillät dröjsmål” och att rapportera till centralkommitténs sammanträde var fjortonde dag. Men det behöver knappast sägas att den formella begränsningen av dess befogenheter till brådskande frågor, liksom den liknande begränsningen av Sovnarkoms maktbefogenheter i RSFSR:s författning, visade sig helt orealistisk; politbyrån blev snabbt den huvudsakliga källan till viktiga politiska beslut, som effektuerades genom statsmaskineriet. Det andra nya organet var en ”organisatorisk byrå” (Orgburo), också på fem medlemmar, som skulle mötas tre gånger i veckan och ”leda partiets hela organisatoriska arbete”. Det tredje organet var ett ”centralkommitténs sekretariat”, som bestod av en ”ansvarig sekreterare” och fem ”tekniska” assistenter, vilkas funktioner inte vidare definierades.[19] Faran av en kollision mellan politbyrån, orgbyrån och sekretariatet reducerades genom lösningen med gemensamma medlemmar. Krestinskij, som blev den förste ”ansvarige sekreteraren” hade också säte i orgbyrån. En medlem av politbyrån skulle också bli medlem av orgbyrån, Stalin var utvald till denna roll. Vid nästa kongress 1920 togs ännu ett ödesdigert steg. Man beslöt att stärka sekretariatet genom att göra tre ”permanenta arbetare”, alla medlemmar av centralkommittén, till medlemmar och genom att anförtro den att ”ha hand om löpande frågor av organisatorisk och exekutiv karaktär”, endast ”den allmänna styrelsen av det organisatoriska arbetet” reserverades åt orgbyrån.[20] Det nyförstärkta sekretariatet skulle bestå av Krestinskij, Preobrazenskij och Serebrjakov.

Man hade i allmänhet inte förutsett att de huvudsakliga frågor som detta oprövade sekretariat skulle ställas inför var frågor om partidisciplin. Vänsterkommuniströrelsens upplösning sommaren 1918 under trycket från inbördeskriget angav inte slutet på oppositionen inom partiet. Den ryska revolutionen hade nått den punkt, som är gemensam för erfarenheten av alla revolutioner, när partiet som gjort revolution stod inför uppgiften att konsolidera sin makt och stärka statsmaskineriet; och i ett sådant ögonblick var opposition från vänster i namn av gamla revolutionära principer oundviklig och ihärdig. Vid den åttonde partikongressen i mars 1919, med inbördeskriget vid sin höjdpunkt, utmanade en ”militär opposition” utan framgång Trotskijs politik att bygga upp en ny nationell värnpliktsarmé med yrkesofficerare som delvis togs från den gamla tsararmén. Vid den nionde kongressen i mars 1920 protesterade en grupp, som använde partislagordet ”demokratisk centralism”, mot införandet av enmansstyre inom industrin och försäkrade sig om fackföreningarnas stöd i Tomskijs person, och detta visade sig vara startpunkten för en ny oppositionsrörelse. Dess framväxt under sommaren 1920 spårades i en rapport från centralkommittén till partikongressen följande vår. Ibland tog den formen av sammanstötningar inom samma partiorgan, ibland av landskapsorganisationers trots mot någon provinsiell kommitté, ibland av missnöje bland ”arbetarnas del av vissa provinsiella kommittéer”, ibland av dispyter mellan arbetare- och bondeorganisationer. Besvären kunde härledas ur flera saker — ”de arbetande massornas fruktansvärda utmattning” genom krig, inbördeskrig, brist på ekonomisk organisation, köld och svält; att ”uppriktiga, hängivna men politiskt otränade arbetare och bönder” hade tillträde till partiet.[21] Mot slutet av sommaren utsågs en kommission, som skulle se på saken, inklusive två av dem som hade figurerat i oppositionen den föregående kongressen, Ignatov och Sapronov, och en resolution som föreslagits av denna

[19] Ibid., I, 304. Hittills hade sekretariatet varit ett rent rutinorgan, som stod under Sverdlovs överinsyn (Lenin, *Sotjinenija*, XXIV, s. 127-128).
[20] *VKP(B) v Rezoljutsijach* (1941), I, s. 344.
[21] *Izvestija Tsentralnogo Komiteta Kommunistitjeskoj Partij (Bolsjevikov)* nr 29, 7 mars 1921, s. 4-6, omtryckt i *Rabotjaja Oppozicija: Materialy i Dokumenty* (1926), s. 21-22

kommission antogs av en allrysk partikonferens i september 1920. Resolutionen talade i allmänna ordalag om behovet av ökade kontakter mellan de djupa leden och den centrala myndigheten och att skänka partilivet ny kraft och vitalitet. Men dess mest konkreta rekommendation var att upprätta en ”kontrollkommission vid sidan av centralkommittén”. Kommissionens funktion var ”att ta emot och undersöka klagomål av alla slag”, att diskutera dem, om nödvändigt tillsammans med centralkommittén och att besvara dem. I avvaktan på nästa partikongress skulle den huvudsakliga kontrollkommissionen bestå av Dzerzjinskij, Muranov, Preobrazenskij och fyra medlemmar som utsetts av de största lokala partiorganisationerna; därefter fastställdes det att ”i allmänhet skulle medlemmar av centralkommittén inte väljas till medlemmar av kontrollkommissionen”.[22] Liknande kommissioner skulle också anslutas till de provinsiella partikommittéerna. En speciell ”kremlkontrollkommission” inrättades för att undersöka ”kremlprivilegier” som var upphov till klagomål inom partiet, och för att ”få dem, i den mån det var omöjligt att utplåna dem helt, inom gränser som varje partikamrat kunde förstå”.[23] Den centrala kontrollkommissionen inledde sin verksamhet med ett cirkulär till alla partimedlemmar, som inbjöd dem ”att meddela den alla förseelser av partimedlemmar mot partiet, *utan att för ett ögonblick besväras av de anklagade personernas ställning eller funktion*”.[24]

Dessa åtgärder gjorde ingenting för att dämpa den stigande oron. Hösten 1920, när inbördeskriget egentligen var över, uppkom den farligaste utbrytargruppen som organiserats inom partiet efter revolutionen under namnet ”arbetarnas opposition”. Den var starkare till antal än i ledning eller program. Dess ende välkände ledare var Sljapnikov, som själv tidigare varit metallarbetare och arbetsfolkkommissarie i den första sovjetregeringen och som utsåg sig själv till arbetarnas ”förkämpe”, och Kollontaj, vars anseende inte längre stod så högt som under revolutionens första dagar. Dess program var en blandning av förekommande missnöjesyttringar, som huvudsakligen riktade sig mot den ökande centraliseringen av ekonomisk och politisk kontroll, mot den ökande effektiviteten och skoningslösheten hos maskineriet. Den föreslog att man överförde kontrollen över industrin och produktionen från staten till fackföreningarna och appellerade på så sätt till det vaga kravet på ”arbetarkontroll” och till den syndikalistiska tendensen, endemisk i vissa sektioner av partiet; den protesterade mot de intellektuellas dominans inom partiet och krävde en drastisk utrensning av icke-arbetare; och den önskade öppna val till alla partiposter och fria diskussioner inom partiet med möjligheter att sprida avvikande åsikter. Denna kritik och dessa förslag, som hade ventilerats vitt och brett i pressen och på andra håll vintern 1920-21 fanns uttryckta i en pamflett Arbetaroppositionen av Kollontaj, som spreds till partimedlemmarna vid tiden för den tionde partikongressen i mars 1921.[25]

Arbetaroppositionens åsikter gjorde den till en av de viktigaste flyglarna i tvisten om fackföreningarnas roll som upprörde partiet under hela vintern 1920-21. Medan ”arbetarnas opposition” stod för fackföreningarnas oberoende och deras suveränitet i det ekonomiska systemet tog Trotskij för första gången sedan Brest-Litovsk-avtalet offentlig ställning mot Lenin och krävde fackföreningarnas öppna underordning under staten. Under hela januari månad 1921 tryckte *Pravda*, dag efter dag, polemiska artiklar där partiledarna luftade diametralt motsatta åsikter. Partiet publicerade två nummer av ett speciellt *Diskussionsblad* för att bereda ett forum åt ett mer detaljerat meningsutbyte. Lenin slog larm. I en pamflett kallad Partikrisen talade han om en ”feber” som skakade partiet och undrade om partiorganismen ”kunde läkas helt och omöjliggöra ett återfall av sjukdomen eller om sjukdomen kommer att bli kronisk och farlig”. Han anklagade Trotskij för att

---

[22] *VKP(B) v Rezoljutsijach* (1941), I, 351-353.
[23] *Izvestija Tsentralnogo Komiteta Kommunistitjeskoj Partij (Bolsjevikov)* nr 26, 20 december 1920, s. 2.
[24] Ibid., nr 25, 11 november 1920, s. 1.
[25] Denna pamflett står inte längre att få tag på så lätt [inte längre sant – *Red*], men den citeras utförligt i *Rabotjaja Oppozicija: Materialij i Dokumenty* (1926) och i *Platforma Sljapnikova i Medvedeva* (1927); se också Lenin, *Sotjinenija*, XXVI, s. 632-634; XXVII, s. 494-496. Det finns en engelsk översättning, *The Workers' Opposition in Russia* (n.d.). R. Michels generaliseringar om partiavvikelser som ursprungligen skrevs före 1910 är väl tillämpbar på arbetaroppositionen: ”Majoritetens slagord är 'centralisering,' minoritetens 'autonomi'; för att nå sina mål drivs minoriteterna att föra en kamp som ibland tar formen av en kamp för frihet och t. o. m. använda frihetshjältarnas terminologi när de 'drar i fält mot tyrannernas tyranni” (*Zur Soziologie des Parteiwesens* (andra utgåvan 1925), s. 228).

”skapa en fraktion på en felaktig plattform”; och han vände sig till ”arbetarnas opposition” och fördömde den hittills godtagna partiregeln med ett skäl som efteråt användes för att radera ut den:

> Att formera oss i olika grupper (särskilt inför en kongress) är naturligtvis tillåtet (likaså att värva röster). Men det måste ske inom kommunismens (inte syndikalismens) gränser och på ett sådant sätt att det inte väcker löje.

Han slutade med en välkänd varning för att yttre fiender skulle utnyttja den interna partisplittringen:

> *Ententens* kapitalister kommer utan tvivel att dra fördel av sjukdomen i vårt parti och sätta in ett nytt angrepp, och socialrevolutionärerna kommer att organisera intriger och uppror. Vi är inte rädda eftersom vi skall enas som av man och inte frukta att erkänna sjukdomen, men medvetna om att den av oss kräver mer disciplin, mer motståndskraft, mer fasthet på varje post.[26]

Innan den länge väntade partikongressen sammanträdde den 8 mars 1921 hade kronstadtmyteriet — det allvarligaste inre hotet mot regimen sedan revolutionen — rättfärdigat Lenins fruktan och skärpt varje maning att sluta partileden.

Den tionde partikongressen i mars 1921 var avgörande i partiets och republikens historia. Den sammanträdde i ett ögonblick då de ljusa förhoppningar som fötts ur det segerrika slutet på inbördeskriget hade krossats, när den ekonomiska krisen hade framträtt i den rena formen av brist på livsförnödenheter och när det politiska upproret hade stuckit upp sitt huvud för första gången sedan sommaren 1918. En känsla av det prekära i situationen genomsyrade kongressen. Det minsta av dess resultat var lösningen av den häftiga tvisten om fackföreningarna; meddelandet om NEP kom vid ett sent stadium av förhandlingarna och diskuterades inte på något långtgående sätt. Kongressens verkliga ledmotiv, som Lenin spelade på i nästan alla sina talrika yttranden var det överväldigande behovet av enighet i partiet. Han anslog det dramatiskt i sitt korta öppningsanförande:

> Kamrater, vi har genomlevt ett märkligt år, vi har tillåtit oss lyxen av diskussioner och dispyter inom vårt parti. För ett parti som är omgivet av de starkaste och mäktigaste fiender, som omfattar hela den kapitalistiska världen, för ett parti som på sina axlar bär en oerhörd börda, var denna lyx sannerligen förbluffande. Jag vet inte hur ni vill värdera det nu. Har denna lyx enligt er åsikt varit fullt förenlig med våra materiella och moraliska resurser?

Och senare vände han sig med sällsynt lidelse mot oppositionen:

> Och dessa reflexioner om yttrandefrihet och frihet att kritisera, som ... funnits i alla ”arbetaroppositionens” tal utgör nio tiondelar av meningen i tal som inte har någon verklig mening, bara ord av denna typ. Kamrater, låt oss inte tala enbart om ord, utan om deras innehåll. N i kan inte bedra oss med ord som ”frihet att kritisera”. När vi sade att partiet uppvisar sjukdomssymtom, menade vi att denna diagnos förtjänar trefaldig uppmärksamhet; otvivelaktigt finns sjukdomen här. Hjälp oss att läka denna sjukdom. Tala om för oss hur man kan läka den. Vi har spenderat en hel del tid på diskussion och jag måste säga nu att det är betydligt bättre att ”diskutera med gevär” än med oppositionens teser. Vi behöver ingen opposition, kamrater, det är inte tid för det nu! Antingen på denna sidan eller på den andra — med gevär, inte med oppositionen.[27]

Terminologin var vag. Sammanhanget tillät antagandet att allt Lenin krävde var att de som framhärdade i sin opposition och som logiskt kunde väntas befinna sig på andra sidan barrikaderna skulle uteslutas ur partiet. Ändå lät han förstå, och avsåg att låta förstå, att inom partileden var frihet att kritisera en ”lyx”, som lätt degenererade till en ”sjukdom” och att utom dessa led var det enda effektiva medlet att lösa tvister, geväret. Dessa slutsatser kan mycket väl ha varit riktiga under de förhållanden av kris och väpnat uppror som överskuggade den tionde kongressen. De hade sina rötter i partidoktrinen, och Lenin hjälpte till att nita fast dem i partitraditionen.

Två resolutioner som handlade om partienighet och disciplin antogs av kongressen. Den ena som bar titeln ”om den syndikalistiska och anarkistiska avvikelsen[28] i vårt parti” förklarade att spridning

---

[26] Lenin, *Sotjinenija*, XXVI, s. 87-94. [Se Rysslands kommunistiska partis (bolsjevikerna) tionde kongress]
[27] Lenin, *Sotjinenija*, XXVI, s. 200, 227.
[28] Detta var uppenbarligen första gången detta berömda ord förekom i partivokabulären. Lenin förklarade det vid kongressen så här: ”En avvikelse är någonting som kan rättas till. Folk har irrat lite från stigen eller börjar göra det, men

av ”arbetaroppositionens” idéer var ”oförenligt med medlemskap i det ryska kommunistpartiet”. Resolutionen tillade, något inkonsekvens, att man ”skulle finna utrymme för det mest detaljerade meningsutbyte mellan partimedlemmarna i alla berörda frågor i specialpublikationer, antologier etc.”,[29] och kongressen vägrade i en kort separatresolution att acceptera avgångsansökningarna från de medlemmar av ”arbetaroppositionen” som hade återvalts till centralkommittén och kallade dem att ”underkasta sig partidisciplinen”.[30] Den andra stora resolutionen ”Om partienigheten” höll fast vid att alla omtvistade frågor i partiet inte skulle underkastas ”diskussion av grupper som bildats på den ena eller andra plattformen, utan diskussion av alla partimedlemmar”. Centralkommittén gavs i uppdrag att genomföra ”det totala avskaffandet av fraktionalism”.[31]

Kongressen föreskrev omedelbar upplösning av alla grupper utan undantag som formar sig runt den ena eller andra ståndpunkten och instruerar alla organisationer att strängt hålla fast vid att varje slags fraktionerande aktivitet är otillåten. Att inte fullfölja detta kongressbeslut måste medföra ovillkorlig och omedelbar uteslutning ur partiet. Slutligen lade kongressen till ett hemligt tillägg, som blev känt som ”punkt 7” i följande ordalag:

> För att förverkliga sträng disciplin inom partiet och i allt sovjetarbete och för att uppnå största möjliga enhet genom att undanröja all fraktionalism ger kongressen centralkommittén fullmakt att i fall av disciplinbrott eller återupplivande av eller tolerans gentemot fraktionalism att tillämpa alla mått av partisanktioner inklusive uteslutning ur partiet, eller, vad gäller medlemmar av centralkommittén, överföring till kandidatstatus eller t. o. m., som en extrem åtgärd, uteslutning ur partiet. Tillämpningen av en så extrem åtgärd på medlemmar och kandidater i centralkommittén är avhängig av ett sammankallande av ett plenum med centralkommittén till vilket alla kandidaterna och alla medlemmarna av kontroll-kommissionen skall kallas. Om ett sådant allmänt möte av ansvariga partiledare med två tredjedels majoritet erkänner att det är nödvändigt att en medlem av centralkommittén överförs till kandidatstatus eller att han utesluts ur partiet, skall en sådan åtgärd genomföras omedelbart.[32]

De perifrastiska omskrivningarna, försiktighetsmåtten mot förhastade handlingar och beslutet att hålla denna slutliga paragraf hemlig,[33] tydde på den motvillighet med vilken kongressen vidtog denna hotfulla åtgärd. Tveksamheten var berättigad. Resolutionen blev ödesdiger för partiets framtid fastän den var en logisk följd av överförandet av den effektiva makten från kongressen till centralkommittén.

Den tionde partikongressen var en milstolpe i partimaskineriets maktutveckling. Den nuvarande doktrinen om partidisciplin krävde av partimedlemmen, och särskilt medlemmen av central-kommittén, att han skulle foga sig lojalt efter partiets beslut när de väl fattats annars skulle han utsättas för det strängaste straffet som var uteslutning ur partiet. Till dess beslutet fattades var han fullständigt fri, enligt 1919 års stadga,[34] att sprida sina åsikter. Så sent som i januari 1921 hade

---

det är möjligt att rätta till det. Det är enligt min åsikt vad som uttrycks av det ryska ordet *uklon*” (Lenin, *Sotjinenija*, XXVI, s. 267).

[29] *VKP(B) v Rezoljutsijach* (1941), I, s. 366-368.

[30] Ibid., I, s. 368.

[31] Ordet ”fraktionalism” blev populärt i partivokabulären under de närmast kommande åren. Det definierades i resolutionen som ”uppdykandet av grupper med särskilda ståndpunkter och med ambitionen att i viss grad bilda en enhet och upprätta sin egen gruppdisciplin”. ”Grupper” var alltså i sig själva inte illegitima; men ”fraktioner” var det.

[32] Ibid., I, s. 364-366. Resolutionen i den form som den underkastades kongressen av Lenin finns i Lenin, *Sotjinenija*, XXVI, s. 259-261. Kongressen gjorde enbart mindre formuleringsändringar: 'punkt 7' förblev i den form den ursprungligen skrevs, förmodligen av Lenin själv. [Se ”Ursprungligt utkast till tionde RKP-kongressens resolution om partiets enhet” i Rysslands kommunistiska partis (bolsjevikerna) tionde kongress]

[33] Partikonferensen i januari 1924, ett par dagar före Lenins död, beslöt på Stalins förslag att erbjuda centralkommittén att publicera den hemliga paragrafen (*VKP(B) v Rezoljutsijach* (1941), I, s. 545).

[34] Den relevanta passagen löd: ”Beslut från partiets centra måste verkställas omedelbart och exakt. På samma gång är diskussionen inom partiet av alla kontroversiella frågor om partilivet fullständigt fri till dess beslutet har fattats.” Stadgan fortsatte att räkna upp en stigande straffskalaför underlåtenhet att lyda beslut från högre partiorgan — ”particensur, offentlig censur, tidsbegränsat avlägsnande från allt parti- eller sovjetarbete, uteslutning ur partiet, och uteslutning ur partiet tillsammans med ett meddelande om försummelsen till de administrativa och juridiska myndigheterna”. Det var denna gång inte fråga om att begära av de avvikande att ta tillbaka sina åsikter eller bekänna att de haft fel, allt som krävdes var lydnad i handling.

Lenin erkänt partimedlemmarnas rätt att värva röster. Två månader senare var de mörknande politiska och ekonomiska krismolnen vid den tionde kongressen orsak till att han drog tillbaka detta erkännande. Hädanefter skulle kritik från individer eller t.o.m. grupper tolereras inom partiet, men oppositionen fick inte organiseras; det skulle vara att begå synden ”fraktionism”. Till och med sammansättningen av centralkommittén undandrogs i sista hand från den suveräna kongressens exklusiva befogenheter, eftersom två tredjedelar av dess medlemmar nu befann sig i en ställning där de kunde utesluta motsträviga kolleger. Summan av dessa åtgärder, godtagna och understödda av Lenin själv i krisatmosfären vid den tionde partikongressen i mars 1921, kom att öka den disciplinära makten hos den inre gruppen av partiledare enormt. Dessa åtgärder som uppstått ur ett krisläge för partiet fördunklade en mängd goda avsikter som inspirerats av slutet på inbördeskriget och gjorde de inledande paragraferna i en lång resolution om partiorganisationen något overkliga. Resolutionen hänvisade till ”militariseringen”, till den ”extrema organisatoriska centralismen” och det ”system av 'stridande' befäl” som av nödvändighet hade dominerat partiangelägenheterna under inbördeskriget och medgav att en ”starkt centraliserad apparat som skapats på basis av massornas mycket efterblivna kulturella nivå” hade varit en av ”motsägelserna i krigskommunismen”. Inbördeskriget var nu förbi, den tionde kongressen kände inget vidare behov av dessa anomalier och tog en resolution till förmån för ”arbetardemokrati” inom partiet. Partiarbetare skulle ta sitt pass vid bänken eller plogen; diskussionen om partifrågor, både speciella och allmänna, i de lokala partiorganisationerna skulle uppmuntras, och allting skulle göras för att förverkliga ”en ständig kontroll över de ledande organens arbete av partiets allmänna opinion och en ständig interaktion i praktiken mellan de förra och partiet i sin helhet, tillsammans med främjandet av rapportering från de berörda partikommittéerna inte bara till de högre utan också till de lägre organen”.[35]

Men sådana aspirationer speglades inte starkt i de förändringar som gjordes i de centrala partiorganens organisation och medlemskap. Kongressen bekräftade septemberkonferensens resolution om upprättandet av ett system av kontrollkommissioner och försökte definiera deras omfattning och funktioner,[36] trots att det blev klart att mångfaldigandet av centrala partiorgan inte föll många ur de djupa partileden särskilt i smaken.[37] De förefintliga centrala organen undergick små men betydelsefulla förändringar. Centralkommitténs möten varannan vecka som föreskrivits av den åttonde kongressen 1919[38] hade kommit ur bruk. Den tionde kongressen krävde att den skulle sammanträda bara varannan månad. Detta gjorde det lättare att öka medlemsantalet till tjugofem. Antalet ”kandidater” som hade rätt att närvara vid kommitténs möten, men inte att rösta, fastställdes inte; vid detta tillfälle valdes femton.[39] Dessa förändringar markerade ingen ny utveckling; de var steg i den gradvisa ombildningen av centralkommittén från det främsta verkande organet till ett högsta råd av partiledare. Det var kanske mera betydelsefullt att den tionde kongressen ökade medlemsantalet både i politbyrån och orgbyrån till sju med fyra ”kandidater”. Sekretariatets konstitution rördes inte, men man sopade undan de sekreterare som suttit de senaste tolv månaderna och som hade misslyckats med att ta itu med oppositionen och stött Trotskij i fackföreningstvisten. Krestinskij, Preobrazenskij och Serebrjakov försvann inte bara från sekretariatet utan omvaldes heller inte till centralkommittén ett säkert tecken på onåd. De tre nya sekreterarna blev Molotov, Jaroslavskij och

---

[35] *VKP(B) v Rezoljutsijach* (1941), I, s. 357-358; 360-361.

[36] Ibid., I, s. 368-369. De försummelser som kontrollkommissionernas arbete var riktat mot finns definierade i resolutionen som ”byråkrati, karriärism, partimedlemmars missbruk av sin parti- eller sovjetställning, spridande av ogrundade och obekräftade rykten, insinuationer eller andra rapporter som återkastades på partiet eller enskilda medlemmar och som var destruktiva mot partiets enhet och auktoritet.”

[37] Detta framgår av anmärkningen från talesmän för partiledningen vid kongressen (*Desjatyj S'ezd Rossijskoj Kommunistjeskoj Partii* (1921), s. 27, 42).

[38] *VKP(B) v Rezoljutsijach* (1941), I, s. 304.

[39] Ibid., I, s. 363; *Desjatyj S'ezd Rossijskoj Kommunistjeskoj Partii* (1921), s. 330. Den centralkommitté som valdes av den sjätte partikongressen i augusti 1917 bestod av 21 medlemmar och 8 kandidater (av vilka 12-11 medlemmar och en kandidat - var närvarande vid det berömda sammanträdet den 10 oktober då man beslöt om väpnat uppror). Den sjunde kongressen i mars 1918 reducerade antalet medlemmar till 15 med 8 kandidater. Därefter ökade ständigt medlemsantalet och fastställdes genom en resolution vid den tolfte kongressen 1923 till 40 medlemmar och 15-20 kandidater (*VKP(B) v Rezoljutsijach* (1941), s. 501). Senare ökade det ännu mer.

Michailov; och dessa valdes också för första gången till medlemmar av centralkommittén med ett högt röstetal - klart över sådana gamla partiledare som Zinovjev och Kamenev.[40] Vilka rivaliteter och beräkningar som kan ha legat bakom dessa utnämningar kan man bara gissa. Det är kanske värt att påpeka att de tre uteslutna medlemmarna av sekretariatet korn att bli Stalins fiender och två av de tre nya medlemmarna hans mest trofasta anhängare. För första gången kan troligtvis Stalins hand skönjas i avgörande partiutnämningar. Hur lite uppmärksamhet som emellertid allmänt fästes vid sådana saker i partiet visas av några egendomliga anmärkningar av Rjazanov vid själva kongressen. Rjazanov klagade över att ”vår trevlige kamrat Bucharin” som var en ren teoretiker, hade uppmanats att framlägga rapporten om partiorganisationen och drog den slutsatsen att ”det finns inga specialister på organisation i centralkommittén och den plats som lämnats vakant efter Sverdlov är fortfarande obesatt”.[41] Under tiden speglades sekretariatets allt större betydelse i partimaskineriet av dess ständigt ökande personal. Det hade inträtt i sina funktioner i maj 1919 med trettio arbetare. Vid tiden för den nionde partikongressen hade det 150 arbetare, ett år senare i början av den tionde kongressen hade antalet stigit till 602 vid sidan av ett militärt detachement på 140 man, som skulle tjäna som vakter och budbärare.[42]

Knappast mindre viktigt än omorganisationen och förstärkningen av sekretariatet var den tionde kongressens införande av den första systematiska ”utrensningen”.[43] Idén fanns implicit i Lenins uppfattning om partiet. ”Det är bättre” hade han redan sagt vid 1903 års kongress, ”att tio arbetare inte skulle kalla sig partimedlemmar .... än att en skvallerbytta skulle ha rätt och möjlighet att bli medlem av partiet”.[44] Kvalitet kom före kvantitet, framför allt måste partiet hållas rent. Dess tillväxt var länge synnerligen långsam. Vid början av 1905 års revolution omfattade partiets bolsjevikflygel inte mer än 8 400 medlemmar. Vid början av februarirevolutionen 1917 var antalet 23 600. Ett år senare, efter två revolutioner, hade det ökat till 115 000, därefter ökade det stadigt till 313 000 i början av 1919, motsvarande siffror i januari 1920 och januari 1921 var 431 000 och 585 000.[45] Men det var i enlighet med partitraditionen att denna styrkeökning skulle dämpas av att man erkände farorna i den.

Det var vid den åttonde partikongressen i mars 1919 som man först slog larm. Nogin, en medlem av centralkommittén, talade om ”hemska fakta om dryckenskap, liderlighet, korruption, plundring och oansvarigt uppträdande hos många av partiarbetarna så att håret helt enkelt reste sig på ens huvud”,[46] och en resolution från kongressen återgav dess slutsats i emfatiska men inte så starkt färgade ordalag:

> Element som inte är tillräckligt kommunistiska eller direkt parasitiska flyter in i partiet i en strid ström. Det ryska kommunistpartiet är vid makten och detta attraherar, tillsammans med de bättre elementen, också karriärister ... En allvarlig ”rensning” är oumbärlig i sovjet- och partiorganisationer.[47]

---

[40] Listan över de valda med de avgivna rösterna för var och en var: Lenin 479, Radek 475, Tomskij 472, Kalinin 470, Rudzutak 467, Stalin 458, Rykov 458, Komarov 457, Molotov 453, Trotskij 452, Michailov 449, Bucharin 447, Jaroslavskij 444, Dzerzjinskij 438, Orjonikidze 438, Patrovskij 436, Rakovskij 430, Zinovjev 423, Frunze 407, Kamenev 406, Vorosjilov 383, Kutuzov 380, Sjljapnikov 354, Tuntal 351, Artem 283. Tomskijs och Rudzutaks höga placering förklarades av fackföreningsfrågans framträdande plats vid kongressen (*Desjatyj S'ezd Rossijskoj Kommunistjeskoj Partii* (1921), s. 221).

[41] Ibid., s. 161.

[42] *Izvestija Tsentralnogo Komiteta Kommunistitjeskoj Partij (Bolsjevikov)*, nr 29, 7 mars 1921, s. 7. Fördelningen av de 602 medlemmarna av personalen ges (ibid, nr 28, 6 mars 1921, s. 23).

[43] Den traditionella översättningen är aningen starkare än det ryska originalordet *tjistka* som betyder rengöring eller rening.

[44] Lenin, *Sotjinenija*, VI, s. 32-33.

[45] Dessa siffror är tagna ur den officiella statistiken från partiets centralkommittés statistiska sektion av A. S. Bubnov, VKP (B) (1931), s. 612. De siffror som anfördes vid partikongressen var nästan alltid avsevärt högre (t. ex. hävdade den tionde kongressen i mars att totala antalet var 730 000), men motstod tydligen inte partistatistikernas granskning. Ingen av dessa tidiga siffror kan ha gjort större anspråk på exakthet.

[46] *Vos'moj S'ezd RKP (B)* (1933), s. 170.

[47] *VKP(B) v Rezoljutsijach* (1941), 1, s. 307.

Lenin återvände till temat för partikonferensen i december 1919. Efter att ha hälsat de nya medlemmarna, ”de tusentals och hundratusentals som kom till oss medan Judenitj stod inom ett par versts avstånd från Petrograd och Denikin norr om Orel”, fortsatte han:

> Nu när vi har genomfört en sådan utvidgning av partiet så måste vi stänga portarna, vi måste vara särskilt försiktiga. Vi måste säga: Nu när partiet vinner behöver vi inte nya medlemmar. Vi vet utmärkt väl att i ett kapitalistsamhälle i upplösning kommer skadliga element att hänga sig fast vid partiet.[48]

Återupptagandet av inbördeskriget 1920 fördröjde än en gång handlingen och det blev den tionde partikongressen i mars 1921 som slutligen sanktionerade utrensningen. Till och med den försiktiga ordalydelsen i resolutionen antyder behovet av att lugna dem i de djupa leden som hade invändningar:

> Det föreligger en yttersta nödvändighet att beslutsamt vända den partipolitiska inställningen till att rekrytera arbetare och rensa partiet från icke-kommunistiska element genom att noggrant undersöka varje enskild medlem av det ryska kommunistpartiet, både i ljuset av hans handhavande av det arbete som tilldelats honom och också i hans egenskap av medlem av det ryska kommunistpartiet.[49]

Det skulle bli granskning både av uppförande och övertygelser: Lenin själv visade vägen genom att låta protokollföra åsikten att ”av de mensjeviker som kommit in i partiet efter början av 1918 borde inte mer än omkring en procent få bli kvar i partiet och att var och en som är kvar borde kontrolleras tre eller fyra gånger”.[50]

I oktober 1921 förkunnade centralkommittén att granskningen skulle börja och den skulle utföras under överinseende av en ”centralverifikationskommitté” på fem medlemmar, inklusive Zalutskij som ordförande och Sljapnikov som representant för oppositionen, och fyra kandidater, inklusive Molotov och Preobrazjenskij.[51] Denna kommitté kan antas ha fungerat som appellationsdomstol för de lokala partiorganisationer som anförtrotts uppgiften att sålla och korsförhöra sina medlemmar på platsen, och att ha granskat den politiska aspekten på utrensningen. Denna aspekt hölls emellertid vid detta tillfälle i bakgrunden. Den rapport om utrensningen som lämnades till den elfte partikongressen i mars 1922 uppehöll sig vid dåligt uppförande och försummelse av partiplikter som de främsta brott som medförde uteslutning. Lenins anatema mot mensjevikerna kan knappast ha blivit ignorerat; men den framträdande delen av mensjeviker i partiet vid ett senare datum antydde att det inte kan ha tillämpats rigoröst. Numerärt var utrensningen sträng. Av snarast över 650 000 medlemmar uteslöts 24 procent, vilket bragte ner det totala antalet till alldeles under 500 000.[52] Att utrensningen drabbade intellektuella lite strängare än arbetare och småbönder visas av den beräkningen att som en följd proportionen av arbetare och bönder i partiet steg i industriprovinserna från 47 till 43 procent och i de jordbrukande provinserna från 31 till 48 procent.[53]

Utrensningen 1921-22 sammanföll med en ny period av inre spänning och motsättningar inom partiet som rörde sig om de skarpa tvister som hade provocerats fram av införandet av NEP. De skarpa resolutionerna från den tionde kongressen i mars 1921 om partidisciplinen och åtstramningen av partiorganisationen krossade ”arbetaroppositionen” såsom en öppen gruppering. Men dess medlemmar hade inte blivit övertygade och oron i partiet hade inte dämpats. Det första öppna bråket tycks ha startat från en enmansrevolt. En viss Mjasnikov, till ursprunget arbetare från Perm som vunnit anhängare i partikretsar både i Petrograd och Ural, började agitera för ”pressfrihet åt alla från monarkister till anarkister”. I maj 1921 skrev han ett memorandum till stöd för sina idéer till partiets centralkommitté och följde upp detta med en publicerad artikel. Han var tillräckligt betydelsefull för att få ett personligt brev från Lenin, där denne försökte övertyga honom om det

---

[48] Lenin, *Sotjinenija*, XXIV, s. 572.
[49] *VKP(B) v Rezoljutsijach* (1941), I, s. 359.
[50] Lenin, *Sotjinenija*, XXVII, s. 13.
[51] *Odinnadcatyj S'ezd RKP (B)*, (1936), s. 722-725; Lenin, *Sotjinenija*, XVII, s. 532.
[52] Rapporten om utrensningen finns i *Odinnadcatyj S'ezd RKP (B)* (1936), s. 725-730. Resultaten från Turkestan och från två provinser i RSFSR anlände inte i tid för att införas och de givna siffrorna är därför lägre än i den löpande partistatistiken.
[53] A. S. Bubnov, *VKP (B)* (1931), s. 557.

felaktiga i hans åsikter.[54] Mjasnikov fortsatte emellertid med att agitera och när han kallades till ordningen av orgbyrån publicerade han i sin födelsestad Perm sitt eget brev och sin artikel, Lenins svar och hans svar till Lenin, tillsammans med en protest från lokala partimedlemmar mot orgbyråns censur. Detta blev tydligen för mycket. Maskineriet gick långsamt. Men den 20 februari 1922 uteslöt politbyrån Mjasnikov ur partiet, med rätt att begära återinträde efter ett år. För första gången hade det av den tionde kongressen godtagna straffet för ”fraktionerande aktiviteter” försiktigtvis tillämpats.

Denna episod skulle ha varit betydelselös om den inte hade följts av ett utbrott av förnyat missnöje i partiet, inspirerat av tillämpningen av NEP; partiledningen övergav kommunismen, gjorde eftergifter mot bönderna på proletariatets bekostnad och blev själva kontrarevolutionära och borgerliga. De föreslagna garantierna för utländska kapitalister var den populäraste måltavlan; och Sljapnikov, som fortfarande var medlem av partiets centralkommitté var än en gång oppositionens huvudgestalt. I augusti 1921 sammankallade Lenin ett gemensamt möte med centralkommittén och kontrollkommissionen i enlighet med ”punkt 7” i marsresolutionen och föreslog att Sljapnikov skulle uteslutas ur partiet. Han misslyckades emellertid med att nå de nödvändiga två tredjedelarnas majoritet — ännu en gång bevis på hur kraftigt man ogillade kraftåtgärder mot framstående partimedlemmar: och Sljapnikov undkom med en varning.[55] Detta följdes av att man instiftade en ”diskussionsklubb” i Moskva och den blev snabbt fokus för oppositionen mot NEP. En partikonferens i december 1921 uppmanade partiarbetare att förklara ”partidisciplinens och partisolidaritetens roll och betydelse” för medlemmarna och att ”illustrera nödvändigheten av disciplin med exempel hämtade från våra segrar och nederlag under hela perioden för partiets historia och utveckling”.[56] Diskussionsklubben i Moskva upplöstes på partiets centrala kontrollkommissions initiativ i januari 1922.[57]

Det verkade därför troligt att, trots att arbetarnas opposition från 1921 var död och begraven, den elfte partikongressen, som skulle sammanträda i mars 1922, skulle komma att stå inför en åtminstone lika stark kritik och ett åtminstone lika allvarligt hot mot partienigheten som sin föregångare. I början av kongressen började kritikerna mot den officiella politiken att organisera sig och hade, eftersom de var medvetna om sin svaga ställning, den förtvivlade idén att försöka uppbåda stöd från utländska kommunister genom en appell till Kominterns exekutivkommitté (EKKI). Appellen som kom att bli känd som ”de tjugotvås deklaration” gick långt och i detalj in på oppositionens klagomål i ordalag som direkt återkallade den gamla arbetaroppositionen till vilken hälften av undertecknarna hade hört:

> Vid en tid då det borgerliga elementets styrkor trycker på från alla håll, när de till och med tränger in i partiet, vars sociala sammansättning favoriserar detta (40 % arbetare 60 % icke-proletärer) för våra ledande centraler en oförsonlig splittrande kamp mot alla dem, speciellt proletärer, som tillåter sig att bilda sig en egen uppfattning och tillämpar alla sorters repressiva åtgärder mot att sådana åsikter uttrycks i partikretsar.
>
> Försöket att dra de proletära massorna mot staten kallas ”anarkosyndikalism” och dess förespråkare blir föremål för förföljelser och onåd ... Partiets och fackföreningsbyråkratins förenade styrkor drar nytta av sin ställning och sin makt och ignorerar våra kongressers beslut om att verkställa arbetardemokratins principer.

Deklarationen slöt:

> Vår ställning i partiet är så beklagansvärd att den tvingar oss att vända oss till er för hjälp och på det sättet undanskaffa hotet om splittring som hänger över vårt parti.[58]

---

[54] Lenin, *Sotjinenija*, XXVI, s. 472-475; Mjasnikov-affärens historia finns ibid., XXVI, s. 683-684, not 211.
[55] Ibid., XXVII, s. 538; av 27 närvarande vid centralkommitténs möte röstade 17 för uteslutning - en fattades för de nödvändiga två tredjedelarna (*Odinnadcatyj S'ezd RKP (B)* (1936), s. 182).
[56] *VKP(B) v Rezoljutsijach* (1941), I, s. 413.
[57] Lenin, *Sotjinenija*, XXVII, s. 536-537.
[58] *Rabotjaja Oppozicija: Materialy i Dokumenty* (1926), s. 59-60.

Det var inte svårt att handlägga frågan i EKKI genom en förmildrande resolution som förklarade att det ryska partiets ledning var fullständigt medveten om dessa faror och fördömde milt oppositionen för att sätta partienigheten i fara genom att slå in en öppen dörr".[59] Men den elfte partikongressen hade en mycket allvarligare mening. En kommission som bestod av Dzerzjinskij, Zinovjev och Stalin fann ingen svårighet i att döma de tjugotvå för brottet att organisera en fraktion och rekommenderade uteslutning ur partiet för de fyra ringledarna (vid sidan av Mjasnikov som redan lidit detta straff): Kollontaj, Sljapnikov, Medvedev, Mitin och Kuznetsov.[60] På denna rapport beslöt kongressen att utesluta de två sistnämnda som var ganska obskyra och gav en reprimand åt de tre första. Det är betydelsefullt att trots resolutionerna från den tionde kongressen, den sista Lenin var med på, var fortfarande det högsta partiorganet motvilligt mot att tillämpa uteslutningsstraffet mot kända och beprövade partimedlemmar. Trots krisförhållandena och ledarnas skarpa appell fick den toleranta traditionen inom partiet en svår död.

Trots denna mildhet mot förvillade individer, visade den elfte kongressen ingen tvekan när det gällde att ännu en gång strama åt det centraliserade kontrollmaskineriet inom partiet. Solts, talesmannen för den centrala kontrollkommissionen, lade fram frågan om partidisciplinen i en brutalt uppriktig analogi:

> Vi vet mycket väl hur man talar om demokratiseringen av en armé, som vi måste upplösa. Men när vi behövde vår egen armé, inplanterade vi i den samma disciplin som är ett obligatorium för varje armé.[61]

Men det var Lenin som skapade sensation på kongressen genom att i mycket mer specificerade ordalag återvända till förra årets tema om "diskussioner med gevär". I sin huvudsakliga rapport beskrev han NEP som en reträtt — en svår militär operation som krävde den mest rigida disciplin:

> Då måste disciplinen bli mer medveten och är hundra gånger mer nödvändig därför att när en hel armé retirerar är det inte klart för den, den ser inte, var den skall stanna, den ser bara reträtt: då är ibland ett par röster i panik nog för att få alla att springa. Då är faran oerhörd. När en sådan reträtt genomförs med en riktig armé tar man fram kulsprutor och när den ordnade reträtten blir oordnad, ges ordern: Eld! Och mycket riktigt ... I ett sådant ögonblick är det oundvikligt att straffa, strängt, hårt och obarmhärtigt, det minsta brott mot disciplinen.

Efter att ha förklarat att denna nödvändighet var tillämpbar "inte bara på några av våra angelägenheter inom partiet", kastade Lenin fram en attack mot mensjevikerna, SR och deras utländska sympatisörer och förklarade att "för att visa allmänheten vad mensjevism är måste vår revolutionära domstol skjuta".[62] Än en gång var texten mångtydig. Men användningen av vad som tycktes vara samma hotelser mot avvikande partimedlemmar som mot mensjeviker och SR var ny och upprörande. Sljapnikov klagade på att Lenin hade hotat oppositionen med "kulsprutor"[63] och Lenin mildrade i sitt avslutningstal det pinsamma intrycket genom att förklara att kulsprutorna var avsedda för "de människor vi kallar mensjeviker och SR", och att, vad det gällde partiet "är det en fråga om partidisciplinära åtgärder"[64] — sådana som uteslutningsstraff som den förra kongressen godtagit.

De slutgiltiga slutsatserna av Lenins tal drogs alltså inte vid kongressen, och Lenin själv skulle kanske ha ryggat tillbaka inför dem. Inte desto mindre hade atmosfären förändrats t.o.m. från kongressen året förut. En monstruös resolution "Om förstärkningen av partiet och nya uppgifter" fördömde de "klickar och grupperingar som här och var har reducerat partiarbetet till fullständig förlamning", och uppmanade centralkommittén "att i kampen mot sådana fenomen inte väja för uteslutningar ur partiet".[65] Kongressen antog en ny stadga för partiets kontrollkommissioner och förklarade att "kontrollkommissionernas arbete måste fortsätta verifikationskommittéernas arbete"

---

[59] *Kommunistitjeskij Internacional v Dokumentach* (1933), s. 275-276.
[60] *Odinnadcatyj S'ezd RKP (B)* (1936), s. 693-700.
[61] Ibid., s. 177.
[62] Lenin, *Sotjinenija*, XXVII, s. 239-240.
[63] *Odinnadcatyj S'ezd RKP (B)* (1936), s. 107.
[64] Lenin, *Sotjinenija*, XXVII, s. 262.
[65] *VKP(B) v Rezoljutsijach* (1941), i, 434.

och detta innebar att utrensningarna 1921-22 skulle omformas från en enkel operation till en fortlöpande process.[66] Mer frapperande var kanske en utveckling av den centrala kontroll-kommissionens funktioner, som förkunnades vid nästa kongress ett år senare:

> Vi har koordinerat vårt arbete med organ som genom sina aktiviteters natur är i nära kontakt med kontrollkommissionen: dessa är domstolsorganen och GPU:s organ ... Medlemmar av partiet ställs då och då inför rätta eller faller i GPU:s händer. För detta ändamål har vi upprättat kontakt med högsta domstolen. Den informerar oss om varje kamrat som ställs inför rätta ... Likadant med GPU. Vi har ordnat saken så att vi har vår undersökare i GPU och så snart som en kommunists sak kommer upp tar han hand om den såsom undersökare från kontrollkommissionen.[67]

Det var till ömsesidig nytta. GPU fick direkt stöd från partiet: partiets kontrollkommission kunde få assistans från GPU för att föra sina egna uppgifter vidare. Det är inte orättvist att säga att den huvudsakliga yttersta skillnaden mellan tjekan och GPU var att medan den förra riktade sina aktiviteter uteslutande mot fiender utanför partiet, så agerade GPU opartiskt mot alla fiender till regimen, bland vilka avvikande partimedlemmar nu vanligen var de viktigaste. Skillnaden berodde inte på någon förändring i institutionens karaktär, utan på den förändring som kom över den politiska scenen när partiet fick politiskt monopol i sovjetstaten. Det blev allt svårare att skilja mellan brist på partilojalitet och förräderi mot staten.

En annan händelse inträffade så snart den elfte kongressen var slut. Centralkommittén vidtog ännu en ombildning av sekretariatet. Den 4 april 1922, två dagar efter det att kongressen slagit igen, innehöll Pravda två blygsamma notiser på första sidan, på det utrymme som vanligen var reserverat för rutinmässiga partimeddelanden:

> Centralkommittén, vald av det ryska kommunistpartiets elfte kongress, har fastställt centralkommitténs sekretariat enligt följande: kamrat Stalin (generalsekreterare), kamrat Molotov och kamrat Kujbysjev.
>
> Sekretariatet har bestämt följande mottagningstider för centralkommittén från 12-3: måndag - Molotov och Kujbysjev; tisdag - Stalin och Molotov; onsdag - Kujbysjev och Molotov; torsdag – Kujbysjev; fredag – Stalin och Molotov; lördag - Stalin och Kujbysjev.

Den enda nyheten här var att centralkommittén hade en generalsekreterare med två assistenter i stället för tre jämställda sekreterare. Molotov hade varit sekreterare och medlem av politbyrån under det gångna året. Kujbysjev var nykomling; den elfte kongressen hade just valt honom till kandidat-medlem av politbyrån. Stalins utnämning hade inte diskuterats offentligt, trots att den förmodligen hade stötts och blötts i partikretsar. Ingenting tyder på att den hade väckt något motstånd, utom kanske en anmärkning i hastigt mod av Preobrazjenskij vid kongressen; han nämnde Stalin vid namn och frågade om det var tänkbart att en man skulle kunna ansvara för arbetet inom såväl två kommissariat som politbyrån, orgbyrån och ett dussin partikommittéer.[68] Meddelandet i Pravda tycks inte ha väckt någon större uppmärksamhet.

Nästan två månader efter utnämningen av den nya generalsekreteraren, den 26 maj 1922, fick Lenin ett slaganfall som resulterade i permanent invaliditet som hindrade honom att återuppta arbetet utom för en kort tid och med mycket reducerad kraft följande höst och vinter. Dessa två händelser markerar en epok i partiets historia. I mer än tolv månader avstannade de bittra dispyterna från de två senaste åren eller fortsattes enbart bakom kulisserna. Osäkerheten om framtiden som orsakats av Lenins sjukdom, Stalins starka och effektiva hand på rodret och den markanta förbättringen av den ekonomiska situationen efter skörden 1922 kan allt ha bidragit till denna intervall av förhållandevis lugn. När det bröt ut skarpa meningsskiljaktigheter 1923 tog de den nya formen av en ohöljd makt-kamp, vars pris var fullständig kontroll inte bara över partiet utan också över staten. Lenin hade själv kombinerat de båda funktionerna så att de inte längre gick att skilja från varandra. På samma sätt som partiet genom att slå ner sina rivaler hade tyckts suga upp staten, sög nu staten upp partiet i sig.

---

[66] Ibid., I, s. 441-442.
[67] *Dvenadcatyj S'ezd Rossijskoj Kommunistitjeskoj Partii (Bolsjevikov)* (1923), s. 221-222.
[68] *Odinnadcatyj S'ezd RKP (B)* (1936), s. 89.

9. Partiet och staten

Maktkoncentrationen inom partiet gick jämsides med en liknande process i statens organ. Samma män, som delade samma traditioner och hade samma syften, styrde partiets och statens angelägenheter. Den oupphörliga krisen och det oavbrutna trycket från det som hände mellan 1917 och 1921 vägde lika på partiet och på sovjetinstitutionerna. Den främsta utvecklingen under dessa år i statsmaskineriet — koncentrationen av central makt i Sovnarkoms händer på bekostnad av den allryska sovjetkongressen och VTsIK, och maktkoncentrationen i centrum på bekostnad av de lokala sovjeterna och deras organ — hade egentligen föregåtts av motsvarande utveckling i partiorganisationen. Under en tid löpte utvecklingslinjerna i partiet och staten parallellt. Sedan började de genom en oundviklig process konvergera och slutligen sammanföll de. Denna process hade faktiskt fullbordats före Lenins död.

Fördelningen av maktbalansen inom det centrala sovjetmaskineriet mellan de olika centrala organen hade gått långt när 1918 års författning utarbetades. Det var redan då tydligt att den suveräna allryska sovjetkongressen — ett massmöte på upp till 1 000 delegater — kanske kunde härska men inte styra. Den ursprungliga avsikten att kalla den var tredje månad övergavs i tysthet efter 1918 till förmån för årliga möten;[1] och en talare vid den femte allryska sovjetkongressen i juli 1918 klagade över att varken VTsIK:s ordförande eller Sovnarkoms president hade gjort sig besväret att rapportera till kongressen om dessa organs aktiviteter sedan den förra kongressen.[2] Men eftersom konstitutionen utsträckte nästan alla kongressens funktioner till VTsIK samtidigt så ägde maktöverföringen till VTsIK rum på det hela taget smärtfritt och obemärkt. Samma öde drabbade provins- och landskapskongresserna. Trots en resolution från den åttonde partikongressen 1919, som beklagade tendensen att hänskjuta viktiga beslut från sovjeter till exekutivkommittéer, så fortsatte processen okontrollerat; effektiv makt gick från sovjetkongresserna till de exekutivkommittéer som valts av dem.

Den makt som på så sätt räcktes ner från den allryska sovjetkongressen till VTsIK stannade emellertid inte hos detta organ. Sovnarkoms självutvidgning som hade börjat under regimens första dagar, kunde inte längre kontrolleras; och VTsIK skulle få erfara, snarast tidigare än partiets centralkommitté, samma utvidgningsprocess till antalet medlemmar och förlust av verklig makt. VTsIKs medlemsantal, som bestämts av 1918 års konstitution till ”inte fler än 200” ökades än en gång till 300 genom ett dekret från den åttonde all-ryska sovjetkongressen 1920.[3] Ursprungligen var dess sammanträden avsedda att vara i mer eller mindre permanent session men blev allt glesare och glesare och begränsades efter 1921 till tre sessioner om året.[4] Det gjordes ett försök vid den sjunde allryska kongressen i december 1919 att återupprätta VTsIKs myndighet genom att tilldela dess presidium speciella maktbefogenheter; presidiet hade dittills varit en informell styrelsekommitté av dess främsta funktionärer, inklusive presidenten, vars anseende kom från det förhållande att han tillkallades vid sällsynta ceremoniella tillfällen för att utföra stats. överhuvudets formella plikter, det var en post som Sverdlov innehaft och efter hans död Kalinin. Enligt ett konstitutionellt tillägg som den sjunde kongressen antog, erhöll VTsIK presidium speciella funktioner, däribland rätten att i intervallerna mellan VTsIKs sessioner ”såväl att ratificera Sovnarkoms beslut som att uppskjuta verkställandet av sådana beslut”,[5] och vid den åttonde allryska kongressen överfördes den ytterligare rätten till presidiet att upphäva Sovnarkoms resolutioner och att ”genom administrativa kanaler utfärda nödvändiga förordningar i VTsIKs namn”.[6] Men medan dessa förnyelser ytterst försvagade VTsIK genom att ge dess presidium nästan obegränsad makt att handla för dess räkning åstadkom

[1] Inte förrän 1921 gjorde den allryska sovjetkongressen årliga möten till formell regel för både den allryska kongressen och för provins-, landskaps-och distriktskongresserna.
[2] *Pjatyj Vserossijskij Sezd Sovetov* (1918), s. 91-92.
[3] *Sezdy Sovetov RSFSR v Postanovlenijach* (1939), s. 176.
[4] Ibid., s. 219.
[5] Ibid., s. 148.
[6] Ibid., s. 176.

de ingenting för att rubba Sovnarkoms ointagliga position. Sovnarkom var inte mer benäget att låta sig kontrolleras av VTsIKs presidium än av VTsIK själv.

Bestämmelsen i 1918 års konstitution att ”ytterst brådskande åtgärder må vidtagas på Sovnarkoms eget ansvar” visade sig vara, såsom den utan tvivel var avsedd att vara, räddningsparagrafen genom vilken Sovnarkom kudne undvika VTsIKs oväldiga kontroll. Under en tid av inbördeskrig och nationell nöd var alla större beslut, lagstiftande eller exekutiva, i allmänhet ”ytterst brådskande åtgärder”; och Lenin satsade som president i Sovnarkom och aktiv deltagare i dess arbete sitt personliga anseende på institutionen. Från mitten av 1918 till början på sommaren 1922, när Lenins sjukdom förde bort honom från aktivt styrande, var Sovnarkom, vilken partimakt som än kan ha utövats i kulisserna, RSFSRs regering. Det åtnjöt inte bara full exekutiv makt utan också obegränsade lagstiftande befogenheter genom dekret,[7] och var bara formellt ansvarigt inför VTsIK eller det normalt suveräna organet den allryska sovjetkongressen. I december 1920 ombildades arbets- och försvarsrådet (STO), ett organ som hittills haft hand om arméns förråd[8] till en kommission under Sovnarkom och blev, under Sovnarkoms direkta kontroll, en sorts ekonomisk generalstab; det var under STOs myndighet som den första statliga planeringskommissionen snart skulle upprättas. Under 1921 var Sovnarkoms arbetsbörda så tyngande att ett ”litet” Sovnarkom bildades som skulle fungera jämsides med den större avdelningen och ta hand om rutingöromål för den.[9] Sovnarkom hade blivit det kraftcentrum genom vilket hela regeringsmaskineriet byggdes upp och hölls igång.

Koncentrationen av sovjetmakt följdes av en andra process som också hade sin parallell i partiet, en koncentration av makt i centrum på bekostnad av de lokala organen. Denna utveckling hade redan gått långt när RSFSRs konstitution utarbetades. Dess vidare framväxt inbegrep emellertid en fråga som hade förbigåtts i denna konstitution. Konstitutionen klargjorde att sovjetkongresser och deras exekutivkommittéer var föremål för kontroll från en högre kategori — bysovjeter från rurala distriktskongresser, distriktskongresser från provinskongresser och så vidare. Men ingenting sades om lokalsovjeternas eller sovjetkongressernas eller deras exekutivkommittéers underordnande under andra centrala organ. Frågan tycks först ha blivit akut på det ekonomiska området. Sapronov klagade vid den åttonde partikongressen i maj 1919 över att det högsta nationella ekonomirådet (*Vesencha*) förde en politik som gick ut på att ”skapa lokala *Sovnarchozy* och avskära dem från de provinsiella exekutivkommittéerna”, och över att de sade till de senare när dessa protesterade: ”Ni förstår inte de enklaste saker när det gäller produktionen.” Och samme talare anklagade de centrala organen för att använda det finansiella vapnet för att få de lokala sovjetorganen på knä.[10] Under inbördeskrigets nöd sattes ”revolutionära kommittéer” upp genom ett dekret från Sovnarkom den 24 oktober 1919 i regioner som var drabbade av kriget, och alla lokala sovjetorgan instruerades att lyda dessa.[11] Denna åtgärd stämplades som icke-författningsenlig vid den sjunde allryska sovjetkongressen i december 1919. Klagomålet ogillades. Men antalet dekret under det följande året om de lokala sovjeternas ställning och rättigheter[12] visar den lokala opinionens känslighet för intrång från centrum och svårigheten att nå fram till ett fungerande arrangemang, och vid den nionde partikongressen i mars 1920 kontrasterade Sapranov än en gång den existerande ”vertikala centralismen” med den ”demokratiska centralism” som var den antagna grunden för parti- och sovjetorganisationen. [13] I december 1920 bestämdes formellt utförligt de provinsiella exekutivkommittéernas rättigheter i detta avseende av den åttonde allryska sovjetkongressen. Dessa kommittéer (men

---

[7] Enligt G. Vernadsky, *A History of Russia* (ny och omarbetad upplaga, New York, 1944), s. 319, utfärdades 1615 dekret mellan 1917 och 1921 av Sovnarkom och endast 375 av VTsIK.

[8] Det skapades genom ett dekret den 30 november 1918 som arbetarnas och böndernas försvarsråd (*Sobranie Uzakonenij* 1917-1918 nr 91-92, art. 924) och döptes om till arbets- och försvarsrådet i april 1920, då det också fick att göra med att skaffa fram civila arbetstillfällen. (Lenin *Sotjinenija*, XXVI, 619-620, not 23.)

[9] Det första officiella erkännandet av detta organ finns uppenbarligen i ett dekret av den 6 oktober 1921 (*Sobranie Uzakonenij* 1921, nr 68, art. 532).

[10] *Vos'moj Sezd RKP (B)* (1933), 205, 313-315

[11] *Sobranie Uzakonenij*, 1919, nr 53, artikel 508.

[12] *Sobranie Uzakonenij* 1920, Nr. 1-2, art. 5: Nr. 11, art. 68; Nr. 20, art. 109; Nr. 26, art. 131.

[13] *Devjatyj Sezd RKP (B)*, (1934), s. 56.

inte längre sovjetorgan) kunde uppskjuta genomförandet av förordningar som utfärdats av enskilda folkkommissariat (men inte av Sovnarkom som helhet) ”under exceptionella omständigheter eller när sådana förordningar klart går emot ett beslut av Sovnarkom eller av VTsIK eller i andra fall genom resolution från den provinsiella exekutivkommittén”. Kommittén kunde emellertid hållas kollektivt ansvarig för varje sådant uppskjutande.[14]

Dilemmats lösning fann man slutligen i så kallade ”dubbla underordningssystem” och de lokala organen fick nödtvunget nöja sig med en formell makt som normalt inte kunde utövas. Men frågan fortsatte att vålla tvister gång efter annan, och så sent som 1922 var Lenin själv tvungen att gå emellan i en allvarlig dispyt om rättsväsendets organisation. I maj 1922 gjorde justitiefolkkommissarien Krylenko ett utkast till ett dekret som skulle se till att prokuratorer över hela landet skulle utses av generalprokuratorn och vara ansvariga inför honom snarare än inför de exekutivkommittéer som fanns i de områden där de utövade sin verksamhet. Detta förslag blev föremål för hätsk kritik i VTsIK den 13 maj 1922 och man ville ha det dubbla underordningssystemet både under generalprokuratorn och de lokala exekutivkommittéerna. Några av bolsjevikerna delade denna åsikt, och Lenin kom till Krylenkos hjälp med ett memorandum som hävdade att eftersom ”legaliteten måste vara en enda” över hela RSFSR så kunde man inte tillbakavisa att utnämningen och kontrollen av rättstjänstemän måste ske genom den centrala myndigheten. Då VTsIK på så sätt återkallats till ordningen antog man den 26 maj 1922 förslaget, och ännu ett steg mot den formella maktkoncentrationen hade tagits.[15]

Vid denna tid hade emellertid frågor om kompetens, som uppstått mellan olika sovjetorgan, blivit till den grad overkliga att den yttersta beslutsmakten inte låg hos något av de tvistande utan hos det centrala organ som kom i fråga. De parallella utvecklingslinjerna för partiinstitutioner och statliga institutioner hade löpt samman i en punkt där inte längre några klara distinktioner kunde göras. Om det ”dubbla underordningssystemet” fungerade, så berodde det på att de centrala sovjetorganen och lokala exekutivkommittéerna båda ytterst erkände en myndighet utanför sovjetsystemet. Som allting annat i RSFSR hade inte relationerna mellan kommunistpartiet och sovjetstaten blivit kartlagda före revolutionen. De måste utarbetas gradvis under trycket från en akut krisperiod. De formulerades för första gången i kategoriska termer av den åttonde partikongressen i mars 1919:

> Kommunistpartiet är den organisation som i sina led förenar endast förtrupperna av proletariatet och de fattigaste småbönderna, den del av dessa klasser som medvetet strävar efter att förverkliga det kommunistiska programmet i praktiken.
>
> Kommunistpartiet gör det till sin uppgift att vinna avgörande inflytande och ledning över alla arbetarorganisationer, i fackföreningar, kooperativer, bykommuner osv. Kommunistpartiet strävar särskilt efter att upprätta sitt program och sin fullständiga ledning i de samtida statsorganisationerna som är sovjeterna.
>
> ... Det ryska kommunistpartiet måste för sig vinna odelat proletärt herravälde i sovjeterna och praktisk kontroll över allt deras arbete.[16]

Dessa syften höll redan på att förverkligas när resolutionen antogs. De förverkligades genom två olika och åtskilda procedurer. På den högsta nivån var partiets centralkommitté som snart skulle trängas ut av politbyrån, som den åttonde kongressen själv skapat — den slutgiltiga domaren över den allmänna politiken och den yttersta appellationsdomstolen i hela det komplexa styrelse-

---

[14] *S'ezdy Sovetov RSFSR v Postanovlenijach* (1939), s. 177. Under de följande åren sägs många fall ha inträffat av ”beskyllningar inför högsta domstolstribunalen mot lokala livsmedelsavdelningar, ekonomiska råd, hälsovårdsnämnder osv. för egenmäktigt åsidosättande på det ena eller andra sättet av de centrala myndigheternas beslut.” (A. Rothstein, *The Soviet Constitution* (1923), s. 86-87). Detta antyder att uppskjutningar inte uppmuntrades.

[15] Lenin *Sotjinenija*, XXVII, 298-301, 544-545.

[16] *VPK (B) v Rezoljutsijach* (1941), I, 306. Zinovjev fastställde positionen ännu trubbigare i den diskussion som föregick antagandet av resolutionen: ”Fundamentala frågor om politik, utrikes och inrikes, måste avgöras av vårt partis, dvs. kommunistpartiets, centralkommitté, som på så sätt för dessa beslut genom sovjetorganen. Den för dem naturligtvis skickligt och taktfullt och inte på ett sådant sätt att man trampar Sovnarkom och andra sovjetinstitutioner på tårna.” (*Vos'moj Sezd VKP (B)* (1933) s. 250); Zinovjev innehade ingen styrelsepost utom presidentskapet i petrogradssovjeten.

systemet. På lägre nivåer försökte partiet att penetrera och tränga in i varje administrativ institution, allmän eller till hälften allmän.

Det skulle vara fel att betrakta överförandet av alla viktigare politiska beslut till partiorgan som resultatet av en på förhand bestämd plan. Under revolutionens första veckor visade Lenin en klar avsikt att göra Sovnarkom till det främsta styrelseinstrumentet, och viktiga beslut fattades verkligen där. Bolsjevikerna hade varit de första att föra fram slagordet ”all makt till sovjeterna” och när segern hade vunnits gjort sovjeterna till uppsamlingsplatser för den överhöga statsmakten. Men sovjeterna var inte uteslutande — eller till en början ens till majoriteten — bolsjevikiska; en tid skilde medlemmar av andra partier också i Sovnarkom[17] dess debatter från partiets inre rådplägningar. Det blev alltså partiets väsentliga funktion att ”för sig vinna odelat herravälde i sovjeterna”. Det stora beslutet att släppa lös revolutionens krafter i oktober 1917 hade fattats i partiets centralkommitté. Nästa omdiskuterade fråga av jämförlig betydelse — fredsslutet i Brest-Litovsk — genomkämpades, nästan som något självklart i samma centralkommitté. På så sätt kom man redan i regimens tidiga historia att ta det för självklart att funktionen att fatta politiska beslut låg hos partiet.

> I dag (berättade Trotskij för Kominterns andra kongress 1920) har vi från den polska regeringen mottagit förslag om fredsslut. Vem beslutar i denna fråga? Vi har Sovnarkom, men det måste vara underkastat en viss kontroll. Vilken kontroll? Kontroll från arbetarklassen som en formlös kaotisk massa? Nej. Partiets centralkommitté har sammankallats för att diskutera förslaget och besluta om man skall svara på det.[18]

När utvecklingen av partiangelägenheterna gradvis överförde denna makt från partiets centralkommitté till dess politbyrå, upprättade den senare snabbt sitt inflytande över Sovnarkom och andra viktiga regeringsorgan.[19] De följande partikongresserna ägnade alltmer av sin uppmärksamhet åt allmänna politiska frågor, stora och små. Det viktiga beslutet att sätta igång NEP var det första som offentligt förkunnades av Lenin vid den tionde partikongressen. Partikongressen uttryckte rekommendationer även i alldeles obetydliga frågor,[20] och utfärdade också formella resolutioner som stödde sovjetregeringens beslut eller särskilda dekret från Sovnarkom.[21]

Partiets kontroll över regeringspolitiken på högsta nivå kompletterades och gjordes verksam genom att man satte in partimedlemmar på alla nivåer inom den administrativa apparaten. Nyckelpositioner inom administrationen tillsattes genom nomineringar inom partiet.[22] Länge efter det att mensjevikerna och SR hade eliminerats från de centrala maktorganen förblev en stor del av medlemsantalet i de lokala sovjeterna och ännu fler i andra allmänna institutioner icke-partinanslutna och icke-bolsjeviker. Detta gjorde det så mycket mer nödvändigt att bolsjevikminoriteten i sådana institutioner skulle vara starkt organiserad och disciplinerad. Resolutionen från den åttonde partikongressen hade ställt upp denna princip:

---

[17] Det ursprungliga Sovnarkom var uteslutande bolsjevikiskt; tre vänster-SR kom med i november 1917 men avgick efter antagandet av Brest-Litovsk-avtalet vid den fjärde allryska sovjetkongressen i mars 1918.

[18] *Der Zweite Kongress der Kommunist-Internationale* (Hamburg, 1921), s. 94.

[19] En specialist som arbetade för sovjetregeringen under denna tid har lämnat klart vittnesbörd om denna sak. ”De två högsta regeringsorgan som jag kände till — folk kommissariernas råd och arbets- och försvarsrådet — diskuterade praktiska sätt att genomföra åtgärder som redan hade beslutats av partiets allra heligaste, politbyrån. (S. Libermann, *Building Lenin's Russia*, Chicago, 1945), s. 13.

[20] Följande punkt från den åttonde kongressen kan citeras som exempel: ”VTsIKs presidiums funktioner har inte utarbetats i sovjetkonstitutionen. Det är enligt all praktisk erfarenhet oundgängligt att vid nästa kongress exakt formulera VTsIKs presidiums rättigheter och skyldigheter och att skilja dess handlingsområde från Sovnarkoms” (*VKP (B) v Rezoljutsijach* (1941), I, 305-306. Teoretiskt var sådana resolutioner instruktioner till partiavdelningen i kongressen, i praktiken var de bestämmande för hela kongressen.

[21] Ett exempel kan återfinnas i den tionde partikongressens resolution (ibid., I, 391).

[22] Zinovjev förklarade vid den tolfte partikongressen 1923 att ordförandena i de provinsiella sovjeternas (*gubispolkomi*) exekutivkommittéer skulle utses av partiets centralkommitté och om detta ändrades ”skulle allt från det ögonblicket vara uppochnervänt” (*Dvenadcatyj Sezd Rossijskoj Kommunistitjeskoj Partii (Bol'sevikov)* (1923), s. 207).

> I alla sovjetorganisationer är det väsentligt att bilda partiavdelningar som är underkastade stark partidisciplin. Dessa avdelningar måste alla medlemmar av det ryska kommunistpartiet gå in i inom respektive sovjetinstitution.[23]

Och en annan resolution från samma kongress uppmanade partiet ”att föra in tusentals fler av sina bästa arbetare i statsadministrationens nätverk, (järnvägar, livsmedelsdistribution, kontrollen, armén, domstolar, osv.)”. Samtidigt instruerades partimedlemmarna att bli aktiva medlemmar av sina fackföreningar.[24] Vid nästa partikongress som hölls när man segrande hade passerat inbördeskrigets första stadium, föreskrevs nya handlingsområden för partimedlemmar — i fabriker och verkstäder, inom transportväsendet, inom organisationen av olika former av arbetsdisciplíner, och inom sådana saker som allmänna bespisningar, bostadskommittéer, bränsleorganisationer, allmänna badinrättningar, skolor och välfärdsinstitutioner.[25] ”Vi administrerar Ryssland”, sade Kamenev vid denna kongress, ”och det är bara genom kommunister vi kan administrera det.”[26] Samtidigt föreskrev den sista avdelningen av partistadgan, som antagits 1919, ”Om avdelningar i icke-partibundna organisationer och institutioner” de skyldigheter och funktioner partimedlemmar hade, som deltog i ”kongresser, konferenser eller valda organ (sovjeter, fackföreningar, kooperativer osv.)”. De var ålagda att konstituera sig i ”organiserade avdelningar” och att ”rösta fast tillsammans på organisationens i fråga allmänna möte”. Kraven på disciplin var allra starkast när partimedlemmarna befann sig i kontakt med icke-partimedlemmar av officiella eller halvofficiella organisationer. Avdelningar var ”fullständigt underordnade motsvarande partiorganisationer” och anpassade sitt handlande efter partibeslut och instruktioner.[27]

Det var ingen del av den ursprungliga avsikten hos dem som hade vidtagit detta arrangemang att sudda ut skiljelinjen mellan partiet och staten. Resolutionen från den åttonde partikongressen, som första hade definierat relationerna mellan dem, slog fast att sammanblandning av deras funktioner skulle leda till ”ödesdigra resultat”; det var partiets plikt ”att leda sovjeternas aktiviteter, men inte att ersätta dem”.[28] Ändå tenderade utövandet av denna plikt att alltmer placera det yttersta ansvaret för beslut hos partiorganen snarare än statsorganen. Lenin klagade vid den elfte partikongressen på Sovnarkoms vana att ständigt vädja till politbyrån och talade om behovet ”att öka Sovnarkoms auktoritet”.[29] Så sent som i mars 1922 förklarade den elfte kongressen i sin viktigaste resolution att det var ”möjligt och oumbärligt att avlasta partiet en serie frågor av ren sovjetkaraktär som det axlat under den föregående tiden”, begärde ”en mycket klarare distinktion mellan dess nuvarande arbete och sovjetorganens arbete, mellan sin egen apparat och sovjetapparaten” och önskade ”öka och stärka Sovnarkoms handlande”.[30] Men dessa fromma önskningar gav dem ett handtag, som — särskilt på det ekonomiska området — försökte avlägsna de administrativa statsorganen från partiets kontroll, och den följande kongressen fann det nödvändigt att utfärda en varning mot en så bred tolkning av dessa texter som kunde orsaka faror för partiets bedövande auktoritet.[31]

Vågen av partiinbrytningar i sovjetfunktioner var verkligen alltför stark för att kunna hejdas, och Lenin såg klart och accepterade med sin vanliga realism det som inte kunde ändras. ”Som det styrande partiet”, hade han skrivit redan 1921, ”kan vi inte rå för att 'sovjetmakten' smälter samman

---

[23] *VKP (B) v Rezoljutsijach* (1941), 1, 306.
[24] Ibid., I, 303-304.
[25] *VKP (B) v Rezoljutsijach* (1941), I, 342.
[26] *Devjatyj Sezd RKP (B)* (1934), s. 325.
[27] *VKP (B) v Rezoljutsijach* (1941), I, 322-323. Vänsterpartier har överallt hållit särskilt hårt fast vid att deras delegater i representativa församlingar röstar, inte i enlighet med privata övertygelser utan enligt partibeslut. I det socialdemokratiska partiet i den ryska riksdagen framtvingades ett rigoröst Fraktionszwang. Den berömda omröstningen den 4 augusti 1914 till stöd för krigskrediter var enhällig men hade föregåtts av en diskussion inom avdelningen där 78 röstade för och 14 emot stöd för krediterna. Haase som läste upp partideklarationen i riksdagen var faktiskt en av dem som hade röstat mot den i avdelningen.
[28] Ibid., I, 306.
[29] Lenin, *Sotjinenija*, XXVII, 257-258.
[30] *VKP (B) v Rezoljutsijach* (1941) I, 416.
[31] Ibid., I, 473.

med 'partimakten' — hos oss är de sammansmälta och kommer att vara det."[32] I en av sina sista artiklar i Pravda, i början av 1923, åberopade han skötseln av utrikesärendena som ett framgångsrikt exempel på enhet mellan parti- och sovjetinstitutioner:

> Varför skulle egentligen de båda inte vara förenade om det är vad ärendena kräver? Har någon lyckats undgå att märka att en sådan förening i ett kommissariat som Narkomindel frambringar enorma fördelar och har praktiserats från första början? Diskuterar inte politbyrån från partisynpunkt många små och stora frågor om "drag" från vår sida som svar på "drag" från utländska makter för att parera — nå, låt oss kalla det skicklighet, för att inte använda ett mindre hövligt uttryck? Är inte denna flexibla förening av sovjet- och partielement en källa till enorm styrka i vår politik? Jag tror att någonting som gjort sig själv berättigat, upprättat sig själv i vår yttre politik och så mycket blir en vana att det inte ger upphov till någon tveksamhet alls i denna sfär kommer att vara åtminstone lika väl på sin plats (mer på sin plats, tror jag) om det tillämpades på hela vårt statsmaskineri.[33]

Efter Lenins död hade sammansmältningstraditionen blivit så fast etablerad att viktiga beslut kom att förkunnas nästan lika mycket av partiet som av regeringen och dekret utfärdades ibland i partiets centralkommittés och VTsIKs eller Sovnarkoms namn samtidigt.

Om Lenin drevs av praktiska nödvändigheter att erkänna en ständigt ökande maktkoncentration, så finns det ingenting som tyder på att han vacklade i sin tro på motgiftet "direkt demokrati". Men han började förstå att framstegen skulle bli långsammare än han först hade hoppats och byråkratins buse svårare att besvärja. Sovjetsystemet prisades nu för sin uppfostrande funktion:

> Först i sovjeterna börjar de utsugna massorna verkligen att lära sig, inte från böcker, utan från sin egen praktiska erfarenhet, den socialistiska uppbyggnadens angelägenheter, skapandet av en ny social disciplin, den fria föreningen av fria arbetare.[34]

I april 1921 utfärdade Sovnarkom ett dekret vars uttalade syfte var 'att behålla länken mellan sovjet-institutionerna och arbetarnas breda massor, att uppliva sovjetapparaten och gradvis befria den från byråkratiska element". Dekretet sökte bland annat att få in arbetande kvinnor och bondkvinnor i sovjetkongressernas exekutivkommittéavdelningar; kvinnorna skulle anställas för administrativt arbete i två månader, efter vilket de skulle återvända till sin normala anställning, såvida det inte var önskvärt att behålla dem permanent. Men den intressantaste poängen i detta opraktiska projekt var att kvinnorna skulle anställas "genom kvinnoarbetaravdelningar inom det ryska kommunist-partiet".[35] Den sista offentliga handlingen i Lenins karriär var en djärv plan för att sammansmälta parti- och statsfunktioner på ett sätt som var avsett att motverka byråkratins onda. Under tsarerna hade statskontrollantens ämbete, som ursprungligen skapats för att kontrollera finansiella oregel-bundenheter, kommit att utöva en allmän översyn över administrationens arbete. Ett dekret som upprättade ett folkkommissariat för statskontroll utfärdades ett par veckor efter revolutionen, och ytterligare makt gavs åt institutionen i fråga genom ett dekret i mars 1918.[36] Men ingen folk-kommissarie utsågs och kommissariatet tycks enbart ha existerat på papperet. Kort därefter tog partiet hand om frågan. Den resolution från den åttonde partikongressen i mars 1919, som först försökte bestämma relationerna mellan partiet och staten innehöll en paragraf som föreskrev att "kontroll i sovjetrepubliken skulle radikalt omorganiseras för att skapa en genuint praktisk kontroll av socialistisk typ" och tillade att den ledande rollen i utövandet av denna kontroll måste tillfalla

---

[32] Lenin, *Sotjinenija*, XXVI, 208.

[33] Lenin, *Sotjinenija*, XXVII, 413. Tre månader senare, under debatten om Georgien under den tolfte partikongressen fällde Jenukidze några betydelsefulla yttranden: "Jag är fullständigt bekant med de ömsesidiga relationerna mellan centrala sovjetorgan och RSFSRs centrala partiorgan och jag vill säga rätt ut att ingen sovjetorganisation på hela RSFSRs territorium åtnjuter en sådan handlingsfrihet som detta georgiska Sovnarkom eller det georgiska CIK i Georgien. Där passerar en hel serie av ytterst viktiga frågor för republiken utan att den georgiska centralkommittén (partiets) eller den transkaukasiska regionskommittén vet om det — en sak som inte händer hos oss och inte kommer att hända så länge som partiet styr all politik" (*Dvenadcatyj Sezd Rossijskoj Kommunistitjeskoj Partii* (1923), s. 538-539).

[34] Lenin *Sotjinenija*, XXV, 315.

[35] *Sobranie Uzakonenij* 1921, Nr. 35, art. 186. Detta är kanske det tidigaste exemplet i ett officiellt dekret på överlåtelse av en funktion till partiet.

[36] *Sobranie Uzakonenij*, 1917-1918, Nr 6, artiklarna 91-92, Nr. 30, art. 393.

”partiorganisationer och fackföreningar”.[37] Zinovjev som presenterade resolutionen föreslog att det nya organet skulle ”sticka in sina känselspröt i alla grenar av sovjetkonstruktionen, och ha en specialavdelning som sysslade med förenkling och fulländning av vårt maskineri”.[38] En annan talare beskrev den förefintliga statskontrollen som en ”institution från före floden som fortfarande bar på alla sina_ gamla tjänstemän med alla sorters kontrarevolutionära element, osv.[39] Resolutionen resulterade i ett gemensamt dekret från VTsIK och Sovnarkom från den 9 april 1919 som upprättade ett folkkommissariat för statskontroll.[40] Denna gång hade beslutet verkan. Kommissarien för det nya departementet blev, som Zinovjev redan hade förkunnat vid kongressen, Stalin, som på så sätt försäkrade sig om, vid sidan av sin dubbla utnämning till partiets nybildade politbyrå och orgbyrå,[41] sin första härskande ställning i statsmaskineriet.

Det nya kommissariatets uppgift var emellertid ömtålig och kontroversiell, och det överlevde inte länge i sin dåvarande form. Genom ett dekret från VTsIK den 7 februari 1920 ombildades det till ett folkkommissariat för arbetarnas och böndernas inspektion (Rabkrin eller RKI) och gavs en helt ny karaktär. Medan folkkommissarien förblev densamme så skulle nu ”kampen mot byråkrati och korruption i sovjetinstitutionerna” föras av arbetare och bönder valda av samma instanser som valde delegater till sovjeterna. Valperioderna skulle vara korta ”så att gradvis alla arbetare, män och kvinnor, i alla företag, och alla länder skulle dras in i inspektionsuppgiften”.[42] Sådan var Lenins idé om användningen av direkt demokrati som en försäkring mot byråkrati. En egendomlig sats i dekretet gav fackföreningarna rätt att protestera mot varje kandidat som valts att arbeta i Rabkrin och att föreslå honom ersatt med någon annan person. I april 1920 beslöt den tredje allryska fackföreningskongressen att ta aktiv del i Rabkrins arbete. [43] Man kan anta att fackföreningsdeltagandet var ett sätt att ge sammanhållning åt vad som annars kunde blivit ett nebulöst och opraktiskt projekt.

Rabkrins karriär fortsatte att vara stormig. En första ”all-rysk kongress av ansvariga arbetare inom Rabkrin” sammanträdde i Moskva i oktober 1920 och hälsades av Stalin, som hävdade att det hade utsatts för ”hat från några konspiratoriska tjänstemän och även från vissa kommunister som hade lyssnat till dessa tjänstemän”.[44] En av svårigheterna var rekryteringen av lämplig personal till detta senkomna kommissariat. T.o.m. Lenin, som såg på Rabkrin som ett viktigt instrument i kampen mot byråkratin, medgav att det ”existerar snarast som en önskan”, eftersom ”de bästa arbetarna har tagits ut till fronten”.[45] Hösten 1921 ådrog sig en rapport från Rabkrin om bränslebristen Lenins censur, och Stalin svarade i egenskap av departementschef som taktfullt försvarar en underordnad.[46] Rabkrin betraktades med tilltagande misstänksamhet i många partikretsar. Lenin hade försvarat Stalin mot Preobrazjenskijs attack vid den elfte partikongressen i mars 1922,[47] men när Lenin några veckor senare föreslog att Rabkrin skulle göras till kanal för ett nytt system för att kontrollera att Sovnarkoms och arbets- och försvarsrådets dekret verkställdes, levererade Trotskij ett våldsamt angrepp mot det och påpekade att ”de som arbetar i Rabkrin är huvudsakligen arbetare som har råkat illa ut på andra områden” och klagade över ”en extrem förkärlek för intriger i Rabkrins organ,

[37] *VKP (B) v Rezoljutsijach* (1941), I, 306.
[38] *Vos'moj Sezd R (B)* (1933), s. 251.
[39] Ibid., s. 210.
[40] *Sobranie Uzakonenij* 1919, Nr. 12, artikel 122.
[41] Se s. 106 ovan.
[42] *Sobranie Uzakonenij* 1920, Nr. 16, art. 94. Dekretet grundades på ett förslag som ursprungligen framfördes av en moskvadelegat vid den sjunde allryska sovjetkongressen i december 1919 (*Vserossijskij Sezd Sovetov* (1920), s. 211.
[43] *Tretij Vserossijskij Sezd Professional'nych Sojuzov* (1921), I, 118.
[44] Stalin, *Sotjinenija*, IV, 368.
[45] Lenin, *Sotjinenija*, XXV, 495.
[46] Ibid, XXVII, 14-20, 501. Stalins brev finns inte bland hans egna samlade arbeten, förmodligen därför att det 25 år senare inte tycktes ha skilt sig från Lenins ens i ett rutinärende.
[47] Se s. 225 ovan; Lenin, *Sotjinenija*, XXVII, 263-264.

som redan hade blivit en visa över hela landet". Lenin replikerade lugnt att man behövde förbättra Rabkrin, inte förstöra det.[48]

Det skulle vara våghalsigt att spekulera över huruvida det tilltagande allmänna missnöjet med Rabkrin eller den starka personliga misstro mot Stalin som Lenin utvecklade var huvudsakligen ansvarig för vad som tycks ha varit en plötslig förändring i Lenins attityd under de sista få månaderna av hans verksamma liv. Hans sista två artiklar, som skrevs eller dikterades under de första veckorna 1923 var en oförklädd attack mot Rabkrin i dess existerande form och ett förslag till den kommande tolfte partikongressen att reformera det genom att låta det sammansmälta med partiets centrala kontrollkommission. Den andra artikeln, den sista som Lenin skrev, var särskilt sträng:

> Folkkommissariatet för arbetarnas och böndernas inspektion åtnjuter för närvarande inte någon tillstymmelse till auktoritet. Alla vet att det inte finns några sämre utrustade institutioner än vårt Rabkrins institutioner, och att under förhandenvarande villkor ingenting kan väntas av detta kommissariat. ... Antingen är det inte värt att slösa någon tid på en av dessa omorganiseringar som vi har haft så många av, eller på ett så hopplöst företag som Rabkrin, eller också måste vi verkligen gripa oss an uppgiften att med långsamma, svåra och ovanliga metoder och inte utan upprepad verifiering skapa någonting verkligen exemplariskt, någonting som kan fylla alla och envar med respekt — och inte bara på grund av att rangställningar och titlar framkallar den.[49]

Stalin turnerade skickligt den införstådda tillrättavisningen genom att med värme gå med på Lenins reformplan. Den tolfte kongressen som sammanträdde i april 1923 efter det att Lenin hade drabbats av sitt andra slaganfall, antog ett sammankopplande arrangemang som syftade till en fullständig sammansmältning av stats- och partifunktionerna. För det första förändrades fullständigt karaktären på partiets kontrollkommission, som hittills liksom politbyrån och organisationsbyrån begränsats till sju medlemmar, genom att medlemsantalet ökades till femtio, "huvudsakligen arbetare och bönder", och genom att ett presidium på nio man utsågs att styra den. För det andra fastställdes det att kommissarien för arbetarnas och böndernas inspektion skulle utses av partiets centralkommitté och om möjligt tas från kontrollkommissionens presidium. För det tredje skulle medlemmar av kontrollkommissionen utses till såväl de olika folkkommissariatens som till Rabkrins kollegier.[50] Kommissariatet fick ökade befogenheter när det ombildades genom ett dekret av den 12 november 1923 till ett av Sovjetunionens kommissariat.[51] Men i själva verket hade dess makt gått upp i partiets centrala kontrollkommissions. Kontrolkommissionen som stärkts i sin dåvarande verksamhetsordning av GPU,[52] befann sig på så sätt i en position där den kunde utöva direkt överinseende över varje aktivitet i sovjetadministrationen genom Rabkrin.

Stalins rapport om organisationen vid den tolfte partikongressen drog uppmärksamheten, till en annan institutions alltmer ökande betydelse. Som Stalin naivt men typiskt anmärkte var en "god politisk linje" bara halva kampen: det var också nödvändigt att rekrytera de rätta arbetarna att genomföra direktiven.[53] Sedan 1920 hade ett av de tre partisekretariaten haft hand om vad som kallades "räknings- och distributions. avdelningen" (Utjrasped) som höll räkning på partiets personalstyrka och kontrollerade dess fördelning — "mobiliseringar, förflyttningar och utnämningar av partimedlemmar".[54] I och med slutet på inbördeskriget och demobiliseringen vidgades Utjraspeds

---

[48] Lenins ursprungliga förslag finns i *Sotjinenija* XXVII, 287; Trotskijs brev ibid., XXVII, 542-543. Lenins kommentar till Trotskijs kritik är ett av de få dokument i de publicerade samlade verken som — utan förklaring finns bara i utdrag och utanför den kronologiska ordningen (ibid., XXVII, 289). Lenin nämner antalet tjänstemän i Rabkrin vid denna tid som 12 000.

[49] Lenin, *Sotjinenija* XXVII, 406-418.

[50] *VKP (B) v Rezoljutsijach* (1941), i, 502. Dessa beslut föregås av en lång resolution "Om RKIs och den centrala kontrollkommissionens uppgifter" (ibid), I, 498-499.

[51] *Sobranie Uzakonenij*, 1923, Nr. 109-110, art. 1042.

[52] Se slutet av kapitel 8 ovan.

[53] Stalin, *Sotjinenija*, V, 210-213.

[54] Den första rapporten om Utjrasped finns i *Izvestija Central'nogo Komiteta Rossijskoj Kommunistitjeskoj Partii (Bolsjevikov)*, nr. 22, 18 september 1920, s. 12-15; en kort redogörelse för dess funktioner ibid., Nr. 23, 23 september 1920 s. 1.

räckvidd, och dess rapport till den tionde partikongressen i mars 1921 visade att det på snarast mindre än tolv månader hade varit ansvarigt för förflyttningar och utnämningar av 42 000 partimedlemmar.[55] Vid denna tid sysslade det med ”massmobiliseringar” snarare än med individuella utnämningar, som lämnades åt region- och provinskommittéerna. Men allteftersom den administrativa apparaten växte och styrning av den nationella ekonomin blev en av dess främsta funktioner, blev specialiserade utnämningar allt viktigare och det var oundgängligt, som Stalin påpekade, ”att känna varje arbetare utifrån och in”. För detta syfte beslöt centralkommittén en tid före den tolfte kongressen att ”bredda” Utjraspeds maskineri ”för att ge partiet möjlighet att utrusta de styrande organen vid våra ledande företag med kommunister och på så sätt förverkliga partiets ledning av statsmaskineriet”. Utjrasped blev på så sätt ett oansenligt men kraftfullt fokus för den kontroll som partiet utövade över de statliga organen, politiska och ekonomiska. Det visade sig också under generalsekreterarens ledning vara ett tjänstvilligt instrument för att bygga upp Stalins personliga makt såväl i staten som i partiapparaten. Stalins påpekanden vid den tolfte kongressen var en av de sällsynta glimtar som delgivits världen utanför av de hävstänger som maskinen sattes i arbete med.

Före Lenins död hade alltså partiets makt över varje del av politiken och varje gren av administrationen öppet erkänts och proklamerats. På den högsta nivån säkrades partiets herravälde som den yttersta politiska källan av politbyrån; i det administrativa maskineriets verksamhet var kommissariaten föremål för kontroll från kommissariatet för arbetarnas och böndernas inspektion och genom det från partiets centrala kontrollkommission; på den lägsta nivån tog partiavdelningar som var underkastade partiinstruktioner och partidisciplin aktiv del i varje officiell eller halvofficiell sammanslutning av någon som helst betydelse. Dessutom utövade partiet i sådana organisationer som fackföreningar och kooperativer och även i större industriföretag samma ledarfunktioner som det ådagalade i staten. Precis som RSFSRs (och senare Sovjetunionens) konstituerande republikers och territoriers självständighet begränsades av allas beroende av politiska beslut som fattas av de centrala myndigheterna i det allestädes närvarande partiet så begränsades det oberoende som kooperativer och fackföreningar åtnjöt i förhållande till statliga organ av samma allmänna underordnande under partiets vilja.

Formeln i vilken denna komplicerade koppling av institutioner och funktioner uttrycktes varierade från tid till annan. Enligt Lenin:

> Partiet så att säga förkroppsligar i sig proletariatets förtrupp. Denna förtrupp gör proletariatets diktatur till en realitet, och utan att ha en sådan grund som fackföreningarna, som gör diktaturen verklig är det omöjligt att förverkliga styrande funktioner. De förverkligas genom en serie av speciella institutioner av en ny typ, nämligen genom sovjetapparaten.[56]

1919 genmälde han skarpt till dem som attackerade ”partiets diktatur”:

> Ja, ett partis diktatur! Vi står på den och kan inte avlägsna oss från dess grund, eftersom detta är det parti som under decenniers lopp har tillvunnit sig en ställning som hela industri- och fabriksproletariatets förtrupp.[57]

Han drev med dem som behandlade ”enpartidiktaturen” som ett spöke, och tillade att ”arbetarklassens diktatur verkställs genom bolsjevikpartiet, som sedan 1905 eller tidigare har varit förenat med hela det revolutionära proletariatet”.[58] Senare beskrev han försöket att skilja mellan klassens diktatur och partiets diktatur som ett prov på ”en otrolig och tilltrasslad tankeförvirring”.[59] Denna formel fortsatte att tillfredsställa partiet några år. Vid den tolfte kongressen 1923, där Lenin inte längre var med, belyste Zinovjev ”kamrater som tror att partiets diktatur är någonting som man

[55] Ibid., nr. 28, 5 mars 1921 s. 13.
[56] Lenin, *Sotjinenija*, XXVI, 64. En förvirrad situation avslöjas av en klumpighet i stilen som är sällsynt i Lenins skrifter: verbet osusjtjestvljat (att göra verklig) förekommer fyra gånger på fyra rader.
[57] Ibid., XXIV, 423.
[58] Ibid., XXIV, 436.
[59] Ibid., XXV, 188.

märker i praktiken men inte talar om” och fortsatte med att utveckla doktrinen om partiets diktatur som en centralkommitténs diktatur:

> Vi behöver en enda stark, kraftfull centralkommitté som leder allting . . . Centralkommittén är den centrala kommittén därför att det är samma centralkommitté för sovjeterna och för fackföreningarna och för kooperativerna och för provinsernas exekutivkommittéer och för hela arbetarklassen. Det är i detta dess ledarskap består, i detta uttryckes partiets diktatur.[60]

Och kongressens resolution förklarade att ”arbetarklassens diktatur kan inte försäkras på annat sätt än i form av dess ledande förtrupps, dvs. kommunistpartiets, diktatur”.[61]

Denna gång blev det emellertid en reaktion på Zinovjevs klumpighet. Stalin för sin del var angelägen om att stå emot intrånget; inte partiets intrång på staten (det var i alla fall en förlorad sak) utan centralkommitténs intrång på partiets verkande organ, däribland sekretariatet, och centralkommitténs diktatur var en doktrin som inte föll honom i smaken.[62] Vid kongressen beskrev han försiktigtvis åsikten att ”partiet ger order ... och armén, dvs arbetarklassen, utför dessa order” som ”i grunden falsk” och utvecklade omständligt metaforen om sju ”kraftöverföringsremmar från partiet till arbetarklassen: fackföreningar, kooperativer, ungdomsföreningar, kvinnokonferenser, skolor, pressen och armén”.[63] Ett år senare beskrev han djärvt partiets diktatur som ”nonsens” och kallade dess förekomst i en resolution från den tolfte kongressen ett ”förbiseende”. Men vilken formeln än var för ögonblicket, så ifrågasattes ingenstans det essentiella förhållandet. Det var det Ryska Kommunistiska Partiet (Bolsjevikerna) som gav liv och riktning och motiv åt varje form av allmän aktivitet i Sovjetunionen och det var dess beslut som var bindande för varje organisation av allmän eller till hälften allmän natur. Varje betydelsefull kamp om makten ägde därför rum i partiets bröst.

---

[60] *Dvenadcatyj Sezd Rossijskoj Kommunistitjeskoj Partii (Bol'sjevikov)*, (1923) s. 41, 207.
[61] *VKP (B) v Rezoljutsijach*, (1941), I, 473.
[62] Enligt L. Trotskij, *Stalin* (New York, 1949) s. 367 var det omedelbart efter den tolfte kongressen som Zinovjev började utarbeta planer på att minska sekretariatets betydelse i partimaskineriet.
[63] Stalin, *Sotjinenija*, V, 198-205. Nästan tre år senare utvecklade Stalin denna idé i en något annorlunda form: det finns nu fem ”leder” eller ”hävstänger” genom vilka proletariatets diktatur gör sig effektiv — fackföreningar, sovjeter, kooperativer, ungdomsföreningar, och partiet (ibid., VIII, 32-35.

Avdelning III: Upplösning och återförening

10. Politik, doktrin, maskineri

(a) Politikens huvudlinjer

När bolsjevikerna tog makten i det stora ryska imperiet, befann det sig i en snabb upplösningsprocess — resultatet av inre uppror och krigsnederlag. Revolutionens omedelbara effekt var ett påskyndande av den processen. Under flera veckor nådde Petrograds förordningar knappast utanför de stora städerna i norra och centrala Ryssland. De första två månaderna började sovjetmakten utbreda sig söderut genom Ukraina och österut in i Sibirien. Denna begynnande återhämtning avbröts dock snabbt. Fredsfördraget i Brest-Litovsk i mars 1918 avskar inte endast det forna tsarområdets västliga provinser, vars oberoende sovjetregeringen spontant hade erkänt, utan också en stor del av övervägande ryskt territorium. Sommaren 1918 såg man början till inbördeskrig och till brittisk, fransk, japansk och amerikansk intervention, något som länge kom att överleva det tyska sammanbrottet och som i mer än två års tid med våld delade landet mellan flera stridande auktoriteter. Vid slutet av 1918 låg den Ryska Socialistiska Federala Sovjetrepubliken inom ungefärligen samma gränser som det medeltida Ryssland före Ivan den förskräckliges erövring, och få människor — kanske t.o.m. få av bolsjevikerna själva — trodde att regimen kunde fortleva. Ändå var, endast fyra år senare, de olika enheterna i det forna tsarriket, med få undantag, åter samlade i Sovjetunionens fålla, och sammanhållningen inom den nyetablerade enheten skulle visa sig åtminstone lika stark som den varit i det utdöda imperiet. Denna avslutning som ingen kunde ha förutsett under de mörka dagarna 1918 eller 1919 var en enastående hyllning till Lenins snille som konstruktiv politiker. Den väldiga europeiska och asiatiska landmassa som hade utgjort det ryska imperiet och som, efter ett par mindre inskränkningar, skulle komma att bilda Sovjetunionen, beboddes av en befolkning med utomordentligt stora språkliga och etniska olikheter. Inom dess gränser upptäckte geografer och filologer nästan 200 mer eller mindre distinkta folkgrupper och språk.[1] Vid folkräkningen 1897 utgjorde storryssarna endast 43 % av totalpopulationen. Efter revolutionen fick de genom avskiljandet av de icke-ryska provinserna en liten majoritet av det som återstod: De utgjorde omkring 75 000 000, eller 52% av en totalpopulation på omkring 140 000 000. De näst största grupperna, de 30 000 000 ukrainarna (eller lill-ryssarna) och de 4 500 000 vitryssarna, var nära besläktade med storryssarna, rasmässigt, språkmässigt och känslomässigt. Dessa tre slaviska grupper som hade ett starkt grundläggande naturligt samband svarade för 110 000 000 av de 140 000 000 invånarna i hela området. De 30 000 000 icke-slaviska invånarna saknade varje slag av inbördes sammanhållning, rasmässig, språklig eller politisk. Den största gruppen, uzbekerna, var endast 5 000 000 man stark, och ungefär mellan 8-10 000 000 av icke-slaverna levde fortfarande i primitiva stam- eller nomadkulturer.[2]

Detta konglomerat av folkgrupper hölls samman av ett militärt och byråkratiskt regeringskast, centrerat kring ”alla Ryssländers tsar”. Till dessa kast vann vissa icke-ryska element snart tillträde: nämligen de tyska godsägarna i Lettland och Estland och de polska godsägarna i Polen, Litauen, Vitryssland och Ukraina. Villkoret för detta tillträde var att man använde ryska språket, samt att man införlivade rysk tradition och åskådning. De lägre posterna inom administrationen, som var uppsvälld av det byråkratiska maskineriets tillväxt, rekryterades ur småborgarnas krets, ryska såväl som — och på samma villkor — icke-ryska. Och på ett annat

[1] En komplett lista med åtföljande nummer på varje grupp enligt 1927 års folkräkning, finns i F. Lorimer, *The Population of the Sovjet Union* (League of Nations, Geneva, 1946), Tabell 23, s. 55-61.

[2] Dessa uppgifter citerades av Stalin 1921 (*Sotjinenija*, V, s. 114): de bekräftades i stort sett av folkräkningssiffrorna från 1926 då totalpopulationen hade ökat till 147 000 000.

plan verkställde de infödda ledarna — khaner, och bejer — ett indirekt maktutövande över de mer primitiva muselmanska befolkningarna i tsarens besittningar. De grupper som hade kunnat förse nationella rörelser bland de underkuvade folkgrupperna med ledare, tenderade sålunda att absorberas i det administrativa maskineriet och att åtnjuta den mer eller mindre privilegierade status som denna befordran medförde. Som erfarenheten från 1905 visade förhindrades dessa grupper mestadels att utöva en aktiv nationalism av fruktan för revolutionärt våld bland de egna arbetarna och bönderna, något som tsarväldet utgjorde ett säkert skydd för. Den ryska marknaden var också grunden till deras ekonomiska välstånd. De krav som ställdes före 1917 i de underkuvade folkens namn sträckte sig sålunda sällan längre än till en måttfull grad av självstyre. Det var först när revolutionen förstörde både enighetssymbolerna och den verkliga intressegemenskapen som hela byggnaden föll i ruiner. Det som hände 1917 berodde inte så mycket på ett avsiktligt sönderdelande av periferin som på en upplösning i själva centrum, ”inte ett bortfall av delarna men gamla Rysslands sammanbrott”.[3]

Den uppgift att samla ihop de skingrade fragmenten av tsardömet som bolsjevikerna ställdes inför kunde mycket väl ha visat sig vara oöverstiglig, hade det inte varit för en gynnsam naturlig faktor. De rasmässiga och språkliga olikheterna som i början gynnade decentralisering kompenserades av det storryska elementets oerhörda genomslagskraft som verkade som en magnet på hela massan. Det var den omständigheten som till sist gjorde det möjligt att hejda och upphäva upplösningen av de romanovska besittningarna efter 1917, medan däremot det habsburgska kejsardömets sammanbrott visade sig ohjälpligt. Situationen i Ryssland visade i vissa avseenden större likhet med den nordtyska. Storryssarna utövade samma tvångscentralisering på ukrainare och vitryssar som preussarna i den Tyska konfederationen. Några ukrainare, liksom bajrarna, kanske ogillade sina mäktigare grannars övermakt, men var varken nog starka, eller nog enade i sin separatism, för att effektivt kunna hävda sig någon längre tid. Första stadiet av hopsamlingsprocessen blev därför att sammansvetsa de tre slaviska folkgrupper som utgjorde nära 4/5 av hela landet. Hade dessa väl blivit enade skulle troligen attraktionskraften på anhopningen av oenhetliga och långt mindre utvecklade icke-slaviska folkgrupper visa sig oemotståndlig. Och dessa enande inflytanden förstärktes och fick social och ekonomisk substans genom koncentrationen av industriell och kommersiell makt till storryska händer. De industricentra som dominerade hela landets ekonomiska liv låg antingen inom det storryska kärnområdet eller representerade storryska utposter i ”främmande” område.

En annan faktor kom snart med i bilden. Ett växande erkännande av det utdöda kejsardömets praktiska behov av ett återförenande av de splittrade landområdena sammanföll med ett uppblossande av rysk patriotism, något som kom som en paradoxal och oväntad förstärkning av bolsjevikernas taktik. Revolutionens anarki hade drivit fram det intensiva kravet på separation, och det stod snart klart att detta krav endast kunde upprätthållas med hjälp av utländska vapen och utländska pengar, så att de, vars stolthet hade revolterat mot beroendet av Petrograd eller Moskva, fann sig vara Tysklands eller de allierades lakejer och legohjon, eller så småningom bådadera. Så var det i Ukraina, i Transkaukasien, och t.o.m. längs de baltiska kusterna. Eftersom både Storbritannien och Japan misstänktes önska ett svagt Ryssland, blev

[3] V. Stankevitj, *Sud'by Narodov Rossii* (Berlin, 1921), s. 16. De anarkistiska tendenserna hos de slaviska folken och behovet av ett starkt styre för att pålägga dem statsvälde, har varit ett favorittema hos ryska historiker. Det återkommer i ett välkänt avsnitt av Gorkijs minnen av Tolstoj: ”Det som kallas Tolstojs 'anarkism' var väsentligen och fundamentalt ett uttryck för vår slaviska anti-statskänsla, som egentligen är ett nationaldrag, en nationallängtan, nedärvd i vårt kött sedan gammalt, att spridas som nomader... Vi bryter upp, vi följer alltid minsta motståndets lag. Vi inser att detta är dödsbringande, men ändå smyger vi oss längre och längre bort från varandra — och dessa sorgfulla färder, dessa kackerlacksvandringar kallas 'Rysslands historia' av en stat som har grundats nästan som av en slump, mekaniskt, och till förvåning för största delen av dess redbara medborgare, av styrkor av varjager, tatarer, balttyskar och fjärdingsmän” (M. Gorkij, *Reminiscences of Tolstoy, Chekov and Andreev* (Engl. transl. 1934), s. 47).

det svårt att vederlägga åsikten att borgerlig nationalism var ett medel att sönderdela Ryssland på främmande makters befallning, och i deras intresse. De ”vita” generaler som sökte återupprätta Rysslands enhet blev också beskyllda för att ha spelat ett utländskt spel. I nederlagets bitterhet vände de sig mot sina utländska hjälpare. *Locus classicus* på den punkten var en anmärkning som Koltjak skulle ha fällt samma kväll han störtades, i en diskussion om den nationella guldreserven: ”Jag skulle hellre överlämna guldet till bolsjevikerna än till de allierade”.[4] Speciellt efter det polska kriget 1920 kom bolsjevikerna att bli allmänt accepterade som försvarare av det ryska arvet och skapare av ett återförenat Ryssland.

Emellertid skulle dessa centraliserande impulser inte av sig själva ha kunnat sätta igång återföreningsprocessen. Det slaviska, och speciellt det storryska, elementet utgjorde den oumbärliga, hårda kärna, runt vilken de sönderdelade områdena än en gång kunde växa samman. Men det som förvånade var att dessa impulser i så hög grad kunde förnimmas ute i periferin såväl som inne i centrum. 1918 hade den gamla lojaliteten bland de gamla undersåtarna verkat utdöd. Nationalismens springflod strömmade in. Men Lenin hade länge erkänt nationalismens revolutionära faktorer och hade förutsett att den enda säkra kursen skulle vara att välkomna och utnyttja strömmen. Inbördeskriget gav rättvisa åt Lenins tes på ett strålande sätt. Ett oreserverat erkännande av secessionsrätten gjorde det inte endast möjligt för sovjetregimen — på ett sätt som ingenting annat kunde ha gjort — att utnyttja den sönderslitande nationalismens svallvåg, utan höjde också dess prestige högt över de ”vita” generalernas, som, då de var födda i tsarernas all-ryska tradition, vägrade att på något sätt ge efter för de underlydande nationaliteterna. I gränsområdena, där andra än ryska eller storryska element övervägde, och där de avgörande striderna i inbördeskriget utkämpades, talade denna faktor i hög grad till förmån för sovjetsaken.

> Glöm inte (sa Stalin med ovanlig värme) att om vi inte hade haft de s. k. ”främlingarna” bakom Koltjak, Denikin, Wrangel och Judenitj, om vi inte hade haft de f. d. förtryckta folken som underminerade generalernas ställning bakifrån genom sin tysta sympati för det ryska proletariatet — och detta, kamrater, är en speciell omständighet i vår tillväxt, denna tysta sympati: ingen ser den eller hör den, men den bestämmer allt — hade vi inte haft denna sympati skulle vi inte ha slagit en enda av de där generalerna. Medan vi marscherade emot dem, började sammanbrottet i ryggen på dem. Varför? Därför att dessa generaler litade på det kolonibildande elementet bland kosackerna, de erbjöd de förtryckta folken en framtid av fortsatt förtryck, och de förtryckta folken måste komma fram och omfamna oss, då de insåg att vi vecklade ut frihetens fana för dessa förtryckta folk.[5]

Dessutom var bolsjevikprogrammets slutgiltiga sammanförande av nationalism och social reform — vilket i större delen av det stora ryska kejsardömet betydde en omfördelning av jord — en högst betydande tillgång. Den övertalade bönder vars nationalism huvudsakligen hade varit ett uttryck för social och ekonomisk misär, att ställa upp under bolsjevikisk (även om detta innebar rysk) ledning mot kontrarevolutionära försök att återinrätta den förutvarande sociala ordningen. Vilka nationella eller språkliga olikheter som än kunde skilja dem åt motsatte sig bönderna överallt med överväldigande majoritet en kontrarevolution som skulle få jorden att återgå till de förra ägarna. Och så länge som fruktan för kontrarevolution inte var utplånad, hade den intressegemenskap mellan ryska arbetare och de underkuvade folkens bondemassor, som bolsjevikpropagandan betonade, en mycket solid bas. Samma styrkor var i verksamhet i de få industricentra där den kapitalistiska utvecklingen hade fått fram ett icke-ryskt proletariat i Riga, i Reval, i Baku. Kombinationen av erkännandet av formell rätt till nationellt självbestämmande och erkännandet av ett verkligt behov av enhet i strävan efter gemensamma sociala och ekonomiska mål, vilket var det väsentliga i bolsjevikisk nationalistisk doktrin, visade sig vara ett viktigt bidrag till sovjetsegern i inbördeskriget.

---

[4] G. K. Kins, *Sibir' Sojuzniki i Koltjak* (Peking, 1921), II, s. 332.
[5] Stalin, *Sotjinenija*, V, s. 246.

När den tolfte partikongressen 1923 såg tillbaka på hela processen då den var slutförd, kunde tre successiva stadier i sovjetisk nationalitetstaktik urskiljas. Det första stadiet var att krossa ”det nationella förtryckets bojor” under oktoberrevolutionen, vilket kom det ”ryska proletariatet att vinna förtroende från bröder i andra nationer, inte endast i Ryssland, utan i Europa och i Asien”. Det andra var perioden av intervention och inbördeskrig, då Rysslands folk förenades genom behovet av självförsvar och ”samarbetet mellan dem tog formen av en militär allians”. I tredje och sista stadiet som följde på det segerrika slutet av inbördeskriget, antog ”samarbetet formen av en folkens militärekonomiska och politiska union”.[6] Dessa stadier var snarare logiska än kronologiska. På grund av lokala omständigheter och inbördeskrigets nyckfullhet var det andra stadiet långt framskridet bland ett par folkgrupper i väster, medan det första stadiet knappt hade börjat i de östra delarna. Och steget till det sista stadiet, som i somliga regioner kunde vara lugnt och stilla, var häftigt och våldsamt i andra. Men klassifikationen har den förtjänsten att den både framhäver regelbundenheten i processen och den förvirrade och motsägelsefulla beskaffenheten hos de fenomen som bidrog till den. Senare redogörelser tenderade att beskriva en sammanhängande utvecklingsprocess under vilken de inledande utbrytnings- och söndrings-rörelserna var ett skickligt, på förhand beräknat preludium till sista aktens återförening. Detta var en felaktig diagnos som betydligt överdrev bolsjevikledarnas förutseende och dolde processens dubbla karaktär. Utan tvivel var den politik man följde delvis ett uttryck för lojalitet mot principen om nationellt självbestämmande, vilken, likt så många andra politiska åtgärder på den tiden, tillämpats genom Lenins inflytande över sina vankelmodiga efterföljare. Lenin insåg att det var nödvändigt att acceptera, och övertrumfa, den borgerliga doktrinen om självbestämmanderätt genom att tillämpa den utan reservationer på det ryska imperiets nationer, och att denna djärva plan utgjorde den bästa, och faktiskt den enda, chansen till ett slutgiltigt återupprättande av den forna enigheten, ”inte genom våld, men genom frivillig överenskommelse”.[7] Men man måste också komma ihåg att under de första tre eller fyra månaderna efter oktober 1917 sovjetregeringens beslut knappast spreds utanför ett fåtal större centra, och att den, mellan sommaren 1918 och början på 1920, oupphörligt kämpade med ryggen mot väggen. I ett ögonblick då det ryska imperiet höll på att upplösas och då ingen makt i världen kunde ha hållit ihop det, utgjorde mängder av erkännanden av krav på nationellt oberoende ett utmärkt medel att göra en dygd av nödvändigheten. Vid en tidpunkt då inbördeskriget rasade genom de utkanter av det ryska territoriet som huvudsakligen beboddes av de icke-ryska folken, var det ett medel att värva lokala befolkningsgrupper som allierade mot dem som sökte återskapa det ryska imperiet. När slutligen segern i inbördeskriget var vunnen och tiden var inne att återställa ordning ur kaos, var den sovjetiska nationalitetspolitiken nog flexibel att bestå en fast grund på vilken Moskva kunde understödja sina vänner och allierade bland de icke-ryska folken och än en gång väva samman de splittrade regionerna inom en ram av frivillig återföring. Men att återföra hela processen på en skicklig beräkning av ledarna, eller till ett avsiktligt manipulerande med teorin i taktikens intresse, är att missförstå beskaffenheten hos de underliggande krafternas spel.

(b) Doktrinen i utveckling

Maktövertagandet ställde bolsjevikerna inför uppgiften att förena den uppenbara motsättningen mellan det nationella självbestämmandets upplösande tendenser och det behov av större integration som fanns hos den internationella kapitalismen, såväl som hos den internationella socialismen. Borgerliga statsmän som samtidigt brottades med samma problem kunde endast med hjälp av principen om praktisk ändamålsenlighet motivera varför somliga stater borde uppmuntras att utöva självbestämmanderätten och varför andra borde avstå. Men

[6] *VKP (B) v Rezoljucijach* (1941), I s. 492-493.
[7] Lenin, *Sotjinenija*, XXI, s. 317.

detta rent empiriska kriterium stod inte till buds för marxister. Allt som utfördes måste understödjas teoretiskt. Och teorin var den historiska inställning som inte bara erkände tidsmässiga utvecklingsstadier, utan också förekomsten av olika stadier samtidigt i olika länder, så att variationer i taktiken skulle kunna rättfärdigas och krävas vid skilda perioder, eller på olika platser vid samma period. Man kunde alltså ställa en konsekvent flexibilitet i bolsjevikernas handlande mot de oförklarliga inkonsekvenserna i den borgerliga inställningen till olika krav på självbestämmande.

Den bolsjevikiska doktrinen om självbestämmande var, liksom andra bolsjevikiska doktriner om politisk rätt, villkorlig och dynamisk. Det exakta innehållet i rätten till självbestämmande berodde på egenskaperna hos det samhälle i vilken rätten krävdes och utövades. På 1800-talet hade den hävdats av en borgerlig demokrati mot kvarlevorna av feodalt självstyre. Så till vida var den progressiv, och bourgeoisin och arbetarna hade ett gemensamt intresse i frigörelsen från främmande styre. Och i Ryssland hade denna kamp ännu inte avslutats 1917. På 1900-talet hävdades rätten till nationellt självbestämmande — som i grunden var en borgerligt-demokratisk princip — av koloniala och halvkoloniala folkgrupper mot de mer avancerade borgerligt-demokratiska stormakternas imperialism, så att det kom att finnas en naturlig allians mellan det ryska proletariat, som efter den ryska bourgeoisins fall sökte fullborda den ryska borgerliga revolutionen, och borgerliga element samt arbetare i kolonialstaterna, som sökte skapa sin egen borgerliga revolution genom en nationell befrielseprocess. Men allt detta måste ses i ljuset av den övergång från det borgerliga till det socialistiska stadiet som påbörjades i Ryssland i oktober 1917. Arbetarrörelsen var huvudsakligen internationell. Nationsskapet hade för proletariatet betydelse endast som en beståndsdel av det internationella socialistiska programmet, trots att det var ett nödvändigt och progressivt steg. I det socialistiska stadiet av revolutionen, då borgerligheten fortfarande framträdde som förkämpar för absolut separation, erkände arbetarna den proletära revolutionens högre krav på internationell solidaritet, och organiserade nationen så att den skulle bli en bidragande faktor till den internationella socialismens seger. Man erkände fortfarande rätten till nationellt självbestämmande. Men huruvida arbetarna, som nu förde nationens talan, skulle besluta sig för att utöva den, och med vilka reservationer, var beroende av den ståndpunkt som världsproletariatet intog, med hänsyn till dess mer omfattande intressen. Sådan var den teori om nationellt självbestämmande som utarbetades av Lenin och bolsjevikerna före oktoberrevolutionen på de grunder som lagts av Marx.[8]

Dess praktiska tillämpning var en långsam process. Partikonferensen i april 1917 då bolsjevikledarna hade samlats i Petrograd efter februarirevolutionen, var anmärkningsvärd såtillvida att det var Stalins första framträdande som rapporteur beträffande den nationella frågan. Partiet som helhet hade ännu inte haft tid att smälta de förbättringar, som Lenin hade introducerat i partidoktrinen sedan 1914, och befann sig fortfarande i det förvirrade tillstånd som aprilteserna från 1917 hade frambragt genom att beskriva rörelsen från borgerlig till socialistisk revolution. Stalin nöjde sig fortfarande på det hela taget med att behandla nationellt självbestämmande som den borgerliga revolutionens problem i kampen mot feodalismen, och nationellt förtryck som något som så småningom kunde avlägsnas också i en borgerlig demokrati.[9] Pjatakov som hade återvänt till Petrograd med Lenin, och som väl kände till de kontroverser som nyligen inträffat, anklagade Stalin för att endast ha räknat med ”det gamla slaget av nationellt förtryck ... det gamla skedets nationella förtryck”. Men han återupplivade också det ”polska arvet” genom att förneka att det fanns rum för nationellt självbestämmande i ett socialistiskt program. Och han fick så mycket stöd i partikonferensen

[8] Se Not B, ”Den bolsjevikiska doktrinen om självbestämmande” (nedan).

[9] Stalin, *Sotjinenija*, III, s. 49-55. I en artikel i *Pravda* den 25 mars 1917 hade Stalin uttryckligen identifierat nationell befrielse med den borgerliga revolutionen: ”Att avlägsna den feodala aristokratin från den politiska scenen, att frånta den makten - detta innebär att tillintetgöra nationellt förtryck, att skapa de faktiska förhållanden som är nödvändiga för nationell frihet” (ibid., III, s. 17).

att förslagsutskottet, med sju röster mot fyra, framlade en resolution som tillkännagav att den nationella frågan endast kunde lösas med den socialistiska revolutionens metod och under parollen ”bort med alla gränser”, tillbakavisade metoden att ”splittra stora statsbildningar i mindre, nationella stater”, och stämplade den nationella självbestämmanderätten som ”enbart en fras utan bestämt innehåll”.[10] Denna revolt förde fram Lenin på scenen med en häftig attack mot Pjatakov.[11] Han påverkade konferensen tillräckligt för att säkra dels tillbakavisandet av Pjatakovs utkast och dels en solid majoritets antagande av en resolution som efter välkänt mönster hävdade rätten för ”alla nationer som utgör en del av Ryssland” att ”fritt utträda och skapa en oberoende stat”.[12] Men uppgiften att utarbeta följderna av nationellt självbestämmande under en socialistisk ordning låg fortfarande framför honom. Inte heller begärdes det att partiet skulle inta en praktisk ståndpunkt vid detta tillfälle när det gällde nationellt självbestämmande, men det borde fördöma den provisoriska regeringen för dess förhalande av Finlands och Ukrainas krav.[13]

Bolsjevikernas maktövertagande förde inte en enda gång den nationella frågan ut ur dess borgerliga ram. De första veckorna efter oktoberrevolutionen gav inte mycket tid Över och gav inte något tillfälle till omprövning av den bolsjevikiska doktrinen om självbestämmande, vare sig tillämpad på det snabbt förfallande tsarrikets organisation, eller på de halv-koloniala, främmande länder som stod i kontakt med den nya sovjetregeringen. Nationalitetspolitiken, liksom de flesta av den nya regimens politiska åtgärder, tog först formen av offentliga uttalanden, snarare än administrativ handling. Den andra allryska sovjetkongressens freds-fördrag krävde fred ”utan annekteringar” och definierade annektering som ”varje förbund mellan en liten eller svag nationalitet och en stor och mäktig stat utan sagda nationalitets exakt, klart och frivilligt uttryckta medgivande och önskan”, oberoende av tidpunkt eller omständigheter för förbundets ingående. Tillämpningen av denna doktrin på de underlydande folken inom tsarväldet framhävdes genom en hänvisning i ett annat avsnitt till ”storryssarnas annekteringar”.[14] Det första specifika uttalandet var De ryska folkens rättighetsförklaring av den 2-15 november 1917[15] några veckor senare följd av en speciell appell ”Till alla muselmanska arbetare i Ryssland och de östra delarna”.[16] Dessa dokument tillkännagav utan reservationer eller inskränkningar rätten till självbestämmande för alla folk.

> De säger oss [skrev Lenin vid denna tid] att Ryssland kommer att delas, falla sönder i separata republiker, men vi har ingen anledning att frukta detta. Hur många oberoende republiker det än kommer att bli, skall vi inte bli förskräckta. Vad som är av vikt för oss är inte var statsgränsen går, utan att arbetarunionen i alla nationer bevaras för kampen mot bourgeoisin i vilken nation det än må gälla.[17]

---

[10] *Sed'maja (Aprel'skaja') Vserossijskaja i Petrogradskaja Obsjtjegorodskaja Konferencija RSDRP(B)* (1934), s. 194, 269-271. Om det ”polska arvet” se s. 461-462 nedan. Rosa Luxemburg höll fast vid denna åsikt till sin död: Hon beskrev ukrainsk nationalism hösten 1918 som ”detta löjliga gyckelspel av några universitetsprofessorer och studenter” som Lenin och hans kamrater genom sin doktrinära agitation för ”självbestämmanderätt ända fram till ...,” etc. artificiellt blåste upp till en politisk faktor” (*Archiv für die Geschichte des Sozialismus und der Arbeiterbewegung* (Leipzig), XIII (1928), s. 285-286.

[11] Lenin, *Sotjinenija*, XX, s. 275-278.

[12] *VKP (B) v Rezoljucijach* (1941), 1, 233.

[13] Den första allryska sovjetkongressen i juni 1917, vilken hade en SR-majoritet, fick den provisoriska regeringen att utfärda en resolution som erkände ”rätten till självbestämmande för alla nationer fram till secession”, men tillfogade den inskränkningen att de måste via avtal göras tillgängliga för den all-nationella konstituerande församlingen”. (*Pervyj Vserossijskij Sezd Sovetov* (1931), II, 168). Den tillfogade en liknande inskränkning i resolutionen om Finlands oberoende (ibid., II, s. 184-185). Kollontaj kritiserade båda resolutionerna för bolsjevikernas räkning.

[14] *Sobranie Uzakonenij, 1917-1918*, nr 1 (2:a uppl.), art. 2

[15] Ibid., nr 2 (2:a uppl.), art. 18.

[16] Ibid., nr 6, annex 2.

[17] Lenin, *Sotjinenija*, XXII, s. 100.

Å andra sidan tillade man i De arbetande och utsugna folkens rättighetsförklaring av januari 1918, vilken antogs av den tredje allryska sovjetkongressen och införlivades med RSFSR:s författning, att ”alla nationer i Ryssland” hade ”rätt till fria beslut om, och på vilka grunder, de skulle deltaga i den federala regeringen och i de andra federala sovjetorganisationerna”,[18] och detta utvidgades i det beslut som fattades av samma kongress: ”Om den ryska republikens federala institutioner”.[19] Så tidigt var ”federationen” (ordet använt utan hänsyn till konstitutionell exakthet) etablerad som den lämpligaste organisation inom vilken än en gång de självbestämmande folken frivilligt kunde samlas ihop i en enda fålla. Men allt detta låg fortfarande på den borgerliga revolutionens område. Det var fullt tillräckligt — och kostade ingenting — att åberopa borgerligt-demokratiska principer i syfte att misskreditera borgerligt-demokratisk praxis.

Åberopandet av principen om nationellt självbestämmande inom f.d. tsarryska områden skulle emellertid snart ställa besvärliga problem. Några av dessa hade förutsetts, bl.a. av Stalin. I april 1917 när han starkt betonade giltigheten av de borgerliga kraven på nationellt självbestämmande, tycktes Stalin klart inse att man inte kunde resa några invändningar mot Transkaukasiens utträde ur unionen, även om detta skulle resultera i upprättandet av en borgerlig regim där.

> Jag skulle personligen motsätta mig Transkaukasiens utträde när jag tänker på den allmänna utvecklingsnivån i Transkaukasien och i Ryssland, villkoren för proletariatets kamp, osv. Men om trots detta Transkaukasiens folk skulle begära utträde, bör de naturligtvis utträda, och de skulle inte stöta på motstånd från vår sida.[20]

Ändå hade han redan 1913 tagit upp den besvärliga frågan om partiets rätt eller plikt att ingripa i just denna situation:

> Som nation kan de transkaukasiska tatarerna samlas i, låt oss säga, sin riksdag, och under påverkan av sina bejer och religiösa ledare besluta att återställa den gamla tingens ordning och att utträda ur staten. Enligt betydelsen av paragrafen om självbestämmande är de helt berättigade att göra så. Men är detta till fördel för tatarnationens arbetarskikt? Kan socialdemokrater förbli likgiltiga när bejer och religiösa ledare följer massornas exempel när det gäller att lösa det nationella problemet? Borde inte socialdemokraterna i frågan bestämt påverka nationens vilja? Borde de inte framlägga en bestämd plan beträffande lösningen av problemet om vilket som vore mest fördelaktigt för tatarmassorna?[21]

Det är sant att Stalin 1913 enbart hade partipropagandan i tankarna, medan han däremot redan 1917 var mer intresserad av statens direkta åtgärder. Det kan vara sant att han 1913 först och främst resonerade som medlem av en transkaukasisk nation och 1917 redan som en storryss. Det är också sant att han 1913 inte öppet besvarade sina egna retoriska frågor jakande, utan slingrade sig genom att tillägga att ”allt detta är problem som kommer att lösas i enlighet med den konkreta historiska situation i vilken nationen i fråga befinner sig”. Det stod dock klart att detta var en av de punkter där partidoktrinens utformning var oklar. Det stod också klart genom det sätt Stalin formulerade problemet på 1913, att det skulle kunna bli intensiva påtryckningar från partiets sida när det gällde att ”ingripa”.

Det praktiska problemet uppstod i december 1917 när en borgerlig ukrainsk regering, vars krav på självbestämmande sovjetregeringen inte bestred, anlade en fientlig attityd gentemot Petrograd, förde förhandlingar med en fransk militärbeskickning och gav stöd åt Kaledin, kosackledaren som öppet hade motsatt sig sovjetmakten. Stalin drog genast den till synes förnuftiga slutsatsen:

---

[18] *Sobranie Uzakonenij*, nr 15, art. 215.
[19] *Sezdy Sovetov RSFSR v Postanovlenijach* (1939), s. 44-45.
[20] Stalin, *Sotjinenija*, III, s. 52-53.
[21] Ibid., II, s. 312-313. De ”transkaukasiska tatarerna” är azerbaidzjanturkarna: Den ryska vanan att kalla dem ”tatarer” har inget rasmässigt eller historiskt berättigande.

> Att åberopa principen om självbestämmande i syfte att stödja Kaledin och den politik som vill avväpna de revolutionära sovjetiska arméerna, så som generalsekretariatet nu gör, är att håna självbestämmanderätten och demokratins elementära principer.[22]

Detta lättvindiga svar undanskaffade emellertid inte de revolutionära svårigheterna. Vid den tredje allryska sovjetkongressen frågade Martov, mensjevikledaren, varför man krävde nationella allmänna folkomröstningar ”i Polen, Kurland, Litauen etc.”, medan det påstods att ”i Ukraina, Kaukasus, Finland etc.” rösträtten skulle innehas enbart av arbetarna (man hade ännu inte gjort utkastet till RSFSR:s författning, vilken innehöll en liknande inskränkning). Svaret som gavs av Preobrazjenskij blev att de förstnämnda länderna ännu inte hade ”kastat av enväldesoket” och nått ”det demokratiska stadiet”, medan däremot ”Ukraina, Kaukasus, etc. har passerat den borgerliga parlamentarismens stadium”. Och, tillade Stalin, ”det skulle vara oförnuftigt att kräva sovjetmakt i de västra regionerna eftersom där ännu inte finns några sovjeter, eftersom där ännu inte finns någon socialistisk revolution”.[23] Det var det enda möjliga svar som stämde överens med partidoktrinen. Men det innebar att man fick anta att revolutionen nu övergått från det borgerliga till det socialistiska stadiet. I och med upplösningen av den konstituerande församlingen kunde — måste, faktiskt — detta antagande göras öppet. Den bolsjevikiska doktrinen måste anpassas till övergången. Blotta hävdandet av självbestämmanderätt för alla nationer, oberoende av klass-struktur eller utvecklingsstadium, var inte längre nog.

Stalins rapport till kongressen om den nationella frågan var ett första försök med denna avgörande återanpassning. Han påpekade att konflikterna mellan Sovnarkom och gränsstaterna ”uppstod inte kring frågorna om nationella egenskaper utan speciellt kring maktfrågan”.[24] Borgerliga regeringar försökte helt enkelt ”styra ut kampen mot de arbetande massorna i nationaldräkt”. Slutsatsen var tydlig:

> Allt detta pekar på nödvändigheten att tolka principen om självbestämmande som en rättighet, inte för borgerligheten, utan för de arbetande massorna i berörda nation. Principen om självbestämmande måste vara ett verktyg i kampen för socialism och måste underordnas socialismens principer.[25]

Detta var prövningen. I kraft av det argumentet kunde proletariatet i Ukraina, Vitryssland och de baltiska länderna få hjälp att utöva rätten till nationellt självbestämmande mot den lokala bourgeoisins konkurrerande anspråk. Det var inte förvånande att Stalin hade anslutit sig till en doktrin som vid denna tid åtnjöt stor popularitet i partikretsar och speciellt associerades med namnet Bucharin.[26] I december 1918 upprepade han eftertryckligt att ”slagordet 'all makt åt den nationella bourgeoisin' håller på att ersättas med den proletära socialismens 'all makt åt de arbetande massorna i de förtryckta nationerna'".[27] Den åsikten tog sig knappast uttryck i

---

[22] *Revoljutsija 1917 goda*, VI (ed. I. N. Ljubimov, 1930), s. 306.
[23] *Tretij Vserossijskij Sezd Sovetov* (1918) s. 77, 80; Stalin, *Sotjinenija*, IV, s. 36. Marjovs synpunkt hade redan framhållits av Trojanovskij vid den konstituerande församlingens session. (*Vserossijskoe Utjreditel'noe Sobranie*, ed. J. S. Maltjevskij (1930), s. 98).
[24] Exakt vad Stalin menade med denna distinktion är inte klart: förd till sin logiska slutsats skulle den innefatta den österrikiska tesen om åtskiljande mellan nationella ambitioner och den politiska makten. Några månader senare förkastade Stalin själv ”tjockskalligheten hos österrikiska socialdemokrater som Bauer och Renner”, som inte lyckades förstå det oupplösliga bandet mellan den nationella frågan och maktfrågan. *Sotjinenija*, IV, s. 165).
[25] Ibid., IV, s. 31-32. Protokollen från denna kongress är ofullständiga och av förhandlingarna finns ingen hel text, endast en sammanfattning, bevarad.
[26] Det förekom i två berömda böcker från den perioden, N. Bucharin, *Programma Kommunistov* (1918), kap. XIX, samt Bucharin och Preobrazjenskij, *Azbuka Kommunizma* (1919), kap. VII, §59; skillnaden mellan Bucharins tes om ”självbestämmande för arbetarna” och den polska tesen om ”inget självbestämmande för nationer” var obetydlig och tenderade att försvinna.
[27] Stalin, *Sotjinenija*, IV, s. 177.

officiella dokument, men i en appell till det karelska folket 1920 talades det om ”de arbetande massornas självbestämmande”.[28]

Ett första föga lovande och misslyckat försök att tillämpa dessa teorier om självbestämmande för arbetarna på tatarer och basjkirer gjordes våren 1918.[29] Efter det tyska sammanbrottet i november 1918 tillämpades tesen under Stalins beskydd i Ukraina (som den ursprungligen hade formulerats för), i Vitryssland (där den till stor del inte genomfördes), och i de baltiska staterna där den upphävdes bara ett år senare efter påtryckningar från brittiska marinen till förmån för erkännandet av borgerligt nationella regeringar). I samtliga ryska gränsstater blev frågan om självbestämmande oupplösligt förbunden med frågan om inbördeskrig. Om det var sant att de bolsjevikiska regimerna aldrig kunde ha upprättats i Ukraina eller Vitryssland eller de baltiska staterna utan direkt ingripande av Moskva, så var det också sant att de borgerliga regimerna i dessa länder som alltför ofta tveklöst accepterades i Västeuropa såsom kompetenta att uttala sig för de oartikulerade massorna i respektive nationer, heller aldrig kunde ha hållit sig uppe utan stöd av utländska regeringar vilka var angelägna om att underblåsa oppositionen mot bolsjevikerna. Det som utmålades som en kamp mellan nationella proletärer och bönder och ett nationellt borgarskap, var i själva verket en kamp mellan å ena sidan de ryska bolsjevikerna, och å den andra ryska och utländska anti-bolsjeviker som ville ha kontroll och inflytande över det aktuella området. Valet stod inte mellan beroende och oberoende, utan mellan beroende av Moskva eller beroende av kapitalistvärldens borgerliga regeringar. Den inbördes styrkan hos de lokala krafterna på bägge sidor prövades aldrig, och kunde inte prövas. Också för dessa lokala styrkor var nationalismen underordnad den sociala fråga som låg i botten. De borgerliga och revolutionärerna sökte lika ivrigt efter utomstående allierade i sin kamp att försvara eller störta den sociala ordningen. Överallt, och i vilken skepnad kampen än fördes, gällde den verkliga frågan revolutionens liv eller död. Lenin var vid denna tid inte mer beredd än någon annan bolsjevik — eller än någon annan antibolsjevik — att behandla nationellt självbestämmande som en fråga om abstrakt princip, eller att föra det utanför inbördeskrigets sammanhang.

1918 var emellertid slagordet om ”självbestämmande för arbetarna” inte ämnat att bli permanent. Hur stor nytta det än gjorde i de få regioner som hade en industriell arbetarklass med bolsjevikiska, eller potentiellt bolsjevikiska sympatier vare sig ryska (som i Ukraina), eller inhemska (som i Lettland och Estland) — kunde det inte tillämpas lika lättvindigt på de stora, icke-ryska befolkningarna i Östeuropa och Asien som också gjorde anspråk på nationellt självbestämmande. Själv hade Lenin aldrig övergett den mer flexibla linjen som fastslogs i ett partibeslut så långt tillbaka som 1913, och det var till den han återvände när nästa allvarliga diskussion om den nationella frågan ägde rum på den åttonde partikongressen i mars 1919, där man gjorde utkast till och antog ett nytt partiprogram. Stalin som vid denna tid var helt upptagen av militära uppgifter yttrade sig inte om detta eller om någon annan del av programmet. Bucharin som ganska elakt åberopade Stalins rapport vid den tredje allryska sovjetkongressen som auktoritet, krävde återigen ”självbestämmande för de arbetande massorna av samtliga nationaliteter”. Han medgav att han ville ha en formulering som täckte kraven från ”hottentotter, bushmän, negrer och hinduer”, men inte från den polska bourgeoisin.[30] Pjatakov fördömde återigen självbestämmande som ett borgerligt slagord, som ”förenar alla kontrarevolutionära krafter”, och trodde att ”när vi en gång förenar oss

[28] *Politika Sovjetskoj Vlasti po Nacional'nomu Voprosu* (1920), s. 50, art. 72. Anarkisterna stod också för självbestämmande, inte i betydelsen ”självbestämmande för nationer”, utan i betydelsen ”självbestämmande för arbetarna” (P. Arsjinov, *Istorija Macnovskogo Dvizjenija* (Berlin, 1923), s. s. 204). Man kan citera tidiga skrifter av Lenin, t. ex *Sotjinenija*, V, 243 (”vi själva är för vår del intresserade av självbestämmande, inte för folkgrupper och nationer, utan för proletariatet i varje nation”. Jfr ibid,. V, s. 337), med samma innebörd, men efter 1905 tycks han inte längre ha använt sig av det uttryckssättet.

[29] Se avsnittet om ”Gränsstaterna i öst” i nästa kapitel

[30] *Vos'moj Sezd RKP (B)* (1933), s. 49.

ekonomiskt och konstruerar ett system, ett Högsta råd för nationalekonomin, en järnvägsförvaltning, en bank, osv., är hela detta beryktade självbestämmande inte värt ett ruttet ägg".[31] Lenin var i det närmaste ensam om att försvara partiets gamla inställning. Slagordet "självbestämmande för de arbetande massorna" var falskt, eftersom det endast var tillämpbart där en klyvning mellan proletariat och borgerlighet redan hade etablerats. Rätten till självbestämmande måste beviljas de nationer där klyvningen ännu inte hade inträffat t.ex. hos basjkirerna och andra efterblivna folkgrupper i det forna tsarriket — och skulle då medverka till att påskynda denna klyvning. Självbestämmande måste beviljas länder som Polen där kommunisterna ännu inte var i majoritet i arbetarklassen. Endast på så vis skulle det ryska proletariatet kunna undvika anklagelsen för "storrysk chauvinism i kommunismens namn".[32] Lenin fick sin vilja fram och artiklarna rörande den nationella frågan i parti-programmet år 1912 utgjorde den mest auktoritativa, kortfattade redogörelsen för parti-doktrinens syn på problemet i dess helhet. De två första artiklarna fastslog för första gången överensstämmelsen mellan princip och taktik som den tillämpades på det forna ryska imperiets invånare och på dem som förtrycktes av andra imperialistiska makter — bandet mellan sovjetisk inrikes- och politik:

> 1. Hörnstenen är den taktik som sammanför proletärerna och halvproletärerna i de olika nationerna i syfte att börja en gemensam revolutionär kamp för att störta godsägarna och borgerskapet.
>
> 2. För att kunna övervinna den misstro som de arbetande massorna i de förtryckta länderna erfar gentemot proletariatet i de stater som förtrycker dessa länder, är det nödvändigt att avskaffa alla privilegier, vilken nationell grupp som än åtnjuter dem, att etablera fullständig jämlikhet för alla nationaliteter, att erkänna koloniernas och de icke-suveräna staternas rätt till utträde.[33]

Därefter kom, i en något tvär övergång, en bestämmelse som försöksvis tog första steget mot slutgiltig enhet:

> 3. Med samma mål i sikte föreslår partiet, som en av övergångsformerna till fullständig enhet, en federal union av stater, organiserade efter sovjetiskt mönster.

Slutligen infördes för första gången i ett partibeslut beträffande den nationella frågan den väsentliga distinktionen mellan de två historiska epokerna av borgerlig och socialistisk revolution:

> 4. När det gäller frågan om vem som bör uttrycka nationens vilja att utträda, anlägger det Ryska kommunistiska partiet den klasshistoriska synpunkten och överväger härvid berörda nations historiska utvecklingsstadium: huruvida den håller på att utvecklas från det medeltida stadiet till borgerlig demokrati, eller från borgerlig demokrati till sovjetisk eller proletär demokrati, etc.

Resolutionen avslutades med en onumrerad paragraf som förenade varningen för en "imperialistisk" neutralitet hos "förtryckarländernas" proletariat med en ytterligare påminnelse om enheten som det slutliga målet:

> I varje fall måste proletariatet i de nationer som har varit förtryckarnationer visa särskild försiktighet och ägna särskild uppmärksamhet åt rester av nationalkänsla bland de arbetande massorna i förtryckta eller icke-suveräna nationer. Endast genom att föra en sådan politik kan det bli möjligt att skapa villkoren för en verkligt varaktig, frivillig enhet bland nationellt differentierade element

---

[31] Ibid., s. 80-81.

[32] Lenin, *Sotjinenija*, XXIV, 135-139.

[33] Som Stalin påpekade två år senare, avskaffades genom denna resolution "det helt och hållet svävande slagordet" om självbestämmande, som ersattes med den specifika formeln "stats-secession" (Stalin, *Sotjinenija*, V, s. 42-43). Termen "självbestämmande" användes dock fortfarande officiellt. Den förekom t. ex. i fördraget mellan RSFSR och Bochara av den 4 mars 1921 (*Sobranie Uzakonenij 1921*, nr 73 art. 595), i fredsfördraget mellan RSFSR, Ukraina och Polen av den 18 mars 1921 (*RSFSR: Sbornik Dejstvujusjtjich Dogorov*. II (1921), nr 51, s. 43), och i det fördrag mellan de tre transkaukasiska republikerna av den 12 mars 1922 som bildade den trans-kaukasiska federationen (*Istorija Sovetskoj Konstitucii V Dekretach* (1936), s. 208).

> inom det internationella proletariatet, vilket erfarenheten av unionen mellan ett antal nationella sovjetrepubliker över hela Sovjetrytssland har visat.[34]

Det var den högst betydelsefulla fjärde paragrafen som bestod formeln för övergången från borgerlig till proletär demokrati. Så länge den nationella bourgeoisin kämpade för att frigöra sig från medeltida tänkande var den den rättmätiga upprätthållaren av ”nationens vilja att utträda” och hade proletariatets stöd. Och detta skulle kunna tillämpas på det stöd som proletariatet gav åt bourgeoisin i andra nationer, såväl som i den egna. Men när kampen mot medeltida tänkande (dvs. den borgerliga revolutionen) var avslutad, och allt var iscensatt för övergången ”från borgerlig demokrati till sovjetisk eller proletär demokrati”, då blev proletariatet den ende legitime förespråkaren för ”nationens vilja att utträda”. Secession skulle uppenbarligen utövas endast med största hänsyn till den överlägsna principen om proletariatets internationella enhet och nedbrytandet av nationella gränser under en socialistisk ordning. De två potentiellt motsatta principerna om nationalism och internationalism som hade utformats i det *Kommunistiska Manifestet* förenades alltså i den första proletära revolutionens seger. Om man tillämpar denna doktrin på den ryska revolutionen finner man ingen inkonsekvens i en politik som, så länge den feodala ordningens sista fästen ännu inte störtats, började med att oreserverat erkänna rätten till självbestämmande och secession, och sedan, när man hade segrat i inbördeskriget och börjat bygga upp den socialistiska ordningen, övergick till uppgiften att återförena de splittrade nationella enheterna inom Sovjetunionens ram.[35]

Utan tvivel var den praktiska tillämpningen av denna teoretiska framställning inte fullt så lätt. I teorin berodde valet på svaret på frågan om beslutet om secession i den aktuella historiska situationen skulle fattas av den borgerliga nationen, eller om nationens proletariat själv skulle ta initiativet. I praktiken tillämpades båda tillvägagångssätten samtidigt. I Estland, Lettland och Litauen erkändes oavhängiga sovjetrepubliker 1918 och oavhängiga borgerliga republiker 1920. I Georgien erkändes en borgerlig republik 1920 och en sovjetrepublik 1921. I allmänhet beviljades det första erkännandet av självbestämmanderätt och secession efter 1917 villigt. uppriktigt, och på det hela taget, oreserverat. Men där arbetarna i en utträdande enhet var för få, för svaga eller för opålitliga för att sätta igång återföreningsprocessen (eller med andra ord, där det inte fanns några spontana tecken på början till andra perioden), och där militär eller ekonomisk nödvändighet framtvingade ett påskyndande av den processen, var frestelsen naturligtvis stor för partiet, med Stalins ord från 1913, ”att framlägga en bestämd plan” för att avhjälpa situationen till arbetarnas förmån. Och partiet kunde, efter 1917, vilket det inte kunde när Stalin skrev, verkställa varje sådan plan genom att åberopa sovjetstatens makt. Interventionen i de baltiska länderna vintern 1918-19 kan ha berott på en ärlig överskattning av de bolsjevikiska framtidsutsikterna i en region där arbetarrörelsen alltid hade varit stark. Interventionen i Ukraina 1919, och ytterligare en gång 1920, kan ha varit en berättigad åtgärd, i självförsvar mot en regering som redan hade uppammat utländsk intervention.

---

[34] *VKP (B) v Rezoljuchiach* (1941), I, s. 286-287. Den avslutande paragrafen var ett eko av det resonemang som Marx använde sig av femtio år tidigare, då han för engelska arbetare framhöll plikten att stödja Irlands befrielse. Lenin hade använt samma argument 1918, tillämpat på Ukraina: ”Vi är för ett enigt förbund av arbetare i alla länder, mot kapitalisterna både 'deras egna' och kapitalister i andra länder. Men just för att detta förbund skall vara frivilligt står den ryske arbetaren, som inte i något avseende, eller vid något tillfälle, har förtroende för vare sig den ryska eller den ukrainska bourgeoisin, för rätten till självbestämmande för ukrainarna, utan att tvinga sin vänskap på dem, men genom att behandla dem som jämlikar, som allierade, och som bröder i kampen för socialismen” (*Sotjinenija*, XX, s. 535).

[35] Vad som verkar vara samma olikhet i inställningen till olika nationella önskningar uttrycks av en borgerlig författare: Medan vi i öst fortfarande kan värdesätta den [dvs. nationalismen] moraliskt och ekonomiskt, som en positiv och progressiv maktfaktor tillhör den i Europa redan, moraliskt och ekonomiskt, en passerad utvecklingsfas. Framåtskridande kan i Europa endast uppstå när man upphäver den politiska nationalismen. Nationalism och statspatriotism har här fullgjort sina historiska funktioner och förlorat sin etiska innebörd”. (Hans Kohn, *Nationalism and Imperialism in the Hither East* (engelsk övers. 1932) s. 51). Den åtskillnad som här görs mellan två kontinenter i olika historiska utvecklingsstadier uttrycks mer markant av bolsjevikerna som en distinktion mellan två stadier som normalt följer på varandra i samma land.

Interventionen i de underutvecklade regionerna vid nedre Volga eller i Centralasien kan ha inspirerats av blotta behovet att upprätta något slag av ordning. Interventionen i Georgien 1921 avrundade Transkaukasiens sovjetisering, och eftersom de allierade fortfarande höll Konstantinopel, var fruktan för ett förnyat allierat intrång i Kaukasus genom ett underdånigt och vänskapligt sinnat Georgien inte så chimärisk som den efteråt kom att framstå. Vilka skäl som än må ha funnits när det gällde att rättfärdiga intervention under speciella omständigheter, så stod det i varje fall helt klart att den, i den omfattning den förekom, frestade på partidoktrinen om nationellt självbestämmande.

Då emellertid bolsjevikisk nationalitetspolitik inte var fri från dessa empiriska orenheter som normalt skiljer tillämpningen av en teori från teorin själv, så var det ändå möjligt att peka på väsentliga framsteg i jämförelse med både borgerlig praktik och teori. Erkännandet av underlydande nationers rätt till politisk frigörelse, vilket var det enda den borgerliga teorin om nationellt självbestämmande innehöll, hade parats med en tro på laissez faire-kapitalism, vilket innebar att befintliga ekonomiska olikheter bevarades, och likaså utsugandet, oberoende av politisk form, av undersåten från de härskande nationernas sida. Borgerlig kapitalism var alltså en oövervinnelig barriär för skapandet av de enda villkor som kunde ge någon praktisk innebörd åt den borgerliga doktrinen om nationellt självbestämmande. Som ett resultat av denna motsättning är, enligt resolutionen av den tionde partikongressen i mars 1921, ”det borgerliga samhället fullkomligt bankrutt vad lösningen av den nationella frågan anbelangar”.[36] Antagandet som låg till grund för borgerlig teori och borgerlig praktik hade varit att politisk frigörelse var vägen till ekonomisk välfärd. Detta antagande hade visat sig vara falskt. Bolsjevikisk teori och praktik grundade sig på antagandet att ekonomiskt framåtskridande var vägen till politisk frigörelse, och att faktisk (och inte enbart formell) jämlikhet för de f.d. underlydande nationerna var vägen till ekonomiskt framåtskridande.[37]

I en artikel i maj 1921, två månader efter den tionde partikongressen, granskade Stalin de fyra mest framträdande linjerna i den kommunistiska inställningen till den nationella frågan så som den hade utvecklats sedan oktoberrevolutionen. Den första var att de ”nationella” och de ”koloniala” frågorna hängde så nära samman att befrielsen för Europas folk kom att påverka befrielsen av afrikanska och asiatiska folk. Detta var symptomatiskt för den ökande betydelsen av befolkningarna i öst som kardinalpunkter i sovjetisk nationalitetspolitik. Den andra var att det ”vaga” slagordet om självbestämmande hade ersatts med erkännandet av rätten för nationer att utträda och att bilda oavhängiga stater. Härmed avfärdades det meningslösa österrikiska beslutet om nationellt kulturellt självstyre. Den tredje var det nationella förtryckets samband med kapitalismen. Befrielse från båda måste nödvändigtvis ske samtidigt. (Stalin hade lärt sig mycket under de fyra år som gått sedan han i april 1917 i första hand hade associerat nationellt förtryck med feodalism.) Den fjärde var accepterandet av principen om en faktisk och inte enbart juridisk jämlikhetsprocess för nationer (genom att hjälpa och uppmuntra de underutvecklade nationerna att höja sig till de mer avancerade ländernas kulturella och ekonomiska nivå). Och Stalin avslutade artikeln med att uppställa fem elementära punkter vilka erfordrades för att effektivisera den nationella jämlikheten:

1. Studiet av de underutvecklade nationernas och folkgruppernas sociala liv och kultur;
2. Utvecklingen av deras kultur;

[36] *VKP (B) v Rezoljucijach* (1941), 1, s. 383.

[37] En brittisk kolonialadministratör, uppenbarligen obekant med bolsjevikisk teori och praktik, har några anmärkningar som kan vara värda att citera i detta sammanhang: ”Liberalerna såg fram mot friheten som en nyckel till ekonomisk utveckling och betraktade ekonomisk utveckling som en orsak till välfärd inom landet som automatiskt ledde fram till politiskt oberoende. Den moderna koloniala teorin betraktar ekonomiskt framåtskridande som villkoret för välfärd inom landet, och välfärd inom landet som ett villkor för politiskt framåtskridande, men erkänner nödvändigheten av statsintervention för fortsatt ekonomisk utveckling. Liberalerna trodde sig gynna välfärden genom frihet. Den moderna tendensen är gynna välfärden t. o. m. på frihetens bekostnad” (J. S. Furnivall, *Colonial Policy and Practice* (1948), s. 288).

3. Deras politiska undervisning;

4. Deras gradvisa och smärtfria införlivande med högre former av ekonomiskt liv; samt

5. Organiserandet av ekonomiskt samarbete mellan arbetarna i de efterblivna och i de utvecklade nationerna.[38]

Denna betoning av ”faktisk” (speciellt i betydelsen ekonomisk) jämlikhet mellan nationer blev hädanefter det väsentliga i partidoktrinen om nationellt självbestämmande under socialismen. Lenin hade fastställt det nationella självbestämmandets roll i det borgerliga systemet och under övergångsperioden från ett borgerligt till ett socialistiskt system. Men förutom partiprogrammets hypotes om ”frivillig enhet mellan de nationellt olikartade elementen i det internationella proletariatet” hade inte mycket blivit sagt om nationernas roll under socialismen. Men även om nationerna till sist var dömda att försvinna i.o.m. statens bortdöende skulle det bli ett långt skede däremellan under vilket nationen helt säkert skulle ha kvar sin betydelse.[39] Under det socialistiska skedet blev enligt detta resonemang rätten till självbestämmande, som under den borgerliga revolutionens period framträtt som krav på befrielse, ett krav på jämlikhet för alla nationella grupper inom den socialistiska ordningen. Enligt bolsjevismens åsikt var den samtida nationalismen huvudsakligen ett resultat av de olikheter mellan nationer som förorsakats av imperialismens förtryck och utsugning, och under dessa omständigheter kunde det nationella självbestämmandet endast ta formen av secessionsrätt. Under socialismen, då en faktisk och inte enbart formell jämlikhet hade bildats mellan människor, och därför mellan nationer, skulle secessionsrätten, fast den inte var formellt avskaffad, bli meningslös och skulle inte komma att utövas.

Under socialismen antar därför den nationella självbestämmanderätten väsentligen samma egenskaper som jämlikheten. Och doktrinens utveckling upprepar det dilemma som är välkänt för alla som, alltsedan franska revolutionen, har sökt förena frihet och jämlikhet. Strävan efter frihet medför ojämlikhet, och friheten, då den väl upphör att vara rent formell, begränsas till dem som drar nytta av den ojämna fördelningen. Accepterandet av en inskränkning i friheten är jämlikhetens villkor. Frågan om frihet för nationer återgår till den oupphörliga debatten om den politiska frihetens natur. Frihet kan inte vara mer ovillkorlig för nationer än för människor: den är beroende av det fria erkännandet och accepterandet av det samtida samhällets nödvändiga krav.[40] Det slutgiltiga uttrycket för den bolsjevikiska doktrinen om nationellt självbestämmande är en union av jämlika nationer i en socialistisk federation.

(c) Maskineriet

Bolsjevikernas första handling beträffande den nationella frågan var att utnämna Josef Vissarionovitj Dzjugasjvili-Stalin (man använde fortfarande båda namnen) till folk-kommissarien för nationaliteterna. Tjänsten var ny även om den provisoriska regeringen i sitt sista uttalande i frågan hade förebådat bildandet av ”ett råd för nationella ärenden med representation av alla nationer i Ryssland i syfte att förbereda material i den nationella frågan för den konstituerande församlingen”.[41] Den var uppenbart ämnad att redogöra för en ny inställning. Två månader tidigare hade Lenin beskrivit de ”nationella och agrara frågorna”

[38] Stalin *Sotjinenija*, V, s. 52-59.
[39] ”Nationella olikheter och statsolikheter mellan folk och länder kommer att finnas kvar mycket, mycket länge efter förverkligandet av proletariatets diktatur i universell omfattning.” (Lenin, *Sotjinenija*, XXV, s. 227).
[40] Den brittiska auktoritet som redan citerats på sidan 298 ovan kan på denna punkt åter åberopas: Miljön, inte människorna, har förändrats De skulle fortfarande, om de själva fick råda, försöka återskapa sin gamla miljö. Men de har förts i kontakt med den moderna världen och kan inte komma ifrån den. De kan få vad de vill ha, endast om de vill ha det som de, enligt den moderna världens villkor, måste vilja ha. Ett fundamentalt problem när det gäller självstyre är att ändra människor så att de kommer att vilja ha, eller åtminstone frivilligt acceptera, de villkor som den moderna välfärdsstaten ställer”. (J. S. Furnivall, *Colonial Policy and Practice* (1948), s. 442).
[41] *Revoljucija i Nacional'nyj Vopros: Dokumenti i Materiali*, ed. S M. Dimansjtein, III, (1930), s. 56.

som ”grundfrågorna för de småborgerliga massorna bland Rysslands befolkning just nu”.[42] Stalin talade efteråt om ”fred, agrarrevolutionen och frihet för nationaliteterna som ”de tre grundläggande faktorer som samlade bönderna i mer än tjugo av det väldiga Rysslands nationer kring det ryska proletariatets röda fana”.[43] Inte heller låg betydelsen av den nationella frågan på ett uteslutande inhemskt plan. Befrielse och nationellt självbestämmande för underlydande folk blev också en huvudpunkt i sovjetisk utrikespolitik.

Folkkommissariatet för nationaliteterna (Narkomnats) var det redskap med vilket den nya politiken tillämpades. Dess första organisation var mycket enkel. Närhelst förhållandena i en nation som förut tillhört ryska riket på något sätt skärptes, inrättade folkkommissarien ett särskilt departement under ledning av en medlem av nationen i fråga, som skulle handlägga ärendet — ett slags organisation som visserligen på ett lite naivt sätt, men uppriktigt nog, var ämnad att befordra vederbörande nations handhavande av nationella ärenden. Dessa särskilda departement beskrevs först som ”kommissariat” och senare som sektioner. Men från början bildade de en del av Narkomnats och var underordnade detta. Det första departement av den typen som inrättades var ett polskt kommissariat i november 1917. Dess funktioner beskrevs som ”administrationsärenden, militära ärenden, flyktingar, etc.”, och i en påföljande förordning instruerades regeringsinstitutioner att inte utfärda några befallningar eller påbud som avsåg polska angelägenheter utan att först konsultera detta kommissariat.[44] Dess omedelbara efterföljare blev ett litauiskt kommissariat, vars inrättande tydligen nödvändiggjordes av det stora antal flyktingar som evakuerades från Litauen inför den tyska framstöten. En av kommissariatets funktioner tycks ha varit att övervaka och kontrollera aktiviteterna bland de nationella institutioner som fanns inom Ryssland. Alla polska institutioner lades alltså under den polske kommissariens överinseende. Alla lettiska ”sociala, välgörenhets-, religiösa och liknande institutioner” i Moskva ålades att registrera sig hos den lettiske kommissarien, och den armeniske kommissarien fick jurisdiktion över Armeniska institutet i Moskva.[45] I januari 1918 inrättades ”ett tillfälligt kommissariat för judiska nationella ärenden”, samt ett ”kommissariat för muhammedanska inre ärenden”[46] med judisk respektive muhammedansk kommissarie. Dessa förordningar antydde en benägenhet att experimentera med en icke-territoriell och ”kulturell” inställning till den nationella frågan. Med en sådan inställning skulle ha varit oförenlig med den fundamentala bolsjevikiska doktrinen, och hädanefter organiserades kommissariat och sektioner uteslutande på territoriell bas.[47]

Systemet var fullt utvecklat 1918. I mars 1918 utgjorde inrättandet av vitryska och lettiska kommissariat ett centrum för vitryssar och letter som hade flyttat in i Ryssland, och stimulerade nationellt motstånd i områden som fortfarande ockuperades av tyskarna. Samma motiv inspirerade till bildandet av ukrainska och estniska kommissariat i maj 1918. En officiell publikation från Narkomnats nämner att dessa huvudsakliga aktiviteter under detta tidiga skede var att genom underjordiska kanaler upprätthålla kontakten med nationella rörelser i

---

[42] Lenin, *Sotjinenija*, XXI, s. 254.
[43] Stalin, *Sotjinenija*, V. 113.
[44] Bägge förordningarna finns i *Politika Sovjetskoj Vlasti po Nacional' nomu Voprosu* (1920), s. 86, art. 114,116. Den andra finns också i *Sobranie Uzakonenij 1917-1918*, nr 4, art. 67.
[45] *Politika Sovetskoj Vlasti po Nacional'nomu Voprosu* (1920), s. 87, art. 118 (också i *Sobranie Uzakonenij*, 1917-1918, nr 19, art. 291); s. 52, art. 75; s. 16, art. 15 (också i *Sobranie Uzakonenij*, 1919, nr 10-11, art. 109).
[46] Bokstavligen ”kommissariatet för inre Rysslands muhammedaners ärenden”: önskan att avsäga sig ansvar för den muhammedanska världen i allmänhet är anmärkningsvärd. De två förordningarna finns i *Sobranie Uzakonenij*, 1917-1918, nr 17, art. 243, 252.
[47] Det muhammedanska kommissariatet försvann 1920 sedan separata kommissariat hade inrättats för de flesta muhammedanska nationaliteter. Det judiska kommissariatet, 1920 omdöpt till ”den judiska sektionen”, fanns fortfarande och utfärdade uttalanden om allmänna judiska ärenden, ibland i samband med den judiska sektionen av det Ryska kommunistiska partiet: några av dessa finns samlade i *Politika Sovjetskoj Vlasti po Nacional'nomu Voprosu* (1920), s. 31-35.

områden som var besatta av tyskarna eller av kontrarevolutionärer.[48] Därefter tillämpades systemet för att stimulera och kanalisera kommunistlojaliteter bland folkgrupper vars utvecklingsstadium och geografiska läge gjorde dem bättre lämpade för självstyre än för oavhängighet. Narkomnats omfattade snart kommissariat eller sektioner för tatar-basjkirerna, kazakerna, tjuvasjerna, bergsbefolkningen i Kaukasus, muhammedanerna i Transkaukasien (azerbajdzjanerna), mordvinerna, volgatyskarna, samt andra, ännu mindre, nationella enheter. T.o.m. tjeckoslovakiska och jugoslaviska kommissariat bildades för att ta hand om de otaliga tjecker, slovaker och sydslaver som fanns på sovjetiskt område.[49]

Folkkommissariatet för nationalitetspolitiken var alltså ytligt sett en galax av nationella kommissariat och sektioner, var och en under sin egen nationelle ledare.[50] Det verkade som om dessa ledare betraktades som ambassadörer, vilka var och en pläderade för sin nationella sak i Moskva. Ordet ”petition” används faktiskt i en förordning från VTsIK år 1919 om en begäran, framförd av kommissarien för kazachstanska ärenden.[51] Men skenet bedrog. Dessa poster som var ytterst svåra att besätta,[52] visade en benägenhet att få beslutsamma bolsjeviker i ledningen, vilkas partilojalitet var starkare än deras nationella samhörighet, och som, väl installerade i högkvarteret i Moskva, var mer intresserade av att genomföra centralpolitiken i de nationella regionerna än att framlägga besvärliga nationella önskemål i högkvarteret. Pestkovskij, den deputerade folkkommissarien under Stalin, har klart vittnat om den allmänt rådande ”internationella” inställningen i den nationella frågan inom Narkomnats-hierarkin:

> Narkomnats kollegium bestod av dessa förryskade icke-ryssar som satte en abstrakt internationalism mot de verkliga behoven av utveckling i de förtryckta nationerna. Denna politik understödde egentligen den gamla förryskningstraditionen och var speciellt farlig under inbördeskrigets förhållanden.[53]

Enligt Pestkovskij var Stalin vid denna tid den ende som stödde Lenins politik i Narkomnats-kollegiet och han blev gång på gång överröstad av sina kolleger som var ”vänsterradikala” och anhängare av det polska arvets ”abstrakta internationalism”.[54] Våren 1918 fick Stalin på order av partiets centralkommitté uppgiften att påtvinga skeptiska kolleger och motsträviga

---

[48] *Nacional'nyj Vopros Sovetskoj Rossii* (1921), s. 28-29. Så sent som sommaren 1920 var Narkomnats sysselsatt med att arrangera publikationen av tidningsartiklar, broschyrer och appeller på lokalspråken mot de polska inkräktarna, samt med att förklara ”varför vitgardisterna först kommer till de små nationerna med det moraliska och materiella slaveriets bojor” (*Politika Sovetskoj Vlasti po Nacional'nomu Voprosu* (1920), s. 146-147, art. 180; s. 148, art 184).

[49] Hänvisningar till de förordningar som bildade andra kommissariat och indelningar kan man hitta i de relevanta delarna av *Politika Sovetskoj Vlasti po Nacional'nomu Voprosu* (1920). En motsvarande organisation av nationella sektioner bildades inom det Ryska kommunistiska partiet, var och en med sin ”centralbyrå” ansluten till sekretariatet: en mari-sektion, en tjeckoslovakisk, tysk, jugoslavisk, ungersk, polsk, lettisk, litauisk, estnisk och judisk sektion, samt en sektion för de turkisktalande befolkningarna, fanns redan 1920 (*Izvestija Central'nogo Komiteta Rossijskoj Kommunistjeskoj Partii (Bolsjevikov)* nr 28, 5 mars 1921, s. 17-23).

[50] 18 kommissariat eller sektioner och namnen på deras ledare är nämnda i *Zjizn' Nacional'nostej*, nr 1, 9 november 1918. Ett par av de mindre kommissariaten eller divisionerna, tycks ha haft ryska ledare, antagligen i brist på lämplig nationell kandidat.

[51] *Politika Sovetskoj Vlasti po Nacional'nomu Voprosu* (1920), s. 42, art. 63.

[52] ”Jag minns när vi skulle organisera det muhammedanska kommissariatet”, skrev en av de ledande tjänstemännen inom Narkomnats två år senare. ”Hur svårt det var att hitta lämpliga bolsjeviker att sätta i ledningen för det. Endast i samband med den konstituerande församlingen, då de bolsjevikiska delegaterna anlände till den, endast tack vare det, lyckades vi organisera ett allmänt kommissariat för alla muhammedaner. Vi hade samma svårigheter med att organisera det vitryska kommissariatet, och det judiska, eftersom alla de då befintliga gamla socialistiska partierna var emot oss”. (*Zjizn' Nacional'nostej*, nr 42 (50), 2 november 1919.

[53] Citerat i L. Trotsky, *Stalin* (N. Y., 1946), s. 257.

[54] Ibid., s. 257. Det är anmärkningsvärt att ännu så sent som i juni 1919 hade Narkomnats officiella organ en ledarartikel, signerad Pestkovskij, i vilken Rosa Luxemburgs åsikter om den nationella frågan prisades högt utan en antydan om att dessa åsikter upprepade gånger skarpt hade kritiserats av Lenin under de gångna tio åren. (*Zjizn' Nacional'nostej*, nr 22 (30), 15 juni 1919).

tatarer och basjkirer en tatar-basjkirisk republik.[55] Om Narkomnats för somliga nationer tycktes vara en otillräcklig förkämpe för deras rättigheter och intressen, så verkade det för många bolsjeviker som om det under Lenins inflytande och Stalins ledning var engagerat i en reaktionär politik som uppmuntrade nationstänkande och stimulerade fosterländska känslor som inte fanns.

Medan den nya regimen befäste sin ställning och medan den nationella frågan fick ny aktualitet i sammanstötningen med inbördeskriget utvidgades Narkomnats funktioner och maskineri. I november 1918 publicerades det första numret av ett veckomagasin, *Zjizn' Nacional'nostej* (”Nationernas liv”), som var anhängare av kommissariatets politik.[56] En månad senare införde det systemet att ansluta sina sektioner till de autonoma områdenas förvaltningsorgan. Dessa lokala sektioner hade ingen konstitutionell status och spelade kanske snarare rollen av en inflytelseriks stats ambassad i ett till namnet oberoende, men *de facto* beroende land. Men definitionen av deras funktioner i den förordning som inrättade dem var det första försöket att systematiskt sammanfatta Narkomnats räckvidd. Dessa lokala sektioners funktioner var:

> (a) Verkställandet av sovjetmaktens principer i respektive nations miljö och på det egna språket:
>
> (b) Verkställandet av alla beslut fattade av folkkommissariatet för nationaliteterna;
>
> (c) Vidtagandet av alla de åtgärder som kan höja den kulturella nivån och klassmedvetandet hos de arbetande massorna i de nationer som bebor det aktuella området;
>
> (d) Kampen mot kontrarevolutionen i dess nationella former (kamp mot ”nationellt”-borgerliga regeringar, etc.).[57]

Narkomnats skulle enligt en annan av dess tidiga förordningar komma att bli ”ett idécentrum för socialistiskt arbete”.[58] Men idéerna strålade huvudsakligen ut från centrum till de lokala enheterna, inte vice versa.

Koltjaks och Denikins nederlag, återvinnandet av förlorade områden och bildandet av ett stort antal autonoma republiker och regioner inom RSFSR ledde i maj 1920 till vad som officiellt beskrevs som ett ”omorganiserande av folkkommissariatet för nationaliteterna”.[59] Effekten av reformen blev, att på papperet åtminstone, ge nationerna ett större mått av kontroll över det centrala organet. Varje nationalitet skulle hädanefter genom sin nationella sovjetkongress välja representanter till ett nationsråd, och denna avdelning, där folkkommissarien för nationaliteterna var ordförande, ställdes i spetsen för Narkomnats och blev, som kommissariatets officiella organ uttryckte det, ”ett slags parlament för nationaliteterna”.[60] (Narkomnats författning som formulerades 1921 beskrev det kanske mera exakt som ”ett konsultativt representativt organ anknutet till Narkomnats”.) Förutom de nationella ”sektionerna” (som inte längre skulle kallas ”kommissariat”) i Narkomnats skulle det finnas en enda ”sektion för nationella minoriteter” som skulle se efter grupper som inte var tillräckligt talrika eller kompakta att ha egna områden — finnar, polacker, letter, kineser, koreaner, etc. Som i de flesta författningssystem från den perioden var maktfördelningen vag och obestämd. Å ena sidan kunde de nationella grupperna rimligtvis känna att de hade säkrat ett mer direkt tillträde

---

[55] Se not 102 i kapitel 11 nedan.

[56] Kommissariatet fortfor att publicera *Zjizn' Nacional'nostej* med gradvis avtagande regelbundenhet fram till februari 1922 då den ändrade form och blev en oberoende periodisk tidskrift: den utkom intermittent fram till januari 1924.

[57] *Politika Sovetskoj Vlasti po Nacional'nomu Voprosu* (1920), s. 145, art. 175.

[58] Ibid., s. 82, art. 108.

[59] *Sobranie Uzakonenij*, 1920, nr 45, art. 202. Förordningen finns också, tillsammans med två ”instruktioner” från Narkomnats rörande genomförandet i *Politika Sovetskoj Vlasti po Nacional'nomu Voprosu* (1920), s. 147148, art. 181-183.

[60] *Zjizn' Nacional'nostej*, nr 15 (72), 23 maj 1920. Narkomnats författning som formulerades 1921 (Konstitucii i Konstitucionnye Akty RSFSR, 1918-1937 (1940), s. 106-108.

till centrum, å andra sidan fann de det nu begränsat till en enda kanal.[61] När slutligen på hösten 1920 taktiken som gick ut på att lägga relationerna mellan RSFSR och de avlägsna sovjetrepublikerna på en fördragsnivå hade godkänts, erhöll Narkomnats rätten att kvarhålla sina representanter ”i vänligt sinnade republiker, som inte ingick i federationens sammansättning enligt avtal mellan VTsIK och dessa republiker”.[62] Denna konstitutionella innovation gav Narkomnats ett fotfäste i vad som teoretiskt sett var utrikesförbindelser. Men under tiden höll skiljelinjen på att suddas ut mellan de autonoma nationella republikerna inom RSFSR, och de oavhängiga nationella republikerna som de var allierade med.

Narkomnats första formella förordning, godkänd av VTsIK och Sovnarkom i maj 1921,[63] definierade dess funktioner enligt väletablerade linjer:

> (a) Att garantera fredlig samlevnad och broderligt samarbete med alla nationer och stammar inom RSFSR och också med de fördragsenliga sovjetrepublikerna;
>
> (b) Att bistå deras materiella och andliga utveckling med hänsyn till egenheter i deras levnadssätt, kultur och ekonomiska förhållanden;
>
> (c) Att övervaka den praktiska tillämpningen av sovjetmaktens nationella politik.

Narkomnats politiska funktioner — inpassandet av de självständiga republikerna och regionerna i RSFSR:s struktur och de oavhängiga republikernas anpassning till den strukturen blev den mest betydelsefulla och den mest krävande delen av dess uppgift. Men omfattningen av och variationen i dess arbete kan belysas av dess mångahanda förordningar, och av spalterna i dess officiella tidskrift. Den sysslade med sådana detaljer som en instruktion till distrikt- och bysovjeter i Tjuvasjregionen att organisera möten för befolkningen för att läsa högt för dem ur tidningar, broschyrer och kungörelser i Tjuvasj, och att upprätta en byrå som skall mottaga klagomål på Tjuvasj-språket”,[64] eller besluta om intagandet av votjaker i en partiskola.[65] Man uppehöll sig oupphörligt vid utbildning, propaganda och uppmuntran till läsning av nationallitteraturen. Och i mars 1920 lades till listan på funktioner ”utrustande av nya kärngrupper av sovjetarbetare från den nationella gruppen i fråga”.[66] Till sist fick enligt förordningen av maj 1921 Narkomnats hand om sällskapet för studiet av öst, det nyligen grundade kommunistiska, arbetaruniversitetet i öst[67] samt Petrograds Institut för levande orientaliska språk — ett symptom på den betydelse som befolkningarna i öst hade fått i sovjetisk nationell politik.

Det dröjde inte länge förrän betoningen kom att ligga på politisk och kulturell i stället för ekonomisk återuppbyggnad. Redan i april 1920 klagade en skribent i Narkomnats officiella organ över att ”när man tar upp frågan om öst, om de östliga republikerna eller om republikerna i allmänhet, betraktas den först och främst 'med ekonomiska ögon'. Turkestan betyder bomull, citroner, etc., Kirgizien ull, boskap, Basjkir timmer, skinn, boskap”.[68] Följande år gjorde införandet av NEP och de första diskussionerna om regionalplaneringen att ekonomiska frågor blev ett betydelsefullt problem i all sovjetisk politik, och den allvarliga hungersnöden vintern 1921 -22 rasade häftigast i de östliga republikerna och regionerna inom

---

[61] Detta förtydligades ytterligare i en förordning från den 4 november 1920 som också stipulerade att ”den personliga sammansättningen av representationen bekräftas av VTsIK” (*Sobranie Uzakonenij*, 1920, nr 87, art. 438). Fram till denna tidpunkt hade några av nationerna haft särskilda representanter anslutna till VTsIK: dessa hade nu dragits tillbaka, eller hade överförts till Narkomnats.
[62] Ibid., nr 99, art. 529.
[63] *Konstitucii i Konstitucionnye Akty RSFSR, 1918-1937* (1940), s. 106-108.
[64] *Politika Sovetskoj Vlasti po Nacional'nomu Voprosu* (1920), s. 130, art. 162-163.
[65] Ibid., s. 26, art 32.
[66] Ibid., s. 149, art. 186.
[67] Sedan Narkomnats avskaffats fick Komintern överta ledningen av detta universitet.
[68] *Zjizn' Nacional'nostej*, nr 11 (68), 18 april 1920.

RSFSR. När en reviderad förordning för Narkomnats utfärdades sommaren 1922,[69] hade man lagt en ny bestämmelse till definitionen av dess funktioner:

> Garanti för förhållanden som är gynnsamma för utvecklandet av produktiva resurser i de nationellt territoriella enheterna och försvaret av deras ekonomiska intressen i den nya ekonomiska strukturen.

I sitt sista skede var Narkomnats inte enbart organiserat i nationella sektioner, utan i funktionella departement för jordbruket, arbetet, utbildningen, armén, pressen, skogsbruket, social välfärd, osv.[70] Inget kunde vara mer missvisande än att tro att sovjetisk nationalitetspolitik var aktiv huvudsakligen på det kulturella området. Sådana nationella rättigheter som inbegreps i den sovjetiska uppfattningen om nationellt självstyre kunde tillämpas på såväl politiska som ekonomiska frågor. Om Narkomnats någon gång verkade mera intresserat av en aspekt av nationellt självstyre än en annan, berodde detta helt enkelt på att sovjetpolitiken i sin helhet vid det tillfället var särskilt inriktad på den aspekten.

Å andra sidan, allteftersom sovjetförvaltningens system blev bättre organiserat, måste ett kommissariat som inte hade några egna direkta administrativa funktioner, men som skar tvärs igenom de flesta andra kommissariat, nödvändigtvis visa sig vara ett besvärande missförhållande. Det hade länge haft sina kritiker. Sex månader efter dekretet i maj 1920, varigenom nationalitetsrådet bildades, medgav man att ”p.g.a. omständigheter utanför Narkomnats kontroll” hade rådet ännu inte ”helt inträtt i sina funktioner”.[71] I december 1920, på den första (och enda) allryska nationalitetskongressen, utmålade den tjänstgörande kommissarien, Kamenskij, en dyster bild av Narkomnats brist på personal, av dess ledares,. inklusive Stalins, ständiga frånvaro på grund av specialuppdrag och av mobiliserandet av ortens arbetare för krigstjänst, och ställde frågan om det inte helt borde upphöra.[72] Det var alltid en omtvistad fråga huruvida nationerna skulle betrakta Narkomnats som sin förespråkare och beskyddare eller enbart som det verktyg med vilket en centralmakt försökte organisera Och begränsa deras rättigheter.

Eftersom sovjetpolitikens tyngdpunkt, återspeglad i Narkomnats sätt att verka politiskt, försköts från det kulturella till det politiska; och från det politiska till det ekonomiska, mångdubblades oundvikligen möjligheterna till motsättningar mellan Narkomnats och andra sovjetinstitutioner. Antalet tidiga förordningar och beslut som ordnade med relationerna mellan Narkomnats och folkkommissariatet för utbildning[73] visar på svårigheten att säkra samordningen och utjämningen också inom detta begränsade område. Det är ont om vittnesbörd från den senare perioden. Men det kan knappast ha varit mindre svårt att anpassa Narkomnats krav till de större politiska och ekonomiska organens krav. Relationerna mellan de lokala kommissariatorganen i provinserna i de lokala sovjeterna och deras exekutivkommittéer var en ständig källa till svårigheter under sovjetsystemets tidiga år, och det är icke troligt att de lokala sektionerna av Narkomnats utgjorde ett undantag från den regeln. Konflikter mellan Narkomnats och Narkomindels representanter i de oavhängiga republikerna ledde fram till ett dekret den 8 juni 1922 där de förra ”rådgivarna” erkändes som medlemmar[74] i den diplomatiska kåren. Motsättningar av annat slag antyddes av en order från Sovnarkom till byggnadsnämnderna i Moskva ”att som en fråga av största vikt reservera bostäder för Narkomnats alla delegationer.[75] Den reviderade stadgan av 1922 gav Narkomnats rättighet att ”bilda federala kommittéer för ärenden inom enskilda folkkommissariat”, i det lovvärda syftet

---

[69] *Konstitucii i Konstitucionnye Akty RSFSR, 1918-1937* (1940), s. 134-138.
[70] Listan är tagen från den auktoritativa läroboken, *Sovetskoe Gosudarstvennoe Pravo*, ed. A. Vysjinskij (1938), s.364.
[71] *Zjizn' Nacional'nostej* nr 35 (92), 7 nov. 1920.
[72] Ibid., nr 42 (98), 31 dec. 1920, nr 1 (99), 13 jan. 1921.
[73] *Politika Sovetskoj Vlasti po Nacional'nomu Voprosu* (1920), s. 153-161, art. 194-204.
[74] *Sobranie Uzakonenij* 1922, nr 40, art. 474.
[75] *Politika Sovetskoj Vlasti po Nacional'nomu Voprosu* (1920), s. 150, art. 189.

att ”få de centrala folkkommissariatens aktiviteter att stämma överens med verksamheten i de självständiga republikerna och regionerna”[76] — ett ingripande som, fastän välberättigat ur nationens synpunkt, inte välkomnades av berörda kommissariat. I och med att huvudvikten lades vid ekonomisk politik och den första planeringsutvecklingen, uppmuntrades i synnerhet åsikten att myndigheterna mer effektivt kunde decentraliseras i ett system av ekonomiska, snarare än nationella regioner. I allmänhet tycktes nationalitetsfrågan i och med det politiska systemets stabilisering ha förlorat något av sin första skärpa och betydelse. Nackdelarna med ett särskilt folkkommissariat för nationaliteter började uppväga fördelarna. När Sovjetunionen bildades under första hälften av 1923 uppfördes nationalitetsrådet i den nya författningen som VTsIK:s andra kammare och dagen efter det att den nya författningen verkställts avskaffades Narkomnats.[77] Sett i efterhand var Narkomnats ett lämpligt redskap när det gällde att vinna stöd hos de ickeryska nationaliteterna beträffande samarbetspolitiken och den slutliga återföreningen med Moskva, och säkra verkställandet av denna politik på det sätt som hade största förutsättningen att blidka dem, eller inte onödigtvis kränka dem. På så sätt garanterade det respekten för de rättigheter som krävdes av de icke-ryska grupper som fanns kvar inom sovjetsystemet. Det uppmuntrade deras språk och kultur och utvecklingen av deras utbildningssystem. I ekonomiska frågor utgjorde det en instans i vilken de kunde framföra sina åsikter, och kunde i stort sett betraktas som deras beskyddare. Men när tiden gick tog man bestämt avstånd från alla tendenser att söka Narkomnatssektionernas huvudsakliga funktioner i ”det juridiska försvaret av de legala rättigheterna hos de nationaliteter som representerades av dem”.[78] Vad den ursprungliga avsikten än var, så blev Narkomnats i sin egenskap av organ för centralregeringen först och främst ett centraliseringsinstrument. I det avseendet är det nog ganska riktigt att inte bara sammanställa dess utveckling med hela utvecklingen av den sovjetiska konstitutionella strukturen, utan också med personligheten och åsikterna hos dess förste och ende kommissarie, som hur stor hans lojalitet mot Lenins nationella politik än var, framstod som en starkt centraliserande faktor. Det utgjorde under besvärliga tider en samlingspunkt för de spridda delarna av det forna ryska imperiet. Och med hjälp av Narkomnats kunde man, när besvärligheterna var över, samla nästan allihop i Sovjetunionens fålla. Det hade då, enligt det dekret som avskaffade det, ”fullgjort sin fundamentala uppgift att förbereda arbetet med att bilda de nationella republikerna och regionerna och förena dem i en union av republiker”, och dess existens fick en logisk avslutning.

[76] *Konstitucii i Konstitucionnye Akty RSFSR, 1918-1937* (1940), s. 163.
[77] *Sobranie Uzakonenij*, 1923, nr 66, art 639. Dekretet utfärdades av RSFSR:s Centrala exekutivkommitté, inte av den nya Sovjetunionens VTsIK.
[78] *Politika Sovetskoj Vlasti po Nacional'nomu Voprosu* (1920), s. 148, art. 185.

11. Självbestämmanderätten i praktiken

(a) Gränsstaterna i väst

De enda delarna av det tsarryska imperiet där kravet på fullständig nationell enighet följde omedelbart på februarirevolutionen var Polen och Finland. Bägge dessa länder hade en stor och välutvecklad härskande klass — i Polen jordägande och feodal, i Finland kommersiell och borgerlig — som hade stått i spetsen för den nationella rörelsen och var kapabel att sköta nationens angelägenheter. Före 1917 hade kravet i bägge länderna varit nationellt självstyre snarare än nationell oavhängighet. Och denna begränsning berodde delvis på att man tvivlade på att inte kunna praktiskt genomföra det mera omfattande alternativet, och kanske delvis också på att man fruktade den sociala omvälvning som fullständig oavhängighet skulle kunna frigöra. Lenin hade ställt diagnosen på den andra av dessa orsaker några år tidigare:

> Det finns två nationer i Ryssland som är högst kultiverade och på grund av en följd av historiska och sociala omständigheter, högst differentierade, och som enkelt och ”naturligt” skulle kunna utöva sin rätt till separation. Erfarenheten från revolutionen år 1905 visade att t. o. m. i dessa två nationer de härskande klasserna, jordägarna och bourgeoisin, avsäger sig den revolutionära kampen för frihet och söker närma sig de härskande klasserna i Ryssland och tsarmonarkin av fruktan för det revolutionära proletariatet i Finland och Polen.[1]

Men då revolutionen väl utbröt i själva Ryssland försvann dessa hinder och kravet på nationell oavhängighet började snabbt bli allt starkare. Den provisoriska regeringens reaktion var emellertid inte konsekvent i de två fallen. Polen var vid denna tid helt under tysk ockupation och centralmakterna erbjöd redan oavhängighet åt en polsk marionettstat. Det var det minsta den provisoriska regeringen kunde göra och den befann sig i den ställningen att den kunde lova utan att behöva uppfylla löftet omedelbart. Den utfärdade en kungörelse i vilken den tog ställning för ett oavhängigt Polen, även om kungörelsen, som den försiktige Miljukov, dåvarande ryske utrikesministern, efteråt medgav, inte var avfattad på ”exakt juridiskt språk”, samt förbehöll en framtida rysk konstituerande församling rätten ”att gå med på den inskränkning av ryskt territorium som kommer att bli nödvändig vid bildandet av ett fritt Polen”.[2] När det gällde Finland som fortfarande låg utanför den militära operationszonen försökte den provisoriska regeringen kompromissa och förebråddes mer än en gång av bolsjevikerna för sin motsträviga attityd.[3]

Efter oktoberrevolutionen accepterade sovjetregeringen ovillkorligt Polens oavhängighet, och inga formella åtgärder ansågs nödvändiga för att reglera den. Men tio månader senare fanns följande bestämmelse i ett dekret som upphävde en lång lista på tidigare avtal med Tyskland och Österrike-Ungern, inklusive avtal i sådana frågor som copyright, utlämning, ömsesidigt erkännande av konsulära fullmakter och sanitär inspektion:

> Alla fördrag och stadgar som slutits av det forna ryska imperiet med regeringarna i kungariket Preussen eller kejsardömet Österrike-Ungern angående Polen är, i betraktande av deras oförenlighet med principen om nationers självbestämmande och med den revolutionära rättskänslan hos

[1] Lenin, *Sotjinenija*, XVI, s. 508. Pragkonferensen 1912 hade antagit en resolution om ”fullständig solidaritet med det broderliga Finska socialdemokratiska partiet” i kampen för ”tsarismens störtande och de ryska och finska folkens frihet”. Frågan om självbestämmande eller oavhängighet togs inte upp. (*VKP (B) v Rezoljucijach* (1941), I, 191).

[2] P. Miljukov, *Istorija Vtoroj Russkoj Revoljucii* (Sofia, 1921), I, s. 64. Proklamationen finns i Revoljucija i Nacional'nyj Vopros: *Dokumenty i Materialy*, ed. S. M. Dimansjtein, III (1930), s. 57-58. Översättningar finns i S. Filasiewicz, *La Question Polonaise pendant la guerre mondiale* (1920), nr 75, och i P. Roth: *Die Entstehung des polnischen Staates* (1926), s. 127-128.

[3] Lenin, *Sotjinenija*, XX, 323-325,495.

> det ryska folket som erkänner det polska folkets oförgripliga rätt till oberoende och enhet, härmed oåterkalleligen upphävda.[4]

I Finland var läget besvärligare. Den finska borgerliga regeringen tycktes sitta säkert i sadeln men de finska socialdemokraterna var ett starkt, organiserat parti. Ryska trupper som kunde ha hjälpt sina finska kamrater fanns fortfarande i Finland. Tiden kunde nog ha verkat mogen för en proletär revolution. Den uppfattningen påverkade helt klart Stalins framträdande vid det Finska socialdemokratiska partiets kongress i Helsingfors den 14-27 november 1917, där han höll sitt första offentliga tal som folkkommissarie för nationaliteterna.[5] Principen om nationellt självbestämmande, inklusive secessionsrätten, var i alla fall klar, och bolsjevikernas löften obestridliga. När den finska regeringen pressade sina krav hade sovjetregeringen inget annat val än att erkänna Finlands nationella oavhängighet. Beslutet om detta, vilket antogs av Sovnarkom den 18-31 december 1917, bekräftades av VTsIK fyra dagar senare.[6] Att beslutet ingav farhågor kan man förstå av Stalins halvhjärtade försvar för det i VTsIK:

Egentligen beviljade folkkommissariernas råd mot sin vilja frihet, inte åt folket, utan åt bourgeoisin i Finland, vilken genom ett egendomligt sammanträffande har erhållit sin oavhängighet från det socialistiska Ryssland. De finska arbetarna och socialdemokraterna befann sig i den situationen att de inte kunde få sin frihet direkt av socialisterna, utan med hjälp av den finska bourgeoisin.

Stalin beskrev detta som ”det finska proletariatets tragedi”, och hänförde det till de finska socialdemokraternas ”obeslutsamhet och ofattliga feghet”.[7]

Sålunda kritiserade och uppmuntrade försökte de finska socialdemokraterna ta makten genom en revolutionär kupp i november 1918, och fick under inbördeskriget som följde hjälp av de sovjetstyrkor som fortfarande befann sig i Finland. Sovjetregeringen befann sig i den absurda situationen att den måste erkänna både en borgerlig regering i ett grannland och en arbetarregering i vardande, som försökte störta denna. Den 1 mars 1918 slöts t.o.m. ett fördrag mellan den ”Ryska federala sovjetrepubliken” och den ”Finska socialistiska arbetarrepubliken”.[8] Det var inte den enda, eller ens den första händelsen av samma slag. En liknande situation hade redan uppstått några veckor tidigare i Ukraina. Inte heller hade man ännu fått någon lämplig funktionsfördelning mellan sovjetregeringen och Komintern. Men detta dilemma hade inget samband med den formella frågan om finskt oberoende, eftersom den lika väl kunde ha uppstått i ett annat land. Det finska inbördeskriget utkämpades med stor bitterhet och slutade inte förrän tyska trupper anlände, trupper som hade tillkallats av den finska borgerliga regeringen för att avgöra frågan. Efter detta var den borgerliga regimen i Finland fast etablerad, och Sovjetryssland och Finland förhöll sig till varandra som separata och oberoende stater.

I sina yttranden under 1917 jämförde Lenin ofta Ukraina med Polen och Finland och betecknade det som en nation, vars krav på oavhängighet oreserverat accepterades av bolsjevikerna. I en artikel i juni 1917 kritiserade han skarpt den provisoriska regeringen för att den inte utförde sin ”grundläggande demokratiska skyldighet” genom att uttala sig ”för Ukrainas självstyre och fullständiga secessionfrihet”.[9] Jämförelsen var emellertid långt ifrån fullständig. Den ukrainska befolkningens nationella struktur och historia — bönder, proletariat och intelligentsia — skapade tvetydigheter och motströmmar i de ukrainska nationella rörelserna som de polska och finska rörelserna var förskonade från.

---

[4] *Sobranie Uzakonenij*, 1917-1918, nr 64, art. 698. Datum på dekretet är 29 aug. 1918. Det var troligen en följd av de tre sovjet-tyska fördrag som undertecknades i Berlin den 27 augusti 1918 som tillägg till. Brest-Litovsk.
[5] Stalin, *Sotjinenija*, IV, s. 1-5.
[6] *Sobranie Uzakonenij*, 1917-1918, nr 11, art. 163.
[7] Stalin, *Sotjinenija*, IV, s. 22-24.
[8] *Kljutjnikov i Sabanin, Mezjdunarodnaja Politika*, II, (1926), s. 120-121.
[9] Lenin, *Sotjinenija*, XX, s. 539-541.

De ukrainska bönderna var inte endast i majoritet bland befolkningen utan var också den enda grupp som hade en lång tradition bakom sig. Deras sociala och ekonomiska förbittring — det ständiga underlaget för böndernas nationalism — riktades mot jordägarna, väster om Dnjepr övervägande polska, i övrigt ryska, samt mot köpmän och inkräktare som nästan uteslutande var judiska. Deras ortodoxa religion förenade dem med den ryska kyrkan och gjorde att polsk katolicism såväl som judendom var helt främmande för dem. Ukrainsk nationalism hade därför anti-semitisk och anti-polsk karaktär snarare än anti-rysk. Kosackledaren Bohdan Chmelnitskij som var en populär nationalhjälte från 1600-talet, hade, fastän själv av polsk härstamning lett de ukrainska bönderna mot deras polska herrar och hade betygat Moskva sin vördnad. De ukrainska, eller lillryska bönderna var medvetna om att vara avskilda från storryssarna. Men de kände sig som ryssar i den vidare bemärkelsen och talade ett besläktat språk. Man kanske ogillade Moskvas och Petrograds politiska ledarställning. Kiev var en äldre huvudstad än båda, men också den var en rysk huvudstad. En ukrainsk nationalism som först och främst vilade på en känsla av fientlighet mot Ryssland var inte särskilt lockande för bönderna.

Vidare komplicerades situationen av bristen på ett inhemskt ukrainskt proletariat. De nya industricentra som blev mer och mer betydande efter sekelskiftet var till stor del befolkade av immigranter från norr, både när det gällde arbetare och styrelse. Charkov, den största industristaden, var också den mest storryska. Detta i förening med den professionella klassen och ämbetsmannaklassen gav en övervägande storrysk bakgrund till Ukrainas urbana kultur. Effekten av detta på situationen år 1917 var karakteristisk. Över hela Ryssland låg bolsjevikernas styrka hos stadsbefolkningen och industriarbetarna. I Ukraina var dessa grupper inte endast få till antalet — i valen till den konstituerande församlingen i november 1917 fick bolsjevikerna endast 750 000 röster i Ukraina – utan var också övervägande storryska.[10] Härigenom fick bolsjevismen i Ukraina ett dubbelt handicap — dels var den en främmande rörelse, dels en urban företeelse. Att den nationella delningen sammanföll med klyftan mellan stad och land visade sig vara lika besvärande för .nationalisterna som för bolsjevikerna.

Den ukrainska nationella rörelsen fick på.: detta stadium ingen utbredd respons vare sig från bonden eller industriarbetaren. Den förblev en skapelse av en liten men hängiven krets av intellektuella som från övervägande delen kom från akademiska och litterära yrkesområden samt från prästerskapet, och som sträckte sig från universitetsprofessorer till byskollärare. Och det fick uppmuntran och stöd från samma klasser bland den ukrainska befolkningen i östra Galicien på andra sidan österrikiska gränsen. 1 denna form riktades den ukrainska nationalismen mot förtrycket som inte längre var den polske jordägarens eller den judiske köpmannens förtryck, utan den ryske byråkratens. Men också här måste man göra en inskränkning. De första kämparna i rörelsen påverkades av sitt hat till tsaren snarare än till storryssarna som sådana: de var revolutionärer såväl som nationalister, och de bar, som en rysk generalguvernör sa på 1880-talet, den ukrainske nationalpoeten Sevtjenkos verk i ena fickan och Karl Marx verk i den andra.[11] Traditionen och bondebakgrunden förenade dem dock snarare med *narodniks*, eller anarkisterna, än med marxisterna. Ökande ekonomisk välfärd, samt påverkan från utlandet gjorde att rörelsen gradvis isolerades från orsaken till den sociala revolutionen. Under 1900-talets första år kunde man här som på andra ställen i Ryssland bevittna utvecklingen av en intelligentsia, inspirerad av den liberala demokratins ideal, vilka ganska så villigt lät sig förenas med den ukrainska nationalismen. Men denna grupp var alltför snäv, för mycket isolerad från massorna, och därigenom alltför politiskt ineffektiv för att kunna bilda kärnan i en inhemsk styrande klass. Eftersom den inte kunde utöva någon social-revolutionär lockelse på massorna måste den när det gällde anslutningen till den nationella saken förlita sig på en kampanj mot det politiska och kulturella förtrycket i

[10] Den omständigheten höll i sig: så sent som 1923 anmärkte man att ”partiets sammansättning i Ukraina är rysk-judisk” (*Dvenadcatyj S'ezd Rossijskoj Kommunistitjeskoj Partii (Bolsjevikov)* (1923), s. 561.
[11] Citerat i W. Kolarz, *Myths and Realities in Eastern Europe* (1946), s. 68.

Moskva. Detta var nog så påtagligt. Förbudet mot ukrainsk litteratur och ukrainsk press som tillkom på 1870-talet mildrades år 1905, endast för att återinföras med full styrka. Men sådana restriktioner betydde inte mycket för bonden och mindre än ingenting för den storryske industriarbetaren. Rörelsen, som alltså saknade solitt stöd inom landet, tvingades att söka utländskt beskydd och vände sig i tur och ordning till österrikarna,[12] till fransmännen, till tyskarna och slutligen till polackerna. Och detta kom till sist att misskreditera en rörelse som så villigt sålde sig till främmande makter. Bakom dessa inhemska svårigheter låg det faktum att Ukraina var ekonomiskt beroende av den ryska marknaden, och att det var ekonomiskt betydelsefullt för varje rysk stat. Ukraina bestod av en femtedel av befolkningen i det storryska riket. Dess jord var den bördigaste i Ryssland, dess industrier bland de modernaste. Dess industriella arbetskraft och styrelse var huvudsakligen storrysk. Dess kol och järn var oumbärligt för hela den ryska industrin så länge resurserna i Ural var relativt outvecklade. Hade det ukrainska kravet på secession varit lika markant som Polens eller Finlands skulle det ha varit mycket svårare att försona sig med ekonomiska realiteter. Men man måste erkänna att kraven inte var jämförbara. Trotskij hånade efteråt den ryska bourgeoisin under Kerenskij för att den inte hade velat ”samtycka till 'självstyrelse' för Ukrainas vete, Donområdets kol och Krivoj Rogs' malm”.[13] Men det industriella Rysslands och Ukrainas ekonomiska oberoende var ett faktum som gick utanför alla former av social och politisk organisation.

Denna rudimentära nationella rörelse påverkades starkt av februarirevolutionen. Den fick tre ledare: Hrajevskij, en lärd professor, vars *Ukrainas historia* utgjorde en litterär och historisk grundval för rörelsen; Vinnikenko, en revolutionär intellektuell, som hade spelat en viss roll i händelserna 1905; och Petljura, en man som kommit sig upp på egen hand, prövat på många yrken, varav det senaste var journalistens. De två förstnämnda var uppriktiga nationalister, den tredje en energisk äventyrare. I mars 1917 bildades en central ukrainsk Rada (eller sovjet), som representerade socialrevolutionärer, socialdemokrater, sociala federalister (en ukrainsk radikal grupp) och nationella minoriteter under Hrusjevskijs ordförandeskap. I april lyckades den få den nationella ukrainska kongressens välsignelse. Den tycks inte ha haft någon formell representativ funktion, och i enlighet med rörelsens huvudsakliga sociala och kulturella karaktär fordrades eller utövades till en början inga politiska funktioner. Men steg för steg framträdde Radan som inledningen till en nationalförsamling med omkring 600 medlemmar. Efter att förgäves ha försökt förhandla med den provisoriska regeringen i Petrograd, utfärdade den ett dekret den 13 juni 1917 (den ”första universalen”) som proklamerade en ”självständig ukrainsk republik”, fastän ”utan att separera från Ryssland och utan att bryta med den nya staten”, och inrättade ett ”generalsekretariat” med Vinnitjenko i spetsen, vilket snart antog en nationell regerings form och funktion. Den provisoriska regeringen i Petrograd, vars taktik genomgående hade varit att förhala tiden, gick delvis, och motvilligt, med på kravet på självständighet, vilken dock var underkastad den konstituerande församlingens slutliga utlåtande. Men detta var snarare ett symptom på den provisoriska regeringens svaghet än på någon större styrka hos Radan och generalsekretariatet.[14]

Det verkliga sammanbrottet i centrum stimulerade efter oktoberrevolutionen i Petrograd ytterligare rörelsen till oavhängighet. Den 7-20 november 1917 proklamerade Radan en ukrainsk folkrepublik, trots att proklamationen (den ”tredje universalen”) särskilt betonade avsikten att ”inte separera från den ryska republiken, att vidmakthålla dess enhet” och att

[12] Det första ”förbundet för Ukrainas befrielse” organiserades i Wien efter krigsutbrottet 1914.
[13] L. Trotskij, *Istorija Russkoj Revoljutsij*, II (Berlin, 1933), II, s. 48.
[14] Dokument från denna period finns översatta i F. A. Golder, *Documents of Russian History* (1927), s. 435-443. Den mest fullständiga redogörelsen för de ukrainska partierna finns i B. Krupnyckij, *Geschichte der Ukraine* (Leipzig, 1939), s. 283-284. Den ”första universalen” finns i *Revoljutsija i Nacional'nyj Vopros: Dokumenty i Materialy*, ed. S. M. Dimansjtein, III (1930), s. 161-164.

hjälpa den att ”bli en federation av jämlika och fria folk”.[15] Generalsekretariatet blev nu en regelmässig regering med Vinnitjenko som statsminister och Petljura som krigsminister. Men allt detta innebar inte nödvändigtvis en brytning mellan Kiev och Petrograd, och regelrätta förbindelser upprätthölls en tid. Inte heller forcerades separationsprocessen särskilt hårt i praktiken. Så sent som den 29 november-12 december 1917 anhöll Radan om medel från statsbanken i Petrograd för att kunna betala sina järnvägsanställda.[16] Bankens oförmåga att efterkomma denna anhållan tvingade Radan att emittera sina första sedlar i dec. 1917.[17] Innan revolutionen var en månad gammal var emellertid förbindelserna redan allvarligt ansträngda. Sovjeter hade bildats på olika platser i Ukraina under sommaren 1917, i synnerhet en arbetar-deputeradesovjet, och en separat soldatsovjet i Kiev.[18] Efter oktoberrevolutionen förenade dessa sig, och den uppmuntran de fick av sovjetregeringen i Petrograd[19] ledde fram till anklagelsen om avsiktliga försök att underminera Radans auktoritet. Brytningspunkten kom i och med organiserandet av en anti-bolsjevikisk armé vid Don av de ”vita” generalerna Kornilov och Kaledin, den senare var donkosackernas ataman.[20] Sovjetregimens speciella klagomål

---

[15] *Kljutjnikov i Sabanin, Mezjdunarodnaja Politika*, II (1926), s. 432-435; en proklamation rörande det nationella försvaret citeras felaktigt i *Revoljutsija i Nacional'nyj Vopros: Dokumenty i Materialy*, ed. S. M. Dimansjtein, III, (1930), 196-197, som ”den tredje universalen.” Enligt en medlem av Bund var det kraven från bundisterna och mensjevikmedlemmarna i Radan som lyckades få reservationen om bibehållandet av Rysslands enhet inkluderad i proklamationen. (M. G. Rafes, *Dva Goda Revoljutsij na Ukraine* (1920), s. 57.)

[16] *Revoljutsija 1917 goda*, ed. I. N. Ljubimov (1930), VI, s. 236-237.

[17] Vinnitjenko, *Vidrodzjenija Nacii* (Wien, 1920) II, s. 230.

[18] E. Bosh, *God Borby* (1925). s. 54-57.

[19] En artikel av Stalin i *Pravda* den 24 nov-7 dec. 1917 innehöll en angelägen vädjan ”att bilda en regional kongress av ombud för arbetare, bönder och soldater i Ukraina.” Artikeln är inte omtryckt i Stalins samlade verk.

[20] Kosackerna var ättlingar till nybyggare i gränsområdena som vid olika tillfällen från fjorton- till sjutton-hundratalet hade skaffat jord i det ryska imperiets avlägsna gränstrakter, antingen genom att ta den i besittning eller genom tsarens förläning mot ständig förpliktelse till krigstjänst. På 1800-talet hade de blivit regimens starkaste stöd. De var organiserade i ett dussin stora militära grupper som kallades vojska eller horder, och som sträckte sig från Don genom Centralasien och till östra Sibirien. I spetsen för var grupp stod en folkvald ataman som hade halvt diktatoriskt makt fastän han till namnet var ansvarig inför ett valt råd. Dagen efter oktober-revolutionen proklamerade Kaledin, ataman för donkosackerna, en oberoende kosackregering vid Don: liknande åtgärder vidtogs av atamanerna för Kuban- och Terek-kosackerna. Dutov, Orenburg-kosackernas ataman, och Semjonov, Ussuri-kosackernas ataman, organiserade också anti-bolsjevik-styrkor under revolutionens första vinter. Kosackerna i södra Ryssland bildade kärnan i vad som under Kornilov, och senare Denikin, blev den ”vita” frivilliga armén.

Orättvisor när det gällde egendomsfrågor hade emellertid skapat oenighet mellan välbärgade och fattiga kosacker, och ett missnöje som stimulerades av krigströtthet började uppträda bland kosackerna i de djupa leden efter februarirevolutionen. M. Philips Price, *War and Revolution in Asiatic Russia* (1918), s. 294-295, beskriver en revolt som kosackerna i norra Kaukasus företog mot sina ledare i mars 1917. Bolsjevikerna visste hur de skulle utnyttja detta missnöje. Jordförordningen den 26 okt.-8 nov. 1917 fritog från expropriering ”Jord tillhörig de kosacker som är enkla soldater.” Kort efteråt uppmuntrades en kosackdelegation av Lenin och Trotskij att dela upp den jord som besattes av stora kosackjordägare och bilda kosacksovjeter (John Reed, *Ten Days That Shook the World* (N. Y., 1919), s. 288).

I nov. 1917 intogs fem kosackrepresentanter i VTsIK, och sovjetkongressen blev från och med sin tredje session ”arbetar-, bonde-, kosack- och soldatdeputerades allryska sovjetkongress.” (*Tretij Vserossijskij S'ezd Sovetov* (1918) s. 81). I dec. 1917 upphävdes genom ett dekret adresserat ”Till alla arbetande kosacker” den obligatoriska militärtjänstgöringen och inskränkningarna i rörelsefrihet, samt erbjöds uniform och utrustning åt dem som var beredda till frivillig tjänstgöring. En uppgörelse i jordreformsfrågan utlovades också. (*Sobranie Uzakonenij*, 1917-1918, nr 8, art. 68). I februari 1918 hade de yngre donkosackerna ”låtit sig påverkas av bolsjevikpropagandan och gått emot sina fäder och Kaledinregimen.” (*Foreign Relations of the United States, 1918: Russia*, II (1932), 621). I september 1918 bildades en kosacksektion av VTsIK som utgav en tidskrift vid namn *Klib Trudovych Kazachov*: Dess redogörelser för det första årets aktiviteter (Kazatjij Otdel: *Kratkij Istoritjeskij Otjerk i Ottjet Kazatjego Otdela VTsIK po Oktjabr* 1919 g. (1919) är en värdefull källa. Under inbördeskriget gjordes otaliga vädjanden till donkosackerna att stödja revolutionen vilket kulminerade i den sjunde allryska sovjetkongressens vädjan i nov. 1919 (*7j Vserossijski j S'ezd Sovetov* (1920), s. 55-56). Det är svårt att bedöma effekten av dessa ansträngningar. Huvudparten av kosackstyrkorna stod med säkerhet på de ”vitas” sida. Efter inbördeskriget assimilerades kosackerna gradvis med resten av befolkningen. Men kosackerna var fortfarande en av sovjetmaktens fyra konstituerande grupper fram till grundandet av Sovjetunionen då

mot Radan tog sig främst militära uttryck. Radan försökte åstadkomma en splittring av armén genom att kalla tillbaka alla ukrainska enheter till Ukraina och på så vis ytterligare bidraga till att upplösa befintliga fronter och förvirra demobiliseringsproceduren. Det innebar att man avväpnade sovjetiska och rödgardistiska enheter på ukrainsk jord, och vägrade sovjetstyrkorna att passera genom Ukraina för att bilda front mot de ”vita”, medan man gav fri passage åt de kosackstyrkor som var på väg att förena sig med Kaledin vid Don.[21] Vapenstilleståndet med centralmakterna vid Brest-Litovsk 2-15 dec. 1917 lättade bördan för sovjetregimens svaga militära resurser. Den 14-17 dec. 1917 utfärdades till den ukrainska Radan en lång kommuniké som samtidigt offentliggjordes. Den började med att i självständighetsprincipens namn erkänna Ukrainska folkrepubliken, men fortsatte med att anklaga Radan för att utöva en ”tvetydig borgerlig politik som länge har tagit sig uttryck i Radans vägran att erkänna sovjeterna och sovjetmakten i Ukraina”, och begärde att man omedelbart skulle överge sådana påfund som uppräknas ovan. Den innehöll också det bestämda kravet att Radan skulle ”bistå de revolutionära arméerna i deras kamp mot det kontrarevolutionära Kadet-Kaledin-upproret”. Var dessa frågor inte tillfredsställande besvarade inom 48 timmar skulle Radan anses befinna sig i öppet krig mot sovjetmakten i Ryssland och Ukraina.[22] Och bakom dessa politiska beskyllningar skymtade det växande hotet om hungersnöd i Petrograd och Moskva, och det överhängande behovet av ukrainskt spannmål. ”Om ni vill ha mat”, skrev Radek i *Pravda*, ”så ropa 'Död åt Radan!'”[23] Hotet från Petrograd fick sin förutbestämda reaktion. Den ukrainska nationella rörelsens inneboende tendens att ställa sig under utländskt beskydd illustrerades än en gång när den stod inför en överlägsen rysk maktfaktor. En fransk militärbeskickning under general Tabouris hade varit i Kiev under någon tid. Exakt vid vilken tidpunkt man började försöka få Radan ”att upprätta en motståndsstyrka och att förbliva de allierade trogen” är inte känt. Men det hänvisas till dessa försök i vad som tycks vara den första formella kommunikén från general Tabouris till Vinnitjenko. Den är daterad 5-18 dec. 1917 — dagen efter Petrograds ultimatum och Tabouris ber här att få detaljerade uppgifter om det ”finansiella och tekniska bistånd” som den ukrainska republiken önskar erhålla från Frankrike.[24] Det fransk-ukrainska avtalet blev snart känt i Petrograd, där Stalin i *Pravda* den 15-28 dec. 1917 publicerade vad som uppgavs vara ett uppsnappat telegram från den franska delegationen till Radan.[25] I Kiev tillkännagav general Tabouris att han blivit utnämnd till Franska republikens delegat till den Ukrainska republikens regering, och informerade Vinnitjenko den 29 dec. 1917-11 jan. 1918 om att Frankrike skulle stödja den Ukrainska republiken med all sin moraliska och materiella styrka. En liknande förklaring gavs ungefär samtidigt av en brittisk representant i Kiev.[26]

---

namnen på de enskilda grupperna inte längre användes. Kosackernas roll i revolutionen skulle kunna bilda ämnet för en behövlig monografi. Ytterligare källor citeras i Bunyan och Fisher, *The Bolshevik Revolution, 1917-1918* (Stanford, 1934), s. 401-406. En informativ artikel finns i *Zjizn'Nacional'- nostej*, nr 6 (63), 15 feb. 1920.

[21] I en senare rapport till VTsIK underströk Stalin att det var dessa tre frågor och inte frågan om självbestämmanderätten (där ”Sovnarkom går längre än radan och t. o. m. erkänner rätten till separation”), som förorsakade brytningen (Stalin, *Sotjinenija*, IV, s. 15-17).

[22] Texten finns tryckt i *Sobranie Uzakonenij*, 1917-1918, nr 6, art. 90, samt i Lenin, *Sotjinenija*, XXII, 121-123. Enligt anteckningarna i den senare formulerade Lenin huvuddelen av kommunikén och Trotskij sista delen (ibid., XXII, s. 591). Orsakerna till brytningen diskuteras utförligt av Stalin i en artikel i *Pravda* (Stalin, *Sotjinenija*, IV, 6-14.) Enligt M. Philips Price, *My Reminiscences of the Russian Revolution* (1921), s. 198-199, var Pjatakov, som själv var född i Ukraina, den ledande förespråkaren för en militär aktion mot Radan: Han motsatte sig principen om självbestämmande (se s. 285-286, 293 ovan).

[23] *Pravda*, 2-15 jan. 1918.

[24] Vinnitenko, *Vidrodzjenija Nacii* (Wien, 1920), II, s. 232-233.

[25] Stalin, *Sotjinenija*, IV, s. 19-21. Reaktionen i Petrograd vid detta tillfälle skildras livfullt i M. Philips Price, *My Reminiscences of the Russian Revolution* (1921), s. 194-195.

[26] Denna korrespondens har publicerats av Vinnitjenko, *Vidrodzjenija Nacii* (Wien, 1920), s. 235-243, som är noga med att påpeka att den faktiskt föregår Ukrainas oavhängighetsförklaring i den ”fjärde universalen” den 9-

Beslutet att bryta med Radan som var underförstått i det ultimatum som utfärdades den 4-17 dec. 1917 fordrade att man snabbt upprättade en alternativ auktoritet i Ukraina. Dagen före detta ultimatum bildades en arbetar-, soldat- och bondedeputerades allukrainska kongress i Kiev. Som förberedelse till kongressen hade bolsjevikpartiet sammanträtt och bytt namn till det ”Ryska socialdemokratiska arbetarpartiet (Bolsjevikerna) för socialdemokratin i Ukraina” — en hybridtitel som på ett ganska otympligt sätt sökte återförena partierna genom en eftergift åt ukrainsk nationalkänsla. Men detta räddade inte bolsjevikerna från att bli överröstade av Radans supporters vid kongressen.[27] Ett otillfredsställande svar från Radan på det ultimatum som gavs[28] följdes inte av en öppen brytning, delvis därför att ingendera sidan verkligen ville ha krig, delvis därför att sovjetregeringen nu hade hittat ett bättre sätt att ta hand om situationen. Bolsjevikerna från Ukraina drog sig tillbaka från Kiev, där radans makt fortfarande var obestridd, till Charkov, där de den 11-24 dec. 1917 samlades till en ny allukrainsk sovjetkongress. Två dagar senare telegraferade en ”central ukrainsk exekutivkommitté” som valts av kongressen, till regeringen i Petrograd att den hade ”tillvällt sig full makt i Ukraina”.[29] Den var till största delen sammansatt av bolsjeviker med ett inslag av vänsterradikala socialrevolutionärer.[30]

Fr.o.m. nu utövade sovjetregeringen oförställt en dubbeltaktik. Å ena sidan hälsade den denna nya auktoritet som ”folkrepubliken Ukrainas sanna regering”, och ålade sig att erbjuda den allt tänkbart stöd både ”i kampen för fred” och när det gäller att ”låta all jord, alla fabriker, verkstäder och banker övergå till Ukrainas arbetande folk”.[31] Detta hindrade emellertid inte fortsatta förhandlingar med Radan genom olika ombud,[32] eller det motvilliga erkännandet av Rada-delegationens kreditiv vid fredskonferensen i Brest-Litovsk. Man kunde ju knappast ha tillbakavisat dessa utan att ha kastat misstankar på uppriktigheten i bolsjevikernas försäkringar om hängivelse för det nationella självbestämmandets sak.[33] Men, som Vinnitjenko öppet erkände, ”vid denna tidpunkt hade vi den stora majoriteten av Ukrainas befolkning emot oss”.[34] Det område där radan hade inflytande blev mindre och mindre allteftersom fler och fler av dess styrkor upplöstes eller gick över till bolsjevikerna. Den 9-22 jan. 1918 utlyste den en ”fjärde universal” som utförligt tillkännagav att republiken Ukraina var ”det ukrainska folkets oavhängiga, fria och självständiga stat”, och dess oavhängighet erkändes av den tyska regeringen tio dagar senare.[35] Under det att dessa formaliteter utväxlades höll sovjetstyrkor emellertid på att omringa Kiev som de intog 26-28 feb. 1918. Radan var störtad, och ett par dagar senare installerades den nya ukrainska sovjetregeringen där.[36]

---

22 jan. 1918. Den 7 jan. 1918 informerade den franska regeringen Washington om att den hade beslutat erkänna radan ”som en oavhängig regering” (*Foreign Relations of the United States, 1918*: Russia, II (1932), 655).

[27] *Revoljutsija 1917 goda*, VI, ed. I. N. Ljubimov (1930), 269-271.

[28] Detta svar och de ordväxlingar som följde står att läsa ibid., s. 289-292.

[29] *Protokoly Zasedanij VTsIK 2 Sozyva* (1918) s. 158-159; E. Bosh, *God Bor'by* (1925), s. 81, där telegrammet är korrekt daterat.

[30] Angående listan se ibid., s. 91.

[31] *Izvestija*, 17-30 dec. 1917, citerat i Lenin, *Sotjinenija*, XXII, s. 592.

[32] *Revoljutsija 1917 goda*, VI, ed. I. N. Ljubimov, (1930), s. 375-376,414.

[33] Det abnorma i situationen belyses av det faktum att Trotskij så sent som 28 dec. 1917 -10 jan. 1918, flera dagar efter Petrograds erkännande av sovjetregimen i Ukraina, i Brest-Litovsk som svar till Kühlmann förklarade att efter att ha erkänt rätten till självbestämmande hade den ryska delegationen inga invändningar mot att den ukrainska delegationen deltog i fredskonferensen (*Mirnye Peregovory v Brest-Litovske*, I (1920), 52). I ett senare skede försökte den ryska delegationen att få med delegater från Charkovregeringen i konferensen, men både Rada-delegationen och tyskarna motsatte sig detta.

[34] Vinnitjenko, *Vidrodzjenija Nacii* (Wien, 1920), II, s. 216; Hrusjevskij, *History of the Ukraine* (Eng. övers. Yale, 1941), s. 534-535, skriver om den effekt som bolsjevikpropagandan hade på det ukrainska väpnade styrkorna.

[35] Vinnitjenko, *Vidrodzjenija Nacii* (Wien, 1920), II, s. 244-252.

[36] Den främsta källan rörande dessa händelser är den samtida pressen: några utdrag finns samlade i Lenin, *Sotjinenija*, XXII, s. 591-592. Intressanta uppgifter återfinns i Vinnitjenko, op. cit., II, s. 252-256, och i M.

Detta var emellertid inte slutet på historien. Den ukrainska sovjetregeringens styre varade i mindre än tre veckor, varunder den inte gjorde mycket för att blidka befolkningen eller förta intrycket av ockupation av ”en yttre främmande makt”.[37] Vid den tidpunkt då Radan fördrevs ur Kiev undertecknade dess delegater ett fredstraktat med Tyskland i Brest-Litovsk. Radan, som höll fast vid traditionen att söka utländskt skydd mot Petrograds makt, vädjade 12 feb. 1918 till Tyskland om hjälp.[38] De tyska arméerna svepte snabbt igenom Ukraina, och i mars 1918 överlämnade bolsjevikerna Kiev åt Radans styrkor under befäl av Petljura. Men varken den religiösa tacksägelse som firades av Petljura, eller vältalighet från Hrusjevskijs sida då denne återkom till Kiev som ordförande i Radan, kunde dölja den ”bittra sanningen”, erkänd av Vinnitjenko, att Radan hade ”tungt tyskt artilleri” att tacka för sitt återställande.[39] Inte heller räddades det någon längre tid av sin självbelåtenhet. I slutet av april avvisades Radan föraktfullt till förmån för en effektivare eller mer medgörlig, tyskunderstödd ukrainsk regering under hetmanen Skoropadskij.

Den nya regimen var mycket förmånlig ur tysk militär synpunkt. I den mån den hade någon betydelse i samspelet mellan inhemska krafter i Ukraina så representerade den de stora jordägarnas och de välbärgade böndernas intressen, vilkas överproduktion erbjöd de tyska ockupationsmakterna ett sista hopp om att åter kunna fylla tomma tyska spannmålsmagasin. Det var en öppet reaktionär regim som inte hade mycket att erbjuda de ukrainska nationalisterna och ingenting åt förespråkarna för en socialreform. Detta hindrade inte fortsatta fredsförhandlingar mellan den och sovjetregeringen.[40] Ur sovjetisk synpunkt fanns det inga alternativ till en tyskstyrd Rada och en tyskstyrd hetman, och en sovjetdelegation förde utan resultat förhandlingar hela sommaren 1918. Bolsjevikernas ovillighet att återuppta kriget mot tyskarna i Ukraina var en av de anklagelser som de vänsterradikala SR ständigt kom tillbaka till vid den femte allryska sovjetkongressen i Moskva. Mordet på Eichhorn, den tyske generalen i Ukraina, var, liksom det på Mirbach, ett misslyckat försök att störa de sovjet-tyska förbindelserna.

Skoropadskijs maktbefogenheter över Ukraina varade fram till det tyska militära sammanbrottet i nov. 1918. Efter det upprepades föregående vinterns historia. Delar av den gamla Radan inrättade sig åter i Kiev som ett ”ukrainskt direktorat” med Vinnitjenko som ordförande och Petljura, som nu framstod i rollen som diktator in spe, som högste befälhavare. Man vädjade än en gång om fransk hjälp. Men general d'Anselm, som hade befälet över de franska trupperna i Odessa, hade inte mycket mer än ord att erbjuda, och dessa var mindre uppmuntrande än general Tabouris löften ett år tidigare.[41] Det enda nya inslaget var att man tillkännagav att, nu när centralmakternas auktoritet hade brutit samman, det s.k. ”västra

---

Philips Price, *My Reminiscences of the Russian Revolution* (1921), s. 198-203,233- 235. En rapport om bolsjevikernas erövring av staden från Förenta staternas konsul i Kiev är publicerad i *Foreign Relations of the United States, 1918: Russia*, II, (1932), s. 675-676.

[37] M. G. Rafes, *Dva Goda Revoljutsij na Ukraine* (1920), s. 77. Enligt M. Philips Price, *My Reminiscences of the Russian Revolution* (1921), s. 202-203 hade de få sovjetstyrkor som var disciplinerade sänts till Don-fronten, och sovjetarméerna i Ukraina var slumpvis hopkomna uppbåd av äventyrare av alla slag, som ”utan intresse för eller kännedom om Ukraina ... låtsades uppträda som 'det ukrainska folkets befriare' ”.

[38] Vinnitjenko, *Vidrodzjenija Nacii* (Wien, 1920), II, 301. Text: *Izvestija* 19 feb. 1918. Enligt M. G. Rafes, *Dva Goda Revoljutsij na Ukraine* (1920), s. 70, hade det funnits ett starkt parti inom Radan redan vid tiden för överenskommelsen med general Tabouris i dec. 1917. Enligt detta parti var det endast Tyskland som skulle kunna hjälpa dem att hålla bolsjevikerna undan.

[39] Vinnitjenko, *Vidrodzjenija Nacii* (Wien, 1920), II, 296,299-302.

[40] Stalin, som från början ledde dessa förhandlingar, försvarade dem i ett uttalande i *Izvestija* (*Sotjinenija*, IV, s. 82-84).

[41] Ett ytterst försiktigt uttalande av general d'Anselm, vari fransk hjälp utlovades åt alla ”benägna faktorer” i syfte att återställa Ryssland, citeras i Vinnitjenko, Vidrodzjenija Nach (Wien, 1920), III, s.267-268. Å andra sidan gav bolsjevikerna i en not till fredskongressen i Paris i feb. 1919 en omständlig redogörelse för en påstådd överenskommelse mellan Petljura och det franska militärkommandot. (*L'Ukraine soviétiste* (Berlin, 1922), s. 15-16).

Ukraina", den f.d. österrikiska provinsen i östra Galicien, hade införlivats med den Ukrainska republiken. Ett tvistefrö hade alltså sått mellan Ukraina och Polen.

Det var betecknande för den brist på organiserat bistånd till bolsjevikerna i själva Ukraina att de, inte ens i det kaos som bildats i och med Tysklands fall och Skoropadskijs flykt, var i stånd att åstadkomma ett direkt maktövertagande. Ändå var bolsjevismens taktik djärvare än förr. Ett par dagar efter det tyska sammanbrottet bildades i Kursk vid gränsen i norr en "provisorisk ukrainsk arbetar- och bonderegering" under Pjatakov. Den 29 nov. 1918 utfärdade den ett manifest som tillkännagav dess maktövertagande och överlåtandet av jorden till bönderna och fabrikerna till de "ukrainska arbetande massorna".[42] I Charkov tog en sovjet makten efter en tredagars generalstrejk i början av december[43] och bolsjevikstyrkorna började genast avancera söderut. Som svar på "direktoratets" protester avsade sig Tjitjerin i en not den 6 januari 1919 ansvaret för Pjatakovs regering och dess arméer som var "fullständigt oberoende".[44] Tio dagar senare förklarade "direktoratet" krig mot Moskva, uppenbarligen mot Vinnitjenkos vilja.[45] Han avgick kort efteråt. Men detta kunde inte uppehålla sovjetarméerna som installerade sig i Charkov, och sedan, i februari 1919, slog sig tillbaka in i Kiev som de hade gjort precis ett år tidigare. De hälsades av befolkningen med alla tecken på entusiasm.[46] Medlemmarna av det förvisade "direktoratet" överflyttade sin huvudsakliga verksamhet till fredskonferensen i Paris, där de talade för döva öron, för statsmän som var mer intresserade av Polens sak och av de "vita" generaler som hade lovat upprätta det ryska imperiets enhet, än av ukrainsk nationalism.

Huvudstaden i det sovjetiska Ukraina var nu etablerad i Charkov, Ukrainas viktigaste industricentrum, och Pjatakov, som fast han var infödd ukrainare tycks ha visat alltför lite förståelse för kraven på ukrainsk oavhängighet,[47] utnämndes åter till ledare för den ukrainska sovjetregeringen av Rakovskij. Den 10 mars 1919 antogs officiellt bildandet av den Ukrainska socialistiska sovjetrepubliken av den tredje allryska sovjetkongressen. Den skilde sig inte i några väsentliga avseenden från sin prototyp, RSFSR:s författning.[48] Nackdelarna med ett oberoende ukrainskt SSR avslöjades i listan på medlemmar av den tredje allukrainska sovjetkongressens presidium vari dess författning undertecknades. Rakovskij, Pjatakov, Bubnov och Kviring var välkända bolsjeviker, men deras rekommendationer som förespråkare för en ukrainsk nation var inte särskilt tillförlitliga.[49] Under tiden var de yttre omständigheterna på alla sätt olycksbådande. Striden fortsatte någon tid i väster där Petljuras retirerande styrkor

---

[42] *Politika Sovetskoj Vlasti po Nacional 'nomu Voprosu* (1920), s. 109-111, art. 147. En artikel av Stalin den 1 dec. 1918 med titeln "Ukraina befrias", finns i *Sotjinenija*, IV, s. 174-176.
[43] Stalin, *Sotjinenija*, IV, s. 180.
[44] Vinnitjenko, *Vidrodzjenija Nacii* (Wien, 1920), III, s.205-208. Angående Vinnitjenkos svar den 9 januari 1919, där han anklagar Moskvaregeringen för att utöva den gamla tasristiska imperialistiska politiken, se ibid., III, s. 213-218.
[45] Ibid., III, s. 230.
[46] Ibid., III, s. 328.
[47] Detta är antagligen innebörden i följande yttrande av en skicklig reporter: "Pjatakovregeringen stod längre till vänster än sina anhängare." (Arthur Ransom, *Six weeks in Russia in 1919* (1919), s. 22).
[48] *Politika Sovetskoj Vlasti po Nacional'nomu Voprosu* (1920), s. 113-116, art. 151; *Istorija Sovetskoj Konstitucii v Dekretach*(1936), s. 115-121.
[49] Bland andra välkända bolsjeviker som fanns med i Rakovskijs regering var Artem, Vorosjilov, Mezjlauk och Podvojskij (hel lista i *L'Ukraine soviétiste* (Berlin 1922), s. 9-10). Några av dessa var, som Trotskij och Zinovjev, födda i Ukraina men betraktade sig knappt som ukrainare. Rakovskij var av rumänsk härkomst, hade varit aktiv i det rumänska socialdemokratiska partiet under kriget 1914-1918 och hade framträtt i den tredje allryska sovjetkongressen i januari 1918, där han överbringat hälsningar från "socialdemokratin i Rumänien" (*Tretij Vserossijskij S'ezd Sovetov* (1918), s. 10-11). Det låg ingenting exceptionellt i detta. Partiarbetare överfördes obehindrat från ett fält till ett annat när det var ont om pålitliga arbetare, och nationella olikheter verkade betydelselösa. Vid den första allryska sovjetkongressen i juni 1917 hade Zinovjev talat som representant för den ukrainska sektionen av partiet.

utmärkte sig genom hänsynslös massaker på den stora judiska befolkningen.[50] I östra Ukraina hade en bondeledare med enastående egenskaper, anarkisten Nestor Machno, 1918 organiserat en grupp partisaner för gerillakrigföring mot Skoropadskij: denna grupp svällde nu ut till en organiserad rörelse med en armé på ett par tusen man som vid olika tillfällen behärskade vidsträckta landområden och som ibland kämpade på bolsjevikernas sida, ibland mot dem.[51] Små grupper av tyska trupper fanns fortfarande kvar på ukrainsk jord. Franska detachement hade landats på Svartahavs-kusten och på Krim. I juli började Denikins ”frivilliga armé” med allierat stöd sin marsch västerut. Röda armén retirerade och i september var Kiev återigen ockuperad av styrkorna, först av Petljura, sedan av Denikin. Upplösningen var nu fullständig. Hungersnöd, tyfus, och andra sjukdomar svepte genom Ukraina.[52] Åtskilliga oberoende militära ledare, av vilka Machno endast var den mest skräckinjagande, härjade landsbygden med trupper av varierande karaktär, från organiserade arméer till rövarband. Bland bönderna glömde man missnöjet med Sovjetunionen för hatet mot det ännu hårdare förtryck som Denikins styrkor utövade.

Denikins nederlag ledde i december 1919 fram till Röda arméns återtagande av Kiev. En ”militärrevolutionär kommitté” på fem medlemmar, tre av dem bolsjeviker, bildades i ett dekret som undertecknades av Rakovskij i egenskap av ordförande i det ukrainska Sovnarkom,[53] och för tredje gången gjordes försöket att konsolidera en sovjetregim i Ukraina. I februari 1920 hade sovjetmakten återupprättats i de stora centra. Men inte ens detta var slutet på en period av bekymmer. I december 1919 vände sig den besegrade Petljura, slagen av bolsjevikerna, ignorerad av de allierade i Paris och hånad av Denikin, till den enda alternativa källa till moraliskt och materiellt stöd han kunde tänka sig — Polen. Polen, som var emot Ukrainas återinförlivande med ett enat Ryssland, vare sig under sovjetstyre eller under Denikins regim, fann i Petljura den enda återstående ledargestalten för ukrainsk separatism. Petljura övergav helt cyniskt det ukrainska kravet på östra Galicien i utbyte mot ambitionen

---

[50] Enligt en judisk författare kallade en medlem av radan anti-semitismen vid denna tid ”vårt främsta trumfkort,” och sade att ”ingen bolsjevism kan stå emot vår anti-semitism” (M. G. Rafes, *Dva Goda Revoljucii na Ukraina* (1920), s. 132.

[51] Nestor Machno var en av ledarna för en grupp ”anarkistkommunister” som bildats i den ukrainska byn Guljaj-Pole i provinsen Jekaterinoslav år 1905. Två år senare då han ägnade sig åt de bondeoroligheter som framkallats av Stolypin-reformerna, skickades Machno till Sibirien. Då han återkom 1917 reorganiserade han gruppen som bondekommun, och på hösten 1918 byggde han upp en partisanorganisation som skulle kämpa mot Skoropadskijregimen och dess tyska och österriskiska hjälpare. Hans styrka ökade snabbt till antalet och slogs i tur och ordning, och ibland samtidigt mot det ukrainska direktoratet, Denikin, Wrangel och bolsjevikerna. Hans memoarer på ryska publicerades senare i Paris i tre volymer (de sista två posthumt) med olika titlar: *Russkaja Revoljutsija na Ukraine* (1929); *Pod Udarami Kontrrevoljutsii* (1936); *Ukrainskaja Revoljutsija* (1937). Memoarerna slutar i december 1918 och en utlovad fjärde del, innehållande Machnos anteckningar och artiklar från den sista perioden, tycks inte ha blivit publicerad. Förläggaren av andra och tredje delen förklarar i sitt förord till den andra att Machno ”endast hade elementär utbildning och inte behärskade det litterära språket.” så memoarerna presenterar troligen en något alltför putsad och enhetlig bild. Han beskriver sig själv som en övertygad anarkist som betraktade all auktoritet som förtryckande och kontrarevolutionär. Men detta hindrade honom inte från att utöva sträng militär disciplin inom sin egen rörelse. Han idealiserade bonden, men han var opolitisk och lika stor motståndare till jordägarna, till kosackerna, till bourgeoisin, till de ukrainska nationalisterna (det sägs att han inte talade ukrainska) och till den konstituerande församlingen, vilken han kallade ”ett spelparti mellan alla de politiska partierna” (*Russkaja Revoljutsija na Ukraine* (1929), s. 18). Han samarbetade med bolsjevikerna under korta perioder, men motstod alla deras försök att etablera en maktställning i Ukraina. Hans verksamhetsområde var främst den del av Ukraina som ligger öster om Dnjeper: Machno tycks trots sin anarkism ha ärvt något från kosacktraditionens oberoende militärförband. Kosacktraditionen var speciellt stark inom detta område. En informativ redogörelse för rörelsen av en av hans efterföljare (P. Arsjinov, *Istorija Machnovskogo Dvizjenija* (Berlin, 1923)) störs av omåttlig hjältedyrkan. Antidoten tillhandahålles i en sovjetisk publikation, M. Kabanda, *Machnovsjtjina* (n.d. [1925]).

[52] Hänvisningar till den svåra tyfusepidemin vintern 1919-1920 förekommer i P. Arsjinov, *Istorija Machnovskogo Dvizjenija* (Berlin, 1923) s. 156, 158.

[53] *Zjizn 'Nacional' nostej*, nr 48 (56), 21 dec. 1919: *Oktjabr'skaja Revoljutsija: Pervoe Pjatiletie* (Charkov, 1922), s. 117.

att härska över Ukraina som en satellitenhet i ett polskt imperium. Petljuras överenskommelse med den polska regeringen, vilken slöts i Warszawa den 2 december 1919,[54] betecknar den ukrainska borgerliga nationalismens slutliga konkurs, eftersom de elementära nationalkänslorna hos ukrainska bönderna främst hade påverkats av fientlighet mot de polska jordägarna. Men det beredde väg för ett nytt infall i Ukraina, denna gång av polska arméer som ockuperade Kiev under ungefär sex veckor i maj—juni 1920. Denna gång medförde emellertid besegrandet och utdrivandet av inkräktaren immunitet för främmande invasion i två årtionden. Det tog större delen av påföljande år att återställa ordningen i hela Ukraina,[55] och sporadiska partisanstrider upphörde inte förrän Machno själv gick över gränsen in i Rumänien den 28 augusti 1921 med den sista återstoden av sina styrkor.[56] När nu sovjetregimen äntligen var i odiskutabel besittning av landet framträdde den för att erbjuda Ukrainas befolkning inte bara fredens välsignelser utan också en regering som var mer uthärdlig än någon annan av de regimer som de haft erfarenhet av under dessa oroliga år. Ett sovjetiskt Ukraina hade alltså efter många svårigheter blivit till. Rätten till nationellt självbestämmande och till secession hade hävdats officiellt. Men under det att den styrande borgerliga klassen i Finland hade varit stark nog att bli erkänd som representant för den finska nationen, hade revolutionen i Ukraina drivits ett steg längre, och bourgeoisin hade utdrivits till förmån för en ”diktatur bestående av proletariatets och de fattiga böndernas arbetande och utsugna massor” (uttrycket förekommer i den första artikeln i Ukrainas konstitution), som alltså kom att ta hand om Ukrainas nationella oavhängighet. Att Petrograd intresserade sig för en sådan lösning var uppenbart. Uppgifterna stöder också slutsatsen att ukrainsk borgerlig nationalism hade blivit vägd och befunnen för lätt. Den hade ingen nationell arbetarrörelse som den kunde vädja till. Den lyckades inte vinna bönderna, beroende på att den inte endast misslyckats med att ansluta sig till den sociala revolutionens sak, utan till socialreform i större skala — ett misslyckande som öppet och ofta medgavs av Vinnitjenko, den mest uppriktige av dess ledare.[57] Dess svaghet gjorde att den ständigt var utsatt för utländska påtryckningar och sålunda hindrade en verklig handlingsfrihet. Dess slutgiltiga sammanbrott inföll 1920 då dess siste aktive ledare, Petljura, ingick en pakt med polackerna, den ukrainske bondens nationalfiende.

Den ukrainska bourgeoisin hade visat sig ha ännu mindre förmåga än storryssarna att sätta igång en borgerlig revolution. Dess misslyckande lämnade successionen fri. Förutom bolsjevikerna fanns det inga allvarliga kandidater på området, och det faktum att den ena efter den andra av alla de fientliga styrkorna upplöstes, visade att bolsjevikerna åtminstone accepterades av de ukrainska massorna som det minst onda av möjliga alternativ. Detta förenklade emellertid inte lösningen. Det enda verkliga val som Sovjetunionen ställdes inför i början av 1918, och återigen i början av 1919, var valet mellan direkt införlivande av Ukraina med den ryska sovjetenheten och ett försök att tillfredsställa ukrainska nationalsträvanden genom att skapa en separat ukrainsk sovjetenhet. Det andra alternativet dikterades av de principer som

---

[54] Vinnitjenko, *Vidrodzjenija Nacii* (Wien, 1920), III, s. 474-476.

[55] Ett ultimatum, skickat till Machno i november 1920, efter Wrangels sammanbrott, av den sovjetiska befälhavaren Frunze, där ett införlivande av Machnos styrkor i Röda armén begärdes, finns i M. P. Frunze, *Sobranie Sotjinenij*, I, (1929), s. 176-180. Detta ultimatum tillbakavisades.

[56] P. Arsjinov, *Istorija Machnovskogo Dvizjenija* (Berlin, 1923), s. 200.

[57] Följande citat från Vinnitjenkos *Vidrodzjenija Nacii* (Wien, 1920) är typiska för honom: ”Så länge vi kämpade mot de ryska bolsjevikerna, moskoviterna, segrade vi överallt, men så snart vi kom i kontakt med våra egna bolsjeviker förlorade vi all styrka.” (II, 155); Radan visade inget intresse av att ”befria de arbetande massorna från det sociala förtryck som var skadligt för nationen och för den arbetande klassen” (II, s. 158). Radans misstag bestod i att den hade ”utvecklat en konflikt i massans sinne mellan den sociala och nationella idén” (II, s. 219). Vinnitjenko erkänner ”massornas ovanligt intensiva antipati mot central-Radan” vid tidpunkten för bolsjevikernas utdrivning av Radan i februari 1918, och han tillägger den patetiska bekännelsen att ”det skrämmande och egendomliga i allt detta var att de samtidigt hånade allt ukrainskt – det ukrainska språket, musiken, skolorna, tidningarna och böckerna” (II, s. 259-260). Oförmågan att framlägga ett socialt program för ukrainsk nationalism slutade med att dess övriga ambitioner misskrediterades. M. G. Rafes, *Dva Goda Revoljutsij na Ukraine* (1920), s. 78, nämner också den fientlighet som väcktes genom Radans ”ukrainiserings”-politik.

de offentligt hade proklamerat före revolutionen, och av Lenins fasta åsikt att största möjliga utspridning var säkraste vägen till en slutgiltig känslomässig förening i det nationella självbestämmandets namn. Det finns många bevis på Lenins personliga kamp att förverkliga den politik som gick ut på att bilda att oavhängigt sovjetiskt Ukraina. När sovjetisk auktoritet höll på att etableras där för tredje gången efter Denikins nederlag i december 1919, inkom till en speciell partikonferens en resolution ”angående sovjetisk maktbefogenhet i Ukraina”, formulerad av Lenin och godkänd av centralkommittén. Den handlade huvudsakligen om sovjetadministrationens inställning till den ukrainska nationella frågan och till den ukrainske bonden. Den tillbakavisade ”artificiella försök att låta det ukrainska språket få en underordnad plats”, och krävde att alla ämbetsmän skulle kunna tala ukrainska. Den föreskrev också att f.d. storgods skulle uppdelas bland bönderna, att sovjetjordbruk skulle bildas ”endast i absolut nödvändiga storleksordningar”, och att säd skulle anskaffas ”endast i strikt begränsade mängder”. Men den stötte på hårt motstånd från bolsjevikledarna i Ukraina vid konferensen. Rakovskij invände att sovjetjordbruk i stor skala borde bilda grundvalen till sovjetsystemet. Bubnov, en av hans kolleger i det ukrainska Sovnarkom, ansåg att kraven på att ämbetsmännen skulle tala ukrainska var att överdriva den ukrainska nationalismens betydelse, och Bubnov, Manuilskij och andra protesterade mot alla kompromisser med *Borot'bisti*, ett ukrainskt bondeparti av SR-karaktär, vilket sökte nå en allians med bolsjevikerna.[58] Lenins resolution antogs, och i mars 1920 vann *Borot'bisti* inträde i kommunistpartiet.[59] Men eftersom motståndet bland folket på ort och ställe var så intensivt och omfattande, var det inte lätt att övervinna svårigheterna med att tillämpa partilinjen. Det var inte rättvist att skylla dessa svårigheter på blindheten och envisheten hos några få individer. Ukrainska nationalsträvanden kunde inte tillfredsställas inom en borgerlig ram. Men när bolsjevikerna, genom att bilda det ukrainska SSR, tillkännagav övergången från borgerlig till proletär revolution, framträdde den ukrainska nationella frågan i en ny och nästan lika omedgörlig form. Det var en grundsats i bolsjevismens doktrin att proletariatet ensamt kunde leda lantbefolkningen på den revolutionära vägen, och i brist på ett inhemskt ukrainskt proletariat fick den nationella innebörden av en ukrainsk socialrevolution en artificiell, och till viss grad fiktiv prägel. För den borgerlige intellektuelle i Ukraina var fläcken på den nya regimen det faktum att dess ledare fortfarande till övervägande delen var storryska till sinne och uppfostran, om än inte till födseln. Denna prägel var inte så lätt att avlägsna. Att ett par f.d. ukrainska nationalister gick över till andra sidan, i synnerhet veteranen Hrusjevskij, som återvände till Kiev 1923 för att bli ordförande i den nya ukrainska vetenskapsakademin, kunde endast bristfälligt dölja den storryska prägeln i det sovjetiska Ukrainas förvaltning. För den ukrainske bonden var nackdelen med den nya regimen det faktum att det bestod av en stadsbefolkning. Under det skede av förlikning med bönderna som NEP representerade, upplevdes detta mindre starkt. Senare, när de proletära påtryckningarna på bonden började på nytt och den ukrainske bondens och den ukrainske intellektuelles missnöje sammanföll, illustrerades återigen sanningen att den nationella frågan blev akut när den fick en social och ekonomisk innebörd.

Bildandet av ett vitryskt SSR i februari 1919, nästan samtidigt med tillkomsten av det ukrainska SSR, innebar en ytterligare tillämpning av utspridningstaktiken i det nationella självbestämmandets namn. Problemet var enklare än i Ukraina, då den vitryska borgerliga nationalrörelsen endast var påbörjad. Men själva detta faktum gjorde lösningen mer artificiell. Det ukrainska mönstret följdes i detalj. Redan i mars 1917 hade en vitrysk nationell kongress utfärdat en deklaration till förmån för en ”federal republikansk demokratisk ordning” i

[58] Resolutionen finns i *VKP (B) v Rezoljucijach* (1941), I, s. 316-318, och i Lenins *Sotjinenija*, XXIV, s. 522-524. Referaten från konferensen publicerades inte, och Lenins huvudanförande rörande den ukrainska frågan är försvunnet. Hans kortfattade summering finns i *Sotjinenija*, XXIV, s. 557-558. Annan information om förhandlingarna från opublicerade källor finns i ibid., XXIV, s. 815-816, not 171, s. 818-819, not 178.
[59] Stalin, *Sotjinenija*, IV, s. 304.

Ryssland, och bildat en vitrysk nationell kommitté.[60] I augusti 1917 bildades en borgerlig vitrysk Rada i Minsk,[61] och dess delegater framträdde faktiskt i januari 1918 på den tredje allryska sovjetkongressen, endast för att finna att de inte tilläts förhandla och att deras mandat inte godkändes.[62] Under de sista dagarna 1917 hade strejkintermezzon förekommit i Minsk. En bolsjevikisk militär-revolutionär kommitté, som hade bildats efter oktoberrevolutionen, hade störtat Radan, upprättat ett ”folkkommissarieråd för området och gränsen i väst” och proklamerat ”rätten till självbestämmande för de arbetande folken i Vitryssland”.[63] Under några veckor hade en rudimentär sovjetregim makten i Minsk.[64] Men i februari 1918 störtades den av de tyska framträngande arméerna som, i sin tur ivriga att betyga den nymodiga doktrinen om nationellt självbestämmande sin vördnad, bildade en egen vitrysk Rada. Senare samma år sammanträdde kongresser av vitryska flyktingar som proklamerade sin oföränderliga önskan att förenas med den ryska sovjetrepubliken.[65]

Någon ytterligare praktisk fråga uppkom inte förrän de tyska arméerna bakom den gräns som godtagits i Brest-Litovsk började upplösas i november 1918. Åtgärder måste vidtagas för regeringen i det befriade området, och, liksom i Ukraina, stod valet här mellan dess införlivande med den ryska enheten och bildandet av en separat vitrysk enhet. Samma förutsättningar ledde till samma slutsats. Den drogs av partiets centralkommitté och de nödvändiga instruktionerna framfördes av Stalin till den lokale kommunistledaren Mjasnikov den 25 december 1918.[66]

---

[60] *Revoljutsija i Nacional'nyj Vopros: Dokumenty i Materialy*, ed. S. M. Dimansjtein, III (1930), s. 267, 271-272.
[61] Ibid., III, s. 275-276.
[62] *Tretij Vserossijskij S'ezd Sovetov* (1918), s. 64, 87.
[63] *Revoljutsija 1917 goda*, VI, ed. I. N. Ljubimov, 1930, s. 457-458. I Brest-Litovsk motsatte sig Hoffmann Trotskijs vädjanden till principen om självbestämmande genom att påpeka att ”natten till den 31 december upplöstes kongressen i Minsk, som stod fast vid vitryssarnas rätt till självbestämmande, av bolsjeviker utrustade med bajonetter och maskingevär” (*Mirnye Peregovory v Brest-Litovske*, I (1920), 95).
[64] *Proletarskaja Revoljutsija*, nr 3 (74), 1928, s. 61-130.
[65] Hänvisningar till dessa kongresser i samtida press citeras i *Voprosy Istorii*, nr 1, 1947, s. 11.
[66] Den fullständigaste redogörelsen för bildandet av det vitryska SSR som finns tillgänglig återfinns i en artikel tillägnad Stalin på hans 60-årsdag. (*Istorik Marksist*, nr 1, 1940, s. 63-78). Här följer en kort sammanfattning av de huvudsakliga fakta som där framhölls:
Den 25 december 1918, efter de tyska arméernas reträtt från vitryskt område talade Stalin per telefon med Mjasnikov, ordförande i den regionala kommittén i det nordvästra områdets kommunistparti:
Kamrat Stalin informerade Mjasnikov om det kommunistiska partiets centralkommittés beslut att bilda en vitrysk socialistisk sovjetrepublik, och kallade ordföranden i regionalkommittén till Moskva... Han lät förstå att provinserna Kovno och Vilna skulle tillfalla den litauiska sovjetregimen. Kamrat Stalin framlade också de fundamentala principerna i utformandet av det vitryska SSR och det vitryska kommunistpartiets arbete.
Kamrat Stalins meddelanden diskuterades på en partikonferens [i den nordvästra regionen] i vilken Mjasnikov deltog. De utgjorde grunden för uppbyggandet av det vitryska SSR och kommunistpartiet och ledde bolsjevikerna i Vitryssland i deras kamp mot de borgerliga vitryska nationalisterna
Det vitryska SSR:s regering skulle bestå av femton personer (senare utökades regeringens medlemmar till sjutton). Kamrat Stalin intresserade sig också för den personliga rekryteringen.
En centralbyrå inom den vitryska republikens kommunistparti bildades. Ordföranden i centralbyrån var också ordförande i partiets och sovjetregeringens centralkommitté. Kamrat Stalin framlade manifestet för arbetarnas och böndernas provisoriska vitryska sovjetregering och gjorde ett antal betydelsefulla ändringar i det.
När medlemmarna av denna provisoriska regering reste till Smolensk skrev kamrat Stalin till Mjasnikov: ”Idag reser vitryssarna till Smolensk. De för med sig ett manifest. Du ombeds av partiets centralkommitté och av Lenin att mottaga dem som yngre bröder, kanske ännu oerfarna, men redo att ge sitt liv för arbetet för partiet och sovjeten.”
Efter dessa förberedelser sammanträdde den 31 december en extra partikonferens för den nordvästra regionen, förklarade sig omedelbart vara den första kongressen i Vitrysslands kommunistparti, och beslöt utropa en oavhängig vitrysk socialistrepublik. Ett par kommunister som reserverade sig (”Zjilunovitj och hans grupp”), och som tydligen motsatt sig detta försök med nationellt självbestämmande, avgick ur partiet.
De omständigheter under vilka denna redogörelse publicerades kan ha försvarat en viss överdrift beträffande Stalins personliga roll, men det finns ingen anledning att betvivla dess riktighet i väsentliga delar.
A. F. Mjasnikov var en partiarbetare som inte hade några personliga förbindelser med Vitryssland då han var

Den 1 januari 1919 proklamerade ”Vitrysslands oavhängiga sovjetrepubliks” provisoriska regering sin maktställning i Minsk och förklarade att den ”korrumperade, borgerliga, vitryska Radan” stod utanför lagen.[67] Exakt en månad senare hölls arbetar-, soldat- och bonde-deputeradenas första vitryska sovjetkongress i Minsk och antog i februari 1919 en författning för det vitryska SSR och bildade en vitrysk regering.[68] Arbetet utfördes i sådan hast att författningen, som gestaltades efter samma mönster som RSFSR:s författning, definierade sovjetkongressens och den centrala exekutivkommitténs funktioner, men underlät att inkludera stadgar, vare sig för lokala sovjeter eller för ett Sovnarkom.

Som Ukraina måste Vitryssland gå igenom ytterligare en period av vedermödor, också efter det etablerats som socialistisk sovjetrepublik. Under våren 1919 planerades en federation mellan de lika unga och nästan lika svaga vitryska och litauiska republikerna.[69] Men i april 1919 utplånade en polsk framstöt det litauiska SSR, och polska arméer ockuperade en del av det område som Vitryssland gjorde anspråk på, och intog i augusti 1919 själva Minsk. I det polsk-sovjetiska kriget 1920 befriades den vitryska republiken genom de sovjetiska truppernas inmarsch i Polen och firade segern den 1 augusti 1920 med en flammande proklamation.[70] Det polsk-sovjetiska vapenstilleståndet i oktober 1920 (som befästes genom fördraget i Riga av den 18 mars 1921) berövade än en gång Vitryssland de västra delarna av dess territorium. Men denna gång var beslutet avgörande och en fredsperiod inleddes. I december 1920 ersatte den andra vitryska sovjetkongressen försummelserna i författningen från februari 1919 genom att anta en serie ”supplement.”[71]

”För vitryssarna”, anmärker en modern historiker, ”kom nationsskapet som en nästan oombedd gåva av den ryska revolutionen”.[72] En skribent i Narkomnats officiella organ medgav att de vitryska arbetarna och bönderna ”alltid betraktade sig som en del av Rysslands arbetarbefolkning, och det var endast en obetydlig del av den småborgerliga vitryska intelligentsian som höll på Vitrysslands oavhängighet”.[73] Men nationsskap var i bolsjevikisk teori ett normalt och användbart, om än inte oumbärligt, stadium i den historiska utvecklingen. Och fastän en vitrysk nation ännu inte existerade antydde ett analogitänkande att den befann sig i ett långt framskridet stadium av tillblivelse. Detta var det ganska tvivelaktiga argument med vilket Stalin två år senare på en partikongress försvarade sig mot beskyllningen att ”artificiellt ha frammanat en vitrysk nationalkänsla”:

> För ungefär 40 år sedan var Riga en tysk stad, men då städer växer genom att utnyttja landet runt omkring och då landet är nationalitetens bevarare, är Riga nu en rent lettisk stad. För ungefär 50 år sedan hade alla ungerska städer en tysk karaktär: nu har de blivit ungerska. Detsamma kommer att hända med de städer i Vitryssland som inte domineras av vitryssar.[74]

---

född armenier. Senare var han ordförande i det armeniska SSR:s Sovnarkom, och uppläste i den egenskapen på den nionde allryska sovjetkongressen i december 1921 en deklaration i de tre transkaukasiska republikernas namn (*Devjatyj Vserossijskij S'ezd Sovetov* (1922), s. 186.). Han får inte förväxlas med G. I. Mjasnikov som uteslöts ur partiet för att ha brutit med partidisciplinen i februari 1922.

[67] *Istorija Sovetskoj Konstitucii v Dekretach*(1936), s. 99-102. Radan drog sig tillbaka till Grodno, där den någon tid fortsatte att stå under den polska regeringens beskydd.

[68] Författningen återfinns i ibid., s. 111-114. Listan på regeringen finns i *Zjizn' Nacional'nostej*, nr 5 (13), 16 feb. 1919.

[69] Stalin, *Sotjinenija*, IV, s. 228-229; *Zjizn' Nacional'nostej*, nr 6 (14), 23 feb. 1919.

[70] *Istorija Sovetskoj Konstitucii v Dekretach*(1936), s. 140-142.

[71] Ibid., s. 155-160.

[72] D. S. Mirsky, *Russia: A Social History* (1932), s. 278.

[73] *Zjizn' Nacional'nostej*, nr 10 (67), 6 april 1920.

[74] 2. Stalin, *Sotjinenija*, v. 49. Stalin upprepade gång på gång under en lång tid att ”nationella element” redan existerade under den pre-kapitalistiska perioden, fast bara som ”potentiell möjlighet” (ibid., XI, s. 336.). Lenin påstod 1913, med särskild anspelning på ”Polen, Litauen, Ukraina, Vitryssland, etc.”: ”att p. g. a. 'nationella' orsaker slita bort städer från de byar och distrikt som dras till dem vore idiotiskt och omöjligt” (*Sotjinenija*,

Frågan om Estland och Lettland låg mellan Finland å ena sidan och Ukraina och Vitryssland å den andra. Bägge länderna var av Lilliput-dimensioner — de hade befolkningar på 1 250 000, respektive 1 750 000 — men deras språk, som skilde sig från varandra, och varken var besläktade med germanskan eller slaviskan, gav dem en särställning. I båda länderna hade en liten men trogen borgerlig nationalism växt fram i protest mot de dominerande tyska köpmännen, industriidkarna och godsägarna — mycket svagare och inte så fast etablerad som den finska motsvarigheten, men starkare och mer beslutsam än den ukrainska. I båda länderna hade sovjetregimen utropats vid oktoberrevolutionen, men den hade snabbt svepts undan av de framträngande tyska arméerna. Vid det tyska sammanbrottet i november 1918 etablerades borgerliga nationella regeringar i Riga och Tallinn, men dessa blev kortvariga. Den 29 november 1918 proklamerades en estnisk sovjetregering i Narva, följd av proklamerandet av en lettisk sovjetregering tre veckor senare. Sovjetarméer, ryska och inhemska, började tränga in österifrån. Detta var den period vid vilken slagordet ”självbestämmande för arbetarna” var allmänt spritt, och Stalins uttalanden rörande regeringens politik var klara och otvetydiga:

> Sovjetryssland har aldrig betraktat de västra regionerna som sina egna besittningar. Det har alltid ansett att dessa regioner oförytterligt tillhör de arbetande massor som bebor dem och att dessa massor äger full rätt att fritt bestämma över sin politiska framtid. Detta utesluter naturligtvis inte — det förutsätter — hjälp av alla slag från Sovjetrysslands sida till våra estniska kamrater i deras kamp för befriandet av arbetarnas Estland från bourgeoisins ok.[75]

Den estniska sovjetrepubliken erkändes i Petrograd den 8 december 1918, den lettiska den 22 december 1918.[76] Tidigt i januari 1919 hade sovjetmakten etablerats ända fram till Riga.

Så långt hade man följt Ukrainas exempel, och eftersom Riga hade ett stort inhemskt industriproletariat verkade sovjetmakten stå på mera solid grund utmed Östersjö-kusten än i Ukraina. Men här var det den allestädes närvarande brittiska flottan som avgjorde. I och med att fientligheterna mot tyskarna upphörde, uppträdde brittiska flottenheter i Östersjön. Den estniska sovjetrepubliken föll samman i januari 1919. Den lettiska höll ut i Riga i fem månader och gav sedan efter för hotet från brittiska örlogskanoner. I båda länderna fick de borgerliga regeringarna, som återupprättats under brittiskt beskydd, tid att befästa sin auktoritet. Därefter, då Judenitj-äventyret väl var avklarat,[77] tog sovjetregeringen sin inställning under omprövning. De två borgerliga regeringarna hade visat större styrka och sammanhållning än väntat, och deras fientlighet mot Judeni hade visat att de inte helt och hållet var ovänligt sinnade mot sovjetrepubliken. Framför allt skulle det visa sig fördelaktigt, nu när utrikeshandeln började komma inom räckhåll för sovjetpolitiken (den allierade blockaden hävdes i januari 1920), att betrakta hamnarna i Riga och Tallinn som ett slags Ingenmansland mellan den kapitalistiska och sovjetiska världen. Den var fast besluten att följa det finska snarare än det ukrainska exemplet och överge planerna på estländska och lettiska sovjetrepubliker och godta de borgerliga regeringarna som gynnare av rätten till nationellt självbestämmande. Fredsfördrag slöts med Estland den 2 februari 1920,[78] och med Lettland den 11 augusti 1920.[79] Regimen som sålunda etablerats varade i endast tjugo år.

XVII, s. 158). Men den enda praktiska slutsats han drog vid den tidpunkten var att ”marxister får inte uteslutande grunda sig på den 'national-territoriella' principen.”

[75] Stalin, *Sotjinenija*, IV, s. 178. Artikeln som innehåller detta tillkännagivande publicerades både i *Pravda* och *Zjizn' Nacional'nostej*.

[76] Proklamationen återfinns i *Politika Sovetskoj Vlasti po Nacional'nomu Voprosu* (1920), s. 52-54, art. 76; s. 133-134, art. 168; erkännandet i *Kljutjnikov i Sabanin, Mezjdunarodnaja Politika*, II (1926), 206-208. Dessa var Sovnarkoms beslut: de befästes med större högtidlighet i en VTsIK-resolution (ibid., II, 208-209).

[77] I oktober 1919 började den ”vite” generalen Judeni med brittisk hjälp en offensiv mot Petrograd från baser i Estland, vilken dock misslyckades. Eftersom det ingick i Judenitjs målsättning att återupprätta det ryska imperiets gamla gränser fick hans kampanj inte något medhåll från de estniska och lettiska regeringarna.

[78] *Sobranie Uzakonenij*, 1920, nr 7, art. 44. Det första sovjetiska närmandet till den borgerliga estländska regeringen hade ägt rum i september 1919, men blivit tillbakavisat av den senare, med motiveringen att den inte ville handla oberoende av sina grannländer (*Kljutjnikov i Sabanin, Mezjdunarodnaja Politika*, II (1926), 344-

Den tredje baltstaten, Litauen, delade med ett par variationer Lettlands och Estlands öde. Ett borgerligt nationellt råd, Taryban, inrättades vintern 1917-18. Liksom den vitryska radan från februari 1918 var det främst en tysk skapelse, som med den tyska ockupationsmaktens medgivande proklamerade Litauens självständighet den 16 februari 1918.[80] Efter det tyska sammanbrottet proklamerades en provisorisk arbetar-och bonderegering i Litauen,[81] och den erkändes — något i förtid — av Petrograd, samtidigt med sin mer utvecklade lettiska motsvarighet, den 22 december 1918.[82] Följande månad blev den borgerliga Taryban helt enkelt utkastad från Vilna, och sovjetmakten etablerade sig där. I april 1919 gjorde den polska arméns intagande av Vilna slut både på planerna på en federation mellan den litauiska och den vitryska sovjetrepubliken, och på det sovjetiska Litauens existens. Ett år och tre månader senare, när sovjetarméer återtog Vilna under det polska kriget, var det andra planer som var tongivande. Den 12 juli 1920 undertecknades ett fredsfördrag med en borgerlig litauisk regering, likadant som de estländska och lettiska fördragen samma år,[83] och även om detta inte räddade Litauen från att senare samma år förlora Vilna till den polske fribrytaren Zeligowski, upphävdes inte det sovjetiska erkännandet av den litauiska regeringen, vilken flyttade sitt högsäte till Kovno. Även om Litauen var något större och mer tätbefolkat än Lettland och Estland, var det nästan uteslutande ett jordbruksland, utan något proletariat och med endast en handfull intellektuella. Dess krav på självständighet, vare sig under borgerligt eller sovjetiskt beskydd, vilade på vansklig grund, och dess moraliska och materiella stöd hämtades till största delen från en stor litauisk befolkning i Förenta staterna. Sovjetrysslands intresse för Litauens självständighet var i första hand negativt. Om Litauen inte blev självständigt skulle det troligtvis komma inom räckhåll för Polen. Å andra sidan kunde ett självständigt Litauen bli ett horn i sidan på Polen. Det var därför av största intresse för sovjetregeringen att ge största möjliga utrymme åt principen om nationellt självbestämmande.

(b) Gränsstaterna i öst

RSFSR:s västra gränsstater beboddes av folkgrupper som, oberoende av om de var slaver eller icke-slaver, befann sig inom den europeiska civilisationens vidsträckta område, tog del av den ryska traditionen och hade uppnått en standard när det gällde kultur och materiell välfärd som inte var lägre, och ibland avsevärt högre, än storryssarnas. Frågan om deras relationer till en huvudsakligen storrysk central enhet var likartad den som framlades i Västeuropa av t. ex. tjeckerna i det habsburgska kejsardömet före 1918, eller av slovakerna och sudettyskarna i Tjeckoslovakien efter 1918. Alternativa lösningar, secession och federation, självstyre eller fullständigt införlivande, stod alla öppna, och argument kunde anföras för samtliga. Men vad lösningen än blev hade de frågor som framlagts samma karaktär som de som i Västeuropa var kända som ”minoritetsfrågor”. De östra gränsstaterna, vilket innebar länderna vid Volga-bäckenet och utmed Kaukasus nordsluttningar samt Centralasien öster om Kaspiska havet, erbjöd problem av annat slag. Befolkningarna i dessa regioner tillhörde, genom sitt ursprung, sitt språk, och de ännu kvarvarande spåren av en mongolisk civilisation, Asien snarare än Europa. Ungefär 10 millioner av dem var fortfarande nomader, och primitiva stamorganisationer var ännu inte försvunna. Levnadsstandard och kultur placerade dem långt under ryssarna och folkgrupperna i de västra gränsländerna. Engels hade på 1950-talet skrivit om dessa trakter:

346, 387-388). Liknande samtidiga försök att närma sig Finland, Lettland och Litauen ignorerades uppenbarligen (ibid., II, s. 383-384).

[79] *Sobranie Uzakonenij*, 1920, nr 95, art. 514

[80] De officiella litauiska dokumenten från denna period finns samlade i P. Klimas, *Le Développement de l'état lithuanien* (Paris, 1919).

[81] *Istorik Marksist*, nr 2-3, 1935, s. 50-52.

[82] *Sobranie Uzakonenij*, 1917-1918, nr 98, art. 1,006.

[83] *Sobranie Uzakonenij*, 1920, nr 96, art. 515.

> Ryskt välde har i all sin skamlighet, all sin slaviska vårdslöshet, en kulturell innebörd för Svarta och Kaspiska havet, för Centralasien, för basjkirerna och tatarerna.[84]

De problem som framställdes beträffande relationer till centralenheten eller frigörelseprojekt, var i västerländsk mening inte ”minoritetsfrågor” utan ”kolonialfrågor”. I sovjetlitteraturen fördes de ”nationella” och de ”koloniala” frågorna vanligtvis samman.

I de västra gränsländerna hade tillämpandet av principen om självbestämmande före 1920 resulterat i erkännandet av självständiga, icke-sovjetiska republiker i Polen, Finland, Estland, Lettland och Litauen, och i upprättandet av självständiga ukrainska och vitryska sovjetrepubliker som stod i ett förtroligt men ännu odefinierat förhållande till den ryska sovjetrepubliken. I öst var lösningen mindre uppenbar, vilket dels berodde på situationens inneboende mångtydighet, dels på inbördeskrigets varierande omfattning. Men det grundläggande mönstret var överallt detsamma. Revolutionens första stadium hade hävdat principen om nationellt självbestämmande, vilket hade tagit formen av ett krav på självstyre snarare än fullständig oavhängighet. Genom att hävda denna princip mer intensivt och mer envist än den provisoriska regeringen försäkrade sig bolsjevikerna först om oreserverat stöd från de nationella rörelserna bland befolkningen i öst. Men när samma bolsjeviker efter oktoberrevolutionen framträdde i form av en rysk regering, som (om aldrig så maskerad till namnet) styrde från Petrograd, och när de i och med övergången till revolutionens andra stadium öppet eller under tyst förutsättning utmanade den existerande sociala ordningen, överförde de självförordnade nationella ledarna sin lojalitet till kontrarevolutionens styrkor. Denna åtgärd fick emellertid samma verkan som i Ukraina. Ingen av de ”vita” generalerna som ledde kampanjen mot sovjetregeringen hade regeringens sympati för de nationella ambitionerna hos de underutvecklade folken i det forna ryska imperiet, vilket de kämpade för att återupprätta, så de nationella ledarna för dessa folkgrupper befann sig mellan djävulen, som endast utlovade återgång till tsardömets ok, och den sociala revolutionens djupa hav. På så sätt avgjorde inbördeskriget sammanbrottet för vad som liknelsevis kan kallas de ”borgerliga” nationalrörelserna bland befolkningarna i öst, och påskyndade sovjetmaktens övergång från nationell till social revolution.

I stort sett markerade inbördeskriget skiljelinjen mellan sovjetpolitikens två faser i de östra gränsstaterna. Oron bland den muhammedanska befolkningen i tsarriket hade börjat göra sig känd redan före februarirevolutionen.[85] Bland volgatatarerna, vilka var ensamma om att ha kvar spåren efter en kommersiell medelklass bland sitt närmaste grannfolk basjkirerna, som förut varit nomader men nu till största delen slagit sig till ro med jord- och skogsbruk, samt bland de fortfarande huvudsakligen nomadiska kazacherna (som oriktigt gick under det mer bekanta namnet kirgiser hos 1800-talsförfattare),[86] som bebodde de öde stäpperna som sträckte sig österut från Kazan långt över Centralasien, hade begynnande nationella rörelser, bildade av små grupper intellektuella, existerat sedan revolutionen 1905. Dessa rörelser underblåstes av tsarregimens nybyggarpolitik, som dels genom att göra de infödda bofasta, och dels genom att importera nybyggare från andra håll, hade försökt utvidga och förbättra

---

[84] Karl Marx-Friedrich Engels: *Historisch-Kritische Gesamtausgabe*, IIIer Teil, I, s. 206.

[85] . M. Dimansjtein, en ämbetsman inom Narkomnats, redogör för effekten av 1905 års revolution bland dessa folkgrupper i *Revoljutsija* Nacional'nostej nr 8 och 9, 1930, nr 1, 1931. Hans påstående att de kallade sig muhammedaner, emedan deras stam- eller nationsbenämningar ”inte behagade den ryska byråkratin”, (ibid., nr 1, 1931, s. 73) är emellertid endast delvis korrekt: mångas medvetenhet var lika mycket religiös som nationell.

[86] ”Kazach” var den ursprungliga benämningen på de huvudsakligen turkisktalande invånarna på de vidsträckta och glest befolkade centralasiatiska stäpperna som sträcker sig åt öster och nordost från Kaspiska havet. På 17- och 1800-talen bestods benämningen populärt de militärkolonier, främst ryska, i imperiets avsides belägna eller nyligen erövrade områden (i västerländskt språkbruk ”kosacker”), och de ursprungliga kazacherna kom att av ryska och västerländska författare kallas ”kirgiser”, namnet på en mycket mindre, men också turkisktalande, folkgrupp i bergstrakterna vid gränsen till Sinkiang. Sovjetregeringen och sovjetiska författare återgav kazacherna i Centralasien deras rättmätiga namn och kallade deras område Kazachstan, även om benämningen kirgiser fortfarande användes om dem till senare delen av 1920-talet.

uppodlingen av jorden. Att man tog av kazachernas traditionella betesmarker och gav marken åt nybyggare var en ständig källa till förbittring. Då man försökte mobilisera befolkningen till krigsarbete ledde det 1916 till ett allvarligt kazachuppror. Längre söderut, bland den mer bofasta befolkningen i Chiva, Bochara och Turkestan – relikerna från Djingis Khans medeltida rike – var liknande oroshärdar i verksamhet. Vintern 1916-17 hade den halvt självständige khanen av Bochara blivit tvungen att tillkalla ryska arméer för att slå ner ett uppror bland sina undersåtar.

Dessa symptom var föregångare till den allmänna rörelsen 1917. I maj det året samlades en första allrysk muhammedansk kongress i Petrograd, inte för att begära nationell oavhängighet, utan nationellt självstyre, varvid den främsta motsättningen kom att uppstå mellan en majoritet som begärde ”en demokratisk republik enligt nationella och territorial-federala principer” och en minoritet som skulle ha nöjt sig med kulturellt självstyre inom en enhetlig rysk stat.[87] Under den förvirring som nu rådde i hela Ryssland satte de olika muhammedanska befolkningarna igång med att förverkliga sina ambitioner. En andra allrysk muhammedansk kongress som samlades i Kazan i juli 1917, behärskades främst av tatarerna, vilka, som det mest avancerade av de muhammedanska folken, sökte dominera den muhammedanska nationella rörelsen och t.o.m. hade pan-turanska ambitioner. En basjkirkongress hölls samtidigt i Orenburg för att kräva självständighet för basjkirerna. Ungefär samtidigt samlades en kazachkongress, också i Orenburg, och bildade ett nationellt råd med det traditionella namnet Alash-Orda (”Alash-horden”, Alash var den troligtvis mytiske förfadern till kazacherna), och ett program utfärdades i vilket förklarades att ”Ryssland skulle bli en demokratisk federal republik” med Kazachstan som autonom enhet.[88] Vid skilda tidpunkter under sommaren 1917 framfördes liknande krav på kongresser som hölls av de mindre nationaliteterna vid Volgabäckenet, mani, votjaker, och tjuvasjer,[89] och två kongresser bland de muhammedanska stammarna i norra Kaukasus ägde rum i Vladikavaz i maj och september.[90] Ingen av dessa var revolutionär i social mening, och nästan alla (kazachrörelsen var måhända ett undantag) hade en mer eller mindre maskerad religiös prägel. Om basjkirrörelsen berättades det att den bestod av religiösa ledare, åldermän och kulaker. Man tog upp en inträdesavgift på 50 rubler per man,[91] och muhammedanerna i norra Kaukasus valde en mullah vid namn Gotjinsky till ledare med titeln mufti.[92]

Under dessa förhållanden var det inte förvånande att den nationella frågan i öst först skulle ha framlagts för sovjetledarna i uteslutande muhammedansk förklädnad. Sovjetregeringens första handling på detta område var att följa upp de ryska folkens allmänna rättighetsförklaring med en speciell appell ”Till alla muhammedanska arbetare i Ryssland och i öst”. Efter att ha förkunnat att det ryska folkets brännande längtan var ”att uppnå hedersam fred och att bistå de förtryckta folken i världen för att skänka dem oavhängighet”, fortsatte den:

> Muhammedaner i Ryssland, tatarer i Volga- och Krimområdet, kirgiser (dvs. kazacher), och sarter i Sibirien och Turkestan, turkar och tatarer i Transkaukasus, tjetjener och Kaukasus bergsbefolkning, och alla ni, vars moskéer och bönehus har förstörts, vars tro och seder har förtrampats av tsarerna och Rysslands förtryckare. Era vanor och föreställningar, era nationella och kulturella inrättningar är från och med nu fria och okränkbara. Organisera ert nationella liv i fullständig frihet. Ni har rätt till det. Vet att era rättigheter, liksom alla ryska folks rättigheter, står under det mäktiga beskyddet av revolutionen och dess ombud, arbetar-, soldat-, och bondesovjeterna. Ge ert stöd åt denna revolution och dess regering.

---

[87] *Revoljutsija i Nacional'nyj Vopros: Dokumenty i Materialy*, ed. S. M. Dimansjtein, III, (1930), s. 294-305.
[88] Ibid., III, 315-317, 328, 363-365.
[89] *Revoljutsija i Nacional'nyj Vopros: Dokumenty i Materialy*, ed. S. M. Dimansjtein, III, (1930), s. 414-428.
[90] Ibid., III, s. 372-377.
[91] S. Atnagulov, *Basjkirija* (1925), s. 57.
[92] *Revoljutsija i Nacional'nyj Vopros: Dokumenty i Materialy*, ed. S. M. Dimansjtein, III, (1930), s. 377.

Den övergick sedan till att behandla muhammedanerna i öster, på andra sidan den gamla ryska gränsen, vilka hade svurit att störta sina förtryckare och också utlovade stöd.[93] I ett dekret i januari 1918 bildades kommissariatet för inre muhammedanska angelägenheter: kommissarien var tatar, och hans främsta medhjälpare en tatar respektive en basjkir.[94] En betydelsefull handling under denna period var överlämnandet av den s. k. ”heliga koranen av Osman” vilken tidigare hade förts från Samarkand till det kejserliga biblioteket, till ”den regionala muhammedanska kongressen i Petrograd”.[95] En annan sådan handling var utfärdandet av en vädjan ”till det muhammedanska revolutionära folket” att ”skynda till det muhammedanska socialistpartiets röda fana”.[96] Det skedde vid brytningen i Brets-Litovsk och den förnyade tyska offensiven. En kongress av muhammedanska kommunistorganisationer som hölls i Moskva 1918 bildade de ”muhammedanska kommunistorganisationernas centralbyrå” vilken publicerade propagandamaterial på många språk, inklusive en daglig tidning på turkiska, skickade ut agitatorer och organiserade lokaltryckpressar.[97] Vid en andra kongress i november 1919 framträdde både Lenin och Stalin personligen.[98]

Sovjetpolitikens andra stadium vilket satte in tidigt 1918 utmärktes österut liksom i Ukraina av aktiv intervention mot de ”borgerliga” nationella regeringarna som hade bildats under intervallen mellan februari- och oktoberrevolutionerna. Efter oktober tenderade dessa regeringar, liksom den ukrainska radan, att vända sig mot sovjetregeringen i Petrograd, antingen för att den ansågs hota den existerande sociala ordningen, eller för att den, emedan det var en rysk regering, ansågs ha en naturligt fientlig inställning till de f.d. underlydande folken. En basjkirregering under en viss Validov, som hade proklamerat en självständig basjkirstat efter oktoberrevolutionen, gick över till Orenburg-kosackerna som befann sig i öppet krig mot sovjetregeringen,[99] och detta var typiskt för den inställning som var rådande bland ”nationalisterna”, Splittringen fick sovjetregeringen att söka stöd bland de kvasi-”proletära” (ordet är strängt talat lika olämpligt här som ordet ”borgerlig”) elementen i berörda områden och att uppmana deras begynnande missnöje och strävanden — den östra motsvarigheten till västpolitikens självbestämmande för arbetarna. Detta skede utmärktes i motsats till det föregående av häftiga attacker mot den muhammedanska religionen och dess traditioner och seder, utan tvivel delvis på ideologiska grunder, men delvis också för att tillintetgöra inflytandet från de religiösa ledare som ofta hade bildat ryggraden i de ”borgerliga” nationella rörelserna. De autonoma tatar- och basjkirregeringarna undanträngdes i och med utropandet av den Förenade ryska sovjetfederationens tatar-basjkiriska sovjetrepublik i mars 1918,[100] som även skulle ha omfattat tjuvasjer och mani, och denna följdes av ett dekret av den 13 april 1918, vari det forna tatariska nationalrådet upplöstes, samt av tatarledarnas arres-

---

[93] *Kljutjnikov i Sabanin, Mezjdunarodnaja Politika*, II (1926), 94-96. Fransk övers. i *Revue du monde musulman*, LI (1922). 7-9. Det faktum att ”indiernas” och ”armeniernas” oförrätter nämns i sista delen av deklarationen visar att ordet ”muhammedansk” i bolsjevikernas ögon hade blivit symbol för alla folken i öster.

[94] *Sobranie Uzakonenij*, 1917-1918, nr 17, art. 243.

[95] Ibid., nr 6, art. 103. Det slutliga resultatet av handlingen har blivit att denna berömda koran försvunnit och man känner inte till var den nu finns.

[96] *Politika Sovetskoj Vlasti po Nacional'nomu Voprosu* (1920), s. 80, art. 99.

[97] *Vos'moj S'ezd RKP (B)* (1933), s. 433-434. Namnet på byrån ändrades i mars 1919 till ”centralbyrån för de östra befolkningarnas kommunistorganisationer” (*Zjizn'Nacionarnostej*, nr 8 (16), 9 mars 1919): vid denna tidpunkt hade den ställts under Narkomnats befogenhet.

[98] Lenin, *Sotjinenija*, XXIV, s. 542-551; Stalin, *Sotjinenija*, IV, s. 279-280.

[99] S. Atnagulov, *Basjkirija* (1925), s. 56-59. En artikel i *Voprosy Istorij*, nr 4, 1948, s. 26, anger datum för överenskommelsen mellan Validov och Dutov, Orenburgkosackernas ataman, till den 11-24 november 1917.

[100] Proklamationen tog formen av ett Sovnarkom-dekret (*Sobranie Uzakonenij*, 1917-1918, nr 30, art. 394). ”Kommissariatet för angelägenheter rörande muhammedanerna i inre Ryssland” skulle bilda en kommitté i syfte att organisera och föra samman ”en konstituerande sovjetkongress” för den nya republiken. Strängt taget existerade det inte någon ”rysk sovjetfederation” ännu. RSFSR:s författning befann sig vid denna tid fortfarande i formuleringsstadiet.

tering.[101] Enligt en redogörelse övertogs denna taktik av VTsIK och påtvingades Narkomnats av Stalin, trots häftig opposition från hans kolleger där.[102] Att den var ämnad att tjäna som förebild visade sig i en betydelsefull deklaration, undertecknad av Stalin i egenskap av folkkommissarie för nationaliteterna, och adresserad ”Till sovjeterna i Kazan, Ufa, Orenburg och Ekaterinburg, till Turkestans Sovnarkom, och övriga”. Deklarationen som anmärker att ”revolutionen som började i centrum har något försenad spritt sig till gränstrakterna”, noterar vidare att ”särskilda åtgärder måste vidtagas för att kunna föra in de arbetande och utsugna massorna i dessa gränsländer i en revolutionär utvecklingsprocess”. Eftersom ”de borgerligt-nationella grupperna begär självstyre för att kunna omvandla det till ett vapen att förtrycka sina egna massor med”, kan räddning undfås endast genom att organisera lokala sovjetkongresser och proklamera sovjetiskt självstyre”.[103]

Den politik som gått ut på att genomföra en sovjetisering av de övriga gränsstaterna, baserad på det hypotetiska stödet från infödda revolutionära massor, fientliga både mot den borgerliga nationalismen och mot islam, visade sig vara ett fiasko. Även om inflytandet från de religiösa ledare och borgerliga intellektuella, som stod i spetsen för de outvecklade nationella rörelserna, lätt kan överdrivas, särskilt bland de nomadiska folken, fanns det ännu mindre förståelse eller sympati för bolsjevikernas syften och metodik. Planer, uttänkta i Moskva av män som var förtrogna med förhållandena i väst, utövade inte någon större lockelse på samhällen som sysslade med primitivt jordbruk, eller på nomader vars problem var deras jordars otillräcklighet och brist på tillgång till betesmarker.[104] Man fick inget allvarligt stöd för den föreslagna tatar-basjkiriska sovjetrepubliken från tatarer eller basjkirer. Tjuvasjerna, som enligt en lokal historiker varken önskade oavhängighet eller autonomi, protesterade mot att införlivas i den,[105] och fastän det förberedande arbetet utfördes i Moskva i maj 1918[106] kom republiken aldrig till stånd. Inbördeskriget sänkte sig över utbredd anarki och förvirrade och motstridiga ambitioner, och i juni började den antibolsjevikiska Samara-regeringen utvidga sin maktbefogenhet till en stor del av mellersta och nedre Volga. Det enda konstruktiva resultatet inom hela detta område under 1918 uppnåddes i ett icke-muhammedanskt samhälle i dess västra gränstrakter. I oktober 1918 tilläts de 400 000 volgatyskarna bilda sin egen autonoma ”arbetarkommun” med egen sovjetkongress och exekutivkommitté.[107]

I övriga muhammedanska samhällen utövades en liknande politik och med samma brist på övertygande resultat. På Krim störtade bolsjevikerna i januari 1918 ett ”direktorat” som bildats av en tatarisk nationalförsamling och utformats i intervaller mellan februari- och oktoberrevolutionen. In-tagandet av Sevastopol glömdes inte så lätt p.g.a. de illdåd som följde — och en tatarisk sovjetregering på Krim proklamerades i dess ställe. Denna var dock kort-

---

[101] *Revue du monde musulman*, LI (1922), s. 131.

[102] Pestkovskij, citerad i L. Trotsky, *Stalin* (N. Y., 1946), s. 262-263. Detta tycks bekräftas av en artikel i *Voprosy Istorij*, nr 4,1948, s. 34, vilken nämner ”oppositionen från å ena sidan borgerliga basjkiriska nationalister, och å andra sidan Bochara-invånare som tillbakavisade nationellt självbestämmande.”

[103] *Politika Sovetskoj Vlasti po Nacional'nomu Voprosu* (1920), s. 8-9, art. 4.

[104] Situationen i Kazachstan vid denna tid beskrevs av en skribent i Narknomac officiella tidning: ”Den andra revolutionens principer förstods inte av kirgiserna (dvs. kazacherna) eftersom varken kapitalism eller klass-skillnad existerade bland dem. T. o. m. deras uppfattning om egendom var annorlunda. Många vanliga vardagsföremål betraktades i Kirgisen som allmän egendom.” Samtidigt skrämdes kazakherna av oktoberrevolutionens yttre manifestationer. Den form som bolsjevikrörelsen antog i centrala Ryssland var okänd för kazacherna, eftersom den i gränsstaterna ”följdes av våld och plundring, såväl som av en egendomlig form av diktatur. I gränsstaterna var rörelsen sålunda ofta inte en revolution, vilket allmänt antas, utan rena anarkin.” Samma skribent tillfogar med hänsyftning till de sovjetorganisationer som tagit makten i Semipalatinsk och andra städer i Kazachstan: ”Medlemmarna i dessa organisationer var helt enkelt äventyrare som tog namnet bolsjeviker och ofta uppträdde på ett chockerande sätt.” (*Zjizn' Nacional'nostej*, nr 29 (37), 3 aug. 1919).

[105] D. P. Petrov, *Tjuvasjija* (1926), s. 70.

[106] Stalin, *Sotjinenija*, IV, s. 85-92.

[107] *Sobranie Uzakonenij*, 1917-1918, nr 79, art. 831. Kommunen omvandlades snart till en autonom region inom RSFSR, och senare vid slutet av 1923 till ett autonomt SSR (*Sobranie Uzakonenij*, 1924, nr 7, art. 33).

livad. Tyskarna som trängde in genom Ukraina bildade en marionett-regering på Krim under en rysk general vid namn Sulkevitj, vars styre liksom Skoropadskijs i Ukraina slutade med tyskt nederlag i november 1918. Därefter bildade en grupp ”vita” flyktingar från bolsjevismen, varav de flesta var kadeter, en Krimregering som var pan-rysk till sammansättning och känsla och inte gjorde anspråk på att representera krimtatarerna. Denna regering som på ett ganska obehagligt sätt delade sin maktbefogenhet med Denikins militäradministration och åtnjöt ett visst erkännande och stöd från de allierade, höll sin position fram till Denikins nederlag.[108] I Kaukasus och Dagestan fördes under hela 1918 en periodisk kamp mellan bolsjevikerna och de lokala nationalisterna. De senare hjälptes och uppmuntrades av turkarna tills Denikins armé svepte fram över området under våren och sommaren 1919 och överträffade alla umbäranden och fasor som tillfogats dem under krigets tidigare skede.[109]

De första sovjetrörelserna efter jordskredet 1918 dikterades av inbördeskrigets krav och av de möjligheter det erbjöd. I mars 1919 hade stridens centrum flyttat från Volga. Basjkirerna som var utsatta för förföljelser både från Koltjak och Dutov, Orenburgkosackernas ataman,[110] var redo att lyssna till Moskvas anbud, och ett avtal slöts mellan RSFSR och regeringen om en ”autonom basjkirisk sovjetrepublik” under ledning av Validov som tillfälligt hade kommit till nåder igen.[111] Längre österut var liknande inflytanden i verksamhet. Den kazachstanska Alash-Ordan splittrades i två delar varvid den ena gick över till bolsjevismen. Juni 1919 utfärdades ett dekret vari en ”revolutionär kommitté” bildades, som skulle förvalta kazachiskt territorium och upprätta separat jurisdiktion över det ryska och kazachstanska området. Dekretet sökte för första gången bemöta kazachböndernas klagomål. Det fördrev inte de ryska nybyggare som redan var bofasta där men förbjöd all vidare inflyttning på kazachernas bekostnad, också till de områden som redan bestämts för bebyggelse — ett stillestånd i det godtyckliga övertagandet av kazachernas landområden, en revolutionär, om än inte radikal lösning.[112] Denna åtgärd var klart ämnad att värva villrådiga kazachers stöd i inbördeskriget. Alash-Ordan var förklarad upplöst.[113] En månad senare utfärdades en proklamation till kalmuckerna, en isolerad, huvudsakligen nomadisk grupp på ungefär 20 000 personer. De talade ett mongolspråk, var buddhister och bodde runt övre delen av Kaspiska havet nära Astrakan: I proklamationen tillkännagavs att man ämnade sammankalla en kalmuckisk arbetarkongress, och man vädjade om värvning till Röda armén i kampen mot Denikin.[114]

---

[108] En redogörelse för denna kortlivade Krimregering publicerades efteråt av dess utrikesminister (M. Vinaver, *Nasje Pravitel'stov*, Paris, 1928).

[109] Den utförligaste källan beträffande Dagestans komplicerade historia från 1917—april 1920 är E. Samurskij, *Dagestan* (1925), s. 61-76; se även *Revue du monde musulman*, LI (1922), s. 79-84; Stalin, *Sotjinenija*, IV, s. 97-99, 106-114. En pittoresk men förvirrad redogörelse för händelserna i norra Kaukasus gavs av en delegat vid Bakukongressen för folken i öst (*Iyj S'ezd Narodov Vostoka* (1921), s. 93-95).

[110] 110 Enligt referat till Stalin, *Marxism and the National and Colonial Question* (Eng. övers. 2:a ed. 1936), s. 297: ”Koltjak (som förresten utfärdade ett dekret vari Basjkiriens självstyre upphävdes) kunde med hjälp av sina stora maktbefogenheter genom påtryckningar från massan tvinga Validovs regering att 1919 förklara sig anhängig av sovjetregeringen.” Detta bekräftas i allt väsentligt av V. Tjernov, *Mes Tribulations en Russie*, (Paris, 1921) s. 10.

[111] *Sobranie Uzakonenij*, 1919, nr 46, art. 451. Under sommaren 1919 härjades Basjkirien återigen av ”Koltaks rövarband” och det var inte förrän i augusti 1919 som sovjetisk auktoritet etablerades (*Politika Sovetskoj Vlasti po Nacional'nomu Voprosu* (1920) s. 19-20, art. 18-19). Validov framträdde på den sjunde allryska sovjetkongressen i Moskva i december 1919 som talesman för ”Basjkriens proletariat och Basjkiriens och Kirgisiens fattiga bönder” och prisade den Röda basjkirarméns bedrifter vid försvaret av den ”proletära huvudstaden Petrograd” mot Judenitj (*7j Vserossijskij S'ezd Sovetov* [1920], s. 17). Vid denna tid framträdde han som kommunist och försökte bilda ett basjkiriskt kommunistparti. (S. Atnagulov, *Basjkirija* (1925), s. 71-72). Angående Validov se vidare s. 355xxx, not 121 nedan.

[112] *Sobranie Uzakonenij*, 1919, nr 36, art. 354.

[113] Castagné, ett motstridigt vittne, omnämner typiskt nog Alash-Ordans upplösning men inte junidekretet. Han tillägger att ”det som på andra ställen i Ryssland var en klasskamp, blev för kazacherna en klankamp och en stamkamp” (*Revue du monde musulman*, LI (1922), s. 175-177).

[114] *Politika Sovetskoj Vlasti po Nacional'nomu Voprosu* (1920), s. 38-39. art. 56.

Detta följdes av ett dekret med nästan identisk ordalydelse som det som utfärdats ett par dagar tidigare till kazacherna. Det försäkrade ”det arbetande kalmuckiska folket” full rätt att utnyttja sin egen jord och förbjöd vidare lokalisering av rysk bebyggelse inom kalmuckiska områden.[115] Men dessa förordningar under 1919 tjänade propagandasyften snarare än etableringen av funktionella sociala och politiska institutioner, och i alla de östra gränsländerna skapades vid denna tid knappast något som skulle visa sig varaktigt.

Det motstånd som bolsjevikerna fortfarande stötte på nästan överallt i gränsländerna fram till slutet av 1919 berodde till stor del på skiftande militära framgångar. Så länge sovjetregimens öde stod på spel, och så länge dess grepp om dessa regioner förblev intermittent, skulle lokalbefolkningarna troligtvis inte ansluta sig till den. Men motståndet intensifierades av de sovjetiska sändebudens oförsonliga inställning till den muhammedanska religionen. Sovjetledarna hade haft mycket liten kunskap om de östra delarna av det vidsträckta välde de så oväntat hade erhållit. De såg för sig en vag bild av förtryckta folk, lika ivrigt väntande på befrielse från vidskepliga religiösa ledare som från tsarens förvaltare, och de blev häpna när de upptäckte att, även om islams grepp om de nomadiska folkgrupperna och i vissa delar av Centralasien knappt var mer än nominellt, var islam på andra ställen en uthållig och mäktig institution som bjöd långt häftigare motstånd än den ortodoxa kyrkan när det gällde nya trosföreställningar och seder.[116] I de regioner där islam var stark särskilt i norra Kaukasus[117] — var den muhammedanska religionen lika mycket en social, juridisk och politisk som religiös institution, vilken nästan i detalj reglerade sina medlemmars dagliga liv. Imamerna och de religiösa ledarna var domare, lagstiftare, lärare och intellektuella, såväl som politiker, och ibland militära ledare. Det faktum att denna maktställning utövades över en befolkning som stod på en låg ekonomisk och kulturell nivå gav bolsjevikerna ett argument mot dem, men det gjorde problemet så mycket svårare. Vid slutet av 1919 tycks sovjetmyndigheterna ha kommit fram till slutsatsen att den enda taktiken var att inbördes splittra prästerskapet genom att vinna stöd från dess yngre medlemmar.[118] Detta innebar en kompromiss med islam, med andra ord ett uppgivande av inbördeskrigets rigida ideologiska inställning och en återgång till den första revolutionsvinterns tolerans.

Året 1920 markerade en skarp förändring i relationerna mellan Moskva och de övriga gränsstaterna. Hittills hade sovjetpolitiken i första hand blickat västerut, vilket först hade varit en källa till förhoppningar beträffande världsrevolutionen, och senare till farhågor när det gäller regimens fortsatta existens. Men den huvudsakliga faran var nu över, även om den tillfälligtvis återkom under den polska invasionen i maj 1920. Koltjaks och Denikins nederlag gjorde det för första gången möjligt att bringa ordning i de östra gränsstaterna, och att satsa på Lenins plan som gick ut på att sammanföra de revolutionära massorna i de utsugna nationerna inom en allians med de revolutionära arbetarna och bönderna i Ryssland. Tyngdpunkten i sovjetpolitiken skiftade avgjort från väst till öst. De östra folkgruppernas kongress i Baku 1920 inledde de östra nationernas korståg mot imperialismen i väst under sovjetiskt ledarskap.

Samtidigt uppstod en motsvarande attitydförändring bland de östra befolkningarna själva. I alla dessa regioner hade det slutliga resultatet av inbördeskriget, som förts av ”de vita” med stöd av utländska makter, blivit att befästa den ryska sovjetregeringens prestige och auktoritet.

---

[115] *Sobranie Uzakonenij*, 1919, nr 37, art. 368. En redogörelse för utvecklingen av det sovjetiska Kalmuckien som kanske är något för optimistisk i detaljerna, men som ger en klar allmän bild, finns i T. K. Borisov, *Kalmykija* (1926).

[116] Enligt en välkänd bolsjevik från den tiden hade en muhammedansk mechet, eller, församling, i medeltal 700-1 000 medlemmar, samt leddes av en mullah och två medhjälpare. Den ortodoxe prästen hade däremot i medeltal 10 000-12 000 församlingsmedlemmar (M. Sultan—Galiev, *Metody Antireligioznoj Propagandy Sredi Musul'man* (1922), s. 4.

[117] E. Samurskij, *Dagestan* (1925), s. 126-137, ger en livlig skildring av den muhammedanska maktställningen i Dagestan, där den från 1917 till 1921 framgångsrikt motstod kraftig sovjetinfiltration.

[118] Exempel på denna taktik finns i E. Samurski, *Dagestan* (1925), s. 133-136.

I ryska såväl som icke-ryska områden var det de ”vita” generalernas illa dolda ambition att återinföra det gamla systemet med jordinnehav och privatägda industrier som vann bonde- och arbetarmajoritetens tveksamma sympati för sovjetsaken. I de icke-ryska områdena utgjorde deras beslut att återupprätta enheten i det ryska imperiet med dess tradition av fullständigt politiskt och kulturellt underordnande av icke-ryska element, en dyster kontrast till sovjetiska löften om obundet nationellt självbestämmande, även om dessa var förbundna med vissa politiska och sociala villkor. 1918 och 1919 hade de muhammedanska folken allmänt vänt sig mot sovjetmakten. Erfarenheten av de ”vita” arméernas ännu hårdare grepp var en av de faktorer som från och med 1920 gjorde dem mer mottagliga för sovjetiska påtryckningar.

För att fullfölja denna politik utfärdade VTsIK under maj 1920 dekret som bildade autonoma basjkiriska och tatariska sovjetrepubliker och en autonom tjuvasjisk region,[119] och dessa följdes senare samma år av en autonom kazachisk sovjetrepublik samt en kalmuckisk region.[120] Detta innebar inte att svårigheterna var slut. Organisationen var överallt outvecklad, och det förekom fortfarande ofta dispyter om gränsdragningar. På ett par platser måste motståndet från ”borgerligt nationella” element fortfarande krossas med våld. Bildandet i maj 1920 av den autonoma basjkiriska sovjetrepubliken, vilket innebar avsättandet av den duglige och besvärlige Validov, följdes i Basjkirien av svåra bekymmer under hela sommaren och hösten 1920, däribland en rörelse som sökte återupprätta Validov-regeringen. Tillstånd av anarki och inbördeskrig nådde inom hela området, och enligt en källa avvärjdes med knapp nöd en allmän resning i Basjkirien.[121] I Kazachstan var jordfrågan fortfarande brännande, och eftersom de ryska kolonisterna och t.o.m. de bofasta kazacherna tenderade att stöda den regim som bildats på initiativ av Moskva, medan kazachnomaderna i den mån de alls var politiskt medvetna, betraktade de ryska bolsjevikerna som den ryske tsarens naturliga efterträdare, fanns det allvarliga hinder för en omfattande jordreform. Det fanns dessutom goda skäl att motsätta sig uppdelningen av odlade egendomar i syfte att ge jord åt nomaderna, vare sig det gällde betesmark eller bebyggelse, ty en sådan åtgärd, hur rättvis och hur politiskt gångbar den än var, kunde ju knappast resultera i något annat än en omedelbar produktionsnedgång. Korrekta upplysningar beträffande i vilken omfattning en om-distribuering av den jord som tagits från kazacherna verkligen ägde rum, finns inte att tillgå. Men det är ett faktum att hungersnöden 1921 särskilt svårt slog till i Kazachstan liksom i hela Volgaområdet.[122]

---

[119] *Sobranie Uzakonenij*, 1920, nr 45, art. 203; nr 51, art. 222; nr 59, art. 267.

[120] *Politika Sovetskoj Vlasti po Nacional'nomu Voprosu* (1920), s. 44, art. 65; s. 41, art. 60.

[121] S. Atnagulov, Basjkirija (1925), s. 72-74. Ytterligare detaljer återfinns i referaten till Stalin, *Marxism and the National and Colonial Question* (eng. övers. 2:a ed. 1936), s. 297-298, och av Castagné i *Revue du monde musulman*, LI (1922), 162-163. Hösten 1921 måste partiets centralkommitté befatta sig med dispyter mellan två grupper av partiarbetare i Basjkirien vilka ”hade lagt sig till med nationella färger och inlåtit sig på häftiga inbördes stridigheter.” Golosjtjekin, en medlem av centralkommittén, sändes till Basjkirien men ”lyckades inte helt kuva dessa dispyter.” (*Izvestija* Central'nogo Komiteta Rossijskoj Kommunistitjeskoj Partii (Bolsjevikov), nr 34, nov. 1921, s. 5). Basjkirien blev ett slags försöksområde och motsättningarna fortfor att storma kring det, t. ex. i *Proletarskaja Revoljutsija*, nr 11 (58) och 12 (59) 1926; nr 3 (74) och 5 (76), 1928. Hågkomster från dem som deltagit i inbördeskriget finns samlade i *Grazjdanskaja Vojna v Basjkirii* (Ufa, 1932). Ytterligare studier av dessa källor kan kanske kasta nytt ljus över sovjetpolitiken i de östra gränsstaterna under denna period. Validov var en typisk representant för den lilla borgerliga intelligentsian i dessa regioner. Han var en borgerlig nationalist som motsatte sig social revolution i större omfattning, men som övergått till bolsjevikerna under inbördeskriget p. g. a. de, ”vitas” förakt för de små nationaliteternas krav. När inbördeskriget var slut blev han åter anti-bolsjevik. Efteråt förenade han sig med basmakerna i Centralasien (s. 361 nedan), blev en välkänd pan-turansk propagandist och slog sig ner vid ett tyskt universitet, återvände till Turkiet och dömdes där 1944 för högförrädisk pan-turansk verksamhet. Han slöt slutligen fred med de turkiska myndigheterna och publicerade i Turkiet 1948 en starkt anti-rysk historik över Turkestan med titeln Turkestan Tarihi av vilken en engelsk översättning planeras.

[122] Det finns några ganska osammanhängande anteckningar av Castagné angående händelserna i Kazachstan 1920 och 1921 i *Revue du monde musulman*, LI (1922), 182-191: Han befann sig inte längre i Centralasien vid den tiden.

I norra Kaukasus hade en allmän bebyggelse också kommit till stånd under 1920. Fram till hösten det året var bilden fortfarande förvirrad. Den religiöse ledaren Gocinsky trotsade fortfarande sovjetmakten i Dagestan,[123] och längre västerut reste sig kosackerna i Terek-området i ryggen på sovjetstyrkorna som mötte Wrangel i Don-bäckenet och avskar än en gång de livsviktiga förbindelserna mellan Moskva och Baku,[124] men i oktober 1920 undertecknades ett vapenstillestånd med Polen, Wrangels arméer befann sig i full reträtt mot Krim och Stalin hade i *Pravda* definierat den nya ”sovjetiska autonoma” politiken.[125] Samma månad gav sig Stalin av på en omfattande resa i norra Kaukasus. Den 13 november 1920 talade han till en kongress bestående av Dagestans befolkning i Temir-Khan-Shure, deras tillfälliga huvudstad. Den auktoritativa rösten var inte att ta miste på. Nu när Wrangel hade blivit slagen och fred slutits med Polen ”har sovjetregeringen möjlighet att ägna sig åt frågan om autonomi för Dagestans folk”. Det framgick att ”Dagestan skulle styras efter sina egna särdrag, sitt eget levnadssätt och egna sedvanor”. Religiösa seder och bruk skulle förbli i orubbat skick: ”sovjetregeringen betraktar Shariatet som fullt giltig hävdvunnen lag”. Å andra sidan: ”självstyre för Dagestan innebär inte, och kan inte innebära, dess avskiljande från Sovjetryssland”.[126] Fyra dagar senare hölls en liknande kongress, bestående av folken i Terek-regionen som samlats under det gemensamma namnet ”bergsbefolkningen”, i Vladikavkaz. Hit kom Stalin för att förklara sovjetregeringens önskan i fråga om Terek-folkens levnadsförhållanden samt deras relationer till kosackerna”. Han talade både om bestraffningar och belöningar. Erfarenheten har visat att ”det faktum att bergsbefolkningen och kosackerna bodde tillsammans inom gränserna för en enda administrativ enhet ledde till oupphörliga oroligheter”. Kosackernas förräderi nyligen hade tvingat sovjetmyndigheterna att utesluta de grupper som försyndat sig och låta bergsbefolkningen slå sig ner på deras mark. Man hade beslutat fullfölja processen att skilja kosacker och bergsbefolkning åt, och att låta floden Terek bilda gränslinje mellan Ukraina och den nya autonoma Bergsbefolkningens socialistiska sovjetrepublik.[127] Följden av kongressen i Temir-Khan-Shure och Vladikavkaz blev att två nya autonoma sovjetrepubliker bildades genom ett dekret av VTsIK två månader senare — Dagestan och Bergsbefolkningens republik. Den senare som hade sin huvudstad i Vladikavkaz, delades senare upp i underavdelningar genom att flera autonoma regioner bildades.[128]

Den bebyggelse som sträckte sig genom de östra gränsstaterna under vintern 1920-21 var resultatet av sovjetarméernas slutliga seger i inbördeskriget. Maktfrågan hade avgjorts. Moskva var den primära auktoriteten och det var dags att etablera ett statsstyre som Moskva kunde acceptera och under härskare som, oberoende av om de var ryska eller inhemska, ville samarbeta med Moskva. I alla dessa områden var autonomi en rimlig lösning på det administrativa problemet, eftersom ingen av dem på intet vis kunde sägas uppfylla villkoren för oavhängighet. Graden av självstyre som de i praktiken kom att få inskränktes inte så mycket av den härskande maktens njugghet som av de lokala myndigheternas begränsade kapacitet. Uppgörelsens konstitutionella form var betydelsefull. Ingen som helst överenskommelse ingicks, inga villkor ställdes beträffande något av dessa områden mellan de centrala och de lokala myndigheterna. Självstyre beviljades i varje enskilt fall genom ett unilateralt beslut av de centrala myndigheterna. Frågan om deras medborgerliga ställning

[123] Stalin, *Sotjinenija*, IV, s. 397.
[124] Ibid., IV, s. 400.
[125] Se kapitel 13 nedan.
[126] Stalin, *Sotjinenija*, IV, s. 394-397.
[127] Ibid., IV, s. 399-403. Detta intressanta exempel på förflyttning av folkgrupper tycks ha varit ämnat dels som repressalieåtgärd, dels som försiktighetsåtgärd mot framtida oroligheter. Det finns inga uppgifter som visar i vilken omfattning förflyttningar faktiskt genomfördes, inte heller står det klart huruvida bergsbefolkningen överfördes från norra till södra stranden av Terek, eller kosackerna från södra till norra stranden.
[128] Handlingarna från den 20 januari 1921 vilka konstituera Dagestans autonoma socialistiska sovjetrepublik och Bergsbefolkningens autonoma sovjetrepublik finns i *Sobranie Uzakonenij*, 1921, nr 5, art. 39, och nr 6, art. 41. Angående underavdelningarna se *Revue du monde musulman*, LI (1922), s. 95-100.

fastslogs sålunda inom ramen för RSFSR:s författning. Frågan om den slutliga formen av en omfattande union av socialistiska sovjetrepubliker uppstod inte i de östra europeiska gränsstaterna.

Av alla gränsstater i denna region var Krim den som sist fick sina stadgar. Dess historia under revolutionsåren hade varit speciellt skiftande. Det var Wrangels sista tillflyktsort, den siste av de ”vita” generalerna. Och sedan han slutligen fördrivits i slutet av 1920, fortsatte den upproriska tatarbefolkningen att under nästan ett år trotsa sovjetförvaltningen. Till sist stadgades i ett dekret den 18 oktober 1921 Krims autonoma socialistiska sovjetrepublik som medlem av RSFSR.[129]

(c) Centralasien

Det område som under 1914 var allmänt känt som Ryska Turkestan var en bred landremsa som löpte österut från Kaspiska havet längs de norra gränserna av Persien, Afghanistan och Indien, och gick fram till Sinkiang (det s.k. ”Kinesiska Turkestan”) i öst. Det hade utgjort en del av Djingis Khans medeltida välde, och dess största städer, Tasjkent, Samarkand, Kodand, Bochara, Chiva och Merv, var fulla av traditioner och monument från en gammal civilisation. Historien och den välorganiserade livsstilen skiljde sålunda på ett markant sätt Turkestans befolkning från nomadkazacherna i stäpplandet uppe i norr, med vilka de dock hade stora ras- och språkmässiga likheter. Med undantag av de små iranska tajikgrupperna i sydöst, var befolkningen i Turkestan av enhetligt turkiskt ursprung och talade turkiska dialekter. Den senare tillkomna uppdelningen i turkar i väst, uzbeker i mitten och kirgiser i öst var delvis en fråga om administrativ bekvämlighet. Den var ett resultat av lokalt avund, snarare än djupare rasmässiga, språkliga eller historiska meningsskiljaktigheter. Turkestan hade först på 1870-talet införlivats med tsar-riket. Emiren av Bochara och khanen av Chiva hade behållit en nominell oavhängighet in i det sista. Dessa provinsers avlägsna läge och det jämförelsevis sena förvärvet av dem, gjorde att den ryska övervakningen här var ovanligt slapp. Men Turkestan hade blivit ett viktigt handelscentrum — särskilt sedan man börjat med bomullsodlingen — och en totalpopulation på ungefär 12 000 000 inkluderade 500 000 ryska immigranter.

Tasjkent var Turkestans administrativa centrum och den plats där den största ryska kolonin fanns. Det var huvudsakligen genom Tasjkent som det europeiska inflytandet spreds. Oroligheter som påverkades av första världskriget intensifierades av kazachupproret 1916 längs norra gränsen och av de stora mängder tyska och speciellt österrikiska krigsfångar som fanns i Turkestan och som inte heller före revolutionen underkastades någon särskild effektiv övervakning. Februarirevolutionen följdes av bildandet av en ”turkestansk kommitté” i Tasjkent, bestående av ämbetsmän och personer som stödde den provisoriska regeringen, samt av en sovjet av arbetar- och soldatdeputerade av mer radikal prägel, vars ordförande vid namn Broido, en gammal bolsjevikveteran, skulle komma att delta i sovjetisk östpolitik under de närmaste fem åren.[130] Båda dessa samfund bestod uteslutande eller huvudsakligen av ryssar. Det enda organiserade muhammedanska partiet i Turkestan, Ulema, bestod av religiösa ledare och godsägare, och det var ännu mindre intresserat av den sociala revolutionens sak än de muhammedanska rörelserna i Volga-bäckenet. Som överallt annars i det ryska imperiet, påskyndade auktoritetens allmänna sammanbrott kravet på självstyre. Redan i september 1917 störtades makthavarna i den provisoriska regeringen genom en lokal kupp av Tasjkent-sovjetens centrala exekutivkommitté. Tasjkent blev alltså sätet för den första sovjetiska (fast ännu inte bolsjevikiska) regeringen som etablerades i tsarernas forna kolonier.[131]

---

[129] *Sobranie Uzakonenij*, 1921, nr 69, art. 556.

[130] Broido var en av de fem medlemmarna i Narkomnats kollegium, och blev sedermera rektor för det kommunistiska Moskva-universitetet för arbetare i öst.

[131] *Proletarskaja Revoljutsija*, nr 10 (33), 1924, s. 138-161.

Några veckor efter dessa händelser avskars genom en resning av Orenburgkosackerna under deras ataman Dutov kommunikationerna mellan Europa och Centralasien under större delen av två år. Under hela denna period utestängdes det europeiska Ryssland från olja och bomull från Turkestan, och Turkestan berövades livsviktiga förråd av säd, och hungersnöd förekom i stora delar av Centralasien. Under dessa svåra förhållanden fick revolutionen i Turkestan klara sig själv utan ingripande från centrum.[132]

Den revolutionära rörelsen i Tasjkent var redan i början begränsad till den ryska kolonin. Ett beslut av sovjetkongressen i Tasjkent den 19 november-2 december 1917 uteslöt uttryckligen muhammedaner från regeringsposter,[133] och en av den nya regeringens första handlingar var att slå ner en revolt i stadens infödingskvarter. Under tiden hade emellertid en muhammedansk kongress samlats i provinshuvudstaden Kokand, i Fergana, och hade utropat ett självstyrande Turkestan ”i union med en federal, demokratisk rysk republik”.[134] Tasjkent-regeringen tog till offensiven och besegrade efter häftiga strider sin rival och intog Kokand.[135] Under de följande fem åren befann sig Fergana i ett tillstånd av anarki, eftersom det terroriserades av basmakerna — en regional benämning på ligor av laglösa och äventyrare som höll till i bergen och främst livnärde sig på stråtröveri.[136] Å andra sidan misslyckades en sovjetoffensiv mot Bochara som förgäves räknade med hjälp från ett ”ungt Bochara”-parti, en borgerlig nationalistgrupp med pan-turanska anspråk, och den 25 mars 1918 slöt Tasjkent-regeringen ett fördrag med emiren och erkände honom som en självständig makt.[137] Längre västerut fick khanen av Chiva också tillfälligt åtnjuta sin självständighet:[138] och i det turkmenska området öster om Kaspiska havet etablerade sig i juni 1918 en kortlivad antibolsjevikisk regering, huvudsakligen bestående av SR-män, med hjälp av en mindre brittisk flottenhet som gick upp genom Persien och intog Merv.[139] Under tiden var Tasjkent-regeringen fullständigt omgiven av fientligt eller potentiellt fientligt område. Ytterligare en allvarlig revolt mot den förekom i Tasjkent i januari 1919 och förorsakade intensiva repressalieåtgärder. Dess närmast mirakulösa fortsatta existens tycks ha åstadkommits av ett fåtal skickliga och hänsynslösa män i en situation där ingen alternativ auktoritet snabbt fanns att tillgå.

---

[132] Den mest övertygande källan från denna period finns i G. Safarov, *Kolonial'naja Revoljutsija: Opyt' Turkestana* (1921). Det finns också en kortfattad redogörelse av Castagne (som själv var i Turkestan fram till sommaren 1920) i *Revue du monde musulman*, 1 (1922), 28-73. Det som borde ge värdefulla informationer om dessa händelser, *Pobeda Velikoj Oktjabr'skoj Socialistitjeskoj Revoljutsii v Turkestane: Sbornik Dokumentov* (Tasjkent, 1947), har inte varit tillgänglig. En anmälare av detta arbete i Partijnaja 2izn', nr 4, 1948, klagar över att det ger intrycket av ”att de turkestanska arbetarnas kamp var avskuren från den allryska revolutionära kampen, och att under det första skedet av sovjetmaktens existens blev Turkestan som var omringat av fiender från alla håll lämnat sitt åt öde”, men han företer inga allvarliga bevis för att detta intryck inte motsvarar fakta. Safarov kallade Turkestan från 1917 till 1919 ”Johann Gottlieb Fichtes ideala slutna handelsstat” (op. cit. s. 75). Broido skrev själv i en samtida tidskrift: ”I nära två år var Turkestan överlämnat åt sig självt. I nära två år uteblev inte endast bistånd från Moskva genom Röda armen, utan praktiskt taget alla relationer överhuvudtaget.” (*Novyj Vostok*, II (1922), s. 79).

[133] G. Safarov, *Kolonial'naja Revoljutsija: Opyt'Turkestana* (1921), s. 70.

[134] Ibid., s. 71.

[135] En fullständig redogörelse för Kokand-regeringen och dess öde ges av-P. Aleksenkov i *Revoljutsija* v Srednej Azii: Sbornik (Tasjkent), I (1928), 21-40; II (1929), 43-81, inklusive kapitulationsakten som undertecknades den 22 februari 1918. Bland punkterna i Kokand-regeringens program fanns upprätthållandet av privategendom, av shariatet, och av kvinnodiskrimineringen. Det fick stöd av några borgerliga ryssar som var fientliga till bolsjevikerna. Men i denna kamp mellan revolutionära ryssar och konservativa muhammedaner tycks nationella känslor i allmänhet ha betytt mest.

[136] När det gäller kortfattade förstahandsrapporter om basmakerna se *Revue du monde musulman*, LI (1922), 236-243; *Novyj Vostok*, II (1922), s. 274-278.

[137] *Revue du monde musulman*, LI (1922), s. 217-218.

[138] Händelserna i Chiva 1916-1920 beskrivs i *Novyj Vostok*, III (1923), 241-257.

[139] En rapport om denna ”regering”, som varade från augusti 1918 till mars eller april 1919, återfinns i Castagné *Revue du monde musulman*, LI (1922), s. 192-201. Angående britternas medverkan se *Journal of the Central Asian Society*, IX (1922), II, s. 96-110.

Det kommunistiska partiet i Turkestan var en ung organisation. Innan oktoberrevolutionen var det sällsynt med socialdemokrater i Turkestan och man gjorde ingen åtskillnad mellan bolsjeviker och mensjeviker. Inte förrän i juni 1918 höll Turkestan-bolsjevikerna sin första blygsamma kongress med ungefär 40 delegater. Ett otillräckligt antal medlemmar var emellertid den obetydligaste av det nya partiets svagheter. Tillkommet efter revolutionens seger hade det inte tjänat sin lärotid som kämpande organisation. Den ryska kolonin i Turkestan föll inom två stora kategorier. Den första bestod av ämbetsmän, köpmän och medlemmar av intelligentsian, den andra av ryska arbetare, de flesta järnvägsarbetare. Båda dessa grupper hade sina skäl att sluta sig till partiet, vilket också enligt ett vittne omfattade sådana orimliga personer som ”den kommunistiske prästen, den ryske poliskommissarien och kulaken från Semiretji som fortfarande anställer dussintals arbetare, har hundratals kreatur och slår ner kazakerna som vilda djur”.[140] Turkestan-bolsjevikerna, eggade av det ryska exemplet, fick snabbt övertaget. Överlämnade åt sig själva och utan direkt vägledning från Moskva föll de offer för två irrläror. För det första betraktade de bönderna som huvudsakligen kontrarevolutionära och förkastade Lenins doktrin om att en allians mellan proletariatet och de fattiga bönderna var nödvändig för att kunna genomföra revolutionen mot godsägarna och bourgeoisin. För det andra behöll de tillräckligt mycket av härskarklassmentalitet för att se ner på de muhammedanska massorna och så långt som möjligt utesluta dem från aktivt deltagande i regeringsangelägenheter,[141] med det naturliga resultatet att de få muhammedanska medlemmarna i partiet å sin sida hängav sig åt starka nationalkänslor. Partiet visade alltså exempel både på ”storrysk chauvinism” och muhammedansk nationalism, vilka bådadera var en styggelse för sund partidoktrin.

> Militant storrysk chauvinism (skrev Broido 1920), och de förslavade koloniala massornas defensiva nationalism, genomsyrades av misstro till ryssarna – det är den turkestanska verklighetens fundamentala och karakteristiska egenskap.[142]

Under tiden hade stampartiets 8:e kongress samlats i Moskva i mars 1919, och hade medan de antog ett nytt partiprogram haft en lång diskussion om nationalitetspolitiken. Fastän Turkestan inte blev omnämnt var kanske några delegater medvetna om diskrepansen mellan det som skedde i Tasjkent och de principer som uttrycktes på kongressen, och det var vid denna tid som Moskva först började uppmärksamma händelser i det fjärran Centralasien. Den 1 juni 1919 fäste en artikel i Narkomnats officiella organ uppmärksamheten på betydelsen av Turkestan som utgångspunkt för befrielsen av de östra delarna, och fjorton dagar senare förklarade ytterligare en artikel att ”Turkestan, kommunismens utpost i Asien, väntar på hjälp från centrum”.[143] Den 12 juli 1919 fäste ett telegram från partiets centralkommitté Tasjkentregeringens uppmärksamhet på nödvändigheten att ”samla den inhemska turkestanska befolkningen till regeringsarbete på bred proportionell basis” och att ”upphöra att lägga beslag på muhammedansk egendom utan de regionala muhammedanska organisationernas medgivande”.[144] Enligt en brittisk officer, som just då var stationerad i Tasjkent, mottogs den första anhållan med häpnad. Att på 95 % av de administrativa posterna tillsätta Turkestans

---

[140] *Desjatyj S'ezd Rossijskoj Kommunistitjeskoj Partii* (1921), s. 105. Semiretjie var den nordöstra provinsen i Kazachstan. Kulakerna var de ryska bönder som bosatt sig på den jord de tagit från kazacherna.

[141] Den femte sovjetkongressen i maj 1918 hade formellt upphävt förbudet mot att tillsätta muhammedaner på regeringsposter, men ”endast tillfälligtvis uppnåddes maktställning av representanter för kirgiser och uzbeker, eller oftare, tatarer.” (G. Safarov, *Kolonial'naja Revoljutsija: Opyt'Turkestana* (1921], s. 85). Fackförbunden godkände endast ryska arbetare (ibid., s. 115). Den stadga i RSFSR:s författning som uteslöt företagare med hyrd arbetskraft från sovjetiskt medborgarskap tillämpades inte i Turkestan.

[142] *Zjizn Nacional' nostej*, nr 23 (80), 18 juli 1920. En redogörelse för partiets tillväxt och dess två första kongresser (juni och dec. 1918) återfinns i P. Antropov i *Revoljutsija v Srednej Azii: Sbornik* (Tasjkent,) I (1928) 7-20, II (1929), 10-42. Det bästa uttalandet rörande dessa uppdelningar och doktrinära svagheter finns i ett par anteckningar av Frunze vilka skrevs under hans uppehåll i Turkestan 1919-20 och publicerades i hans samlade verk (M. P. Frunze, *Sobranie Sotjinenij*, I (1929), s. 119-121).

[143] *Zjizn Nacional'nostej*, nr 20 (28), 1 juni 1919; nr 22 (30), 15 juni 1919.

[144] Lenin, *Sotjinenija*, XXIV, s. 811.

egna invånare skulle ha betytt ”slutet för bolsjevikregeringen”.[145] Det inbördes samförståndet mellan Moskva och Tasjkent utvecklades mycket långsamt. I okt. 1919 när kommunikationerna efter nästan två års avbrott återupptogs,[146] utnämnde VTsIK och Sovnarkom i en gemensam resolution en kommitté som skulle ge sig av till Turkestan för att försöka ordna upp situationen.[147] Resolutionen erinrade om att:

> ”Självbestämmande för befolkningarna i Turkestan och avskaffandet av alla nationella olikheter och alla privilegier utövade av en nationell grupp över en annan utgör grunden för den ryska sovjetregeringens samtliga politiska företag och tjänar som rättesnöre för allt arbete inom dess organ ... Det är endast genom sådant arbete som den misstro de infödda arbetande massorna i Turkestan hyser för de ryska arbetarna och bönderna, alstrad av den ryska tsarismens mångåriga övervälde, slutgiltigt kan övervinnas.[148]

Kommitténs uppdrag understöddes av ett brev från Lenin till ”de kommunistiska kamraterna i Turkestan”, i vilket han uppmanande dem att ”etablera kamratliga relationer med befolkningen i Turkestan” och att ”utplåna alla spår av storrysk imperialism”.[149] I slutet av jan. 1920 avgick det första ”röda tåget” från Moskva till Turkestan fullt utrustat med propagandister och litteratur på de lokala språken.[150]

Kommitténs ankomst, och utan tvivel också den makt- och prestigeökning som centralregeringen hade fått genom att besegra Koltjak och Denikin, ledde fram till en snabb förbättring 1920. Enheter ur Röda armén fanns nu för första gången tillgängliga för att öka de lokala skattepålagorna, och de dittills oberoende furstendömena Chiva och Bochara kunde enas. Khanen av Chiva drevs ut och i april 1920 tillkom en sovjetisk, fast ännu inte socialistisk, republik av Chorezm (en förnyelse av det gamla namnet Chiva).[151] Ungefär samtidigt dukade emiren av Bochara under för den ”unga Bochara”rörelsen, medan bolsjevikstyrkor under Frunzes befäl trängde fram mot hans huvudstad,[152] och den 5 okt. 1920 samlades den första kongressen av Bochara-arbetare i det palats som tillhörde emiren av Bochara.[153] Enligt ett vittne var det vid detta tillfälle som inflytandet från den ”unga Bochara”-rörelsen, vilken bestod av ”den yngre generation av upplysta köpmän vilka hämtade inspiration från de unga turkarna och drömde om en nationell renässans”, började ge vika för inflytandet från ett bochariskt kommunistparti i vardande, vars ledare var Faizulla Chozaev.[154] I december 1920 uppenbarade sig en delegat från Bochara i Moskva för att framföra hälsningar från ”det sovjetiska Bochara” till den 8:e allryska sovjetkongressen.[155] Efter att ha upprättat sovjetregimer i Chorezm och i Bochara slöt man snart fördrag med RSFSR.[156]

Kommittén för Moskva — och speciellt Frunze, dess militäre medlem — hade uppenbarligen spelat en viktig roll när det gällde att organisera dessa segrar. Det visade sig emellertid svårt att ge det lokala' partiet mer än ett yttre sken av enhet och ortodoxi, eller att i Turkestan

---

[145] F. M. Bailey, *Mission to Tashkent* (1946), s. 190-191.
[146] Bolsjevikernas återintagning av Asjchabad i okt. 1919 öppnade vägen över Kaspiska havet. Järnvägen genom Orenburg var inte klar förrän våren därpå.
[147] Medlemmarna i kommittén bestod av Eliava (en georgier som nyligen övergått från mensjevikerna), Frunze (som utnämndes till överbefälhavare vid turkestanska fronten), Kuibylev, Rudzutak, Boky och Golosjtjekin (G. Safarov, *Kolonial'naja Revoljutsija: Opyt' Turkestana* (1921) s. 105).
[148] Lenin, *Sotjinenija*, XXIV, s. 810-811.
[149] Lenin, *Sotjinenija*, XXIV, s. 531.
[150] *Zizn'Nacional'nostej*, nr 4, (61), 1 feb. 1920.
[151] Castagné (*Revue du monde musulman*, LI (1922), 207) förlägger dessa händelser till första hälften av 1919, men tillägger att de omedelbart följdes av förhandlingar angående ett fördrag med Moskva (vilket slöts i sept. 1920) – han tycks ha feldaterat dem med ett år.
[152] M. P. Frunze, *Sobranie Sotjinenij*, I (1929), s. 142-143; *Revue du monde musulman*, LI (1922), s. 219.
[153] *Novyj Vostok*, II (1922), s. 272.
[154] A. Barmine, *One Who Survived* (1945), s. 103.
[155] *Vos'moj Vserossijskij S'ezd Sovetov* (1921), s. 225-226.
[156] Se kapitel 13 nedan.

tillämpa den ”österländska” taktiken att söka få till stånd en allians med de muhammedanska folken, vilken hade antagits i de andra gränsstaterna i öst från och med 1920. På sommaren det året förklarades i ett brev från partiets centralkommitté till de turkestanska partiorganisationerna att ”det först och främst var ryska kommunisters plikt att vinna de arbetande och förtryckta folkens förtroende”.[157] Det gjordes försök att bryta ner den nationella diskrimineringen[158] men det fanns mycket få utbildade kommunister i Turkestan, och de doktriner som utgick från Moskva verkade omöjliga att tillämpa på ett land där principen om nationell jämlikhet och icke-diskriminering skulle göra att en liten och relativt progressiv rysk minoritet underordnades de efterblivna bondemassor som representerades av en handfull nationellt sinnade muhammedanska intellektuella. Situationen inbjöd till ett missbruk som det skulle ta lång tid att bli av med. Safarov, en av de få ”gamla bolsjeviker” som hade besökt Turkestan, skrev 1920:

> Från och med revolutionens första dagar grundlade sovjetmakten i Turkestan föreställningen att den hölls uppe av ett tunt skikt av ryska järnvägsarbetare. Till och med nu är det allmänna intrycket att det endast är ryssar som uppbär den proletära diktaturen i Turkestan ... Nationella olikheter i Turkestan, olikheter mellan européer och infödda, finns överallt ... I Turkestan har det funnits några underliga kommunister och alla har ännu inte gett sig av.[159]

Några veckor senare höll en muhammedansk delegat från Turkestan ett oförställt anförande på samma tema vid de östra befolkningarnas Baku-kongress. Han klagade över det faktum att Zinovjev, Radek och andra revolutionära ledare, aldrig hade varit i Turkestan och pekade på sovjetpolitikens ”otillräcklighet” under de tre sista åren, samt begärde att man skulle avsätta ”era kolonister som nu är verksamma under kommunismens täckmantel” (rapporten uppger applåder och bravorop vid detta tillfälle), och fortsatte:

> Det finns ibland er, kamrater, personer som under kommunismens täckmantel förstör hela sovjetmakten och hela den sovjetiska politiken i öster.[160]

Anklagelsen upprepades på den 10:e partikongressen i mars 1921 i Moskva då Safarov, i egenskap av turkestansk delegat, återigen kritiserade sammansättningen av det lokala partiet och krävde en mera aktiv kamp både mot storrysk chauvinism och mot muhammedansk nationalism.[161] Så sent som i januari 1922 uppmanade partiets centralkommitté fortfarande de turkestanska kommunisterna att göra sig fria från ”kolonistiska avvikelser”, och lät dem förstå att Turkestan inte kunde tillåtas bli ett ryskt Ulster — ett kolonisternas *fronde*, bestående av en nationell minoritet som räknar med stöd från centralmakten.[162]

Den nationella frågan var alltså fortfarande inte avgjord när, genom ett VTsIK-dekret den 11 april 1921, en turkestansk socialistisk sovjet-republik bildades som autonom enhet inom RSFSR.[163] Den tveksamhet som åtföljde beslutet visade sig dock i det faktum att man

---

[157] G. Safarov, *Kolonial'naja Revoljutsija: Opyt'Turkestana* (1921), s. 133.
[158] Två exempel på en mer försonlig nationell politik vilka citeras av Castagné (*Revue du monde musulman*, 1 (1922), s. 68-69) belyser den komplicerade situationen i Turkestan: vintern 1920-21 ersattes söndag med fredag som veckans vilodag, och postverket godtog för första gången telegram på de lokala språken.
[159] *Pravda*, 20 juni 1920. Vid den 10:e partikongressen i mars 1921 i Moskva berättade Safarov att han föregående sommar hade sett följande notis i en liten stad i Turkestan: ”emedan gudstjänsten idag hålles av en kommunistisk präst inbjuds alla medlemmar av kommunistpartiet att deltaga” (*Desjatyj Sezd Rossijskoj Kommunistitjeskoj Partii* (1921), s. 104). Broido märkte att det fanns muhammedanska kommunister som ”beder på utsatta tider” och en rysk ärkeabbot, som ”står i spetsen för en länskommitté, eller utger en parti- och sovjettidskrift” (*Zjizn'Nacionenostej*, nr 23 (80), 18 juli 1920).
[160] *Iyi 'Sezd Narodov Vostoka* (1920), s. 85-91.
[161] *Desjatyj Sezd Rossijskoj kommunistitjeskoj partii* (1921), s. 163-168. Stalin svarade inte direkt på Safarovs kritik vid kongressen men han accepterade däremot de flesta av dennes förändringar av resolutionen när det gällde nationalitetsfrågan. Vid ett tidigare tillfälle hade Stalin förringat anklagelsen om ”stormaktschauvinism” och uttalat sig kritiskt om ”nationalistiska kvarlevor” bland turkisktalande kommunister, (*Sotjinenija*, V, s. 1-3.)
[162] *Zjizn' Nacional 'nostej*, nr 3 (132) 26 jan. 1922.
[163] *Sobranie Uzakonenij*, 1921, nr 32, art. 172.

skyndsamt skickade ut ”en tillfällig kommitté för Turkestans angelägenheter” som var ansvarig inför VTsIK och Sovnarkom och som ”praktiskt skulle genomdriva sovjetmaktens politik rörande den nationella frågan”.[164] Den nya republiken omfattade den del av Centralasien som sträckte sig från Kaspiska havet i väster till Singkiang i öster, från de persiska och afghanistanska gränserna i söder till de kazachstanska gränsområdena i norr. Republikens främsta organ var ”arbetarnas, dekanernas, böndernas, Röda arméns och kosackernas deputerades sovjetkongress”, och det faktum att man på ett så iögonenfallande sätt inbegrep ”dekanerna”, eller de muhammedanska bönderna, avsåg uppenbarligen att tillkännage den nya nationella jämlikhetspolitiken. Den nya regimen lyckades inte föra med sig omedelbar fred. Hösten 1921 uppenbarade sig plötsligt Enver Pasha på scenen för att ställa sig i spetsen för ett allvarligt uppror i östra Bochara. Han vädjade till de pan-turanska strävanden som fanns hos den ”ungbochariska” rörelsen och hos flera av de muhammedanska församlingarna i Turkestan, lyckades åstadkomma ett förbund med basjmakerna och fick landets östra delar att resa sig mot Tasjkent.[165] Revolten kuvades till sist efter flera månaders kamp, under vilken Enver själv dödades den 4 augusti 1922 — ett trivialt slut på en melodramatisk karriär. Därefter återupprättades sovjetmakten gradvis. Det var inte förrän efter bildandet av Sovjetunionen och Lenins död som man beslöt att underlätta regerings-problemet i Turkestan och ge större utrymme åt nationella strävanden genom att uppdela det i fyra separata nationella republiker. Man tog också tillfället i akt att uppfylla ett löfte som den nybildade autonoma Kazachrepubliken hade fått 1920. Man hade lovat att ”i enlighet med befolkningens vilja”[166] överlämna till republiken de kazachområden som hittills tillhört Turkestan.

(d) De transkaukasiska republikerna

Situationen i Transkaukasien komplicerades av den nationella frågans dubbla karaktär. I området fanns, som i de västra gränsstaterna, högtstående folkgrupper vars krav på nationellt oberoende inte utan vidare kunde tillbakavisas, samt, liksom i de östra gränsstaterna, primitiva grupper vars utvecklingsnivå inskränkte dem till den mest elementära formen av lokalt självstyre. Bortsett från en betydande immigrantbefolkning bestående av ryssar och turkar, var Transkaukasien hemort för ungefär 8 infödda nationella grupper, av vilka de tre största — georgierna, armenierna och azerbajdzjanerna bestod av mindre än 2 000 000 individer, och uppblandningen med olika folk hade blivit en vanlig orsak till konflikter. Den ekonomiska och sociala strukturen var likaledes mångfacetterad. Bondebefolkningens levnadsstandard var låg, t.o.m. i jämförelse med det europeiska Ryssland. I Azerbajdzjan var den allra lägst. Feodala arrendesystem fortlevde bland bekerna i det muhammedanska Azerbajdzjan och furstarna i det kristna Georgien. Armenien, och i mindre utsträckning Georgien, hade en köpmannaklass och en radikal intelligentsia, men praktiskt taget inget proletariat bortsett från en handfull järnvägsarbetare. I Baku hade oljeindustrin dragit till sig en stor rysk såväl som en armenisk koloni och ett proletariat som var delvis inhemskt, delvis ryskt.

De etniska gränser som skilde de tre främsta nationella grupperna åt var på flera ställen oklart angivna. Armenien blev speciellt lidande i detta avseende beroende på att Turkiet ständigt förföljde och skingrade Armeniens befolkning. Det fanns fler armenier i Georgien och Azerbajdzjan än i den till sist bildade Armeniska republiken: Tiflis, Georgiens huvudstad,

---

[164] Ibid., nr 32, art. 173. Medlemmarna i kommittén var Tomskij och Rudzutak, nyligen huvudpersoner i fackförbundskonflikten vid den 10:e partikongressen i mars 1921; A. Barmine, *One Who Survived* (1945), s. 99, beskriver ett besök hos dem i Tasjkent.

[165] Den fullständiga rapporten om basmak-upproret, inklusive några pittoreska detaljer om Envers pan-islamitiska anspråk, återfinns i *Novyj Vostok*, II (1922), s. 274-284. Enligt Castagnaé, *Revue du monde musulman* LI (1922), 228-229, anmodades Enver av bolsjevikerna att medla med rebellerna men gick i stället över till dessa. Författaren befann sig dock inte längre i Centralasien vid denna tid och hans källor är inte alltid tillförlitliga.

[166] *Politika Sovetskoj Vlasti po Nacional'nomu Voprosu* (1920), s. 44, art. 65.

hade en större armenisk befolkning än någon annan stad och omfattade fler armenier än georgier. Under dessa omständigheter riktades lika ofta nationella fientligheter mot rivaliserande nationella grupper som mot den jämförelsevis obemärkta ryska befolkningen:

> Om ... det inte finns någon allvarlig anti-rysk nationalism i Georgien (skrev Stalin 1912) beror det främst på att det inte finns några ryska jordägare där, eller någon storrysk bourgeoisie som skulle kunna underblåsa en sådan nationalism bland massorna. I Georgien finns det en anti-armenisk nationalism, men detta beror på att det finns en stor armenisk bourgeoisie där, som, eftersom den överträffar den lilla och fortfarande obefästa georgiska bourgeoisin, driver den senare till anti-armenisk nationalism.[167]

Både genom att stimulera nationella rörelser och förlama den ryska kontrollen banade februarirevolutionen väg för ett långvarigt skede av oroligheter och kaos. Ingenstans i det forna tsarväldet verkade emellertid en lösning efter nationella linjer, vid första anblicken, mindre lovande eller mindre praktiskt genomförbar. En regionalkongress av kaukasiska bolsjeviker vilken hölls i Tiflis i september 1917 kom fram till slutsatsen att man med tanke på Kaukasusnationernas mångfald, obetydliga invånarantal och geografiska uppblandning inte kunde ”rekommendera vare sig separation eller federal statsbildning i fråga om de kaukasiska nationaliteterna”.[168]

Oktoberrevolutionens första resultat var bildandet av ett ”transkaukasiskt kommissariat”, i Tiflis den 15-28 november 1917, vars maktbefogenheter härrörde från en transkaukasisk representantförsamling, genom ett genialt system sammansatt av de representanter som valdes av de transkaukasiska provinserna till den konstituerande församlingen i Petrograd, samt supplementrepresentanter valda i samma proportioner av de olika partierna. Kommissariatet omfattade en obehaglig koalition mellan å ena sidan azerbajdzjan-hövdingar och georgiska jordägare vilka hoppades kunna ersätta den ryska maktställningen med eget välde, och den radikala georgiska intelligentsian som gav näring åt nationella strävanden och också hoppades få utgöra den härskande klassen i en framtida nation.[169] Dess sammansättning och drivande kraft var övervägande georgisk. Dess ordförande var den radikala georgiske politikern Gegetjkori, och den verkade sida vid sida med ”ett regionalt centrum” av lokala arbetar-, bonde- och soldatdeputerade sovjeter över vilka den georgiske mensjevikledaren Jordania presiderade. Kommissariatet avsåg inte först att bilda regering eller kräva oavhängighet för Transkaukasien. Dess första proklamation, utfärdad den 18 november-1 december 1917 under namnet ”den transkaukasiska revolutionära demokratin”, hävdade ”full självbestämmanderätt för nationaliteterna såsom det proklamerats i den ryska revolutionen”, men gjorde endast anspråk på att verkställa sin auktoritet i avvaktan på samman-kallandet av den konstituerande församlingen i Petrograd.[170] Men dess åskådning var främst anti-bolsjevikisk, och vilken statsform det än bekände sig till, fick det, i och med sin vägran att efter upplösningen av den konstituerande församlingen erkänna den ryska sovjetregeringen, en *de facto* oavhängig ställning.

Under tiden hade ett vapenstillestånd med turkarna undertecknats den 5-18 december 1917 och de sista ryska arméerna vid turkiska gränsen försvann. Fördraget i Brest-Litovsk den 2 mars 1918, där Transkaukasien inte deltog i förhandlingarna, innehöll en bestämmelse om överlåtelse av de georgiska provinserna Kars och Batum till Turkiet, samt av det huvudsakligen armeniska distriktet Ardahan. Denna tillbakavisades häftigt av ledande georgiska talesmän,[171] och det transkaukasiska kommissariatet protesterade officiellt mot överlåtelsen av

---

[167] Stalin *Sotjinenija*, II, s. 307.
[168] *Revoljutsija i Nacional'nyi Vopros: Dokumenty i Materialy*, ed. S. M. Dimansjtein, III, (1930), s. 411-412.
[169] Stalin, *Sotjinenija*, IV, s. 53.
[170] Den utförligaste källan rörande dessa händelser är den del av *Dokumenty i Materialy po Vnesjnej Politike Zakavkaz'ja i Gruzii*, som är publicerad av den georgiska regeringen i Tiflis 1919; angående proklamationen den 18 november-1 december 1917, se s. 8-10.
[171] *Dokumenty i Materialy* (Tiflis, 1919), s. 164, 168, 171.

transkaukasiska provinser genom beslut som fattats utan dess vetskap eller godkännande.[172] Turkiet, som tog Batum i besittning den 15 april 1918, övertog skyndsamt sina nya landvinningar och visade sig ganska ivriga att utvidga dem. Inför utsikten att ställas inför turkiskt hot och utan hopp om ryskt stöd proklamerade den transkaukasiska församlingen den 22 april den oavhängiga Transkaukasiska federala republiken.[173] Dess förordningar avsåg att gälla alla det forna tsarrikets transkaukasiska provinser, med undantag av de områden som överlåtits till Turkiet i Brest-Litovsk, samt staden Baku. I Baku fick bolsjevikerna redan första revolutionsvintern en fast ställning, främst tack vare den stora kolonin av arbetare, ryska och andra, inom oljeindustrin. En regelmässig sovjetregering, ledd av Sjaumjan, en gammal bolsjevik och vän till Lenin, etablerades i april 1918 och fick stöd av en stor del av den betydande armeniska befolkningen, som fruktade den turkvänliga azerbajdzjanska befolkningen i inlandet. Under dessa förhållanden fortlevde den i ungefär fyra månader. Ett påstående av Stalin i maj 1918 att Baku i egenskap av ”Sovjetmaktens fäste i Transkaukasien” hade ”samlat hela östra Transkaukasien från Lenkoran och Kuba till Elizavetpol omkring sig”,[174] tycks å andra sidan ha varit föga mer än ett önsketänkande.

Det transkaukasiska enhetsexperimentet blev kortlivat. Vid en kongress i Batum i maj 1918 som avsåg att sluta fred med Turkiet kom de underliggande fientligheterna mellan den Transkaukasiska republikens tre medlemmar i ljuset. Georgierna emotsåg oreserverat stöd från de andra deltagarna när det gällde motståndet mot det turkiska kravet på Batum. Men Armeniens missnöje med Georgien var lika intensivt som dess klagomål på turkarna, och azerbajdzjanerna föredrog sina turkiska grannar, som hade samma religion, framför de kristna. Armenien och Azerbajdzjan kände gemensam avund mot Georgiens dominerande roll i republiken. I vart och ett av dessa tre länder underblåstes och utnyttjades dessa nationella motsättningar av regeringspartiet — mensjevikerna i Georgien, dasjnakerna i Armenien och Musawat-(”jämlikhets”-)partiet i Azerbajdzjan. Samarbetet upphörde snart. Den 26 maj 1918 sammanträdde den transkaukasiska församlingen för att upplösa republiken, och samma dag proklamerade en georgisk nationalförsamling en oavhängig georgisk republik.[175] Oberoende armeniska och azerbajdzjanska republiker proklamerades två dagar senare.

Självständigheten för dessa nybildningar visade sig t.o.m. ännu mindre varaktig än den transkaukasiska republikens. Inom de närmast följande veckorna överföll turkiska styrkor större delen av Armenien, och Azerbajdzjan-regeringen blev en marionett under turkiskt militärkommando. Georgien undgick samma öde genom att söka stöd och beskydd hos Turkiets allierade, Tyskland. Den 28 maj 1918 undertecknades ett tyskt-georgiskt fördrag i vilket Georgien accepterade Brest-Litovsk-gränserna men försäkrade sig om en underförstådd tysk garanti gentemot ytterligare turkiskt övergrepp. Tyskland åtog sig att utnämna diplomatiska och konsulära tjänstemän i Georgien även om det avstod från att formellt erkänna

---

[172] Z. Avalisjili, *The Independence of Georgia in International Politics* (n. d. [71940]), s. 27. Detta är en engelsk översättning av en bok skriven av en georgisk borgerlig diplomat, publicerad i Paris på ryska 1924.

[173] Församlingens förhandlingar i *Dokumenty i Materialy* (Tiflis, 1919), s. 200-222. Ordförande i församlingen var den välkände georgiske mensjeviken Tjcheidze och den nya regimens premiärminister, en annan georgier vid namn Tjchenkeli.

[174] Stalin, *Sotjinenija*, IV, s. 96.

[175] De anföranden som hölls av den georgiske talesmannen Cereteli vid den transkaukasiska församlingens sista session finns i *Dokumenty i Materialy* (Tiflis, 1919) s. 317-330; Georgiens oavhängighetsförklaring i ibid., s. 336-338: den senare också i *Kljutjnichov i Sabanin, Mezjdunarodnaja Politika*, II, (1926), s. 435-436. I deklarationen förebrås den ryska sovjetregeringen för att ha öppnat ”Georgiens gränser för fientlig invasion och överlåtit georgiskt territorium till fienden”, och citerar det sovjetdekret som erkänner ”friheten för varje folkgrupp som utgör en del av Ryssland att välja lämplig politisk regim, inklusive fullständig frigörelse från Ryssland”. Den svagt ursäktande tonen i båda dokumenten röjer ett starkt drag av osäkerhet när det gällde de slutliga självständighetsutsikterna.

Georgiens självständighet, uppenbarligen p.g.a. respekt för rysk känslighet.[176] Tyskland tillförsäkrade sig alltså kontroll över den viktiga transkaukasiska järnvägen som fraktade olja från Baku till Svarta havet, och Georgien gick med på att ställa allt sitt råmaterial, varav mangan var det ojämförligt mest betydande, till Tysklands förfogande så länge kriget varade. Stärkt av denna allians slöt Georgien ett fredsfördrag med Turkiet den 4 juli 1918.[177] En tysk garnison förlades till Tiflis, och det sovjetisk-tyska fördraget som utgjorde supplement till det i Brest-Litovsk och som undertecknades i Berlin den 27 augusti 1918, innehöll ett moment i vilket sovjetregeringen gick med på det tyska erkännandet av ett oavhängigt Georgien.

Orsaken som fick Georgien att hävda nominell, och i viss mån faktiskt, oavhängighet, i ett skede då Armenien och Azerbajdzjan strängt taget var utplånade som oavhängiga enheter var delvis av tillfällig art. Tyskland intresserade sig för Georgiens mangan, och var också angeläget att behålla sin ställning i Kaukasus för att kunna ha uppsikt över sin opålitlige allierade och bevaka Ryssland. Av dessa orsaker var det viktigt att ”svepa den tyska manteln” över den georgiska republiken. Men Georgien hade också vissa inneboende fördelar framför de två andra transkaukasiska nationella grupperna. I Georgien fanns återstoden av en infödd georgisk aristokrati och inslag av en infödd bourgeoisie och intelligentsia som gav det en viss nationell sammanhållning. I Georgien hade också det socialdemokratiska partiet vuxit fram inom landet, och det frambringade åtskilliga anmärkningsvärda personligheter förutom Stalin själv, även om det liksom flertalet ryska socialdemokratiska grupper utanför de stora industriområdena främst var mensjevikiskt till sin sammansättning och bland ledarna. Utnämningen av Jordania, partiledaren och ordförande i sovjeten, till regeringschef i juni 1918 gjorde slut på motsättningarna mellan regering och sovjet och befäste mensjevikernas ställning som härskande makt. Huruvida Georgien, som var en oansenlig borgerlig republik, utan yttre interventioner från något håll under dessa år kunde ha etablerat en effektiv självständighet förblir en akademisk fråga. Men dess krav var något mindre orealistiska än de som framfördes av de två andra större transkaukasiska befolkningarna.

Sommaren 1918 blev sålunda Transkaukasien delat mellan Tyskland och Turkiet. Ryssland var totalt utelämnat, med undantag av det vanskliga sovjetiska innehavet av staden Baku. Centralmakternas sammanbrott under hösten samma år resulterade i att tyskt och turkiskt styre ersattes med brittiskt. Brittiska styrkor under general Dunsterville hade från Persien redan trängt in i Azerbajdzjan, och intog faktiskt Baku i slutet av augusti 1918, endast för att bli tvungna att retirera den 15 september inför de framträngande turkarna.[178] När både det tyska och det turkiska motståndet bröt samman sex veckor senare, trängde brittiska styrkor återigen fram och intog Baku och Transkaukasiens största städer precis lagom för att i sin linda kväva ett i december 1918 begynnande gränskrig mellan Georgien och Armenien.[179]

---

[176] En episod i den Transkaukasiska republikens korta tillvaro var ett erbjudande från den lokale tyske befälhavaren, general von Lossow, att medla mellan den och den ryska Sovjetrepubliken. Detta erbjudande accepterades av Tjitjerin, *Dokumenty i Materialy*, (Tiflis, 1919), s. 302-303, men gav inget resultat, troligtvis på grund av upplösningen av Transkaukasiska republiken.

[177] De georgisk-tyska traktaten finns tryckta i *Dokumenty i Materialy*, (Tiflis, 1919), s. 339-342. Det mest betydande georgisk-turkiska fördraget har utelämnats, tydligen genom ett förbiseende, eftersom det förekommer ett avbrott i texten mellan sidorna 352 och 353. Det finns egendomliga diskrepanser mellan texten och innehållsförteckningen på denna punkt: den senare utelämnar de tyska fördragen helt och hållet.

[178] Dessa operationer beskrivs livligt med naiv men emellanåt upplysande politisk kommentar i L. C. Dunsterville, *The Adventures of Dunsterforce*, 1920). En rysk översättning med titeln *Britanskij Imperializm v Baku i Persii*, 1917-1918, publicerades i Tiflis 1920. De 26 sovjetkommissarier som hade bildat regering i Baku från april till juli 1918 flydde inför ankomsten av de brittiska styrkorna till Baku. Men i september föll de i händerna på de anti-bolsjevikiska transkaspiska myndigheterna och mördades — med, påstods det, — den lokale brittiske militärkommendanten som medbrottsling, eller åtminstone under hans tysta bifall. Denna handling blev en cause célèbre och vem som har ansvaret för den diskuterades fortfarande i korrespondensen mellan de brittiska och sovjetiska regeringarna fyra år senare. (Cmd 1.846 (1923).

[179] Det är lustigt att notera att Georgiens regering samma dag som den sände en formell protest mot brittiska truppers intrång i Georgien (22 december 1918) också vädjade till den brittiska militärbeskickningen om hjälp att

Den 31 december 1918 upplyste den brittiska regeringen en georgisk delegation att de ”sympatiserar med proklamationen av Georgiska republikens självständighet och är redo att påskynda dess erkännande vid fredskonferensen”, och armeniska och azerbajdzjanska nationella regeringar som återställts i och med Turkiets fall och åtnjöt ett mindre iögonenfallande mått av brittiskt beskydd, sände också delegationer till fredskonferensen i Paris. Här komplicerades emellertid frågan genom det stöd som givits åt Koltjak och Denikin vilka var ovilliga att erkänna transkaukasisk oavhängighet. Det var först efter besegrandet av de främsta ”vita” arméerna som Högsta rådet i januari på Curzons begäran beslöt att *de facto* erkänna Georgien, Azerbajdzjan och Armenien. Men vackra ord i Paris betydde inte mycket i Transkaukasien. Innan 1919 var till ända hade de brittiska trupperna dragits tillbaka från hela området (utom från hamnen i Batum, där de stannade fram till juli 1920). I brist på utländskt stöd och t.o.m. på elementära inbördes överenskommelser hade de självständiga borgerliga transkaukasiska republikerna ingen möjlighet att överleva.

Det utmärkande draget i transkaukasisk politik sedan oktoberrevolutionen hade varit frånvaron av ryskt styre. Tomrummet hade formellt fyllts av självständiga lokala myndigheter, i verkligheten av militärmakten, först Tysklands och Turkiets, sedan Storbritanniens. När England slutligen drog sig tillbaka stod den ryska makten redo att träda i dess ställe. De tre transkaukasiska republikerna hade bojkottats av sovjetregeringen som en främmande makts marionetter. Nu gav de efter, en efter en, beroende på hur svaga de var. Den azerbajdzjanska regeringen, som hade makten när de brittiska trupperna drog sig tillbaka, och som erkänts av de allierade i januari 1920, störtades utan större svårighet genom en kommunistisk resning i Baku. En ”militär-revolutionärkommitté”, som agerade i namn av det revolutionära Proletariatet i Baku och den arbetande bondebefolkningen i Azerbajdzjan, utpekade den maktlösa regeringen som förrädare och bad Moskva att sluta ”en broderlig allians för den gemensamma kampen mot världsimperialismen”. Hjälpen kom genast. Den Azerbajdzjanska socialistiska sovjetrepubliken proklamerades, och Kirov, Ordzjonikidze och Mikojan — en ryss, en georgier och en armenier — anlände för att lägga grunden till sovjetmakten i Transkaukasien.[180] För ögonblicket, när det politiska kriget just hade börjat, föredrog sovjetmyndigheterna emellertid försiktighet och avstod från att söka göra nya förvärv. Den 7 maj 1920 undertecknade de tämligen oväntat ett fördrag med den borgerliga georgiska regeringen, som alltså säkrade ett sovjetiskt erkännande, till priset av att själv tvingas erkänna den Azerbajdzjanska sovjetrepubliken.[181] Ur sovjetisk synpunkt var det inte någon ny metod. Man hade följt samma taktik i avtalen med de borgerliga regeringarna i baltstaterna. Men det var icke dess mindre svårt att tro att sovjetmakten, när den en gång vunnit insteg i Kaukasus skulle begränsa sin räckvidd till Azerbajdzjan, eller att Georgien i all oändlighet skulle kunna förbli en oavgjord tvistefråga mellan Sovjetryssland och ett återställt Turkiet.

Det andra stadiet kom i Armenien. På grund av hat och fruktan för turkarna var armenierna av tradition ryssvänliga, oavsett den regim som för tillfället — var rådande. Ensam bland de transkaukasiska regeringarna hade dasjnakregeringen i Armenien lyckats upprätthålla vänskapliga relationer med Denikin. Återupprättandet av rysk makt i sovjetisk skepnad i Azerbajdzjan påverkade i hög grad Armenien och föranledde ett kombinerat bonde- och

---

förhindra armeniska anfall mot georgiskt territorium (*Dokumenty i Materialy* (Tiflis, 1919), s. 425-426, s. 478-479.

[180] Den utförligaste rapporten om denna episod återfinns i M. D. Bagirov, *Iz Istorii Bolsjevistskoj Organizacii v Baku i Azerbajdzjane*, (1946), s. 193-198: vädjan från den azerbajdzjanska militärrevolutionära kommittén och från det azerbajdzjanska kommunistpartiets centralkommitté finns i *Klutjnichov i Sabanin, Mezjduraodnaja Politika*, III (1928), I, s. 21-22.

[181] *Sobranie Uzakonenij* 1920, nr 64, art. 282. Den 30 april 1920 hade Jordania, som talade om azerbajdzjankuppen i Georgiens konstituerande församling, lagt märke till att ”om folket självt sympatiserar med en utländsk makts invasion i deras land så vore ett ingripande mot den makten en kränkning från vår sida av berörda folks rättigheter”. (Z. Avalisjvili, *The Independence of Georgia in International Politics* (n. d. [? 1940]), s. 260). Detta förbindliga yttrande banade utan tvivel väg för den sovjetisk-georgiska överenskommelsen.

bolsjevikuppror vilket lätt kunde nedslås.[182] Turkiet ställde dock snart till med svårigheter. De allierades moraliska stöd och de långvariga och slutligen ouppfyllda förhoppningarna om ett amerikanskt eller allierat ”mandat” över Armenien hade varit en av den armeniska regeringens främsta tillgångar. Dessa visioner dog bort i och med att de sista allierade trupperna drog sig tillbaka från Transkaukasien sommaren 1920. Det sent omsider undertecknade Sèvres-fördraget den 10 augusti 1920 gav formellt erkännande åt Armenien av den turkiska marionettregeringen i Konstantinopel, men tillfogade Kemal och de turkiska nationalisterna en oförlåtlig förolämpning. I oktober 1920 utbröt strid efter en gränskonflikt och turkiska trupper intog Kars och Alexandropol. I Armenien trodde man allmänt att det fanns ett hemligt samförstånd mellan de turkiska nationalisterna och Sovjetryssland i syfte att störta dasjnakregeringen.[183] Hade det verkligen existerat ett sådant hemligt samförstånd kunde Sovjetryssland ha sett fram emot gynnsammare resultat. Som det nu förhöll sig fortsatte de turkiska framryckningarna. Det var först sent i november, när den turkiska segern nästan var ett faktum och den armeniska regeringen i upplösningstillstånd, som sovjet. styrkorna trängde in från nordöst och förde med sig en revolutionär kommitté som proklamerade en ny armenisk socialistisk republik med huvudstaden förlagd till Jerevan.[184] En återupprättad armenisk regering fick snabbt officiellt erkännande från Moskva och ett fredsfördrag undertecknades med Turkiet den 2 dec. 1920.[185] Ett stympat Armenien kvarstod som oberoende sovjetrepublik. Regimen upprättades emellertid inte utan vidare motstånd. I mitten av februari 1921 reste sig befolkningen mot sina nya härskare och intog Jerevan och de andra större städerna. Då den revolutionära kommittén, som en armenisk bolsjevikisk historiker uttryckte, ”insåg sin egen maktlöshet kallade den Sovjetryssland till hjälp. De räddade sig genom att fly gömda i ett mindre kompani och överlät till Röda armén uppdraget att rädda Armenien”. Resningen sägs ha framkallats av de stränga spannmålsutskrivningarna, och det var inte förrän i början av april, efter kungörandet av NEP, som ordningen helt var återställd.[186] Man kan endast gissa sig till vilka roller som spelades av det ekonomiska respektive det nationella missnöjet i denna resning.

Den georgiska mensjevikrepubliken fanns fortfarande kvar och den gjorde under de sista månaderna av sin existens ett par oväntade och spektakulära utspel på den internationella marknaden. I september 1920 mottog den en delegation av några av Västeuropas mest framstående ledare för socialdemokrater och arbetarpartier, bl. a. Kautsky, Vandervelde och Ramsay MacDonald. Det var under ett skede när kommunister över hela Europa, eggade av Komintern, försökte splittra socialistpartierna. Känslorna svallade. Syftet med det georgiska besöket var att samla material för anti-bolsjevikisk propaganda, och georgierna var ihärdiga

---

[182] En redogörelse för denna episod ges i B. A. Bor'jan, *Armenija, Mezjdunarodnaja Diplomatija, i SSSR* (1929), II, s. 88-114. Författaren, en armenisk bolsjevik, är ordrik och mer intresserad av teorier än av fakta, men använder sig av källor som annars är svårtillgängliga, inklusive armeniska dokument och är inte helt och hållet okritisk. Enligt *Kommunistitjeskij Internacional*, nr 13, sept. 1920, spalt 2, 549, grep en bolsjevikisk ”revolutionär kommitté” makten i Alexandropol den 3 maj 1920, och proklamerade en vecka senare ett sovjetiskt Armenien, men lyckades inte fullfölja sin fösta framgång. Samma källa (ibid., spalt 2, 547) uppskattar medlemsantalet i den armeniska delen av det ryska kommunistpartiet vid denna tid (det fanns inget oberoende armeniskt kommunistparti) till 3 000, de flesta av dem bodde utanför Armenien.

[183] B. A. Bor'jan, *Armenija, Mezjdunarodnaja Diplomatija, i SSSR* (1929), uppger två gånger att denna uppfattning var förhärskande (II, s. 121, 136). något som han anser bero på dasjnakpropagandan: Han själv förnekar den. Den anti-bolsjevikiska litteraturen från denna period innehåller flera oväsentliga beskrivningar av ett hemligt fördrag mellan Sovjetryssland och Turkiet som avsåg att eliminera de transkaukasiska republikerna – ingen av dem grundade sig på tillräckliga bevis.

[184] ”Armeniens revolutionära kommitté bildades vid gränsen mellan Azerbajdzjan och hade ingen egentlig makt: dess enda offentliga handling var utfärdandet av en deklaration som proklamerade en armenisk socialistisk sovjetrepublik.” (B. A. Bor'jan, *Armenija Mezjdunarodnaja Diplomatija, i SSSR* (1929), II, s. 122-123.

[185] *Kljutjnikov i Sabanin, Mezjdunarodnaja Politika*, HI (1928), I, s. 75.

[186] B. A. Bor'jan, *Armenija, Mezjdunarodnaja Diplomatija, i SSSR* (1929), II, s. 133-140, 158-159.

leverantörer.[187] Georgien som nu var inne i den internationella politiken gjorde en misslyckad vädjan om inträde i Nationernas Förbund vid dess första sammankomst i december 1920 och säkrade ett *de jure*-erkännande från de allierades Högsta råd följande månad. Denna iver att ställa sig in hos Sovjetrysslands främsta fiender var knappast välbetänkt. Vid Baku-kongressen i september 1920, vilken hölls vid det tillfälle då Georgien mottog de västerländska socialdemokraterna, gjorde en av bolsjevikernas talare ett häftigt utfall mot mensjevikrepublikernas inställning till sina minoriteter och sina grannar. De anklagades för att ”förstöra och utrota” oseterna, att ”bränna hela byar” i Abchazien och ställa chauvinistiska fordringar på azerbajdzjanskt och armeniskt territorium. Man påminde också om hur Georgien i slutet av 1918 hade ”börjat krig med Armenien vilket först upphörde genom Englands intervention”.[188] Under sitt besök i Kaukasus i oktober 1920 anmärkte Stalin att i och med fredsfördraget mellan Sovjetryssland och Polen kunde ententen väntas förlägga sina militära operationer söderöver, ”i vilket fall det är mycket möjligt att Georgien, i enlighet med sina förpliktelser som ententens hålldam, inte kommer att vägra att stå till tjänst”.[189] I november 1920 klagade Narkomnats officiella organ över att, trots att kommunistpartiet hade legaliserats i Georgien efter det sovjet-georgiska fördraget i maj 1920, så många kommunister hade arresterats att ingen fanns kvar i partiets högkvarter i Tiflis, utom en kvinnlig kontorist.[190]

De ominösa förebråelserna fortfor under hela vintern i sovjetpressen, och sovjetarméer hopades i närbelägna områden. En gränskonflikt med det sovjetiska Armenien förorsakade lokala stridigheter. Den 21 februari 1921 gick sovjetiska och georgiska bolsjevikstyrkor över gränsen. Två dagar senare framlade Turkiet ett ultimatum vari begärdes överlåtelse av de två distrikten Ardahan och Artvin, vilket villfors. Den 25 februari 1921 föll Tiflis och en georgisk sovjetrepublik proklamerades av segrarna.[191] Förutom några upprensningar i de oroliga delarna av Turkestan var detta Röda arméns sista militära aktioner i de områden som snart skulle komma att bilda Sovjetunionen, och det var det sista exemplet på påtvingad sovjetisering i nära tjugo års tid då krig med främmande makter åter hotfullt skymtade vid horisonten. Lenins osedvanliga oro vid detta tillfälle uttrycktes i ett brev till Ordzjonikidze den 3 mars 1921, där han inte endast rekommenderade ”en koncessionspolitik när det gällde den georgiska intelligentsian och småhandlarna”, utan t.o.m. en ”koalition med Jordania eller liknande georgiska mensjeviker”.[192] Koalitionen förverkligades inte, men amnesti utfärdades för mensjevikerna. Fram mot mitten av mars hade motståndet upphört i hela landet, och georgiska borgerliga och mensjevikiska politikerna flydde till Paris, där den förste och siste ministern i den georgiska mensjevikrepubliken hade framlagt sina kreditiv samma dag som Tiflis föll för bolsjevikerna. Under 1921 bildades de tre minoritetsdistrikten Ajarien (som omfattade hamnen i Batum), Abchazien och Jugo-Osetien såsom autonoma republiker, respektive region, inom det georgiska SSR.

(e) Sibirien

1 de europeiska centralasiatiska och transkaukasiska regionerna i det forna ryska imperiet där oberoende myndigheter etablerades efter 1917, hade det faktiskt funnits nationella rörelser även om de var outvecklade, och fastän söndringsprocessen hade igångsatts eller påskyndats

[187] Delegationen lämnade efter sig en omfattande anti-bolsjevikisk litteratur, inklusive böcker av Kautsky och Vandervelde.
[188] *Iyj Sezd Narodov Vostoka* (1920), s. 149.
[189] Stalin, *Sotjinenija*, IV, s. 379-380.
[190] Z*jizn'Nacionarnostej*, nr 34 (91), 3 nov. 1920.
[191] *Kljutjnikov i Sabanin*, *Mezjdunarodnaja Politika*, III, (1928), I, s. 86-87, 91.
[192] Lenin, *Sotjinenija*, XXVI, s. 187. Man kan förmoda att Lenin strax före införandet av NEP och undertecknandet av handelsfördraget med Storbritannien inte tänkte så mycket på Georgien, och att denna överraskande villighet att kompromissa med mensjevikerna berodde på en önskan att minska faran för internationella komplikationer. Lenin fortfor till sin död att betrakta Georgien som sovjetpolitikens ömma punkt.

av omständigheter som inbördeskriget och utländsk invasion, grundade den sig alltså i varje fall på ett par rent nationella faktorer. I Sibirien, där invånarna i området längs järnvägen huvudsakligen var ryska nybyggare, och där de primitiva infödda stammarna var utspridda över vidsträckta, glest befolkade områden, uppstod ingen verksam nationalist- eller separatiströrelse. Burjat-Mongoliet blev autonom region 1922 och autonom republik följande år.[193] Jakuternas väldiga område i nordöstra Sibirien erkändes som autonom republik 1922, men en stor del av landet befann sig i öppen revolt fram till 1923.[194] Men bortsett från dessa undantag var de oberoende auktoriteter, som då och då dök upp, antingen resultatet av temporär politisk gångbarhet, eller sådana som föregivet aspirerade på att få härska över ett återupprättat ryskt imperium.

De sex månaderna efter oktoberrevolutionen markerades av ett slags interregnum i Sibirien. Sovjetmakten hävdade sig sporadiskt och spasmodiskt. Lokala sovjeter som stod i mer eller mindre tillfällig kontakt med Moskva och med andra lokala civila eller militära myndigheter, upprätthöll en viss kontroll över de flesta områdena. Denna obestämda situation avbröts av utländsk militäraktion. Den 5 april 1918 landsattes japanska styrkor i Vladivostok, enligt uppgift för att beskydda japanskt liv och egendom[195], och avancerade så småningom längs den transsibiriska järnvägen fram till Bajkalsjön. I mars 1918 sammanstötte de tjeckiska legionerna, som bestod av f.d. tjeckiska krigsfångar som efter förhandlingar med sovjet-regeringen evakuerats genom Vladivostok, med bolsjevikerna i östra Sibirien och genomförde en organiserad militäraktion i syfte att befästa sin ställning. Uppmuntrade av de allierade begav de sig västerut fram till Volga och avskilde sålunda hela Sibirien från sovjetmakten och annekterade temporärt vissa regioner i det östeuropeiska' Ryssland med Sibirien. Tjeckerna ockuperade Samaras nyckelposition den 8 juni 1918.

Under dessa förhållanden började olika anti-bolsjevikiska ”regeringar” att utkristalliseras över hela det östeuropeiska och asiatiska Ryssland. En grupp f. d. medlemmar av den konstituerande församlingen, alla socialister, nästan alla konservativa social-revolutionärer, därav ett par mensjeviker, bildade en provisorisk regering i Samara under den tjeckiska legionens beskydd. I Omsk etablerades en sibirisk regering av borgerlig karaktär i juli 1918. Den fick under de närmast följande fyra månaderna en viss maktställning i västra Sibirien. Längre österut samlade Semjonov, de sibiriska kosackernas ataman, ihop en armé i Harbin under vintern 1917, och i mars 1918 marscherade han in i Sibirien. Hans första aktioner utfördes uppenbarligen med hjälp av Frankrike. Men då japanska ockupationsstyrkor anlände sommaren 1918 blev han snabbt förtrolig med dessa, och slog sig med deras medgivande ner i Tjita, varifrån han behärskade en stor del av Transbajkal.

xxxDet första försöket att konsolidera dessa olika interventioner genom att bilda en enda anti-bolsjevikisk auktoritet gjordes vid en konferens i Ufa i september 1918. Utan tvivel på anmodan av sina japanska beskyddare bojkottade Semjonov konferensen. Men den besöktes av representanter för den sibiriska regeringen i Omsk, för Samara-regeringen, för s. k. nationella kazakiska, turkisk-tatariska och basjkiriska regeringar, för åtskilliga militära kosackregeringar, samt för andra mindre betydande myndigheter med obestämd jurisdiktion. Och den 23 september 1918 undertecknades ett dokument varmed en ”provisorisk allrysk regering” bildades. I avvaktan på sammankallandet av en konstituerande församling kom regeringen att ligga i händerna på ett femmanna-direktorat, med Avxentiev, de konservativa

[193] Se not 133 ovan.
[194] Redogörelsen för denna revolt, som varade från februari 1921 till november 1923, i *Proletarskaja Revoljutsija*, nr 5, (76), 1928, s. 62-102, ger mer information om yttre händelser än om de underliggande orsakerna. Men påståendet att revolutionen igångsattes av ”vita” officerare är förmodligen sant. Enligt *Zjizn' Nacional'nostej* nr 18 (116), 16 sept. 1921, ”hade den en klart markerad nationalistisk karaktär”, fastän det bland rebellerna inte bara befann sig ryska officerare, utan också ett par ungerska.
[195] *Foreign Relations of the United States 1918*: Russia, II (1932), s. 100.

socialrevolutionärernas ledare, som ordförande.[196] Det förlade sitt högkvarter till Omsk. Konferensen hade emellertid inte passerat utan olycksbådande förebud. Under konferensen återtog sovjetarméer Kazan och Simbirsk från tjeckerna. Samara föll tidigt i oktober.[197] Den nya ”allryska” regeringens maktbefogenhet begränsades dock snabbt, och kom att gälla endast västra Sibirien. Här härskade den mer än två månader. Den 18 november 1918 störtades den med våld av amiral Koltjak som nyligen anlänt från Vladivostok, och som med brittiskt stöd antog titeln ”högste härskare”. Som ett resultat av denna åtgärd slöt de flesta överlevande medlemmarna av Samara-regeringen fred med bolsjevikerna.

Koltjak-episoden varade från november 1918 till de första dagarna av 1920. Semjonov vägrade att ge vika för honom, liksom han hade vägrat att ge vika för den sibiriska regeringen, och då Koltjak i december 1918 utfärdade en order om att beröva Semjonov befälet och tvinga fram ett medgivande, lät det japanska militärbefälet det bli känt att de inte skulle tolerera någon inblandning av Koltjak — som de betraktade som ett brittiskt redskap — öster om Bajkalsjön.[198] Längre västerut hade Koltjak varierande framgång, men motsatte sig dock alla ryska partier, utom de extremt konservativa, genom sin hänsynslösa behandling av politiska motståndare och genom de brutala bestraffningsexpeditioner han infört som vedergällning för de ständigt uppblossande bondeupproren. Han nådde höjdpunkten av sin karriär sommaren 1919 då han, under det att de andra ”vita” generalerna, Semjonov inberäknat, formellt accepterade honom som högsta auktoritet, tillförsäkrade sig om ett förbehållsamt erkännande från de allierade som *de facto* härskare över Ryssland. Men hösten 1919 blev situationen bakom gränsen kritisk: ”bonderevolter spred sig över hela Ryssland som en löpeld”.[199] I oktober tog sovjettrupperna till offensiven och Koltjaks hoprafsade styrkor började snart upplösas. Omsk evakuerades den 10 november 1919 och intogs av bolsjevikerna några dagar senare.[200] Vid detta tillfälle avsade sig de tjeckiska legionerna i en not till de allierade allt vidare ansvar för upprätthållandet av ordning längs järnvägen och begärde omedelbar evakuering. Kravet rättfärdigades genom ett öppet tillbakavisande av Koltjak-regimen.

> ”I skydd av tjeckoslovakiska bajonetter begår lokala ryska militärorgan handlingar som förskräcker hela den civiliserade världen. Byar som bränns ner, fridsamma ryska medborgare som blir piskade av hela militärkompanier, representanter för demokratin som utan rättegång skjuts ihjäl för minsta misstanke om politisk opålitlighet — allt detta är dagliga fenomen.” [201]

I Irkutsk, där Koltjak ibland inrättat sig, blev situationen snart desperat. Den 24 december 1919 utbröt ett uppror som den 5 januari 1920 slutade med att Koltjaks regering formellt upplöstes och att en lokal ”politisk central”, av huvudsakligen socialrevolutionär prägel övertog makten.[202] Koltjak som hade flytt till Verchne-Udinsk, undertecknade en bestämmelse vari hans maktbefogenheter överläts på Denikin, och den militära och civila makten

---

[196] Den utförligaste rapporten från Ufa-konferensen återfinns i G. K. Gins, *Sibir', Sojuzniki i Koltjak* (Peking, 1921), I, s. 207-255, samt V. G. Boldyrev, Direktorija, Koltjak, Interventy (Novonilkolaevsk, 1925), s. 35-53. Texten till dokumentet finns i Boldyrev, op. cit., s. 493-497 (övers. i *Foreign Relations of the United States, 1918*: Russia, II (1932), s. 406-409). Boldyrev var befälhavare för direktoratets styrkor. Efter Koltjak-kuppen drog han sig tillbaka till Japan och framträdde åter i Vladivostok 1920 som en ”vitryss” som var persona grata hos den japanska generalstaben. 1922 kapitulerade han för bolsjevikerna och blev benådad. Hans minnen, som citeras ovan, Publicerades under sovjetisk redaktion.

[197] *Foreign Relations of the United States, 1918*: Russia, II (1932), s. 381, 409-410.

[198] G. K. Gins, *Sibir,' Sojuzniki i Koltjak* (Peking, 1921), II, s. 38

[199] Ibid., II, s. 397.

[200] Ibid., Il, s. 413. (där ”oktober” är feltryck för ”november”). *Foreign Relations of the United States, 1918*: Russia, (1937), s. 225.

[201] Texten till noten finns i G. K. Gins, *Sibir' Sojuzniki i Koltjak* (Peking, (1921) II, s. 441-442. Enligt samma källa svarade den tjeckiske delegaten då han anklagades av medlemmar av Koltjakregeringen för de tjeckiska truppernas medverkan i dessa illdåd: ”Det är sant, och det är emedan vår armé demoraliseras genom kontakten med er armé som vi försöker att så snart som möjligt dra den tillbaka” (ibid., II, s. 529).

[202] *Sibir'Sojuzniki i Koltjak* (Peking, 1921), II, s. 501.

över Sibirien på hans gamla fiende Semjonov.[203] Den ”politiska centralen” befanns snart sakna stöd, och den 22 januari 1920 undertecknades ett dokument i vilket makten överläts på en bolsjevikisk ”militärrevolutionär kommitté”, som åtog sig att sammankalla en arbetar-, soldat- och bondedeputeradesovjet.[204] Koltjak själv hindrades av tjeckerna i ett försök att fly österut, och kapitulerade för den ”militär-revolutionära kommittén”. Han ställdes inför rätta och avrättades den 7 februari 1920.[205]

Koltjaks fall, evakueringen av den tjeckiska legionen och tillbakadragandet av de brittiska och franska delegaterna, ställde bolsjevikerna och japanerna ansikte mot ansikte som de enda verkliga makthavarna i Sibirien. Fortsättningen visar att denna oväntade konfrontation var lika ovälkommen på bägge håll, och att båda drog sig för den direkta sammanstötning som hotade. Den ryska sidan hade genom segern över Koltjak och Denikin fått ny självtillit och hade frigjort omfattande militärstyrkor. Men under första delen av 1920, då allvarliga förskjutningar i det inre administrativa och ekonomiska systemet förekom, och då hotet från ett polskt anfall blev allt större, hade sovjetregeringen all anledning att undandra sig ansvaret att överta väldiga nya landområden i Sibirien, bortsett från den säkerligen fientliga, och troligtvis oppositionella inställning som Japan skulle komma att inta till ett sådant förfaringssätt. A andra sidan var nu erkännandet av självstyre eller oavhängighet för avlägsna områden fast rotat i bolsjevikisk doktrin och praktik, och en lösning enligt dessa linjer skulle troligen snabbt vinna gehör. På japanskt håll skulle en isolerad och uppseendeväckande intervention i Sibirien efter det att de andra allierade hade dragit sig tillbaka, inte stämma överens med den försiktiga politik som vid denna tid gynnades av den japanska regeringen. Situationen i början av 1920 vidgade den klyfta i japansk politik som gradvis öppnade sig mellan en militär grupp som sökte att på obestämd tid förlänga ockupationen av Sibirien, och en civil grupp som möjligen stod under inflytande av flottan, och som ville ha slut på ett besvärligt engagemang. De två första grupperna framhöll önskvärdheten av att behålla ett delat Ryssland och att hålla bolsjevikerna på avstånd. Den andra fruktade den långvariga fientlighet från Englands och USA:s sida som en oavbruten ockupation kunde medföra. Under första hälften av 1920 fick den andra gruppen gradvis övertaget.

Detta var den bakgrund som förverkligade det långsökta projektet rörande en buffertstat för östra Sibirien. Det uppkom under den ”politiska centralens” kortvariga regering i Irkutsk och var ett karakteristiskt försök att bygga ett hus mitt emellan bolsjevismen och den borgerliga världen. Man beslöt att skicka en delegation som skulle framlägga detta för det sovjetiska militärbefäl som nu snabbt förflyttade sig österut, och man inbjöd klokt nog ledaren för Irkutsk-bolsjevikerna, Krasnosjtjekov, att medfölja delegationen. Denne, som var av rysk-judisk härkomst, hade tillbringat flera år i Chicago och återvände till Sibirien efter februari-revolutionen. Förhandlingarna ägde rum i Tomsk den 19 januari 1920 och var oerhört framgångrika. Den socialrevolutionära ledaren för Irkutsk-delegationen försäkrade, på grundval av sina samtal med am7erikanska representanter, att ”Amerika var redo att godkänna existensen av en buffertstat som i sitt maktorgan inbegrep en representant för kommuniststyrkorna”. Man kom överens om att bilda en buffertstat som åtog sig att skaffa undan alla utländska militärtrupper från järnvägen ”genom diplomatiska förhandlingar”, samt att överlämna Koltjak, hans

[203] G. K. Gins, op. cit., II, 565-566. Det dokument där maktbefogenheter. överläts på Semjonov finns reproducerat i faksimil i B. Borisov, *Dal'nyj Vostok*, (Wien, 1921) s. 15-16. En liten del av Koltjaks trupper undkom sammanbrottet under general Kappel, och lyckades efter en sensationell marsch genom Jakutien och över den isbelagda Bajkalsjön (vilket sedermera gick under benämningen ”iskampanjen”) förena sig med Semjonov (G. K. Gins, op. cit. s. 550-554.) ”Kappelevtserna” höll ihop och förblev ett oroligt element i östsibirisk politik under ytterligare två år. De utmärkte sig genom särskilt hänsynslös behandling av alla bolsjeviker som de kom i kontakt med. Enligt en rapport (*Revoljutsija na Dal'nem Vostoke* (1923), s. 100.) fanns det bland dem många tatarer och basjkirer som ursprungligen rekryterats från Ufa.

[204] P. S. Parfenov, *Bor'ba za Dal'nyj Vostok* (1928), s. 60-61.

[205] Angående domstolsreferaten, se ibid., s. 64-65.

stab, och guldreserverna till sovjetmakten. Denna överenskommelse bekräftades från Moskva med Lenins och Trotskijs underskrifter den 21 januari 1920. Krasnosjtjekov utnämndes till sovjetregeringens ambassadör till den ”politiska centralen”.[206] Det var bolsjevikkommitténs framgång i Irkutsk under Krasnosjtjekovs frånvaro som tillintetgjorde denna geniala plan. Inom ett par veckor hade Röda armén nått fram till Irkutsk, och sovjetregeringens maktställning var etablerad så långt. Men Krasnosjtjekov fortsatte lika oförfärat till Verchne-Udinsk, och där proklamerades den 6 april 1920 en ”konstituerande församling” av representanter för ”samtliga folkgrupper i Transbajkal-området” en oavhängig demokratisk Fjärran Östern-republik.[207] Krasnosjtjekov lade bort diplomatrollen och blev premiärminister och utrikesminister i Fjärran Östern-regeringen. En av hans medarbetare var ”Bill” Satov, en välkänd amerikansk revolutionsledare, också av rysk-judisk härkomst. Den nya republiken erkändes formellt av sovjetregeringen den 14 maj 1920.[208] Den japanska reaktionen var mera tveksam. Beslutet att evakuera Sibirien blev uppenbarligen känt i början av mars 1920,[209] — det var vid den tiden som indragningarna av högre poster började. Situationen komplicerades av den s. k. ”Nikolajevsk-episoden” i mars 1920, då hamnen i Nikolajevsk vid Amurs mynning mitt emot Sachalin föll i händerna på en bolsjevikisk partisanledare vid namn Trjapicin i och med att den japanska garnisonen intogs.[210] Enligt uppgift i vedergällningssyfte landsattes den 4-6 april 1920 omfattande japanska styrkor i Vladivostok. De ockuperade andra centralområden i den maritima provinsen mitt bland scener av godtyckligt övergrepp och förödelse, och den 29 april påtvingades den lokala ”vitryska regeringen en förödmjukande överenskommelse som förberedde en utvidgad japansk ockupation av den maritima provinsen och ett tillbakadra-

[206] Den bästa beskrivningen av denna episod, inklusive dokumentet såsom det publicerades i Irkutsk-pressen, är ibid., s. 55-57; se även G. K. Gins, *Sibir', Sojuzniki i Koltjak* (Peking, 1921), II, s. 545-546. H. K. Norton, *The Far Eastern Republic of Sibiria* (1923), tillfogar detaljer som uppenbarligen härstammar från personliga kontakter med berörda parter, men saknar Politisk insikt. Han överdriver hela tiden Krasnosjtjekovs roll.

[207] En engelsk version av deklarationen finns i *A Short Outline History of the Far Eastern Republic of Siberia* (Washington, 1922), s. 40-42. Enligt H. K. Norton (*The Far Eastern Republic of Siberia* (1923), s. 136), formulerades den ursprungligen på engelska av Krasnosjtjekov, som kände sig mer hemma på engelska än på sitt eget modersmål.

[208] *Kljutjnikov i Sabanin, Mezjdunarodnaja Politika*, III (1928), I, s. 24.

[209] *Revoljutsija na Dal'nem Vostoke* (1923), s. 102.

[210] Det är svårt att exakt konstatera vad som hände i Nikolajevsk i mars 1920. Sent i februari 1920 intog Trjapicins armé staden och kom fram till ett slags modus vivendi med den japanska garnisonen. Enligt de flesta sovjetiska versioner började bråket i mars med ett förrädiskt anfall av japanerna som kränkte denna överenskommelse: Trjapitcin omringade då garnisonen och dödade därvid några japanska civila. Resten av historien är obestridd. Trjapitcin besatte Nikolajevsk fram till maj då japanerna skickade ut en flottexpedition för att fördriva honom. Då han fick veta att större styrkor var på väg, massakrerade Trjapitcin hela den japanska befolkningen, inklusive sina japanska fångar, plundrade staden, och brände ner den till grunden innan han gav sig av. I början av juli tillfångatogs han av Röda armén och avrättades tillsammans med sina närmaste medhjälpare. De osäkra punkterna i redogörelsen beror delvis på sammanblandningen av händelserna i mars och maj, och delvis på det faktum att sovjetapologeterna i sin iver att fördöma japanernas repressalier i april inte är överens om huruvida man bör rättfärdiga Trjapitcins förfarande i mars p. g. a. japansk provokation, eller förkasta honom som ”anarkist” och ”äventyrare” vars handlingar bolsjevikerna inte rimligtvis kunde ansvara för. Alltså är två motsägande versioner från två olika källor medtagna (uppenbarligen p. g. a. förbiseende, eftersom det inte finns någon kommentar från utgivaren,) i *Revoljutsija na Dal'nem Vostoke* (1923), s. 26-62,119. Den första versionen, enligt vilken Trjapitcin är bolsjevikledare, förringar dödandet av civilbefolkningen i mars, och betonar japanernas provokation. Den är den mest plausibla och bestyrks i stort av P. S. Parfenov (*Bor'ba za Dal'nyj Vostok* (1928), s. 95-97, 164-167). Bolsjevikerna tycks inte ha tänkt på att förkasta Triapitcin förrän efter de ohyggliga händelserna i maj. (Ibid., s. 197-200.) Parfenov publicerar militärdomstolens dom över Trjapitcin och hans medhjälpare. Hans källa var den samtida lokalpressen. Det framkommer att han var tjugotre år, och att hans främsta medhjälpare var en kvinna på tjugoett år. Enligt en artikel i *Proletarskaja Revoljutsija*, nr 5 (28), 1924, upprättade Trjapitcin en veritabel ”kommun” under den tid han hållit Nikolajevsk. Material som hänvisar till Nikolejevsk-affären finns översatt i E. Varneck och H. H. Fisher, *The Testimony of Koltjak and other Siberian Material* (Stanford, 1935), s. 331-364.

gande av alla ryska styrkor till ett avstånd av 30 verst från den japanska zonen.[211] Dessa åtgärder betydde en halv seger för det japanska militärpartiet, samt ett beslut att hålla Vladivostok och Stillahavs-kusten, vilket också skedde under de närmast följande två åren. Men de förändrade inte den allmänna taktiken som innebar återtåg från frontlinjerna. Under sommaren övergav de japanska styrkorna gradvis hela östra Sibirien bortom kustprovinsen.

Den naturliga följden av denna politik blev godtagandet av ”buffertstaten”. I maj 1920, ungefär vid tiden för sovjetregeringens erkännande av Fjärran Östern-republiken lämnade den japanske befälhavaren i Sibirien en uppgift där han efter att ha uttryckt en allmän önskan om att dra tillbaka de japanska arméerna från det ”ryska Fjärran Östern” förordade att man mellan de japanska arméerna och de bolsjeviker som framträngde i östlig riktning i Transbajkal skulle bilda en neutral zon, befriad från ingripanden av båda sidornas arméer”.[212] Denna deklaration ledde efter ytterligare nya förseningar fram till inledandet av direkta förhandlingar mellan det japanska militärbefälet och en delegation från Fjärran Östern-republiken. Den 17 juli 1910 slöts till sist ”Gongotta-avtalet” mellan dem (så kallat efter den station vid den transsibiriska järnvägen, fyrtio verst väster om Tjita, där förhandlingarna ägde rum). Det godtog åsikten att ”bästa sättet att upprätthålla lugn och ordning är att bilda en buffertstat med en enda regering och utan inblandning av vapenmakt från andra staters sida i den statens angelägenheter”. Å andra sidan:

> ”När det gäller internationella och ekonomiska frågor kan denna buffertstat inte isoleras från civiliserade och högt industrialiserade stater. Mellan det ryska Fjärran Östern-territoriet och Japan finns intim intressegemenskap och buffertstaten kan följaktligen inte avse annat än att upprätthålla goda vänskapliga förbindelser och samarbete med Japan.”

Vidare skulle den nya republiken inte bli kommunistisk. Den skulle få en ”folklig men allmän demokratisk karaktär”. Ryssarna gick med på att inte släppa in sovjetryska arméer på dess territorium, och Japan gick med på att dra tillbaka sina trupper från Transbajkal. Båda sidorna skulle försöka förhindra konflikter i Fjärran Östern-området, och skulle ”endast i yttersta nödfall” tillgripa ”bestämda åtgärder”.[213] Det omedelbara resultatet av denna överenskommelse blev att man gav Fjärran Östern-republiken fria händer när det gällde Semjonov, vars betydelse för Japan hade upphört i och med att Koltjak och hans brittiska beskyddare avlägsnats. Efter det japanska återtåget i oktober 1920 jagades Semjonov på flykten och drevs ut ur Tjita, som nu blev republikens centralområde. Här sammankallades skyndsamt en kongress av Fjärran Östern-delegater som i början av november 1920 utfärdade vad som egentligen bara var ett upprepande av Verchne-Udinsk-deklarationen som av det ryska territoriet öster om Bajkalsjön bildade en oavhängig Fjärran Östern-republik.[214] I december bestämdes gränserna mellan republiken och RSFSR i ett formellt avtal med sovjetrepubliken.[215]

I valen till en konstituerande församling i januari 1921 fick ”böndernas majoritetsparti”, som bildade block med kommunisterna, 180 mandat, kommunisterna själva 92. Dessa två grupper erhöll mer än 2/3 av alla rösterna. Socialrevolutionärerna och mensjevikerna fick vardera mindre än ett tjugotal mandat. 13 mandat gavs åt Burjat-mongolerna som deputerade i församlingen med ett krav på ”självbestämmande och fullständigt självstyre”.[216] Församlingens

---

[211] Texten återfinns i V. G. Boldyrev, *Direktorija, Koltjak, Interventy* (Novonilolajevsk, 1925) s. 498-500. Avtalet undertecknades av Boldyrev i egenskap av lokal rysk befälhavare och av överbefälhavaren för de japanska styrkorna.

[212] P. S. Parfenov, *Bor'ba za Dal'nyj Vostok* (1928), s. 200.

[213] V. G. Boldyrev, *Direktorija, Koltjak, Interventy* (Novonikolajvesk, 1925), s. 363-364.

[214] Ibid., s. 379-381: Eng. version i *A Short Outline History of the Far Eastern Republic* (Washington, 1922), s. 45-46.

[215] *RSFSR: Sbornik Dejstvujusjtjich Dogovorov*, II (1921), 78; *A Short Outline History of the Far Eastern Republic* (Washington 1922), s. 47-48.

[216] P. S. Parfenov, *Bor'ba za Dal'nyj Vostok* (1928), s. 289; H. K. Norton, *The Far Eastern Republic of Siberia* (1923), s. 157. I januari 1922 konstituerades Burjat-mongolerna i RSFSR:s territorium som ”autonom” region”

sammankomster blev stormiga från första början. Socialrevolutionärerna och mensjevikerna anklagade regeringen, som bestod av lika många bönder som kommunister, för att ha instiftat ett skräckvälde och för att vara redskap för det ryska kommunistpartiets Fjärran Östern-avdelning, och blev i sin tur anklagade för att ha mottagit japanskt understöd. Författningen som antogs den 17 april 1921[217] bevarade borgerligt-demokratiska former. En regering som bestod av en majoritet av bönder och kommunister inrättades, samt ett ministerråd som var ansvarigt inför den,[218] och illusionen om fullständigt oberoende var räddad. Men Blutjer, en av de ledande generalerna i Röda armén mot Koltjak, var först överbefälhavare för republikens väpnade styrkor,[219] och denna post innehades senare av Uborevitj,[220] en välkänd general i Sovjetunionen. Vad som än är sanning i fråga om de politiska ledarna och civilförvaltningen finns det ingen anledning att betvivla att armén från första början styrdes direkt från Moskva.

Den japanska regeringen hade ingen anledning att lyckönska sig själv till denna utveckling. Den hade utmanövrerats av en överlägsen diplomati, och den högt lovprisade ”buffertstaten” mot Moskva och mot bolsjevismen var inte längre en buffert. Förhandlingarna mellan Tjita och Vladivostok rörande effektivt införlivande av kustprovinsen i den nya republiken var långt framskridna, och kustprovinsen hade redan deltagit i valen till den konstituerande församlingen i Fjärran Östern. I april 1921 spreds det, uppenbarligen för första gången, att republikens gräns hade dragits så att Kamtjatka-halvön hade kommit att tillhöra RSFSR. Syftet var att göra det möjligt för RSFSR att utverka tillstånd att exploatera mineraltillgångarna i Kamtjatka med hjälp av en amerikansk finansiär. För japanska ögon måtte dessa inte endast ha tett sig som ett erkännande av buffertrepublikens ohållbarhet, utan som ett direkt hot mot japanska intressen. De japanska myndigheterna svarade med att stärka kustprovinsens försvar. Den svaga lokala regeringen i Vladivostok som visade en så malplacerad benägenhet att förena sig med Fjärran Österns republik, störtades i april 1921 till förmån för en fogligare regering av huvudsakligen konservativ prägel under en obetydlig ledare vid namn Merkulov. Både Semjonov och ”kappelevtserna” framträdde än en gång på ett uppseendeväckande sätt i Vladivostok, och Fjärran Österns republik kom efteråt i besittning av ett dokument, vars autenticitet är osäker, men som utger sig för att vara en överenskommelse mellan de japanska myndigheterna och de vitryska militärstyrkorna att öppna offensiv mot republiken, inte senare än den 1 juli 1921.[221]

Hotet avvärjdes genom de växande påtryckningar som japanerna utsattes för från den engelsktalande världen. Sommaren 1921 tillkännagavs det att stormakterna avsåg att hålla en konferens rörande Stillahavs-frågorna i Washington till hösten.[222] Sovjetregeringen hade först stora svårigheter med att fundera ut om detta skulle visa sig vara en vänlig eller fientlig

---

(*Sobranie Uzakonenij*, 1922, nr 6, art. 59); det bör tilläggas att en liknande åtgärd vidtogs av Fjärran Österns republik emedan, då den republiken införlivats med RSFSR, Burjat-mongolerna i de autonoma regionerna i båda republikerna förenades sommaren 1923 och bildade en enda autonom Burjatmongolisk socialistisk republik. (*Sobranie Uzakonenij*, 1924, nr 1, arts. 10-11.

[217] Engelsk översättning i H. K. Norton, *The Far Eastern Republic of Siberia* (1923), s. 282-307.

[218] P. S. Parfenov, *Bor'ba za Dal'nyj* Vostok (1928), s. 305-308.

[219] V. G. Boldyrev, *Direktorija Koltjak, Interventy* (Novonikolajevsk, 1925), s. 446.

[220] M. Pavloviz, *RSFSR v Imperialistitjeskom Okruzenii: Japonskij Imperializm na Dal'nem Vostoke* (1922), s. 107.

[221] Dokumentet, daterat den 9 juni 1921, framlades vid Washingtonkonferensen av Fjärran Österns republiks delegater och är tryckt i M. Pavlovitj, RSFSR v Imperialistitjeskom Okruzjenii: Japonskij Imperializm na Dal'nem Vostoke (1922), s. 67-69. Det främsta argumentet mot dess äkthet är det faktum att offensiven aldrig genomfördes.

[222] Det ursprungliga amerikanska förslaget gällde en konferens om nedrustningen. Att Stillahavs-frågan inbegreps var resultatet av ett brittiskt förslag i juli 1921.

handling.[223] Det gjordes ett försök att säkra Sovjetintressenas representation under sken av officiell inbjudan till Fjärran Österns republik. Att man vid denna tid kallade tillbaka Krasnosjtjekov och Satov, som inte längre spelade någon roll i republikens angelägenheter,[224] kan ha berott på att man kommit till insikt om att en regering som inbegrep f.d. amerikanska revolutionära agitatorer inte hade stora utsikter att vinna Washingtons bevågenhet. Men försöket misslyckades, och Amerikas fientliga inställning till varje slag av förhandling med RSFSR var oövervinnerlig. Å andra sidan var det känt att den amerikanska regeringen utövade påtryckningar på den japanska regeringen för att få den att upphöra med ockupationen av regeringens territorium och konferensen kunde förväntas accentuera dessa påtryckningar.[225]

Det var skuggan av den nära förestående konferensen som förmådde Japan att gå in på förhandlingar av obestämd omfattning med Fjärran Österns republik. Dessa förhandlingar började i Dairen den 26 augusti 1921 och fortsatte vintern igenom och så länge Washingtonkonferensen varade.

Dairenkonferensen blev helt och hållet resultatlös. Japans slutliga krav formulerades i 17 artiklar med 3 extra hemliga moment. De viktigaste av dessa krav var att Fjärran Österns republik skulle garantera att den inte skulle upprätta något slag av upprustning eller befästning, eller några flottenheter någonstans i Stilla havet, och att den för all framtid skulle förbinda sig inför den japanska regeringen att inte införa kommunistisk regim i sitt territorium, samt att vidmakthålla principen om privategendom, inte bara med avseende på japanska undersåtar, utan på de egna medborgarna. Den japanska regeringen skulle i gengäld inte göra något annat än att lova att evakuera kustprovinsen vid den tidpunkt som den fann det nödvändigt och lägligt för egen del. Evakueringen av norra Sachalin var inte endast beroende av ett avgörande i Nikolajevskaffären, utan också av att Japan beviljades arrende av ön under en period av 80 år.[226] Om Japan hoppades att Dairenkonferensen skulle tjäna syftet att föra frågan utanför Washingtons räckvidd, så gäckades det hoppet. Fjärran Österns regering vände sig till Washington, och till världen i övrigt, med en ström av protester, vilka lätt fann villiga åhörare, och en inofficiell delegation av franska representanter inställde sig under uppmuntran från Amerika i konferensens korridorer. Å andra sidan visade sig den ryska beräkningen vara helt riktig: Eftergifter i Dairen var inte längre nödvändiga. De japanska delegaterna avlockades uppgifter av den amerikanska regeringen om att man övervägde evakuering både av kustprovinsen och den norra delen av Sachalin inom den närmaste framtiden.[227]

Det var alltså påtryckningar från Washingtonkonferensen, och inte de kraftlösa förhandlingarna i Dairen, som kom den japanska regeringen att besluta sig för att, när det gällde denna såväl som andra frågor, undvika ytterligare konflikter med de engelsktalande maktfaktorerna och att föra en fredspolitik. Dairen-förhandlingarna avslutades utan resultat i april 1922. Men mindre än 3 månader senare tillkännagav den japanska regeringen att dess

---

[223] Se artiklar i *Izvestija*, 2 augusti 1921, och i *Ekonomitjeskaja Zjizn'*, 10 augusti 1921 (sammanfattade i L. Pasvolsky, *Russia in the Far East* (New York, 1922), s. 124-127), och IKKI:s teser publicerade i *Pravda*, 1 september 1921 (sammanfattade ibid., s. 127-129).

[224] P. S. Parfenov, *Bor'ba za Dal'nyj Vostok* (1928), s. 327: tillgängliga uppgifter avslöjar inga motiv för denna åtgärd.

[225] Ett memorandum från utrikesdepartementetet till den japanske ambassadören i Washington den 31 maj 1921, samt ett undvikande japanskt svar av den 8 juli 1921, finns i *Foreign Relations of the United States*, 1921, II (1936), s. 702-705. 707-710.

[226] Texten till detta dokument återfinnes i P. S. Parfenov, *Bor'ba za Dal'nyj Vostok* (1928), s. 331-333.

[227] I de officiella rapporterna (*Conference on the Limitation of Armaments* (Washington, 1922) s. 853-859) var båda delegationerna något mindre bestämda, utan tvivel i syfte att rädda ansiktet.

trupper skulle vara borta från det ryska fastlandet den 1 november 1922, samt antydde sin villighet att förhandla inte bara med Fjärran Österns republik utan med själva RSFSR.[228]

Sovjetregeringen underströk tillfällets betydelse genom att utnämna Joffe, sin mest skarpsinnige och erfarne diplomat, till ambassadör. Joffe visade upp hela sin skicklighet och envishet vid konferensen som öppnades i Changchun i Manchuriet den 4 september 1922. Men det sovjetiska hoppet om att framtvinga väsentliga eftergifter och diplomatiskt erkännande gäckades. Ingendera sidan gav vika, och konferensen bröt snart samman p.g.a. de frågor som rörde norra Sachalin, japansk fiskerätt på ryskt vatten och avyttrandet av japanskt krigsförråd i Vladivostok. Joffes omedgörlighet dikterades delvis av den helt riktiga beräkningen att Japan aldrig kunde svika sitt löfte till Washington. Slutet av konferensen följdes den 14 sept. 1922 av ett förringande uttalande av det japanska utrikesdepartementet.

> ”Trots Changchunkonferensens sammanbrott kommer de japanska arméerna i Vladivostok att fullständigt ha evakuerats före oktobers utgång i enlighet med den japanska regeringens tidigare uttalanden. I betraktande av Joffes uttalande att japanerna ämnar annektera Sachalin förklarar utrikesdepartementet, att Japan i enlighet med den förpliktelse den antog vid Washingtonkonferensen, inte ämnar bestrida Rysslands territoriella rättigheter och besätter Sachalin endast som garanti för ett avgörande i Nikolajevskfrågan. Med hänsyn till detta önskar den japanska regeringen varna de stormakter som deltagit i Washingtonkonferensen för en misstolkning av Japans intentioner.”[229]

Evakueringen av kustprovinsen ägde rum i slutet av oktober: den ”vita” regering som inrättats i maj 1921 bröt genast samman, och Fjärran Österns republiks auktoritet etablerades över hela östra Sibirien från Bajkal till Stilla havet. Frågorna om norra Sachalin och fiskerätten fortsatte att störa de sovjet-japanska relationerna. Men Japans återtåg berövade ”buffertstaten” all vidare innebörd, t.o.m. som symbol, och den 10 november 1922 röstade församlingen bort den, och den införlivades med RSFSR.[230] Detta utgjorde ytterligare ett steg mot återföreningen av de utspridda delarna av det forna ryska riket till ett enda helt.

---

[228] Noten från den japanske konsuln i Tjita till Janson, utrikesministern i Fjärran Österns republik, daterad den 19 juli 1922, och svaret från den 23 juli 1922, undertecknade både av Karachan på RSFSR:s vägnar och av Janson på Fjärran Österns republiks, är publicerade i *Novyj Vostok*, II (1922), s. 40-41.

[229] P. S. Parfenov, *Bor'ba za Dal'nyj Vostok* (1928), s. 350-351; Joffes egna beskrivning av konferensen återfinns i *Novyj Vostok* IV (1923), 1-11; redogörelsen i A. J. Toynbee, *Survey of International Affairs, 1920-23* (1925), s. 442-444, tillfogar ett par detaljer ur samtida press.

[230] Den officiella deklarationen, daterad den 14 nov. 1922, publicerades i *Izvestija*, 21 nov. 1922: Lenin hälsade den med tillfredsställelse i sitt sista offentliga tal (*Sotjinenija*, XXVII, s. 361.) Dekretet vari VTsIK godtar den finns i *Sobranie Uzakonenij* 1923, nr 1, art. 2.

12. Självbestämmanderättens bokslut

Året 1920 blev en vändpunkt i den sovjetiska nationalitetspolitikens historia. Det markerade slutet på inbördeskriget och början på en period av konsolidering och återuppbyggnad. Det markerade också en tydlig kursändring från väst till öst. Båda dessa förändringar hjälpte till att utveckla det begrepp om nationella rättigheter som låg i övergången från den borgerliga till den proletära revolutionen. ”Rätten till separation” — den fras som Lenin en gång använt — ersattes med ”rätten till återförening”. I princip var det otänkbart att någon socialistnation skulle vilja utträda ur nationernas socialistiska gemenskap. I praktiken var det vid slutet av 1920 otänkbart att någon, som inte var oåterkalleligt fientligt inställd till sovjetsystemet, skulle vilja bryta den enhet som redan hade uppnåtts Enhet var lika nödvändig för full ekonomisk utveckling, som den hade varit för den militära säkerheten. Arbetarnas och böndernas grundläggande intressen innebar enighet i största möjliga omfattning (med ”arbetare i alla länder förena er” som slutgiltig målsättning). För att få arbetare och bönder att komma underfund med dessa intressen var det nödvändigt att utplåna alla spår av före detta orättvisor och diskrimineringar mellan nationerna, som enligt bolsjevismens uppfattning hade varit roten och upphovet till nationalismen, för att försäkra sig om att intet av detta skulle återkomma i framtiden. Från och med revolutionsögonblickets triumf gled alltså bolsjevik-doktrinens grundsats om nationell självbestämmanderätt nästan omärkligt över från begreppet frihet till begreppet jämlikhet, vilket tedde sig som den enda radikala lösningen.

Bolsjevismen förblev länge trogen de ursprungliga socialistiska tänkarnas internationella åskådning. Jämlikheten mellan nationer låg djupt rotad i de första bolsjevikledarnas lära och de skulle ha blivit oerhört upprörda vid tanken på att en inflytelserik post i regeringen eller inom partiet skulle vara mer lättillgänglig för en storryss än, låt oss säga, för en vitryss, en georgier eller en armenier. Partiets doktrin och partiets handlande fördömde lika strängt all diskriminering, och de flesta partiledarna gjorde sig inte direkt skyldiga till oärlighet utan snarare till en överväldigande och okritisk optimism. De första månadernas sinnesstämning beskrivs ganska korrekt i en artikel av en medlem av Narkomnats kollegium i kommissariatets officiella organ:

> ”Faran för en påtvingad förryskning har försvunnit. Ingen är längre intresserad av att stärka en nation på bekostnad av en annan.... Ingen tänker på att anfalla någon eller beröva honom hans nationella rättigheter.”[1]

Ett absolut förkastande av all diskriminering mellan individer på grund av nation, ras eller färg förblev en fast hävdad princip i bolsjevikisk politik och handling, och blev en verksam tillgång i alla förhandlingar med före detta underlydande folkgrupper. Men detta i sig självt var inte tillräckligt. De positiva aspekter av jämlikhetspolitiken var biståndet till de underutvecklade nationerna i syfte att hjälpa dem att överbrygga klyftan som skilde dem från deras mer avancerade grannar. Detta omfattade materiellt bistånd, utbildning i alla former, utlåning av tekniska experter och rådgivare och utbildning av medlemmarna av de underutvecklade nationerna så att de skulle kunna fungera som dess framtida experter. Eftersom ledarna för sovjetekonomin framför allt ivrade för produktionsökning inom samtliga sovjetområden tycktes brist på resurser vara det enda som skulle kunna begränsa jämlikhetspolitiken, även om, som resolutionen av den 10:e partikongressen 1921 uttryckte det, ”avskaffandet av de nuvarande olikheterna mellan nationerna” skulle komma att bli ”en långvarig process” i länder med sådana oerhörda skillnader i civilisations- och kulturnivåer.[2]

---

[1] *Zjizn’ Nacional’nostej*, nr 8, 29 dec. 1918.
[2] *VKP (B) v Rezoljucijach* (1941), I, s. 386.

Den fundamentala faktorn i skapandet av reell, i motsats till formell, jämlikhet mellan alla nationer som införlivades med den sovjetiska staten eller gruppen av stater, var för marxisten en rättvis distribution av produktionsmedlen över hela området. Hittills hade utvecklingen av rysk industri främst koncentrerat de mer avancerade produktionsformerna till ett par kärnområden i det europeiska Ryssland, och behandlat de avlägsna gränsstaterna som livsmedels- och råmaterialsförråd. Detta hade också varit det förhärskande mönstret i hela den kapitalistiska världen där kapitalplaceringar och fruktan för konkurrens bromsade upp eller hindrade den industriella produktionsutvecklingen i koloniala och halvkoloniala länder. Kapitalismen hade alltså tenderat att stabilisera olikheterna mellan nationerna. Inga liknande hämningar lade band på sovjetregimens iver när det gällde att utveckla högre former av industriproduktion inom alla de områden som låg under dess kontroll. Inte heller utgjorde önskan att utvidga industriproduktionen den enda motivationskällan.

Sovjetledarna var under de första åren fullt övertygade om att industriarbetaren utgjorde sovjetmaktens bålverk såtillvida att han säkert skulle stödja den gentemot bondens vacklande lojalitet och potentiellt kontrarevolutionära benägenhet, och det blev därför ett ärende av största politiska vikt att förlägga industrier i så många som möjligt av de avlägsna områdena. Istället för att uteslutande spinnas i spinnerier i Petersburg och Moskva, försåg Turkestanbomullen nu också textilfabriker i Turkestan med material, och denna nyhet tjänade åtskilliga syften ur bolsjevikisk synvinkel. Det ökade den totala textilproduktionen genom att öppna ett nytt produktionsområde, den visade på möjligheten för Turkestan att undkomma sin ”koloniala” status som leverantör av naturprodukter, underlägsenhetsstämpeln, till en mer avancerad och åtråvärd ställning som industriproducent. Den var också grogrunden för ett inhemskt turkestanskt proletariat som en dag skulle bli sovjetregimens och sovjetideologins säkra stöd. Främjandet av ekonomisk jämlikhet mellan nationer i betydelsen av jämt fördelad distribution av utvidgad industriproduktion mellan dem var alltså djupt rotad i bolsjevikernas åskådning. Och under de förhållanden som bolsjevikerna ärvt från tsarsystemet resulterade denna åskådning i en politik som gynnade de avlägsna och fortfarande huvudsakligen agrikulturella gränsstaterna på det äldre industriella kärnområdets bekostnad genom att ta oproportionerligt stor del i den nya industriella utvecklingen. Det var denna utveckling som bestyrkte den bolsjevikiska teorin att den sovjetiska nationalitetspolitiken var av annorlunda slag än någon politik som förts av kapitalistländer, och att den ensam inte enbart siktade på formellt erkännande av jämlikhet utan på att skapa den ekonomiska miljö som gjorde jämlikhet möjlig och verklighet. Att förkunna jämlikhet mellan nationer var i sig självt ett ihåligt hyckleri om inte förutsättningarna för en sådan jämlikhet fritt accepterades. Jämlikhet mellan nationer innebar att man bröt demarkationslinjen mellan industri- och jordbrukarnationer.

Detta var emellertid en politik på lång sikt, och jämlikhetsprocessen hade många hinder att övervinna. Intentionerna var uppriktiga och resultaten påtagliga, men framåtskridandet kunde endast ske gradvis. Redan existerande ojämlikheter har alltid en naturlig tendens att föreviga sig och motsätta sig varje försök att övervinna dem. Under detta tidiga skede fanns det alltså en ständig process av motsättningar och stridigheter mellan politikens målsättningar och det system genom vilket politiken skulle genomföras. Den växande koncentrationen av auktoritär och administrativ kontroll i centrum fick hur ologiskt det än verkar det oundvikliga resultatet att underordna de andra nationaliteterna den storryska kärna runt vilken de var samlade. Det var inte tillräckligt att medlemmar av de mindre nationaliteterna skulle få så stor del, och ibland ännu större del, av de inflytelserika poster i det administrativa systemet som de var berättigade till. Många icke-ryska innehavare av dessa poster anpassade sig oavsiktligt och utan svårigheter till den till antalet överlägsna storryska gruppens åskådning. De som inte anpassade sig hade inte särskilt stora utsikter att göra framgångsrik karriär. Moskva var den administrativa huvudstaden — det andrum där de stora besluten fattades. Den byråkratiska mentaliteten som Lenin hade vänt sig mot tenderade att nästan automatiskt bli en storrysk mentalitet.

> ”Faktum är [anmärkte Rakovskij 1923] att våra centrala organ börjar betrakta hela landets förvaltning som en fråga om byråkratisk bekvämlighet. Det är naturligtvis obekvämt att förvalta 20 republiker, men om det bara var en enda, och man genom att trycka på en enda knapp kunde förvalta hela landet, då skulle det vara bekvämt.”[3]

Centralisering betydde standardisering. Och den standard man antog var naturligtvis en storrysk standard. Det är inte heller förvånande att Ukraina stod i spetsen för oppositionen mot denna tendens. Ukraina var inte bara den enda av republikerna som, ekonomiskt och kulturellt, kunde konkurrera med RSFSR. Ukraina var också den enda av de icke-ryska regionerna som hade minst att vinna på den industriella utvecklingen i gränsstaterna eftersom Ukrainas egna industriella utveckling redan tillhörde historien. Den ukrainska nationalisten tyckte kanske därför att han fick det sämsta från bägge världarna. Ukraina tog knappast någon del av de materiella fördelar som den sovjetiska nationalitetspolitiken försåg de ”underutvecklade” regionerna med. Å andra sidan visade sig den ”storryska chauvinismen”, som underhölls av det byråkratiska maskineriet i Moskva, inte särskilt villig att erkänna Ukraina som jämställd part i den centrala ledningen.

Intensiva och delvis framgångsrika försök gjordes för att motarbeta dessa tendenser inom det byråkratiska systemet. Inom andra institutioner vidtog man färre försiktighetsmått när det gällde att dämpa nationella känslor. Den första av dessa institutioner var Röda armén. Det verkar inte som om någon av republikerna strävade efter att upprätta en egen oberoende armé.[4] Ända från början rekryterades manskap till Röda armén både från RSFSR:s integrerade republiker och från de oavhängiga republikerna som var allierade med det, och invånare i de asiatiska republikerna som hade befriats från krigstjänst under tsaren, mobiliserades tillsammans med de övriga.[5] Det var denna enade Röda armé som under inbördeskriget försvarade och befriade de oavhängiga republikernas territorium; där de flesta striderna och den värsta förödelsen inträffade. Rakovskij hade själv, då han på den 9:e all-ryska sovjetkongressen i december 1921 talade i de vitryska azerbajdzjanska, georgiska och armeniska republikernas, såväl som i Ukrainas, namn, visat på sensmoralen och velat ha en förstärkning av Röda armén för att förhindra att katastrofen upprepades.[6] Röda armén blev alltså inte bara ett redskap för enande utan för enande genom en storrysk symbol. Ukrainaren Skrypnik klagade på den 12:e partikongressen över att Röda armén ”är och förblir ett redskap för förryskningen av den ukrainska befolkningen och av hela den icke-ryska befolkningen”, och kongressen inkluderade i sin resolution om den nationella frågan ett moment vari anbefalldes ”praktiska åtgärder rörande organiserandet av nationella militärdetacheringar under iakttagande av alla försiktighetsåtgärder som är nödvändiga för att säkerställa republikernas möjlighet att försvara sig”.[7] Men den slutliga modifikationen var betydelsefull. Det finns inte något som tyder på att några som helst ”åtgärder” vidtagits för att verkställa rekommendationerna. Det nationella försvarets effektivitet kunde alltid åberopas som en överlägsen princip.

Arméns exempel förstärktes i fackförbunden. Det storryska elementet dominerade bland arbetarna vilket från början gjorde fackförbunden till en mäktig enande faktor på storrysk grundval. Rjazanov redogjorde för detta på den 1:a allryska fackföreningskongressen.

> ”Den som vill bygga upp socialismen i Ryssland, kan göra det endast om han ger var och en av dess delar möjlighet att utvecklas fritt och självständigt och därigenom samtidigt stärker det social-

---

[3] *Dvenadcatyj Sezd Rossijskoj Kommunititjeskoj Partii (Bolsjevikov)* (1923), s. 532.
[4] Borot'bisti krävde en separat ukrainsk armé (N. Popov, *Otjerk Istorii Kommunititjeskoj Partii (Bolsjevikov) Ukrainy* (5:e ed. 1933), s. 214-215.
[5] En artikel i *Zjizn'Nacional'nostei*, nr 32 (89), 17 okt. 1920, diskuterar svårigheterna i att få med turkestanska muhammedaner i Röda armén, men tillägger att ”tiotusentals” av dem höll på att tränas i ett läger utanför Tasjkent.
[6] *Devjatyj Vserossijskij Sezd Sovetov* (1922), s. 208-209.
[7] *Dvenadcatyj Sezd Rossijskoj Kommunititjeskoj Partii (Bolsjevikov)* (1923).

> ekonomiska band som håller oss samman och utan vilket arbetarna i Petrograd slits isär från dem i Moskva, Petrograds och Moskvas arbetare från dem i Don, arbetarna i Don från dem i Sibirien."[8]

Vid den 3:e kongressen, som hölls i april 1920, redovisade Tomskij för fackförbundens verksamhet i de nyligen befriade områdena Ukraina, Ural och Sibirien:

> "Våra instruktörer följde Röda armén. De första som kom efter Röda arméns kompanier till städer som befriats från de 'vita' var instruktörer från Centrala fackföreningsrådet, instruktörer från textilarbetarnas, skinnarbetarnas, metallarbetarnas, järnvägsarbetarnas centralkommitté."

Ukraina hade gjort påtryckningar rörande en separat organisation för de ukrainska fackförbunden eller en speciell ställning för dem inom den allryska organisationen. Trots "häftig opposition från högerelement", hade emellertid centralrådet stått fast vid "enighet och centralisering".[9] Det stod helt klart att om "arbetare i alla länder förena er" överhuvudtaget betydde någonting, så borde det åtminstone betyda att arbetarna i det forna ryska imperiet förenades.

Det viktigaste var att det ryska kommunistiska partiet spelade samma enande roll som armén och fackförbunden. Från och med 1903, när det judiska Bunds krav på en självständig ställning tillbakavisades av den 2:a partikongressen, hade Lenin betonat organisationsenheten som en av partidoktrinens hörnstenar.[10] Efter oktoberrevolutionen antogs det i en resolution av 8:e partikongressen 1919 att erkännandet av 'separata ukrainska, lettiska, litauiska och vitryska sovjetrepubliker inte utgjorde någon grund för organiserandet av oberoende kommunistpartier, inte ens på "federativ bas", och att "de ukrainska, lettiska och litauiska kommunisternas regionalkommittéer åtnjuters partiets regionalkommittéers rättigheter och är helt och hållet underordnade det ryska kommunistpartiets centralkommitté".[11] T.o.m. förslaget vid bildandet av Sovjetunionen att ändra partiets namn till Allunionella Kommunistpartiet (Bolsjevikerna) stötte på motstånd, vilket Skrypnik klagade över på den 12:e partikongressen 1923.[12] Det genomdrevs till slut vid den 14:e kongressen i slutet av 1925. Men invändningarna var helt naturliga. Partiet som helhet var stolt över sitt ryska namn och sina ryska traditioner.

Det centraliserande inflytandet från sådana institutioner som armén, fackförbunden och partiet var kanske den viktigaste av de många faktorer, medvetna och omedvetna, som låg bakom fenomenet "storrysk chauvinism". "Skrapa lite på vilken kommunist som helst och ni finner en storrysk chauvinist", hade Lenin sagt i debatten om partiprogrammet vid 8:e partikongressen 1919,[13] och alltsedan dess användes slagordet som en beteckning för inställningen hos de kommunister som, i det de omedvetet hade ärvt en för-revolutionär rysk tradition eller medelst ett avsiktligt förnekande av nationaliteten, förringade de nationella kraven från ukrainare, vitryssarna och de icke-slaviska folken i det forna tsarriket. Den "storryska chauvinismen" kritiserades återigen på partikongresserna 1921 och 1923. Stalin själv beskrev den dock på den senare kongressen som "den fundamentala urkraft som förhindrar republikernas enande", och förklarade att den "växte dagligen och stundligen" och "sökte svepa bort allt som inte var ryskt, för att koncentrera alla administrationens trådar runt det ryska elementet och utesluta icke-ryssarna".[14] De återupplivade ryska patriotiska känslorna hos bolsjevikerna i inbördeskrigets senare skede — det outtalade bandet mellan rysk nationalism och kommunistisk internationalism som först blev märkbar under det

---

[8] *Pervyj Vserossijskij Sezd Professional'nych Sojuzov* (1918), s. 27.
[9] *Tretij Vserossijskij Sezd Professional'nych Sojuzov* (1921), I, s. 29-30.
[10] Se nästa kapitel nedan.
[11] *VKP (B) v Rezoljucijach* (1941), I, s. 304-305. När å andra sidan Lettland och Litauen år 1920 erkändes som oavhängiga borgerliga republiker, blev kommunistpartierna i dessa länder också oavhängiga.
[12] *Dvenadcatyj Sezd Rossijskoj Kommunistitjeskoj Partii (Bolsjevikov)* (1923, s. 524).
[13] Lenin, *Sotjinenija*, XXIV, s. 155.
[14] Stalin, *Sotjinenija*, V, s. 244-245

sovjetpolska kriget 1920 — hade banat väg för en process som hade sin ekonomiska motsvarighet i NEP. Den ökande tillströmningen till sovjetinstitutionerna av medlemmar av de f.d. priviligierade klasserna, som ”specialister” eller statstjänstemän, hade föranlett en varning från Lenin på den 10:e partikongressen 1922. Han jämförde bolsjevikerna med en erövrarnation som hade besegrats av de erövrades överlägsna kultur. ”Deras kultur är eländig, trivial, men ändå är den större än vår.” Det var inte de ansvariga kommunisterna som ”tog hand om” den enorma byråkratiska apparaten. Utan att de själva visste det var det de som ”togs om hand”.[15] Byråkratins upptagande av borgerliga och till och med aristokratiska element fick ett dubbelt inflytande. Det vittnade inte endast om dessa ”f.d. folks” försoning med sovjetregimen utan också om en mindre negativ inställning från regimens sida till traditionerna från Rysslands förgångna. Långt ifrån att tillbakavisa anklagelserna som Rakovskij och Skrypnik ställt på den 12:e partikongressen talade Stalin själv om faran med uttrycklig uppriktighet:

> ”Det är ingen tillfällighet, kamrater, att smenovechovtsy har fått en mängd anhängare bland sovjetiska ämbetsmän.[16]
>
> Det är heller ingen tillfällighet att dessa gentlemän, smenovechovtsy, prisar kommunistbolsjevikerna, som om de ville säga: Tala så mycket ni vill om bolsjevism, orera så mycket ni vill om era internationella strävanden, men vi vet att ni kommer att uppnå det som Denikin inte lyckades uppnå, att ni bolsjeviker har återupprättat begreppet Storryssland, eller att ni åtminstone kommer att göra det. Allt detta är inte en tillfällighet. Det är inte heller någon tillfällighet att denna idé t. o. m. har trängt in i några av våra partiinstitutioner.”[17]

Ledmotivet i den ryska enigheten som först hade sammanfört dessa oförenliga element i inbördeskriget fortsatte att spela en roll i politiken också efter dess segerrika slut.

Den ”storryska chauvinismen” hämtade, också oförenligt med dess natur, uppmuntran från den marxistiska doktrinen — eller från gängse förvrängningar av den — i två olika former. Den första var ett återupplivande av det gamla polska arvet vilket förkastade nationalism och nationellt självbestämmande såsom oförenliga med klasskampen och proletariatets världsomfattande solidaritet. Lenin påpekade gång på gång att denna åsikt helgade den härskande nationens privilegier genom att utesluta varje utmaning mot *status quo* från andra nationers nationella strävanden. Den tillbakavisades av partiets aprilkonferens 1919. Men ingen utdömning tog slutgiltigt död på den. Dess popularitet bland ämbetsmän i Narkomnats har redan diskuterats.[18] Så sent som 1923 deklarerade Rakovskij ett tänkt anförande från en sådan kommunist på den 12:e partikongressen:

> ”Vi är ett land som redan har passerat nationalitetsstadiet, vi är ett land där materiell och ekonomisk kultur ställs emot den nationella. Nationell kultur är för de underutvecklade länder som står på andra sidan barrikaden, för kapitalistländerna. Vi är ett kommunistland.”[19]

---

[15] Lenin, *Sotjinenija*, XXVII, s. 244-245.

[16] *Smena Vech* (”Nya landmärken”) var titeln på en samling artiklar av ryska émigrés som publicerades i Prag 1921, och som förordade förbehållsam försoning med sovjetregimen. En veckotidskrift med samma namn började publiceras i Paris hösten 1921, och förklarade sig ”öppen för alla representanter för den ryska intelligentsian som godtar oktoberrevolutionen oberoende av de ideologiska grunderna för deras godtagande.” Den främsta impulsen till denna åtgärd härstammade från de patriotiska känslor som väcktes av det sovjet-polska kriget och från Lenins tillkännagivande av NEP, vilket var ämnat att betona övergivandet av den dogmatiska kommunismen. Ustrjalov, den mest framstående av smenovechovtsy uttryckte den storryska chauvinismens anda i dess renaste form: ”Endast en 'fysiskt' mäktig stat kan äga en stor kultur. Småmakterna har möjligheten att vara eleganta, ärliga, t. o. m. 'heroiska,' men de är organiskt oförmögna att vara stora. Detta erfordrar en lysande stil, ett storslaget svep, en storslagen tanke-och handlingsvidd — 'en Michelangelos penseldrag.' En tysk, en rysk, en engelsk ”messianism” är möjlig. Men en, låt oss säga, serbisk, rumänsk eller portugisisk messianism skär i öronen som en falsk ton” (*Smena Vech* (Prag, 2 ed. 1922), s. 57-58).

[17] Stalin, *Sotjinenija*, V, s. 244.

[18] Se s. kapitel 10, avsnittet ”c) Maskineri” ovan

[19] *Dvenadcatyj Sezd Rossijskoj Kommunistitjeskoj Partii (Bolsjevikov)* (1923), s. 530.

Bilden är kanske överdriven men i stort övertygande. Och medan man utgav sig för att förneka nationalismen i Marx namn flödade denna inställning lättvindigt genom den storryska chauvinismens kanaler.

Övrig uppmuntran som hämtades ur Marx doktrin berodde på befolkningsstrukturen i det forna tsarriket. I hela det område som var kvar av tsarriket efter Polens, Finlands och baltstaternas utträde — samt i Ukraina, det enda stora industriområde utanför det gamla Ryssland — var större delen av industriproletariatet storryskt medan de övriga nationaliteterna huvudsakligen eller uteslutande bestod av bönder. Relationen mellan industriproletariat och bönder förblev i en eller annan form den mest delikata frågan i sovjetisk utrikespolitik, och eftersom den marxistiska doktrinen erkände proletariatets revolutionära företrädesrätt och behandlade bonden som en underordnad och ibland opålitlig bundsförvant, stämde den förkärlek som den ”storryska chauvinismen” visade för storryssen alltför väl överens med den marxistiska ortodoxins förkärlek för proletären. Den kunde följaktligen alltför väl dölja sig i marxistisk mundering. Det var i den meningen som den 12:e partikongressens resolution förklarade att i några av de nationella republikerna ”samspelet (*smytjka*) mellan stad och land, mellan arbetarklass och bönder, möter sina allvarligaste hinder i det som är kvar av storrysk chauvinism både i partiet och i sovjetorganen”.[20] Ty, som Stalin själv påpekade inför kongressen, ”den politiska grunden för proletariatets diktatur består ju ändå först och främst av centralregionerna, vilka är industrialiserade, och inte av gränsstaterna, som är jordbruksländer”, och fastän Stalin vände sig mot dem som, i likhet med Bucharin och Rakovskij, sökte ”inrikta sig på de agrara gränsstaterna till förfång för de proletära regionerna”, måste frestelsen att gå i motsatt riktning ha varit åtminstone lika stark.[21] Att gradera kraven från de agrara gränsstaterna något lägre än det storryska industriella kärnområdets, kunde inte bara med lätthet framställas som vanligt sunt förnuft, utan också som en återspegling av den överlägsenhet som marxist-doktrinen tillskriver proletariatet och av den inställning till agrara nationaliteter som Marx och Engels själva redogjort för år 1848.

Vilka ursäkter man än kunde anföra för storryska fördomar så var de den främsta orsaken till taktlöst uppförande från de sovjetiska ämbetsmännens sida, något som ständigt var föremål för kritik. 1919 rapporterade Narkomnats officiella organ att ”några kamrater anser att bildandet av republiker är ett misstag från vår sida”, och fortsatte rakt på sak:

> ”Man erhöll ofta felaktiga resultat tack vare den inkompetenta taktik som utövades av dem som arbetade i de avlägsna områdena. Separationens artificiella karaktär märktes alltför väl. Ofta framhävde man grovt den storryska andan. Under det tunna lagret av oberoende skymtade Moskvas hegemoni.”[22]

Andra kommunister ”ansåg att sådana nationella republiker endast bildats i syfte att på kortast möjliga tid arbeta bort de nationalistiska tendenserna hos den lokala befolkningen”.[23] 1923 noterades i en resolution färgad av den 12:e partikongressen ”ett betydande antal sovjetiska ämbetsmän i centralregionerna och ute i kommunerna betraktar inte en union av republiker som en union av jämlika statsenheter, utan som ett steg mot en avveckling av dessa republiker”.[24] Men allvarligare var kanske de åtbörder av byråkratisk eller nationell överlägsenhet som ett officiellt fördömande aldrig helt kunde hålla tillbaka. Rakovskij anförde på samma kongress en episod där en hög ukrainsk ämbetsman som, då han lämnade en kongress där han hade röstat för en resolution som krävde det ukrainska språkets likaberättigande, snävt svarade på en fråga ställd på ukrainska: ”Tala till mig på ett begripligt språk.”[25]

---

[20] *VKP (B) v Rezoljuciach* (1941), I, s. 494.
[21] Stalin, *Sotjinenija*, V, s. 265.
[22] *Zjizn'Nacional'nostei* nr 33 (41), 31 aug. 1919.
[23] S. Atnagulov, *Basjkirija* (1925), s. 71.
[24] *VKP (B) v Rezoljuciach* (1945), I, s. 495.
[25] *Dvenadcatyj Sezd Rossijskoj Kommunistitjeskoj Partii (Bolsjevikov)* (1923), s. 526.

Sådana misstag tar upp stort utrymme i litteraturen från dessa första år. Men den kritik som grundas på dem förbigår i allmänhet den enorma omfattningen av den jämlikhetsprocess som regimen hade åtagit sig, och de faktiska och oundvikliga hinder som måste övervinnas för att praktiskt kunna genomföra den antagna bolsjevikiska politiken. Vad som länge var den största svårigheten när det gällde politisk jämlikhet bland sovjetsystemets nationer diskuterades i detalj av Stalin vid den tid då slutet på inbördeskriget skymtade och taktiken kunde omformas på en mer varaktig basis:

> ”Ett av de allvarligaste hindren skrev Stalin i oktober 1920 för förverkligandet av sovjetiskt självstyre är den akuta bristen på intellektuella lokala krafter i gränsregionerna, bristen på lärare inom varje gren av sovjet- och partiverksamheten utan undantag. Denna brist kan endast hämma både den utbildningsmässigt och revolutionärt konstruktiva verksamheten i gränsstaterna. Men just på grund av detta skulle det vara oklokt och farligt att avvisa de alltför små grupper av infödda intellektuella som kanske vore villiga att tjäna folkets massa men inte kan göra så, kanske emedan de, då de inte är kommunister, tror sig vara omgivna av en atmosfär av misstro och rädda för eventuella repressalieåtgärder. Den politik som vill föra sådana grupper in i sovjetisk verksamhet, den politik som vill rekrytera dem till poster som sysslar med ekonomi, jordbruk, livsmedelsförvaltning och dylikt, i syfte att gradvis sovjetisera dem, kanske kan tillämpas framgångsrikt ...
>
> Men åtgärden att anställa nationella grupper av intellektuella kommer ändå att vara långt ifrån tillräcklig för att tillfredsställa kravet på lärare. Vi måste samtidigt i gränsstaterna utveckla ett omfattande nätverk av föreläsningskurser och skolor inom varje gren av förvaltningen för att kunna skapa en kärna av lärare bland kommunernas befolkningsgrupper. Ty det är tydligt att utan sådana grundstommar kommer organiserandet av inhemska skolor, domstolar, förvaltningar och andra institutioner på inhemskt språk att bli utomordentligt svårt.”[26]

Dessa svårigheter var det ofrånkomliga arvet från det förgångna. Få medlemmar av de av tsarrikets underlydande nationer som nu låg kvar på sovjetiskt område hade deltagit i regeringsarbetet eller haft någon betydande intelligentsia eller potentiellt härskande klass. Många av dessa nationer var primitiva folk, helt utan politisk erfarenhet. I sådana fall visade sig självstyre ofta orealistiskt och dess första former måste påtvingas dem utifrån. Men detta berodde snarare på bristen på resurser och erfarenheter hos den nationella grupp som förlänades självstyre än på en önskan hos centralregimen att begränsa dess omfattning och effektivitet. Sådana experiment kunde inte rättfärdigas genom den grad av faktiskt självstyre som man omedelbart kom i besittning av, men av den möjlighet det gav att på lång sikt utbilda ”underutvecklade” folkgrupper till regeringsansvarighet. Sådana omständigheter förklarar de vanliga missförhållanden som i hög grad har utnyttjats av sovjetpolitikens kritiker. När listor på medlemmar i ”nationella” regeringar läggs fram, listor som till större delen uppvisar ryska namn, är det faktiskt inte säkert att innehavarna av dessa namn nödvändigtvis är ryssar. Ryska namn, och sådana med ryska namnformer, var vanliga bland många av de icke-ryska nationaliteterna.[27] Men det finns bestyrkta fall, som utnämnandet av Dimansjtein, den judiske medlemmen av Narkomnats kollegium, till medlem av den 1:a kazachstanska militär-revolutionära kommittén,[28] och av Vainschtein, en av ledarna för det judiska Bund, till förste ordförande i det basjkiriska självständiga SSR:s exekutiva centralkommitté.[29] Och dessa var förvisso inte isolerade episoder under de första åren då ständiga omflyttningar av partiarbetare från ett fält till ett annat var allmänt förekommande.[30] Men

---

[26] Stalin, *Sotjinenija*, IV, s. 360-361.

[27] Sålunda avser Castagné att, från en namnlista på de 13 medlemmarna av Bergsbefolkningens republiks 1:a Sovnarkom, visa att åtminstone 9 var ryssar (*Revue du monde musulman*, IL (1922), s. 93); W. R. Batsell, *Soviet Rule in Russia* (N. Y. 1929), lägger fram liknande uppgifter rörande det Tatariska autonoma SSR.

[28] *Novyj Vostok*, V (1924), s. 225.

[29] F. Dan, *Dva Goda Skitanij* (Berlin, 1922) s. 69. En önskan att få bort från Moskva en ledare för en f. d. mensjevikorganisation, vars lojalitet mot bolsjevismen inte var alldeles obestridd, kan ha spelat en roll i denna utnämning.

[30] Se ovan kapitel 11, not 49.

sådana episoder bevisade ingenting annat än att det var en akut brist på kompetenta arbetare inom varje gren av administrationen.

Inte heller var Stalins förslag om att utnyttja icke-kommunistiska ”infödda intellektuella” till någon större hjälp. I de få länder inom sovjetvärlden där det fanns en nationell intelligentsia som var tillräckligt stor för att kunna förse en autonom eller oavhängig stat med administratörer, t.ex. Georgien, Armenien samt, mera tveksamt, Ukraina, var den övervägande antibolsjevikisk, då den hade utgjort stommen i de borgerliga regeringar som bolsjevikerna hade störtat. I Vitryssland rapporterades så sent som 1923 att ”lärarna till stor del har smittats av *narodnik*-avvikelsen, och tack vare bristen på förtroende för dessa lärare är hela skolsystemet ett misslyckande”.[31] När regeringen övertogs av, eller i namn av, arbetare och bönder, var bristen på utbildade lokala ledare, som var lojala mot den nya regimen och kapabla att axla administrationens bördor, oundviklig, och tomrummet fylldes genom att man tog dit ledare från RSFSR. Men man såg aldrig detta som något annat än en temporär nödåtgärd. Om man skall kritisera sovjetregeringens politik på denna punkt, kan man kanske säga att den gick för långt i sin uppmuntran när det gällde att återuppliva primitiva eller halvdöda språk och kulturer som bas för ett nationellt självstyre, som utan tvivel skulle visa sig i hög grad illusoriskt, i varje fall under några år framåt, snarare än den misslyckades med att göra det mesta möjliga av dessa förhållanden för att förverkliga jämlikheten. I ett par av de autonoma republikerna och regionerna inom RSFSR utgjorde den nationella gruppen bara en knapp majoritet, eller t.o.m. en minoritet av befolkningen, och det var det ryska elementet som rimligtvis hade kunnat klaga på sin underlägsna ställning.

De uppenbara ofullkomligheterna i systemets funktion berodde således mera på bristen på resurser och erfarenheter hos de nationella grupper som förlänades självstyre, än på en önskan hos centralregeringen att begränsa deras möjligheter. De var priset man fick betala för att man under en enda generation försökte genomföra en utnämningsprocess som annars kanske skulle ha tagit två århundraden. Förebråelser från centralmakten riktades hela tiden mot ineffektiviteten hos de självstyrande institutionerna i de nationella regionerna eller republikerna. Så sent som i juni 1922 anklagade Stalin i partiets centralkommittés namn partiorganen i det kazachstanska SSR för ”passivitet och pessimistiska tänkande”, och sovjetorganen i samma republik för ”stagnation, förstärkt genom närvaron av små och obetydliga kotterier”.[32] Sådana defekter var endemiska i de ”underutvecklade” regionerna och republikerna. De var ett arv från det förgångna och det vore inte rättvist att ge en förutbestämd politik skulden för dem. Sovjetsystemet erbjöd i varje fall under de första åren en så stor grad av lokalt självstyre som de berörda nationerna på ett effektivt sätt skulle kunna verkställa, och det höll fast vid principen om jämlikhet och icke-diskriminering mellan olika nationer i den utsträckning det storryska elementet tillät. Under tiden grundlade dess ekonomiska politik, i och med den industriella utvecklingens allt jämnare spridning, villkoren för en faktisk jämlikhet för framtiden, även om detta nödvändigtvis var ett projekt på lång sikt vars konkreta resultat knappt var märkbara under detta tidiga skede.

Den bolsjevikiska politiken beträffande nationell självbestämmanderätt hade fullgjort sin utveckling från erkännandet av rätten till secession i ett borgerligt samhälle, till erkännandet av jämlikhet nationer emellan och förbudet mot en nations utsugning av en annan i en socialistisk nationsgemenskap. Bandet mellan dem utgjordes av Lenins postulat om den ”frivilliga unionen” genom vilken man skulle kunna nå fram till detta slutmål, och vilket gjorde förbundet till ett uttryck för och inte ett förnekande av nationens självbestämmande vilja. Postulatet vilade på Lenins fasta personliga övertygelse att tvångselementet under socialismen skulle försvinna från regeringen och ersättas av frivilligt accepterande av administrativa regler. Oberoende av den slutgiltiga, filosofiska giltigheten av denna

[31] *Dvenadcatyj Sezd Rossijskoj Kommunistitjeskoj Partii (Bolsjevikov)* (1923), s. 565.
[32] *Zjizn’ Nacional’nostej* nr 12 (147), 15 juni 1922. Detta meddelande finns inte med i Stalins samlade verk.

uppfattning, måste det sägas att den inte förverkligades under föreliggande historiska period under vilken principerna om tvång och frivilligt accepterande fortsatte att existera sida vid sida — liksom under andra perioder, i varierande proportioner — i alla regeringsprocesser. Vad som skulle kunna sägas till förmån för bolsjevikisk nationalitetspolitik var inte att den kunde genomföras utan att man brukade våld: det kunde den uppenbarligen inte, fast den kanske förmådde upprätta ordning i Ryssland genom att använda mindre direkt våld än vad några andra omständigheter skulle ha erfordrat, och innebar sålunda ett större inslag av frivilligt accepterande än någon annan tänkbar politisk åskådning. Vad som skulle kunna sägas till dess förmån var att den borgerliga doktrinen om självbestämmande år 1919 hade kommit i en återvändsgränd från vilken ingen utväg fanns. Att det kapitalistiska systemet, i den form som det antagit och som innebär en arbetsfördelning mellan industrialiserade nationer och underutvecklade eller koloniala nationer, hade gjort verklig jämlikhet nationerna emellan ouppnåelig. Och att uppfattningen om en återförening under socialistiskt system mellan faktiskt och inte endast formellt jämställda nationer, var ett djärvt och fantasirikt försök att bryta dödläget. Betydelsen av den politiska åskådningen låg i de åtgärder som vidtogs för att etablera jämlikhet genom att utplåna uppdelningen i industriella och agrara nationer. Det var utan tvivel så mycket lättare att acceptera och genomdriva principen om jämlikhet och icke-diskriminering på nationella grundvalar just därför att det fanns andra grundvalar på vilka olikhet proklamerades och diskriminering utövades. Stalin själv hade en gång talat om att göra slut på nationsuppdelningen i syfte att bana väg för klassgränser.[33] De nationella olikheterna blev jämförelsevis mindre väsentliga allteftersom de sociala olikheterna inom nationerna framhävdes. Men det vore svårt att överdriva betydelsen av den sovjetiska nationalitetspolitiken, vare sig inom dess historiska ram eller när det gäller dess slutgiltiga inflytande. Den var från första början den avgörande faktorn i Lenins häpnadsväckande prestation att återförena nästan alla tsarernas forna kolonier efter den upplösning och splittring som krig, revolution och inbördeskrig åstadkommit, och den förblev länge en verksam faktor i sovjetisk utrikespolitik i många delar av världen.

[33] Stalin, *Sotjinenija*, II, s. 362.

13. Genom allians till federation

När inbördeskriget till sist var över mot slutet av 1920 hade principen om oavhängighet eller självstyre spridit sig över hela det forna ryska riket som nu kunde indelas i tre kategorier. Vissa f.d. ryska territorier — Polen, Finland, de tre baltiska staterna som förklarats oavhängiga, Bessarabien som anslutits till Rumänien, och den landremsa som överlåtits till Turkiet i Brest-Litovsk — hade för ögonblicket helt och hållet fallit utanför Moskvas ram. Av det som var kvar utgjorde den Ryska socialistiska federala sovjetrepubliken ett enda centrum vilket anslöt nästan tjugo autonoma enheter, bebodda av ickeryska, främst muhammedanska folkgrupper. RSFSR svarade ensamt för 92 procent av det område och 70 procent av den befolkning som omsider skulle komma att inbegripas i Sovjetunionen. Resten var uppdelat i inte mindre än åtta olika stater vars formella oavhängighet var verksam i olika grad. Dessa var de ukrainska och vitryska socialistiska sovjetrepublikerna, de azerbajdzjanska, armeniska och georgiska socialistiska sovjetrepublikerna,[1] Fjärran Österns republik med sin huvudstad i Tjita, och de två centralasiatiska sovjetrepublikerna Chorezm och Bochara. Detta yttre sken av splittring tjänade i varje fall att dölja den rörelse mot återförening som redan var långt framskriden. Slutet på inbördeskriget markerade övergången från den andra av de tre perioder som retrospektivt upptecknats i partidoktrinen 1923, ”samarbete i form av militärallians”, till den tredje, den ”folkens militär-ekonomiska och politiska union”, vilken till sist skulle fullbordas i form av de socialistiska republikernas Sovjetunion.

Den andra av dessa perioder, vilken representerade den militära fasen av återföreningen, hade uppkommit direkt ur inbördeskriget och börjat i de västra gränsstaterna där situationen var som mest kritisk. I januari 1919, t.o.m. innan Kiev hade återvunnits, utfärdade den provisoriska sovjetregeringen i Ukraina en deklaration rörande sin ”solidaritet med den sovjetryska federala republiken, världsrevolutionens vagga”, och förutsade den ukrainska sovjetrepublikens förening med Sovjetryssland enligt principen om socialistisk federation. Den första vitryska sovjetkongressen i februari 1919 uttryckte en liknande ambition,[2] och Stalin drog av dessa symptom den uppmuntrande slutsatsen att ”genom de självständiga sovjetrepublikerna kommer Rysslands folk fram till en ny frivillig, broderlig enighet”.[3] Militära händelser påskyndade först frågan i Ukraina. Den 18 maj 1919 det sovjetiska Ukrainas centrala exekutivkommitté ”tillsammans med arbetardeputeradenas Kievsovjet, Kievs bondedeputerades länskongress, samt representanter för Kievs fackförbund och fabrikskommittéer” (en anhopning av myndigheter som vittnar om ett särskilt betydande tillfälle), ett dekret vari två allmänna principer formulerades:

> 1 All väpnad kamp mot sovjetrepublikernas fiender bör förenas i samtliga existerande sovjetrepubliker;
>
> 2 Alla materiella resurser nödvändiga för denna kamp bör koncentreras kring ett centrum som är gemensamt för samtliga republiker.[4]

I ett dekret från VTsIK i Moskva citerades den 1 juni 1919, ”under erkännande av självständigheten, friheten och självbestämmanderätten för de arbetande massorna i Ukraina, Lettland, Litauen, Vitryssland och Krim”, den ukrainska resolutionen av den 18 maj, samt ospecificerade ”förslag från sovjetregeringarna i Lettland, Litauen och Vitryssland”, och tillkännagav med stöd av dessa, behovet av en ”militärunion”[5] mellan de socialistiska

[1] Det armeniska SSR daterar sig från december 1920, det georgiska från februari 1921.
[2] *Istorija Sovetskoj Konstitutsii v Dekretach* (1936) s. 103-104, 109-110.
[3] Stalin, *Sotjinenija*, IV, s. 229.
[4] *Istorija Sovetskoj Konstitutsii v Dekretach* (1936), s. 122.
[5] Detta är tydligen första gången ordet *sojuz* används i detta sammanhang vilket på ryska står för både ”allians” och ”union.” Sammanblandning av terminologin är utmärkande för bristen på precision i ryskt konstitutionellt tänkande, och bidrog i detta fall till att överbrygga övergången från ett tillstånd till ett annat.

sovjetrepublikerna i dess länder och RSFSR. Unionen skulle bli en sammanslagning av ”militära organisationer och militärbefäl, av de nationalekonomiska råden, järnvägsförvaltningen, den ekonomiska strukturen, av finanserna och av folkkommissariaten för arbete”. Dekretet avslutades med att man tillsatte en kommitté i syfte att förhandla om genomförandet av detta projekt.[6]

Ett par veckor efter utfärdandet av detta dekret hade inbördeskrigets flodvåg svept fram över de flesta av de områden med vilka det avsåg att förhandla. Som så många åtgärder från denna period blev dekretet av den 1 juni 1919 endast ett dekret på papperet: såvitt man vet sammanträdde inte kommittén som skulle ha utarbetat villkoren för den föreslagna unionen. Man drog emellertid lärdom av händelsen. Dekretet av den 1 juni 1919 var, fastän utan konkret resultat, en omedveten, nästan slumpartad, antydan om den process genom vilken Sovjetunionens nya enhet en dag skulle komma att bildas. Det innehöll begreppet om ”union” eller ”allians” mellan beståndsdelarna i det forna ryska imperiet. Det fastslog principen om ett förenande av vissa väsentliga folkkommissariat, och det förutsatte Moskvas rätt att, försett med ett slags formellt bifall från de andra enheterna inom alliansen, att fatta konstitutionella beslut, bindande för alla.[7] Militär nödvändighet hade framställt problemet i en form som passade och bekräftade bolsjevikisk teori. Det nationella självbestämmandet var beroende av enheten bland arbetarna i alla nationer i den revolutionära kampen och var därför underordnad den: om ett misslyckande att upprätta enhet mellan arbetare i det forna ryska imperiets olika nationer och regioner fick kontrarevolutionen att triumfera, betydde det slutet på självbestämmandet för alla. Resonemanget kringgick naturligtvis frågan om vilket slags nationellt självbestämmande man skulle få om revolutionen segrade. Men uttryckt som omedelbar militär krissituation var det giltigt och obestridligt, eftersom de socialistiska nationerna levde i ständig fara för kapitalistiska anfall.[8] Behovet av enighet var beständigt och tog sig uttryck i Röda arméns enhet. När denna enhet en gång hade accepterats som en uppenbar militär nödvändig. het och när arméns prestige en gång hade fastslagits genom segern i inbördeskriget, var slaget om enheten — och enhet på rysk bas — mer än till hälften vunnet.

Vägen låg alltså öppen för utvecklandet av en *ad hoc* militärallians till en permanent ”militärekonomisk och politisk folkunion”. Det tredje och sista stadiet av processen började automatiskt och nästan slumpartat då områden befriades från borgerliga regeringar eller ockupationsarméer och deras behov av att stå i ett mer permanent förhållande till RSFSR uppkom. En VTsIK-resolution som publicerades den 15 februari 1920 betraktade ”upprättandet av normala relationer mellan RSFSR och de autonoma sovjetrepublikerna och de icke-ryska nationaliteterna i allmänhet” som ”en av VTsIK:s mest betydelsefulla uppgifter”, och tillsatte en kommitté som skulle ”utarbeta frågorna rörande RSFSR:s federala struktur”.[9] De autonoma basjkiriska, tatariska, kazakiska och kalmuckiska republikerna daterade sig från sommaren 1920. Framåtskridandet spred sig från de centrala delarna och utåt, även om det försenades genom kriget med Polen och kampanjen mot Wrangel. Den 30 september 1920 slöts mellan RSFSR och det azerbajdzjanska SSR, vilket hade bildats endast 6 månader tidigare, ett fördrag rörande den ”militärekonomiska alliansen” samt fem supplementsfördrag, och tio

[6] *Sobranie, Uzakonenij*, 1919, nr 21, art. 264. Vid uppräkningen av de territorier som dekretet hänvisar till nämndes Krim i tre avsnitt och utelämnades i två, vilket kanske kan antyda att dess införlivande hade tillkommit efterhand. Det var egentligen oriktigt att införliva Krim eftersom det aldrig, som de andra länderna, åtnjutit en ställning som oavhängig sovjetrepublik. Det blev senare en autonom republik inom RSFSR.

[7] En resolution som formulerats av Lenin och godkänts på partikonferensen i december 1919 beskrev djärvt den ukrainska resolutionen av den 18 maj och VTsIK:s dekret av den 1 juni samma år som en ”federal förbindelselänk” mellan RSFSR och Ukraina. (Lenin, *Sotjinenija*, XXIV, s. 552; *VKP (B) v Rezoljuciach* (1941), I, s. 316.

[8] En resolution från den 10:e partikongressen 1921 härledde orsakerna till faran för ett kapitalistiskt anfall (ibid., I, s. 384).

[9] *Zjizn' Nacional'nostej*, nr 6, (s. 61, leg. 63), 15 feb. 1920.

dagar senare gjorde Stalin, folkkommissarien för nationaliteterna ett viktigt uttalande rörande regimens politik i form av en artikel i *Pravda*.[10]

Stalin började med att hävda för behovet av militärmakt:

> Tre år av revolution och inbördeskrig i Ryssland har visat, att utan ömsesidig medverkan av det centrala Ryssland och dess gränsstater är revolutionens seger omöjlig, är Rysslands frigörelse ur imperialismens klor omöjlig.

Endast 2 alternativ stod öppna för gränsstaterna: att ställa sig på Rysslands sida eller på ententens. Skribenten fortsatte med tämligen mödosam ironi:

> Det s. k. oberoende Georgiens, Armeniens, Polens, Finlands etc. s. k. oberoende är endast ett bedrägligt sken som döljer dessa — förlåt ordet staters fullständiga beroende av än den ena, än den andra imperialist-gruppen.

Om en majoritet av någon av dessa nationer begärde secession skulle Ryssland som i Finlands fall troligen samtycka. Men frågan gällde inte längre rättigheter, ty dessa var odiskutabla, utan folkets intressen. Och ”enligt massans intressen är kravet på gränsstaternas separation i revolutionens nuvarande stadium kontrarevolutionärt”.

I det att han avvisade idén om ett enbart ”kulturellt-nationellt självstyre”, förordade Stalin en lösning som gick ut på ”*regionalt* självstyre för gränsstaterna” — ett självstyre som måste bli effektivt både i kulturell och ekonomisk mening. Men för ögonblicket var huvudsaken det ”sovjetiska självstyrets” relation till den ofullbordade ”administrativa omfördelningen” i Ryssland. Stalin prisade tänjbarheten i ”sovjetiskt självstyre” vilket sträckte sig ”från ett snävt administrativt” självstyre (volgatyskar, tjuvasjer, kareler) ... till ett omfattande politiskt självstyre (basjkirer, volgatatarer, kirgiser) och från detta omfattande politiska självstyre till en ännu vidare form (Ukraina, Turkestan), och från den ukrainska formen av självstyre till den högsta formen av självstyre, till fördragsrelationer (Azerbajdzjan). Det väsentliga i detta var för det första att Stalin inte gjorde någon egentlig distinktion utan bara ”till graden”, vare sig mellan de autonoma regionerna och de autonoma republikerna inom RSFSR, eller mellan de autonoma republikerna inom RSFSR och formellt oavhängiga republikerna som Ukraina och Azerbajdzjan, och för det andra att han utvalde det nyligen avslutade fördraget rörande ”militärekonomisk allians” med Azerbajdzjan som den ”högsta formen för självstyre”. Den politiska taktik som under de närmast följande åren skulle leda fram till bildandet av Sovjetunionen var klart antydd i denna uppräkning. I framtiden skulle man ta större hänsyn till den konstitutionella skillnaden, som strängt upprätthölls, mellan autonoma enheter inom RSFSR och fördragsrepublikerna. Men den huvudsakliga linjen hade klart kartlagts i Stalins artikel i oktober 1920. I den första kategorien skulle de mindre befolkningarna fortfarande organiseras som autonoma enheter inom RSFSR. När han skrev artikeln skulle Stalin just ge sig ut på en resa vars syfte var den ”administrativa omfördelningen” av de mångfaldiga folkgrupperna i norra Kaukasus.[11] I den andra kategorien skulle Azerbajdzjan och de sju andra oavhängiga republikerna organiseras på basis av fördragsrelationer med RSFSR. De azerbajdzjanska fördragen av den 30 september 1920 bildade prototypen för dessa.

Den azerbajdzjanska förebilden var ohanterlig men tydlig. Det huvudsakliga fördraget etablerade principen om en ”militär och finansiellt-ekonomisk union” (eller ”allians”) mellan de två staterna och förband dem att på kortast möjliga tid genomföra en sammanslagning 1) av militär organisation och militärt befäl, 2) av de organ som kontrollerar nationell ekonomi och utrikeshandel, 3) av förrådsorganen, 4) av järnvägs- och fartygskommunikationerna, samt

---

[10] Stalin, *Sotjinenija*, IV, 351-363; den stod också att läsa i det aktuella numret av Z*jizn'Nacionarnostej*. Betydelsen av denna artikel i Sovjetunionens tillkomsthistoria utmärktes av en föreläsning som ägnades den på dess 20-årsdag den 10 oktober 1940 vid Juridiska fakulteten vid den sovjetiska Vetenskapsakademien och som publicerades i *Sovetskoe Gosudarstvo i Pravo*, nr 11, 1940, s. 1-10.

[11] Se slutet av avsnittet ”(b) Gränsstaterna i öst” i kapitel 11 ovan.

av post- och telegrafadministrationen, och 5) finansväsendet. Den militära frågan togs troligtvis upp i ett opublicerat avtal. De andra frågorna omfattades av 5 supplementfördrag som undertecknades samtidigt med huvudfördraget. I tre av supplementfördragen (finanserna, utrikeshandeln och nationalekonomin) utnämnde RSFSR:s behöriga organ fullmäktige till det azerbajdzjanska Sovnarkom (eller när det gällde nationalekonomi, Sovnarchoz) med ”rätt till en utslagsgivande röst.”

I de andra två fördragen uppnåddes enande genom något annorlunda stadgar.[12] Men att man betonade förenandet av ekonomisk och finansiell politik stod alltigenom klart. Detta var en tidig förebild och Azerbajdzjan var ett svagt och underutvecklat land. De sex fördragen slöts liksom deras efterföljare mellan RSFSR och andra oavhängiga sovjetrepubliker i form av fördrag mellan suveräna stater och undertecknades av respektive kommissarier för utrikesaffärer i den form som godtagits av internationell lag. Men resultatet av unionen kunde knappast bli annat än att Azerbajdzjan blev beroende av RSFSR. Det ansågs inte speciellt nödvändigt att i texten försöka dölja detta faktum.

Nästa fördrag i serien slöts 3 månader senare med det ukrainska SSR, vars långa skärseld av successiv främmande ockupation hade slutat med nederlag för de polska inkräktarna i juli 1920. Då Azerbajdzjan (med undantag av den ryska och kosmopolitiska staden Baku som inte var särskilt intresserad av landets nationella ambitioner) kanske var den svagaste och fattigaste av de åtta republikerna var Ukraina helt säkert den starkaste och den som mest framhärdade i sina krav på formell oavhängighet och jämlikhet. Det ukrainska fördraget fick en viss högtidlighet och betydelse genom att det undertecknades i Moskva den 30 december 1920 under den åttonde allryska sovjetkongressen och fick kongressens formella ratifikation. Det var de enda av dessa fördrag som undertecknades av Lenin själv på RSFSR:s vägnar. Rakovskij som vid denna tid var ordförande i det ukrainska Sovnarkom och förste ukrainske delegat till kongressen betonade övergången från militär till ekonomisk union:

> ”Det är inget som helst tvivel om att vår framtida politik kommer att följa enighetslinjen, och särskilt nu under perioden för sovjetisk ekonomisk uppbyggnad är denna integrerings — och unionsprocess lika oumbärlig som tidigare under perioden för militärt försvar, kanske t. o. m. ännu oumbärligare.[13]

Uttryckssättet var mer utarbetat än i det azerbajdzjanska fördraget. I inledningen hyllades ”nationernas rätt till självbestämmande som proklamerats av den proletära revolutionen” och erkändes ”oavhängighet och suveränitet för var och en av de stater som slöt avtal” såväl som ”nödvändigheten av att förena deras styrkor och syften och för att befrämja också deras ekonomiska konstruktion”. Den apparat som bildades genom fördraget (allt omfattades vid denna tid av ett enda organ) undvek nogsamt varje som helst antydan om beroende. Militära och marina angelägenheter, nationalekonomi, utrikeshandel, finanser, arbetskraft, kommunikationer samt post och telegraf, anförtroddes åt ”förenade kommissariat i båda republikerna”. Dessa förenade kommissariat ”ingår i sammansättningen av Sovnarkom inom RSFSR och representeras i det ukrainska Sovnarkom av ambassadörer vars fullmakt är begränsad och som kontrolleras av den ukrainska centrala exekutivkommittén och av sovjetkongressen”.

Å andra sidan hade det ukrainska SSR sina representanter i VTsIK och i den allryska sovjetkongressen vilken i sista hand hade bestämmanderätten över de förenade kommissariaten. Enligt en ändring som infördes under diskussioner vid den 8:e allryska sovjetkongressen skulle representanterna för ett parti inte ha någon rösträtt i det andra partiets sovjetkongress när frågor rörande icke-förenade kommissariat togs upp.[14]

---

[12] De sex fördragen finns i *RSFSR Sbornik Dejstvujusjtjich Dogovorov*, 1 (1921), nr 1-6, s. 1-12.
[13] *Vos'moj Vserossijskij Sezd Sovetov* (1921), s. 232.
[14] *RSFSR: Sbornik Dejstvujusjtjich Dogovorov*, I (1921) nr 8, s. 15-16; *Vos'moj Vserossijskij Sezd Sovetov* (1921), s. 234.

År 1921 införlivades ytterligare tre republiker med systemet det vitryska, det georgianska, och det armeniska SSR. Det vitryska fördraget vilket undertecknades den 16 januari 1921, var till formen identiskt med det ukrainska fördraget.[15] Men åtminstone när det gällde finansväsendet tycks den relativt vaga ukrainska förebilden inte ha visat sig vara tillräckligt bestämd för de mer efterblivna vitryska republikanerna, vilka inte kan ha haft särskilt många finansiella experter, och sex månader senare slöts ett fördrag, med det azerbajdzjanska som förebild, enligt vilket det ryska Sovnarkom fick rätt till en utslagsgivande röst, med den nytillagda bestämmelsen att de förenade kommissariatens budget skulle underställas RSFSR:s Narkom och Sovnarkom för bekräftande och för eventuellt införande i RSFSR:s budget.[16] Under tiden följde fördraget med det georgianska SSR den 21 maj 1921 det ukrainska mönstret med endast några få varianter.[17] Fördraget med det armeniska SSR, som undertecknades den 30 september 1921, begränsade sig enbart till finansiella frågor och stod halvvägs mellan det ukrainska systemets delade kontroll och Azerbajdzjans och Vitrysslands underordnade ställning.[18] Dessa formella skillnader innebar också otvivelaktigt skillnader till innehållet. Men variationerna förekom antagligen inte så mycket när det gällde det redan uppnådda resultatet av integreringsprocessen, utan det sätt på vilket de allierade republikanerna effektivt förmådde medverka till att det enade systemet fungerade.

De kvarvarande tre republikerna — Chorezm, Bochara, och Fjärran Östern — befann sig i den paradoxala ställningen att de inte var ”socialistiska sovjetrepubliker, de två första var folkets sovjetrepubliker, den tredje en demokratisk republik, Chorezm (f. d. Chiva) och Bochara hade aldrig varit förment införlivade med tsarriket, och kanske delvis beroende på de oroliga förhållanden som fortfarande härskade där och delvis på deras efterblivna sociala utveckling visade Moskva en stark benägenhet att, än så länge respektera dem som ”främmande makter”. Fördrag rörande allians och ekonomiskt avtal slöts av RSFSR med Chorezm den 13 september 1920[19] och med Bochara den 4 mars 1921.[20] Inom det militära området stadgade man om ”militärpolitiska konventioner” för att fastställa ”en gemensam plan och ett gemensamt ledarskap, samt förberedelse som garanteras att uppgiften att försvara båda republikernas oavhängighet och frihet blir utfärdad.[21] Så långt var mönstret välbekant, även om man kan tvivla på huruvida dessa militära bestämmelser tillämpades omedelbart i någon högre grad, eftersom Röda armén var aktivt engagerad i Bochara mot basmakerna fram till sent på sommaren 1922.

De ekonomiska stadgarna, som största delen av fördragen ägnade sig åt, var å andra sidan helt annorlunda än de som fanns i fördragen med socialistrepubliker. Här kunde det inte bli frågan om att förena organen. Ingen utrikeshandel fick bedrivas av privatpersoner utan endast av statliga institutioner, och republikerna fick inte ge några industriella eller kommersiella rättigheter till någon annan stat än RSFSR eller annan sovjetrepublik. För övrigt lades stor vikt vid att RSFSR avstod från all äganderätt eller alla eftergifter som gjorts av det f.d. ryska imperiet inom de två republikernas territorium, inklusive det område som beboddes av de ryska nybyggare som slagit sig ner i Bochara före revolutionen och som emellertid tydligen kunde behålla sitt område genom att välja att bli bochariska medborgare, och betydande summor i form av subsidier utlovades till bägge republikerna — 500 000 000 rubel till

[15] *RSFSR: Sbornik Dejstvujusjtjich Dogovorov*, I (1921), nr 7, s. 13-14; W. R. Batsell, *Soviet Rule in Russia* (N. Y. 1929), s. 204, feldaterar fördraget den 16 januari 1920, vilseledd av ett feltryck i rubriken på fördraget i Sbornik trots att korrekt datum uppges i texten.
[16] *RSFSR: Sbornik Dejstvujusjtjich Dogovorov*, II (1921), nr 41, s. 7-8.
[17] *Kljutjnikov i Sabanin, Mezjdunarodnaja Politika*, III (1928), I 22-23.
[18] *RSFSR: Sbornik Dejstvujusjtjich Dogovorov*, II (1921), nr 40, s. 5-6.
[19] *RSFSR: Sbornik Dejstvujusjtjich Dogorov*, I (1921), nr 9-10, s. 17-26.
[20] Ibid., II (1921), nr 42-43, s. 7-14.
[21] Uttrycket citeras från Chorezmfördraget. Bochara-fördraget hänvisar endast till en opublicerad militärkonvention från november 1920. De föreslagna nya konventionerna blev, om de antogs, inte publicerade.

Chorezm och en summa som skulle bestämmas i en senare överenskommelse till Bochara. Dessa fördrag kan i praktiken ha motsvarat ett lika stort beroende av RSFSR för Chorezm och Bochara som för de oberoende socialistiska sovjetrepublikerna eller för de autonoma republikerna, eller kanske t.o.m. större. Men de formella banden tillhörde ett annat system och begreppet ”utländska förbindelser” snarare än ”federal union”. Det skulle dröja åtskilliga år innan de två republikerna ansågs vara mogna för ett införlivande med det enhetliga systemet.

Det är inte lätt att avgöra det konstitutionella resultatet av alla dessa arrangemang: resultatet av fördragen med de ukrainska och vitryska republikerna och de tre transkaukasiska republikerna liknade delvis en allians, delvis en federation och delvis en enhetlig stat.[22] Men denna obestämdhet var typisk för alla sovjetiska konstitutionella dokument under detta skede. Den stadga i de ukrainska och vitryska fördragen som medgav ukrainska och vitryska representanter tillträde till VTsIK, hade ingen motsvarighet i de asiatiska fördragen. Ändå var delegater från Azerbajdzjan, Georgien och Armenien, såväl som från Ukraina och Vitryssland, närvarande utan att någon hade något att invända på den nionde allryska sovjetkongressen i december 1921,[23] och kongressen beslöt att ”med hänsyn till” ... de oavhängiga sovjetrepublikernas önskan att ha sina representanter i republikernas högsta lagstiftande organ ”bör antalet medlemmar inom VTsIK utökas i enlighet därmed.[24] Detta gav den formella grunden för VTsIK:s utfärdande av dekret som uppenbarligen utan andra formaliteter, ansågs bindande för alla de allierade republikernas territorier.

Den andra betydelsefulla nyheten var den vikt som lades vid ekonomisk enhet i alla fördragen. Som Stalin efteråt uttryckte det i sin återblick på processen, så var det ”torftigheterna i de ekonomiska resurser som stod till republikernas förfogande” som tvingade dem ”att slå samman dessa torftiga resurser för att kunna använda dem mer rationellt och utveckla produktionens huvudgrenar”.[25] Inbördeskrigets ekonomiska efterverkningar fullbordade den process som själva kriget hade påbörjat. Redan i mars 1920 hade slagordet ”allting åt fronten” gett vika för slagordet ”allting åt nationalekonomin”.[26] T.o.m. tidigare hade den 7:e allryska sovjetkongressen tillsatt en ”administrativ territorialkommitté” som skulle dra upp nya lokala gränslinjer som var mer förenliga med ekonomiska grupperingar.[27] Härefter hade man alltid detta syfte i sikte. En plan som utgick från statsplaneringskommissionen och enligt vilken det europeiska Ryssland skulle indelas i tolv ekonomiska regioner och det asiatiska Ryssland i nio, fick den 12:e partikongressens försiktiga välsignelse i april 1923 som ”preliminär arbetshypotes, vilken behöver supplementeras, kontrolleras och bearbetas på basis av erfarenheten”.[28] Bildandet av dessa regioner, som skar tvärsigenom alla politiska uppdelningar, inklusive de som bestämts efter nationella gränslinjer, utgjorde ett nytt belysande exempel på motsättningen mellan långsiktiga och kortsiktiga mål inom sovjetisk nationalitetspolitik. Kraven på ekonomisk enhet, vilket var ett väsentligt villkor för ekonomiskt framåtskridande för de ”underutvecklade” nationerna, och därigenom för verklig jämlikhet i framtiden, kom i konflikt med upplösande inflytande från de nationella strävanden som pågick för tillfället.

---

[22] Den intresserade kan i denna osäkerhet beträffande det rådande tillståndet se exempel på att historien upprepar sig själv. Generationer av historiker har debatterat frågan huruvida det i Perejaslavls fördrag av 1654 bildades en personalunion mellan det gamla Ryssland och Ukraina eller ett införlivande av Ukraina med det ryska imperiet.
[23] Rakovskij gjorde vid detta tillfälle ett uttalande i alla republikernas namn beträffande Röda armén, vilket citeras på s. 401 ovan.
[24] *Sezdy Sovetov RSFSR v Postanovlenijach* (1939), s. 219.
[25] Stalin, *Sotjinenija*, V, s. 146.
[26] Ibid., IV, s. 295.
[27] *Sezdy Sovetov RSFSR v Postanovlenijach* (1939), s. 152.
[28] *VKP (B) v Rezoljuciach* (1941), I, s. 497; *Zjizn' Nacional'nostej*, nr 12 (147), hade 15 juni 1922 tryckt en protest av ordföranden för den regionala exekutivkommittén i den Tjuvasjiska republiken som anmärkte att ”om de autonoma regionerna och republikerna endast skall åtnjuta politiska rättigheter är det meningslöst att kalla dem autonoma regioner och republiker.”

Det diplomatiska stadiet i föreningsprocessen släpade efter de militära och ekonomiska stadierna, ty här hade det inte funnits någon speciell orsak eller impuls att förena. Inget av fördragen mellan RSFSR och de andra sovjetrepublikerna inkluderade utrikesfrågor i listan på förenade kommissariat, och eftersom den gemensamma kontrollen av utrikesfrågorna var federationens hallstämpel, framhävdes karaktären av allians snarare än federation i det förhållande som nu upprättats av det faktum att den gemensamma kontrollen utelämnats. I praktiken var Ukraina den enda republiken som i högre grad utnyttjade sin behörighet att inleda egna utrikesförbindelser. Det slöt fördrag med andra stater som erkände det,[29] samt höll under en kort period egna diplomatiska representanter i Prag, Berlin och Warszawa.

Bortsett från de praktiska hinder som stod i vägen när det gällde att organisera oberoende diplomatiska utrikestjänster i underutvecklade fattiga republiker vilka inte erkänts av några inflytelserika länder, skulle emellertid förhållandet mellan dessa republiker och RSFSR av sig självt ha uteslutit varje allvarligt försök att föra en separat utrikespolitik. Fördragen bildade en formell union, som var så fast att den gemensamma inställningen till världen utanför, beträffande alla frågor av vikt, endast kunde bestämmas av gemensam auktoritet och representeras av ett enda ombud. Men ingenting som liknade ett enhetligt förfaringssätt hade ännu upprättats. Den sovjetdelegation som undertecknade fredsfördraget med Polen i Riga den 18 mars 1921 var en delegation gemensam för RSFSR och det ukrainska SSR, och den ryska delegationen hade också fullmakt från det vitryska SSR.[30] Två dagar tidigare hade RSFSR i Moskva undertecknat ett fördrag med Turkiet, vari man bestämde gränsen mellan Turkiet och de tre transkaukasiska republikerna och t.o.m. utförde åtskilliga territoriella förändringar utan att de tre republikerna formellt deltog i vare sig förhandlingarna eller i slutandet av fördraget. Den detaljen hade emellertid inte förbisetts. Den näst sista artikeln i fördraget lyder som följer: ”Ryssland åtager sig att, i förhållande till de transkaukasiska republikerna, vidtaga nödvändiga åtgärder för att åstadkomma att dessa republiker i fördrag som de kommer att sluta med Turkiet, erkänner de artiklar som direkt berör dem i ifrågavarande fördrag.”[31] Senare samma år när republiken Armenien, Azerbajdzjan och Georgien infriade detta ställföreträdande löfte genom att sluta ett fördrag med Turkiet i Kars, anmärktes det särskilt i inledningen att de hade fört förhandlingarna ”under medverkan av RSFSR”,[32] vars delegat också undertecknade fördraget.

Denna osäkerhet beträffande förhandlingsgången kunde emellertid inte fortsätta. I början av 1922 ställdes problemet på sin spets genom att de allierade i väst inbjöd RSFSR att deltaga i den förestående europeiska konferensen i Genua en inbjudan som inte tog hänsyn till den konstitutionella ställningen hos andra sovjetregeringar. Den 22 februari 1922 ingick de åtta republikerna ett avtal där RSFSR gavs fullmakt att ”representera och försvara” deras intressen på den förestående internationella konferensen i Genua och att inte bara underteckna de avtal som slöts där, utan ”alla internationella avtal av olika slag, som direkt eller indirekt var förbundna med konferensen, med stater som var representerade vid sagda konferens och med alla andra stater, samt att vidtaga alla åtgärder som var ett resultat därav”.[33] Denna omfattande auktoritet utfyllde mer än väl klyftan som lämnats öppen genom att listan på ”förenade kommissariat” uteslutit utrikesfrågorna. Om det fanns något motstånd mot denna samman-

[29] Se t. ex. ett fördrag med Estland den 25 nov. 1921, publicerat i *League of Nations: Treaty Series*, XI (1922), nr 294. Hösten 1921 reste Frunze på ett särskilt uppdrag som ukrainsk delegat till Angora för att sluta fördrag med Turkiet (M. P. Frunze, *Sobranie Sotjinenij*, I (1929), s. 274.
[30] *RSFSR: Sbornik Dejstvujusjtjich Dogovorov*, II (1921), nr 51, s. 53.
[31] Ibid., II, nr 52, s. 72-77.
[32] *Kljutjnikov i Sabanin, Mezjdunarodnaja Politika*, III (1928), I, s. 139.
[33] *RSFSR: Sbornik Dejstvujusjtjich Dogovorov* III, (1921), nr 1, s. 1-3. Det är betydelsefullt att samma regionala intressegemenskap var i verksamhet också utanför cirkeln av sovjetrepubliker. Den 29-30 mars 1922 sammanträffade delegater från RSFSR, Polen, Estland och Lettland i Riga för att samordna sina representanters aktion på Genua-konferensen (*Conférence de Moscou sur la limitations des armaments* (Moskva, 1923) s. 139-141.

slagning av diplomatiska funktioner så kom det från Ukraina, den enda republik som var stark nog att hänge sig åt gester som uttryckte diplomatiskt oberoende, och ett lugnande uttalande av Jakovlev, tillförordnad ukrainsk kommissarie för utrikesfrågor sommaren 1922, var påtagligt ämnat att dämpa oppositionen:

> ”Ukrainas utrikespolitik har inte och kan inte ha några andra intressen än de som den delar med Ryssland, som är en lika proletär stat som Ukraina. Rysslands heroiska kamp, i fullständigt förbund med Ukraina, på alla fronter mot inhemska och utländska imperialister ger nu vika för en lika enad diplomatisk front. Ukraina är oavhängigt i sin utrikespolitik där dess egna speciella intressen berörs. Men i frågor som är av gemensamma politiska och ekonomiska intressen för alla sovjet-republiker, handlar de ryska, såväl som de ukrainska kommissariaten för utrikesfrågor, som en förenad federal maktfaktor.”[34]

Det sista tillfälle då formell separat representation iakttogs var i Berlin i november 1922, då Ukraina, Vitryssland, Georgien, Azerbajdzjan, Armenien och Fjärran Österns republik undertecknade ett fördrag med Tyskland, vari stadgarna i fördraget i Rapallo utvidgades till att gälla även dem.[35] När i december 1922 en konferens mellan östeuropeiska nationer om nedrustningen hölls i Moskva, upplyste Litvinov om att ”emedan de väpnade styrkorna i samtliga sovjetrepubliker utgör ett enat helt har de ryska delegaterna fullmakt att utverka en nedrustning bland dem”.[36]

Innan 1922 var till ända var därför återföreningsprocessen så gott som fullbordad och började bli accepterad. Det återstod endast att skruda den i lämplig konstitutionell dräkt. Skillnaden mellan de oberoende republikerna som var förbundna med RSFSR i fördragsrelationer och de autonom republikerna inom RSFSR var i praktiken inte särskilt stor. Den logiska taktiken skulle utan tvivel ha varit att anpassa dem till varandra, antingen genom att göra fördrags-republikerna till autonoma enheter inom ett utvidgat RSFSR, eller genom att avlägsna de autonoma republikerna från RSFSR:s beskydd och göra dem till enheter sida vid sida med RSFSR och fördragsrepublikerna inom en större union.[37] Men det logiska sammanfaller sällan med det som är politiskt fördelaktigt. Den första lösningen skulle ha upptagits illa av fördrags-republikerna, och särskilt av Ukraina, som en inskränkning av deras formellt oberoende ställning och en eftergift åt Ryssland. Den andra lösningen skulle ha försvagat RSFSR:s ställning som hela strukturens hörnsten och ådragit sig fiendskap från alla som satsat på dess fortsatta maktställning. Därför måste man utarbeta en kompromiss, som så lite som möjligt avvek från *status quo*. RSFSR kvarstod som en ”federation” som nu omfattade åtta autonoma republiker och tretton autonoma regioner,[38] och ingick som en enhet, på formellt jämställda villkor med de oavhängiga socialistiska sovjetrepublikerna, i den större federationen.

I syfte att bana väg för denna lösning krävdes det att de tre små transkaukasiska republikerna förenade sig i en lokal federal enhet, och denna till synes triviala åtgärd blev anledningen till allvarliga motsättningar mellan Armenien och Georgien, mellan rivaliserande grupper av georgiska bolsjeviker, mellan rivaliserande grupper inom själva partiets centralkommitté, och,

---

[34] Citerat från *Izvestija*, 13 aug. 1922, i A. L. P. Dennis, *Foreign Policies of Soviet Russia* (1924), s. 189.
[35] *Kljutjnikov i Sabanin, Mezjdunarodnaja Politika*, III, (1928), I, s. 206.
[36] *Conférence de Moscou sur la limitation des armaments* (Moskva, 1923), s. 64.
[37] Det andra förslaget framlades faktiskt i nationalitetssektionen vid den 12:e partikongressen i april 1923, uppenbarligen som ett bihang till de georgiska ”avfällingarnas” förslag att republikerna i den transkaukasiska federationen borde ingå i Sovjetunionen som separata enheter. (Stalin, *Sotjinenija*. V, s. 269-270.
[38] De Basjkiriska, Tatariska, Kazakstanska, Turkestanska, Dagestanska, Jakutiska autonoma republikerna, Krim, samt Bergsbefolkningens republik; De Tjuvasjiska, Mariska, Kalmuckiska, Votjakska, Komianska, Kabardinobalkarsjiska, Burjat-mongoliska, Karatjajvo-tjerkessiska, Oiratiska, Adygeiska, Tjetjenska, Karelska och Volga-tyska autonoma regionerna (den sistnämnda betecknades fortfarande officiellt som en ”arbetarkommun”). Listan finns i *Pjat'Let Vlasti Sovetov* (1922), s. 227 (med tillägg av den tjetjenska regionen som bildades i nov. 1922). Antalet republiker och regioner ökade avsevärt senare. Två autonoma republiker (Abchazien och Ajarien) samt en autonom region (Jugo-Osetien), ursprungligen en del av Georgien, inkluderades i det transkaukasiska SFSR.

slutligen, mellan Stalin och den nu i det närmaste inkompetensförklarade Lenin. Motsättningen var delvis en följd av händelserna i februari 1921, då Georgien övertogs av bolsjevikerna och Lenin så överraskande, och förgäves, hade förespråkat en koalition med mensjevikerna.[39] Men det återspeglade också intensiteten i den georgiska nationalismen och den senaste tidens mensjevikanslutningar, vilket gjorde Georgien, knappast mindre än Ukraina, till ett kärnområde för separatistiskt ”nationellt” motstånd mot sovjetmakten. Ur sovjetisk synpunkt var det svårigheten med att lösa det georgianska problemet utan direkt tillämpning av våld på politiskt medvetna grupper av georgier som ljudligt lät höra kraven på självbestämmande, som orsakade svårigheter och splittring i partiets ledning.

Från och med det ögonblick då alla de tre transkaukasiska republikerna hade förts in i den sovjetiska fållan, hade Armenien, som var medvetet om sin ekonomiska svaghet och isolering, förespråkat någon form av federation eller union mellan dem,[40] och Georgien hade, stolt över sin oavhängighetstradition, motsatt sig en åtgärd som skulle tendera att utjämna de ekonomiska villkoren mellan Georgien och dess fattigare grannar, och öka inflytandet från dess egen stora och föraktade armeniska minoritet. Skillnaden i åsikter återspeglades i de två republikernas respektive författningar, ty under det att det armeniska SSR:s författning talade om att stärka banden med grannarna, förklarade det georgiska SSR:s författning endast sin solidaritet med alla existerande sovjetrepubliker, samt sin villighet att ingå i ”en enda internationell socialistisk sovjetrepublik”.[41] Här som överallt annars verkade emellertid den ekonomiska nödvändigheten i hög grad för ett enande. Ett par veckor efter övertagandet av Georgien i februari 1921, införlivades de georgiska järnvägarna, den livsviktiga förbindelsen i de transkaukasiska kommunikationerna, med järnvägarna i de två andra republikerna i sovjetsystemet, uppenbarligen under protester från de georgiska bolsjevikerna, och ett stort antal ryska järnvägsarbetare flyttade dit.[42] Ställd inför hotet om ekonomiskt sammanbrott anbefallde Lenin redan i april 1921 ivrigt bildandet av ett ”regionalt ekonomiskt organ för hela Transkaukasien”.[43] Ett par dagar senare, då han uppenbarligen sysslade med NEP:s framgångar, publicerade han i *Pravda Gruzii* en artikel i vilken han tycktes varna de trans-kaukasiska och kaukasiska folken för krigskommunismens ytterligheter. Det var inte, förklarade han, nödvändigt att i detalj imitera ”vår taktik”, utan snarare att imitera andan och dra fördel av exemplet från åren 1917-1921. Det som erfordrades var ”större flexibilitet, försiktighet, försonlighet beträffande småborgerligheten, intelligentsian och särskilt bönderna ... ett långsammare, försiktigare, mer systematiskt närmande till socialismen”. Vad som var mest brådskande var att förbättra bondens ställning och att sätta igång med elektrifierings- och bevattningsarbeten. 1921 års sinnesstämning var inriktad på NEP med dess dämpning av centraliserad disciplin och kontroll. Det var inte mycket som uträttades i Georgien resten av året. Hungersnöden rasade i Volga-provinserna i det europeiska Ryssland. Den utgjorde en varning för alltför häftiga förändringar av odlingssystemen. Det klagades efteråt över att man i Georgien inte ens hade börjat arbetet med jordreformen.[44] I december 1921 inledde man en ny kampanj som inspirerats av ett besök av Ordzjonikidze i egenskap av partiets georgiske expert, och ett händelserikt år började med att man arresterade de mensjeviker som hade förblivit aktiva i

[39] Se slutet av avsnittet ”(d) De transkaukasiska republikerna” i kapitel 11 ovan.
[40] B. A. Bor'jan, *Armenija, Mezjdunarodnaja Diplomatija, i SSSR* (1929), II, s. 319, citerar uttalanden med den innebörden från protokollen från den 1:a och 2:a armeniska sovjetkongressen som hölls 1921, respektive 1922.
[41] Citerat ibid., II, s. 333.
[42] Dessa enskildheter kommer från ett ex parte uttalande på den 12:e partikongressen, men bestreds inte allvarligt. (*Dvenadcatyj Sezd Rossijskoj Kommunistitjeskoj Partii (Bolsjevikov)* (1923), s. 535-536); Enligt Jenukidze (ibid., s. 540.) vidtogs dessa åtgärder med bifall från ordföranden i den georgiska bolsjevikiska militär-revolutionära centralkommittén.
[43] Lenin, *Sotjinenija*, XXVI, s. 188.
[44] *Dvenadcatyj Sezd Rossijskoj Kommunistitjeskoj Partii (Bolsjevikov)* (1923), s. 162.

Georgien efter amnestin i mars 1921.[45] Den 12 mars 1922 slöt de tre republikerna, under oupphörliga påtryckningar från centralmakten, ett fördrag, vari bildades en federation av Transkaukasiens socialistiska sovjetrepubliker (FSSRZ) med en ”fullmaktskonferens” som högsta federala organ. ”Ledningen för ekonomisk politik” var en av de funktioner som fördraget lade under federal kontroll, och Lenins vädjan ett år tidigare om ett ”regionalt ekonomiskt organ” blev sent omsider uppfyllt i och med bildandet av ett ”högsta ekonomiska råd”.[46] Man hade inte väl åstadkommit detta, förrän partihögkvarteret i Moskva förkunnade att det som behövdes inte var en federation av republiker, utan en enda federal republik. Detta försatte de lokala kommittéerna, som motvilligt hade accepterat federationen, i ett tillstånd av förvirring och revolt. Sommaren 1922 skickade centralkommittén ner en speciell kommission till Georgien. Den bestod av Dzerzjinskij, Mickevitj-Kapcukas och Manuilskij (en polack, en litauer och en ukrainare) avkunna dom och införa disciplin. Under hösten befriades de lokala kommunistledarna, Mdivani och Macharadze, från sina tjänster och återkallades till Moskva, och en georgisk partikommitté bildades. Då nu hindren sålunda hade avlägsnats sammanträffade den första kaukasiska sovjetkongressen i Tiflis och antog den 13 december 1922 konstitutionen för en transkaukasisk socialistisk federal sovjetrepublik (ZSFSR) vilken var utformad efter RSFSR:s författning.[47] Man hade kuvat georgiernas nationella gensträvighet och bildat en enhet som var lämplig när det gällde att skapa en union.[48]

Genom dessa åtgärder reducerades de åtta oavhängiga enheterna i sovjetkonstellationen till sex. Ytterligare en förmånlig reducering utverkades genom införlivandet av Fjärran Österns republik med RSFSR. Av de fem återstående var de ännu inte socialistiska republikerna Chorezm och Bochara inte lämpliga att införlivas med unionen och behöll sin ställning som allierade. Av de tre som var kvar antog den 13 december 1922, samma dag som det transkaukasiska SFSR bildades, det ukrainska SSR och det transkaukasiska SFSR samtidigt beslut i vilka man tog ställning för bildandet av en union av socialistiska sovjetrepubliker, och det vitryska SSR följde efter tre dagar senare.[49] Den 26 december 1922 antog den 10:e allryska sovjetkongressen, på en motion av Stalin, en resolution på liknande villkor.[50] Den 13 december 1922 bildade delegaterna från RSFSR, det ukrainska och vitryska SSR, samt det trans-kaukasiska SFSR, själva i förväg Sovjetunionens första sovjetkongress. Tillfället utmärkte, som Stalin sade i dagens huvudanförande, ”det nya Rysslands triumf över det gamla, över Ryssland, Europas gendarm, över Ryssland, Asiens slaktare”,[51] och han fortsatte

[45] Det skulle vara omöjligt att på basis av nu tillgängligt material i detalj klargöra den tilltrasslade historien om vad som hände i Georgien, och i partiet i Georgien, under de tolv månaderna från december 1921 till december 1922. Men de stora konturerna är klara genom de utdragna debatterna på den 12:e partikongressen i april 1923, under vilken alla sidor uttalade sig oförställt och rakt på sak — sista gången man talade så oförställt på en partikongress.

[46] Själva fördraget återfinns i *Istorija Sovetskoj Konstitutsii v Dekretach*(1936), s. 208-210. ”Högsta ekonomiska rådets” förordning är översatt från en annan källa i W. R. Batsell, *Soviet Rule in Russia* (N. Y. 1929), s. 403408, där emellertid ”rådet” har blivit en ”konferens.”

[47] *Istorija Sovetskoj Konstitutsii v Dekretach*(1936) s. 223-232.

[48] På den 12:e partikongressen i april 1923 kritiserades dessa förhandlingar av Mdivani, Macharadze och Bucharin, och försvarades av Stalin, Orjonikidze och Jenukidze. Ett besvärande inslag i situationen var att Lenin strax innan han avled av sitt andra slaganfall, antogs ha utlovat sitt stöd till Mdivani: ett av hans brev där han kritiserar Stalins och Dzerzjinskijs politik skickades runt till medlemmar av kongressen, men publicerades inte. Trotskij som inte tog upp ämnet på kongressen påstod efteråt att han haft Lenins förtroende och att han delat Lenins åsikter. Episoden kommer att diskuteras ytterligare i del 2 av föreliggande verk: *Interregnum 1923-24.*

[49] Dokumenten finns i *Istorija Sovetskoij Konstitutsii v Dekretach* (1936), s. 230-240: Stalin förklarade i ett uttalande i *Pravda* den 18 nov. 1922 att initiativet hade kommit från republikerna själva tre månader tidigare (Stalin, *Sotjinenija*, V, s. 138).

[50] *Sobranie Uzakonenij*, 1923, nr 28, art. 325; *Istorija Sovetskoj Konstitutskij v Dekretach* (1936), s. 241-242; Stalin, *Sotjinenija*, V, s. 145-155. I denna resolution användes för första gången titeln ”De sovjetiska socialistiska republikernas union.” De republiker som ingick i unionen, såväl som de autonoma republikerna, var ”socialistiska sovjetrepubliker.” Ingen förklaring till omkastningen tycks någonsin ha givits.

[51] Stalin, *Sotjinenija*, V, s. 158.

med att läsa upp en högtidlig deklaration och ett utkast till fördrag ”rörande organiserandet av en union av sovjetiska socialistrepubliker”.[52] Deklarationen räknade upp de tre motiven för en unionsbildning — det ekonomiska, det militära och det ideologiska:

> Ödelagda fält, fabriker som ligger nere, förstörda produktionskrafter och förbrukade ekonomiska resurser som kvarstår som ett arv efter kriget, gör att enskilda republikers enskilda försök till ekonomisk rekonstruktion blir otillräckliga. Återupprättandet av nationalekonomin har visat sig oförenligt med republikernas enskilda existens.
>
> Å andra sidan har den internationella situationens instabilitet och faran för nya anfall gjort det nödvändigt att bilda en enad front av sovjetrepubliker inför kapitalistisk omringning.
>
> Till sist förs sovjetrepublikernas arbetande massor genom själva sovjetmaktens struktur, som till sin klassnatur är internationell, längs unionens vägar fram till en enda socialistisk familj.
>
> Alla dessa omständigheter kräver med nödvändighet sovjetrepublikernas enande i en enda unionsstat som förmår garantera yttre säkerhet, inre ekonomiskt framåtskridande och frihet till nationell utveckling för folken.

Resultaten av förhandlingarna blev kortfattade och formella. Frunze, som talade på de tre allierade republikernas vägnar, godtog fördragsutkastet, men efterlyste ”supplementerande garantier för att den akt som accepteras av oss verkligen är en akt som utan misstag fastställer nya och fasta ömsesidiga relationer som kommer att låta varje stat som ingår i unionen utöva ett maximum av energi och oberoende i den gemensamma sakens intresse”.[53] Hälsningar till kongressen framfördes av delegater för sovjetrepublikerna i Bochara och Chorezm, vilka uttryckte den blygsamma förhoppningen att de en dag som socialistrepubliker skulle kunna kvalificera sig till inträde i unionen,[54] samt av Kirov, av ordföranden presenterad som ”en arbetare från Baku”, på det transkaukasiska SFSR:s proletariats vägnar.[55] Kongressen biföll därefter enhälligt fördraget, valde en central exekutivkommitté— Sovjetunionens första VTsIK — och anmodade denna att göra ett utkast till unionens författning. Det fördrag som just hade godkänts, hade redan lagt fram dess huvudlinjer.

---

[52] *Istorija Sovetskoj Konstitutsii v Dekretach*(1936), s. 244-250; Stalin, *Sotjinenija*, V, s. 393-401.
[53] *Sezd Sovetov Sojuza Sovetskich Socialitjeskich Respublik* (1923), s. 11.
[54] Ibid., s. 13. Förhoppningen förverkligades i och med bildandet av Uzbekistans och Turkmenistans SSR år 1925.
[55] Ibid., s. 15.

14. Sovjetunionens konstitution

Den 10 januari 1923 tillsatte det nya VTsIK:s presidium, vilket valts av den första allunionella sovjetkongressen, en kommission på tretton man som skulle formulera villkoren för den nya konstitutionen. Kommissionen utökades snabbt till tjugofem man, varav RSFSR tillhandahöll fjorton, Ukrainas SSR fem och Transkaukasiens och Vitrysslands SSR tre var.[1] Eftersom fem av de fjorton delegaterna från RSFSR kom från de autonoma republikerna innebar detta att endast nio medlemmar av kommissionen var storryssar — något som Jenukidze påpekade när han slutligen framlade sin rapport för VTsIK. Faktum var, som fortsättningen visar, att de avgörande besluten rörande konstitutionen inte berodde på kommissionen eller något statsorgan, utan snarare på politbyrån eller någon informell ledargrupp inom partiet.

Ett projekt vari RSFSR fråntogs sin unika position och, tillsammans med sina nu jämlika delstater, underordnades Sovjetunionens centrala makt, utövade en förhoppningsfull lockelse på dessa delstater och speciellt på det ukrainska SSR, det mäktigaste och känsligaste av dem. Men Frunze hade redan gett uttryck åt republikernas farhågor, och en långsam insikt om att det nya Sovjetunionen kanske inte skulle visa sig bli mycket mer än det gamla RSFSR i större format, utrustat med ökad prestige och större makt, orsakade en häftig reaktion. Motförslag som förelades VTsIK:s förslagskommission av de ukrainska och vitryska centrala exekutivkommittéerna och som senare offentliggjordes var egentligen en utmaning till hela principen om en centraliserad auktoritet och kunde knappast förlikas med de unionsprinciper som antagits i december året innan.[2] Nationalitetsrådet, som var anslutet till Narkomnats, gällde som en kvasirepresentativ avdelning i vilken de olika nationaliteterna inom RSFSR kunde uttrycka sina åsikter. I februari framlades ett förslag i förslagskommissionen som avsåg att förvandla detta råd till ett organ inom Sovjetunionen och i likhet med andra tidigare federala konstitutioner göra den till VTsIK:s andra kammare. Några av de ryska delegaterna motsatte sig häftigt detta förslag[3] och ett dödläge tycktes bli följden.

Som i de flesta besvärliga situationer blev det partiets sak att ta itu med saken. Den 12:e partikongressen, som hölls i april 1923 då konflikten var som mest kritisk, visade sig ytterst känslig för kritik från republikerna. Stalin som nyss hade klandrats av Lenin för att han hade visat sig överdrivet omedgörlig i sitt sätt att handskas med den georgiska frågan, var särskilt ivrig att utplåna alla sådana intryck och att gå mer än halva vägen för att uppfylla nationaliteternas krav. Kongressen vände sig häftigt emot potentiella manifestationer av ”stormaktschauvinism”. Kongressen, som för ögonblicket förbisåg den paragraf i partiprogrammet som rekommenderade ”en federal statsunion organiserad efter sovjetisk modell” som ”en av övergångsformerna till fullständig enhet”, kritiserade häftigt dem som hade just denna uppfattning om Sovjetunionen som det nu höll på att gestalta sig:

> Republikunionen betraktas av ett betydande antal sovjetiska ämbetsmän, både centrala och lokala, inte som en union av jämlika statsenheter med ett mandat som garanti för den fria utvecklingen av de nationella republikerna, utan som ett steg mot republikernas avveckling, som en början till den s. k. ”enda och odelbara” republiken.

Ett sådant beteende stämplades som ”antiproletärt och reaktionärt” och straff hotade dem som framhävdade.[4] Kongressen rekommenderade särskilt projektet som ”ett specialprogram för nationaliteternas representation av jämlikhetsprincipen”.[5] Men detta lämnade frågan öppen. Jämlikhet mellan vilka? Enligt den officiella planen skulle nationalitetsrådet bestå av representanter för alla republiker, oberoende om de var federala eller autonoma, samt för de autonoma regionerna. Enligt en annan plan skulle de uteslutande bestå av representanter för de fyra federerade

---

[1] *Vtoraja Sessija Central'nogo Komiteta Sovetskich Socialistitjeskich Respublik* (1923), s. 11-12.
[2] De icke godkända utkasten finns i V. I. Ignatiev, *Sovetskij Stroj* (1928), s. 123-137.
[3] Stalin erinrade sig senare från detta tillfälle att ”anföranden som inte stämde överens med kommunismen hölls, anföranden som inte hade något att göra med internationalism” (Stalin, *Sotjinenija*, V, s. 244-245).
[4] *VKP (B) v Rezoljucijach* (1941), I, s. 505-506.
[5] Ibid, I, 496

republikerna.[6] Rakovskij, den ukrainske delegaten, klagade över att RSFSR enligt den officiella planen hade mer än tre gånger så många representanter som de tre andra federerade republikerna tillsammans, och han föreslog en ny förbättring som lånats från Weimarkonstitutionen i det Tyska riket, enligt vilken ingen enda ”statsenhet”, kunde ha mer än 2/5 av den totala representationen. Stalin förkastade alla dessa projekt med anledning av att det nya organet skulle bli ett råd inte för stater utan för nationaliteter.[7] Enligt de åtgärder som till sist vidtogs uppdelades den allunionella centrala exekutivkommittén (VTsIK) i två kamrar. Den ena — unionsrådet — bestod av 371 medlemmar som valdes av den allunionella kongressen bland representanter för de konstituerande republikerna i proportion till befolkningen i varje.[8] Den andra — nationalitetsrådet — bestod av 131 delegater, fem från varje unionsrepublik eller autonom republik, samt 1 från varje autonom region. Nationalitetsrådet omfattade alltså inte ett formellt erkännande av jämlikhet mellan de stater utan mellan de nationer som bildade unionen, oberoende av befolkning. De två kamrarna delade på samma villkor VTsIK:s rättigheter och funktioner, vilka vare sig i teorin eller praktiken väsentligen skilde sig från föregångaren, RSFSR:s VTsIK. Varje åtgärd från VTsIK:s sida krävde bifall från bägge kamrarna, som röstade var för sig. De meningsskiljaktigheter som inte kunde biläggas i en gemensam session[9] måste hänföras till en ordinarie eller extra ordinarie allunionell sovjetkongress.

Partikongressens resolution var ett direktiv till förslagskommissionen att fortsätta sitt arbete enligt de linjer som framlagts. Sålunda stimulerade fullgjorde kommissionen sin uppgift och förelade i slutet av juli VTsIK ett avtalat förslag för godkännande. Bortsett från den innovation som gjorde nationalitetsrådet till en andra kammare uppvisade ”Sovjetunionens grundlag (Konstitution)”[10] jämförelsevis få nyskapande inslag. Det var ett rättframt försök att på den nya unionens utökade område tillämpa RSFSR:s konstitutions välbeprövade principer. Suveräna maktbefogenheter överläts på den nya allunionella sovjetkongressen, medan den allryska sovjetkongressen förblev RSFSR:s Högsta organ i dess numera underordnade ställning som medlem av unionen. Den allunionella centrala exekutivkommittén övertog den allryska centrala exekutivkommitténs funktioner och välkända förkortning (VTsIK) då den senare hade förpassats till en underordnad roll. Det som hade varit RSFSR:s Sovnarkom blev Sovjetunionens Sovnarkom,[11] och RSFSR, liksom de andra konstituerande republikerna, hade ett mindre, eget Sovnarkom. RSFSR:s centrala institutioner omvandlades alltså, med några nya personaltillskott men i grunden oförändrade, till centrala institutioner inom Sovjetunionen. Det egentliga sammanhanget fanns inte mellan den gamla ordningens RSFSR och den nya ordningens underordnade RSFSR.

De fyra år som gått sedan RSFSR:s författning först formulerades hade medfört viktiga förändringar i den konstitutionella strukturen, i synnerhet bildandet av ett antal autonoma republiker och autonoma regioner inom RSFSR. När författningen trädde i kraft i juli 1918 skulle inbördeskriget gå fram över de flesta av dessa områden med främst icke-rysk befolkning där autonoma enheter inom federationen skulle ha kunnat bli till, och det drog all uppmärksamhet till den militära kampen. Men efter arton månaders strider gjorde Denikins och Koltjaks sammanbrott frågan åter aktuell. Som ett resultat av VTsIK:s utnämning i februari 1920 av en kommission som skulle

---

[6] *Dvenadcatyj Sezd Rossijskoj Kommunistitjeskoj Partii (Bolsjevikov)* (1923), s. 599.
[7] Stalin, *Sotjinenija*, V, s. 277-278.
[8] Antalet utökades av den 2:a allunionella sovjetkongressen till 414.
[9] Också i ”gemensamma” sessioner röstade VTsIK:s kamrar var för sig, och det krävdes majoritet i bägge för att få ett beslut att gå igenom. Det stadgades också om ”plenar”-sessioner vid val av ämbetsman och vid förhandlingsfrågor, då kamrarna röstade tillsammans och det endast krävdes plenum-majoritet: detta upphävdes emellertid i en ändring som antogs vid den 2:a allunionella sovjetkongressen.
[10] Texten som den slutligen antogs av VTsIK den 6 juli 1923 återfinns i *Istorija Sovetskoj Konstitucii v Dekretach*(1936), s. 244-250, 255-267: en engelsk version finns i *British and Foreign State Papers*, CXX (1924), s. 889-902.
[11] Olika samfund, som tidigare varit anslutna till RSFSR:s Sovnarkom, varav rådet för arbete och försvar, samt statsplaneringsrådet var de viktigaste, var sålunda fr. o. m. nu anslutna till Sovjetunionens Sovnarkom. De omnämndes inte i konstitutionen och ingen formell bestämmelse tycks ha utformats beträffande deras överföring, som togs för given. Detta var en av övergångsperiodens många formella misstag.

”utarbeta frågan om RSFSR:s federala struktur”,[12] utformades en standardform för författningen som med lokala variationer tillämpades under de närmaste två åren på autonoma republiker i Volga-regionen (basjkir- och tatarrepublikerna), i Kaukasus (Dagestan samt Bergsbefolkningens, Abchaziens och Ajariens republiker), i Centralasien (Kazakstan och Turkestan) samt på Krim. Var och en av de autonoma republikerna hade inte bara sin egen sovjetkongress och sin egen exekutiv-kommitté, utan också sina egna folkkommissariat som bildade ett republikernas Sovnarkom,[13] och det var i maktfördelningen mellan dessa kommissariat och de centrala myndigheterna som experimentets huvudsakliga konstitutionella intresse låg. I samtliga fall fastslogs en trefaldig klassifikation. Utrikespolitiken och utrikeshandeln förbehölls uteslutande de centrala myndigheterna. Så var också försvarsfrågor, samt ”ledandet av kampen mot kontrarevolutioner”, vilket ålades den allryska Tjekan (och senare GPU), som i en del fall rådgjorde med de lokala myndigheterna. Därefter följde en kategori funktioner i vilka republikernas folkkommissariat var direkt ansvariga inför RSFSR:s motsvarande organ. Dessa inkluderade normalt de betydelsefulla kommissariat som handhade landets ekonomiväsen. De autonoma republikernas övriga kommissariat var självständiga, endast beroende av VTsIK:s allmänna överinseende, vilket var underförstått.

Detta konstitutionella system inom RSFSR hade redan gällt som förebild när det gällde att konstruera relationerna mellan RSFSR och andra socialistiska sovjetrepubliker.[14] Nu tjänstgjorde de som grund för Sovjetunionens struktur. Enligt 1923 års konstitution indelades Sovjetunionens och republikernas folkkommissariat i de nämnda tre kategorierna. Den första kategorin utgjordes av fem allunionella kommissariat som inte hade någon motsvarighet i republikerna. De frågor som behandlades av dem — utrikespolitik, försvar, utrikeshandel, kommunikationer samt post och telegraf — föll således inom ramen för Sovjetunionen. Här hade centralmakten ensamkontroll över utformandet och verkställandet av beslut. Den andra kategorin ”förenade kommissariat” — endast namnet var nytt — omfattade Högsta rådet för nationalekonomi och kommissariaten för arbete, livsmedel, ekonomi samt arbetar- och lantbruksinspektion.[15] I dessa områden hade både Sovjetunionen och republikerna kommissariat, och republikernas kommissariat var ombud och lokalavdelning för motsvarande kommissariat inom Sovjetunionen. Här var republikernas kommissariat ansvariga för utförandet på lokalplanet av beslut som fattats av centralmakten.[16] Inom samma kategori föll också den Förenade stats-politiska förvaltningen (OGPU) som bildats genom ett kortfattat specialavsnitt i författningen i syfte att ”förena unionsrepublikernas revolutionära strävanden i kampen mot politisk och ekonomisk kontrarevolution, spionage och förbrytarväsen”. OGPU som ersatte RSFSR:s GPU var ”anslutet till Sovjetunionens Sovnarkom” men var verksamt genom ”representanter anslutna till unionsrepublikernas Sovnarkom”. Det tog sig således formen av ett förenat kommissariat. Slutligen utgjordes en tredje kategori av de sex kommissariaten för internationella affärer, rättsväsendet, undervisningen, hälsovården, socialvården samt för nationaliteterna. Dessa var republikernas organ och hade ingen unionell motsvarighet trots att konstitutionen hade förbehållit unionen rätten att ”lägga grunden till rättsväsendet och lagprocesserna, såväl som unionens civil- och kriminallagstiftning”, ”de grundläggande arbetslagarna”, de ”allmänna principerna på folkutbildningens område” samt ”allmänna åtgärder för bevarandet av folkhälsan”. Varje konstituerad republik hade sitt eget Sovnarkom, bestående av de ickeunionella och de förenade

[12] Se s. kapitel 13 ovan.
[13] De ”autonoma regionerna” hade inga sådana organ och har inget konstitutionellt intresse. De hade samma ställning och struktur som varje annan ”region” (*oblast*) under konstitutionen.
[14] Se föregående kapitel.
[15] SSSR:s författning gjorde unionens högsta organ ansvariga för ”bildandet av den grundläggande generalplanen för hela nationalekonomin.” Den ekonomiska politikens ökande koncentration var en av de verksammaste centraliserings-faktorerna i Sovjetunionens författning.
[16] Att denna maktfördelning väckte farhågor i republikerna antyds av ett försiktigt avsnitt i resolutionen från den 12:e partikongressen i april 1923: ”Sammanslagning av kommissariat är ett prov för det sovjetiska regeringssystemet. Om genom detta experiment en stormaktstendens utvecklades skulle partiet tvingas vidtaga de bestämdaste åtgärder mot en sådan perversion, och t. o. m. överväga frågan om sammanslagning av vissa av kommissariaten” (*VKP (B) v Rezoljuciach* (1941), I, s. 505).

kommissariatens kommissarie, och de allunionella kommissariaten hade rätt att utnämna delegater till varje republiks Sovnarkom. I den mån de fungerade effektivt som kollektiva enheter tenderade alltså republikernas Sovnarkom att bli centralmaktens lokala exekutivorgan. Republikernas centrala exekutivkommittéer hade lika liten maktbefogenhet gentemot Sovjetunionens Sovnarkom. Enligt konstitutionen var de berättigade att inför VTsIK protestera mot dess dekret och resolutioner men ”utan att hindra att de utfördes”.

Ytterligare en innovation i RSFSR:s konstitution av år 1918 registrerades i kapitlet rörande den rättsliga organisationen. Sovjetunionens konstitution av år 1923 föreskrev etablerandet av en Högsta domstol, ”ansluten till Sovjetunionens centrala exekutivkommitté”, i syfte att ”stärka den revolutionära lagenligheten och samordna unionsrepublikernas strävanden i kampen mot kontra-revolution”. Men fastän domarkåren alltså antog ett visst formellt oberoende säkrades dess roll som exekutivkommitténs handgångne genom bestämmelsen att Högsta domstolens prokurator, en kandidat i VTsIK:s presidium, hade rätt att vädja till presidiet mot domstolens beslut. Marxismens teori om lagen som ett redskap för statsmakten hölls därför intakt. Det var i överensstämmelse härmed det inte fanns någon bestämmelse i RSFSR:s konstitution av år 1918 rörande en rättslig tolkning av konstitutionen. Sovjetunionens konstitution av år 1923 tillät Högsta domstolen att ”på begäran av Sovjetunionens TsIK uttrycka åsikter beträffande det lagenliga i unionsrepublikernas resolutioner ur författningssynpunkt”. Men ingen sådan möjlighet att pröva unionsorganens bestämmelsers legalitet erbjöds, och relationerna mellan unionen och dess konstituerande medlemmar angavs i den bestämmelse som sade att ”Sovjetunionen säkerställer unionsrepublikernas rättigheter”. I sista hand låg det avgörande beslutet hos den allunionella sovjetkongressen, eller noga räknat, hos VTsIK. Det var inte möjligt för något av dessa samfunds bestämmelser, mer än för det brittiska parlamentets, att vara *ultra vires*.

Det blev en följd av dessa system att rätten att ändra konstitutionen inte låg hos de integrerade republikerna, utan absolut hos centralmakten.[17] Den enda uttryckliga bestämmelse som infördes i 1923 års konstitution beträffande dess egen ändring rörde en maktfördelning mellan den allunionella sovjetkongressen och VTsIK, där den förra enligt artikel 2 befanns vara ensam kompetent att ”bekräfta och ändra konstitutionens fundamentala principer”. Denna vaga definition av funktionen var ett underförstått medgivande att VTsIK eller dess presidium var kompetent att ändra konstitutionen i frågor rörande ”fundamentala principer”, och så småningom utövades denna kompetens fritt. Som ett exempel kan nämnas att dekretet av den 9 maj 1924, vari unionens och republikernas livsmedelskommissariat avskaffades, och ett förenat kommissariat för inrikeshandel upprättades, utfärdades av VTsIK:s presidium. Dekretet av den 18 november 1915 i vilket kommissariatet för inrikes- och utrikeshandel sammanslogs till ett enda handelskommissariat, vilket resulterade i ett par konstitutionella ändringar, utfärdades gemensamt av VTsIK och Sovnarkom. Å andra sidan ändrade den 4:e allunionella sovjetkongressen själv konstitutionens 11:e artikel, som föreskrev årliga kongressmöten genom att göra dessa tvååriga. Den allmänna slutsatsen blev att den process som rörde ändringen i konstitutionen styrdes av samma hänsyn till bekvämlighet och var föremål för samma osäkerhet beträffande kompetensen som den vanliga lagstiftningsprocessen. Ur den konstitutionella lagens synvinkel överskyldes motsättningarna genom VTsIK:s förpliktigande att lägga alla dekret, inklusive konstitutionella ändringar, inför de påföljande sovjetkongresserna för ratificering. Men denna förpliktelse förhindrade dem inte att träda i kraft och förblev i praktiken en. formalitet.

Att summera de förändringar i sovjetstrukturen som var resultatet av 1923 års konstitution är en svår uppgift. Den som forskar i frågan konfronteras från första början med en egendomlig paradox. RSFSR hade i sin titel ordet ”federal” och omnämndes ofta som sådan. Ändå var det i strikt konstitutionell mening en enhetlig stat som införlivade ett antal underordnade, men delvis autonoma, enheter. I Sovjetunionens konstitution, och i officiella dokument som omnämner den,

[17] Konstitutionen medgav ett undantag i denna allmänna princip: de integrerande republikernas rätt till utträde kunde inte hävas, inte heller kunde republikernas gränser ändras utan deras medgivande (Art. 6).

undveks orden ”federal” och ”federation”. Ändå var Sovjetunionen i väsentliga avseenden en federation. Det hade skapats genom överenskommelse mellan formellt jämlika stater, och konstitutionen erkände formellt federationsenheternas ständiga suveränitet, som ”endast begränsades enligt vad som fastslagits i konstitutionen”. Konstitutionen ombesörjde enligt ortodoxt federala linjer en kompetensfördelning mellan Sovjetunionens myndigheter och republikernas, samt beträffande vissa frågor under gemensam jurisdiktion (de ”förenade kommissariaten”). Den erkände t.o.m. en rättighet som normalt inte tillerkändes de integrerade enheterna inom en federation, secessionsrätten, och föreskrev uttryckligen att denna rättighet inte kunde inskränkas utan republikens medgivande. Tvåkammarförsamlingen var ett välkänt system i federationer när det gällde att garantera medlemsstaternas rättigheter. I alla dessa avseenden erbjöds de sovjetrepubliker som ingick i Sovjetunionen formellt mycket tillfredsställande villkor.

Det är ändå möjligt att tro att det faktum att ordet ”federal” uteslöts ur Sovjetunionens titel var mer betydelsefullt än antagandet av dessa federala former. I dokumenten från samma period beskrevs Sovjetunionen som ”en enda unionsstat”, vilket framhävdes genom den ständiga upprepningen. 1923 års konstitution markerade i jämförelse med 1918 års RSFSR-konstitution ett steg framåt i riktning mot centralisering både när det gällde det större antal frågor som lades under centralmaktens behörighet och den allt kraftigare betoningen av dess överlägsna makt. Det var ytterligare ett steg i den centraliseringsprocess som hade varit i verksamhet sedan regimens första tid. Inga konstitutionella garantier beträffande republikens rättigheter var nog starka att kunna motsätta sig denna centraliserings-tendens. Den grad av enhetlighet som konstitutionen i praktiken kom att få kan faktiskt lätt överdrivas. Sovjetunionens enheter visade, särskilt om man inkluderar de autonoma republikerna och regionerna i den kategorin, på mycket större mångfald beträffande ekonomisk, politisk och kulturell utveckling, än vad som förekommit i någon annan federation i historien, och enbart detta faktum gör tillämpandet av enhetliga normer eller mönster besvärligt och irrelevant. Nationalitetsrådet som spårade sin härkomst till det samfund som växt fram under Narkomnats beskydd, misslyckades kanske på ett märkligt sätt med att uppfylla de ukrainska nationalisternas ambitioner, men innebar ändå en oerhörd framgång för den vaknande politiska medvetenheten hos steppens kazaker och Kaukasus bergsbor. I konstitutionell mening visade sig bestämmelsen om en bi-kameral representantförsamling inte vara mycket mer än ett försök att i Sovjetunionens ogästvänliga jord omplantera den borgerliga världens konstitutionella seder och bruk. Några häftiga debatter angående väsentliga frågor ägde inte rum i någon av kamrarna, och några meningsskiljaktigheter mellan dem registrerades aldrig. VTsIK fortsatte att anta dekret och utfärda dem i sitt namn, men varken VTsIK:s två kamrar eller dess gemensamma presidium fattade större beslut eller utövade den konstitutionella makten mer effektivt än en förslagskommitté Kort sagt, 1923 års författning omfattade också vad som, med utgångspunkt från västerländsk grundlagsstiftning, måste framstå som den verklighetsfrämmande faktorn i all författning enligt sovjetiskt mönster. Dessa former spelade sin roll i ledningen av förvaltningen, den centrala och den lokala, i opinionsskapandet och framförandet av åsikter. Men de stora politiska besluten, och de debatter som föregick dessa, låg utanför den konstitutionella ramen.

Den ökade maktkoncentrationen i RSFSR:s och Sovjetunionens författningar, de federala formernas tendens att undanskymmas av en enhetlig stat, samt den konstitutionella kontrollens ineffektivitet var på sätt och vis en eftergift åt den långdragna nationella krissituationen. En kamp för tillvaron, vars utgång ständigt är oviss, skapar aldrig en gynnsam atmosfär för maktdecentralisering eller för förmildrande av stränga lagar. Dessutom var vid denna period uppfattningen om statsmakten som ett tillfälligt redskap, vilket hänsynslöst utnyttjades så länge kampen pågick, men som var bestämt att förvittra när väl striden för en socialistisk ordning hade vunnits, fortfarande livligt förekommande hos många bolsjeviker och ursäktade alla åtgärder som verkade behöva ursäktas. Inte heller var starka centraliseringstendenser begränsade till Sovjetunionen. Den sovjetiska erfarenheten bekräftar verkligen den slutsats som dras i en nyutkommen allmän studie över den federala regeringen:

> Om krig och ekonomiska kriser återkommer ofta kommer de nästan med säkerhet att förvandla federala regeringar till centralregeringar ... Utvecklingen av socialvården kan, men behöver inte peka mot samma mål.[18]

Maktkoncentrationen till centrum var karakteristisk för perioden snarare än för institutionerna i något särskilt land. I Sovjetunionen var dess rötter främst ekonomiska. I en betydelsefull paragraf i konstitutionens första artikel gjordes unionens högsta organ ansvarigt för ”grundläggandet av en generalplan för hela den nationella ekonomin”, och fyra av fem förenade kommissariat hade hand om ekonomiska frågor.

Sovjetunionens författning, så som den formulerades av förslagskommissionen enligt direktiv från den 12:e partikongressen, antogs av VTsIK vid dess sammanträde den 6 juli 1923 och trädde genast i kraft. Den godkändes formellt också av den 2:a allryska sovjetkongressen och detta skedde den 31 januari 1924, tio dagar efter Lenins död.[19]

---

[18] K. C. Wheare, *Federal Government* (1946), s. 255.

[19] *Vtoroj Sezd Sovetov Sojuza Sovetskich Socialistitjeskich Respublik* (1924), s. 129-136. Detta var det tillfälle då de två mindre ändringar utfördes som omnämnts på s. 437, noterna 8 och 9 ovan.

Not A: Lenins teori om staten

Uppfattningen om staten som ett nödvändigt ont som uppkommit ur människans förtappade natur, härstammade från den kristna traditionen. Medeltiden tänkte sig en balans mellan kyrklig och politisk makt, vardera suverän inom sitt område, men med företräde för den kyrkliga. Det var först under reformationen, när kyrkan underordnades staten och det moderna statsväsendet bildades, som protesterna mot maktmissbruk överfördes till den profana sidan. Thomas Moore, som i sin *Utopia* hänförde statens orättvisor till privategendomen, föregrep en analys av staten som kom att bli vitt accepterad mer än tre århundraden senare:

> Därför måste jag säga att, så sant jag hoppas på nåden, kan jag inte förstå annat än att alla de regeringar som jag ser eller känner till är en konspiration av de rika, som under förevändning av att vilja leda allmänheten, endast eftersträvar sina privata intressen och därvid uppfinner alla tänkbara lister och knep — först så att de utan fara kan behålla allt de så orättfärdigt har erhållit, och sedan så att de kan få de fattiga att arbeta och slita för sig för så låg ersättning om möjligt, och förtrycka dem så mycket de behagar.

Detta förblev emellertid ett isolerat, intuitivt infall, och det var först på sjuttonhundratalet som den moderna socialistiska synen på staten började ta form. Enligt den kristna traditionen var staten ond men nödvändig, eftersom människans natur var ond. Enligt den förnuftsmässiga tron på naturen som upplysningen förkunnade, var staten onaturlig och därför ond. Tydliga spår av detta synsätt finns hos Morelly och Rousseau, men det var William Godwin som i sin *Enquiry Concerning Political Justice* framlade det som med all rätt räknas som anarkismens bibel. Enligt Godwin är ägandet, äktenskapet och staten försyndelser mot naturen och förnuftet.

> Framför allt [skriver han] skall vi inte glömma att statsväsendet är något ont, ett inkräktande på mänskligheten enskilda omdöme och individuella samvete. Och även om vi är tvungna att erkänna det som ett nödvändigt ont för närvarande, anstår det oss som vänner av förnuftet och av den mänskliga arten, att erkänna så liten del av det som möjligt, och att noggrant uppmärksamma om inte denna lilla del hädanefter kan försvagas.[1]

Längre fram i samma verk blir han djärvare och föreslår rent ut att man skall ”tillintetgöra regeringsmaktens charlataneri”. Från och med nu är alla de ledande radikala och socialistiska författarna — Saint-Simon, Roberts, Owen, Fourier, Leroux, Proudhon — sysselsatta med att upphäva staten och förvandla den till ett samhälle av producenter och konsumenter. Det blev Moses Hess, en tidigt radikal bundsförvant till Marx, som skulle komma att översätta dessa idéer till den hegelianska terminologi som var bruklig bland unga tyska intellektuella på 1840-talet. Han trodde att så länge staten fanns skulle det alltid finnas härskare och livegna, vilket regeringssätt som än var rådande, och att denna motsättning skulle fortsätta, ”tills staten, som är polaritetens villkor, avskaffar sig själv dialektiskt och ger rum åt ett enat socialt liv, vilket är ett villkor för gemenskap”.[2]

Marx kom snabbt fram till uppfattningen om staten som det verktyg med vilket den härskande klassen erövrade och beskyddade sina intressen. I en av sina tidigaste skrifter mot godsägarna i Rhenlandet beskrev han, i den hyperboliska stil som hörde till hans ungdomsperiod, ”statens organ” som ”de öron, ögon, händer och ben, med vilka skogsägarens vinstintressen lyssnar, bevakar, dömer, försvarar, griper, flyr”.[3] Den moderna staten ”existerar endast för privategendomens skull”. Den är ingenting annat än den organisationsform som de borgerliga nödvändigtvis antar, både när det gäller inre och yttre syften, som en inbördes garanti för egendom och intressen”.[4] Men privategendomen frambringar, i sin kapitalistiska fas, sin egen antites, det egendomslösa proletariatet, som är bestämt att förinta den. Staten är, som Hess hade sagt, uttrycket för denna klasskonflikt. När denna konflikt är löst, i och med nederlag för privategendomen och seger för proletariatet (som i och med fullbordandet av sin egen seger kommer att upphöra att vara proletariat), kommer sam-

[1] Godwin, *Enquiry Concerning Political Justice* (1793), s. 380.
[2] *Einundzwanzig Bogen aus der Schweiz* (Zürich, 1843) s. 88.
[3] Karl Marx — Friedrich Engels: *Historisch-Kritische Gesamtausgabe*, Ier Teil, I, I. 287.
[4] Ibid., V, 52.

hället inte längre att indelas i klasser, och staten kommer inte att ha vidare existensberättigande. Staten är alltså ett substitut för kollektivismen.[5] Det första koncisa uttalandet av Marx' inställning förekom i *Filosofins elände*, publicerad 1847:

> I stället för det gamla borgerliga samhället kommer arbetarklassen under sin utveckling att upprätta det slags förbund, som utesluter klasser och deras inbördes motsättning. Det kommer inte längre att finnas någon politisk makt i egentlig mening, eftersom det är den politiska makten som är det officiella uttrycket för klassmotsättningen inom det borgerliga samhället.[6]

Marx första mogna verk, *Kommunistiska manifestet*, redogjorde för samma slutsatser, och såg fram mot den dag då, eftersom olikheterna mellan klasserna då kommer att vara utplånade, ”den sociala makten förlorar sin politiska karaktär”. Men dess närmaste intresse var nästa praktiska åtgärd, vilken innebar att proletariatet skulle ”fastställa sin suveränitet genom att störta borgerligheten”, och staten skulle bli identisk med ”proletariatet organiserad som härskande klass”. Detta var den idé som Marx utkristalliserade fyra år senare i det berömda slagordet ”proletariatets diktatur”. Men han tillade samtidigt, att denna diktatur ”endast var en övergång till avskaffandet av alla klasser och till det klasslösa samhället”.[7] När Marx tjugo år senare, i den berömda skriften *Inbördeskriget i Frankrike*, i Pariskommunen såg en ofullständig, men lätt igenkännlig prototyp av proletariatets diktatur, skrev han fortfarande om staten som ”en parasitisk växt”, och om ”avskaffandet av statsmakten”, som ”nu blir överflödig”, [8] och Engels lade senare till den förtydligande kommentaren:

> Det segerrika proletariatet, liksom kommunen, måste omedelbart bortskära de värsta sidorna av detta onda, tills en generation, som har vuxit upp under nya, fria, sociala villkor, har kommit i den ställningen att den kan kasta hela statssystemets bråte överbord.[9]

Marx tog därför aldrig tillbaka, och kunde inte ha tagit tillbaka, åsikten att statsmakten var ett uttryck för klassantagonism — något ont som kommer att försvinna i ett klasslöst samhälle. Han visade emellertid mindre intresse för beskrivandet av detta slutliga mål än för analysen av de omedelbara åtgärder som var nödvändiga för att upprätta proletariatets diktatur. Och det var Engels som fick lägga fram den mest genomförda redogörelsen för den marxistiska doktrinen om staten:

> När det inte längre finns några sociala klasser som måste undertryckas, när en klass inte längre härskar över en annan, när kampen för tillvaron inte längre har sitt upphov i den nuvarande produktionsanarkin, när de konflikter och våldsamheter, som är ett resultat av den, har avskaffats, då kommer det inte att finnas någon som undertrycker och häller tillbaka, och då kommer också behovet av en regeringsmakt, som f. n. innehar den funktionen att försvinna. Den första handling genom vilken staten kommer att framstå som hela samhällets verkliga representant — omvandlingen av produktionsmedlen till allmän egendom — kommer att vara dess sista oberoende handling i dess egenskap av stat. Statsintervention i sociala sammanhang kommer gradvis att bli överflödig, och kommer att upphöra av sig själv. Förvaltandet av människor kommer att ersättas med förvaltandet av ting, och med skötseln av produktionsprocesserna. Staten ”avskaffas” inte, den dör bort.[10]

Det var också Engels som ett par år senare skrev:

---

[5] Ibid., V, 64.
[6] Karl Marx-Friedrich Engels *Historisch-Kritische Gesaumtausgabe*, Ier Teil, VI, 227.
[7] Marx i Engels, *Sotjinenija*, XXV, 146: avsnittet förekommer i ett privatbrev från den 5 mars 1852 till Weydemeyer. Marx använde inte frasen igen, förrän han mer än tjugo år senare skrev i *Kritik av Gothaprogrammet* 1875, att under övergångsperioden från kapitalism till kommunism skulle staten ”inte vara något annat än proletariatets revolutionära diktatur”, (ibid., XV, 283). Marx' *Kritik* var känd i partikretsar, men inte publicerad under Marx livstid.
[8] Marx i Engels, *Sotjinenija*, XIII, II, 315-316.
[9] Ibid., XVI, II, 94.
[10] Marx i Engels, *Sotjinenija*, XIV, 284. Distinktionen mellan makten över människan och förvaltandet av tingen hade länge varit känd i socialistiskt tänkande. Den populariserades av Saint-Simon, som skrev att det mänskliga samhället var ”bestämt att övergå från den styrande eller militära regimen till den administrativa eller industriella regimen efter att ha haft tillräcklig framgång i de positiva vetenskaperna och inom industrin” (*Oeuvres de Saint-Simon et d'Enfantin*, XXXVII (1875), 87). Avsnittet hade redan anarkistisk innebörd. På ett annat ställe skrev Saint-Simon: ”Människan kan inte utöva någon nyttig handling annat än när det gäller tingen. Människans behandling av människan är alltid som sådan skadlig för arten” (ibid., XX (1869) 192).

> I och med klassernas försvinnande kommer staten oundvikligt att försvinna. Samhället, som kommer att organisera produktionen på nytt och på basis av ett fritt och jämställt förbund av producenter, kommer att förvisa hela statssystemet till den plats det då kommer att tillhöra: till muséet för fornminnen tillsammans med spinnrocken och bronsyxan. [11]

Den doktrin om staten som kom till uttryck i Marx och Engels skrifter, var sålunda tvåfaldig. På lång sikt upprätthölls i sin helhet den traditionella, socialistiska uppfattningen om staten som något i sig ont, en produkt av motsättning, och ett medel för förtryck som det inte finns rum för i framtidens kommunistiska ordning. På kort sikt framhölls det att proletariatet, sedan det hade förstört det borgerliga statssystemet med revolutionära medel, skulle behöva upprätta ett eget temporärt statssystem — proletariatets diktatur — tills den tiden kom, då de sista spåren av borgerlig samhällsordning hade utplånats, och den klasslösa, socialistiska ordningen hade blivit fastställd. En praktisk distinktion drogs alltså mellan det slutgiltiga kommunistiska samhället, där alla olikheter människor emellan hade försvunnit, och staten inte längre existerade, och det som på olika sätt kom att bli känt som ”socialism” eller ”det första stadiet av kommunism”, där de sista spåren efter borgerlig samhällsordning ännu inte var utplånade, och där staten tog formen av en proletariatets diktatur. Denna distinktion skulle en dag komma att få största betydelse i partidoktrinen.

En ytterligare distinktion i den marxistiska doktrinen om staten påverkade Lenin i särskilt hög grad. Statens väsen var uppdelandet av samhället i två stridande klasser — styrande och styrda. I sitt förkastande av Bakunins hemliga revolutionära ”allians” anklagade Engels denne för att ha satt en klyfta mellan dem som styrde och dem som styrdes, och för att ha återinrättat den ”auktoritära staten”,[12] och i sin *Familjens, privategendomens och statens ursprung* beskrev han staten som en ”kraft som framgår ur samhället, men ställer sig själv ovanför det”.[13] Detta föranledde den välkända frågan om byråkratin. Enligt Engels hade Pariskommunen funnit svaret på den:

> För det första tillsatte kommunen på alla poster inom administrationen, i rättsliga instanser, i den allmänna utbildningen, personer valda i allmänna val, och den införde också rätten att när som helst återkalla dem som blivit valda genom ett beslut av väljarna. För det andra betalade den till alla ämbetsmän, från den högste till den lägste, samma lön som andra arbetare fick.

Dessa åtgärder beskrevs av Engels som ”ett krossande av den gamla statsmakten och dess ersättande av en ny, sant demokratisk makt”.[14] Här fanns ursprunget till Lenins älsklingstes om nödvändigheten att ersätta byråkratin, statens karakteristiska verktyg, med en självständig arbetaradministration.

Under de närmaste trettio åren efter Marx död blev doktrinen om staten en prövosten, som delade upp den europeiska arbetarrörelsen i två radikalt motsatta läger — anarkisterna och statssocialisterna. Anarkisterna började med det traditionella socialistiska tillbakavisandet av staten. De förkastade den på exakt samma grunder som Marx, nämligen genom att hävda att den var ett redskap i händerna på en härskande och förtryckande klass. De såg också fram mot samma slutliga lösning - ersättandet av staten ”med en organisation av produktiva krafter och ekonomisk förvaltning”.[15] Men de utvidgade sitt förkastande av staten, så att det kom att gälla även provisoriska eller temporära statsbildningar. Lenin citerade ett uttalande av Engels på denna punkt:

---

[11] Marx i Engels, *Sotjinenija*, XVI, I, 149. En modern författare jämför Marx inställning med Augustinus: ”Staten blir uttryck för en omoralisk princip, för egoistiskt klasstänkande ... Staten – denna civilas diaboli – måste därför besegras, måste 'dö bort', och lämna plats för ett tillstånd av klasslöst och statslöst 'samhälle', en civitas dei. Mellan Augustinus uppfattning och marxismens finns egentligen endast den skillnaden att Augustinus försiktigtvis flyttar över sitt ideal till den andra världen, medan marxismen tvingar in det i denna världen med hjälp av en kausal utvecklingslag”. (H. Kelsen, *Sozialismus und Staat* (2:a uppl. 1923), ss. 32-33). Det väsentliga i marxistisk filosofi, dvs. dess kausala härledande av utopia ur verkligheten, av *sollen* ur *sein*, ligger i denna ”skillnad”.

[12] Marx i Engels, *Sotjinenija*, XIII, II, 550-551.

[13] Ibid., XVI, I, 145.

[14] Ibid., XVI, II, 93.

[15] Bakunin, *Oeuvres*, II, (1907), 39.

> De anti-auktoritära kräver att den auktoritära politiska staten borde förintas på stället, t. o. m. före förintandet av de sociala förhållanden som givit upphov till den. De kräver att en social revolutions första handling bör vara ett förintande av auktoriteten. Har dessa människor någonsin sett en revolution? En revolution är utan tvivel det mest auktoritära man kan tänka sig.[16]

Anarkisternas oupphörliga förkastande av auktoriteten gjorde dem till oförsonliga motståndare till ”proletariatets diktatur” — ett problem som tog sig uttryck i fejder mellan Marx och Bakunin. Syndikalisterna, som sökte artikulera anarkisternas kompakta dogmatism, trodde att samhällets framtida organisation inte skulle komma att baseras på något system av territorialstater, utan på fackföreningsrörelser och sammanslutningar av producenter. Syndikalismens mål, så som det definierades av dess mest framstående filosof, var att slita ifrån stat och kommun alla deras befogenheter, en efter en, för att berika de proletära organisationerna allteftersom de bildas, särskilt syndikaten,[17] eller kortare sagt, ”att förtrycka staten”.[18] När det gällde den omedelbara taktiken förkastade syndikaliströrelsen alla former av politisk aktion. Staten skulle störta samman som ett resultat av arbetarnas revolutionära ekonomiska aktion i form av generalstrejk. Alla konstruktiva program för staten motsade syndikalismens väsen och principer. Dessa tendenser var förhärskande i Frankrike och de andra latinska länderna, där marxismen aldrig helt hade slagit rot.

Å andra sidan rörde sig de tyska socialdemokraterna inte mindre beslutsamt mot en tolkning av marxismen som var diametralt motsatt de anarkistiska och syndikalistiska åsikterna. Uppfostrade i preussisk-hegeliansk respekt för statens makt, och i marxistiskt förakt för Bakunins anhängare, lät de sig övertygas av Bismarcks förslagna politik och av Lassalles eldiga vältalighet om att staten kunde fås att tjäna arbetarnas intressen. De började snart avvika från den strikt marxistiska positionen i två betydelsefulla avseenden. De förvisade hela begreppet om den bortdöende staten till Utopias limbo, och övergav sålunda den fundamentala socialistiska traditionen om staten. Och i stället för att som Marx påyrka att proletariatet måste krossa det borgerliga statsmaskineriet med revolutionära medel och upprätta ett eget statssystem — proletariatets diktatur — kom de att tro på möjligheten att överta det existerande statssystemet och omvandla det för proletära syften. På 1890-talet blev Eduard Bernstein ledare för en revisionistgrupp i det Tyska socialdemokratiska partiet, som öppet stod för åsikten att socialismen kunde uppnås genom en reformprocess i samarbete med den borgerliga staten. Den inneboende styrkan i denna rörelse visade sig i det faktum att Kautsky och hans efterföljare, som ursprungligen kämpade för den i den ortodoxa marxismens namn, till sist övergick till en inställning som var omöjlig att skilja från den. Marx förkastande av staten avfärdades med Lenins ord, ”som en naivitet som hade överlevt sig själv”, precis som de kristna, sedan de hade uppnått statsreligionsställning, glömde den primitiva kristendomens naiva form och dess demokratiska, revolutionära anda.[19] De tyska socialdemokraterna närmade sig alltså mera de åsikter som förfäktades av engelska radikaler, fackföreningsmedlemmar och fabianer, som aldrig hade varit marxister och aldrig helhjärtat anslöt sig till den europeiska socialismens anti-stat-tradition. Det kombinerade inflytandet från de tyska och engelska grupperna i den Andra Internationalen banade väg för den allians mellan socialism och nationalism som sönderslet Internationalen vid krigsutbrottet 1914.

Lenin förblev, åtminstone fram till oktoberrevolutionen en konsekvent marxist i sin inställning till staten och höll rak kurs mellan anarkismens Skylla och statskyrkans Charybdis. Med exemplarisk klarhet redogjorde han för sin ställning i ett av de *Brev från fjärran* som han skrev från Schweiz under uppehållet mellan februarirevolutionen och återkomsten till Ryssland:

> Vi behöver revolutionär makt, vi behöver (under en viss övergångsperiod) staten. Häri skiljer vi oss från anarkisterna. Skillnaden mellan revolutionära marxister och anarkister ligger inte endast i det faktum att de förra står för väldig, centraliserad kommunistisk produktion, medan de senare är för decentraliserad

[16] Marx i Engels, *Sotjinenija*, XV, 136-137; Lenin, *Sotjinenija*, XXI, 412.
[17] G. Sorel, *Matériaux d'une théorie du proletariat* (1919), s. 132.
[18] G. Sorel, *Reflections on Violence* (Eng. övers. 1916), s. 190.
[19] Lenin, *Sotjinenija*, XXI, 398-399. De ryska kommunisterna på senare tid var inte helt oemottagliga för den frestelse som hade drabbat de kristna och de tyska socialdemokraterna.

> produktion i liten skala. Nej skillnaden när det gäller regeringsauktoritet och staten består i att vi står för revolutionärt användande av revolutionära statsbildningar i vår kamp för socialismen, medan anarkisterna är mot det.
>
> Vi behöver staten, men vi behöver ingen av de statstyper som bourgeoisin har skapat överallt, och som varieras från konstitutionell monarki till den mest demokratiska republik. Och häri ligger skillnaden mellan oss och opportunisterna och kautskyanerna i de gamla sönderfallande socialistiska partierna, som har förvrängt eller glömt Pariskommunens lärdomar och Marx och Engels analys av dessa. [20]

Vid sin hemkomst till Ryssland i början av april 1917 tillade han med ännu större eftertryck:

> Marxismen skiljer sig från anarkismen i sitt erkännande av statens oumbärlighet, och av statsmakten under den revolutionära perioden i allmänhet, och under övergångsperioden från kapitalism till socialism i synnerhet.
>
> Marxismen skiljer sig från den småborgerliga, opportunistiska socialdemokratin hos hrr Plechanov, Kautsky & Co i sitt erkännande av behovet under sagda perioder av en stat som Pariskommunen.[21]

När Lenin, som på sommaren 1917 höll sig gömd i Finland, började skriva sitt främsta verk över marxismens doktrin om staten, var han emellertid mera sysselsatt med den andra än med den första av dessa irrläror. Han lade inte större vikt vid anarkistiska och syndikalistiska invändningar mot politisk handling eller mot proletariatets slutliga diktatur.[22] Det var de s.k. socialdemokraternas lojalitet mot den nationella staten, deras övergivande av den fundamentala socialistiska lärosatsen om fientlighet mot staten, som hade brutit den internationella solidariteten bland de europeiska arbetarna och drivit dem att inlåta sig på inbördes stridigheter på befallning av de härskande klasserna i respektive nationer. Följaktligen var betoningen något ensidig i *Staten och revolutionen*, som skrevs av Lenin i augusti—september 1917 men inte publicerades förrän året därpå. Argumentet mot anarkisterna till försvar för proletariatets diktatur upptog endast ett par hastigt skrivna avsnitt. Huvuddelen av pamfletten var ett utfall mot de pseudo-marxister, som vägrade att erkänna, för det första, att staten är en produkt av klassantagonism och ett redskap för klassväldet, dömd att försvinna med försvinnandet av klasserna själva, och, för det andra, att det omedelbara målet inte är att överta det borgerliga statsmaskineriet, utan att förstöra och ersätta det med en tillfällig proletär diktatur som skall bana väg för klassernas och statens slutgiltiga försvinnande. Proletariatets diktatur skulle överbrygga perioden mellan det revolutionära störtandet av den borgerliga staten och det slutgiltiga grundläggandet av det klasslösa och statslösa samhället, ”mellan staten och icke-staten”.[23] Detta gällde i lika hög grad demokratin som någon annan statsform. Ty ”*ingen* stat är fri och ingen stat folklig”, och ”ju fullständigare demokratin är, desto närmare kommer det ögonblick när den blir överflödig.[24]

Allt detta kom direkt från Marx och Engels, och de intressantaste avsnitten i *Staten och revolutionen* var de som kastade ljus över Lenins sätt att uppfatta övergången. Med ord lånade från Engels hånade han anarkisternas antagande att staten kan avskaffas ”över en natt”.[25] Övergången skulle komma att uppta ”en hel historisk period”.[26] Ändå såg han detta som en begränsad period. 1918 uppskattade han den till ”tio år eller kanske mera”, och i sitt tal på Röda Torget den 1 maj 1919 förutsade han att ”en majoritet av de närvarande, som inte är över trettio eller trettiofem år gamla, kommer att få se kommunismens gryning som ännu är fjärran ifrån oss”.[27] Senare skrev han att ”tio eller tjugo år förr eller senare gör ingen skillnad, mätt med världshistoriens mått”.[28] Men

---

[20] Lenin, *Sotjinenija*, XX, 34-35.
[21] Ibid., XX, 120
[22] Lenin hänförde anarkismens obetydliga inflytande på det samtida Ryssland, dels till bolsjevikernas kampanj mot den, och dels till det faktum att anarkismen i Ryssland under 1870-talet hade haft rika tillfällen att demonstrera sin opålitlighet och onyttighet (ibid., XXV, 180).
[23] Ibid., XXI, 408.
[24] Ibid., XXI, 382, 557.
[25] Ibid., XXI, 410.
[26] Ibid., XXI, 393.
[27] Ibid., XXII, 466, XXIV, 270.
[28] Ibid., XXV, 199.

viktigare än alla frågor om tiden var Lenins eftertryckliga påstående i *Staten och revolutionen*, att statens ”bortdöende” kommer att börja omedelbart:

> Enligt Marx behöver proletariatet endast den bortdöende staten, dvs en stat så uppbyggd att den omedelbart börjar dö bort och inte kan undgå att dö bort... Proletariatets stat kommer att börja dö bort omedelbart efter segern, emedan staten i ett samhälle utan klassmotsättningar är onödig och omöjlig.[29]

Hur lång tid processen än skulle ta, räknade Lenin vid denna tid klart med att den skulle bli progressiv och kontinuerlig.

Efter revolutionen influerades Lenins inställning till den konstitutionella sammansättningen av proletariatets övergående diktatur av dessa teoretiska åsikter. Den statsstruktur som etablerades av den segerrika revolutionen måste tjäna skilda syften, vilka från början innehöll fröna till inbördes motsättningar. Den måste vara stark och hänsynslös för att kunna krossa bourgeoisins sista motstånd och fullfölja undertryckandet av minoriteten till förmån för majoriteten. Den måste samtidigt förbereda sin egen dödsprocess och t.o.m. genast påbörja den processen:

> I verkligheten är denna period oundvikligen en period av våldsam klasskamp i synnerligen skärpta former, och följaktligen måste också staten under denna period oundvikligen vara *på ett nytt sätt* demokratisk (för proletärerna och de obesuttna överhuvudtaget) och *på ett nytt sätt* diktatorisk (mot bourgeoisin).... *en* klass’ diktatur är nödvändig inte bara för varje klassamhälle överhuvudtaget, inte bara för *proletariatet* som störtat bourgeoisin, utan också för hela den *historiska period* som skiljer kapitalismen från det ”klasslösa samhället”, från kommunismen.[30]

Lenin erkände aldrig någon principiell svårighet när det gällde att förena det halvt frivilliga förbund av arbetare, som var förutsättningen för statens dödsprocess, med den maktkoncentration, som var nödvändig för utövandet av en hänsynslös diktatur över bourgeoisin. Om diktaturens hänsynslöshet talade han i orubbliga ordalag. Han erkände att en av orsakerna till Pariskommunens nederlag var dess oförmåga att med tillräcklig beslutsamhet krossa det borgerliga motståndet.[31]

Proletariatets diktatur skulle, liksom vilken annan stat som helst, vara ett redskap, inte för frihet, men för förtryck — inte som i andra stater förtryckandet av majoriteten, utan av en orubblig minoritet. Ett skarpsinnigt avsnitt hos Engels citerades två gånger av Lenin i hans avhandling:

> Så länge proletariatet ännu *behöver* staten, behöver det den inte i frihetens intresse utan för att kuva sina motståndare, och så snart det kan bli tal om frihet, upphör staten som sådan att finnas till.[32]

Och Lenin själv tillade epigrammatiskt:

> Så länge staten finns, finns ingen frihet. När friheten kommer, skall det inte längre finnas någon stat.[33]

Men fastän proletariatets diktatur var repressiv, var den unik såtillvida att den var en diktatur som utövades av en majoritet över en minoritet. Och detta gav den inte endast dess demokratiska karaktär,[34] utan det förenklade dess verkan oerhört:

> när utsugarminoriteten undertrycks av majoriteten, av *gårdagens* löneslavar, är det så jämförelsevis lätt, enkel och naturlig sak att den kommer att kosta långt mindre blod än kuvandet av slavarnas, de livegnas och lönarbetarnas uppror och ställa sig betydligt billigare för mänskligheten. Och den är förenlig med att demokratin utsträcks till en så överväldigande majoritet av befolkningen att behovet av ett *speciellt* förtrycks*maskineri* börjar försvinna. Utsugarna behöver självfallet det mest komplicerade maskineri för att undertrycka folket, men *folket* kan undertrycka utsugarna även med ett ytterst enkelt ”maskineri”, så

[29] Ibid., XXI, 385, 388.
[30] Ibid., XXI, 392-393.
[31] Lenin, *Sotjinenija*, XXI, 398.
[32] Ibid., XXI, 414, 431.
[33] Ibid., XXI, 436. 1 en berömd fras, som Lenin använde mer än en gång, är staten, ”en maskin eller en knölpåk”, ”ett slags knölpåk, ingenting annat”, som den styrande klassen använder till att krossa andra klasser med. (Ibid., XXIV 377, XXV, 5).
[34] Proletariatets diktatur skilde sig alltså från alla former av diktaturer som bygger på uppfattningen om en överlägsen och privilegierad élite. T.o.m. ”partiets diktatur” utdömdes senare som heterodox, även om uttrycket vid ett tillfälle hade använts av Lenin (se ovan).

> gott som utan ”maskineri”, utan någon speciell apparat, endast genom de *beväpnade massornas organisation* (i stil med arbetar- och soldatdeputerades sovjeter vill vi i förväg anmärka).[35]

Från den vinkeln närmade sig Lenin den gamla frågan om byråkratin. Det onda hos staten som något som, med Engels ord ”framträder ur samhället men står ovanför det”[36] sammanfattades för Lenin i ”ämbetsmännens privilegierade ställning som organ för statsmakten”.[37] Han tycks ha tänkt sig byråkratin som något speciellt borgerligt. ”Från det absolutistiska, halvasiatiska Ryssland till det förfinade, fria, civiliserade England”, skrev han i ett tidigt arbete, ”överallt ser vi denna inrättning som utgör det borgerliga samhällets oumbärliga verktyg”.[38] Ämbetsmannakåren (byråkratin) och den stående armén beskrevs i *Staten och revolutionen* som ”de två mest karakteristiska institutionerna” under det borgerliga skedet av ”centraliserad statsmakt”.[39] Under kapitalistiska förhållanden visar t.o.m. funktionärerna i partiet och i fackföreningar ”tendenser att förvandlas till byråkrater, dvs. till privilegierade personer, isolerade från massorna och stående *över* massorna”.[40]

I aprilteserna, publicerade omedelbart efter hemkomsten till Petrograd, krävde Lenin ”avskaffande av polisen, armén, byråkratin”.[41] I *Staten och revolutionen* tog han till föredöme den grekiska demokratin, där medborgarna själva var administratörer.

> Under socialismen kommer mycket av den ”primitiva” demokratin oundvikligen att leva upp igen, ty för första gången i de civiliserade samhällenas historia höjer sig befolkningens *massa* till *självständigt* deltagande inte bara i omröstningar och val *utan också i den dagliga förvaltningen.* Under socialismen skall *alla* förvalta i tur och ordning och kommer snart att vänja sig vid att ingen förvaltar.[42]

Det var i denna anda som Lenin, i september 1917, hyllade sovjeterna som inkarnationen av en ny statsform inom vilken en ”direkt demokrati” för arbetarna skulle kunna förverkligas:

> ”Makten åt sovjeterna” byter att radikalt stöpa om hela den gamla statsapparaten, denna byråkratiska apparat, som bromsar allt demokratiskt. Det betyder att avlägsna denna apparat och ersätta den med en ny, folklig, dvs en verkligt demokratisk sovjetapparat, dvs den organiserade och beväpnade majoriteten av folket, arbetarna, soldaterna och bönderna. Det betyder att ge majoriteten av folket initiativ och självständighet inte bara i valen av deputerade utan också i statsförvaltningen, i genomförandet av reformer och förändringar.[43]

Det var i denna anda han formulerade sin appell ”Till befolkningen” ett par dagar efter oktoberrevolutionen:

> Kamrater arbetande! Kom ihåg att *ni själva* nu styr staten. Ingen kommer att hjälpa er om ni inte själva sluter er samman och tar statens *alla angelägenheter i egna* händer. *Era* sovjeter är hädanefter statsmaktens organ, auktoritativa, beslutande organ.[44]

Om byråkratin var en specifik produkt av det borgerliga samhället, fanns det inte något orimligt i antagandet att den skulle försvinna när den samhällstypen störtades.

---

[35] Ibid., XXI, 432. Lenin kanske kom ihåg Rousseaus aforism i *Le Contrat Social*: ”Il est contre l'ordre naturel que le grand nombre gouverne et que le petit soit gouverné.”
[36] Marx i Engels, *Sotjinenija*, XVI, I, 145.
[37] Lenin, *Sotjinenija*, XXI, 378.
[38] Ibid., II, 179.
[39] Ibid., XXI, 388.
[40] Ibid., XXI, 451.
[41] Ibid., XX, 88.
[42] Ibid., XXI, 452. Det är knappast nödvändigt att erinra om att Rousseau i *Le Contrat Social* ansåg att direkt demokrati är den enda sanna demokratin. (A l'instant qu'un peuple se donne des répresentants, il n'est plus libre). Detta var en välbekant åskådning för många 1800-talssocialister, som t. ex. V. Considérant: ”Si le peuple délègue sa souveraineté, il l'abdique. Le peuple ne se gouverne plus lui-même, on le gouverne” (*La Solution, ou le gouvernement direct de peuple*, s. 13). Principen om möjligheten för väljarna att när som helst återkalla deputerade, som ett slags förmildrande av representationssystemets orättvisa, går tillbaka åtminstone så långt som till Babeuf, och fann sin plats i Artikel 78 i RSFSR:s författning.
[43] Lenin, *Sotjinenija*, XXI, 143-144.
[44] Ibid., XXII, 55.

Samma principer kunde tillämpas på skötseln av ekonomiska affärer, på produktionen och på distributionen. Första gången Lenin utvecklade sina åsikter på den punkten var i pamfletten *Kan bolsjevikerna behålla statsmakten?*, skriven i september 1917. Bortsett från det repressiva systemet ”finns det i den moderna staten en apparat som är särskilt nära förknippad med bankerna och syndikaten, en apparat som utför ett omfattande kontroll- och registreringsarbete”. Dessa tillhörde ”förvaltandet av tingen” och kunde inte — och fick inte — förstöras, ty de utgjorde en stor del av den socialistiska ordningens livsviktiga system. ”*Utan storbankerna skulle socialismen inte kunna förverkligas.*” Det behöver inte uppstå några svårigheter vare sig när det gäller att överta de anställda som nu är sysselsatta med detta arbete eller rekrytera det långt större antal som skulle bli nödvändigt i den proletära staten, ” ty kapitalismen har förenklat registrerings- och kontroll-funktionerna och reducerat dem till ett relativt enkelt *bokföringssystem* som varje läs- och skriv-kunnig person kan utföra”.[45] I *Staten och revolutionen* upprepade han eftertryckligt denna tro och sammanförde den med en vältalig vision av den process genom vilken statssystemet kunde förväntas dö bort:

> Ty när *alla* lärt sig att leda och verkligen självständigt kommer att leda den samhälleliga produktionen, självständigt genomföra registrering och kontroll över parasiter, herrskapssöner, skojare och andra som ”bevarar kapitalismens traditioner”, då kommer det oundgängligen att bli ytterst svårt att undandra sig den av hela folket genomförda registreringen och kontrollen, det kommer att utgöra ett så ytterst sällsynt undantag och kommer troligen att bli bestraffat så snabbt och så hårt (ty de beväpnade arbetarna är det praktiska livets män och inga sentimentala intellektuella och de kommer knappast att låta någon driva gäck med sig), att *nödvändigheten* att följa de föga invecklade grundreglerna för allt mänskligt samliv mycket snart blir en *vana*.[46]

Hur mycket modifierades de åsikter Lenin uttryckte strax före revolutionen av upplevelsen av själva revolutionen? Dess omedelbara effekt blev att påskynda tron på möjligheten av snabb övergång till socialismen. När han år 1921 blickade tillbaka från sin maktposition erkände Lenin, att vintern 1917–18 påverkades bolsjevikledarna utan undantag av, kanske inte alltid öppet uttalade, men alltid underförstådda föreställningar om en omedelbar övergång till uppbyggandet av socialismen.[47] Men inom kort ändrades bilden radikalt. Under vinterns lopp störtade det ekonomiska och administrativa systemet samman med skrämmande hastighet. Det som hotade revolutionen var inte någon organiserad motståndsrörelse, utan de auktoritära systemens sammanbrott. Vädjan i *Staten och revolutionen* om att krossa den borgerliga statsapparaten verkade nu egendomligt passé. Den delen av det revolutionära programmet hade lyckats över förväntan. Frågan var vad man skulle sätta i stället för den apparat som blivit förstörd. ”Behovet att förstöra den gamla staten”, sa Lenin till Bucharin i april 1918, var ”ett föråldrat problem”: vad som nu erfordrades var ”att skapa kommunens stat”.[48] Lenin hade för länge sedan fastslagit två villkor för övergången till socialism — understöd till bönderna och understöd till en europeisk revolution. Hoppet om att förverkliga dessa villkor hade legat till grund för hans optimism. Hoppet hade inte uppfyllts. Därhemma hade bönderna understött revolutionen som den makt som givit dem jord. Men då detta väl hade åstadkommits, och då nu revolutionsregimens huvudsakliga krav på bonden var leverans av livsmedel till städerna utan några märkbara utsikter till fullgod ersättning, återföll bönderna i tjurig passivitet, och influerade t.o.m. en del av arbetarna i städerna till en attityd av passivt motstånd. Utomlands lät sig det europeiska proletariatet fortfarande ledas av sina imperialistiska regeringar till förödande inbördes masslakter, och de första svaga tecknen på revolution lyckades inte alls utveckla sig. Den nya regimen fann sig alltså isolerad i hemlandet mitt ibland en för det mesta likgiltig, och

---

[45] Ibid., XXI, 260-261.

[46] Lenin, *Sotjinenija*, XXI, 441. Begreppet om den ekonomiska förvaltningens okomplicerade natur har gamla anor - det går tillbaka på 1700-talets naturskola; Morelly, *Le Code de la nature* (ed. E. Dolléans, 1910) s. 39, omnämner det som ”une simple opération de calcul et de combinaison et, par conséquant, susceptible d'un trés-bel ordre”; Buonarotti, *Conspiration pour égalité, dite de Babeuf* (1828), I, 214, som ”une affair de calcul, susceptible de l'ordre le plus exact et de la marche la plus regulière”. Betydelsen av bankernas roll var en av Saint-Simons älsklingsidéer – dess inflytande på sovjetregimens ekonomiska politik kommer att diskuteras i Del IV.

[47] Lenin, *Sotjinenija*, XXVII, 60.

[48] Ibid., XXII, 488.

ibland fientlig. lantbefolkning — inte en diktatur som utövades av ”den stora majoriteten”, utan av en beslutsam minoritet — och omgiven av en kapitalistisk värld, som var enad i sin fientlighet mot bolsjevismen, om än tillfälligt inbördes oenig. Lenin erkände aldrig öppet dessa besvikelser, eller medgav dem kanske inte ens inför sig själv. Men de var ansvariga för de uppenbara motsättningarna mellan teorin i *Staten och revolutionen* och praktiken under regimens första år. Lenin ställdes inför en situation i vilken det gamla statssystemet hade raserats och villkoren som fordrades för att bygga upp den socialistiska ordningen inte förmådde utveckla sig.

Det var under dessa omständigheter Lenin lät höra en första varningssignal på den sjunde partikongressen i mars 1918. Han motsatte sig Bucharins, som han ansåg, förhastade förslag om att det reviderade partiprogrammet borde innehålla en beskrivning av ”den utvecklade socialistiska ordningen i vilken det inte finns någon stat”:

> För närvarande är vi ovillkorligen för staten. Och när det gäller att ge en beskrivning av socialismen i dess utvecklade form, när det inte kommer att finnas någon stat — så kan man inte föreställa sig någonting om den, utom att den principen då kommer att förverkligas att ”var och en presterar efter sin förmåga och mottar efter sitt behov”. Men vi är långt därifrån ... Vi skall komma dit till slut om vi kommer fram till socialismen.

Och vidare:

> När börjar staten dö bort? Vi kommer att få tid att hålla mer än två kongresser innan vi kan säga: Se, hur vår stat dör bort. Till dess är det för tidigt. Att i förväg tillkännagiva statens dödsprocess är att göra våld på det historiska perspektivet.[49]

Något senare betonade Lenin än en gång att ”mellan kapitalism och kommunism ligger en viss övergångsperiod”, att ”det är omöjligt att förinta klasser på en gång”, och att ”klasser består, och kommer att bestå, under hela proletariatets diktaturskede”.[50] Den Lenin som skrev *Staten och revolutionen* hade framhävt statens framtida bortdöende, och i januari 1919 trodde han att ”redan nu” visar sovjetmaktens organisation ”klart på övergången till fullständigt avskaffande av all makt i vilken stat som helst”.[51] Men den Lenin som var verksam under åren 1918-1922 var mer intresserad av att stärka staten under övergångsperioden.

Den mest slående illustrationen av denna förskjutning av tyngdpunkten kunde man hitta i utvecklingen av Lenins inställning till byråkratin. I ett avsnitt av *Staten och revolutionen* hade han redan visat sig medveten om den beskyllning som hans sangviniska förväntningar kunde utsätta honom för:

> Det kan inte bli tal om att ämbetsmannaväldet skall avskaffas med en gång, överallt och fullständigt. Det är en utopi. Men att med en gång *krossa* den gamla ämbetsmannaapparaten och genast börja bygga en ny, som gör det möjligt att efterhand omintetgöra allt ämbetsmannavälde, det är *inte* en utopi, det är kommunens erfarenhet, det är det revolutionära proletariatets direkta, närmast liggande uppgift.[52]

Redan före oktoberrevolutionen hade han skrivit att det skulle bli nödvändigt att ta ”kapitalisterna” och ”*tvinga dem att arbeta inom* statsorganisationens nya ram ... att sätta in dem i den nya statliga tjänsten”.[53] Under de tre följande åren inbördeskrigets skede — tvingades han av kampen för effektivitet inom förvaltningen att överge uppfattningen att statens affärer skulle kunna skötas av arbetare på fritiden. Orsaken var dels fiaskot med arbetarnas kontroll av industrin, och dels upptäckten att inom varje fält, från krig till ekonomisk organisation, var de borgerliga specialisternas tekniska kunnande oumbärligt för att det administrativa systemet skulle kunna fungera. I början av 1921, strax före införandet av NEP, uttryckte sig Lenin i ord som låter som ett bestämt förnekande av hans egen tidigare inställning:

---

[49] Lenin, *Sotjinenija*, XXII, 364-365.
[50] Ibid., XXIV, 507, 513.
[51] Ibid., XXII, 215.
[52] Ibid., XXI, s. 402.
[53] Ibid., XXI, s. 263.

> Kan varje arbetare veta hur han skall förvalta staten? Realistiska personer vet att detta är en saga ... Fackföreningarna är en skola för kommunism och administration. När de (dvs. arbetarna) har tillbringat dessa år i skolan, kommer de att lära sig, men det tar lång tid ... Hur många arbetare har varit sysselsatta inom administrationen? Ett par tusen i hela Ryssland, inte mer.[54]

Det var, vilket Lenin erkände, detta dilemma som hade tvingat bolsjevikerna att istället för att radikalt rasera det gamla statssystemet, överta ”hundratusentals gamla ämbetsmän, arvegods från tsaren och det borgerliga samhället, som delvis medvetet, delvis omedvetet, arbetar emot oss”.[55]

Ställd inför dessa svårigheter återvände Lenin ännu mera envist till sin ursprungliga antidot — de djupa ledens aktiva deltagande i förvaltningen som det enda sättet att förverkliga demokratin och motsätta sig byråkratin. Processen skulle ta längre tid än han hade hoppats, men den var desto nödvändigare:

> Den fortsatta utvecklingen av sovjetstatens organisation [skrev han i april 1918] måste innebära, att varje medlem av sovjeten förbinder sig att åtaga sig konstant arbete i statens förvaltning förutom deltagandet i sovjetens möten, och följaktligen att hela befolkningen, individuellt och gradvis, drivs mot ett deltagande i sovjetorganisationen ... samt mot ett deltagande i statsförvaltningens tjänst.[56]

Under de sista två eller tre åren av Lenins liv fick kampanjen mot byråkratin en oerhörd betydelse, inte bara för Lenin, administratören, utan för Lenin, den politiske tänkaren. Det var det praktiska uttrycket för kampanjen mot statsväldet, för vilken *Staten och revolutionen* hade varit den teoretiska redogörelsen. Den gav det praktiska svaret på frågan om hur staten verkligen kunde dö bort. Detta kunde inträffa endast då varje medborgare var villig och i stånd att axla sin del av administrationsarbetet, förenklat som detta arbete skulle komma att bli när ”makten över människor” hade omvandlats till ett ”förvaltande av tingen”. Enligt formuleringen i partiprogrammet 1919:

> Det Ryska Kommunistpartiet som för en högst beslutsam kamp mot byråkratin anbefaller, i syfte att fullständigt besegra detta onda, följande åtgärder.
>
> (1) obligatorisk inkallelse av varje sovjetmedlem att utföra en bestämd uppgift inom statsförvaltningen;
>
> (2) systematisk variation av dessa uppgifter så att de gradvis kommer att täcka alla områden inom förvaltningen;
>
> (3) gradvist hopsamlande av hela den arbetande befolkningen till individuellt arbete inom statsförvaltningen.
>
> Den fullständiga och universella tillämpningen av alla dessa åtgärder vilka representerar ett ytterligare steg på den väg som beträtts av Pariskommunen, samt förenklandet av administrationens funktioner, följt av en höjning av arbetarnas kulturella nivå, kommer att leda till statsmaktens avskaffande.[57]

Det skulle därför vara ett fundamentalt misstag att anta att maktupplevelsen medförde någon radikal förändring i Lenins filosofi om staten. Statens bortdöende var i den marxistiska doktrinen beroende av klasseliminering och etablerandet av ett socialistiskt system för ekonomisk planering och ekonomiskt välstånd. Och detta i sin tur var beroende av uppfyllandet av villkor som måste fastställas empiriskt när som helst och var som helst. Teorin kunde i sig själv inte skänka visshet om det rätta handlingsförfarandet eller om utsikterna för den omedelbara framtiden. Lenin kunde mycket väl, utan att motsäga sig själv eller misskreditera teorin, erkänna att han hade misstagit sig på omvandlingsprocessens hastighet. Icke des mindre var det också sant att Lenins teori om staten återspeglade dubbelheten i det marxistiska tänkandet, som kombinerade en högst realistisk och relativistisk analys av den historiska processen med en orubblig absolut vision av det slutgiltiga målet, och att den sökte överbrygga klyftan mellan dessa med hjälp av en kausal utvecklingskedja. Denna omvandling av verklighet till utopi, av det relativa till det absoluta, av oupphörlig klasskonflikt till det klasslösa samhället, och av den hänsynslösa användningen av statsmakten till det statslösa samhället: detta var det centrala i det som Lenin och Marx trodde på. I den mån detta var inkonsekvent,

---

[54] Lenin, *Sotjinenija*, XXVI, 103.
[55] Ibid., XXVII, s. 353.
[56] Ibid., XXII, s. 465.
[57] *VKP (B) v Rezoljutsijach* (1941), I, s. 286.

var inkonsekvensen fundamental, och det tjänar ingenting till att, så som ofta sker, beskylla Lenin för inkonsekvens i detaljerna i hans inställning till staten.

Inte heller tycks teorin, som det ibland antyds, innefatta tron på en radikal förändring av den mänskliga naturen. Den liberala doktrinen om intresseharmonin antydde inte att den mänskliga naturen skulle förändras, utan att den naturliga egoismen skulle befinnas vara väl ägnad att tjäna samhällets intressen. Detta är den politiska doktrin som närmast motsvarar doktrinen om statens bortdöende, och Adam Smith har heller inte på senare år undgått den beskyllning för utopism som i allmänhet riktades mot Marx och Engels och Lenin. Bägge doktrinerna antar att staten kommer att bli överflödig såtillvida att människor kommer att finna det naturligt att arbeta tillsammans med varandra för det allmänna bästa, sedan en ändamålsenlig ekonomisk organisation av samhället har genomförts. Det är det sammanhang i vilken den mänskliga naturen utvecklas, snarare än den mänskliga naturen själv som skall förändras. I den meningen är båda doktrinerna förenliga med tron på ett ekonomiskt system som fastställer överbyggnaden av politisk ideologi och politiskt beteende.

Not B: Den bolsjevikiska doktrinen om självbestämmande

(a) 1800-talsbakgrunden

Den franska revolutionen avskaffade idén om staten som monarkens personliga domän, och införde i stället idén om en nationell, folklig suveränitet. Uppfattningen om härskarens hävdvunna äganderätt hade hängt samman med det feodala jordsystemet och var oförenlig med de nya sociala och ekonomiska villkor som skapats genom industrins och handelns utveckling och genom tillväxten av en ny, icke-feodal intelligentsia. Medelklassen blev således monarkins arvinge och underlaget för den nya nationalismen.

> I aristokratiska stater (sade Robespierre) har ordet patrie ingen innebörd, utom för de patriciefamiljer som har makten. Det är enbart i en demokrati som staten är ett patrie i ordets sanna mening för samtliga de individer som den består av.[1]

Definitionen av nationen eller folket som förvaltare av makten, populariserad och systematiserad av den franska revolutionen, förblev emellertid helt och hållet en borgerlig definition. Babeuf klagade över att mängden ”ser i samhället endast en fiende och går också miste om möjligheten att få ett fosterland”. Weitling sammanförde begreppet fosterland med begreppet egendom:

> Endast den äger ett fosterland som är egendomsinnehavare, eller har den frihet och de medel som behövs för att bli en sådan. Den som inte har det, har inget fosterland.

Den ”nation” eller det ”folk”, som utgjorde staten, var den triumferande bourgeoisin. Arbetaren hade lika liten del i den som under monarkin. Det hade fortfarande, (med ett modernt uttryck), ”ingen investering i fosterlandet”.

Detta var bakgrunden till Marx inställning till den nationella frågan och ursprunget till den aforism i *Kommunistiska manifestet* som säger ”arbetaren har inget fosterland”. Detta berömda uttryck var varken, som det ibland antyds, skryt eller programförklaring. Det var en protest mot att proletariatet uteslöts från privilegiet att ha fullt medlemskap i nationen. Det första krav som fastslogs i *Manifestet* blev därför att proletariatet i varje land skulle ”med stt eget lands bourgeoisie”. ”Proletariatets kamp mot bourgeoisin är att börja med till formen, om än inte till innehållet, en nationell kamp.”. Och vidare:

> Då emellertid proletariatet till att börja med måste erövra den politiska makten, upphöja sig till nationell klass och konstituera sig självt som nation, så är det självt ännu nationellt om också inte i samma mening som bourgeoisin.

Allt detta kunde äga rum inom ramen för den borgerliga demokratin, vars förtjänst det var att proletariatet försetts med redskap att underminera borgerlig överhet med.

Men andra och mera långsiktiga krafter var i verksamhet. Marx stannade inte, som Lassalle, vid den nationella socialismen. Han hade lagt märke till att den tekniska produktionsutvecklingen i hög grad påverkade nationen–staten, oberoende av om bourgeoisin eller proletariatet var den härskande klassen.

> Den nationella avskildheten och motsättningarna mellan folken försvinner mer och mer redan med bourgeoisins utveckling, med handelsfriheten, världsmarknaden, den industriella produktionens likformighet och de därtill svarande levnadsförhållandena.
>
> Proletariatets herravälde skall få dem att försvinna ännu fortare. Samfälld aktion, åtminstone av de civiliserade länderna, är en av de första betingelserna för proletariatets befrielse..
>
> I samma grad som den ena individens exploatering av den andra upphävs, i samma grad upphävs den ena nationens exploatering av den andra.

---

[1] *Discours et rapports de Robespierre*, ed. C. Vellay (1908), s. 328.

Proletariatet kommer att påskynda denna process. Det var den klass inom vilken, som Marx sade i ett överilat tidigt uttalande, ”nationaliteten redan är död”, och vilken ”representerar upplösandet av klasser och nationaliteter i det samtida samhället”.[2] Det stod klart att processen skulle kunna fullbordas endast efter bourgeoisins störtande och övergången till socialism. Det låg emellertid ingen inkonsekvens i att uppmana proletariatet i varje land att avsätta sin egen bourgeoisie och upphöja sig själva till nationell klass, och att samtidigt tro på arbetarnas enhet i ett klasslöst och nationslöst samhälle som revolutionens slutgiltiga målsättning. De flesta 1800-talstänkare, från Mazzini och framåt, hade inte behandlat nationalismen som internationalismens antites, utan som den naturliga språngbrädan för den.[3] På samma sätt kunde det antagas att nationalismen i revolutionens borgerliga stadium skulle utvecklas till det proletära stadiets internationalism.

Doktrinen om folkets ledarställning omfattade underförstått doktrinen om nationellt självbestämmande, vilket verkade vara demokratins logiska och oundvikliga resultat. Men doktrinen om självbestämmande, som den proklamerats av franska revolutionen, innebar i första hand folkets rättighet att bilda nationella stater trots dynastiska principer, och den var lika mycket en inhemsk fråga som en internationell. Den hade med säkerhet inte räknat med någon större grad av avskiljande och upplösning. I Frankrike hade revolutionen visat sig vara en enande kraft som tillintetgjorde de sista lämningarna av bretagnsk, normandisk och provençalsk separatism. På andra ställen var de nationaliteter som under de närmaste femtio åren ansågs gynnade av principen – polackerna, italienarna och tyskarna – skingrade folkgrupper som sökte återförening och integrering med sina bröder. Marx verkade inte ha haft tillfälle att överväga frågan om nationellt självbestämmande före 1848, men han skulle säkerligen inte ha funnit något i den som motsade den gradvisa centraliseringsprocess som enligt hans åsikt dikterades av de moderna produktionsvillkoren.

Året 1848 var en milstolpe när det gällde frågan om nationalism och nationellt självbestämmande. Dynastiprincipen, vilken tillintetgjordes i Frankrike 1789, var utplånad i hela Europa, och nu när nationell överhöghet överallt åberopades som statens grundval, började de nya nationerna göra sina röster hörda. Det var inte bara tyskarnas, polackernas och italienarnas strävanden för nationell enighet som stimulerades. Danskarnas krav på Schleswig, och kraven från de otaliga folken i det habsburgska väldet, och t.o.m. från irländarna, började göra sig gällande. Dessa krav ställde helt nya problem. Kraven från tyskarna, polackerna, italienarna (och ungrarna), hotade det habsburgska väldets integritet. Detta rike, ryggraden i den skändliga Heliga alliansen, hade sedan 1815 utgjort skottavlan för alla progressiva tänkare, och det blev allt lättare att framställa bildandet av de nya nationalstaterna som en progressiv och konstruktiv utveckling. Nu utmanades dock den tyska enheten av danskar och tjecker, den polska av rutener, den ungerska av slovaker och kroater, den italienska av slovener och den brittiska av irländare. Nationalismen och det nationella självbestämmandet åberopades för första gången som destruktiva, upplösande och reaktionära krafter.[4]

Marx och Engels försökte varken då eller senare att formulera en fullständig nationalistisk teori. Då de ombads uttrycka sina åsikter beträffande händelserna 1848 var deras inställning till den nationella frågan betingad av den borgerliga revolutionen och skilde sig inte i märkbar grad från liberalernas och demokraternas åsikt i allmänhet. Det stod klart för alla att gränsen måste dras någonstans. Kraven på nationell självständighet kunde inte förmeras i all oändlighet. Så långt var alla teorier överens. Det intressanta låg i vilket kriterium man tillämpade.

---

[2] Karl Marx-Friedrich Engels: *Historisch-Kritische Gesamtausgabe*, Ier Teil, V, s. 50.

[3] I början av 1900-talet hade man glömt bort denna 1800-talsföreställning. Jaurés och Bernstein som korrekt tolkade Marx aforism ”arbetaren har inget fosterland” som ett beklagande, gjorde gällande att den tog ställning för nationell socialism gentemot internationell. Plechanov, (*Sotjinenija*, XIII, s. 263-264), tillbakavisade den korrekta tolkningen av Marx aforism just emedan det tycktes leda fram till denna förhatliga motsats.

[4] Året 1848 började man också för första gången frångå uppfattningen om individuellt självbestämmande som en följd av demokratin (påståendet att ”ruritaner har rätt att välja vilken stat de skall tillhöra”) och övergick till att betrakta nationalitetsbegreppet som nationernas objektiva rätt till oavhängig statsbildning (påståendet att ”den ruritanska nationen har rätt att själv konstituera en oavhängig stat”). Människans rättigheter, så som de framställdes av franska revolutionen, överfördes till nationer. Den slaviska kongressen i juni 1848 utfärdade ett manifest ”i namn av de europeiska nationernas frihet, jämlikhet och broderskap.” Rousseaus ”allmänna vilja” hade slagit rot.

För det första hade Marx och Engels en benägenhet att acceptera de krav som verkade kunna leda till att stora och mäktiga enheter bildades, och tillbakavisa de krav som endast syftade till att dela upp stora stater i små. Detta överensstämde lika mycket med gängse liberala åskådningar[5] som med *Kommunistiska manifestets* uppfattning att den samtida ekonomiska utvecklingen fordrade bildandet av större enheter. I en artikel 1866 skilde Engels klart på ”Europas stora och välmanifesterade historiska nationer” (han nämnde särskilt Italien, Polen, Tyskland och Ungern[6] vilkas nationella strävanden stöddes av alla europeiska demokrater, och dessa ”otaliga små kvarlämningar av folk, som, efter att under längre eller kortare period ha framträtt på historiens scen, till sist införlivades som hela stycken med en eller annan av dessa mäktigare nationer”. Dessa mindre ”nationaliteter” (”serber, kroater, rutener, slovaker, tjecker och andra lämningar efter delvis glömda slaviska folkgrupper i Turkiet, Ungern och Tyskland”) var den ryska pan-slavismens påfund och redskap, och deras krav förtjänade ingen som helst uppmuntran.[7] Den senare tidens idealisering av den lilla nationen hade ännu inte börjat, och det fanns inget skäl till varför Marx och Engels skulle påverkas av det tänkesättet.

För det andra hade Marx och Engels en benägenhet att stödja krav, vars förverkligande skulle kunna antas främja det program för världsrevolutionen som formulerats i *Kommunistiska manifestet*, dvs, krav från länder i vilka den borgerliga utvecklingen var långt framskriden och som således skulle kunna bli ett löftesrikt område för eventuell proletär verksamhet. De krav som framställdes av Polen, det enda land som omnämns i *Kommunistiska manifestet* vars borgerliga revolution skulle få en agrar karaktär snarare än en industriell, upptogs som ett undantag i denna kategori,[8] och försvarades följaktligen i Marx artiklar vid Frankfurtparlamentet 1848. Övrig allmogenationalism betraktades som naturligt reaktionär. Det var i den andan Engels avvisade danskarnas krav på Schleswig med motiveringen att de endast var ”en halvciviliserad nation”. Den tyska rätten till hertigdömena var ”civilisationens rätt gentemot barbarismen, framåtskridandets gentemot stagnationen”.[9] Man brukar vanligtvis tillskriva Engels tyska fördomar detta uttalande. Men Marx, som kan frikännas från att hysa engelska fördomar, stödde vid denna tid inte irländarnas krav.[10] Kraven från de andra slaviska nationerna i det habsburgska väldet utom polackerna, tillbakavisades

[5] Progressiva 1800-talstänkare vände sig som regel av praktiska skäl mot de små nationernas krav. ”Ingen kan säga”, skrev J. S. Mill i sin *Considerations on Representative Government*, ”att det inte är till större fördel för en bretagnare, eller en bask från det franska Navarra, att föras in i ett högt civiliserat och kultiverat folks ström av idéer och känslor – att vara en medlem av den franska nationen, att på lika villkor få dra fördel av alla de privilegier som ett franskt medborgarskap innebär, att få dela förmånerna av franskt beskydd och den värdighet och prestige som det franska väldet tillhandahåller – än att sitta och tjura på sina egna klippor, en halvvild relik från gångna tider som kretsar runt i sin egen lilla andliga bana, utan delaktighet i eller intresse för den allmänna utvecklingen i världen. Samma anmärkning kan riktas mot dem som bor i Wales eller i de skotska högländerna som medlemmar av den brittiska nationen.” Ett par sidor senare uttryckte Mill hoppet om att en mer upplyst irländsk administration snart skulle göra irländarna uppmärksamma ”på de fördelar som de till antalet mindre, fattigare folken absolut får genom att bli landsmän – i stället för främlingar – till dem som inte endast är deras närmaste grannar, utan också tillhör den rikaste och en av de bästa, mest civiliserade och mäktiga nationerna på jorden.” Lenin var av precis samma åsikt: ”Ju mer den demokratiska staten närmar sig full utträdesrätt, desto sällsyntare och svagare blir strävandena för utträde i praktiken, eftersom man inte, när det gäller ekonomisk utveckling och massornas intressen, kan tvivla på fördelarna av stora stater.” (*Sotjinenija*, XIX, s. 39-40).

[6] Engels höll sig härvid till den allmänt accepterade listan. Den sista försenade återklangen av den prioritet som i liberalt 1800-talstänkande gavs åt dessa fyra länders nationella ambitioner återfinns i Woodrow Wilsons 14 punkter. Autonomi ansågs räcka för de mindre nationerna, vilka inte namngavs.

[7] Marx i Engels, *Sotjinenija*, XIII, I, s. 154-157.

[8] Krakow-upproret 1846, vilket hade varit förspelet till 1848 års revolution, gav den polska rörelsen en ”demokratisk” prägel som Marx under denna period ständigt betonade. Marx och Engels var emellertid inte helt nöjda med att Polen fanns med i det revolutionära programmet: deras inte alltid konsekventa uttalanden i frågan finns samlade av Rjazanov i *Archiv für die Geschichte des Sozialismus und der Arbeiterbewegung*, (Leipzig), VI, (1916), 175-221.

[9] Karl Marx-Friedrich Engels: Historisch-Kritische Gesamtausgabe, Ier Teil, VII, s. 353.

[10] I ett manifest den 13 feb. 1848 som Marx och två andra hade undertecknat, uttryckte man sin tillfredsställelse över ”den fasta alliansen mellan det irländska folket och Storbritannien” och över möjligheten ”att bryta ner den fördom som fick det irländska folket att i ett gemensamt hat blanda samman de förtryckta klasserna i England med båda ländernas förtryckare” (ibid., VI, s. 652).

med liknande förakt i de två ofta citerade artiklarna mot Bakunin som skrevs av Engels 1849.[11] Alla dessa (utom tjeckerna vars revolutionära aktiviteter 1848 mer än en gång prisades av Marx och Engels[12]) var efterblivna bondenationer. Deras seger skulle innebära att ”det civiliserade västerlandet” förtrycktes av ”det barbariska österlandet”, staden av landsbygden, handel, industri och intelligens av de slaviska trälarnas primitiva agrikultur”.

För det tredje var det ett axiom i allt progressivt 1800-tals-tänkande att Ryssland var den mäktigaste förkämpen för den europeiska reaktionen och en fientlig inställning till Ryssland var därför ett kriterium på revolutionär uppriktighet. Det var huvudsakligen med den motivationen som Lenin förklarade Marx och Engels tillbakavisande av det habsburgska rikets små nationaliteter:

1848 skilde man på ”reaktionära” och ”revolutionära demokratiska nationer” på historiska och politiska grunder. Marx gjorde rätt i att fördöma det förra och stödja det senare. Självbestämmanderätten är ett av de demokratiska krav som helt naturligt måste underordnas demokratins allmänna intresse. 1848 och åren närmast därefter bestod dessa allmänna intressen först och främst i kampen mot tsarismen.[13]

Dessutom blev Polens krav, vilka kunde användas mot Ryssland, godkända, och de mindre slaviska folkens krav, vilka tenderade att förlita sig på rysk makt för att få stöd, tillbakavisades.

Till sist innehöll Marx och Engels inställning ett rent empiriskt element, och det vore löjligt att tillskriva allt i den en konsekvent, genomtänkt teori. Österrikes slaviska bönder t.ex. betraktade för det mesta habsburgarna som mer avlägsna, och därför mindre förhatliga, än sina polska eller ungerska herrar. År 1848 hjälpte de habsburgarna att motstå de nationella krav som Marx och Engels i likhet med de flesta liberaler var angelägna att upprätthålla. Det var detta s.k. ”förräderi” av den nationella saken, i lika hög grad som någon teori om bondenationernas reaktionära karaktär, eller deras förutsatta förkärlek för Ryssland, som fick Engels att göra dessa avvisanden. Marx och Engels inställning till Polen påverkades också av de praktiska svårigheterna med att förena de tyska och polska kraven. Om det berodde på nationella fördomar eller på att Tyskland ur revolutionär synvinkel verkade mer utvecklat och därför var i större behov av stöd än Polen, var Marx och Engels ständigt benägna att gynna de tyska territoriella kraven gentemot Polen och var samtidigt redo att kompensera Polen på bekostnad av Ryssland eller de små gränsländerna som låg mellan Ryssland och Polen. Det var farligt att dra teoretiska slutsatser av dessa empiriska uttalanden.

Före 1850 utvecklade Marx och Engels således inte någon distinkt teori om nationellt självbestämmande, utan nöjde sig med att följa generella demokratiska föreskrifter, eller att fatta empiriska beslut i särskilda fall. Under senare delen av sitt liv kom Marx att ytterligare intressera sig för den nationella frågan genom sin direkta kontakt med arbetarrörelsen. Det var den polska resningen 1863 som föranledde det första sammanträffandet mellan engelska och franska arbetare, vilket i sin tur gav upphov till den Första internationalen, och sympatin för Polen var fortfarande livlig i radikala kretsar då Internationalen formellt bildades följande år. I och med dessa händelser tog sig den nationella självbestämmanderätten genom en polsk sidoingång in på Internationalens program, vilket antogs av generalrådet 27 september 1865. ”Det är absolut nödvändigt”, löd en av dess artiklar, ”att tillintetgöra Rysslands växande inflytande i Europa genom att tillförsäkra Polen den självbestämmanderätt som är varje nations tillhörighet och genom att än en gång ge åt detta land en social och demokratisk grund.”

Under det att den nationella självbestämmanderätten uppenbarligen hade åberopats enbart i det specifika syftet att fördöma Ryssland var det emellertid svårt att begränsa dess tillämpning enbart

[11] Marx i Engels, *Sotjinenija*, VII, s. 203-220.
[12] I synnerhet i en artikel 18 juni 1848, vari det emellertid tilläggs 'att det tyska förtrycket har drivit tjeckerna till ”den ryska sidan, till despotism i stället för revolution.” (Karl Marx-Friedrich Engels: *Historisch-Kritische Gesamtausgabe* ler Teil, VII, s. 68-70.
[13] Lenin, *Sotjinenija*, XIX, s. 43.

till Polen. Engels förmåddes så småningom revidera sin inställning till det danska kravet på Schleswig,[14] och Marx medgav att han ändrat åsikt i fråga om Irland:

> Tidigare ansåg jag att det vore omöjligt att skilja Irland från England. Nu anser jag det oundvikligt, även om det efter separationen skulle bli en federation.

Han kom till sist till slutsatsen att ”det ligger i den engelska arbetarklassens *direkta absoluta intresse* att frigöra sig från sin nuvarande förbindelse med Irland”,[15] och framlade fallet i Internationalens generalråd. Principfrågan tycks ha framställts endast en gång. De franska medlemmarna av Internationalen var nästan samtliga proudhonister och avvisade, liksom sin mästare, kraven på nationalism. När det preussisk-österrikiska kriget utbröt i juni 1866 började den ”proudhonistiska klicken”, enligt vad Marx rapporterade till Engels, att predika fred med motiveringen att ”krig var otidsenligt och nationaliteter rent nonsens”.[16] När Lafargue ett par dagar senare fullföljde denna tankegång och i generalrådet beskrev nationerna som ”föråldrade vidskepligheter”, gjorde Marx ett motangrepp genom att visa att Lafargue ”genom att förneka nationalisterna helt omedvetet förutsatte att de skulle införlivas med en idealisk fransk nation”[17] Det var ett argument som Lenin en dag skulle komma att använda mot österrikiska och polska socialister och ”storryska chauvinister”, som genom att förneka principen om nationellt självbestämmande underförstått hävdade sin egen nationella överlägsenhet.

Den Andra internationalen intresserade sig från det den bildades 1889 fram till 1914 fortfarande mindre än sin föregångare för doktrinen om nationellt självbestämmande. Efter 1870 ebbade intresset för frågan ut. Det inträffade inga svårigheter i Polen eller någon annanstans som aktualiserade den på den europeiska kontinenten, och världen i stort hade knappt börjat lyssna till rösterna från de förtryckta folken på övriga kontinenter. Det utförligaste uttalandet i frågan gjordes i en resolution vid den Andra internationalens London-kongress 1896:

> Kongressen förklarade sig positivt inställd till full autonomi för alla nationaliteter och sympatiserar med de arbetare i varje land som för närvarande lider under oket av militär, nationell, eller annan despotism, samt uppmanar arbetarna i alla sådana länder att ställa sig sida vid sida med världens klassmedvetna arbetare, att organisera sig för att störta den internationella kapitalismen och upprätta den internationella socialdemokratin.[18]

Första hälften av resolutionen grundade således det proletära intresset för den borgerliga doktrinen om nationellt självstyre eller självbestämmande. Den andra hälften redogjorde för sin tillit till proletariatets slutliga internationella solidaritet. Men intresset för denna låg endast på ytan. Inget försök gjordes att återkomma till den på Internationalens följande kongresser före 1914.[19]

(b) Den bolsjevikiska doktrinen före 1917

Rätten till nationellt självbestämmande hade proklamerats i det ryska socialdemokratiska arbetarpartiets inledande manifest vid den kongress som hölls då det bildades 1898. I det partiprogram som antogs vid den andra kongressen 1903 erkändes ”rätten till självbestämmande för alla nationer som utgör en del av statens sammansättning”. Ordvalet och det faktum att denna paragraf införts bland de övriga som relaterade till den ryska inhemska politiken visade att den hänsyftade på de

---

[14] Karl Marx-Friedrich Engels: *Historisch-Kritische Gesamtausgabe*, Ier Teil, III, s. 163.
[15] Ibid., IIIer Teil, III, s. 442; IV, s. 258. Lenin skrev efteråt att ”Marx och Engels hållning i den irländska frågan bildade det första stora mönstret, vilket i dag har behållit sin oerhörda praktiska betydelse för den ståndpunkt som proletariatet i förtryckarländer bör inta gentemot nationella rörelser” (*Sotjinenija*, XVII, s. 464).
[16] Karl Marx-Friedrich Engels: *Historisch-Kritische Gesamtausgabe* IIIer Teil, III, s. 336.
[17] Ibid., IIIer Teil, III, s. 341.
[18] *International Socialist Workers and Trade Union Congress*, London, 1896 (n. d.) s. 31. I den tyska versionen (*Verhandlungen und Beschlüsse des Internationalen Arbeiter- und Gewerkschafts-Kongresses zu London* (1897), s. 18) översätts ”autonomi” med Selbstbestimmungsrecht vilket upprepas i den gängse ryska versionen (Lenin, *Sotjinenija*, XVII, s. 455.
[19] Det är anmärkningsvärt att Finlands klagomål gentemot Ryssland, vilka efter 1905 blev internationellt kända, inte diskuterades på basis av en abstrakt självbestämmanderätt, utan på det ryska imperiets konstitutionella lag.

nationaliteter som tillhörde den ryska staten.[20] De internationella konsekvenserna av denna enkla formel diskuterades varken nu eller vid någon annan tidpunkt före 1914. Men som nationellt problem och som partiproblem blev den föremål för polemik under hela perioden. Denna blev mer akut efter 1905 års revolution, och Lenins egen känsla för den nationella frågans betydelse kan mycket väl ha skärpts genom hans vistelse i det österrikiska Polen sommaren 1912. Följande år anmärkte han att ”den nationella frågan nu har kommit att inta en framskjuten plats bland samhällslivets frågor i Ryssland.”.[21] De huvudsakliga bolsjevikiska uttalandena i denna fråga före revolutionen härrör från detta skede.

Den första av de två stora irrläror som vid denna tid utmanade partidoktrinen var av österrikiskt ursprung. Vid sekelskiftet framlade de ledande österrikiska marxisterna, som var ivriga att motverka de splittringstendenser som hotade dubbelmonarkins halvfärdiga ramverk, ett projekt i syfte att ersätta det nationella självbestämmandet som en rätt som erkändes i den socialdemokratiska doktrinen med ett icke-territoriellt kulturellt självstyre, vilket skulle kunna utövas av nationella grupper i hela kejsardömet utan att splittra dess politiska och territoriella integritet.[22] Den första och mest uppenbara följden av detta projekt blev att det tillämpades på själva partiet. Vid sin kongress 1897 beslöt det österrikiska socialdemokratiska partiet att reorganisera sig som en federation av sex autonoma nationella partier – ett tyskt, ett tjeckiskt, ett polskt, ett rutenskt, ett italienskt och ett jugoslaviskt. Nästa partikongress, i Brünn 1899, genomdrev en obestämt formulerad resolution som ställde sig positiv till ett reorganiserande av Österrike som en ”federation av nationaliteter”. Detta följdes av en kampanj, ledd av Karl Renner (som skrev under pseudonymen Rudolf Springer) och Otto Bauer, som var för ett genialiskt system av nationellt kulturellt självstyre på en personlig basis. Medlemmarna av de olika nationaliteterna skulle organiseras, oberoende av deras vistelse, under nationella råd som skulle leda dem i utbildnings- och andra kulturella frågor, varvid monarkins och dess förvaltnings politik och ekonomiska enhet skulle förbli opåverkad.

Dessa idéer, både de som syftade på partiorganisationen och på staten, togs i Ryssland ivrigt upp av det alljudiska arbetarförbundet i Ryssland och Polen, vanligtvis kallat Bund. Bund, den äldsta socialdemokratiska organisationen i Ryssland, hade fått tillträde till det ryska socialdemokratiska partiets kongress, då det bildades 1898, som ”autonom organisation, oavhängig endast i frågor som speciellt angår det judiska proletariatet”,[23] Vid den andra kongressen 1903 kämpade delegaterna i Bund för att få behålla sina privilegier som ”enda representanter för det judiska proletariatet i vilken del av Ryssland det än befinner sig och vilket språk det än talar”.[24] De blev nedröstade, och drog sig tillbaka från kongressen och från partiet. De fick åter tillträde till det vid den fjärde kongressen 1906 enligt en dubbeltydig bestämmelse som inte avgjorde någonting.[25] Vid denna tid framställde de lettiska och kaukasiska socialdemokratiska partierna samma krav som Bund. I och med att den nationella frågan i Ryssland blev akut blev motsättningarna inom partiet konstanta och bittra. Det var endast Lenin och några få ståndaktiga bolsjeviker som motsatte sig självstyre för nationella sektioner.

---

[20] Plechanov föreslog i sina kommentarer till Lenins utkast till detta avsnitt av programmet att man skulle utbyta ”staten” mot ”imperiet,” för att låta ordet bli tillämpbart enbart på tsarregimen, och för att undvika att binda en framtida borgerlig eller socialistisk republik vid en politik som skulle kunna innebära en uppstyckning av Ryssland. Lenin motsatte sig denna inskränkning. *Leninskij Sbornik*, II (1924). s. 144.

[21] Lenin, *Sotjinenija*, XVII, s. 133. [”Kritiska anmärkningar i den nationella frågan*”, Valda verk i tio band*, bd 5, sid 50. *Anmärkning:* Alla citerade svenska Lenin-arbeten finns på *marxistarkiv.se*]

[22] På grund av att tyskar var utspridda över hela Europa tenderade de tyska nationalitetsbegreppen att få en personlig snarare än en territoriell grund. Delegaterna till Frankfurtparlamentet år 1848 representerade inte territorier utan grupper av tyskar – en del av dem utgjorde minoriteter i de områden som de bebodde. Man föreslog t. o. m., vilket dock inte bifölls, att man skulle mottaga delegater från den tyska församlingen i Paris.

[23] *VKP (B) v Rezoljuciach* (1941), I, s. 5.

[24] *Vtoroj Sezd RSDRP* (1932), s. 323-325; se s. 42 ovan.

[25] *VKP (B) v Rezoljutsiach* (1941), I, s. 81-82.

Under hela polemiken tycks man från bägge håll ha antagit att nationellt självstyre inom partiet och kulturellt självstyre för nationaliteter inom staten var principer som stod eller föll tillsammans.[26] Lenin som var övertygad om att partiet skulle försvagas om man splittrade det i nationella delar var också övertygad om att samma sak gällde staten, och han tog upp frågan både med relation till staten och till partiet. Tidigt 1903, före den andra kongressen, hade han anklagat en armenisk socialdemokratisk grupp för att den krävt en ”*federal* republik” för Ryssland som helhet och ”autonomi beträffande det kulturella livet” för de kaukasiska nationaliteterna. Proletariatet, hävdade Lenin, var inte intresserat av ”nationell autonomi”. Det intresserade sig enbart för två saker: å ena sidan ”för politisk och medborgerlig frihet och fullständigt lika rättigheter”, å den andra, för ”varje nationalitets rätt till självbestämmande” (dvs. rätt till avskiljande).[27] Lenin kom således snabbt att omfatta en kompromisslös ”allt-eller-intet-inställning” i fråga om nationellt självbestämmande, vilket var mindre paradoxalt än det först tedde sig. Nationen ägde rätt att utträda. Om den valde att inte utöva den rätten, ägde den, som nation, ingen annan rättighet, även om dess individuella medlemmar naturligtvis åtnjöt rätten till jämlikhet med andra medborgare när det gällde språk, utbildning och kultur, liksom de gjorde i en borgerlig demokrati som Schweiz.

Lenins inställning var därför redan bestämd i början av år 1903. Det var tio år senare, när den nationella frågan hade blivit akut, som han lät Stalin, en ung georgisk bolsjevik som då besökte honom i Galicien, rasera den österrikiska tesen. Stalins uppsats *Den internationella frågan och socialdemokratin* publicerades i en partitidning våren 1913.[28] Yttre och inre bevis visar att den skrivits under Lenins inflytande och det förblev standardverket i partilitteraturen beträffande denna fråga.

Inledningen av uppsatsen beklagade den växande ”vågen av nationalism” och uppmanade social-demokraterna att ”skydda massorna från den allmänna ’epidemin’ ... genom att mot nationalismen sätta det beprövade vapen, som internationalismen och klasskampens enhet och odelbarhet utgör”. Stalin övergick sedan till att definiera nationen som ”en historiskt uppkommen, varaktig gemenskap mellan människor, som uppstått på grundval av gemenskap ifråga om språket, territoriet, det ekonomiska livet och den mentalitet, som kommer till uttryck i den gemensamma kulturen”. De österrikiska definitionerna av en nation som ”en kulturgemenskap inte längre bunden till torvan” (Springer), eller ”en på ödesgemenskap baserad nationell karaktärsgemenskap” som förbinder människorna (Bauer), avvisades med motiveringen att de förbigick nationsskapets objektiva innebörd och de skiftande historiska och ekonomiska omständigheter som frambringat det. ”Nationen är inte helt enkelt en historisk kategori utan en historisk kategori, som tillhör en bestämd epok, den uppåtgående kapitalismens epok.” Bourgeoisien ”spelar den ledande rollen” vid dess tillblivelse, och ”marknaden är den första skolan, i vilken bourgeoisin lär sig nationalism”. Således är ”den nationella kampen … en kamp mellan de borgerliga klasserna sinsemellan”. En nationell rörelse förblir till *sitt väsen* ”ständigt en borgerlig kamp, som i främsta rummet är fördelaktig och önskvärd för bourgeoisin”[29] Mönstret varierade från västra till östra Europa, där, tack vare att feodala systemet levat kvar längre, multinationella snarare än nationella stater bildades. Men dessa generaliseringar beträffande nationens utveckling kunde tillämpas på andra ställen. Den nation som

[26] Detta diskuterades senare utförligt av Stalin: ”Organisationen typ … trycker en outplånlig prägel på arbetarnas hela andliga liv.... Då arbetarna är organiserade enligt nationalitet, inkapslar de sig i sina nationella skal och avgränsar sig från varandra genom organisatoriska skrankor. Det är inte det gemensamma mellan arbetarna som framhäves, utan det som skiljer dem från varandra…. Det är inte att undra på att den nationella federalismen i organisationen fostrar arbetarna i den nationella isoleringens anda.” (Stalin *Sotjinenija*, II, 365.) [*Marxismen och den nationella frågan*]

[27] Lenin, *Sotjinenija*, V, s. 242-243 [1 feb. 1903]. Stalin kritiserade de armeniska socialdemokraterna av samma skäl (*Sotjinenija*, I, s. 37).

[28] Stalin, *Sotjinenija*, II, s. 290-367. där den bär titeln *Marxismen och den nationella frågan*. Eng. övers. i J. Stalin, *Marxism and the National and Colonial Question* (2:a ed. 1936), s. 3-61.

[29] Lenin stödde vid den tiden helt och hållet denna uppfattning: han såg ”den ekonomiska grundvalen” till de nationella rörelserna i det faktum att ”det för varuproduktionens fullständiga seger fordras att bourgeoisin erövrar den inre marknaden” och betraktade nationalstaten som ”*typisk*, normal under den kapitalistiska perioden” för ”hela den civiliserade världen” (*Sotjinenija*, XVII s. 428) [”Om nationernas självbestämmanderätt*”, Valda verk i tio band*, bd 5, sid 152.-153]

således bildades måste betraktas som en objektiv och oberoende enhet. ”Nationen är suverän, och alla nationer är likaberättigade”

Denna uppfattning som innebar nationens rätt till fullt självbestämmande och avskiljande, angrep på två punkter den österrikiska tesen. Å ena sidan inskränkte den österrikiska tesen nationernas rättigheter, både genom att söka upprätta den multinationella staten trots självbestämmanderätten, och genom att söka ersätta oinskränkta politiska rättigheter med kulturella rättigheter. Å andra sidan befordrade den österrikiska tesen nationalismen, inte endast genom oupphörliga nationella fördomar,[30] utan genom att behandla nationen som ett en gång för alla fastställt och bestående förhållande, så att enligt denna hypotes också den framtida socialistiska ordningen skulle komma att ”uppdela mänskligheten i nationellt avgränsade samhällen”. Det var i opposition mot denna dubbla irrlära som Stalin framlade den dubbla syn på nationen som kom att ingå i den bolsjevikiska trossatsen. Å ena sidan var nationen den historiskt attesterade formen av statsorganisation under den borgerliga revolutionens skede, och åtnjöt som sådan en oförgriplig självbestämmanderätt i form av avskiljande från en befintlig multinationell stat. Å andra sidan var socialismens slutgiltiga mål att ersätta världens uppdelning i ”nationellt avgränsade samhällen” med ”principen om arbetarnas internationella solidaritet”. Distinktionen mellan den borgerliga revolutionens nationalism och den socialistiska revolutionens internationalism, som här endast svagt antytts, fick betydande konsekvenser som senare skulle bli uppenbara.

Den andra irrläran mot vilken den bolsjevikiska doktrinen reagerade var vid denna tid främst associerad med den polska socialdemokratin.[31] Tidigt på 1890-talet uppstod en schism mellan två grupper av polska socialdemokrater beträffande den nationella frågan. Ur en av dessa bildades Pilsudskis ”patriotiska” polska socialistparti. Den andra, som stödde Rosa Luxemburgs idéer, avvisade ”kravet på återupprättandet av den polska staten” som en ”utopi”, och blev så småningom en sektion av det ryska partiet.[32] Polemiken återgavs i en skarp artikel av Rosa Luxemburg i den socialdemokratiska tidskriften *Neue Zeit*,[33] som hävdade att nationellt oberoende var en borgerlig angelägenhet och att proletariatet, som väsentligen är internationellt, inte hade något intresse av det. Rosa Luxemburgs argument vederlades i senare nummer av samma tidskrift av Kautsky, som i en artikel med titeln ”Finis Poloniae?” försvarade vad som sedermera kom att utgöra den bolsjevikiska inställningen.[34] Det är ett egendomligt symptom på det beroende av Ryssland som erfors i alla sektorer av befolkningen i det ryska Polen före 1914, att medan jordägarna och köpmannaklassen stödde sig på sina ryska motsvarigheter av fruktan för revolutionär oro bland de polska bönderna eller det polska proletariatet, avvisade de polska revolutionärerna också idén om ett oavhängigt polskt revolutionärt parti, vilket skulle bli alltför svagt för att kunna utveckla sig gentemot en polsk härskande klass. En lång artikel av Rosa Luxemburg, publicerad 1907-08 i en polsk tidskrift, försåg Lenin med texten till hans mest raffinerade vederläggning av den polska tesen.[35]

Det bolsjevikiska svaret på den polska tesen aktualiserade tre huvudpunkter. För det första, har ”alla borgerligt demokratiska omvälvningar” en tendens att bilda ”självständiga nationalstater”,[36] och

---

[30] Som ett exempel på den reaktionära innebörden i den kulturella autonomin påpekade Lenin att ”I sydstaterna, de f d slavägarstaterna, i Amerika segregeras fortfarande negrernas barn i särskilda skolor, medan i nordstaterna vita barn och negerbarn går i skola tillsammans.” (ibid., XVII, s. 93). [”Om ’kulturell-nationell’ autonomi ”, *Valda verk i tio band*, bd 5, sid 85]

[31] Det bör tilläggas att samma åsikt omfattades av tidiga ryska radikaler och revolutionärer, från Pestel till Tjernysjevskij, av vilka nästan alla hade varit antingen fientliga eller likgiltiga inför kraven på nationalism.

[32] Den bästa redogörelsen för denna polemik från den polska sidan, för den som inte har tillgång till polska dokument, är en artikel i *Proletarskaja Revoljutsija*, nr 2,3 (61-62), 1927, s. 148-208.

[33] *Neue Zeit* (Wien), XIV (1895-96), II, s. 176-181, 206-216.

[34] *Neue Zeit* (Wien), XIV, II, s. 484-491, 513-525.

[35] Lenins artikel som svar på Rosa Luxemburg, Om nationernas självbestämmanderätt. (*Sotjinenija*, XVII, s. 427-474) publicerades inte förrän våren 1914 [*Valda verk i tio band*, bd 5, sid 151-213]. En del av argumenten som används i den förekommer i tidigare artiklar, publicerade under senare delen av 1913: Om det ryska socialdemokratiska arbetarpartiets nationella program. (ibid., XVII, 116-121) och Kritiska anmärkningar i den nationella frågan (ibid., XVII, 133-159) [*Valda verk i tio band*, bd 5, sid 50-83]. Lenin var vid denna tid starkt engagerad i den nationella frågan.

[36] Ibid., XVII, s. 471. [*Valda verk..a.a.*, sid 209]

erkännandet av rätten till avskiljande vid detta stadium är en följd av doktrinen om proletärt stöd åt den borgerliga revolutionen. Proletariatet skulle vid detta stadium inte kunna förkasta eller begränsa en rätt till självbestämmelse som beviljas också i borgerlig princip och praktik: Norges avskiljande från Sverige år 1905 citerades ständigt av Lenin som ett lysande exempel på borgerlig självständighet.[37] För det andra, skulle en härskande nations tillbakavisande av självbestämmanderätten för andra nationer förlöjliga principen om jämlikhet mellan nationer: Proletariatet i en härskande nation skulle inte anständigtvis kunna medverka i ett sådant tillbakavisande. Precis som Marx hade försökt uppmana de engelska arbetarna att stödja den irländska oavhängigheten och avvisat Lafargues förnekande av nationaliteten som ett dolt sätt att hävda Frankrikes nationella överlägsenhet, så påstod nu Lenin, att de ryska socialdemokraternas förkastande av den nationella självbestämmanderätten innebar att man gav efter för ”anpassning till reaktionärernas intressen och till den härskande nationens värsta nationalistiska fördomar”.[38] Det var legitimt för en polsk demokrat att förkasta den politik som gick ut på avskiljande för Polen, men detta gjorde det inte mindre nödvändigt för partiet som helhet, och speciellt för dess ryska medlemmar, att proklamera Polens rätt att utträda. Detta argument ledde fram till den tredje punkt som Lenin ständigt betonade: distinktionen mellan rätten till nationellt självbestämmande (inklusive avskiljande) och beslutet att utträda. Att förespråka rätten till separation innebar inte, anmärkte Lenin, att rösta för separation i ett särskilt fall.[39] De, vars rätt att utträda hade erkänts, måste fortfarande fatta beslutet om huruvida avskiljande var önskvärd eller ej. Den distinktionen blev högst betydelsefull vid ett senare stadium.

Det första utförliga partiuttalandet rörande nationalismen fanns i en resolution som antogs vid centralkommitténs sammanträde i Poronin i Galicien, där Lenin då bodde, på hösten 1913. Resolutionen var indelad i fem avdelningar, av vilka de tre första ägnades den österrikiska och de två sista den polska irrläran. Följande var huvudpunkterna:

(1) Under kapitalistiska förhållanden är de främsta önskemålen lika rättigheter för alla nationer och språk, frånvaron av ett obligatoriskt statsspråk, skolundervisning på lokalspråken, och ett stort mått provinsiell autonomi och lokalt självstyre.

(2) Principen om kulturell-nationell autonomi och separat nationell skolförvaltning inom en given stat förkastas som oförenligt med demokratin i allmänhet och med klasskampens intressen i synnerhet.

(3) Arbetarklassens intressen kräver en union av alla arbetare i en bestämd stat i proletära organisationer sons inte är uppdelade i nationella sektioner.

(4) Partiet stöder ”tsarmonarkins förtryckta nationers rätt till självbestämmande, dvs. till avskiljande och bildande av en oberoende stat”

(5) önskvärdheten av utövandet av denna rätt kommer att i varje särskilt fall avgöras av partiet ”med hänsyn till hela den sociala utvecklingen och de intressen som företräds av proletariatet i dess klasskamp för socialismen.”[40]

Motsättningarna var inte slut i och med resolutionen 1913. Diskussionen om nationellt självbestämmande stimulerades överallt av kriget, och inte minst inom socialdemokratiska kretsar. Det manifest som utfärdades av antikrigspartiernas Zimmerwald-konferens i sept. 1915, och som innehöll det sedvanliga erkännandet av ”nationernas rätt till självbestämmande”, förorsakade en upprörd artikel i en schweizisk tidning av den polske socialdemokraten Radek, som tillbakavisade ”kampen

[37] Ibid., XVII, s. 327, 441, 449-454. [*Valda verk.. a.a*, sid 171,182-187]
[38] Exakt samma fras återkommer två gånger i Lenins artikel från denna period (ibid., XVII, s. 169, 446) [*Valda verk.. a.a*, sid 176]. Idén upprepas gång på gång. Som Trotskij efteråt uttryckte det, ”En härskande nations önskan att behålla *status quo* draperar sig ofta i överlägsenhet gentemot ”nationalism”, liksom segrarnationens önskan att behålla sitt byte lätt tar formen av pacifism.” (*Istorija Russkoj Revoljutsij*, II (Berlin, 1933). II, s. 50. [på svenska: *Ryska revolutionens historia* del III]
[39] Lenin, *Sotjinenija*, XVII, s. 119.
[40] *VKP (B) v Rezoljucijach* (1941), I, s. 210-211.

för en icke-existerande självbestämmanderätt” med motiveringen att den enbart var ”illusorisk”.[41] Följande vår hade debatten flyttat in i spalterna i *Vorbote*, den tidning som bildats av Zimmerwald-vänstern, som i april 1916 införde två serier med teser för och emot självbestämmande, den ena av Lenin, den andra av Radek. Radek argumenterade att socialdemokratin ”under inga omständigheter kan förespråka att man bildar nya gränsposter i Europa eller återupprättar de gränser som förstörts av imperialismen”, att försvaret av det nationella självbestämmandet var en säker väg till den ”sociala patriotismen”, och att det enda acceptabla slagordet för socialdemokrater var ”ned med gränserna”.[42] Ett par veckor senare fördömde Radek i en annan tidning, påskupproret i Dublin 1916 som ett ”försök till statskupp”.[43] Lenin sammanfattade i ytterligare en lång artikel med titeln *Resultaten av diskussionen om självbestämmandet*. Även Radek hade förklarat sig vara emot ”annekteringar”, och att förkasta självbestämmanderätten var att stödja annektering. Om Tyskland skulle annektera Belgien, skulle Belgien inte ha rätt att åter ställa sitt krav på oberoende i själv-bestämmandets namn? Innebar inte själva förstörandet av ett oavhängigt Polen en ”annektering”? Att erkänna självbestämmanderätten var enda alternativet till en försoning med nationellt förtryck.[44]

1913 års resolution hade speciellt relaterat till det borgerliga skedets ”kapitalistiska förhållanden” och det var mot den bakgrunden som hela polemiken utspelade sig. Av det skälet lades föga vikt vid en sida som dock var oundgänglig när det gällde att få en klar uppfattning av den bolsjevikiska doktrinen. Lenin övergav aldrig den marxistiska åsikten att ”nationella olikheter kommer att försvinna mer och mer” före socialismens annalkande. Han räknade därför aldrig med att de skulle få någon långsiktig eller absolut giltighet. Redan 1903 ställde han socialdemokraternas villkorliga erkännande av nationellt självbestämmande mot den borgerliga demokratins ovillkorliga erkännande av det:

> Den borgerlige demokraten (och den moderne socialistiske opportunisten som följer i hans fotspår) inbillar sig att demokratin avskaffar klasskampen och ställer därför alla sina politiska krav abstrakt, summariskt och ”ovillkorligt”, utgående från ”hela folkets” intressen eller rentav från en evig och absolut moralisk princip. Socialdemokraten avslöjar alltid och överallt skoningslöst denna borgerliga illusion vare sig den kommer till uttryck i en abstrakt idealistisk filosofi eller i ett ovillkorligt krav på nationellt oberoende.[45]

Och tio år senare, året för Poronin-resolutionen, gjorde han en klar och tydlig åtskillnad mellan de två stadier i den marxistiska inställningen till den nationella frågan som motsvarade revolutionens två stadier:

> Kapitalismen i utveckling visar upp två historiska tendenser i den nationella frågan. Den första: en nationell aktivitet och nationella rörelser vaknar till liv, allt nationellt förtryck bekämpas, nationalstater bildas. Den andra: allehanda förbindelser mellan nationerna utvecklas och blir allt vanligare, nationella skrankor rivs ner, internationell enhet upprättas inom kapitalet och det ekonomiska livet överhuvudtaget, politiken, vetenskapen osv.
>
> Båda tendenserna är en universell lag för kapitalismen. Den första dominerar i början av dess utveckling, den andra utmärker den mogna kapitalismen som är på väg mot att omvandlas till ett socialistiskt samhälle. Marxisternas nationella program beaktar båda tendenserna genom att, för det första, förespråka att nationerna och språken skall ha samma ställning, att inga som helst *privilegier* i detta avseende är tillåtliga (samt att nationerna har rätt till självbestämmande, vilket tas upp särskilt längre fram), och genom att, för det andra, slå vakt om principen om internationalism...[46]

Distinktionen drogs här mellan den period då bourgeoisin fortfarande kämpade för sina rättigheter mot den feodala ordningen och den period som följde sedan den borgerliga revolutionen redan avslutats. Under den första perioden var den nationella kampen *par excellence* borgerlig och syftade

---

[41] Lenin, *Sotjinenija*, XVIII, s. 323.
[42] Ibid., XIX, s. 37-48, 438-440.
[43] Ibid., XIX, s. 268.
[44] Ibid., XIX, s. 241-273.
[45] Ibid., V, s. 338-339. [”Den nationella frågan i vårt program*”, Valda verk i tio band*, bd 2, sid 302].
[46] Ibid., XVII, s. 139-140. [”Kritiska anmärkningar i den nationella frågan”, *Valda verk i tio band*, bd 5, sid 58-59].

till att skapa nationsstaten. Detta innebar inte att arbetarna inte intresserade sig för den och inte borde ge den sitt stöd.

”Inskränkning av flyttningsfriheten, indragning av rösträtten, språkrestriktioner, minskning av skolornas antal och andra repressalier träffar arbetaren i lika hög grad, om inte i högre grad än de träffar bourgeoisin”.[47] De skulle emellertid inte betrakta kraven på nationellt självbestämmande som absoluta. Ett krav på självbestämmande kunde aldrig ställas mot kraven på internationell socialism:

> Den arbetare som sätter den politiska sammanhållningen med de borgerliga i ”sin egen” nation högre än full sammanhållning med proletärerna i alla nationer, handlar mot sina egna intressen och mot socialismens och demokratins intressen.[48]

Och vidare:

> Marxismen är oförsonlig mot nationalismen, hur ”rättvis”, ”ren”, fin och civiliserad den än må vara. I stället för all slags nationalism för marxismen fram internationalismen, alla nationers sammansmältning till en högre enhet...[49]

Målet för all socialistisk politik, hade Stalin sagt i sin berömda uppsats, var att bryta ner nationella skrankor och förena befolkningen ”för att bana väg för en skillnad av annat slag, för klasskillnaden”.[50] Så länge den nationella frågan stod i vägen, drog den ”det lägre befolkningsskiktets” uppmärksamhet bort från klasskampen till frågor som för ögonblicket var ”gemensamma” för dem och bourgeoisin.[51] Principen om nationellt självbestämmande måste således alltid godkännas i fullt medvetande om dess relativa, villkorliga och tillfälliga giltighet, och med blicken stadigt riktad mot det slutgiltiga målet.

Men medan doktrinen om revolutionens två stadier alltid hade varit väsentlig för den bolsjevikiska teorin om självbestämmande, hade den nationella frågan hittills i praktiskt syfte behandlats som en fråga som uteslutande angick det första eller borgerliga stadiet, eftersom det andra stadiet fortfarande tycktes befinna sig i ett avlägset fjärran. Lenin kom tack vare kriget 1914 att gradvis omfatta åsikten att motsättningarna inom det kapitalistiska systemet hade fört fram det till randen av ett sammanbrott, och att man stod inför inledningen till revolutionens andra eller socialistiska stadium, och detta krävde en motsvarande tillrättaläggelse av teorin om självbestämmandet. Studiet av förhållandena i världen under påverkan av kriget tillförde emellertid en ny komplikation. Revolutionens stadier var tidsmässigt successiva. Men på grund av kapitalismens ojämna utveckling skulle olika stadier komma att uppnås samtidigt i olika delar av världen, och dessa skulle motverka varandra. Båda dessa moment upptogs i Lenins teser i april 1916 om *Den socialistiska revolutionen och nationernas självbestämmanderätt*.[52] Den första tesen vidhöll djärvt att ”alla objektiva förutsättningar för att genomföra socialismen” nu har skapats, och emedan ”den segerrika socialismens” första uppgift bör vara att fullborda demokratin, måste den också inse ”de förtryckta nationernas självbestämmanderätt, dvs rätt till fritt politiskt avskiljande”. Men den nyaste av teserna var den som indelade världen i ”tre typer av länder”. Den första omfattade ”Västeuropas avancerade kapitalistiska länder och Förenta staterna”: de ”borgerligt progressiva nationella rörelserna är här för länge sedan avslutade”. Den andra gruppen täckte Österuropa ”och särskilt Ryssland”: ”1900-talet har här särskilt utvecklat de borgerligt demokratiska nationella rörelserna och skärpt den nationella kampen.”. I den tredje kategorin återfanns ”halvkoloniala länder som Kina, Persien och Turkiet, samt alla kolonier”, här har ”de borgerligt demokratiska rörelserna dels knappast börjat, dels är de långtifrån avslutade”.

Samtidigt som Lenin sökte sig fram mot övergången från det borgerliga till det socialistiska stadiet i kampen för självbestämmande, införde han sålunda en ny förändring i analysen av kampens

---

[47] Stalin, *Sotjinenija*, II, s. 308.
[48] Lenin, *Sotjinenija*, XVI, s. 509.
[49] Ibid., XVII, s. 145. [*Valda verk i tio band*, bd 5, sid 65-66].
[50] Stalin, *Sotjinenija*, II, s. 362.
[51] Ibid., II, s. 309.
[52] Lenin, *Sotjinenija*, XIX, s. 37-48. [*Valda verk i tio band*, bd 6, sid 39-53].

borgerliga stadium. Detta var en direkt följd av den åsikt som han vid denna tid framlade i sin berömda pamflett *Imperialismen som kapitalismens högsta stadium*,[53] i vilken han beskrev den konkurrensinriktade borgerliga 1800-talskapitalismens urartning till utsugande borgerlig 1900-talsimperialism. Kampen för nationell frigörelse var främst en borgerlig-demokratisk kamp. I sin karakteristiska 1800-talsform hade den varit en kamp gentemot lämningarna av feodalism och autokrati, och i denna form hade den ännu inte fullbordats i de länder som omfattades av den andra kategorin, t.ex. Östeuropa, ”och särskilt Ryssland”. I sin karakteristiska 1900-talstorm var den en kamp för den tredje typens koloniala och halvkoloniala länder, inte längre mot det gamla slaget av feodalism och autokrati, utan mot borgerlig imperialism. Grunden var således lagd för en verksam allians mellan nationella rörelser i den andra och tredje kategorin, mellan offren för den gamla 1800-talsautokratin och den nya 1900-talsimperialismen, mellan Östeuropa och Asien.

> Att tro (skrev Lenin senare 1916), att en social revolution är tänkbar utan att de små nationerna i kolonierna och Europa gör uppror, utan att det kommer till revolutionära utbrott bland en del av småbourgeoisin med alla dess fördomar, utan att de icke medvetna proletära och halvproletära massorna kommer i rörelse mot godsägarnas och kyrkans ok, mot det monarkiska och nationella förtrycket osv – det innebär att förneka den sociala revolutionen.[54]

Dessa förändringar måste emellertid ses i ljuset av det uttalande som Lenin gjorde i aprilteserna 1916 rörande den förestående övergången från den borgerliga till den socialistiska tillämpningen av principen om nationellt självbestämmande.[55] Här intog Ryssland också en central och avgörande ställning. Under övergångsperioden från den borgerliga till den socialistiska revolutionen hade gränsen mellan de borgerliga och de socialistiska utvecklingsstadierna i den nationella kampen suddats ut, medan speciellt Ryssland behöll sitt fotfäste på bägge sidor om den. Men Lenin var utrustad med ett verksamt kriterium när det gällde att tillämpa de borgerliga och socialistiska aspekterna, respektive doktrinen om nationellt självbestämmande.

> Personer, som inte satt sig in i frågan, finner det ”motstridande” att förtryckande nationers social-demokrater skall yrka på ”frihet att avskilja sig”, medan förtryckta nationers socialdemokrater skall yrka på ”frihet att förena sig”. Men den minsta eftertanke visar, att det inte finns och inte kan finnas någon annan väg till internationalism och nationernas sammansmältning, någon annan väg från den givna situationen till detta mål.[56]

På denna något obestämda grund fick oktoberrevolutionen bygga sin teori och dess tillämpning, mitt i den brännande frågan om den nationella självbestämmanderätten.

---

[53] Ibid., XIX, s. 78-175. [*Valda verk i tio band*, bd 5, sid 402-522].
[54] Lenin, *Sotjinenija*, XIX, s. 269. [”Resultaten av diskussionen om självbestämmandet”, *Valda verk i tio band*, bd 6, sid 133].
[55] Stalin skrev långt senare att Lenin i artikeln i oktober 1916, Resultaten av diskussionen om självbestämmande (Lenin, *Sotjinenija*, XIX, s. 241-272), förklarade att den väsentliga punkten i den nationella frågan om självbestämmanderätten hade upphört att utgöra en del av den allmänna demokratiska rörelsen, och hade redan omvandlats till en beståndsdel av den allmänna proletära, socialistiska revolutionen” (Stalin, *Sotjinenija*, VII, s. 223). Stalins artikel, i vilken detta avsnitt ursprungligen förekom, publicerades i *Bolsjevik*, nr 11-12, 30 juni 1925, uteslöts i senare upplagor av *Voprosy Leninizma*, och återfanns i de samlade arbetena. Avsnittet är inte ett direkt citat av texten. Det återger ungefär innebörden i Lenins artikel, sett i efterhand, men är mer definitivt än Lenins egentliga uttalande.
[56] Lenin, *Sotjinenija*, XIX, 262. [*Valda verk i tio band*, bd 6, sid 104]